ORATIONVM MARCI TVLLII CICERONIS

Volumen secundum.

Editio ad Manutianam & Brutinam conformata.

Adiecta sunt Annotationes & Castigationes, ex variis doctorum virorum scriptis selecta.

FRANCOFVRDI
Apud Andreæ Wecheli heredes,
Claudium Marnium, & Ioann. Aubrium.
M D X C.

INDEX ORATIONVM
SECVNDI VOLVMINIS.

PRO

PRO LEGE MANILIA AD POPVLVM.

ORATIO XIII.

QVAMQVAM mihi ſemper frequens conſpectus veſter multò iucūdiſſimus, hic autem locus ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus eſt viſus, Quirites, tamen hoc aditu laudis, qui ſemper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, ſed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate ſuſceptæ prohibuerunt. Nam cùm antea per ætatem nondum huius auctoritatem loci contingere auderem, ſtatuerémque, nihil huc, niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtria afferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus tranſmittendum putaui. Ita neque hic locus vacuus vmquã fuit ab iis qui veſtram cauſſam defenderent, & meus labor in priuatorum periculis caſtè integréque verſatus, ex veſtro iudicio fructum eſt ampliſſimum conſecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus ſum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis, & quid aliis præſcriberetis. Nũc cùm & auctoritatis in me tantum ſit, quantum vos honoribus mandãdum eſſe voluiſtis, & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forenſi vſu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre; certè, & ſi quid etiam dicendo conſequi poſſum, iis oſtendam potiſſimum, qui ei quoque rei fructum ſuo iudicio tribuendum eſſe cenſuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum iure eſſe video, quòd in hoc inſolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, cauſſa talis oblata eſt, in qua oratio nemini deeſſe poteſt.

Dicendum eſt enim de Cn. Pompeii ſingulari eximiaq; virtute. Huius autē orationis difficilius eſt exitum, quàm principium inuenire. Itaque non mihi tam copia, quam modus in dicendo quærendus eſt. Atque vt inde oratio mea proficiſcatur, vnde hæc omnis cauſſa ducitur, bellum graue, & periculoſum veſtris vectigalibus, atque ſociis à duobus potētiſſimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis honeſtiſſimis viris afferuntur ex Aſia quotidie litteræ, quorum magnæ res aguntur, in veſtris vectigalibus exercendis occupatæ, qui ad me pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine, cauſſam reipubl. periculaque rerum ſuarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc veſtra prouincia eſt, vicos exuſtos eſſe complureis: regnum Ariobarzanis, quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate: Lucullum magnis rebus geſtis, ab eo bello diſcedere: huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: vnum ab omnibus ſociis, & ciuibus ad id bellum imperatorem depoſci, atque expeti, eundem hunc vnum ab hoſtibus metui, præterea neminem. Cauſſa quæ ſit videtis: nunc quid agendum ſit conſiderate. Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt enim eiuſmodi, quod maximè veſtros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à maioribus cum magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt: agitur ſalus ſociorum, atque amicorum, pro qua multa maiores veſtri magna & grauia bella geſſerunt: aguntur certiſſima populi Rom. vectigalia, & maxima: quibus amiſſis, & pacis ornamenta, & ſubſidia belli requiretis: aguntur bona multorum ciuium, quib. eſt, & à vobis & ab imperatoribus reipub. conſulendū. Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter ceteras genteis, atque auidi laudis fuiſtis, delenda eſt vobis illa macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta, quæ penitus iam inſedit, atque inueterauit in populi Romani nomine: quòd is, qui vna die, tota Aſia, tot in ciuitatibus, vno nuntio, atque vna litterarum ſignificatione ciueis Roman. necandos, trucidan-

cidan-

cidandosq́ue denotauit, non modò adhuc pœnam nullam ſuo dignam ſcelere ſuſcepit, ſed ab illo tempore annum iam tertium, & vigeſimum regnat, & ita regnat, vt ſe non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, ſed emergere è patrio regno, atque in veſtris vectigalibus, hoc eſt in Aſię luce verſari. Etenim adhuc ita veſtri cum illo rege contenderunt imperatores, vt ab illo inſignia victoriæ, non victoriam reportarint. Triumphauit L. Sulla, triumphauit L. Murena de Mithridate, duo fortiſſimi viri, & ſummi imperatores, ſed ita triumpharunt, vt ille pulſus, ſuperatusq́ue regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus eſt tribuenda, quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam reſpub. Murenam Sulla reuocauit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad obliuionem veteris belli, ſed ad comparationem noui contulit. qui poſteaquã maximas ædificaſſet, ornaſſetq́; claſſeis, exercitusq́; permagnos quibuſcumque ex gentibus potuiſſet, cõparaſſet, Boſporanis finitimis ſuis bellũ inferre ſimulaſſet, vſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis miſit ad eos duces, quibuſcum tum bellũ gerebamus: vt cùm duobus in locis diſiunctiſſimis, maximeq́; diuerſis vno conſilio, ab vnis hoſtium copiis bellum terra, mariq́; gereretur, vos ancipiti contentione diſtracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculũ, Sertorianæ atq; Hiſpaniẽſis, quæ multò plus firmamenti, ac roboris habebat, Cn. Pompeii diuino conſilio, ac ſingulari virtute depulſum eſt: in altera parte ita res à L. Lucullo ſummo viro eſt adminiſtrata, vt initia illa geſtarũ rerũ magna atq; præclara, nõ felicitati eius, ſed virtuti: hæc autẽ extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, ſed fortunæ tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, vt neque vera laus ei detracta oratione noſtra, neque falſa afficta eſſe videatur. Sed pro veſtri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is eſt exorſus orationis meæ, videte quem vobis animum ſuſcipiendum putetis. Maiores veſtri ſæpe mercatoribus, ac nauiculatoribus iniurioſius tractatis, bella geſſerunt: vos tot ciuium Rom. millibus, vno nuntio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? legati quòd erant appellati ſuperbius, Corinthũ patres veſtri totius Græciæ lumen extin-

ctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Rom. consularem vinculis ac verberibus, atq; omni supplicio excruciatum necauit? Illi libertatem ciuium Rom. imminutam non tulerunt: vos vitã ereptã negligetis? Ius legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Rom. omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, vt illis pulcherrimum fuit, tantã vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conseruare non posse. Quid, quòd salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Asiæ nõ solùm vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: ciuitates autem omnes, cuncta Asia, atque Græcia vestrum auxilium exspectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem à vobis certũ deposcere, cùm præsertim vos alium miseritis, neque audent, neq; se id facere summo sine periculo posse arbitrantur: vident, & sentiũt hoc idem, quod & vos, vnum virũ esse, in quo summa sint omnia, & eum propè esse, quo etiam carent ægrius: cuius aduentu ipso, atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt, ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacite rogant, vt se quoq; sicut ceterarum prouinciarum socios dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atq; hoc etiã magis quàm ceteros, quòd eiusmodi in prouinciam homines cum imperio misimus, vt etiã si ab hoste defendant, tamen ipsorũ aduentus in vrbeis sociorũ non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, vt ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè commoratur. Quare si propter socios nulla ipsi iniuria lacessiti maiores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cũ Pœnis bella gesserunt, quãto vos studio conuenit iniuriis prouocatos, sociorum salutem vna cum imperii vestri dignitate defendere? præsertim cùm de vestris maximis vectigalibus agatur. Nam ceterarũ prouinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, vt iis ad ipsas prouincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò

tam opima est, & fertilis, vt & vbertate agrorum, & varietate fructuũ, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis prouincia, Quirites, si & belli vtilitatẽ, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam ceteris in rebus cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solùm aduentus mali, sed etiã metus ipse affert calamitatem. Nã cùm hostium copiæ non longè absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conseruari potest. quare sæpe totius anni fructus vno rumore periculi, atque vno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis, aut eos qui vectigalia vobis pensitant, aut eos qui exercent, atque exigunt, cùm duo reges cum maximis copiis prope adsint: cùm vna excursio equitatus perbreui tempore totius anni vectigal auferre possit: cùm publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur. Putatísne vos illis rebus frui posse, nisi eos qui vobis fructuosi sunt, conseruaueritis, non solùm (vt antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposuerã, cùm essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona ciuium Ro. pertinet: quorum vobis pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi, & ornatissimi, suas rationes, & copias in illam prouinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res, & fortunæ curæ vobis esse debent. etenim si vectigalia neruos esse reip. semper duximus, eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum rectè esse dicemus. Deinde ceteris ex ordinibus homines naui & industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus cõsulere debetis, partim suas, & suorum in ea prouincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum ciuiũ numerũ calamitate prohibere: sapientiæ, videre, multorum ciuium calamitatem à rep. seiunctam

esse non posse. Etenim illud primũ parui refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare. Neq; enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis volũtas propter timorem: deinde quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit, id certè calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tũ, cùm in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus Romæ solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt vna in ciuitate multi rem atque fortunas amittere: vt nõ plureis secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempub. & mihi credite id, quod ipsi videtis. hęc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret. ruere illa non possunt, vt hæc non eodẽ labefactata motu cõcidant. Quare videte, nũ dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum ciuium cum rep. defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici, belli genus esse ita necessarium, vt sit gerendum: nõ esse ita magnũ, vt sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, ne forte à vobis quæ diligentissimè prouidẽda sunt, contemnẽda esse videantur. Atque, vt omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro & sapiẽtissimo homini, & magno imperatori debeatur: dico eius aduentu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas, atque instructas esse deletas, vrbemque Asiæ clarissimam nobisque amicissimam Cyzicenorum obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementissimè: quã L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberauit: ab eodem imperatore classem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostiũ præterea copias multis prœliis esse deletas, patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo Ro. ex omni aditu clausus esset. Sinopem atq; Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata, atq; referta, ceterasq; vrbeis Ponti, & Cappadociæ permultas vno aditu, atq; aduentu esse captas: regem spoliatum

regno

regno patrio, atque auito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atq; hæc omnia saluis populi Romani sociis, atque integris vectigalibus esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis: atque ita reputo, vt hoc vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obtrectant legi, atque caussæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cùm hæc ita sint, reliquũ possit esse magnum bellum. cognoscite, Quirites, non enim sine caussa quæri videtur. Primùm ex suo regno sic Mithridates profugit, vt ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga fratris sui membra in iis locis, quà se parens persequeretur, dissipauisse, vt eorum collectio dispersa, mœrorque patrius celeritatem persequẽdi retardaret. sic Mithridates fugiens maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à maioribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse è manibus effugit. ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardauit. Hunc in illo timore, & fuga Tigranes rex Armenius excepit, diffidentemque rebus suis confirmauit, & afflictum erexit, perditumque recreauit. cuius in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus iniectus iis nationibus, quas numquam populus Rom. neq; lacessendas bello, neque tentandas putauit. Erat etiam alia grauis, atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum peruaserat, fani locupletissimi & religiosissimi diripiẽdi caussa, in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ, atque magnæ nouo quodam terrore, ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi vrbem ex Tigranis regno ceperat, & prœliis vsus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commouebatur. Hîc iam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, vt ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus, quàm processus longior quæreretur. Mithridates autem & suam manum iam confirmarat, & eorũ, qui se ex eius regno collegerant, & magnis aduentitiis multorum regum & nationum copiis iuua-

batur. Hoc iam ferè ſic fieri ſolere accepimus, vt regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéq; eorum qui aut reges ſunt, aut viuunt in regno, quòd regale iis nomē magnum & ſanctum eſſe videatur. Itaq; tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam eſt auſus optare. Nam cùm ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, vt eam poſteaquam pulſus erat, terram vmquā attingeret: ſed in exercitum veſtrum clarum, atq; victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (ſicut poetæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem: quæ tāta fuit, vt eam ad aures L. Luculli non ex prœlio nuntius, ſed ex ſermone rumor afferret. Hic in ipſo illo malo grauiſſimaq; belli offenſione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro iuſſu coactus, quòd imperii diuturnitati modum ſtatuendum veteri exemplo putauiſtis, partem militum, qui iam ſtipendiis confectis erant, dimiſit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo conſulto: ſed ea vos coniectura perſpicitis, quantū illud bellum futurum putetis, quòd coniungant reges potētiſſimi, renouent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes, nouus imperator veſter accipiat, vetere expulſo exercitu. Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet genere ipſo neceſſariū, magnitudine periculoſum. Reſtat, vt de imperatore ad id bellum deligendo, ac tātis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur. Vtinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, vt hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cùm ſit vnus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperarit, quæ res eſt, quæ cuiuſquam animū in hac cauſſa dubium facere poſſit? Ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quattuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior vnquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui è ludo, atque pueritiæ diſciplina, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt: qui extrema pueri-

ma pueritia miles fuit ſummi imperatoris, ineunte adoleſcētia maximi ipſe exercitus imperator: qui ſæpius cum hoſte conflixit, quàm quiſquam cum inimico cōcertauit, plura bella geſſit, quàm ceteri legerunt, plureis prouincias confecit, quàm alii concupiuerunt: cuius adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis, non offenſionibus belli, ſed victoriis, non ſtipendiis, ſed triumphis eſt traducta. Quod deniq; genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Ciuile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex ciuitatibus, atq; ex bellicoſiſſimis nationibus, ſeruile, nauale bellum, varia & diuerſa genera & bellorum, & hoſtium, non ſolùm geſta ab hoc vno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant in vſu militari poſitam, quæ huius viri ſcientiam fugere poſſit. Iam verò virtuti Cn. Pompeii quę poteſt par oratio inueniri? quid eſt, quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis nouum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Non enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgo exiſtimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in prouidendo: quæ tanta ſunt in hoc vno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audiuimus, non fuerunt. Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor L. Sulla huius virtute, & conſilio confeſſus eſt liberatam: teſtis eſt Sicilia, quam multis vndique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate cōſilii explicauit: teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundauit: teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter Gallorum internicione patefactum eſt: teſtis eſt Hiſpania, quæ ſæpiſſimè plurimos hoſteis ab hoc ſuperatos, proſtratoſq; conſpexit: teſtis eſt iterum, & ſæpius Italia, quæ cùm ſeruili bello tetro periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetiuit: quod bellum exſpectatione Pompeii attenuatum atque imminutum eſt, aduentu ſublatum ac ſepultum: teſtes verò iam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes, deniq; maria omnia, tum vniuerſa, tum in ſingulis oris omnes ſinus, atq; portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præſidium, vt tutus eſſet? aut tam fuit abditus, vt

lateret? quis nauigauit, qui non se, aut mortis, aut seruitutis periculo committeret? cùm aut hieme, aut referto prædonum mari nauigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diuisum, atque dispersum, quis vnquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus vno anno, aut omnibus annis ab vno imperatore cõfici posse? Quam prouinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui, præsidio classibus vestris fuistis? quàm multas existimatis insulas esse desertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas vrbeis esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit propriũ populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. sociis vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse? cùm exercitus nostri Brundisio numquam, nisi summa hieme, transmiserint. Quid, ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos querar, cùm legati populi Romani redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cùm duodecim secures in prædonum potestatem peruenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum nobilissimas vrbeis, innumerabilesq; alias captas esse commemorem, cùm vestros portus, atque eos portus, quibus vitam, & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò ignoratis portũ Caietæ celeberrimum, atque plenissimum nauium, inspectante prætore, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem, eius ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem, atque ignominiam reipub. querar, cùm propè inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta, atque oppressa est? Prò Dii immortales, tantámne vnius hominis incredibilis, ac diuina virtus tam breui tempore lucem afferre reipub. potuit, vt vos, qui modò ante ostium Tyberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum nauem esse audiatis? atque hæc qua celeritate gesta sint quamquam videtis, tamẽ à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim vmquã, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam

breui

breui tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter Cn. Pompeio duce, belli impetus nauigauit? qui Siciliam adiit, Africam explorauit, in Sardiniam cum classe venit, nondum tempestiuo ad nauigandum mari: atque hæc tria frumentaria subsidia reipub. firmissimis præsidiis, classibusque muniuit. Inde se cùm in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, & Gallia Cisalpina præsidiis, ac nauibus cõfirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnemque Græciam nauibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præsidiis adornauit: ipse autem, vt à Brundisio profectus est, vndequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxit: omnes qui vbique prædones fuerunt, partim capti, interfectique sunt, partim vnius huius imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cùm ad eum vsque in Pamphyliam legatos, deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperauit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longè lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparauit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit. Est hæc diuina, atque incredibilis virtus imperatoris. Quid ceteræ, quas paullò antè commemorare cœperam, quantæ, atq; quàm multæ sunt? non enim solùm bellandi virtus in summo, atque perfecto imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ, huius administræ, comitesque virtutis. Ac primùm quanta innocentia debent esse imperatores! quanta deinde omnibus in rebus temperantia! quanta fide! quãta facilitate! quanto ingenio! quanta humanitate! quæ breuiter, qualia sint in Cn. Pompeio consideremus. summa enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese cognosci, atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de repub. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem prouinciæ magistratibus diuiserit, aut propter auaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, vt agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem no-

mino. quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc auaritiam imperatorũ quantas calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros, atq; oppida ciuium Rom. nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimetis. vtrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium vrbeis, an hibernis sociorũ ciuitates esse deletas? neq; enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet, neque seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse iudices non vult. Hîc miramur hunc hominem tantum excellere ceteris, cuius legiones sic in Asiam peruenerunt, vt non modò manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Iam verò quemadmodum milites hibernẽt, quotidie sermones ac litteræ perferuntur: non modò, vt sumptum faciat in militem, nemini vis affertur, sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. hiemis enim, non auaritiæ perfugium maiores nostri in sociorum, atq; amicorum tectis esse voluerunt. Age verò, ceteris in rebus quali sit temperantia, considerate. vnde illã tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui noui tam celeriter in vltimas terras pertulerunt, sed hæ res, quæ ceteros remorari solent, non retardarunt: non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam reuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non deniq; labor ipse ad quietem: postremò signa, & tabulas, ceteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimauit. Itaq; omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac vrbe missum, sed de cælo delapsum, intuentur: nunc deniq; incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia, quod iam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriæ proditum videbatur. nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine caussa maiores suos tum, cùm hac temperantia magistratus habebamus, seruire populo

pulo Ro.quàm imperare aliis maluiſſe. Iam verò ita faciles aditus ad eum priuatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum iniuriis eſſe dicuntur, vt is, qui dignitate principib.excellit, facilitate par infimis eſſe videatur. Iam quantū conſilio, quantum dicendi grauitate, & copia valeat, in quo ipſo ineſt quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipſo in loco ſæpe cognoſtis. Fidem verò eius inter ſocios quantā exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam eſſe iudicarint? Humanitate iam tanta eſt, vt difficile dictu ſit, vtrum hoſtes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Et quiſquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum ſit, qui ad omnia veſtræ memoriæ bella conficienda, diuino quodam conſilio natus eſſe videatur? Et quoniā auctoritas multum in bellis quoque adminiſtrādis, atq; imperio militari valet, certè nemini dubium eſt, quin ea in re idem ille imperator plurimum poſſit. vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes, quid ſocii de imperatoribus veſtris exiſtimēt, quis ignorat? cùm ſciamus, homines in tantis rebus, vt aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quàm aliqua certa ratione commoueri. Quod igitur nomē vnquā in orbe terrarū clarius fuit? cuius res geſtæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta, & tam præclara iudicia feciſtis? An verò vllam vſquam eſſe oram tam deſertam putatis, quò non illius diei fama peruaſerit, cùm vniuerſus populus Ro.referto foro, repletisq; omnib.templis, ex quibus hic locus conſpici poteſt, vnum ſibi ad commune gentium bellum Cn.Pompeium imperatorem depopoſcit? Itaque, vt plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum huius auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn.Pompeio omniū rerum egregiarum exempla ſumātur: qui quo die à vobis maritimo bello præpoſitus eſt imperator, tāta repente vilitas annonæ ex ſumma inopia & caritate rei frumentariæ conſecuta eſt, vnius ſpe & nomine, quantam vix ex ſumma vbertate agrorum diuturna pax efficere potuiſſet. Iam verò accepta in Ponto calamitate ex eo prœlio, de quo vos paullò antè inuitus admonui, cùm ſocii pertimuiſſent, hoſtiū opes, animiq; creuiſſent, cùm ſatis firmum

præsidium prouincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis diuinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Rom. attulisset. Huius aduentus & Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardauit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantũ auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio, atq; exercitu socios, & vectigalia conseruaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Age verò, illa res quantam declarat eiusdem hominis apud hosteis pop. Rom. auctoritatẽ, quòd ex locis tam longinquis, tamq́ue diuersis, tam breui tempore omnes vnà huic se dediderunt? quòd Cretensium legati, cùm in eorum insula noster imperator, exercitusq́ue esset, ad Cn. Pompeium in vltimas prope terras venerunt, eiq; se omnes Cretensium ciuitates dédere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nónne ad eundem Cn. Pompeium legatum vsque in Hispaniam misit? eumq́ue Pompeius legatum semper iudicauit, ii, quibus semper erat molestum ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quàm legatum iudicare maluerunt. Potestis igitur iam constituere, Quirites, hanc auctoritatem multis postea rebus gestis, magnisq́; vestris iudiciis amplificatam, quãtum apud illos reges, quãtum apud exteras nationes valituram esse existimetis. Reliquum est, vt de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse, & commemorare de altero possumus, sicut æquum est homini de potestate Deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic existimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis imperatoribus, non solùm propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas diuinitus adiũcta fortuna. De huius autem hominis felicitate quo de nũc agimus, hac vtar moderatione dicendi, non vt in illius potestáte fortunam positam esse dicam, sed vt præterita meminisse, reliqua sperare videamur: ne aut inuisa Dis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaq; non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi, militiæque, terra, marique, quantaque felicitate gesserit: vt eius semper voluntatibus

luntatibus nõ modò ciues assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesq; obsecundarint. Hoc breuissimè dicam, neminem vnquam tam impudentem fuisse, qui à Diis immortalibus tot, & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas Dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod vt illi proprium, ac perpetuũ sit, Quirites, cùm cõmunis salutis, atq; imperii, tũ ipsius hominis caussa, sicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cùm & bellum ita necessarium sit, vt negligi non possit, ita magnum vt accuratissimè sit administrandum: & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli sciẽtia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantũ boni, quod à Diis immortalibus oblatum & datum est, in rempub. conseruandã, atque amplificandam conferatis? Quòd si Romæ Cn. Pompeius priuatus esset hoc tempore, tamen ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus: nunc cùm ad ceteras summas vtilitates hæc quoque opportunitas adiungatur, vt in iis ipsis locis adsit, vt habeat exercitum, vt ab iis, qui habent, accipere statim possit, quid exspectamus? aut cur non ducibus Diis immortalibus, eidem, cui cetera summa, cũ salute reipub. commissa sunt, hoc quoque bellum regiũ committimus? At enim vir clarissimus, reipub. & vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus, itémq; summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, & valere oportere confiteor: sed in hac caussa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias fortissimorum virorum & clarissimorum, tamen, omissis auctoritatibus, ipsa re & ratione exquirere possumus veritatẽ, atq; hoc facilius, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in vno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? si vni omnia tribuenda sunt, vnum dignissimum esse Pompeium: sed ad vnũ tamen omnia deferri non oportere. Obsoleuit iam ista oratio, re multo magis, quam verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabi-

nium grauiter, ornateque dixisti, cùm is de vno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset, & ex hoc ipso loco permulta idẽ contra legem verba fecisti. Quid tum, per Deos immortaleis, si plus apud populum Roman. auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus, & vera caussa valuisset, hodie hanc gloriã, atq; hoc orbis terræ imperium teneremus? an tibi tum imperium esse hoc videbatur, cùm populi Rom. legati, prætores, quæstoresq; capiebãtur? cùm ex omnibus prouinciis cõmeatu, & priuato, & publico prohibebamur? cùm ita clausa erant nobis omnia maria, vt neq; priuatã rem maritimã, neque publicam iam obire possemus? Quæ ciuitas antea vnquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur: non Carthaginiensium, qui permultum classe, maritimisq; rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum vsq; ad nostram memoriam disciplina naualis, & gloria remansit: quæ ciuitas antea vnquã tam tenuis, quæ tam parua insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atq; oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At, hercle, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Ro. cuius vsque ad nostram memoriam nomen inuictum in naualib. pugnis permanserat, magna ac multo maxima parte non modò vtilitatis, sed dignitatis, atque imperii caruit. Nos, quorum maiores Antiochum regem classe, Persénque superarunt, omnibúsque naualibus pugnis Carthaginienseis, homines in maritimis rebus exercitatissimos, paratissimósque vicerunt, ii nullo in loco iam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutã habebamus, sed omneis socios in vltimis oris auctoritate nostri imperii saluos præstare poteramus, tum, cùm insula Delos tam procul à nobis in Ægæo mari posita, quo omnes vndique cum mercibus, atque oneribus commeabant, referta diuitiis, parua, sine muro nihil timebat: iidem non modò prouinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed etiã Appia iam via carebamus: & his temporibus nõ pudebat magistratus populi Roman. in hunc ipsum locũ ascẽdere, cùm eum vobis maiores vestri exuuiis nauticis, & classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum Q. Hortensi, populus Rom. & cæteros, qui erant in eadem sententia,

tentia, dicere existimauit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Ro. dolori suo maluit, quàm auctoritati vestræ obtemperare. Itaq; vna lex, vnus vir, vnus annus, non modò nos illa miseria, ac turpitudine liberauit, sed etiam effecit, vt aliquando verè videremur omnibus gentibus, ac nationibus terra, maríque imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatũ esse adhuc, Gabinio dicam, an'ne Pompeio, an vtrique (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac postulanti? Vtrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quẽ velit, idoneus non est qui impetret, cùm ceteri ad expilandos socios, diripiendásque prouincias, quos voluerunt, legatos eduxerint? an ipse, cuius lege salus, ac dignitas populo Ro. atq; omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ eius imperatoris, atque eius exercitus, qui cõsilio ipsius, atque periculo est constitutus? an Cn. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cœlius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omneis honoris caussa nomino, cùm tribuni pleb. fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc vno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atq; exercitu, quem per se ipse constituit, etiã præcipuo iure esse deberet? de quo legando spero consules ad senatũ relaturos: qui si dubitabunt, aut grauabuntur, ego me profiteor relaturum: neq; me impediet cuiusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus fretus vobis, vestrum ius, beneficiumq; defendã: neq;, præter intercessionem, quidquã audiã: de qua (vt arbitror) isti ipsi qui minantur, etiam atq; etiam quîd id liceat considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, vnus A. Gabinius belli maritimi, rerumq; gestarũ auctor, comes Cn. Põpeio adscribitur, propterea quòd alter vni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit, alter delatum, susceptúmque confecit. Reliquum est, vt de Q. Catuli auctoritate, & sententia dicendum esse videatur: qui cùm ex vobis quæreret, si in vno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cùm omnes prope vna voce in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, vt nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quàm ille non & consilio regere, & integritate tueri, &

virtute conficere possit. sed in hoc ipso ab eo vehemẽtissimè dissentio, quòd quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respub. dum per Deos immortaleis licet, frui debet summi hominis vita atque virtute. At enim nihil noui fiat contra exempla, atq; instituta maiorum. Nõ dico hoc loco maiores nostros semper in pace consuetudini, in bello vtilitati paruisse, semper ad nouos casus temporum, nouorum consiliorum rationes accommodasse, non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense ab vno imperatore esse confecta, duas vrbeis potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem atque Numantiã ab eodem Scipione esse deletas, non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, vt in vno C. Mario spes imperii poneretur, vt idem cum Iugurtha, idẽ cum Cimbris, idem cum Theutonis bellũ administraret: in ipso Cn. Pompeio, in quo noui cõstitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint noua, summaque Catuli voluntate constituta, recordamini. Quid tam nouum, quàm adolescentulum priuatum, exercitum difficili reipub. tempore conficere? confeci. huic præesse? præfuit. rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cuius à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atque exercitum dari? Siciliam permitti, atq; Africam, bellumque in ea administrandũ? Fuit in his prouinciis singulari innocentia, grauitate, virtute: bellũ in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportauit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem Roman. triumphare? at eam quoq; rem populus Rom. non modò vidit, sed etiã studio omni visendam putauit. Quid tam inusitatum quàm vt, cùm duo consules clarissimi, fortissimiq; essent, eques Rom. ad bellum maximum formidolosissimumq; procõsule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cùm esset non nemo in senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem priuatum proconsule, L. Philippus dixisse dicitur, non se illum sua sententia proconsule, sed proconsulibus mittere. Tanta in eo reipub. benè gerendæ spes constituebatur, vt duorum consulum munus vnius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare quàm vt ex senatusconsulto legibus solutus, consul ante fieret, quàm vllum alium magistratum

per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quàm vt iterum eques Rom. ex S.C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus noua post hominum memoriã constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc vno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam noua profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo atque à ceterorũ eiusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine iudiciũ populique Rom. auctoritatem improbari, præsertim cùm iam suo iure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omneis, qui dissentiunt, possit defendere: propterea quòd istis reclamantibus, vos vnum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, & reip. parum consuluistis, rectè isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autẽ vos plus tum in repub. vidistis, vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, & sibi, & ceteris, populi Rom. vniuersi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solùm militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ, & magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Lycia, Syria, regnisque exterarum nationum ita versari vestrum imperatorem, vt nihil aliud, quàm de hoste ac de laude cogitet: deinde etiam si qui sunt pudore, ac temperantia moderatiores, tamen eos esse taleis propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, iniurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris, nostris magistratibus religiosum, quam ciuitatẽ sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? vrbes iam locupletes, ac copiosæ requiruntur, quibus caussa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo & Q. Hortensio disputarem, summis, & clarissimis viris. Nouerunt enim sociorum vulnera, vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro

ſociis vos contra hoſtes exercitum mittere putatis, an hoſtium ſimulatione, contra ſocios atque amicos? quæ ciuitas eſt in Aſia, quæ non modò vnius imperatoris, aut legati, ſed vnius tribuni militum animos, ac ſpiritus capere poſſit? Quare, etiam ſi quem habetis, qui collatis ſignis exercitus regios ſuperare poſſe videatur, tamen niſi erit idem, qui ſe à pecuniis ſociorum, qui ab eorũ coniugibus, ac liberis, qui ab auro, gazaq; regia, manus, oculos, animum cohibere poſſit, non erit idoneus, qui ab bellum Aſiaticum, regiúmq; mittatur. Ecquam putatis ciuitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit: ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non ſolùm propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam requiſiuit. videbat enim populum Ro. non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos: neq; eos quidquam aliud aſſequi claſſium nomine, niſi vt detrimentis accipiendis maiore affici turpitudine videremur. Nunc qua cupiditate homines in prouincia, quibus iacturis, quibus condicionibus proficiſcantur, ignorant videlicet iſti, qui ad vnum deferenda eſſe omnia non arbitrantur? quaſi verò Cn. Pompeium non cùm ſuis virtutibus, tũ etiã alienis vitiis magnum eſſe videamus. Quare nolite dubitare, quin huic vni credatis omnia, qui inter annos tot vnus inuentus ſit, quem ſocii in vrbeis ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quòd ſi auctoritatibus hanc cauſſam, Quirites, confirmandam putatis, eſt vobis auctor vir bellorum omnium, maximarum rerum peritiſſimus P. Seruilius: cuius tantæ res geſtæ terra, marique exſtiterunt, vt cùm de bello deliberetis, auctor vobis grauior eſſe nemo debeat: eſt C. Curio ſummis veſtris beneficiis, maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio, & prudentia præditus, eſt Cn. Lentulus, in quo omnes pro ampliſſimis veſtris honoribus, ſummũ conſiliũ, ſummã grauitatem eſſe cognoſcitis: eſt C. Caſſius integritate, virtute, conſtantia ſingulari. Quare videte, num horum auctoritatibus, illorum orationi qui diſſentiunt, reſpondere poſſe videamur. Quæ cùm ita ſint, C. Manili, primùm iſtam tuam & legem, & voluntatem, & ſententiam laudo, vehementiſſimeq; comprobo: deinde te hortor vt auctore populo R. maneas in ſententia, néve cuiuſquã vim, aut minas pertimeſcas.

primùm

primùm in te ſatis eſſe animi, conſtantiæq; arbitror: deinde cùm tantam multitudinem, cum tanto ſtudio adeſſe videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus: quid eſt, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me eſt ſtudii, conſilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Rom. atque hac poteſtate prætoria, quidquid auctoritate, fide, conſtantia poſſum, id omne ad hãc rem conficiendam tibi, & populo Ro. polliceor & defero, teſtórque omneis Deos, & eos maximè, qui huic loco, templóque præſident, qui omniũ menteis eorum, qui ad rempubl. adeunt, maximè perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cuiuſquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc cauſſam conciliari putem, neque quo mihi ex cuiuſquam amplitudine, aut pręſidia periculis, aut adiumenta honoribus quæram: propterea quòd pericula facilè, vt hominem præſtare oportet, innocentia tecti pellemus; honores autem, neque ab vno, neque ex hoc loco, ſed eadem noſtra illa laborioſiſſima ratione vitæ, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur. Quamobrem quidquid in hac cauſſa mihi ſuſceptum eſt, Quirites, id omne me reipublicæ cauſſa ſuſcepiſſe confirmo: tantumque abeſt, vt aliquam bonam gratiam mihi quæſiſſe videar, vt multas etiam ſimultates partim obſcuras, partim apertas, intelligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles ſuſcepiſſe. Sed ego me hoc honore præditum tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & ſalutem prouinciarum atque ſociorum, meis omnibus commodis, & rationibus præferre oportere.

PRO A. CLVENTIO HABITO,

ORATIO XIIII.

ANIMADVERTI, Iudices, omnem accuſatoris orationē, in duas diuiſam eſſe parteis: quarũ altera mihi niti, & magnopere confidere videbatur, inuidia iam inueterata iudicii Iuniani, altera tãtummodo cõſuetudinis cauſſa timidè, & diffidenter attingere, rationem veneficii criminũ: qua de re lege eſt hęc quæſtio conſtituta. Itaq; mihi certum eſt, hanc eandē diſtributionem inuidiæ, & criminum, ſic in defenſione ſeruare, vt omnes intelligant nihil me nec ſubterfugere voluiſſe reticendo, nec obſcurare dicendo. Sed cùm conſidero quomodo mihi in vtraque re ſit elaborandũ, altera pars ea, quæ propria eſt iudicii veſtri, & legitimæ veneficii quæſtionis, per mihi breuis, & non magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ procul à iudicio remota eſt, quæ concionibus ſeditiosè concitatis accommodatior eſt, quàm tranquillis, moderatisque iudiciis, proſpicio quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris ſit habitura. ſed in hac tanta difficultate illa me res tamen, iudices, conſolatur, quòd vos de criminibus ſic audire conſueuiſtis, vt eorum omnem diſſolutionem ab oratore quæratis: vt non exiſtimetis plus vos ad ſalutem reo largiri oportere, quàm quantum defenſor purgandis criminibus cõſequi, & dicendo probare potuerit. De inuidia autem ſic inter vos diſceptare debetis, vt non quid dicatur à nobis, ſed quid oporteat dici, conſideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii propriũ periculum: in inuidia, cauſſa communis. Quamobrem alteram partem cauſſæ ſic agemus, vt vos doceamus: alteram ſic, vt oremus. in altera diligentia veſtra nobis adiungenda eſt, in altera fides imploranda. nemo eſt enim qui inuidiæ ſine veſtro, ac ſine talium virorum ſubſidio poſſit reſiſtere. equi-

dem

dem quod ad me attinet, quo me vertam nescio. Negem fuisse illam infamiam iudicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? iactatam in iudiciis? commemoratam in senatu? euellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus insitam? tam vetustam? non est nostri ingenii: vestri auxilii est, iudices, huius innocentiæ sic in hac calamitosa fama quasi in aliqua perniciosissima flamma, atque in cōmuni incendio subuenire. Etenim sicut aliis in locis parum firmamenti, & parum virium veritas habet, sic in hoc loco falsa inuidia imbecilla esse debet. Dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis: valeat in opinionibus, ac sermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementeis habeat repentinos impetus, spatio interposito, & caussa cognita, consenescat: denique illa definitio iudiciorum æquorum, quæ nobis à maioribus tradita est, retineatur: vt in iudiciis, & sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur. Quamobrem à vobis, iudices, antequam de ipsa caussa dicere incipio, hæc postulo: primùm id, quod æquissimum est, vt ne quid huc præiudicati afferatis. Etenim non modò auctoritatem, sed etiam nomē iudicum amittemus, nisi hîc ex ipsis caussis iudicabimus, ac si ad caussas iudicia iam facta domo deferemus: deinde si, quam opinionem iam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio conuellet, si ratio labefactabit, si denique veritas extorquebit, ne repugnet is, eamque animis vestris aut libentibus, aut æquis remittatis. tum autem, cùm ego vna quaque de re dicam, & diluam, ne ipsi, quæ contraria sunt, taciti cogitationi vestræ subiiciatis, sed ad extremum expectetis, & me meum dicendi ordinē seruare patiamini: cùm peroraro, tum, si quid erit præteritum, à me requiratis. Ego me, iudices, ad eam caussam accedere, quæ iam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque ipsa opinione hominum tacita prope conuicta, atque damnata sit, facilè intelligo. Sed si quis mihi Deus vestram ad me audiendum beneuolentiam conciliarit, efficiam profectò, vt intelligatis, nihil esse homini tam timendum, quàm inuidiā: nihil innocenti, suscepta inuidia, tam optandum, quàm æquum iudicium: quòd in hoc vno denique falsæ infamiæ finis aliquis, atque exitus reperiatur. Quamobrem magna

me ſpes tenet, ſi ea, quæ ſunt in cauſſa, explicare, atq; omnia dicendo conſequi potuero, hunc locum, conſeſſumq; veſtrũ, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidoloſum fore putauerunt, eum tandẽ eius fortunę miſeræ, multumq; iactatę portum, ac perfugium futurum. Tametſi permulta ſunt, quę mihi antè quàm de cauſſa dicam, de cõmunibus inuidiæ periculis dicenda eſſe videantur; tamen, ne diutius oratione mea ſuſpenſa exſpectatio veſtra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, iudices, qua mihi ſæpius vtendũ eſſe intelligo, ſic vt me audiatis, quaſi hoc tempore hęc cauſſa primùm dicatur, ſicut dicitur, non quaſi ſæpe iam dicta, & numquam probata ſit. Hodierno enim die primùm veteris iſtius criminis diluendi poteſtas eſt data: ante hoc tempus error in hac cauſſa, atq; inuidia verſata eſt. Quamobrem dum multorum annorum accuſationi breuiter, dilucideq; reſpondeo, quæſo vt me, iudices, ſicuti facere inſtituiſtis, benignè attenteque audiatis. Corrupiſſe dicitur. A. Cluentius iudicium pecunia, quo inimicum ſuum innocentem Statium Albium cõdemnaret. Oſtendam, iudices, primùm, quoniam caput illius atrocitatis atq; inuidiæ fuit, innocentem pecunia circumuẽtum, neminem vmquam maioribus criminibus, grauioribus teſtibus eſſe in iudicium vocatum: deinde ea de eo pręiudicia eſſe facta ab ipſis iudicibus, à quibus condemnatus eſt, vt non modò ab iiſdem, ſed ne ab aliis quidem vllis abſolui vllo modo poſſet. Cùm hæc docuero, tum illud oſtendam, quod maximè requiri intelligo, iudiciũ illud pecunia eſſe tentatum, non à Cluentio, ſed contra Cluentium: faciamque vt intelligatis, in tota illa cauſſa quid res ipſa tulerit, quid error affinxerit, quid inuidia conflarit. Primùm igitur illud eſt, ex quo intelligi poſſit, debuiſſe Cluentium magnopere cauſſæ confidere, quòd certiſſimis criminibus, & teſtibus fretus ad accuſandum deſcenderit. Hoc loco faciendum mihi, iudices, eſt, vt vobis breuiter illa, quibus Albius cõdemnatus eſt, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, vt me inuitum de patris tui cauſſa dicere exiſtimes, adductum fide atque officio defenſionis. Etenim tibi ſi in præſentia ſatisfacere non potuero, tamen multæ mihi ad ſatisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio niſi nunc ſatisfecero, poſtea mihi ſatisfaciendi po-

teſtas

testas non erit: simul & illud quis est qui dubitare debeat, contra damnatum, & mortuum, pro incolumi, & viuo dicere? cùm illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominię periculum iam abstulerit, mors verò etiam doloris: huic autẽ pro quo dicitur, nihil possit offensionis accedere sine acerbissimo animi sensu, ac dolore, & sine summo dedecore vitę, ac turpitudine. Atque vt intelligatis, Cluentium non accusatorio animo, non ostentatione aliqua, aut gloria adductum, sed nefariis iniuriis, quotidianis insidiis, proposito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detulisse, paullo longius exordiũ rei demonstrandæ repetã: quod quæso, iudices, ne molestè patiamini. Principiis enim cognitis, multo facilius extrema intelligetis. A. Cluentius Habitus fuit pater huiusce, iudices, homo non solùm municipii Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius & vicinitatis virtute, existimatione, nobilitate facilè princeps. Is cùm esset mortuus, Sulla & Pompeio coss. reliquit hunc annos XV. natum: grandem autem, & nubilem filiam, quæ breui tempore post patris mortem nupsit A. Aurio Melino consobrino suo, adolescenti in primis, vt tum habebatur, inter suos & honesto, & nobili. Cùm essent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repente est exorta mulieris importunæ nefaria libido, non solùm dedecore, verùm etiam scelere conuicta. Nam Sassia mater huius Habiti (mater enim à me nominis caussa, tametsi in hunc hostili odio & crudelitate est, mater, inquam, appellabitur: neq; vmquã illa ita de suo scelere, & immanitate audiet, vt naturæ nomẽ amittat. quo enim est ipsum nomen amantius, indulgentiusq; maternũ, hoc illius matris, quæ multos iam annos, & nunc cùm maximè filium interfectum cupit, singulare scelus maiore odio dignum esse ducetis.) Ea igitur mater Habiti, Melini illius adolescentis generi sui, contra quàm fas erat, amore capta, primo, neque id ipsum diu, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur: deinde ita flagrare cœpit amẽtia, sic inflammata ferri libidine, vt eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non filiæ mœror, à cupiditate reuocaret. Animum adolescentis nondum consilio, ac ratione firmatũ, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa ętas capi ac deliniri po-

test. Filia, quæ non solùm illo communi dolore muliebri in eiusmodi viri iniuriis angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo ne queri quidem sine scelere se posse arbitraretur, ceteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat, in huius amantissimi sui fratris manibus, & gremio, mærore, & lacrymis consenescebat. Ecce autem subitum diuortium, quod solatium malorum omnium fore videbatur. Discedit à Melino Cluentia, vt in tantis iniuriis, non inuita: vt à viro, non libenter. Tum verò illa egregia, ac præclara mater palam exultare lætitia, ac triumphare gaudio cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutius suspicionibus obscuris lædi famam suam noluit. lectum illum genialem, quem biennio ante filiæ suæ nubenti strauerat, in eadẽ domo sibi ornari, & sterni, expulsa, atque exturbata filia, iubet. Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium. O mulieris scelus incredibile, & præter hanc vnam in omni vita inauditum! ô libidinem effrenatam, & indomitam! ô audaciam singularem! non timuisse, si minus vim Deorum, hominumq́ue famam, at illam ipsam noctem, facesq́ue illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes denique ipsos superiorum testes nuptiarum? perfregit, ac prostrauit omnia cupiditate ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Tulit hoc commune dedecus iam familię, cognationis, nominis grauiter filius. augebatur autem eius molestia quotidianis querimoniis, & assiduo fletu sororis. statuit tamen nihil sibi in tantis iniuriis, ac tanto scelere matris grauius faciendum, quàm vt illa matre ne vteretur: ne, quam videre sine summo animi dolore non poterat, ea si matre vteretur, non solùm videre, sed etiam probare suo iudicio putaretur. Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audiuistis: pertinuisse hoc ad caussam, tũc cùm reliqua cognoueritis, intelligetis. Nam illud me non præterit, cuiusmodicumque mater sit, tamen in iudicio filii, de turpitudine parentis dici vix oportere. Non essem ad vllã caussam idoneus, iudices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum atq; infixum est, id ego, cùm ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facilè intelligo non modò reticere homines parentum

sentum iniurias, sed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ ferri possunt, ferenda; quæ taceri, tacenda esse arbitror. Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum à matre esset conflatum, & perfectum. Quæ hoc tempore sileret omnia, atque ea, si obliuione non posset, tamen taciturnitate sua, tecta esse pateretur. Sed ea verò sic agit, vt prorsus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipsum iudicium, hoc periculum, illa accusatio, omnis testium copia, quæ futura est, à matre initio est adornata, à matre hoc tempore instruitur, atque omnibus eius opibus, & copiis comparatur. ipsa denique nuper Larino huius opprimendi caussa Romam aduolauit. præstò est mulier, audax, pecuniosa, crudelis: instruit accusatores, instruit testeis: squalore huius, & sordibus lætatur: exitium exoptat, sanguinem suum profundere omnem cupit, dummodo profusum huius ante videat. Hæc nisi omnia perspexeritis in caussa, temerè à nobis illam appellari putatote: sin autem erunt & aperta, & nefaria, Cluentio ignoscere debetis, quòd hæc à me dici patiatur: mihi ignoscere non deberetis, si tacerem. Nunc iam summatim exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus sit: vt & constantiam A. Cluentii, & rationem accusationis perspicere possitis. Ac primùm caussa accusandi quæ fuerit, ostendam: vt id ipsum A. Cluentium vi & necessitate coactum fecisse videatis. Cùm manifesto venenũ deprehendisset, quod vir matris Oppianicus ei parauisset, & res non coniectura, sed oculis ac manibus teneretur, neque in caussa vlla dubitatio posset esse, accusauit Oppianicum. quàm constanter, & quàm diligenter, postea dicam: nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi caussam fuisse, nisi vti propositum vitæ periculum, & quotidianas capitis insidias hac vna ratione vitaret. Atque, vt intelligatis his accusatum esse criminibus Oppianicum, vt neque accusator timere, neque reus sperare debuerit, pauca vobis illius iudicii crimina exponam: quibus cognitis, nemo vestrûm mirabitur, illum diffidentem rebus suis ad Stalenum, atque ad pecuniam cõfugisse. Larinas quædam fuit Dinea, socrus Oppianici, quæ filios habuit M. & Numerium Aurios, & Cn. Magium, & filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Au-

tius adoleſcentulus bello Italico captus apud Aſculum, in Q. Sergii ſenatoris eius, qui inter ſicarios damnatus eſt, manus incidit, & apud eum fuit in ergaſtulo. Numerius autem Aurius frater mortuus eſt, heredemq; Cn. Magium fratrem ſuum reliquit. poſtea Magia vxor Oppianici mortua eſt: poſtremo vnus qui reliquus erat Dineæ filius, Cn. Magius eſt mortuus. Is fecit heredem illum adoleſcentem Oppianicum ſororis ſuæ filium, eumque partiri cum Dinea matre iuſſit. Interim venit index ad Dineam neque obſcurus, neque incertus, qui nuntiaret ei, filium eius M. Aurium viuere, & in agro Gallico eſſe in ſeruitute. Mulier amiſſis liberis, cùm vnius filii recuperandi ſpes eſſet oſtentata, omneis ſuos propinquos filiique ſui neceſſarios conuocauit, & ab iis flens petiuit, vt negotium ſuſciperent, adoleſcentem inueſtigarent, ſibi reſtituerent eum filium, quem tantùm vnũ ex multis fortuna reliquum eſſe voluiſſet. Hæc cùm agere inſtituiſſet, oppreſſa morbo eſt. itaque teſtamentum fecit eiuſmodi, vt illi filio H-S. CCCCLIII. millia legaret, heredem inſtitueret eundẽ illum Oppianicum nepotem ſuum. Atque his diebus paucis eſt mortua. Propinqui tamen illi, quemadmodũ, viua Dinea, inſtituerãt, ita mortua illa, ad inueſtigandum Aurium cum eodem iſto indice in agrum Gallicum profecti ſunt. Interim Oppianicus, vt erat, ſicuti multis ex rebus reperietis, ſingulari ſcelere, & audacia, per quendam Gallicanum familiarem ſuum, primùm illum indicem pecunia corrupit: deinde ipſum Aurium non magna iactura facta, tollendum interficiendumq; curauit. Illi autem qui erant ad propinquum inueſtigãdum, & recuperandum profecti, litteras Larinum ad Aurios illius adoleſcentis propinquos, ſuoſque neceſſarios mittunt: ſibi difficilem eſſe inueſtigandi rationem, quòd intelligerent indicem ab Oppianico eſſe corruptum. Quas litteras A. Aurius vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro palam, multis audientibus, cùm adeſſet Oppianicus, recitat: & clariſſima voce ſe nomen Oppianici, ſi interfectum M. Aurium comperiſſet, delaturum eſſe teſtatur. Interim breui tempore, illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum reuertuntur: interfectum eſſe M. Aurium renuntiant. Animi non ſolùm propinquorum,

ſed

sed etiam omnium Larinatium odio Oppianici,& illius adolescentis misericordia commouentur. Itaq; cùm A. Aurius, qui antea denuntiarat, clamore hominem ac minis insequi cœpisset, Larino profugit & se in castra clarissimi viri Q. Metelli contulit. Post illam fugam & sceleris & conscientiæ testem, numquam se iudiciis, numquam legibus, numquam inermem inimicis committere ausus est: sed per illam L. Sullæ vim, atque victoriã Larinum in summo timore omniũ cum armatis aduolauit. Quatuoruiros, quos municipes fecerant, sustulit: se à Sulla, & alios præterea treis factos esse dixit, & ad eodem sibi esse imperatum, vt Aurium illum, qui sibi delationem nominis, & capitis periculum ostentarat, & alterum Aurium, & eius C. filium, & Sex. Virbium, quo sequestre in illo indice corrumpendo dicebatur esse vsus, proscribendos, interficiendosque curaret. itaque illis crudelissimè interfectis, non mediocri ab eo ceteri proscriptionis & mortis metu terrebantur. His rebus in caussa, iudicioq; patefactis, quis est qui illum absolui potuisse arbitraretur? Atque hæc parua sunt: cognoscite reliqua; vt non aliquando cõdemnatum esse Oppianicum, sed aliquamdiu incolumem fuisse miremini. Primùm videte hominis audaciam. Sassiam in matrimonium ducere, Habiti matrem illam, cuius virũ A. Aurium occiderat, concupiuit. Vtrum impudentior hic, qui postulet, an crudelior illa, si nubat? difficile dictu est. sed tamen vtriusque humanitatem, constantiamque cognoscite. Petit Oppianicus, vt sibi Sassia nubat, & id magnopere contendit. illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aspernatur, non denique illam Oppianici domum, viri sui sanguine redundantem reformidat: sed quòd haberet treis ille filios, idcirco se ab his nuptiis abhorrere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiæ concupiuisset, domo sibi quærendum remedium existimauit ad eam moram, quæ nuptiis afferebatur. Nam cùm haberet ex Nonia infantem filium, alter autem eius filius Pappia natus, Theani Appuli, quod abest à Larino decem & octo millia passuum, apud matrem educaretur, accersit subitò sine caussa puerum Theano: quod facere, nisi ludis publicis, aut festis diebus, antea non solebat. Mater nihil mali misera suspicans mittit. Ille se Tarentum proficisci cùm simu-

lasset, eo ipso die puer, cùm hora vndecima in publico valens visus esset, ante noctem mortuus, & postridie, antequã luceret, combustus est. Atque hunc tantum mœrorem matri prius hominum rumor, quàm quisquam ex Oppianici familia renuntiauit. Illa cùm vno tempore audisset sibi non solùm filium, sed etiam exsequiarum munus ereptum, Larinum cõfestim exanimata venit, & ibi de integro funus iam sepulto filio fecit. Dies nondum decem intercesserant, cùm ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuò Sassia lætanti iam animo, & spe optima confirmata: nec mirum, quæ se non nuptialibus donis, sed filiorum funeribus delinitam videret. Itaque quòd ceteri propter liberos pecuniæ cupidiores solent esse, ille propter pecuniam liberos amittere iucundum esse duxit. Sentio, iudices, vos pro vestra humanitate his tantis sceleribus breuiter à me demõstratis, vehementer esse commotos. Quo tandem igitur animo fuisse illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verùm etiam iudicandum? Vos auditis de eo, in quem iudices non estis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odisse iam non potestis: de eo, qui & naturæ, & legibus satisfecit: quem leges exsilio, natura morte multauit: auditis non ab inimico, auditis sine testibus, auditis, cùm ea, quæ copiosissimè dici possunt, breuiter à me strictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo iurati sententias ferre debebant: de eo, cuius præsentis nefarium, & consceleratũ vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciã: de eo, quem omni supplicio dignum esse ducebant: audiebant ab accusatoribus, audiebant verba multorum testium, audiebant, cùm vnaquaque de re à P. Canutio homine eloquentissimo grauiter, & diu diceretur. Et est quisquam, qui, cùm hæc cognouerit, suspicari possit Oppianicum iudicio oppressum, & circumuentum esse innocentem? Aceruatim iam reliqua, iudices, dicã, vt ad eã quæ propiora huius caussæ, & adiunctiora sunt, perueniam. Vos, quæso, memoriã teneatis, non mihi hoc esse propositum, vt accusem Oppianicum mortuum, sed cùm hoc persuadere vobis velim, iudicium ab hoc non esse corruptum, hoc vti initio ac fundamento defensionis: Oppianicum hominem sceleratissimũ, & nocentissimum esse damnatum: qui vxori suæ Cluentiæ,

quæ

quæ amita huius Habiti fuit, cùm ipse poculum dedisset, subito illa in media potione exclamauit se maximo cum dolore mori: nec diutius vixit, quàm locuta est. nam in ipso sermone hoc, & vociferatione mortua est. & ad hanc mortem tam repentinam, vocémque morientis, omnia præterea, quæ solent esse indicia, & vestigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt. eodemque veneno C. Oppianicum fratrẽ necauit. neq; est hoc satis. tametsi in ipso fraterno paricidio nullum scelus prætermissum videtur, tamen vt ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus ante muniuit. Nam cùm esset grauida Auria fratris vxor, & iam appropinquare partus videretur, mulierem veneno interfecit, vt vnà, illa, & quod erat ex fratre conceptum, necaretur. postea fratrem aggressus est: qui serò, iam exhausto illo poculo mortis, cũ & de suo, & de vxoris interitu clamaret, testamentúmque mutare cuperet, in ipsa significatione huius voluntatis est mortuus. Ita mulierem, ne partu eius ab hæreditate fraterna excluderetur, necauit: fratris autem liberos prius vita priuauit, quàm illi hanc ab natura propriã lucem accipere potuerunt: vt omnes intelligerent, nihil ei clausum, nihil sanctum esse posse, cuius ab audacia fratris liberos ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset. Memoria teneo Milesiam quandam mulierem, cùm essem in Asia, quòd ab heredibus secundis accepta pecunia, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam: neque iniuria, quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiæ, designatum reipublicæ ciuem sustulisset. Quanto est Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? siquidẽ illa cùm suo corpori vim attulisset, se ipsam cruciauit: hic autem, idem illud effecit per alieni corporis mortem, atque cruciatum. Ceteri non videntur in singulis hominib. multa paricidia suscipere posse: Opinianicus inuentus est qui in vno corpore plureis necaret. Itaque cùm hanc eius consuetudinem, audaciámque cognosceret auũculus illius adolescentis Oppianici, Cn. Magius, isque graui morbo affectus esset, & heredem illum sororis suæ filium faceret: amicis adhibitis, præsente matre sua Dinea, vxorem suam interrogauit, essétne prægnans: quæ cùm se esse respondisset,

ab ea petiuit, vt se mortuo, apud Dineam, quę tum ei mulieri socrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiámque adhiberet, vt id quod conceperat seruaret, vt saluum pareret posset. itaque ei testamento legat grandem pecuniam à filio, si qui natus esset: ab secundo hærede nihil legat. Quid de Oppianico suspicatus sit, videtis: quid iudicarit, obscurum non est. Nam cùm eius filium faceret hæredem, eum tutorem liberis non adscripsit. Quid Oppianicus fecerit cognoscite, vt illum Magium intelligatis longè animo prospexisse morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat a filio, si qui natus esset, eam præsentem Oppianicus non debitam mulieri, soluit, si hæc solutio legatorum, & non merces abortionis appellanda est. Quo illa pretio accepto, multisque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, spem illam, quam in aluo commendatam à viro continebat, victa auaritia sceleri Oppianici vendidit. Nihil posse iam ad hanc improbitatem addi videtur. attendite exitum. quæ mulier obtestatione viri decem illis mensibus ne domum quidem vllam, nisi socrus suæ nosse debuit, hæc quinto mense, post viri mortem, ipsi Oppianico nupsit. quę nuptiæ non diuturnæ fuerunt: erant enim non matrimonii dignitate, sed sceleris societate coniunctæ. Quid illa cædes Asinii Larinatis, adolescentis pecuniosi, quàm clara, tum recenti re fuit? quàm omnium sermone celebrata? Fuit Aiulius quidam Larinas perdita nequitia, & summa egestate, arte quadam præditus ad libidines adolescentulorum excitandas accommodata: qui vt se blanditiis, & assentationibus in Asinii consuetudinem penitus immersit, Oppianicus continuò sperare cœpit, hoc se Aiulio, tamquam aliqua machina admota, capere Asinii adolescentiam, & fortunas eius patrias expugnare posse. Ratio excogitata Larini est, res translata Romam. iniri enim id consilium facilius in solitudine, perfici rem eiusmodi commodiùs in turba posse arbitrati sunt. Asinius cum Aiulio Romam est profectus. hos vestigiis Oppianicus consecutus est. Iam, vt Romæ vixerint, quibus conuiuiis, quibus flagitiis; quantis & quàm profusis sumptibus non modò conscio, sed etiam conuiua, & adiutore Oppianico, longum est mihi dicere, præsertim ad alia properanti. Exitum huius assimulatæ

mulatæ familiaritatis cognoſcite. Cũ eſſet adoleſcens apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, & ibi diem poſterum commoraretur, Aiulius, vt erat conſtitutum, ſimulat ſe ægrotare, & teſtamentum facere velle. Oppianicus obſignatores ad eum, qui neque Aſinium, neque Aiulium noſſent, adducit, & illum Aſinium appellat: ipſe, teſtamento Aſinii nomine obſignato, diſcedit: Aiulius illico conualeſcit. Aſinius autem breuĩ illo tempore, quaſi in hortulos iret, in arenarias quaſdam extra portam Exquilinam perductus, occiditur. Qui cùm vnum iam, & alterum diem deſideraretur: neque in iis locis, vbi ex cõſuetudine quærebatur, inueniretur, & Oppianicus in foro Larinatiũ dictitaret, nuper ſe, & ſuos amicos teſtamentum eius obſignaſſe: liberti Aſinii, & nonnulli amici, quòd eo die, quo poſtremum Aſinius viſus erat, Aiulium cum eo fuiſſe, & à multis viſum eſſe conſtabat, in eum inuadunt, & hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triũuir, conſtituunt. Atque ille continuò nullo teſte, nullo indice, recentis maleficii conſcientia perterritus, omnia, vt à me paullo antè dicta ſunt, exponit, Aſiniúmque àb ſe, conſilio Oppianici, interfectum fatetur. Extrahitur domo latitans Oppianicus à Manilio: index Aiulius ex altera parte coram tenetur. Hîc iam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. Non ille honorem à pueritia, non ſtudia virtutis, non vllum exiſtimationis bonę fructum vmquam cogitarat, ſed ex petulanti, atque improbo ſcurra, in diſcordiis ciuitatis ad eam columnam, ad quam multorum ſæpe conuiciis perductus erat, tum ſuffragiis populi peruenerat. Itaque rem cum Oppianico tranſigit: pecuniã ab eo accipit: cauſſam & ſuſceptam, & manifeſtam relinquit. Ac tũ in Oppianici cauſſa, crimen hoc Aſinianum cùm teſtibus multis, tum verò iudicio Aiulii probabatur: in quo inter allegatos Oppianici nomen primum eſſe conſtabat, eius, quem vos miſerum, atque innocentem falſo iudicio circumuentum eſſe dicitis. Quid? auiam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es hæres, pater tuus non manifeſto necauit? ad quã cùm adduxiſſet medicum illum ſuum iam cognitum, & ſæpe victorem, per quem interfecerat plurimos, mulier exclamat, ſe ab eo nullo modo velle curari, quo curante ſuos omnes

perdidiſſet. Tum repente Anconitanum quendam L. Clodium pharmacopolam circumforaneum, qui caſu tum Larinum veniſſet, aggreditur, & cum eo H-S. quadringentis, id quod ipſius tabulis tum eſt demonſtratũ, tranſigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa reſtarent, ſimul atque introductus eſt, rem conficit: prima potione mulierem ſuſtulit: neque poſtea Larini punctum eſt temporis commoratus. Eadem hac Dinea teſtamentum faciente, cùm tabulas prehendiſſet Oppianicus, qui gener eius fuiſſet, digito legata deleuit: & cùm id multis locis feciſſet, poſt mortem eius, ne lituris coargui poſſet, teſtamentum in alias tabulas tranſcriptum ſignis adulterinis obſignauit. Multa prætereo cõſultò. etenim vereor, ne hæc ipſa nimium multa eſſe videãtur: vos tamen eum ſimilem ſui fuiſſe in cæteris vitæ partibus exiſtimare debetis. Illum tabulas publicas Larini cenſorias corrupiſſe, decuriones vniuerſi iudicauerunt: cum illo iam nemo rationem, nemo rem vllam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis, & affinibus tutorem vmquam liberis ſuis ſcripſit: nemo illum aditu, nemo congreſſione, nemo ſermone, nemo conuiuio dignum iudicabat: omnes aſpernabãtur, omnes abhorrebant, omnes vt aliquã immanem, ac pernicioſam beſtiam, peſtémque fugiebant. Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, numquam accuſaſſet Habitus, iudices, ſi id prætermittere ſaluo capite ſuo potuiſſet. Erat huic inimicus Oppianicus: erat, ſed tamen erat vitricus: crudelis, & huic infeſta mater, attamen mater: poſtremò nihil tam remotum ab accuſatione, quàm Cluentius & natura, & voluntate, & inſtituta ratione vitæ. Sed cùm eſſet hæc illi propoſita condicio, vt aut iuſtè, piéque accuſaret, aut acerbè, indignéque moreretur, accuſare quoquo modo poſſet, quàm illo modo emori, maluit. Atque vt hæc ita eſſe perſpicere poſſitis, exponam vobis Oppianici facinus manifeſto compertum, atque deprehenſum: ex quo ſimul vtrumque, & huic accuſare, & illum cõdemnari neceſſe fuiſſe intelligetis. Martiales quidã Larini appellabantur miniſtri publici Martis, atque ei Deo veteribus inſtitutis, religionibúſque Larinatium conſecrati. quorum cùm ſatis magnus numerus eſſet, cúmque itẽ, vt in Sicilia permulti Venerei ſunt, ſic illi Larini in Martis fami-

lia

lia numerarentur, repentè Oppianicus eos omnes liberos esse, ciuesque Romanos cœpit defendere. Grauiter id decuriones Larinatium, cunctíque municipes tulerunt. itaque ab Habito petiuerunt, vt eam caussam susciperet, publicéq; defenderet. Habitus cùm se ab omni eiusmodi negotio remouisset, tamen pro loco, pro antiquitate generis sui, pro eo quòd se non solùm suis commodis, sed etiam suorũ municipum, cæterorúmque necessariorum natum esse arbitrabatur, tantæ voluntati vniuersorum Larinatium deesse noluit: suscepta caussa, Romámq; delata, magnæ quotidie contentiones inter Habitum, & Oppianicum, ex vtriusq; studio defensionis excitabantur. Erat ipse immani, acerbaque natura Oppianicus: incendebat eius amentiam infesta, atque inimica filio mater Habiti, magni autem illi sua interesse arbitrabantur, hunc à caussa Martialiũ dimouere. Suberat etiam alia caussa maior, quæ Oppianici hominis auarissimi, atque audacissimi mentem maximè commouebat. Nam Habitus vsque ad illius iuducii tempus, nullum testamentum vmquã fecerat. neque enim legare eiusmodi matri poterat in animum inducere, neque testamento nomen omnino prætermittere parentis. Id cùm Oppianicus sciret, (neq; enim erat obscurũ) intelligebat, Habito mortuo, bona eius omnia ad matrem esse vẽtura: quæ ab sese postea, aucta pecunia, maiore præmio, orbata filio, minore periculo necaretur. Itaque his rebus incensus, qua ratione Habitum veneno tollere conatus sit, cognoscite. C. & L. Fabricii fratres gemini fuerunt ex municipio Aletrinate, homines inter se cùm forma, tum moribus similes, municipum autem suorum dissimillimi: in quibus quantus splendor sit, quam prope æquabilis, quàm fere omniũ constans & moderata ratio vitæ, nemo vestrûm, vt mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis semper vsus est Oppianicus familiarissimè. Iam hoc fere scitis omnes, quantam vim habeat ad coniungendas amicitias, studiorum, ac naturæ similitudo. Cùm illi ita viuerent, vt nullum quæstum turpem esse arbitrarentur, cùm omnis ab his fraus, omnes insidiæ, circumscriptionésque adolescentum nascerentur, cúmque essent vitiis, atque improbitate omnibus noti, studiosè, vt dixi, ad eorum se familiaritatem, multis iam ante annis Oppianicus applicarat.

Itaque tum ſic ſtatuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) inſidias Habito comparare. Erat illo tempore infirma valetudine Habitus: vtebatur autem medico ignobili, ſed ſpectato homine Cleophanto: cuius ſeruum Diogenem Fabricius ad venenum Habito dandum ſpe & pretio ſolicitare cœpit. Seruus non incallidus, ſed, vt ipſa res declarauit, frugi, atque integer, ſermonem Fabricii nõ eſt aſpernatus, rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Habito eſt locutus: Habitus autem ſtatim cum M. Bebrio ſenatore familiariſſimo ſuo communicauit: qui qua fide, qua prudentia, qua dignitate fuerit, meminiſſe vos arbitror. Ei placuit vt Diogenem Habitus emeret à Cleophanto, quo facilius aut comprehenderetur res eius indicio, aut falſa eſſe cognoſceretur. Ne multis, Diogenes emitur, venenũ diebus paucis comparatur, multi viri boni cùm ex occulto interueniſſent, pecuniáque obſignata, quæ ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri liberti Fabriciorum deprehenditur. Prò Dii immortales, Oppianicum quiſquam his rebus cognitis, circumuentum dicit eſſe? Quis vnquam audacior? quis nocentior? quis apertior in iudiciũ adductus eſt? Quod ingenium? quæ facultas dicendi? quæ à quoquam excogitata defenſio huic vni crimini potuit obſiſtere? Simul & illud quis eſt qui dubitet, quin, hac re comperta, manifeſtóque deprehenſa, aut obeunda mors Cluentio, aut ſuſcipienda accuſatio fuerit? Satis eſſe arbitror demonſtratum, iudices, iis criminibus accuſatum eſſe Oppianicum, vt honeſtè abſolui nullo modo potuerit. Cognoſcite nunc ita reum citatum eſſe illum, vt re ſemel, atque iterum præiudicata, condemnatus in iudicium venerit. Nam Cluentius, iudices, primùm nomen eius detulit, cuius in manibus venenum deprehenderat. is erat libertus Fabriciorum Scamander. integrum conſilium: iudicii corrupti nulla ſuſpicio: ſimplex in iudicium cauſſa, certa res, verum crimen allatum eſt. Hîc tum Fabricius is, de quo ante dixi, qui liberto damnato, ſibi illud impendêre periculum videret, quòd mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, & cum pleriſque eorum magnum vſum eſſe ſciebat, frequenteis eos ad me domum adduxit. Qui quamquam de homine, ſicut neceſſe erat, exiſtimabant, tamen, quòd erat ex eodem municipio,

ſuæ

suæ dignitatis esse arbitrabantur, eum quibus rebus possent defendere: idque à me, vt facerem, & vt caussam Scamandri susciperem, petebant: in qua caussa patroni omne periculum continebatur. Ego, qui neque illis talibus viris, ac tã amantibus mei rem possem vllam negare, neq; illud crimẽ tantum ac tam manifestum esse arbitrarer, sicut nec illi quidem ipsi, qui mihi tum illam caussam commendabant, arbitrabantur; pollicitus iis sum, me omnia, quæ vellent, esse facturum. Res agi cœpta est: citatus est Scamander reus: accusabat P. Canutius homo in primis ingeniosus, & in dicendo exercitatus: accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, venenum esse deprehensum: omnia tela totius accusationis in Oppianicum coniiciebantur: aperiebatur caussa insidiarum: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita, & audacia proferebatur: deniq; omnis accusatio variè grauiterque tractata, ad extremum manifesta veneni deprehensione conclusa est. Hîc ego cùm ad respondendum surrexi, qua cura Dii immortales, qua solicitudine animi, quo timore! Semper equidem magno cum metu incipio dicere: quoticscumque dico, toties mihi videor in iudicium venire, non ingenii solùm, sed etiam virtutis atq; officii: ne aut id profiteri videar, quod non possim implere, quod est impudentiæ: aut id non efficere, quod possim, quod est aut perfidiæ, aut negligentiæ. tum verò ita sum perturbatus, vt omnia timerem: si nihil dixissem, ne infantissimus: si multa in eiusmodi caussa dixissem, ne impudentissimus existimarer. Collegi me aliquando, & ita constitui, fortiter esse agendum: illi ætati, qua tum eram, solere laudi dari, etiam si in minus firmis caussis hominum periculis non defuissem. itaque feci. sic pugnaui, sic omni ratione cõtendi, sic ad omnia cõfugi, quantum ego assequi potui, remedia ac perfugia caussarum, vt hoc, quod timide dicam, consecutus sim, ne quis illi caussæ patronum defuisse arbitraretur. Sed vt quidquid ego apprehenderã, statim accusator extorquebat è manibus. Si quæsieram, an inimicitiæ Scamandro cum Habito: fatebatur nullas fuisse: sed Oppianicum, cuius ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse, atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Habiti venturum emolumen-

tum fuisse, concedebat: sed ad vxorem Oppianici, hominis in vxoribus necandis exercitati, omnia bona Habiti ventura esse dicebat. Cùm illa defensione vsus essem, quæ in libertinorum caussa honestissima semper existimata est, Scamandrum patrono esse probatum, fatebatur: sed quærebat, cui probatus esset ipse patronus. Cùm ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem, constitutumque inter eos de alia re fuisse, vt medicamentum nõ venenum Diogenes afferret, hoc cuiuis vsu venire posse: quærebat cur in eiusmodi locum tam abditum, cur solus, cur cum obsignata pecunia venisset. Denique hoc loco caussa testibus honestissimis hominibus premebatur. M. Bebrius de suo consilio Diogenem emptum, se præsente, Scamandrum cum veneno, pecuniaque deprehensum esse dicebat. P. Quinctius Varus homo summa religione, & summa auctoritate præditus, de insidiis, quæ fierent Habito, & de solicitatione Diogenis, recenti re, secum Cleophantum locutũ esse dicebat, atque in illo iudicio cùm Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera, & periculo, & tota accusatione, Oppianicus. Neque id obscurè ferebat, nec dissimulare vllo modo poterat: aderat frequẽs, aduocabat, omni studio, gratiaq; pugnabat: postremò id, quod maximo malo illi caussę fuit, hoc ipso in loco quasi reus ipse esset, sedebat. Oculi omnium iudicũ non in Scamandrum, sed in Oppianicum coniiciebantur, timor eius, perturbatio, suspensus, incertusq; vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea suspiciosa, hæc aperta, ac manifesta faciebant. Cùm in consilium iri oporteret, quæsiuit ab eo reo C. Iunius quæsitor ex lege illa Cornelia, quæ tũ erat, clàm an palam de se sententiã ferri vellet: de Oppianici sententia responsum est, quòd is Habiti familiarem Iunium esse dicebat, clàm velle ferri. Itum est in consilium: omnibus sententiis præter vnam, quam suam Stalenus esse dicebat, Scamander prima actione condemnatus est. Quis tum erat omnium, qui Scamandro condemnato, non iudicium de Oppianico factum esse arbitraretur? quid est illa damnatione iudicatum, nisi venenum id, quod Habito daretur, esse quæsitum? quæ porrò tenuissima suspicio collata in Scamandrũ est, aut cõferri potuit, vt is sua sponte necare voluisse

ſuiſſe Habitum putaretur? Atque hoc tum iudicio facto, & Oppianico re, & exiſtimatione iam, lege, & pronuntiatione nondũ condemnato, tamen Habitus Oppianicum reum ſtatim non fecit. voluit cognoſcere, vtrum iudices in eos ſolos eſſent ſeueri, quos venenum habuiſſe ipſos comperiſſent: an etiam conſilia, conſcientiasꝗ; eiuſmodi facinorum ſupplicio dignas iudicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conſcium illi facinori fuiſſe arbitrabatur, reum ſtatim fecit, vtque ei locus primus conſtitueretur, propter cauſſę coniunctionem impetrauit. Hic tum Fabricius non modò ad me meos vicinos, & amicos Aletrinates non adduxit, ſed ipſe iis neque defenſoribus vti poſtea, neque laudatoribus potuit. Rem enim integram hominis non alieni, quamuis ſuſpicioſam, defendere, humanitatis eſſe putabamus: iudicatam labefactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille inopia, & neceſſitate coactus, in cauſſa eiuſmodi ad Cepaſios fratres confugit, homines induſtrios, atque eo animo, vt quæcumque dicendi poteſtas eſſet data, in honore atque in beneficio ponerent. Iam hoc quoque propè iniquiſſimè comparatum eſt, quod in morbis corporis, vt quisque eſt difficillimus, ita medicus nobiliſſimus, atque optimus quæritur; in periculis capitis, vt quæq; cauſſa difficillima eſt, ita deterrimus, obſcuriſſimusque patronus adhibetur. niſi fortè hæc cauſſa eſt, quòd medici nihil præter artificium, oratores etiam auctoritatem præſtare debent. Citatur reus: agitur cauſſa: paucis verbis accuſat, vt de re iudicata, Canutius. incipit longo, & altè petito procœmio, reſpondere maior Cepaſius. Primò attentè auditur eius oratio: erigebat animum iam demiſſum, & oppreſſum Oppianicus: gaudebat ipſe Fabricius: non intelligebat animos iudicum non illius eloquentia, ſed defenſionis impudentia commoueri. Poſteaquam de re cœpit dicere, ad ea, quæ erant in cauſſa, addebat etiam ipſe noua quædam vulnera. Hoc quamquam ſedulò faciebat, tamen interdũ non defendere, ſed præuaricari accuſatori videbatur. Itaq; cùm callidiſſimè ſe dicere putaret, & cùm illa verba grauiſſima ex intimo artificio depromſiſſet, Reſpicite iudices hominum fortunas, reſpicite dubios, varioſque caſus, reſpicite C. Fabricii ſenectutem: cùm hoc, Reſpicite, ornandæ ora-

tionis caussa sæpe dixisset, respexit ipse: at C. Fabricius à subselliis demisso capite discesserat. Hìc iudices ridere, stomachari, atque acerbè ferre: patronus caussam sibi eripi, & se cetera de illo loco, Respicite, iudices, non posse dicere: nec quidquam propius est factũ, quàm vt illum persequeretur, & collo obtorto, ad subsellia reduceret, vt reliqua posset perorare. Ita tum Fabricius primùm suo iudicio, quod est grauissimum, deinde legis vi, & sententiis iudicum est condemnatus. Quid est, quod iam de Oppianici caussa plura dicamus? apud eosdem iudices reus est factus, cùm is duob. præiudiciis iam damnatus esset: ab iisdem autem iudicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico iudicarant, locus ei primus est constitutus: accusatus est criminibus grauissimis, iis quæ à me breuiter dicta sunt, & pręterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accusatus est apud eos, qui & Scamandrum ministrũ Oppianici, & Fabricium conscium maleficii condemnarant. Vtrum, per Deos immortaleis, magis est mirandum, quòd is condemnatus est, an quòd omnino respondere ausus est? Quid enim illi iudices facere potuerunt? qui si innocenteis Fabricios condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare, & superioribus consentire iudiciis debuerunt. An verò illi sua per se iudicia rescinderent, cùm ceteri soleant in iudicando, ne ab aliorum iudiciis discrepent, prouidere? & illi, qui Fabricii libertum, quia minister in maleficio fuerat, patronum, quia conscius condemnassent; ipsum principem atque architectum sceleris absoluerent? & qui ceteros nullo præiudicio facto, tamen ex ipsa caussa condemnassent, hunc, quem bis condemnatum iam acceperant, liberarent? tum verò illa iudicia senatoria, non falsa inuidia, sed vera atque insigni turpitudine notata, atq; operta dedecore, & infamia, defensioni locum nullum reliquissent. Quid enim tandem illi iudices respõderent, si quis ab iis quæreret: Condemnastis Scamandrum: quo crimine? nempe quòd Habitum per seruum medici veneno necare voluisset. Quid Habiti morte Scamander cõsequebatur? nihil: sed administer erat Oppianici. Condemnastis C. Fabricium: quid ita? quia cùm ipse familiarissimè Oppianico vsus, libertus autem eius in maleficio deprehensus esset, illum expertem eius consilii fuisse non probabatur. Si igitur ipsum

ipſum Oppianicum bis ſuis iudiciis cõdemnatum abſoluiſſent, quis tantam turpitudinem iudiciorum, quis tantam incõſtantiam rerum iudicatarum, quis tantam libidinem iudicum ferre potuiſſet? Quod ſi hoc videtis, quod iam hac omni oratione patefactum eſt, illo iudicio reum cõdemnari, præſertim ab iiſdem iudicibus, qui duo præiudicia feciſſent, neceſſe fuiſſe: ſimul illud videatis neceſſe eſt, nullam accuſatori cauſſam eſſe potuiſſe, cur iudicium vellet corrumpere. Quæro enim abs te, T. Acti, relictis iam ceteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocenteis condemnatos exiſtimes? num etiã illa iudicia pecunia corrupta eſſe dicas, quibus iudiciis alter à Staleno ſolo abſolutus eſt, alter etiam ipſe ſe condemnauit? Age, ſi nocentes, cuius maleficii? num quid præter venenum quæſitum, quo Habitus necaretur, obiectum eſt? num quid aliud in illis iudiciis verſatum eſt, præter haſce inſidias Habito ab Oppianico per Fabricios factas? nihil, nihil, inquam, aliud, iudices, reperietis. Exſtat memoria, ſunt tabulæ publicæ: redargue me, ſi mentior: teſtium dicta recita: doce, in illorum iúdiciis quid præter hoc venenum Oppianici, nõ modò in criminis, ſed in maledicti loco ſit obiectũ. Multa dici poſſunt, quare ita neceſſe fuerit iudicari: ſed ego occurrã exſpectationi veſtræ, iudices. Nam etſi à vobis ſic audior, vt numquã benignius, neq; attentius quemquam auditum putem, tamen vocat me aliò iamdudum tacita veſtra exſpectatio, quę mihi obloqui videtur. Quid ergo? negáſne illud iudicium eſſe corruptum? non nego: ſed ab hoc corruptum non eſſe, confirmo. A quo igitur eſt corruptũ? opinor, primùm ſi incertum fuiſſet, quiſnam exitus illius iudicii futurus eſſet, veriſimilius tamen eſſet, eum potius corrupiſſe, qui metuiſſet ne ipſe cõdemnaretur, quàm illum, qui veritus eſſet, ne alter abſolueretur: deinde cùm eſſet nemini dubium quid iudicari neceſſe eſſet, eum certè potius, qui ſibi aliqua ratione diffideret, quàm eũ qui omni ratione confideret: poſtremò, certè potius illum, qui bis apud eos iudices offendiſſet, quàm eum, qui bis cauſſam iis probauiſſet. Vnum quidẽ certè nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi nõ concedat, ſi conſtet corruptum illud eſſe iudiciũ, aut ab Habito, aut ab Oppianico eſſe corruptum. Si doceo non ab Habito, vinco ab

Oppianico: si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. Quare, etsi satis docui, rationem nullam huic corrumpendi fuisse, ex quo intelligitur ab Oppianico esse corruptum, tamen de illo ipso separatim cognoscite. Atque ego illa non argumentabor, quæ sunt grauia vehemẽter: eum corrupisse, qui in periculo fuerit, eum, qui metuerit, eum, qui spem salutis in alia ratione nõ habuerit, eum, qui semper singulari fuerit audacia. Multa sunt eiusmodi: verùm cùm habeam rem nõ dubiam, sed apertam, atque manifestam, enumeratio singulorum argumentorum non est necessaria. Dico C. Ælio Staleno iudici pecuniam grandem Statium Albium ad corrumpendum iudicium dedisse. numquis negat? te appello, Oppianice, te T. Acti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate deplorat. audete negare, ab Oppianico, Staleno iudici pecuniam datam: negate, negate, inquam, in eo loco: quid reticetis? At negare non potestis, quod repetistis, quod cõfessi estis, quod abstulistis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti iudicii facitis, cùm ab ista parte, iudici pecuniam ante iudicium datam, post iudicium ereptam esse fateamini? Quonam igitur hæc modo gesta sunt? repetam paullo altius, iudices, & omnia, quæ in diuturna obscuritate latuerunt, sic aperiam, vt ea cernere oculis videamini. Vos, quæso, vt adhuc me attentè audistis, item, quæ reliqua sunt, audiatis: profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conuentu, & silentio, dignum vestris studiis, atque auribus esse videatur. Nam vt primùm Oppianicus, ex eo, quòd Scamander reus erat factus, quid sibi impendêret cœpit suspicari, statim se ad hominis egentis, audacis, in iudiciis corrumpendis exercitati, tum autem iudicis, Staleni familiaritatem applicauit. Ac primùm, Scamandro reo, tantum donis datis muneribusque perfecerat, vt eo auctore vteretur cupidiore, quàm fides iudicis postulabat. Post autem, cùm esset Scamander vnius Staleni sententia absolutus, patronus autem Scamandri ne sua quidẽ sententia liberatus, acrioribus saluti suæ remediis subueniendum putauit. Cùm à Staleno, sicut ab homine ad excogitãdum acutissimo, ad audendum impudentissimo, ad efficiendum acerrimo (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & maiore ex parte se habere simulabat) auxiliũ capiti, & fortunis

tunis suis petere cœpit. Iam hoc non ignoratis, iudices, vt etiam bestiæ, fame dominante, plerumque ad eum locum, vbi pastæ aliquando sint, reuertantur. Stalenus ille biennio ante cùm caussam bonorum Safinii Atellæ recepisset, sexcentis millibus nummûm se iudicium corrupturum esse dixerat. quæ cùm accepisset à pupillo, suppressit, iudicioq; facto, nec Safinio, nec bonorum emptoribus reddidit. Quam cùm pecuniam profudisset, & sibi nihil non modò ad cupiditates suas, sed ne ad necessitatem quidem reliquisset, statuit ad easdem sibi prædas, ac suppressiones iudicialeis reuertendum. Itaque cùm Oppianicum iam perditum & duobus iugulatum præiudiciis videret, promissis eum suis excitauit abiectum, & simul saluti desperare vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, vt sibi rationem ostenderet iudicii corrumpendi. Ille autem (quemadmodum ex ipso Oppianico postea est auditum) negauit quemquam esse in ciuitate præter se, qui id efficere posset. sed primò grauari cœpit, quòd ædilitatem se petere cum hominibus nobilissimis, & inuidiam, atque offensionem timere dicebat: post exoratus, initio permagnam pecuniam poposcit, deinde ad id peruenit, quod confici potuit, & sestertia sexcenta quadraginta millia deferri ad se domum iussit. Quæ pecunia simulatque ad eum delata est, homo impurissimus statim cœpit in eiusmodi mente, & cogitatione versari, nihil esse suis rationibus vtilius, quàm Oppianicum condemnari: illo absoluto, pecuniam illam aut iudicibus dispertiendam, aut ipsi esse reddendam: damnato, repetiturum esse neminem. itaque rem excogitat singularem. Atque hæc, iudices, quæ verè dicuntur à nobis, facilius credetis, si cum animis vestris longo interuallo recordari C. Staleni vitam, & naturam volueritis. Nam perinde vt opinio est de cuiusque moribus, ita quid ab eo factum, & non factum sit, existimari potest. Cùm esset egens, sumptuosus, audax, callidus, perfidiosus, & cùm domi suæ, miserrimus & inanissimus, tantum nummorum positũ videret, ad omnem malitiam, & fraudem versare mentem suam, hæc secum cogitans, cœpit: Démne iudicibus? mihi igitur ipsi præter periculum, & infamiam, quid quæretur? nihil excogitem, quamobrem Oppianicum damnari necesse sit? quî tandem? nihil enim est quod fieri non possit.

Si quis eum forte casus ex periculo eripuerit, nónne reddendum est? præcipitantem igitur impellamus, inquit, & perditum prosternamus. Capit hoc consilium, vt pecuniā quibusdam iudicibus leuissimis polliceatur, deinde eam postea supprimat: vt quoniam graueis homines sua sponte seuerè iudicaturos putabat, hos, qui leuiores erant, destitutione iratos Oppianico redderet. Itaque, vt erat semper præposterus, atq; peruersus, initiū facit à Bulbo, & eum, quod iamdiu nihil quæsierat, tristem, atque oscitantem leuiter impellit. Quid tu, inquit? ecquid me adiuuas, Bulbe, ne gratis reipublicæ seruiamus? Ille verò, simulatque hoc audiuit, Ne gratis, quo voles, inquit, sequar: sed quid affers? tum ei quadraginta millia, si esset absolutus Oppianicus, pollicetur: & eum vt ceteros appellet, quibuscum loqui consuesset, rogat: atq; etiam ipse cōditor totius negotii Guttam aspergit huic Bulbo. Itaque minime amarus is visus est, qui aliquid ex eius sermone speculæ degustarat. Vnus & alter dies intercesserat, cùm res parum certa videbatur: sequester, & confirmator pecuniæ desiderabatur. tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, vt blandissimè potest: Quid tu, inquit, Pacete? (hoc enim sibi Stalenus cognomen ex imaginibus Aeliorum delegerat, ne si se Ligurem fecisse, nationis magis suæ, quàm generis vti cognomine videretur) quā de re mecum locutus es, quærunt à me vbi sit pecunia. Hîc ille planus improbissimus quæstu iudiciario pastus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, spe iam atque animo incubaret, cōtrahit frontem (recordamini faciem, atq; illos eius fictos, simulatosque vultus) queritur se ab Oppianico destitutum: & qui esset totus ex fraude, & mendacio factus, quique ea vitia, quæ à natura habebat, etiam studio, atque artificio quodam malitiæ condiuisset, pulchrè asseuerat, se ab Oppianico destitutum: atque hoc addit testimonii, sua illum sententia, quam palam omnes laturi essent, condemnatum iri. Manarat sermo in consilio, pecuniæ quandam mentionem inter iudices esse versatam. res neque tam fuerat occulta, quàm erat occultanda: neq; tam erat aperta, quàm reipubl. caussa aperienda. In ea obscuritate, ac dubitatione omniū, Canutio perito homini, qui quodam odore suspicionis Stalenum corruptum esse sensisset, neq; dum rem perfectam ar-

bitra-

bitraretur, placuit repente iudices pronuntiare. dixerunt se id velle. Hic tum Oppianicus nō magnopere pertimuit: rem à Staleno perfectam esse arbitrabatur. in consilium erant ituri iudices triginta, & duo: sententiis decem & sex absolutio confici poterat: H-S. quadraginta millia nummûm in singulos iudices distributa eum numerum sententiarum conficere debebant, vt ad cumulum spe maiorum præmiorum ipsius Staleni sententia septimadecima accederet. Atque etiam casu tum, quòd illud repente erat factum, Stalenus ipse non aderat: caussam nescio quam apud iudicem defendebat. Facile hoc Habitus patiebatur, facile Canutius: at non Oppianicus, neq; patronus eius L. Quinctus: qui cùm esset eo tempore tribunus plebis, conuicium C. Iunio iudici quæstionis maximum fecit, vt ne sine Staleno in consilium iretur: cumq; id ei per viatores consulto negligentius agi videretur, ipse à publico iudicio ad priuatum Staleni iudicium profectus est, & illud pro potestate dimitti iussit: Stalenum ipse ab subsellia adduxit. Consurgitur in consilium, cùm sententias Oppianicus, quæ tum erat potestas, palam ferri velle dixisset, vt Stalenus scire posset, quid cuique deberetur. varia iudicum genera, nummarii pauci, sed omnes irati. vt enim qui accipere in campo consueuerunt, iis candidatis, quorum nummos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse, sic eiusmodi iudices infesti tum reo venerant: ceteri nocentissimum esse arbitrabantur: sed spectabant sententias eorū quos corruptos putabant, vt ex iis constituerent, à quo iudicium corruptum videretur. ecce tibi eiusmodi sortitio, vt in primis Bulbo, & Staleno, & Guttæ esset iudicandum. summa omnium exspectatio, quidnam sententiæ ferrent leues, ac nummarii iudices. atq; illi omnes sine vlla dubitatione condemnant. Hic tum iniectus est hominibus scrupulus, & quædam dubitatio, quidnam esset actum. deinde homines sapientes ex vetere illa disciplina iudiciorum, qui neque absoluere hominem nocentissimū possent, neq; eum de quo esset orta suspicio, pecunia oppugnatum, re illa incognita, primo condemnata vellent, non liquere dixerunt. Nonnulli autem seueri homines hoc statuerunt, quo quisque animo quid faceret, spectari oportere: &, si alii pecunia accepta, verum iudicabant, tamen ni-

hilo minus ſe ſuperioribus ſuis iudiciis conſtare putabant oportere. itaque damnarunt. quinque omnino fuerunt, qui illum veſtrum innocentem Oppianicum, ſiue imprudentia, ſiue miſericordia, ſiue aliqua ſuſpicione, ſiue ambitione adducti abſoluerēt. Condemnato Oppianico, ſtatim L. Quinctius, homo maximè popularis, qui omneis rumorum, & concionum ventos colligere conſueſſet, oblatam ſibi facultatem putauit, vt ex inuidia ſenatoria poſſet creſcere, quòd eius ordinis iudicia minus iam probari populo arbitrabatur. Habetur vna, atque altera concio vehemens, & grauis: accepiſſe pecuniam iudices, vt innocentem reum condemnarent. Tribunus plebis clamitabat, agi fortunas omniū dicebat, nulla eſſe iudicia. qui pecunioſum inimicum haberet, incolumem eſſe neminem poſſe. homines totius ignari negotii, qui Oppianicum numquam vidiſſent, virum optimum, & hominem pudentiſſimum, pecunia oppreſſum arbitrarentur, incenſi ſuſpicione rem in medium vocare cœperunt, & cauſſam illam totam depoſcere. atq; illo ipſo tempore in ædeis T. Annii hominis honeſtiſſimi, neceſſarii, & amici mei noctu Stalenus accerſitus ab Oppianico venit. Iam cetera nota ſunt omnibus: vt cum illo Oppianicus egerit de pecunia: vt ille ſe redditurum eſſe dixerit: vt eorum ſermonem omnem audierint viri boni, qui tum conſulto prope in occulto ſtetiſſent: vt res patefacta, atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extorta, atq; erepta ſit. Huius Staleni perſona populo iam nota, atque perſpecta, ab nulla turpi ſuſpicione abhorrebat: ſuppreſſam eſſe ab eo pecuniam, quam pro reo pronuntiaſſet, qui erant in concione non intelligebant: neque enim docebantur. verſatam eſſe in iudicio mentionem pecuniæ ſentiebant: innocentem reum condemnatum eſſe audiebant: Staleni ſententia condemnatum videbant: non gratis id ab eo factum eſſe, quòd hominem norant, iudicabant: ſimilis in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis ſuſpicio conſiſtebat. Itaque confiteor (licet enim iam impune, hoc præſertim in loco, confiteri) quòd Oppianici non modò vita, ſed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuiſſet, indigniſſimum porrò videretur circumuentum eſſe innocentem pecunia, hanc deinde ſuſpicionem augeret Staleni improbitas, & nonnullorum eius

ſimilium

nilium iudicum turpitudo, caussam autẽ ageret L. Quinius, homo cùm summa potestate præditus, tum ad inflamandos animos multitudinis accommodatus, summam iliudicio inuidiam, infamiamque esse conflatam. Atque in anc flammam recentem C. Iunium, qui illi quæstioni præerat, iniectum esse memini; & illum hominem ædilitium, m prætorem opinionibus hominũ cõstitutum, non disceptatione dicendi, sed clamore hominum de foro, atque adò de ciuitate esse sublatum. Neque me pœnitet hoc potius empore, quàm illo, caussam A. Cluentii defendere. Caussã nim manet eadem, quæ mutari nullo modo potest: temporis iniquitas, atque inuidia recessit: vt quod in tempore mafuit, nihil obsit; quòd in caussa boni fuit, prosit. Itaq; nunc; uemadmodum audiar, sentio, non modò ab iis, quorum iuicium atque potestas est, sed etiam ab illis, quorum tantum st existimatio. ac tum si dicerem, non audirer: non quòd aia res esset, immo eadem, sed tempus aliud. id adeò sic conoscitẽ. Quis tum auderet dicere nocentem condemnatũ sse Oppianicum? quis nunc audet negare? Quis tum posset fguere ab Oppianico tẽtatum esse iudicium pecunia? quis d hoc tempore inficiari potest? Cui tum liceret docere, Opianicum reum factum esse tum denique cùm duobus proimis præiudiciis condemnatus esset? quis est, qui id hoc tẽore infirmare conetur? Quare inuidia remota, quam dies itigauit, oratio mea deprecata est, vestra fides, atque æquias à veritatis disceptatione reiecit, quid est præterea, quod caussa relinquatur? Versatam esse in iudicio pecuniam onstat: ea quæritur vnde profecta sit, ab accusatore, an ab eo? Accusator dicit hæc: primum grauissimis criminibus ccusabam, vt nihil opus esset pecunia: deinde condemnaum adducebam, vt ne eripi quidem pecunia posset: postremò, etiam si absolutus esset, mearum tamen omnium fortuiatũ status incolumis maneret. Quid contrà reus? primùm psam multitudinem, & atrocitatem criminum pertimescebam: deinde Fabriciis propter conscientiam mei sceleris cõdemnatis, me esse condemnatum sentiebam: postremò in eum casum veneram, vt omnis mearum fortunarum status vnius iudicii periculo contineretur. Age, quoniam corrumpendi iudicii caussas ille multas, & graueis habuit, hic nul-

iam, profectio ipsius pecuniæ requiratur. Confecit tabulas diligentissimè Cluentius: hæc autem res habet hoc certè, vt nihil possit neque additum, neque detractum de re familiari latere. Anni sunt octo cùm ista caussa in ista meditatione versatur: cùm omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex huius, & ex aliorũ tabulis agitatis, tractatis, inquiritis: cùm interea Cluentianæ pecuniæ vestigium nullum inuenitis. Quid? Albiana pecunia vestigiisne vobis odoranda est? an ad ipsum cubile vobis ducibus venire possumus? Tenentur vno in loco H-S. sexcenta quadraginta millia nummûm: tenentur apud hominem audacissimum: tenentur apud iudicem. quid vultis amplius? At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, sed à Cluentio ad iudicium corrumpendum constitutus. Cur eum, cùm in consilium iretur, Cluentius & Canutius abesse patiebantur? cùm in consilium mittebant, Stalenum iudicem, cui pecuniam dederant, non requirebãt? Oppianicus quærebat, Quinctius flagitabat, sine Staleno ne in consilium iretur, tribunitia potestate perfectum est. At condemnauit. hanc enim damnationem dederat obsidem Bulbo, & ceteris, vt destitutus ab Oppianico videretur. Quare si istinc caussa corrumpẽdi iudicii, istinc pecunia, istinc Stalenus, istinc denique omnis fraus & audacia est; hinc pudor, honesta vita, & nulla suspicio pecuniæ, nulla corrumpendi iudii caussa; patiamini veritate patefacta, atque omni errore sublato, eo transire illius turpitudinis infamiam, vbi cetera maleficia consistant: ab eo inuidiam discedere aliquando, ad quem numquam accessisse culpam videtis. At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad corrumpẽdum iudicium, sed ad conciliationem gratiæ. téne hoc, Acti, dicere, tali prudentia, etiam vsu, atque exercitatione præditum? Sapientissimum esse dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proximè accedere illum, qui alterius bene inuẽtis obtemperet. In stultitia contra est. minus enim stultus est is, cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui, quod stultè alteri venit in mentem, comprobat. Istam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cùm faucibus premeretur, excogitauit, siue, vt homines tum loquebantur, à P. Cethego admonitus istam dedit conciliationis & gratiæ fabulam. Nam fuisse hunc hominum sermonem recordari

potestis:

potestis: Cethegum, quòd hominem odisset, &, quòd eius improbitatem versari in republica nollet, & quòd videret eum, qui se ab reo pecuniam, cùm iudex esset, clàm atq; extra ordinem accepisse confessus esset, saluum esse non posse: minus ei fidele consilium dedisse. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi aduersarium remouere voluisse; sin erat eiusmodi caussa, vt Stalenus nummos se accepisse negare nō posset (nihil autem erat periculosius, nec turpius, quam ad quam rem accepisset, confiteri) non est consilium Cethegi reprehendendum. Verùm alia caussa tum Staleni fuit, alia nunc, Acti, tua est. ille cùm re premeretur, quodcumq; diceret, honestius diceret, quàm, si quod erat factum, fateretur. te verò illud idem, quod tum explosum & eiectum est, nunc retulisse demiror. Quî enim poterat tum in gratiā redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre habebat simultates: hærebat in tabulis publicis reus, & accusatori condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignominia calumnię relinquere accusationem Cluentius, an vt præuaricaretur? iam id quoque ad corrumpendum iudicium pertinet, sed quid opus erat ad eam rem iudice sequestre? & omnino, quamobrem tota ista res per Stalenum potius, hominem ab vtroque alienissimum, sordidissimum, turpissimum, quàm per bonum aliquem virum ageretur, & amicum, necessariumque cōmunem? Sed, quid ego hæc pluribus, quasi de re obscura disputo, cum ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac summa sua non modò quanta fuerit, sed etiam ad quam rem data fuerit, ostendat. Sexdecim dico iudices, vt Oppianicus absolueretur, corrumpendos fuisse: ad Stalenum sexcenta, & quadraginta millia nummûm esse delata. Si, vt dicis, gratiæ conciliandæ caussa: quadraginta istorum accessio millium quid valet? si, vt nos dicimus, vt DC. XL. millia nummûm sexdecim iudicibus darentur, non Archimedes melius potuit describere. At enim iudicia facta permulta sunt, à Cluentio iudicium esse corruptum. immo verò ante hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine in iudicium numquam est vocata: ita multum agitata, ita diu iactata ista res est, vt hodierno die primùm caussa illa defensa sit, hodierno die primùm veritas vocem contra inuidiam his iudicibus freta

miserit. Verumtamen multa ista iudicia quę sunt? Ego enim me ad omnia confirmaui, & sic paraui, vt docerem, quæ facta postea iudicia de illo iudicio dicerentur, partim ruinæ similiora, aut tempestati, quàm iudicio, & disceptationi fuisse: partim nihil contra Habitum valere: partim etiam pro hoc esse: partim esse eiusmodi, vt neq; appellata vmquam iudicia sint, neque existimata. Hîc ego magis vt consuetudinem seruem, quàm quòd vos non vestra hoc sponte faciatis, petam à vobis, vt me, dum de his singulis disputo iudiciis, attentè audiatis. Condemnatus est C. Iunius, qui ei quæstioni præfuerat: adde etiam illud, si placet, tum est condemnatus, cùm esset iudex quæstionis. non modò caussæ, sed ne legi quidem quidquam per tribunum pleb. laxamenti datum est. quo tempore illum à quæstione ad nullum aliud reipub. munus abduci licebat, eo tempore ad quæstionem ipse abreptus est. At quam quæstionem? vultus enim vestri, iudices, me inuitant, vt, quæ reticenda putarem, libeat iam liberè dicere. Quid? illa tādem quæstio, aut disceptatio, aut iudicium fuit? puta tote fuisse. dicat, qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum mos gestus est, qua de re Iunius caussam dixerit. quemcumque rogaris, hoc respondebit, quod pecuniam acceperit, quòd innocentem circumuenerit. Est hæc opinio. at si ita esset, hac lege accusatum esse oportuit, qua accusatur Habitus. At ipse ea lege quærebat. Paucos dies exspectasset Quinctius. At neque priuatus accusare, nec, sedata iam inuidia, volebat. Videtis non in caussa, sed in tempore, ac potestate spem omnem accusatoris fuisse. Multam petiuit, qua lege? quod in legem non iurasset: quæ res nemini vmquam fraudi fuit: & quòd C. Verres prætor vrbanus, homo sanctus, & diligēs, subsortitionem eius in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de caussis C. Iunius condemnatus est, iudices, leuissimis, & infirmissimis, quas omnino in iudicium afferri non oportuit; itaque oppressus est, non caussa, sed tempore. Hoc vos Cluentio iudicium putatis obesse oportere? quam ob caussam? si ex lege subsortitus non erat Iunius, aut si in legem aliquando non iurauerat, idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio iudicabatur? Non, inquit, sed ille idcirco his legibus condemnatus est, quòd contra aliam legem commiserat. Qui hoc confi-

onfitentur, poſſunt, iſtud idem iudicium non fuiſſe, defen-
ere. Ergo idcirco, inquit, infeſtus tum prætor Iunio fuit,
uòd illud iudicium corruptum per eum putabatur. Num
gitur hoc tempore cauſſa mutata eſt? num alia res, alia ra-
io illius iudicii, alia natura totius negotii nunc eſt, ac tum
uit? non opinor, ex iis rebus, quæ geſtæ ſunt, rem vllam po-
uiſſe mutari. Quid ergo eſt cauſſę, quòd nunc noſtra defen-
io audiatur tanto ſilentio, tunc Iunio defendendi ſui pote-
tas erepta ſit? Quia tum in cauſſa nihil erat præter inuidiã,
rrorem, ſuſpicionem, conciones quotidianas ſeditiosè, ac
opulariter concitatas. accuſabat tribunus pleb. idem in
oncionibus, idem ad ſubſellia: ad iudicium non modò de
oncione, ſed etiam cum ipſa concione veniebat. gradus illi
Aurelii tum noui, quaſi pro theatro illi iudicio ædificati vi-
lebantur: quos vbi accuſator concitatis hominibus com-
plerat, non modò dicendi ab reo, ſed ne ſurgẽdi quidem po-
eſtas erat. Nuper apud C. Orchinium collegam meum, lo-
cus ab iudicibus Fauſto Sullæ de pecuniis reſiduis non eſt
conſtitutus: non quo illi, aut exlegẽ eſſe Sullam, aut cauſſam
pecuniæ publicæ contemptam atque abiectam putarent:
ed quòd accuſante tribuno plebis, condicione æqua diſce-
ptari poſſe non putauerunt. Quid? conferam Sullámne cum
unio, an hunc tribunum pleb. cum Quinctio, an verò tem-
pus cum tẽpore? Sulla maximis opibus, cognatis, affinibus,
neceſſariis, clientibus plurimis: hæc autem apud Iunium
parua, & infirma, & ipſius labore quæſita, atq; collecta. Hic
tribunus plebis modeſtus, pudens; non modò non ſeditio-
ſus, ſed etiam ſeditioſis aduerſarius: ille autem acerbus, cri-
minoſus, popularis homo, ac turbulẽtus. Tempus hoc tran-
quillum, ac pacatum: illud omnibus inuidiæ tempeſtatibus
concitatum. Quę cùm ita eſſent, in Fauſto tamen illi iudices
ſtatuerunt, iniqua cõdicione reum cauſſam dicere, cùm ad-
uerſariò eius ad ius accuſationis ſumma vis poteſtatis acce-
deret. Quam quidem rationem vos, iudices, diligenter pro
veſtra ſapientia, & humanitate cogitare, & penitus perſpice-
re debetis, quid mali, quantum periculi vnicuiq; noſtrûm
inferre poſſit vis tribunitia, conflata præſertim inuidia, &
concionibus ſeditiosè concitatis. Optimis, hercle, tempori-
bus, tum, cùm homines ſe nõ iactatione populari, ſed digni-

tate, atq; innocentia tuebantur, tamen nec C.Popillius, nec Q.Metellus clariſſimi, atque ampliſſimi viri vim tribunitiam ſuſtinere potuerunt: nedum his temporibus, his moribus, his magiſtratibus, ſine veſtra ſapientia, ac iudiciorum remediis ſalui eſſe poſſimus. Non fuit igitur illud iudicium iudicii ſimile, iudices, non fuit; in quo non modus eſt adhibitus, non mos, conſuetudoque ſeruata, non cauſſa defenſa. vis illa fuit, &, vt ſæpe iam dixi, ruina quædam atque tempeſtas, & quiduis potius, quàm iudicium, aut diſceptatio, aut quæſtio. Quod ſi quis eſt, qui illud iudicium fuiſſe arbitretur, & qui his rebus iudicatis ſtandum putet: is tamen hanc cauſſam ab illa debet ſeiungere. ab illo enim, ſiue quòd in legem non iuraſſet, ſiue quod ex lege ſubſortitus iudicem non eſſet, multa petita eſſe dicitur: Cluentii autẽ ratio cum illis legibus, quibus ab Iunio multa petita eſt, nulla poteſt ex parte eſſe coniuncta. At etiam Bulbus eſt condemnatus: adde, maieſtatis, vt intelligas hoc iudicium cum illo non eſſe coniunctum. At eſt hoc illi crimen obiectum. fateor: ſed etiam legionem eſſe ab eo ſolicitatam in Illyrico C.Coſconii litteris, & multorũ teſtimoniis planum factum eſt: quod crimen erat proprium illius quæſtionis, & quæ res lege maieſtatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè. iam iſta diuinatio eſt: qua ſi vti licet, vide ne mea cõiectura multo ſit verior. Ego enim ſic arbitror: Bulbum, quòd homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus in iudiciũ ſit adductus, idcirco facilius eſſe damnatum: tu mihi ex tota cauſſa Bulbi, quod tibi commodum eſt, eligis, vt id eſſe ſecutos iudices dicas. Quapropter hoc Bulbi iudicium non plus obeſſe huic cauſſæ debet, quàm illa, quæ commemorata ſunt ab accuſatore, duo iudicia, P. Popillii & T.Guttę, qui cauſſam de ambitu dixerunt, qui accuſati ſunt ab iis, qui erãt ipſi ambitus condemnati: quos ego non idcirco eſſe arbitror in integrum reſtitutos, quòd planum fecerint, illos ob rem iudicãdam pecuniam accepiſſe: ſed quòd iudicibus probarint, quòd in eodem genere, in quo ipſi offendiſſent, alios reprehendiſſent, ſe ad præmia legis venire oportere. Quapropter neminẽ dubitare exiſtimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cũ cauſſa Cluẽtii, veſtroq; iudicio coniuncta eſſe poſſit. Quid, quòd Stalenus eſt condemnatus? non dico hoc

tempore

empore, iudices, id quod nescio an dici oporteat, illum maiestatis esse damnatum: nō recito testimonia hominum honestissimorum, quæ in Stalenum sunt dicta ab iis, qui M. Æmilio clarissimo viro legati, & præfecti, & tribuni militares uerunt: quorum testimoniis planum factum est, maximè ius opera, cùm quæstor esset, in exercitu seditionem esse onflatam. Ne illa quidem testimonia recito, quæ dicta sunt le H-S. DC.XL. millibus: quæ ille cùm accepisset nomine iudicii Safiniani, sicut in Oppianici iudicio postea retinuit, atque suppressit. Omitto & hæc, & alia permulta, quæ illo udicio in Stalenum dicta sunt: hoc dico, eandem tum fuisse P. & L. Cominiis, equitibus Rom. honestissimis hominibus, & disertis, controuersiam cum Staleno, quem accusabant, quæ nunc mihi est cum Actio. Cominii dicebāt idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepisse, vt iudicium corrumperet: Stalenus conciliandæ gratiæ caussa se accepisse dicebat. Irridebatur hæc illius recordatio, & persona viri boni suscepta: sicut in statuis inauratis, quas posuit ad Iuturnæ: quibus subscripsit, reges ab se in gratiam esse reductos. Exagitabantur omnes eius fraudes, atque fallaciæ: tota vita in eiusmodi ratione versata aperiebatur: egestas domestica, quęstus forensis in medium proferebatur: nummarius interpres pacis, & concordiæ non probabatur. Itaque tum Stalenus, cùm idem defenderet, quod Actius, condemnatus est. Cominii cùm hoc agerent, quod nos in tota caussa egimus, probauerunt. Quamobrem si Staleni damnatione, Oppianicum iudicium corrumpere voluisse, Oppianicum iudici ad emendas sententias dedisse pecuniam, iudicatum est: cùm ita constitutum sit, vt in illa culpa, aut Cluentius sit, aut Oppianicus, Cluentii nummus nullus iudici datus vllo vestigio reperitur; Oppianici pecunia post iudicium factum à iudice ablata est: potest esse dubium, quin illa damnatio Staleni, non modò non sit contra Cluentium, sed maximè nostram caussam, defensionemque confirmet? Ergo adhuc Iunii iudicium video esse eiusmodi, vt incursionem potius seditionis, vim multitudinis, impetū tribunitium, quàm iudicium appellādum putē. quòd si quis illud iudicium appellet, tamē hoc cōfiteatur necesse est, nullo modo illam multam, quæ à Iunio petita sit, cum Cluentii

caussa posse coniungi. Illud igitur Iunianũ per vim factum est: Bulbi, & Popillii, & Guttę contra Cluentium non est: Staleni etiam pro Cluentio. Videamus ecquod aliud iudicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus. Dixitne tandem caussam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicũ condemnarat? cùm præsertim, id quod fuit in illo iudicio inuidiosissimum, post paucos dies ex subsortitione sedisset. Dixit, & bis quidem dixit. In summam enim L. Quinctius inuidiam concionibus eum quotidianis, seditiosis, & turbulentis adduxerat. vno iudicio multa est ab eo petita, sicut ab Iunio, quòd non suæ decuriæ munere, neque ex lege sedisset. Paullo sedatiore tempore est accusatus, quàm Iunius, sed eadem fere lege, & crimine. quia nulla in iudicio seditio, neque vis, neque turba versata est, prima actione facillimè est absolutus. Non numero hanc absolutionem. nihilo minus enim potest, vt illam multam non commiserit, accepisse tamẽ ob rem iudicandam pecuniam, quam captam nusquam Stalenus eadem lege dixit. proprium crimẽ illud quæstionis eius non fuit. Fidiculanius quid fecisse dicebatur? accepisse à Cluentio H-S. CCCC. Cuius erat ordinis? senatorii. Qua lege in eo genere à senatore ratio repeti solet, de pecuniis repetundis, ea lege accusatus, honestissimè est absolutus. Acta est enim caussa more maiorum, sine vi, sine metu, sine periculo: dicta & exposita, & demonstrata sunt omnia: adducti iudices sunt, non modò potuisse honestè ab eo reum condemnari, qui non perpetuò sedisset: sed, si aliud is iudex nihil scisset, nisi quæ præiudicia de eo facta esse constarent, audire præterea nihil debuisse. Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumusculos aucupati, tum illum absoluerunt, iam suam clementiam laudari magnopere nolebant, à quibus si quis quæreret, sedissentne iudices in C. Fabricium, sedisse se dicerent. si interrogarentur, num quo crimine is esset accusatus præterquam veneni eius, quod quæsitum Habito diceretur, negarent: si deinde essent rogati, qui iudicassent, condemnasse se dicerent: nemo enim absoluit. Eodem modo quæsitum si esset de Scamandro, certè idem respondissent: tametsi ille vna sententia est absolutus: sed illam vnam nemo tum istorum suam dici vellet. Vter igitur facilius suæ sententiæ rationem redderet? isne, qui se

& sibi

ibi,& rei iudicatæ constitisse dicit, an ille qui se in princi-
m maleficii lenem, in adiutores ejus, & conscios vehe-
entissimum esse respondet? Quorum ego de sententia non
beo disputare. neque enim dubito, quin ii tales viri suspi-
one aliqua perculsi repetina, de statu suo declinarint. Qua-
eorum, qui absoluerunt misericordiam non reprehendo:
rum, qui iudicando superiora iudicia secuti sunt sua spōte,
n Staleni fraude, constantiam comprobo: eorum vero, qui
i non liquere dixerunt, sapientiam laudo: qui absoluere
m, quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi bis iam
tea condemnarant, nullo modo poterant: condemnare,
m tanta consilii infamia, & tam atrocis rei suspicio esset
iecta, paullo posterius, patefacta re, maluerunt. Ac ne ex
cto solùm sapiēteis illos iudicetis, sed etiam ex hominibus
sis, quòd ii fecerint, rectissimè ac sapientissimè factū pro-
etis, quis P. Octauio Balbo ingenio prudentior, iure peri-
or, fide, religione, officio diligentior, aut sanctior comme-
orari potest? non absoluit. quis Q. Considio constantior?
ais iudiciorum, atque eius dignitatis, quæ in iudiciis publi-
s versari debet, peritior? quis virtute, consilio, auctoritate
æstantior? ne is quidem absoluit. Longum est de singulo-
m virtute ita dicere. quæ, quia cognita sunt ab omnibus,
erborum ornamenta non quærunt. Qualis vir M. Iuuen-
us Pedo fuit ex vetere illa iudicum disciplina? qualis L.
aulius Mergus? M. Basilius? C. Caudinus? qui omnes in
idiciis publicis iam tum florente repub. floruerunt. Ex eo-
em numero L. Cassius, Cn. Næuius pari & integritate, &
rudentia: quorum nullius sententia est Oppianicus abso-
itus. atq; ex his omnibus natu minimus, ingenio, & diligē-
a, & religione par iis, quos antea commemoraui, P. Satu-
ius in eadem sententia fuit. O innocentiam Oppianici sin-
ularem! quo in reo, qui absoluit, ambitiosus; qui distulit,
autus; qui condemnauit, constans existimatur. Hæc tum
gitante Quinctio neq; in concione, neq; in iudicio demon-
trata sunt. neq; enim ipse dici patiebatur, nec per multitu-
inem cōcitatam consistere cuiquā in dicendo licebat. Itaq;
pse postquā Iunium peruertit, caussam totam reliquit. Pau-
is enim diebus illis & ipse priuatus est factus, & hominum
tudia deferbuisse intelligebat. Quòd si per quos dies Iuniū

accusauit, Fidiculanium accusare voluisset, respondendi Fidiculanio potestas facta non esset. Ac primò quidem omnibus illis iudicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur. iam insolentiã noratis hominis, noratis animos eius, ac spiritus tribunitios. Quod erat odium, Dii immortales? quæ superbia? quanta ignoratio sui? quàm grauis, atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipsum acerbè tulerit, ex quo illa nata sunt omnia, non sibi, ac defensioni suæ condonatum esse Oppianicum: proinde quasi non satis signi esse debuerit, ab omnibus eum fuisse desertum, qui se ad patronum illum contulisset. Erat enim Romæ summa copia patronorum, hominum eloquentissimorum, atque amplissimorum, quorum certè aliquis defendisset equitem Roman. in municipio suo nobilem, si honestè putasset eiusmodi caussam posse defendi. Nam Quinctius quidem, quam caussam vmquam antea dixerat, cùm annos ad quinquaginta natus esset? quis eum vmquam non modò in patroni, sed in laudatoris, aut aduocati loco viderat? qui, quòd Rostra iamdiu vacua, locumque illum post aduentum L. Sullæ à tribunitia voce desertum oppresserat, multitudinemq; iam desuefactam à concionibus ad veteris consuetudinis similitudinem reuocauerat, idcirco cuidam hominum generi paullisper iucundior fuit. atque idem quanto in odio postea suis illis ipsis fuit, per quos in altiorem locum ascenderat? neque iniuria. Facite enim, vt non solùm mores eius, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam vsque ad talos demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset vllo modo ferendum, se ex iudicio discessisse, victum, rem ab subselliis in Rostra detulit. & iam querimur sæpe, hominibus nouis non satis magnos in hac ciuitate esse fructus. nego vsquam vmquam fuisse maiores. vbi, si quis ignobili loco natus, ita viuat, vt nobilitatis dignitatem virtute tueri posse videatur, vsque eo peruenit, quoad eum industria cum innocentia prosecuta est. Si quis autem hoc vno nititur quòd sit ignobilis, procedit sæpe longius, quàm si idem ille esset cum iisdem suis vitiis nobilissimus. vt Quinctius (nihil enim dicam de ceteris) si fuisset homo nobilis, quis eum cum illa superbia, atque intolerantia ferre potuisset? quod eo loco fuit, ita tulerunt, vt si quid haberet à natura boni,

ni, prodesse ei putarent oportere: superbiam autem atq;
ogantiam eius deridendam magis arbitrarentur propter
militatem hominis, quàm pertimescendam. Sed, vt illuc
iertar: quo tempore Fidiculanius est absolutus, tú qui ea
licia facta commemoras, quæro, quid tum esse existimas
licatū? certè gratis iudicasse. at condemnarat: at caussam
tam non audierat: at in concionibus omnibus à L. Quin-
o vehementer erat, & sæpe vexatus. Illa igitur omnia
uinctiana, iniqua, falsa, turbulenta, popularia, seditiosa
licia fuerunt. Esto, potuit esse innocens Falcula. iam ali-
is Oppianicum gratis condemnauit: iam non eos Iunius
osortitus est, qui pecunia accepta condemnarent: iam po-
it aliquis ab initio non sedisse, & tamen Oppianicum gra-
s condemnasse. Verùm si innocens Falcula, quæso, quis
ocens? si hic gratis condēmnauit, quis accepit? Nego rem
se vllam in quemquam illorum obiectam, quæ Fidicula-
o obiecta non sit: neque aliquid fuisse in Fidiculanii caus-
, quod idem non esset in ceterorum. Aut hoc iudicium re-
ehendas tu, cuius accusatio rebus iudicatis niti videba-
ır, necesse est: aut, si hoc verum esse concedis, Oppiani-
ım gratis condemnatum esse fateare. quamquam satis
iagno argumento esse debet, quòd ex tam multis iudici-
us absoluto Falcula, nemo reus factus est. Quid enim mi-
i damnatos ambitus colligitis alia lege, certis criminibus,
lurimis testibus; cùm primùm illi ipsi debuerint potius
ccusari de pecuniis repetundis, quàm ambitus? Nam si in
mbitus iudiciis hoc iis obfuit, cùm alia lege caussam dice-
ent, certè si propria lege huius peccati adducti essent, mul-
o plus obfuisset. Deinde si tanta vis fuit istius criminis, vt
qua quisque lege ex illis iudicibus reus factus esset, tamen
ac plaga periret: cur in tanta multitudine accusatorum,
antis præmiis ceteri rei facti non sunt? Hic profertur id,
quod iudicium appellari nō oportet: P. Septimio Scæuulæ
item eo nomine esse æstimatam. Cuius rei quæ consuetudo
it, quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus ver-
bis docere non debeo. Numquam enim ea diligentia, quæ
solet adhiberi in ceteris iudiciis, eadem reo damnato adhi-
bita est. In litibus æstimandis fere, iudices, aut quò sibi cum,
quem semel condemnarunt, inimicum putant esse, si quæ in

cum lis capitis illata est, non admittunt: aut, quòd se perfunctos iam esse arbitrantur cùm de reo iudicarunt, negligentius attendunt cetera. Itaq; & maiestatis absoluti sunt permulti, quibus damnatis de pecuniis repetundis, lites essent æstimatæ, & hoc quotidie fieri videmus, vt reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos peruenisse pecunias in litibus æstimandis statutum sit, eos illi iudices absoluãt. quod cùm fit, non iudicia rescinduntur, sed hoc statuitur, æstimationē litium non esse iudicium. Scæuula condemnatus est aliis criminibus, frequentissimis Apuliæ testibus: omni contentione pugnatum est, vt lis hæc capitis æstimaretur. quæ res, si rei iudicatæ pondus habuisset, ille postea vel iisdem, vel aliis inimicis reus hac lege ipsa factus esset. Sequitur id, quod illi iudicium appellãt, maiores autem nostri numquam neque iudicium nominarunt, neque perinde vt rem iudicatam obseruauerunt, animaduersio, atq; auctoritas censoria. Qua de re antequam dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba facienda sunt: vt à me cùm huiusce periculi, tum ceterorum quoque officiorum, & amicitiarum ratio conseruata esse videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui censores proximè fuerunt, ambobus est amicitia: cum altero verò (sicuti & plerique vestrûm sciunt) magnus vsus, & summa vtriusque officiis constituta necessitudo est. Quare quidquid de subscriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, vt omnem orationem meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimari velim; à Lentulo autem familiari meo, qui à me pro eximia sua virtute, summisque honoribus quos à populo Rom. adeptus est, honoris caussa nominatur, facilè hoc, iudices, impetrabo, vt quam ipse adhiberi consueuit in amicorum periculis fidem, & diligentiam, tum vim animi, libertatemq; dicendi, in hac mihi concedat, vt tantum mihi sumam, quantum sine huius periculo præterire non possum. à me tamen, vt æquum est, omnia cautè pedetentimque dicentur, vt neque fides huius defensionis relicta, neque cuiusquam aut dignitas læsa, aut amicitia violata esse videatur. Video igitur, iudices, animaduertisse censores in iudices quosdam illius cõsilii Iuniani, cùm istam ipsam caussam subscriberent. Hîc primùm illud commune proponam, numquam animad-

uersionibus

rſionibus cenſoriis hanc ciuitatem ita contentam, vt re-
us iudicatis, fuiſſe: neque in re nota conſumam tempus
cemplis. Ponam illud vnum, C.Getam, cùm à L.Metello,
Cn.Domitio cenſoribus ex ſenatu eiectus eſſet, cenſorem
ſum poſtea eſſe factum: & cuius mores à cenſoribus erant
prehenſi, hunc poſtea & populi Ro.& eorum, qui in ipſum
nimaduerterant, moribus præfuiſſe. Quòd ſi illud iudi-
um putaretur, vt ceteri turpi iudicio damnati in perpetuũ
mni honore ac dignitate priuantur; ſic hominibus igno-
minia nótatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam
ēditus eſſet. Nunc ſi quem Cn. Lentuli, aut L.Gelli liber-
us furti cõdemnarit, is omnibus ornamentis amiſſis, num-
uam vllam honeſtatis ſuæ partem recuperabit: quos au-
em ipſe L.Gellius, & Cn. Lentulus duo cenſores clariſſimi
iri, ſapientiſſimique homines, furti, & captarum pecunia-
um nomine notauerunt, non modò in ſenatum redierunt,
ed etiam illarum ipſarum rerum iudiciis abſoluti ſunt. Ne-
minem voluerunt maiores noſtri non modò de exiſtimatio-
e cuiuſquam; ſed ne pecuniaria quidem de re minima eſſe
udicem, niſi qui inter aduerſarios cõueniſſet. Quápropter
i omnibus legibus, quibus exceptum eſt, de quibus cauſſis
ut magiſtratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut al-
erum accuſare, hæc ignominiæ cauſſa p̃termiſſa eſt. Timo-
is enim cauſſam, non vitæ pœnam, in illa poteſtate eſſe vo-
uerunt. Itaq; non ſolùm, iudices, illud oſtendam, quod iam
idetis, populi Ro. ſuffragiis ſæpenumero cenſorias ſubſcri-
ptiones eſſe deletas, verùm etiã iudiciis eorum, qui iurati ſta-
uere maiore cum religione, & diligentia debuerunt. Pri-
mùm, iudices, ſenatores, equitesq; Ro. in compluribus iam
eis, quos contra leges pecunias accepiſſe ſubſcriptũ eſt, ſuæ
potius religioni, quàm cenſorum opinioni, paruerũt. Dein-
de prætores vrbani, qui iurati debent optimum quemq; in
ſelectos iudices referre, numquã ſibi ad eam rem cenſoriam
ignominiam impedimento eſſe oportere duxerunt. Cenſo-
res denique ipſi ſæpenumero ſuperiorum cenſorum iudiciis
(ſi iſta iudicia appellari vultis) non ſteterunt: atq; etiam ipſi
inter ſe cenſores ſua iudicia tanti eſſe arbitrantur, vt alter
alterius iudicium non modò reprehendat, ſed etiam reſcin-
dat: vt alter de ſenatu mouere velit, alter retineat, & ordine

amplißimo dignum exiſtimet: vt alter in ærarios referri, aut tribu moueri iubeat, alter vetet. Quare quî vobis in mētem venit hæc appellare iudicia, quæ à populo Rom. reſcindi, ab iuratis iudicibus repudiari, à magiſtratibus negligi, ab iis qui eandem poteſtatem adepti ſunt, commutari, inter collegas diſcrepare videatis? Quæ cùm ita ſint, videamus quid tādem cenſores de illo iudicio corrupto iudicaſſe dicantur. Ac primùm illud ſtatuamus: vtrum quia cenſores ſubſcripſerint, ita ſit: an quia ita fuerit, illi ſubſcripſerint. Si ideo quia ſubſcripſerint, videte quid agatis, ne in vnumquemque noſtrum cenſoribus in poſterum poteſtatem regiam permittatis: ne ſubſcriptio cenſoria non minus calamitatis ciuitatibus, quàm illa acerbißima ꝓſcriptio poßit afferre: nè cenſorium ſtylum, cuius mucronem multis remediis maiores noſtri retuderunt, æquè poſthac atq; illum dictatorium gladiū pertimeſcamus. Sin autē quod ſubſcriptum eſt, quia verum eſt, idcirco graue debet eſſe, hoc quæramus, verum ſit, an falſum: remoueātur auctoritates cenſoriæ: tollatur id ex cauſſa, quod in cauſſa non eſt. Doce quam pecuniā Cluentius dederit, vnde dederit, quēadmodum dederit, vnum deniq; aliquod à Cluentio profectæ pecuniæ veſtigiū oſtende: vince deinde virum bonum fuiſſe Oppianicum, hominem integrum nihil de illo vnquam ſecus eſſe exiſtimatum, nihil deniq; præiudicatum: tum auctoritatē cenſorum amplexator, tum illorum iudicium cum re cōiunctum eſſe deſcendito. Dum verò eum fuiſſe Oppianicum cōſtabit, qui tabulas publicas municipii ſui corrupiſſe iudicatus ſit: qui teſtamētum interleuerit: qui ſuppoſita perſona, falſum teſtamentum obſignandum curarit: qui eum, cui⁹ nomine id obſignatum eſt, interfecerit: qui auūculum filii ſui in ſeruitute, ac vinculis necarit: qui municipes ſuos ꝓſcribendos, occidendosq; curarit: qui eius vxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniā ꝓ abortione dederit: qui ſocrum, qui vxorem, qui vno tempore fratris vxorem, ſperatosq; liberos, fratremq; ipſum, qui deniq; ſuos liberos interfecerit: qui cùm venenum priuigno ſuo quæreret, manifeſto ſit deprehenſus: cuius miniſtris, conſciisq; damnatis, ipſe adductus in iudicium pecuniam iudici dederit, ad ſententias iudicum corrumpendas: dum hæc, inquā, de Oppianico cōſtabunt, nec vllo argumento Cluen-

idque pecuniæ crimen tenebitur, quid est quod te ista censo-
ia siue voluntas, siue opinio fuit, adiuuare, aut hunc inno-
entem opprimere posse videatur? Quid igitur cẽsores secuti
unt? ne ipsi quidem, vt grauissimè dicant, quidquam aliud
icent præter sermonem, atque famam: nihil se testibus, ni-
il tabulis, nihil graui aliquo argumento cõperisse, nihil de-
uiq; caussa cognita, statuisse dicent. Quòd si ita fecissent, ta-
nen id non ita fixũ esse deberet, vt conuelli non liceret. Non
tar exemplorum copia, quæ summa est: non rem veterem,
ion hominem potentem aliquem aut gratiosum proferam.
Núper hominẽ tenuem, scribam ædilitium, D. Matrinium
cùm defendissem apud M. Iunium, Q. Publicium prætores,
& M. Plетorium, C. Faminium ædileis curuleis, persuasi vt
cribam iurati legerent eum, quem iidem isti censores æra-
rium reliquissent. cùm enim in homine nulla culpa reperi-
retur, quid ille meruisset, non quid de eo statutum esset, quæ-
rendum esse duxerunt. Nam hæc quidem, quæ iudicio cor-
rupto, subscripserint, quis est, qui ab illis satis cognita, & dili-
genter iudicata arbitretur? in M. Aquillium, & in T. Guttam
video esse subscriptum. quid est hoc? duos esse corruptos so-
los pecunia. Quid? ceteri videlicet gratis condemnarunt.
Non est igitur circumuentus, non est oppressus pecunia, nõ,
vt illæ Quinctianæ conciones habebantur, omnes qui Op-
pianicum cõdemnarunt, in culpa sunt, ac suspicione ponen-
di. duos solos video auctoritate cẽsorum affines ei turpitudi-
ni iudicari. Nã, vt illud afferant, nihil est, quod de iis duobus
habuerint compertum, de ceteris comperisse. Nam illud qui-
dem minimè probandum est, ad notationes auctoritatemq;
censoriam, exemplum illos à consuetudine militari transtu-
lisse. Statuerũt enim ita maiores nostri, vt si à multis esset fla-
gitium rei militaris admissum, sortitione in quosdã animad-
uerteretur: vt met⁹ videlicet ad omneis, pœna ad paucos per-
ueniret. quod idem facere censores in delectu dignitatis, &
in iudicio ciuium, & in animaduersione vitiorum, qui conue-
nit? Nam miles, qui locum nõ tenuit, qui hostium impetum,
vimq; pertimuit, potest idem postea & miles esse melior, &
vir bonus, & ciuis vtilis. quare ne in bello propter hostium
metum delinqueret, amplior ei mortis, & supplicii metus est
à maioribus constitutus: ne autem nimium multi pœnam

capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est. Hoc tu idem facies censor in senatu legendo, si erunt plureis, qui ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, vt non animaduertas in omneis, sed carpas, vt velis, & paucos ex multis ad ignominiam sortiare? Habebit igitur te sciente, & vidente curia senatorem, populus Ro. iudicem, respub. ciuẽ sine ignominia quemquã, qui ad perniciem innocẽtis fidem suam, & religionem pecunia cõmutarit? & qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos ciui innocenti, is censoriæ seueritatis nota non inuretur? Tu es præfectus moribus, tu magister veteris disciplinæ, & seueritatis, si aut retines quemquã sciens in senatu scelere tanto contaminatum, aut statuis, qui in eadem culpa sit, non eadem pœna affici conuenire? & quam condicionem supplicii maiores in bello timiditati militis propositam esse voluerunt, eandẽ tu in pace cõstitues improbitati senatoris? Quòd si hoc exemplum ex re militari ad animaduersionem censoriam transferendũ fuit, sortitione idipsum factum esse oportuit. sin autẽ sortiri ad pœnam, atque hominum delictum fortunæ iudicio committere, minime censorium est, certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam, & turpitudinem non oportet. Verùm omnes intelligimus in istis subscriptionibus vẽtum quendam popularem esse quæsitum. Iactata res erat in concione à tribuno seditioso: incognita caussa probatum illud erat. multitudini illi non licitum est contradicere. nemo denique vt defenderet contrariam partem, laborabat: in inuidiam porrò magnam illa iudicia venerant. Etenim paucis postea mensibus alia vehemens erat in iudiciis ex notatione tabularum inuidia versata. prætermitti à censoribus, & negligi macula iudiciorum posse nõ videbatur. homines, quos ceteris vitiis atq; omni dedecore infameis videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt, & eo magis, quòd illo ipso tempore, illis censoribus erãt iudicia cum equestri ordine communicata: vt viderentur per hominum idoneorum ignominiam sua auctoritate illa iudicia cum equestri ordine reprehendisse. Quòd si hanc apud eos ipsos censores mihi aut alii caussam agere licuisset, hominibus tali prudentia certè probauissem (res enim indicat) nihil ipsos habuisse cogniti, nihil comperti ex tota ipsa subscriptione, rumorem quendam

uendã& plausum populare esse quæsitũ. Nam in L. Popilliũ, qui Oppianicũ cõdemnarat, subscripsit L. Gellius, quòd is pecuniam accepisset, quo innocentẽ cõdemnaret. Iam id ipsum quantæ diuinationis est, scire innocẽtem fuisse reum, quem fortasse nunquã viderat? cùm homines sapientissimi, iudices (vt nihil dicam de iis, qui condemnarũt) caussa cognita, sibi dixerint non liquere. Verùm, esto. condemnat Popilliũ Gellius: iudicat accepisse à Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. nam Popillium, quòd erat libertini filius, in senatum non legit: locum quidem senatoriũ ludis, & cetera ornamẽta reliquit, & eum omni ignominia liberat. quod cùm facit, iudicat eius sentẽtia gratis esse Oppianicum condemnatũ: & eundem Popilliũ postea Lentulus in ambitus iudicio pro testimonio diligentissimè laudat. Quare si neq; L. Gellii iudicio stetit Lentulus, neque Lentuli existimatione cõtentus fuit Gellius, & si vterque censor censoris opinione standũ nõ putauit, quid est, quãobrem quisquã nostrûm cẽsorias subscriptiones omnes fixas, & in perpetuũ ratas putet esse oportere? At in ipsũ Habitum animaduerterũt, nullã quidem ob turpitudinem, nullũ ob totius vitæ nõ dicam vitium, sed erratũ. Neq; enim hoc homine sanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinẽdis diligentior esse quisquã potest; neque illi aliter dicũt: sed eandem illã famã iudicii corrupti secuti sunt; neque ipsi secus existimãt, quàm nos existimari volum' de huius pudore, integritate, virtute: sed putarũt prętermitti accusatorẽ nõ potuisse, cùm animaduersum esset in iudices. Quã de re tota si vnũ factũ ex omni antiquitate protulero, plura nõ dicã. Non enim mihi exemplũ summi, & clarissimi viri P. Africani pțereundũ videtur: qui cùm esset censor, & in equitũ cẽsu Cn. Licinius Sacerdos prodiisset, clara voce, vt omnis concio audire posset, dixit se scire, illũ verbis cõceptis peierasse: si quis cõtra dicerę vellet, vsurũ esse cũ suo testimonio: deinde cùm cõtra nemo diceret, iussit equũ traducere. Itaq; is, cuius arbitrio & populus Ro. & exteræ gentes cõtentæ esse consueuerũt, ipse sua consciẽtia ad ignominiã alterius cõtent' nõ fuit. Quod si hoc Habito facere licuisset, facile illis ipsis iudicibus & falsæ suspicioni & inuidiæ populariter excitatæ restitisset. Vnũ etiã est, quod me maximè cõturbat, cui loco respondere posse vix videor, quòd elo-

gium recitasti de testamento Cn.Egnatii patris hominis honestissimi videlicet,& sapientissimi,idcirco se exheredasse filium,quòd is ob Oppianici damnationẽ,pecuniã accepisset. De cuius hominis leuitate,& inconstantia plura non dicam: hoc testamentũ ipsum quod recitas,eiusmodi est,vt ille,cùm eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines alienissimos cõiungeret,quem diligebat.Sed tu Acti, cõsideres censeo diligenter,vtrum censorium iudicium graue velis esse, an Egnatii.si Egnatii, leue est quod censores de ceteris subscripserunt. ipsum enim Cn.Egnatium, quem tu grauem esse vis, ex senatu eiecerunt: sin autem censorium, hunc Egnatium,quem pater censoria subscriptione exheredauit, censores in senatu,cùm patrem eiicerent,retinuerunt. At enim senatus vniuersus iudicauit illud corruptum esse iudicium.Quomodo?suscepi causã.an potuit rem delatã eiusmodi repudiare?cùm tribunus pl.populo concitato,rẽ pæne ad manus reuocasset:cùm vir optimus,&homo innocentissimus pecunia circũuentus esse diceretur:cùm inuidia flagraret ordo senatorius,potuit nihil decerni? potuit illa cõcitatio multitudinis sine summo periculo resp.repudiari?At quid est decretum ? quàm iustè? quàm sapiẽter? quàm diligenter? SI QVI SVNT, QVORVM OPERA FACTVM SIT, VT IVDICIVM PVBLICVM CORRVMPERETVR. Vtrũ videtur senatus id factũ iudicare:an si factũ sit,molestè,grauiterq; ferre?Si ipse A.Cluentius sententiã de iudiciis rogaretur, aliam nõ diceret, atq; ii dixerunt,quorũ sentẽtiis Cluentiũ condemnatum esse dicitis.Sed quæro à vobis,nũ istã legẽ ex isto s.c. L. Lucullus cõsul homo sapientissimus tulerit:nũ anno post,M.Lucullus & C.Cassius? in quos cùm cõsules designatos idẽ illud senatus decreuerit, nõ tulerunt: &quod tu Habiti pecunia factũ esse arguis,neq; id vlla tenuissima suspicione cõfirmas, factũ est primo illorũ æquitate & sapiẽtia consulũ,vt id,qđ senatus decreuerat ad illud inuidiæ pñens incendiũ restinguẽdum,id postea referendum ad populũ nõ arbitrarẽtur.Ipse deinde populus Ro.qui L.Quinctii tribuni pl.fictis q̃rimoniis antea cõcitatus, rẽ illã & rogationẽ flagitarat, idẽ C.Iunii filii, pueri paruuli lacrymis cõmotus,maximo clamore,&cõcursu totam illã legẽ,& quæstionẽ repudiauit. Ex quo intelligi potuit id, quod sæpe dictũ est:vt mare,quod sua natura tranquillũ sit,ventorum vi agitari, atq; turbari,sic & populũ Ro.sua sponte esse placatũ,

hominũ seditiosorum vocibus vt violẽtissimis tẽpestatibus, cõcitari. Est etiã reliqua permagna auctoritas, quã ego turpiter pæne præterii: mea enim esse dicitur. Recitauit ex oratione nescio qua Actius, quã meã esse dicebat, cohortationẽ quandã iudicũ ad honestè iudicãdum, & cõmemorationẽ tũ illorum iudiciorũ, quæ ꝓbata nõ essent, tum illius ipsius iudicii Iuniani: perinde quasi ego nõ ab initio huius defensionis dixerim, inuidiosum illud fuisse iudiciũ; aut, cùm de infamia iudiciorũ disputarẽ, potuerim illud, quod tam populare esset, in illo tẽpore præterire. Ego verò, si quid eiusmodi dixi, neq; cognitum cõmemoraui, neq; ꝓ testimonio dixi: & illa oratio potius tẽporis mei, quàm iudicii & auctoritatis fuit. Cùm enim accusarẽ, & mihi initio ꝓposuissem, vt animos & populi Ro. & iudicũ cõmouerem, cumq; omneis offensiones iudiciorũ nõ ex mea opinione, sed ex hominũ rumore ꝓferrem, istã rẽ, q̃ tam populariter esset agitata, p̃terire nõ potui. Sed errat vehemẽter, si quis in orationib. nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. omnes enim illę orationes caussarũ & temporum sunt, non hominũ ipsorũ, ac patronorũ. Nã si caussæ ipsæ ꝓ se loq possent, nemo adhiberet oratorẽ. Nunc adhibemur, vt ea dicamus, nõ q̃ nostra auctoritate cõstituãtur, sed quæ ex re ipsa, caussaq; ducãtur. Hominẽ ingeniosũ M. Antoniũ aiunt solitũ esse dicere, idcirco se nullã vnquã orationem scripsisse, vt si quid aliquãdo, qđ nõ opus esset, ab se esset dictum, posset se negare dixisse: perinde quasi, quod à nobis dictũ aut actũ sit, id nisi litteris mãdauerimus, hominũ memoria nõ cõprehẽdatur. Ego verò in isto genere libẽtius cùm multorũ, tum hominis eloquẽtissimi, & sapiẽtissimi L. Crassi auctoritatẽ sequor: qui cùm L. Planciũ defenderet, accusante M. Bruto, homine in dicẽdo vehemẽti, & callido, cùm Brutus duob. recitatorib. cõstitutis, ex duab. eius orationib. capita alterna inter se cõtraria recitãda curasset, qđ in dissuasione rogationis eiꝰ q̃ cõtra coloniã Narbonensẽ ferebatur, quantũ potest, de autoritate senatꝰ detrahit: in suasione legis Seruiliæ summis ornat senatũ laudib. & multa in equites Ro. cùm ex ea orationẽ asperiꝰ dictũ recitasset, quo animi illorũ iudicũ in Crassum incẽderentur: aliquantũ esse cõmotꝰ dicitur. Itaq; in respõdendo primùm exposuit vtriusq; rationẽ tẽporis, vt oratio ex re &

caussa habita videretur: deinde, vt intelligere posset Brutus, quem hominē, & nō solùm qua eloquētia, verùm etiā quo lepore, & quibus facetiis præditū lacessisset, treis & ipse excitauit recitatores cū singulis libellis, quos M. Brutus pater illius accusatoris de iure ciuili reliquit. Eorū initia cùm recitarentur, ea quæ vobis nota esse arbitror: FORTE EVENIT, VT RVRI IN PRIVERNATE ESSEMVS EGO, ET BRVTVS FILIVS: fundum Priuernatem flagitabat. IN ALBANO ERAMVS EGO, ET BRVTVS FILIVS: Albanum poscebat. IN TIBVRTI FORTE CVM ASSEDISSEMVS EGO ET BRVTVS FILIVS: Tiburtem fundum requirebat. Brutum autē hominē sapientem, quòd filii nequitiam videret, quę ꝑdia ei relinqueret, testificari dicebat voluisse. quòd si potuisset honestè scribere, se in balneis cū id ætatis filio fuisse, non præteriisset. eas se tamē ab eo balneas non ex libris patris, sed ex tabulis, & ex cēsu quærere. Crassus tum ita Brutū vltus est, vt illum recitationis suæ pœniteret. molestè enim fortasse tulerat, se in iis orationibus reprehensum, quas de rep. habuisset, in quibus forsitan magis requiratur cōstantia. Ego autem illa recitata esse non molestè fero. neq; enim ab illo tēpore, quod tū erat, neq; ab ea caussa, quæ tū agebatur, aliena fuerūt. neq; mihi quidquā oneris suscepi, cùm ista dixi, quo minus honestè hāc causā, & liberè possem defendere. Quòd si velim cōfiteri, me causā A. Cluētii nunc cognoscere, antea fuisse in illa opinione populari, quis tandē id possit reprehēdere? præsertim, iudices, cùm à vobis quoq; ipsis hoc impetrare sit æquissimum, quod ego & ab initio petiui, & nūc peto, vt si quā huc grauiorē de illo iudicio opinionem attulistis, hāc caussa ꝑspecta, atq; omni veritate cognita deponatis. Nūc quoniā ad omnia, q̄ abs te dicta sunt, T. Acti, de Oppianici damnatione respondi, confiteare necesse est, te opinionem multū fefellisse, quòd existimaris me caussam A. Cluētii nōn facto eius, sed lege defensurū. Nam hoc persæpe dixisti, tibi sić renuntiari, me habere in animo caussam hanc præsidio legis defēdere. Itáne est? ab amicis videlicet imprudentes prodimur? & est nescio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra cōsilia ad aduersarios deferat? Quisnā tibi hoc renūtiauit? quis tā improbus fuit? cui ego autē narraui? nemo, vt opinor, in culpa est: sed nimirū tibi istuc lex ipsa renuntiauit. Sed nū tibi ita defendisse videor, vt tota in caussa mentio-

mentio-

mẽtionem vllã fecerim legis? num ſecus hãc cauſſam defendiſſe,ac ſi lege Habitus teneretur? certè vt hominẽ cõfirmare oportet,nullus eſt loc⁹ à me purgãdi iſtius inuidioſi criminis prætermiſſus. Quid ergo eſt? q̃ret fortaſſe quiſpiã,diſpliceátne mihi legũ præſidio a capite periculũ ꝓpulſare? mihi verò, iudices,nõ diſplicet;ſed vtor inſtituto meo.in hominis honeſti pudentisq́; iudicio nõ ſolùm meo cõſilio vti conſueui, ſed multũ etiam eius,quẽ defendo,& cõſilio, & volũtati obtempero.Nã vt hæc ad me cauſſa delata eſt,qui leges eas,ad quas adhibemur,& in quibus verſamur,noſſe deberẽ:dixi Habito ſtatim,de eo, QVI COISSET, QVO QVIS CONDEMNARETVR, illum eſſe liberum;teneri autem noſtrum ordinẽ.atq; ille me orare,& obſecrare cœpit,vt ne ſeſe lege defenderẽ.Cùm ego, q̃ mihi viderentur,dicerẽ,traduxit me ad ſuã ſentẽtiam.affirmabat enim lacrymãs non ſe cupidiorẽ eſſe ciuitatis retinẽdæ,quàm exiſtimationis.morẽ homini geſſi:& tamẽ idcirco feci (neq; enim id ſemper facere debemus) quòd videbã, per ſe ipſam cauſſã copioſiſſimè ſine lege poſſe defendi. Videbã in hac defenſione,qua iã ſum vſus,plus dignitatis:in illa,qua me hic vti noluit,minus laboris futurum.Quòd ſi nihil aliud eſſet actũ,niſi vt hanc cauſſam obtinerem, lege recitata, peroraſſem: neq; mè illa oratio cõmoueret,quod ait Actius,indignũ eſſe facinus, ſi ſenator iudicio quemquã circũuenerit, legibus eum teneri: ſi eques Ro.hoc idẽ fecerit,nõ teneri.Vt tibi concedã hoc indignũ eſſe(quod cuiuſmodi ſit,iã videro) tu mihi cõcedas neceſſe eſt,multo eſſe indignius in ea ciuitate,q̃ legibus teneatur, diſcedi à legib. Hoc enim vinculũ eſt huius dignitatis,qua fruimur in rep. hoc fundamentũ libertatis,hic fons æquitatis.mens,& animus & conſiliũ,& ſentẽtia ciuitatis poſita eſt in legib. Vt corpora noſtra ſine mente, ſic ciuitas ſine lege,ſuis partibus,vt neruis,ac ſãguine,& mẽbris vti non poteſt.Legum miniſtri,magiſtratus: legũ interpretes,iudices:legũ deniq; idcirco omnes ſerui ſumus,vt liberi eſſe poſſimus. Quid eſt, Q. Naſo,cur tu in iſto loco ſedeas? q̃ vis eſt,qua abs te hi iudices tali dignitate præditi coerceãtur? vos autẽ,iudices,quãobrem ex tam magna multitudine ciuiũ tam pauci de hominũ fortunis ſententiã fertis? quo iure Actius,q̃ voluit,dixit? cur mihi tamdiu poteſtas dicẽdi datur? quid ſibi autẽ illi ſcribæ,quid lictores, quid cæteri, quos

apparere huic quæstioni video, volũt? opinor hæc omnia lege fieri, totumq; hoc iudiciũ (vt antea dixi) quasi mente quadam regi legis, & administrari. Quid ergo est? hæc quæstio sola ita gubernatur? quid M. Pletorii & C. Flaminii inter sicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillii, apud quem nunc de ambitu caussa dicitur? quid reliquæ quęstiones? circumspicite omneis reip. parteis: omnia legum imperio, & præscripto fieri videbitis. Si quis apud me te, T. Acti, reum velit facere, clames te lege pecuniarũ repetundarum non teneri: neq; hæc tua recusatio confessio sit captæ pecuniæ, sed laboris, sed periculi non legitimi declinatio. Nunc quid agatur, & quid abs te iuris constituatur, vide. Iubet lex ea, qua lege hæc quæstio cõstituta est, iudicẽ quæstionis, hoc est, Q. Voconiũ cum iis iudicib. qui ei obuenerint (vos appellat, iudices) quærere de veneno. in quẽ quærere? infinitũ est. QVICVMQVE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABVERIT, DEDERIT. Quid eadẽ lex statim adiungit? Recita. DEQVE EIVS CAPITE QVAERITO. Cuius? q coierit? cõuenerit? nõ ita est. Quid ergo est? Dic. QVI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATTVOR PRIMIS, QVIVE QVAESTOR TRIBVNVS PL. Deinceps omneis magistratus nominauit. QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. Quid tum? QVI EORVM COIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNARETVR. Qui eorum. quorũ? videlicet, qui suprascripti sunt. quid interest, vtro modo scriptũ sit? etsi est apertũ, tamen ipsa lex docet. vbi enim omneis mortales alligat, ita loqtur: QVI VENENVM MALVM FECIT, FECERIT. Omneis viri, mulieres, liberi, serui in iudiciũ vocãtur. Si idem de coitione voluisset, adiunxisset, Quíve coierit. Nũc ita est. DEQVE EIVS CAPITE QVAERITO, QVI MAGISTRATVM HABVERIT, QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXERIT: QVI EORVM COIT, COIERIT. Nũ is est Cluẽtius? certè nõ est. Quis ergo est Cluentius? qui tamẽ defendi caussam suã lege nolit. itaq; abiicio legẽ, morẽ Cluentio gero: tibi tamẽ, Acti, pauca, quæ ab huius caussa seiũcta sunt, respõdebo. Est enim quiddã in hac caussa, quod Cluẽtius ad se, est aliquid, qđ ego ad me putem pertinere. hic sua putat interesse, se re ipsa & gesto negotio, nõ lege defendi: ego autẽ mea existimo interesse, me nulla in disputatione ab Actio videri esse superatũ. non enim mihi hæc caussa sola

dicenda est: omnibus hic labor meus propositus est, quicũq; hac facultate defensionis contenti esse possunt. nolo quemquam eorũ, qui adsunt, existimare, me, quæ de lege ab Actio dicta sunt, si reticuerim, comprobare. Quãobrem, Cluenti, de te tibi obsequor: neq; ego legem recito: neq; hoc loco pro te dico: sed ea, quæ à me desiderari arbitror, non relinquam. Iniquum tibi videtur, Acti, esse, non iisdem legibus omneis teneri. Primùm (vt iniquissimum esse confitear) huiusmodi est, vt commutatis eis opus sit legibus, non vt iis quæ sunt, non pareamus. Deinde quis vmquã hoc senator accusauit, vt cùm altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Ro. esset cõsecutus, eo se putaret durioribus legum cõditionibus, vti nõ oportere? quàm multa sunt commoda, quibus caremus: quàm multa molesta, ac difficilia, quæ subimus? atq; hæc omnia tãtum honoris & amplitudinis cõmodis cõpensantur. Cõfer te nunc ad equestrẽ ordinem, atq; in cæteros ordines: easdem vitę cõdiciones non ꝑferent: putãt enim minus multos sibi laqueos legũ & condicionum, ac iudiciorũ ꝓpositos esse oportere, qui in summũ locũ ciuitatis aut nõ potuerunt ascẽdere, aut nõ petiuerũt. Atq; vt omittã leges alias omneis, quibus nos tenemur, ceteri autem sunt ordines liberati, hãc ipsã legẽ, NE QVIS IVDICIO CIRCVMVENIRETVR, C. Gracchus tulit: eã legem ꝓ plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sulla, homo à populi caussa remotissimus, tamen cùm ei⁹ rei q̃stionem hac ipsa lege cõstitueret, qua vos hoc tempore iudicatis populum Ro. quem ab hoc genere liberũ acceperat, alligare nouo q̃stionis genere ausus non est. Quòd si fieri posse existimasset, ꝓ illo odio quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libenti⁹, quàm omnem illã acerbitatem ꝓscriptionis suæ, questus in veteres iudices, in hãc vnã quæstionem cõtulisset. Nec nunc quidquã agitur (mihi credite iudices, & prospicite id quod ꝓuidendũ est) nisi vt equester ordo in huiusce legis periculũ includatur. Neq; hoc agitur ab omnibus, sed à paucis. nã ii senatores, qui se facile tuentur integritate, & innocentia, quales (vt vere dicã) vos estis, & cęteri, qui sine cupiditate vixerũt, equites ordini senatorio dignitate proximos, concordia coniũctissimos esse cupiũt: sed ii, qui se volũt posse omnia, neq; præterea quidquam esse aut in homine vllo, aut in ordine, hoc vno metu se putant equites Ro. in potestatem

suam redacturos, si cõstitutum sit, vt de iis, qui res iudicarint, huiuscemodi iudicia fieri possint. Vident enim auctoritatem huius ordinis cõfirmari: vident iudicia cõprobari: hoc metu ꝓposito, euellere se aculeũ seueritatis vestræ posse cõfidunt. Quis enim de homine audeat paullo maioribus opibus prædito vere, & fortiter iudicare? cùm videat sibi, de eo, quod coierit, aut cõsenserit, caussã esse dicendã? O viros forteis equites Ro. qui homini clarissimo ac potentissimo M. Druso tribuno ple. restiterũt, cùm ille nihil aliud ageret cũ illa cũcta, q̃ tũ erat, nobilitate, nisi vti qui res iudicassent, huiuscemodi quæstionibus in iudiciũ vocarẽtur. tunc C. Flauius Pusio, Cn. Titinnius, C. Mæcenas, illa robora populi Ro. ceteriq; huiuscemodi ordinis non fecerunt idem, quod nunc Cluẽtius, vt aliquid culpæ suscipere se putarẽt, recusando: sed apertissimè repugnarũt, cùm hæc recusarent, & palàm fortissimè atq; honestissimè dicerent, se potuisse iudicio populi Ro. in amplissimũ locum ꝑuenire, si sua studia ad honores petẽdos cõferre voluissent: sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quãta ornamenta, quæ dignitas: quæ se nõ contempsisse, sed ordine suo, patrũq; suorum contentos fuisse: & vitã illã tranquillam, & quietam, remotam à ꝓcellis inuidiarum, & huiuscemodi iudiciorũ anfractu, sequi maluisse: aut sibi ad honores petẽdos ætatẽ integram restitui oportere: aut, quoniã id nõ posset, eã condicionem vitæ, quam secuti petitionem reliquissent, manere; iniquũ esse, eos, qui honorũ ornamẽta propter periculorũ multitudinẽ ꝑtermisissent, populi beneficiis esse priuatos, iudiciorũ nouorũ periculis nõ carere: senatorẽ hoc queri non posse, ꝓpterea, quòd ea cõdicione proposita, petere cœpisset, quodq; permulta essent ornamẽta, quibus eã mitigare molestiã posset, locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomẽ, & gratia, toga prætexta, sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, prouinciæ: quibus in rebus cùm summum rectè factis maiores nostri præmium, tum plura peccatis pericula ꝓposita esse voluerunt. Illi non hoc recusabãt, ea ne lege accusarentur, qua nunc Habitus accusatur: quæ tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia. intelligebant enim ea lege equestrem ordinem non teneri, sed ne noua lege alligarentur, laborabant. Habitus ne hoc quidem vnquã recusauit, quo minus vel ea lege rationem vitæ suæ redderet,

redderet,qua non teneretur:quæ si vobis condicio placet,omnes id agamus, vt hæc quàm primùm in omneis ordines quæstio perferatur. Interea quidẽ ꝑ Deos immortaleis, quoniã omnia cõmoda nostra,iura,libertatẽ, salutẽ deniq; legibus obtinemus,à legib. non recedamus:simul & illud quàm sit indignũ cogitemus, populum R.aliud nunc agere,vobis remp.& fortunas suas cõmisisse,sine cura esse,non metuere, ne lege ea,quã nũquam ipse iusserit, & quæstione, qua se solutũ,liberũq; esse arbitretur, ꝑ paucos iudices adstringatur. Agit enim sic caussam T.Actius, adolescens bonus, & disertus:omneis ciueis legib.teneri omnibus:vos attẽditis,& auditis silentio,sicut facere debetis: A. Cluentius eques Rom. caussam dicit ea lege,qua lege senatores,& ii, qui magistratũ habuerunt,soli tenentur:mihi per eum recusare,& in arce legis,præsidia constituere defensionis meæ non licet. si obtinuerit caussam Cluentius(sicuti vestra æquitate nixi cõfidimus) omnes existimabunt, id quod erit,obtinuisse propter innocentiã,quoniã ita defensus sit:in lege autẽ,quã attingere noluerit,præsidii nihil fuisse. Hic nũc est quiddã,quod ad me pertineat,de quo ante dixi,quod ego populo R.præstare debeam : quoniã is meæ vitæ status est, vt omnis mihi cura, atq; opera posita sit in omnium periculis defendendis.video quanta,& quàm periculosa,& quàm infinita quæstio tentetur ab accusatoribus,cùm eam legẽ,quæ in nostrum ordinẽ scripta sit,in populũ R.transferre conentur : qua in lege est, QVI COIERIT:quod quàm latè pateat,videtis. CONVENERIT.æquè infinitũ,& incertũ est:CONSENSERIT.hoc verò cùm incertũ,& infinitũ,tũ obscurũ & occultũ est. FALSVMVE TESTIMONIVM DIXERIT. quis de plebe Romana testimoniũ dixit vnquã,cui hoc nõ periculũ,T.Actio auctore,paratum esse videatis? Nã dicturum quidẽ certè,si hoc iudicium plebi Romanæ propositum sit, neminẽ vnquã esse cõfirmo:sed hoc polliceor omnibus,si cui fortè hac lege negotium facesseretur,qui lege nõ teneatur,si is vti me defensore voluerit,me eius caussam legis præsidio defensurũ, & vel his iudicibus,vel eorũ similib. facilè probaturũ,& omni me defensione vsurũ esse legis,qua nunc vt vtar, ab eo cuius voluntati mihi obtẽperandum est,non conceditur. Non enim debeo dubitare, iudices, quin,si qua ad vos caussa huiusmo-

di delata sit eius, qui lege nõ teneatur, etiam si is inuidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiã si eum oderitis, etiam si inuiti absoluturi sitis, tamẽ absoluatis, & religioni potius vestræ, quàm odio pareatis. Est enim sapiẽtis iudicis, meminisse se hominem: cogitare tantum sibi à populo R. esse permissum, quantum commissum, & creditum sit. & non solùm sibi potestatem datã, verùm etiam fidem habitã esse meminisse: posse quẽ oderit, absoluere: quẽ non oderit, cõdemnare: & semper nõ quid ipse velit, sed quid lex, & religio cogat, cogitare: animaduertere qua lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. Cùm hæc sunt videnda, tũ verò illud est hominis magni, iudices, atq; sapientis, cùm illã, iudicãdi caussa, tabellam sumpserit, non se putare esse solum: neq; sibi, quodcumq; concupierit, licere, sed habere in consilio legẽ, religionem, æquitatẽ, fidem: libidinem autẽ, odiũ, inuidiam, metũ, cupiditatésq; omneis amouere; maximiq; ęstimare, conscientiam mentis suę, quàm ab Diis immortalib. accepimus, quæ à nobis diuelli non potest: quę si optimorũ consiliorũ, atq; factorũ testis in omni vita nobis erit, sine vllo metu, & summa cũ honestate viuemus. Hæc si T. Actius aut cognouisset, aut cogitasset, ꝓfectò ne conatus quidem esset dicere id, quod multis verbis egit, iudicẽ, quod ei videatur, statuere, & non deuinctum legibus esse oportere. quibus de reb. mihi pro Cluentii voluntate nimium, pro reipubl. dignitate parum, pro vestra prudentia satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt: quæ quia vestræ quæstionis erant, idcirco illi statuerunt sibi fingenda esse, & proferẽda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in iudiciũ nihil, præter inuidiam, attulissent. Atque, vt existimetis necessariò me de his rebus, de quibus iam dixerim, pluribus egisse verbis, attẽdite reliqua: profectò intelligetis, ea, quæ paucis demõstrari potuerunt, breuissimè esse defensa. Cn. Decio Samniti, ei qui proscriptus est, iniuriam in calamitate eius ab huius familia factam esse dixisti. ab nullo ille liberaliùs, q̃ à Cluẽtio tractatus est. huius illum opes in rebus eius incommodis subleuarunt: atq; hoc cùm ipse, tum omnes eius amici, necessariiq; cognouerunt. Ancarii, & Paceni pastoribus, huius villicos vim, & manus attulisse. Cùm quædã in collibus (vt solet) controuersia pastorum esset orta, Habiti villici rem domini,

domini, & priuatam possessionem defenderunt. cùm esset expostulatio facta, caussa illis demonstrata, sine iudicio, cõtrouersiaque discessum est. P. Ælii testamento propinquus exhæredatus cùm esset, hæres hic alienior institutus est. P. Ælius Habiti merito fecit: neque hic in testamento faciendo interfuit: idq; testamẽtum ab huius inimico Oppianico est obsignatum. Florio legatum ex testamento inficiatum esse. nõ est ita: sed cùm H-S. XXX. scripta essent, pro H-S. CCC. neque ei satis cautum videretur, voluit eum aliquid acceptũ referre liberalitati suæ: primò debere negauit, post sine controuersia soluit. Cœlii cuiusdam Samnitis vxorem post bellum ab hoc esse repetitam. Mulierem cùm emisset de sectoribus, quo tempore eam primùm liberam esse audiuit, sine iudicio reddidit Cœlio. Ennium esse quendam, cuius bona teneat Habitus. Est hic Ennius egens quidam calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quieuit: deinde aliquando cum seruo Habiti, furti egit, nuper ab ipso Habito petere cœpit. hic illo priuato iudicio (mihi credite) nobis iisdem fortasse patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, vt nobis renuntiatur, hominem multorum hospitum A. Binnium quendam coponem de via Latina subornatis, qui sibi à Cluentio, seruisque eius in taberna sua manus allatas esse dicat. quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est necesse. si inuitauerit, id quod solet, sic hominem accipiemus, vt molestè ferat, se de via decessisse. Habetis, iudices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi inuidiosum reum volunt esse, annos octo meditati accusatores collegerunt. quàm leuia genere ipso! quàm falsa re! quàm breuia responsu! Cognoscite nunc id, quod ad vestrum iusiurandum pertinet, quod vestri iudicii est, quod vobis oneris imposuit ea lex, qua coacti huc conuenistis, de criminibus veneni: vt omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc caussa perorari potuerit: & q̃ multa à me dicta sint, quæ ad huius voluntatem maximè, ad vestrum iudicium minimè pertinerent. Obiectum est C. Vibium Capacẽ ab hoc A. Cluentio veneno esse sublatum. Opportunè adest homo summa fide, & omni virtute præditus, L. Plętorius senator, qui illius Capacis hospes fuit, & familiaris. Apud hunc ille Romæ habitauit, apud hunc ægro-

tauit,huius domi eſt mortuus.haud heres eſt Cluẽtius:inteſtatum dico eſſe mortuũ: poſſeſſionemq́; eius bonorũ prætoris edicto huic illius ſororis filio adoleſcenti pudẽtiſſimo, & in primis honeſto equiti Rom.datam Numerio Cluentio, quem videtis. Alterum veneficii crimẽ: Oppianico huic adoleſcenti, cùm eius in nuptiis more Larinatium multitudo hominũ pranderet,venenũ Habiti cõſilio paratũ:id cùm daretur in mulſo, Balbutiũ quẽdam eius familiarẽ intercepiſſe,bibiſſe,ſtatimq́; eſſe mortuũ.Hoc ego ſi ſic agerẽ,tãquam mihi crimen eſſet diluendum,hæc plurib.verbis dicerẽ,quæ nunc paucis percurrit oratio mea. Quid vnquã Habitus in ſe admiſit, vt hoc tantum ab eo facinus nõ abhorrere videatur?quid autem magnopere Oppianicũ metuebat, cùm ille verbũ omnino in hac ipſa cauſſa nullũ facere potuerit, huic autẽ accuſatores, matre viua, deeſſe non poſſent?quod iam intelligetis, an vt de cauſſa eius,periculi nihil decederet?ad cauſſam nouũ crimen accederet? quod autẽ tempus veneni dandi,illo die?in illa frequentia?per quem porrò datũ? vnde ſumptũ?quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autẽ datum?Multa ſunt quę dici poſſunt:ſed non cõmittam, vt videar non dicendo, voluiſſe dicere. Res enim iam ſe ipſa defendat.Nego illum adoleſcentẽ,quẽ ſtatim epoto poculo, mortuũ eſſe dixiſtis,omnino illo die eſſe mortuũ. magnũ & impudẽs mendaciũ.Perſpicite cetera.dico illũ,cùm ad illud prandiũ crudior veniſſet,&,vt ætas illa fert,ſibi tum non pepercißet,aliquot dies ęgrotaſſe,& ita eſſe mortuũ.Quis huic rei teſtis eſt? idem qui ſui luctus,pater,pater,inquã,illius adoleſcentis.quẽ propter animi dolorẽ pertenuis ſuſpicio potuiſſet ex illo loco teſtem in A.Cluentium conſtituere,is hũc ſuo teſtimonio ſubleuat.quod recita.Tu autẽ niſi moleſtum eſt,paulliſper exſurge,& perfer hunc dolorẽ cõmemorationis neceſſariæ:in qua ego diutius nõ morabor,quoniã quod fuit viri optimi, feciſti,vt ne cui innocenti mœror tuus calamitatem,& falſum crimen afferret.Vnũ etiã mihi reliquum eiuſmodi crimen eſt,iudices:ex quo illud perſpicere poſſitis, quod à me initio orationis meę dictũ eſt:quidquid mali per hos annos A.Cluentius viderit,quidquid hoc tẽpore habeat ſolicitudinis, ac negotii,id omne à matre eſſe conflatũ. Oppianicũ veneno necatum eſſe, quod ei datum ſit in pane per

M.Aſel-

M.Aselliũ quendã familiarem illius, idq; Habiti consilio factũ esse dicitis. In quo primũ illud quæro: quæ caussa Habito fuerit, cur interficere Oppianicũ vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, inimicos suos morte affici volunt, vel quòd metuunt, vel quòd oderũt. Quo tãdem igitur Habitus metu adductus tantũ in se facinus suscipere conatus est? quid erat, quòd iam Oppianicũ pœna affectũ, pro maleficiis eiectum e ciuitate quisquã timeret? quid metuebat? vt oppugnaretur à perdito? an ne accusaretur à cõdemnato, an ne exsulis testimonio læderetur? Sin autẽ, ꝙ oderat, Habitus idcirco illum vita frui noluit: adeóne erat stultus, vt illam, quàm tũ ille viuebat, vitã esse arbitraretur, damnati, exsulis, deserti ab omnibus, quẽ propter animi importunitatẽ nemo recipere tecto, nemo adire, nemo alloqui, nemo respicere vellet? Huius igitur vitę Habitus inuidebat? hunc si acerbè, & penitus oderat, non eum quàm diutissimè viuere velle debebat? huic mortẽ maturabat inimicus, quod illi vnũ in malis perfugium erat calamitatis? qui si quid animi ac virtutis habuisset (vt multi sæpe fortes viri in eiusmodi dolore) mortẽ sibi ipse cõsciisset: huic quamobrẽ id vellet inimicus offerre, quod ipse sibi optare deberet? Nã nũc quidẽ quid tandẽ illi mali mors attulit? nisi forte ineptiis, ac fabulis ducimur, vt existimemus illũ apud inferos impiorum supplicia perferre, ac plureis illic offendisse inimicos, q̃ hîc reliquisse, à socrus, ab vxorũ, à fratris, à liberûm pœnis actũ esse præcipitẽ in sceleratorum sedẽ, atq; regionẽ. quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandẽ aliud mors eripuit, præter sensum doloris? Age verò, venenum per quem datum? per M.Aselliũ. quid huic cũ Habito? nihil, atq; adeò, quòd ille Oppianico familiarissimè est vsus, potius etiã contra simultas. Eíne igitur, quem sibi offensiorẽ, Oppianico familiarissimũ sciebat esse, potissimũ & suũ scelus, & illius periculũ cõmittebat? Cur deinde tu, qui pietate ad accusandũm excitatus es, hũc Aselliũ esse inultũ tãdiu finis? cur nõ Habiti exẽplo vsus es, vt per illũ, qui attulisset venenũ, de hoc præiudicaretur? Iã verò illud quàm nõ probabile, q̃ inusitatũ, iudices: q̃ nouum, in pane datum venenum? faciliúsne potuit, q̃ in poculo? latentius potuit abditum aliqua in parte panis, q̃ si totũ colliquefactũ in potione esset? celerius potuit comesum, quàm epotum in venas, atq; in omneis partes corporis

permanare? facilius fallere in pane ſi eſſet animaduerſum, quàm in poculo, cùm ita cōfuſum eſſet, vt ſecerni nullo modo poſſet? At repentina morte periit. quod ſi eſſet ita factum, tamen ea res propter multorum eiuſmodi mortem, ſatis firmam veneni ſuſpicionem non haberet: ſi eſſet ſuſpicioſum, tamen ad alios potius, q̃ ad Habitũ pertineret. Verùm in eo ipſo homines impudentiſſimè mentiũtur. id vt intelligatis, & mortẽ eius, & quemadmodũ poſt mortem, in Habitum ſit crimen à matre quæſitũ, cognoſcite. Cùm vagus, & exſul erraret, atq; vndiq; excluſus Oppianicus in Falernum ſe ad C. Quinctilium contuliſſet, ibi primùm in morbum incidit, ac ſatis vehementer, diuq; ægrotauit. Cùm eſſet vnà Saſſia, & Statio Albio quodam colono homine valente, qui ſimul eſſe ſolebat, familiarius vteretur, quàm vir diſſolutiſſimus incolumi fortuna pati poſſet, & ius illud matrimonii caſtũ, atq; legitimum damnatione viri ſublatũ arbitraretur; Nicoſtratus quidam fidelis Oppianici ſeruulus percurioſus, & minimè mendax, multa dicitur renuntiare domino ſolitus eſſe. Interea Oppianicus cùm iam conualeſceret, neq; in Falerno improbitatem coloni diutius ferre poſſet, & huc ad vrbẽ profectus eſſet (ſolebat enim extra portã aliquid habere cōducti) cecidiſſe ex equo dicitur: & homo infirma valetudine latus offendiſſe vehementer, & poſtea quàm ad vrbem cum febri venerit, paucis diebus eſſe mortuus. Mortis ratio, iudices, eiuſmodi eſt, vt aut nihil habeat ſuſpicionis, aut, ſi quid habet, id intra parietes in domeſtico ſcelere verſetur. Poſt mortem eius, Saſſia ſtatim moliri nefaria mulier cœpit inſidias filio: quæſtionem habere de viri morte conſtituit: emit de A. Rupilio, quo erat vſus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quaſi vt idem faceret, quod Habitus in emendo Diogene fecerat. de hoc Stratone, & de aſſecla quodã ſeruo ſuo quæſituram eſſe dixit. præterea ſeruum illum Nicoſtratum, quem nimium loquacẽ fuiſſe, ac nimium domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adoleſcẽte Oppianico in quæſtionem poſtulauit. Hic cùm eſſet illo tempore puer, & illa quæſtio de patris ſui morte conſtitui diceretur, etſi illũ ſeruum, & ſibi beneuolum eſſe, & patri fuiſſe arbitrabatur, nihil tamen eſt auſus recuſare. Aduocantur amici, & hoſpites Oppianici, & ipſius mulieris, multi homines honeſti, atq; omni-

bus

bus rebus ornati: tormentis omnib. vehementissimis quæritur. Cùm essent animi seruorum, & spe, & metu tentati, vt aliquid in quæstione dicerent, tamen (vt arbitror) auctoritate aduocatorum, & vi tormentorum adducti in veritate manserunt, neq; se quidquam scire dixerunt. Quæstio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo interuallo post iterum aduocãtur. habetur de-integro quęstio: nulla vis tormentorum acerrimorum prętermittitur: auersari aduocati, & iam vix ferre posse: furere crudelis, atq; importuna mulier, sibi nequaquam, vt sperasset, ea quæ cogitasset procedere. Cùm iam tortor, atq; essent tormēta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere vellet, quidam ex aduocatis, homo & honoribus populi ornatus & summa virtute præditus, intelligere se dixit, non id agi, vt verum inueniretur, sed vt aliquid falsi dicere cogerentur. hoc postquam ceteri comprobarunt, ex omnium sententia constitutū est, satis videri esse quæsitum. Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, mœrens, quòd iam certè incolumem filium fore putabat, ad quem non modò verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perueniret, & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio, sed ne occultæ quidem matris insidiæ nocere potuissent. Larinum postquam venit, quæ à Stratone illo venenum antea viro suo datum sibi persuasum esse simulasset, instructā ei continuò, & ornatam Larini medicinæ exercendæ caussa tabernā dedit. vnū, alterū, tertiū annū Sassia quiescebat, vt velle, atq; optare aliquid calamitatis filio potius, q̃ id struere, & moliri videretur. Tū interim Hortensio, Metello c o s s. vt hunc Oppianicū aliud agentem, ac nihil eiusmodi cogitantem ad hanc accusationē detraheret, inuito despōdit ei filiā suā illā, quam ex genero susceperat, vt eum nuptiis alligatū simul & testamēti spe deuinctū posset habere in potestate. Hoc ipso fere tēpore Strato ille medicus domi furtū fecit, & cædē eiusmodi: Cū esset in ędib. armariū in quo sciret esse nummorū aliquātū, & auri, noctu duos cōseruos dormienteis occīdit, in piscināq; deiecit, ipse armarii fundū exsecuit, & sestertiorū, & auri quinq; pōdo abstulit, vno ex seruis puero nō grādi cōscios: furto postridie cognito, omnis suspicio in eos seruos, q non cōparebāt, cōmouebatur. Cū exsectio illa fundi in armario

animaduerteretur, quærebant homines quonam modo fieri potuiſſet. quidam ex amicis Saſſię recordatus eſt, ſe nuper in auctione quadam vidiſſe in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium, & tortuoſam venire ſerrulam, qua illud potuiſſe ita circumſecari videretur. Ne multa, perquiritur à coactoribus: inuenitur ea ſerrula ad Stratonem perueniſſe. hoc initio ſuſpicionis orto, & apertè inſimulato Stratone, puer ille cõſcius pertimuit: rem omnem dominæ indicauit: homines in piſcina inuenti ſunt: Strato in vincula coniectus eſt: atq; etiam in taberna eius nummi, nequaquam omnes, reperiuntur. Conſtituitur quæſtio de furto. nam quid quiſquã ſuſpicari aliud poteſt? an hoc dicitis: armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occiſis hominibus inſtitutam eſſe quęſtionem de morte Oppianici? cui probatis? quid eſt quod minus veriſimile proferre potuiſtis? Deinde, vt omittã cetera, triẽnio poſt mortẽ Oppianici de eius morte quærebatur. atq; etiã incęnſa odio priſtino, Nicoſtratum eundẽ illum tum ſine cauſſa in quæſtionem poſtulauit. Oppianicus primò recuſauit. poſtea quàm illa abducturam ſe filiam, mutaturã eſſe teſtamẽtum minaretur, mulieri crudeliſſimæ ſeruum fideliſſimum, non in quæſtionem tulit, ſed planè ad ſupplicium dedit. Poſt triennium igitur agitata deniq; quæſtio de viri morte habebatur. At de quib. ſeruis habebatur? noua, credo, rȩs obiecta, noui quidam homines in ſuſpicionem vocati ſunt. de Stratone, & de Nicoſtrato. quid? Romæ quæſitum de iſtis hominib. non erat? itáne tandem: mulier iam non morbo, ſed ſcelere furioſa, cùm quæſtionẽ habuiſſet Romæ, cùm de T. Annii, L. Rutilii, P. Satúri, & ceterorum honeſtiſſimorum virorum ſententia conſtitutum eſſet, ſatis quæſitũ videri; eadẽ de re, triennio poſt, iiſdẽ de hominib. nullo adhibito, non dicã viro, ne colonum forte abfuiſſe dicatis, ſed bono viro, in filii caput quæſtionẽ habere conata eſt. An hoc dicitis (mihi enim venit in mentẽ quid dici poſſit, tametſi adhuc nõ eſſet dictũ) cùm haberetur de furto quæſtio, Stratonẽ aliquid de veneno eſſe confeſſum? Hoc vno modo, iudices, ſępe multorũ improbitate depreſſa veritas emergit, & innocentię defenſio interclusa reſpirat; ꝙ aut ii q ad fraudẽ callidi ſunt, non tantũ audẽt, quantũ excogitãt; aut illi quorũ eminet audacia atq; proiecta eſt, à cõſiliis ma-

litiæ

litiæ deferuntur. quòd si aut confidens astutia, aut callida esset audacia; vix vllo obsisti modo posset. Vtrum furtum factum non est? at nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem suspicio nō pertinuit? at is & ex serrula insimulatus, & à puero conscio est indicatus. An id actum non est in quærendo? quæ fuit alia igitur caussa quærendi? An id, quod dicēdum vobis est, & quod tum Sassia dictabat, cùm de furto quæreretur, tum Strato iisdem in tormentis dixit de veneno? en hoc illud est, quod ante dixi, mulier abundat audacia, consilio & ratione deficitur. Nam tabellæ quæstionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobisque editæ sunt, illæ ipsæ, quas tum obsignatas esse dixi: in quibus tabellis de furto littera nulla inuenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis cōscribere de furto, post aliquid adiungere dictum de veneno, quod non percunctatione quæsitum, sed dolore expressum videretur. Quæstio de furto est, veneni iam suspicione, superiore quæstione, sublata: quod ipsum hæc eadem mulier indicarat: quæ vt Romę de amicorum sententia statuerat satis esse quæsitum, postea per triennium maximè ex omnibus seruis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cùm igitur de furto quæreretur, & eo furto, quod ille sine controuersia fecerat, tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit: de veneno statim dixit: de furto, si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæstionis, verbum fecit vllum. Iam videtis illam nefariam mulierem, iudices, eadē manu, quâ si detur potestas, interficere filium cupiat, hanc fictam quæstionem conscripsisse. Atque istam ipsam quæstionem, dicite, quis obsignauit? vnum aliquem nominate. neminem reperietis, nisi forte eiusmodi hominem, quem ego proferri malim, quam neminem nominari. Quid ais, T. Acti? tu periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius litteris conscriptas in iudicium afferes, neque earum auctorem litterarum, neque obsignatorem, neque testem vllum nominabis? & quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu deprompseris, hanc hi tales viri comprobabunt? Esto: in tabellis nihil est auctoritatis. quid? ipsa quæstio iudicibus: quid? amicis, hospitibusq; Oppianici,

quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori, cur non reseruata est? quid istis hominibus factũ est Stratone, & Nicostrato? Quæro abs te, Oppianice, seruo tuo Nicostrato quid factum esse dicas? quem tu cùm hunc breui tempore accusaturus esses, Romã deducere, dare potestatem iudicandi, incolumem deniquè seruare quæstioni, seruare his iudicibus, seruare huic tempori debuisti. Nam Stratonem quidem, iudices, in crucem actum esse exsecta scitote lingua: quod nemo est Larinatium qui nesciat. timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipum, non famam omnium: sed quasi non omnes eius sceleris testes essent futuri, sic metuit ne condemnaretur extrema seruuli voce morientis. Quod hoc portentum, Dii immortales! quod tantum monstrum in vllis locis! quod tam infestum scelus & immane, aut vnde natum esse dicamus! Iam enim videtis profectò, iudices, non sine necessariis me ac maximis caussis principio orationis meæ de matre dixisse. nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optauerit, cogitauerit, effecerit. Mitto illam primùm libidinis iniuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam, quæ nondùm ad huiusce vitæ periculum, sed ad commune familiæ dedecus pertinebant. Nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cùm obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum deniquè in familiæ luctum, atque in priuignorum funus nupsit. Prætereo quòd Aurium Melinum, cuius illa quondam socrus, paullo ante vxor fuisset, cùm Oppianici esse opera proscriptum, occisumq́ue cognosceret, eã sibi domum, sedemq́ue coniugii delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia, & spolia fortunarum videret. Illud primùm queror de illo scelere, quod nunc deniq; patefactum est Fabriciani veneni: quod iam tum recens suspiciosum ceteris, huic incredibile, nunc verò apertum iam omnibus, ac manifestum videtur. Non est profectò de illo veneno celata mater: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum. quod nisi esset, certè postea deprehensa re, non illa, vt ab improbo viro discessisset, sed vt à crudelissimo hoste fugisset, domumq́ue illam in perpetuum scelere omni affluentem reliquisset. Non modò id non fecit, sed

ab

ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omneis ac nocteis tota mẽte mater de pernicie filii cogitaret. Quæ primùm, vt istum confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo, donis muliebribus, collocatione filiæ, spe hereditatis obstrinxit. Itaque apud ceteros nouis inter propinquos susceptis inimicitiis, sæpe fieri diuortia atque affinitatum dissidia vidimus: hæc mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminẽ putauit, nisi qui in matrimonium sororem eius antè duxisset. Ceteri nouis affinitatibus adducti, veteres inimicitias sæpe deponũt: illa sibi ad cõfirmandas inimicitias, affinitatis coniunctionem pignori fore putauit. Neque in eo solùm diligens fuit, vt accusatorem filio suo compararet, sed etiam cogitauit, quibus eum rebus armaret. hinc enim illæ sollicitationes seruorum, & minis, & promissis: hinc illæ infinitæ, crudelissimæq; de morte Oppianici quæstiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, sed amicorum auctoritas fecit: ab eodem scelere illæ triennio post habitæ Larini quæstiones: eiusdem amentiæ, falsæ conscriptiones quæstionum: ex eodem furore etiam illa conscelerata exsectio linguæ: totius denique huius ab illa est & inuenta, & adornata comparatio criminis. Atque his rebus cùm instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset, paullisper conquirendorum & conducendorum testium caussa Larini est commorata. postea autem cùm appropinquare huius iudicium ei nuntiatum est, confestim huc aduolauit; ne aut accusatoribus diligentia, aut pecunia testibus deesset, aut ne forte mater hoc sibi optatissimum spectaculũ huius sordium, atque luctus, & tanti squaloris amitteret. Iam verò quod iter Romam eius mulieris fuisse existimatis? quod ego propter vicinitatem Aquinatium, & Venafranorum ex multis audiui, & comperi. quos concursus in his oppidis? quantos & virorum, & mulierum gemitus esse factos? mulierem quandam Larino, atque illam vsque à mari supero Romam proficisci, cum magno comitatu, & pecunia, quò facilius circumuenire iudicio capitis, atque opprimere filium posset. Nemo erat illorum pæne dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, quacumq; illa iter fecisset: nemo, quin terram ipsam violari, quæ

mater eſt omniũ, veſtigiis conſceleratæ matris putaret. Itaque nullo in oppido cõſiſtendi poteſtas ei fuit: nemo ex tot hoſpitibus inuentus eſt, qui nunc contagionẽ aſpectus fugeret: nocti ſe potius, ac ſolitudini, quàm vlli aut vrbi, aut hoſpiti committebat. Nunc verò quid agat, quid moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare noſtrûm putat? quos appellarit, quibus pecuniam promiſerit, quorum fidem prętio labefactare conata ſit, tenemus. Quin etiam nocturnà ſacrificia, quæ putat occultiora eſſe, ſceleratáſque eius preces; & nefaria vota cognouimus: quibus illa etiam Deos immortaleis de ſuo ſcelere teſtatur: neque intelligit pietate, & religione, & iuſtis precibus Deorum menteis, nõ contaminata ſuperſtitione, neque ad ſcelus perficiendum cæſis hoſtiis poſſe placari: cuius ego furorem, atque crudelitatem Deos immortaleis à ſuis aris, atque templis aſpernatos eſſe confido. Vos, iudices, quos huic A. Cluentio quoſdam alios Deos ad omne vitæ tempus fortuna eſſe voluit, huius importunitatem matris à filii capite depellite. Multi ſæpe in iudicando, peccata liberûm parentum miſericordiæ conceſſerunt: vos, ne huius honeſtiſſimè actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus: præſertim cùm ex altera parte totum municipium videre poſſitis. Omnes ſcitote, iudices (incredibile dictu eſt, ſed à me veriſſimè dicitur) omneis Laritaneis, qui valuerunt, veniſſe Romam, vt hunc ſtudio frequentiaq́; ſua, quantũ poſſent, in tãto eius periculo ſubleuarent. Pueris illud hoc tempore, & mulieribus oppidum ſcitote eſſe traditum, idque in præſentia, in communi Italiæ pace domeſticis copiis eſſe tutum, quos tamẽ ipſos ęquè, & eos, quos præſenteis videtis, huius exſpectatio iudicii dies noctéſq; ſollicitat. Non illi vos de vnius municipis fortunis arbitrantur, ſed de totius municipii ſtatu, dignitate, commodiſque omnibus ſententias eſſe laturos. ſumma eſt enim, iudices, hominis in communem municipii rem diligentia, in ſingulos municipes benignitas, in omneis homines iuſtitia, & fides: præterea nobilitatem illam inter ſuos, locumque à maioribus traditum, ſic tuetur, vt maiorũ grauitatem, conſtantiam, gratiam, liberalitatem aſſequatur. Itaque iis eum verbis publicè laudant, vt non ſolùm teſtimonium ſuum, iudiciumque ſignificent, verùm etiam curã

animi,

animi, ac dolorem. quæ dum laudatio recitatur, vos quæso qui eam detulistis, assurgite. Ex lacrymis horum, iudices, existimare potestis, omneis hæc decuriones decreuisse lacrymanteis. Age verò vicinorum quantum studium, quàm incredibilis beneuolentia, quanta cura est? non illi in libellis laudationum decreta miserunt, sed homines honestissimos, quos nossemus, omneis hîc frequenteis adesse, & hunc præsenteis laudare voluerunt. Adsunt Ferentani homines nobilissimi: Marrucini item: pari dignitate Theano Apulo, atque Luceria equites Romanos honestissimos homines laudatores videtis: Bouiano, totóque ex Samnio cùm laudationes honestissimæ missæ sunt, tum homines amplissimi, nobilissimiq; venerunt. iam qui in agro Larinati prædia, qui negotia, qui res pecuarias habent, honesti homines, & summo splendore præditi, difficile dictu est, quàm sint solliciti, quàm laborent. non multi mihi ab vno sic diligi videntur, vt hic ab his vniuersis. Quàm non abesse ab huius iudicio L. Volusenum, summo splendore hominem, ac virtute præditum, vellem! præsentem possem P. Heluidium Rufum, equitem Rom. omnium ornatissimum nominare: qui cùm huius caussa dies nocteisque vigilaret, & cùm me hanc caussam doceret, in morbum grauem, periculosumque incidit: in quo tamen non minus de capite huius, quàm de sua vita laborat. Cn. Tudici, senatoris, viri optimi, & honestissimi, par studium & testimonio, & laudatione cognoscetis. Eadem spe sed maiore verecundia de te, P. Volumni, quoniã iudex es in A. Cluentium, dicimus: & ne longũ sit, omnium vicinorum summam esse in hunc beneuolentiã confirmamus. Horũ omnium studium, curam, diligentiam, meumq; vna laborem, qui totam hanc caussam vetere instituto solus peroraui, vestramq; simul, iudices, æquitatem, & mansuetudinem, vna mater oppugnat. at quæ mater? quam cæcam crudelitate, & scelere ferri videtis: cuius cupiditatẽ nulla vmquam turpitudo retardauit: quæ vitiis animi in deterrimas parteis iura hominũ cõuertit omnia: cuius ea stultitia est, vt eã nemo hominẽ; ea vis, vt nemo feminã; ea crudelitas, vt nemo matrẽ appellare possit. atq; etiam nomina necessitudinum, non solùm naturæ nomen, & iura mutauit, vxor generi, nouerca filii, filiæ pellex: eò iam deniq; adducta

eſt, vt ſibi, præter formam, nihil ad ſimilitudinem hominis reſeruarit. Quare, iudices, ſi ſcelus odiſtis, prohibete aditum matris à filii ſanguine, date parenti hunc incredibilem dolorem ex ſalute, ex victoria liberûm: patimini matrem, ne orbata filio lætetur, victam potius veſtra æquitate diſcedere. Sin autem, id quod veſtra natura poſtulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis, leuate hunc aliquando ſupplicem veſtrum, iudices, tot annos in falſa inuidia, periculiſque verſatum: qui nunc primùm poſt illam flammam aliorum facto, & cupiditate excitatam, ſpe veſtræ æquitatis erigere animũ, & paullũ reſpirare à metu cœpit: cui poſita ſunt in vobis omnia: quem ſeruatum eſſe plurimi cupiunt, ſeruare ſoli vos poteſtis. Orat vos Habitus, iudices, & flens obſecrat, ne ſe inuidiæ, quæ in iudiciis valere nõ debet, ne matri, cuius vota, & preces à veſtris mentibus repudiare debetis, ne Oppianico homini nefario condemnato iam, & mortuo condonetis. Quod ſi qua calamitas hunc in hoc iudicio afflixerit innocẽtem, næ iſte miſer, iudices, ſi, id quod difficile factu eſt, in vita remanebit, ſæpe, & multum queretur, deprehenſum eſſe illud quondam Fabricianum venenum; quod ſi tum indicatum non eſſet, nõ huic ęrumnoſiſſimo venenum illud fuiſſet, ſed multorum medicamentum laborũ. poſtremò etiam fortaſſis mater exſequias illius funeris proſecuta, mortem ſe filii lugere ſimulaſſet: nunc verò quid erit perfectum, niſi vt huius ex mediis mortis inſidiis vita ad luctum reſeruata, mors ſepulcro patris priuata eſſe videatur? Satis diu fuit in miſeriis, iudices: ſatis multos annos ex inuidia laborauit. nemo huic tã iniquꝰ, p̃ter parentẽ fuit, cuius animũ nõ iã expletũ eſſe putemus. Vos, qui æqui eſtis omnib. qui, vt quiſq; crudeliſſimè oppugnatur, eũ leniſſime ſubleuatis, cõſeruate A. Cluentiũ: reſtituite incolumẽ municipio: amicis, vicinis, hoſpitibus, quorum ſtudia videtis, reddite: vobis in perpetuum liberiſque veſtris obſtringite. Veſtrum eſt hoc iudices, veſtræ dignitatis, veſtræ clementiæ: rectè hoc repetitur à vobis, vt virum optimum atque innocentiſſimum, plurimiſque mortalibus carum, atque iucundiſſimum, his aliquando calamitatibus liberetis: vt omnes intelligant, in concionibus eſſe inuidiæ locum, in iudiciis veritati.

DE

DE LEGE AGRARIA CONTRA P. SERVILIVM Rullum Trib. Pl. in Senatu.

ORATIO XV.

Desunt permulta.

Quæ res apertè petebatur, ea nunc occultè cuniculis oppugnatur. dicent enim decemuiri id, quod & dicitur à multis, & sæpe dictum est: post eosdem consules, regis Alexandri testamento, regnum illud populi Rom. esse factũ. dabitis igitur Alexandriã clam petentibus iis, quibus apertissimè pugnantibus restitistis? hæc, per Deos immortaleis, vtrũ esse nobis consilia siccorũ, an vinolentorũ somnia, & vtrum cogitata sapientũ, an optata furiosorum videntur? Videte nunc proximo capite, vt impurus heluo turbet rempu. vt à maioribus nostris possessiones relictas disperdat, & dissipet: vt sit non minus in populi Ro. patrimonio nepos, quàm in suo. proscribit in sua lege vectigalia, quæ decemuiri vendãt, hoc est, proscribir auctionẽ publicorũ bonorum, agros emi vult, qui diuidantur: quærit pecuniam. videlicet excogitabit aliquid, atque afferet. nam superioribus capitibus dignitas populi Ro. violabatur, nomen imperii in commune odiũ orbis terræ vocabatur, vrbes pacatæ, agri sociorũ, regũ status decumuiris donabãtur: nunc præsens certa pecunia numerata quæritur. Exspecta quid tribunus pl. vigilans, & acutus excogitet. Veneat, inquit, silua Scantia. vtrum tandẽ hãc siluã in relictis possessionibus, an in censorum pascuis inuenisti? si quid est, quod indagaris, inueneris, ex tenebris erueris, quamquã iniquũ est, tamen cõsume sane, quoniã cõmodũ est, quoniam quidẽ tu attulisti. siluam verò tu Scantiam vendas, nobis consulibus, atq; hoc senatu? tu vllum vectigal attingas? tu populi Rom. subsidia belli, tu ornamenta pacis eripias? tum verò hoc me inertiorẽ consulẽ iudicabo,

quã illos fortissimos viros, qui apud maiores nostros fuerũt; quod quæ vectigalia illis consulibus populo Ro. parta sunt, ea me consule, ne retinere quidem potuisse iudicabuntur. Vendit Italiæ possessiones ex ordine omneis. sane est in eo diligens. nullam enim prætermittit. persequitur in tabulis censoriis totam Siciliã: nullũ ædificium, nullos agros relinquit. Audistis auctionem populi Ro. proscriptam à tribuno plebis, constitutam in mensem Ianuariũ: & credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarii caussa, non vendiderunt ii, qui armis, & virtute pepererunt, vt esset quod nos largitionis caussa venderemus. Videte nũc, quoad fecerit iter apertius, quàm antea. nam superiore parte legis quemadmodũ Pompeium oppugnarent, à me indicati sunt: nunc iã se ipsi indicabunt. Iubent venire agros Attalensium, atque Olympenorum: hos populo Rom. Seruilii fortissimi viri victoria adiunxit: deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminini, partim L. Paulli, qui Persen vicit, virtute parti sunt: deinde agrum optimum, & fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummii imperio ac felicitate ad vectigalia populi Ro. adiunctus est. post autem agros in Hispania apud Carthaginem nouam, duorum Scipionũ eximia virtute possessos: tum ipsam veterem Carthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis, ac mœnibus siue ad notandam Carthaginensium calamitatem, siue ad testificandam nostram victoriam, siue ad oblatam aliquam religionem, ad æternam hominum memoriã consecrauit. his insignibus, atque infulis imperii venditis, quibus ornatam vobis maiores vestri remp. tradiderunt, iubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaq; possederit. num obscurè videntur prope hasta præconis insectari Cn. Pompeii exercitum, qui venire iubeant eos ipsos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque versetur? Hoc verò cuiusmodi est, quod eius auctionis, quam constituunt, locum sibi nullum definiunt? nam decẽuiris, quibus in locis ipsis videatur, vendendi potestas lege permittitur. censoribus vectigalia locare nisi in conspectu populi Rom. non licet: his vendere vel in vltimis terris licebit? At hoc etiam nequissimi homines consumptis patrimoniis faciunt, vt in atriis auctionariis potius, quam in triuiis,

triuiis, aut in compitis auctionentur. hic permittit sua lege decemuiris, vt in quibus commodum sit tenebris, vt in qua velint solitudine, bona populi Rom. possint diuendere. Iam illa omnib. in prouinciis, regnis, liberis populis quam acerba, quam formidolosa, quàm quæstuosa concursatio decẽuiralis futura sit, non videtis? hæreditatum obeundarum caussa, quibus vos legationes dedistis, qui & priuati, & priuatum ad negotium exierunt, non maximis opibus, neque summa auctoritate præditi, tamen auditis profectò quàm graues eorum aduentus sociis vestris esse soleant. quamobrem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris & mali, cùm mittantur in orbem terrarum decemuiri summo cum imperio, summa cum auaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum cùm aduentus graues, cum fasces formidolosi, tum verò iudicium, ac potestas erit non ferenda. licebit enim, quod videbitur, publicum iudicare; quod iudicarint, vendere: etiam illud, quod homines sancti non facient, vt pecuniam accipiant, ne vendant, tamẽ id iis ipsum per legem licebit. hinc vos quas spoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem iuris, ac fortunarum fore putatis? Etenim quod superiore parte legis præfinitum fuit, Sulla & Pompeio consulibus, id rursus liberum, infinitumque fecerunt. iubet eosdẽ decemuiros omnibus agris publicis pergrãde vectigal imponere, vt iidem possint & liberare agros, quos commodũ sit, & quos ipsis libeat publicare. quo in iudicio perspici non potest, vtrum seueritas acerbior, an benignitas quæstuosior sit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ non tam iniquæ, quàm suspiciosæ. excipit in vectigali imponendo agrum Recentoricum Siciliensem, in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum sit fœdere. hi sunt in Africa, qui ab Hiempsale possidentur. Hîc quæro, si Hiempsali satis est cautum fœdere, & Recentoricus ager priuatus est, quid attinuerit excipi? sin & fœdus illud habet aliquam dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnumquã esse publicus, quem putet existimaturũ duas caussas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret? Nunc quisnam tam abstrusus vsquam nummus videtur, quem non architecti huiusce legis olfecerint? prouincias, ciuitates liberas, so-

cios, amicos, reges denique exhauriunt: admouent manus vectigalibus populi Ro. non est satis. audite vos, qui amplissimo populi, senatusque iudicio exercitus habuistis, & bella gessistis. Quod ad quemq; peruenit, peruenerit ex præda, ex manubiis, ex auro coronario, quod neq; consumptũ in monumento, neq; in ærarium relatum sit, id ad decemuiros referri iubet. hoc capite multa sperant: in omneis imperatores, hæredesq; eorum quæstionem suo iudicio comparant: sed maximam pecuniam se à Fausto ablaturos arbitrantur. quam caussam suscipere iurati iudices noluerunt, hanc isti decemuiri suscepere: idcirco à iudicibus fortasse prætermissam esse arbitrãtur, quòd sit ipsis reseruata. Deinde etiam in reliquum tempus diligentissimè sancit, vt quod quisque imperator habeat pecuniæ, protinus ad decemuiros deferat. hic tamen excipit Pompeium: simillimè, vt mihi videtur, atque in illa lege, qua peregrini Roma eiiciuntur, Glaucippus excipitur. nõ enim hac exceptione vnus afficitur beneficio, sed vnus priuatur iniuria. Sed cui manubias remittit, huius vectigalia inuadit. iubet enim pecuniam, si qua post nos consules ex nouis vectigalibus recipiatur, hac vti decẽuiros. quasi verò non intelligamus, hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompeius adiunxerit, vendere cogitare. Videtis iam P. C. omnibus rebus, & modis constructam, & coaceruatam pecuniam decemuiralem. Minuetur huius pecuniæ inuidia. cõsumetur enim in agrorum emptionibus. optimè. Quis ergo emet agros istos? iidem decemuiri. tu, Rulle, (missos enim facio cæteros) emes, quos voles: vendes, quos voles: vtrumq; horum facies quanti voles. cauet enim vir optimus, ne emat ab inuito: quasi verò non intelligamus ab inuito emere, iniuriosum esse: ab non inuito, quæstuosum. Quantum tibi agri vendet, vt alios omittam, socer tuus? &, si ego eius æquitatem animi probè noui, vendet non inuitus. facient idem cæteri libenter, vt possessionis inuidiam pecunia commutent: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix possunt. Nunc prospicite omnium rerum infinitam, atque intolerandam licentiam. pecunia coacta est ad agros emendos: ii porrò ab inuitis non ementur: si consenserint possessores non vẽdere, quid futurum est? referetur pecunia? non licet. exigetur? vetat. verùm esto: nihil est, quod non emi possit, si

tantum des, quantum velit venditor. ſpoliemus orbem terrarum: vendamus vectigalia: effundamus ærarium, vt locupletatis aut inuidiæ, aut peſtilentiæ poſſeſſoribus, agri tamē emantur. Quid? tum quæ erit in iſtos agros deductio? quæ totius rei ratio, atq; deſcriptio? Deducentur, inquit, coloniȩ. quo? quorū hominum? in quæ loca? quis enim non videt in coloniis eſſe hæc omnia conſideranda? tibi nos, Rulle, & iſtis tuis harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros exiſtimaſti, quam præſidiis cōfirmaretis, coloniis occuparetis, omnibus vinclis deuinctā, & conſtrictā teneretis? vbi enim cauetur, ne in ianiculo coloniam cōſtituatis? ne vrbem hanc vrbe alia premere, atq; vrgere poſſitis? Non faciemus, inquit. primùm neſcio: deinde timeo: poſtremò non committā, vt veſtro beneficio potius, quàm noſtro conſilio ſalui eſſe poſſimus. Quòd verò totam Italiam veſtris colonis cōplere voluiſtis, id cuiuſmodi eſſet, neminémne noſtrum intellecturum exiſtimaſtis? ſcriptum eſt enim, quæ in municipia, quasq; in colonias decēuiri velint deducāt colonos, quos velint, & iis agros aſſignent, quibus in locis velint: vt cùm totam Italiam militibus ſuis occuparint, vobis non modò dignitatis retinendæ, ſed ne libertatis quidem recuperandæ ſpes relinquatur. Atque hæc à me ſuſpicionibus, & coniectura coarguuntur. Iam omnis omnium tolletur error: iam apertè oſtendent, ſibi nomen huius reipublicæ, ſedem vrbis atq; imperii, deniq; hoc templum Iouis optimi maximi, atq; hanc arcem omnium gentium diſplicere. Capuam deduci colonos volunt: illam vrbē huic vrbi rurſus opponere: illuc opes ſuas deferre, & imperii nōmē transferre cogitant. qui locus propter vbertatē agrorum, abundantiamq; rerum omnium, ſuperbiam, & crudelitatem genuiſſe dicitur, ibi noſtri coloni delecti ad omne facinus a decemuiris collocabuntur: &, credo, qua in vrbe homines in veteri dignitate, fortunaq; nati, copiam rerum moderatè ferre non potuerunt; in ea iſti veſtri ſatellites modeſtè inſolentiam ſuam continebunt. Maiores noſtri Capua magiſtratus, ſenatum, conſilium commune, omnia denique inſignia reipub. ſuſtulerunt, neq; aliud quidquam, niſi inane nomen Capuæ, reliquerunt: non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hoſtibus victis ſua

ſæpiſſime reddiderunt?) ſed conſilio: quòd videbant, ſi quod reipub. veſtigium illis mœnibus contineretur, vrbem ipſam imperio domiciliũ præbere poſſe. Vos hæc, niſi euertere remp. cuperetis, ac vobis nouam dominationem comparare, credo, quàm pernicioſa eſſent, non videretis: quid enim cauendum eſt in coloniis deducendis, ſi luxuries Hannibalem ipſum Capuæ corrupit? ſi ſuperbia nata inibi eſſe ex Campanorum faſtidio videtur? ſi præſidium non præponitur huic vrbi iſta colonia, ſed opponitur? At quemadmodũ armatur? Dii immortales! nam bello Punico quidquid potuit Capua, potuit ipſa per ſeſe: nunc omnes vrbes, quæ circum Capuam ſunt, à colonis per eoſdem decemuiros occupabuntur. hãc enim ob cauſſam permittit ipſa lex, in omnia quæ velint, oppida colonos, vt decemuiri deducant, quos velint. Atq; his colonis agrum Campanum, & Stellatem campum diuidi iubet. Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium huius iacturæ, atq; damni: prætermitto illa, quæ nemo eſt, quin grauiſſimè, & veriſſimè conqueri poſſit, nos caput patrimonii publici, pulcherrimam populi Rom. poſſeſſionem, ſubſidium annonæ, horreum belli, ſub ſigno clauſtriſque reipub. poſitum vectigal, ſeruare non potuiſſe: eum denique nos agrum P. Rullo conceſſiſſe, qui ager ipſe per ſeſe & Sullanæ dominationi, & Gracchorum largitioni reſtitiſſet: non dico, ſolum hoc in repub. vectigal eſſe, quod amiſſis aliis remaneat, intermiſſis non conquieſcat; in pace niteat, in bello non obſoleſcat; militem ſuſtentet, hoſtem non pertimeſcat. prætermitto omnem hanc orationem, & concioni reſeruo: de periculo ſalutis, ac libertatis loquor. Quid enim exiſtimatis integrum vobis in repub. fore, aut in veſtra libertate, ac dignitate retinendum, cùm Rullus, atque ii, quos multo magis, quàm Rullum, timetis, cum omni egentium, atque improborum manu, cum omnibus copiis, cum omni argẽto, & auro, Capuam & vrbeis circa Capuam occuparint? His ego rebus P. C. reſiſtam vehementer, atq; acriter: neq; patiar homines ea, me conſule expromere, quæ contra rempub. diu cogitarint. Erraſtis, Rulle, vehementer, & tu, & nonnulli collegæ tui, qui ſperaſtis vos contra conſulem veritate, non oſtentatione popularem, poſſe in euertẽda rep. populareis exiſtimari. laceſſo vos, in concionem voco, populo

populo Rom. diſceptatore vti volo. Etenim, vt circumſpiciamus omnia, quæ populo grata, atque iucunda ſunt, nihil tam populare, quàm pacem, quàm cõcordiam, quàm otium reperiemus. ſolicitam mihi ciuitatem ſuſpicione, ſuſpenſam metu, perturbatam veſtris legibus, & concionibus, & ſeditionibus tradidiſtis, ſpem improbis oſtẽdiſtis, timorem bonis inieciſtis, fidem de foro, dignitatem de repub. ſuſtuliſtis. Hoc motu, atque hac perturbatione animorum atque rerũ, cùm populo Romano vox, & auctoritas conſulis repente in tantis tenebris illuxerit, cùm oſtenderit nihil eſſe metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium nouum, nullum regnum decemuirale, nullam alteram Romam, neque aliam ſedem imperii nobis conſulibus futurã, ſummamq́ue tranquillitatem pacis atque otii: verendum, credo, nobis erit, ne veſtra iſta præclara lex agraria magis popularis eſſe videatur. Cùm verò ſcelera conſiliorum veſtrorum, fraudemq́ue legis, & inſidias, quæ ipſi populo Romano à popularibus tribunis plebis fiant, oſtendero, pertimeſcam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione conſiſtere: præſertim cùm mihi deliberatum, & conſtitutũ ſit, ita gerere conſulatum, quo vno modo geri grauiter & liberè poteſt, vt neque prouinciam, neque hominem, neque ornamentum aliquod aut commodum, neque rem vllam, quæ à tribuno plebis impediri poſſit, appetiturus ſim. Dicit frequentiſſimo ſenatu conſul calend. Ianuarii, ſeſe, ſi ſtatus hic reipub. maneat, neque aliud negotium exſtiterit, quod honeſtè ſubterfugere non poſſit, in prouinciam non iturũ. ſic me in hoc magiſtratu geram P. C. vt poſſim tribunũ pleb. reipub. iratum coercere, mihi iratum contemnere. Quamobrem, per Deos immortaleis, colligite vos, tribuni plebis: deſerite eos, à quibus, niſi proſpicitis, breui tempore deſeremini: conſpirate nobiſcum: conſentite cum bonis: communem rempub. communi ſtudio, atque amore defendite. Multa ſunt occulta reipub. vulnera, multa nefariorum ciuium pernicioſa conſilia: nullum externum periculum eſt: non rex, non gens vlla, non natio pertimeſcenda eſt: incluſum malum, inteſtinum, ac domeſticũ eſt. Huic pro ſe quiſque noſtrum mederi, atq; hoc omnes ſanare velle debemus.

Erratis, ſi ſenatum probare ea, quæ dicuntur à me, putatis, populum autem eſſe in alia voluntate. omnes qui ſe incolumeis volent, ſequentur auctoritatem conſulis, ſoluti à cupiditatibus, liberi à delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quòd ſi quis veſtrûm ſpe ducitur, ſe poſſe turbulenta ratione honori velificari ſuo, primùm, me conſule, id ſperare deſiſtat: deinde habeat me ipſum ſibi documento, quem equeſtri ortum loco conſulem videt, quæ vitæ via facillimè viros bonos ad honorem, dignitatemque perducat. Quod ſi vos veſtrum mihi ſtudium P. C. ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profectò id quod maximè reſpub. deſiderat, vt huius ordinis auctoritas, quæ apud maiores noſtros fuit, eadem nunc longo interuallo reipublicæ reſtituta eſſe videatur.

DE LEGE AGRARIA
CONTRA P. SERVILIVM Rullum Tribun. Pleb. ad populum.

ORATIO XVI.

EST hoc in more poſitum, Quirites, inſtitutoque maiorum, vt ii, qui beneficio veſtro imagines familiæ ſuæ conſecuti ſunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii veſtri cum ſuorum laude coniungant. qua in oratione nonnulli aliquando digni maiorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, vt tantum maioribus eorum debitum eſſe videatur, vnde etiam quod poſteris ſolueretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis maioribus dicendi facultas non datur: non quòd non tales fuerint, qualeis nos illorum

rum ſanguine creatos, diſciplinisque inſtitutos videtis: ſed quod laude populari, atque honoris veſtri luce caruerunt. De me autem ipſo vereor ne arrogantis ſit apud vos dicere, ingrati, tacere. nam & quibus ſtudiis hanc dignitatem conſecutus ſim, memet ipſum commemorare, perquam graue eſt, & ſilere de tantis veſtris beneficiis nullo modo poſſum. Quare adhibebitur à me certa ratio, moderatioq; dicẽdi, vt, quid à vobis acceperim, cõmemorem: quare dignus veſtro ſummo honore, ſingulariq; iudicio ſim, ipſe modicè dicam, ſi neceſſe erit: vos eoſdem exiſtimaturos putem, qui iudicauiſtis. Me perlongo interuallo prope memoriæ, tẽporumq; noſtrorum primum hominem nouum, conſulem feciſtis: & eum locum, quem nobilitas præſidiis firmatum, atque omni ratione obuallatum tenebat, me duce reſcidiſtis, virtutique in poſterum patêre voluiſtis. neque me tantummodo conſulem, quod eſt ipſum per ſeſe ampliſſimum, ſed ita feciſtis, quomodo pauci nobiles in hac ciuitate conſules facti ſunt, nouus ante me nemo. Nam profectò ſi recordari volueritis de nouis hominibus, reperietis eos, qui ſine repulſa conſules facti ſunt, diuturno labore, atque aliqua occaſione eſſe factos, cùm multis annis poſt petiſſent, quàm prætores fuiſſent, aliquanto ſerius, quàm per ætatẽ ac per leges liceret. qui autem anno ſuo petierint, ſine repulſa non eſſe factos: me eſſe vnum ex omnib. nouis hominibus de quib. meminiſſe poſſumus, qui conſulatũ petierim, cùm primùm licitum ſit; conſul factus ſim, cùm primùm petierim: vt veſter honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occaſionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, ſed dignitate impetratus eſſe videatur. Eſt illud ampliſſimum, quod paulo ante commemoraui, Quirites, quòd hoc honore ex nouis hominibus primum me, multis poſthabitis, affeciſtis, quòd prima petitione, quòd anno meo: ſed tamen magnificentius, atque ornatius eſſe illo nihil poteſt, quòd meis comitiis non tabellam vindicem tacitæ libertatis, ſed vocem viuam præ vobis indicem veſtrarum erga me voluntatum, ac ſtudiorum tuliſtis. Itaque me non extrema tribus ſuffragiorum, ſed primi illi veſtri concurſus: neq; ſingulæ voces præconum, ſed vna voce vniuerſus populus Romanus cõſulem declarauit. Hoc ego tam inſigne, tam ſingu-

lare vestrum beneficium, Quirites, cùm ad animi mei fructum, atque lætitiam duco esse permagnum, tum ad curam, solicitudinemque multo maius. versantur enim, Quirites, in animo meo multæ, & graues cogitationes, quæ mihi nullam partem neque diurnæ, neque nocturnæ quietis impertiunt. primùm tuendi consulatus: quæ cùm omnibus est difficilis, & magna ratio, tum verò mihi præter ceteros, cui errato nulla venia, rectè facto exigua laus, & ab inuitis expressa proponitur, non, dubitanti fidele consilium, non, laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur. Quòd si solus in discrimen aliquod adducerer, ferrem, Quirites, animo æquiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modò consilio, verùm etiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos vniuersos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi. Mihi autem, Quirites, omnia potius perpetienda esse duco, quàm non ita gerendum consulatum, vt in omnibus meis factis, atque consiliis, vestrum de me factum, consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatus gerendi, quòd non eadem, qua superioribus consulibus, lege & conditione vtendum esse decreui: qui aditum huius loci, conspectumq; vestrum partim magnopere fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solùm hoc in loco dicam, vbi est id dictu facillimum: sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem prima mea illa oratione kalend. Ian. dixi. neq; enim vllo modo facere possum, vt, cùm me intelligam non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorũ, sed vniuersi populi Rom. iudicio consulem ita factum, vt nobilissimis hominibus longè præponerer, non, & in hoc magistratu, & in omni vita essem popularis. Sed mihi ad huiusce verbi vim, & interpretationem vehementer opus est vestra sapientia. Versatur enim magnus error propter insidiosas nonnullorum simulationes: qui cùm populi non solùm commoda, verùm etiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volunt, vt populares esse videantur. Ego qualem kalend. Ian. acceperim rempub. Quirites, intelligo, plenam solicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil aduersi, quod non boni metuerent, improbi

exspecta-

exſpectarent. omnia turbulenta conſilia contra hunc reip. ſtatum,& contra veſtrum otium partim iniri, partim, nobis conſulibus deſignatis, inita eſſe dicebantur. ſublata erat de foro fides, non ictu aliquo nouæ calamitatis, ſed ſuſpicione, ac perturbatione iudiciorum, infirmatione rerum iudicatarum: nouæ dominationes, extraordinaria non imperia, ſed regna quæri putabantur. Quæ cùm ego non ſolùm ſuſpicarer,ſed planè cernerem,(neque enim obſcure gerebantur) dixi in ſenatu, in hoc magiſtratu me popularem conſulem futurum. Quid enim eſt tam populare, quàm pax? qua non modò ii, quibus natura ſenſum dedit, ſed etiam tecta, atque agri mihi lætari videntur. Quid tam populare, quàm libertas? quàm non ſolùm ab hominibus, verùm etiam à beſtiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quàm otiũ? quod ita iucundum eſt, vt & vos,& maiores veſtri,& fortiſſimus quiſque vir, maximos labores ſuſcipiendos putet, vt aliquando in otio poſſit eſſe, præſertim in imperio, ac dignitate: qui idcirco etiam maioribus noſtris præcipuam laudem gratiamque debemus, quòd eorum labore eſt factũ, vt impunè in otio eſſe poſſemus. Quare quî poſſim nõ eſſe popularis? cùm videã hæc omnia, Quirites, pacem externã, libertatẽ propriam generis, ac nominis veſtri, otium domeſticum, denique omnia, quæ vobis cara, atque ampla ſunt, in fidem, & quodammodo in patrocinium mei conſulatus eſſe collata? Neque enim, Quirites, illud vobis iucundum, aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis oſtentari poteſt, re vera fieri, niſi exhauſto ærario, nullo pacto poteſt. Neq; verò illa popularia ſunt exiſtimanda, iudiciorum perturbationes, rerum iudicatarum infirmationes, reſtitutio damnatorum: qui ciuitatũ afflictarum perditis iam rebus extremi exitiorum ſolent eſſe exitus. neque ſi qui agros populo Rom. pollicentur, ſi aliud quiddã obſcurè moliuntur, aliud ſpe ac ſpecie ſimulationis oſtentant, populares exiſtimandi ſunt. Nam verè dicam, Quirites, genus ipſum legis agrariæ vituperare nõ poſſum. venit enim mihi in mentẽ, duos clariſſimos, ingenioſiſſimos, amantiſſimos plebis Romanæ viros, Tib. & C. Gracchos, plebem in agris publicis conſtituiſſe, qui agri à priuatis antea poſſidebantur. nõ ſum autẽ ego is Cõſul, qui, vt ple-

rique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare: quorum consiliis, sapientia legibus, multas esse video reipub. parteis cõstitutas. Itaque vt initio mihi designato cõsuli nuntiabatur, legem agrariam tribunos plebis designatos conscribere, cupiebam, quid cogitarent, cognoscere: etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos bene administrãdæ reipublicæ societatem. Cùm familiariter me in eorum sermonem insinuarem, ac darem, celabar, excludebar: & cùm ostenderem, si lex vtilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorẽ me, atque adiutorem futurum, tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam: negabant me adduci posse, vt vllã largitionem probarem. finem feci offerendi mei, ne forte mea sedulitas, aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea non desistebant clam inter se conuenire, priuatos quosdam adhibere, ad suos cœtus occultos noctem adiungere, & solitudinem. quibus rebus, quanto in metu fuerimus, ex vestra sollicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facilè assequi coniectura poteritis. Ineunt tandem magistratus tribuni plebis, concio tandem exspectata P. Rulli, quòd & princeps erat agrariæ legis, & truculentius se gerebat, quàm ceteri. iam designatus alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur, vestitu obsoletiore, corpore inculto, & horrido, capillatior quàm ante, barbaq; maiore, vt oculis, & aspectu denuntiare omnibus vim tribunitiam, & minitari reipub. videretur. Legem hominis, concionemq; exspectabam. lex initio nulla proponitur: concionẽ in primis aduocari iubet: summa cum exspectatione concurritur: explicat orationem sanè longam, & verbis valde bonis. vnum erat, quod mihi vitiosum videbatur, quòd tanta ex frequentia inueniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret. Hoc ille vtrũ insidiarum caussa fecerit, an hoc genere eloquentię delectetur, nescio: tamen si qui acutiores in concione steterant, de lege agraria nescio quid voluisse eum dicere suspicabantur. Aliquando tandẽ, me designato, lex in publicũ proponitur: concurrunt iussu meo plures vno tempore librarii, descriptam legem ad me afferunt. Omni hoc vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legẽ, cognoscendamq; venisse, vt si eam vobis accommodatam,

tam, atq; vtilem eſſe intelligerem, auctor eius, atque adiutor eſſem. non enim natura, neq; diſſidio, neq; odio penitus inſito bellum neſcio quod habet ſuſceptum conſulatus cũ tribunatu, quia perſæpe ſeditioſis, atq; improbis tribunis pleb. boni & fortes conſules obſtiterunt, & quia vis tribunitia nõnumquam libidini reſtitit conſulari. Non poteſtatum diſſimilitudo, ſed animorum disiunctio diſſenſionem facit. Itaq; hoc animo legem ſumpſi in manus, vt eã cuperem eſſe aptã veſtris commodis, & eiuſmodi, quam conſul, re non oratione, popularis, & honeſtè, & libenter poſſet defendere. Atque ego à primo capite legis vſque ad extremum reperio, Quirites nihil aliud cogitatum, nihil aliud ſuſceptum, nihil aliud actum, niſi vti decem reges ærarii, vectigalium, prouinciarum omnium, totius reipubl. regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini conſtituerentur legis agrariæ ſimulatione, atque nomine. Sic confirmo, Quirites: hac lege agraria pulchra, atq; populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: oſtentari populo Ro. agros, eripi etiam libertatem: priuatorum pecunias augeri, publicas exhauriri: denique, quod eſt indigniſſimum, per tribunum pleb. quẽ maiores præſidem libertatis, cuſtodemq; eſſe voluerunt, reges in ciuitate conſtitui. Quæ cùm expoſuero, ſi falſa vobis videbuntur eſſe, ſequar auctoritatẽ veſtram, mutabo meam ſententiam: ſin inſidias fieri libertati veſtræ ſimulatione largitionis intelligetis, nolitote dubitare plurimo ſudore, & ſanguine maiorum veſtrorum partã, vobisq; traditam libertatem, nullo veſtro labore, conſule adiutore defendere. Primum caput eſt legis agrariæ, quo, vt illi putãt, tentamini leuiter, quo animo libertatis veſtræ diminutionem ferre poſſitis. iubet enim, tribunum pleb. qui eam legem tulerit, creare decemuiros per tribus ſeptemdecim: vt, quem nouem tribus fecerint, is decemuir ſit. Hìc quæro, quam ob cauſſam initium rerum, ac legum ſuarum hinc duxerit, vt populus Ro. ſuffragio priuaretur. toties legibus agrariis curatores conſtituti ſunt, triumuiri, quinqueuiri, decemuiri: quæro à populari tribuno plebis, ecquando niſi per xxxv. tribus creati ſint? etenim cùm omnes poteſtates, imperia, curationes, ab vniuerſo populo Rom. proficiſci cõuenit, tũ eas ꝓfectò maximè, quę cõſtituuntur ad po-

puli fructum aliquem & commodum: in quo & vniuersi deligant, quem populo Rom. maximè consulturum putent, & vnusquisq; studio, & suffragio suo viã sibi ad beneficiũ impetrandum munire possit. hoc tribuno pleb. potissimũ venit in mentem populũ Rom. vniuersum priuare suffragiis, paucas tribus non certa condicione iuris, sed sortis beneficio fortuito ad vsurpandam libertatẽ vocare. ITEM, inquit capite altero, VT COMITIIS PONTIFICIS MAXIMI. Ne hoc quidem videt, maiores nostros tam fuisse populares, vt quod per populum creari fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdotii voluerint populo supplicari. Atque hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius tribunus plebis vir clarissimus tulit: quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. Videte quid intersit inter Cn. Domitium tribunum pleb. hominem nobilissimum, & P. Rullum: qui tentauit, vt opinor, patientiam vestram, cùm se nobilem esse diceret. Domitius, quòd per cæremonias populi fieri non poterat, ratione assecutus est, vt id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret, populi ad parteis daret: hic, quod populi proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutauit, quin ii, qui populo agros essent assignaturi, ante acciperent à populo beneficium, quàm darent, id totum eripere vobis, atque è manibus extorquere conatus est. ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic quod adimi nullo pacto poterat, potestate, quadam ratione eripere conatur. Quæret quispiam, in tanta iniuria, tantáque impudentia quid spectarit. non defuit consilium: fides erga plebem Romanam, æquitas in vos libertatemque vestram vehementer defuit. iubet enim comitia decemuiris habere creandis eum, qui legem tulerit. hoc dicã planius. iubet Rullus, homo non cupidus, neq; appetens, habere comitia Rullum. nondum reprehendo: video fecisse alios. Illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quò pertineat videte. habebit comitia. volet eos renuntiare, quibus regia potestas hac lege quæritur. vniuerso populo neq; ipse cõmittit, neq; illi horũ consiliorũ autores committi rectè putant posse. sortietur tribus idẽ Rullus. homo felix educet,

cet, quas volet, tribus: quos nouẽ tribus decẽuiros fecerint, ab eodem Rullo eductæ, hos omniũ rerũ (vt iam ostendam) dominos habebimus. atq; ii, vt grati, ac memores beneficii esse videantur, aliquid se nouem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis vero sex & xx. tribubus nihil erit, quod non putent posse suo iure denegare. Quos tandẽ igitur decemuiros creari vult? se primũ. qui licet? leges enim sunt veteres, neq; eæ cõsulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiæ, vobis maioribusque vestris vehementer gratæ, atque iucundæ. Licinia est lex, atque altera Æbutia, quæ non modò eum, qui tulerit de aliqua curatione, ac potestate, sed etiã collegas eius, cognatos, affineis excipit, ne eis ea potestas, curatióve mandetur. etenim, si populo cõsulis, remoue te à suspicione alicuius tui commodi: fac fidẽ, te nihil, nisi populi vtilitatem, & fructum quærere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui peruenire. nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrõrum animorum, ac magnificentiæ. Quis legem tulit? Rullus. quis maiorem partem populi suffragiis priuauit? Rullus. quis comitiis præfuit? Rullus. quis tribus, quas voluit, vocauit, nullo custode sortitus? quis decemuiros, quos voluit, renuntiauit? idem Rullus. quem principem renuntiauit? Rullum. vix mehercule seruis hoc eum suis, nõ vobis omnium gentium dominis probaturum arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege sine vlla exceptione tollẽtur. idem legis sibi sua lege curationem petet, idem, maiore parte populi suffragiis spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis se ipsum renuntiabit: & videlicet collegas suos adscriptores legis agrariæ, non repudiabit, à quibus ei locus primus inuidiæ in præscriptione legis concessus est: ceteri fructus omnium rerum, qui in spe legis huius positi sunt, communi cautione, atque æqua sibi parte retinentur. Ac videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. viderunt ii, qui hæc machinabãtur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quæcumq; res esset, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eã sine dubitatione ad Cn. Pompeiũ principẽ delaturos: etenim quẽ vnũ ex cunctis delegissetis, vt eũ omnibus omnium gentiũ bellis, terra, & mari præponeretis, certè in decemuiris faciẽ-

dis, siue fides haberetur, siue honos, & cõmitti huic optimè, & ornari hunc iustissimè posse intelligebant. Atque excipitur hac lege, non adolescentia, non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, nõ magistratus vllus aliis negotiis, ac legibus impeditus, non reus deniq;, quo minus decẽuir fieri possit. Præsentem eum profiteri iubet. quod nulla alia in lege vnquam fuit, ne in his quidẽ magistratibus, quorũ certus ordo est. timebat enim, Pompeius ne, si adesset, ferri non posset, aut ne, si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, custodem, ac vindicem cupiditatum. Híc, quoniam video vos hominis dignitate, & contumelia legis esse commotos, renouabo illud, quod initio dixi, regnum cõparari, libertatem vestram hac lege funditus tolli. An vos aliter existimabatis, cùm ad omnia vestra pauci homines cupiditatis oculos adiecissent, non eos in primis id acturos, vt ex omni custodia vestræ libertatis, ex omni potestate, curatione, patrocinio vestrorum commodorum Cn. Pompeius depelleretur? viderunt, & vident, si per imprudentiam vestram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis, fore vti postea, cognitis insidiis, cùm decemuiros crearitis, tum vitiis omnibus, & sceleribus legis, Cn. Pompeii præsidium opponendum putetis. & hoc paruum argumentum vobis erit à certis hominibus dominationem, potestatemque omnium rerum quæri, cùm videatis eum, quem custodem vestræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis? Cognoscite nunc, quæ potestas decemuiris, & quanta detur. Primùm lege curiata decemuiros ornat. Iam hoc inauditum, & planè nouo more, vti curiata lege magistratus detur, cui nullis comitiis ante sit datus. Eam legem ab eo prætore, qui sit primus factus, ferri iubet. at quomodo? vt ii decemuiratum habeant, quos plebs designauerit. oblitus est, nullos à plebe designari. & is orbem terrarum constringit nouis legibus, qui quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio. Atque hîc perspicuum est, quid iuris à maioribus acceperitis, quid ab hoc tribuno pleb. vobis relinquatur. maiores de omnibus magistratibus his vos sententiam ferre voluerunt. nã centuriata lex censoribus ferebatur, cùm curiata ceteris patriciis magistratibus: tum iterum de eisdem iudicabatur, vt esset

repre-

reprehendendi poteſtas, ſi populum beneficii ſui pœniteret: nunc quia prima illa comitia tenetis centuriata, & tributa: curiata tantùm auſpiciorum cauſſa remanſerunt. hic autem tribunus plebis, quia videbat poteſtatem neminem iniuſſu populi, aut plebis poſſe habere, curiatis ea comitiis quæ vos non ſinitis, confirmauit; tributa, quæ veſtra erant, ſuſtulit. Ita cùm maiores binis comitiis voluerint vos de ſingulis magiſtratibus iudicare, hic homo popularis ne vnam quidem populo comitiorum poteſtatem reliquit. Sed videte hominis religionem, & diligentiam. vidit, & perſpexit, ſine curiata lege decemuiros habere poteſtatem non poſſe, quoniam per nouem tribus eſſent conſtituti. iubet ferre de his legem curiatam: prætori imperat. quàm id ipſum abſurdè, nihil ad me attinet. iubet enim qui primus ſit prætor factus, eum legem curiatam ferre: ſin is ferre non poſſit, qui poſtremus ſit: vt aut luſiſſe in tantis rebus, aut profectò neſcio quid ſpectaſſe videatur. Verùm hoc quod eſt aut ita peruerſum, vt ridiculum, aut ita malitioſum, vt obſcurum ſit, relinquamus: ad religionem hominis reuertamur. Videt, ſine lege curiata nihil agi per decemuiros poſſe. quid poſtea, ſi ea lata non erit? attendite ingenium. TVM II DECEMVIRI, inquit, EODEM IVRE SINT, QVO QVI OPTIMA LEGE. Si hoc fieri poteſt, vt in hac ciuitate, quæ longè iure libertatis ceteris ciuitatibus antecellit, quiſquam nullis comitiis imperium, aut poteſtatem aſſequi poſſit, quid attinet tertio capite legem curiatam ferre iubere, quoniam quarto permittas, vt ſine lege curiata idem iuris habeant, quod haberent, ſi optima lege à populo eſſent creati? reges conſtituuntur, non decemuiri, Quirites: iique ab his initiis fundamentiſque naſcuntur, vt non modò cùm gerere cœperint, ſed etiam cùm conſtituentur, omne veſtrum ius, poteſtas, libertáſque tollatur. At videte, quàm diligenter retineat ius tribunitiæ poteſtatis. Conſulibus legem curiatam ferentibus, à tribunis pleb. ſæpe eſt interceſſum: neque tamen nos id querimur, eſſe hanc tribunorum pleb. poteſtatem: tantùmodo ſi quis ea poteſtate temere eſt vſus, reprehendendum exiſtimamus. hic tribunus pleb. legi curiatæ, quam prætor ferat, adimit intercedendi poteſtatem. Atq; hoc cùm in eo repre-

hendendum eſt, quòd per tribunũ pleb. tribunitia poteſtas minuitur, tum in eo deridendum, quòd conſuli, ſi legẽ curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: hic, qui vetat intercedere, poteſtatem, etiam ſi interceſſum ſit, tamen eandem conſtituit, quàm ſi lata eſſet lex: vt non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam interceſſurum putet, cùm interceſſio ſtultitiã interceſſoris ſignificatura ſit, non rem impeditura. Sint igitur decemuiri neque veris comitiis, hoc eſt populi ſuffragiis, neque illis ad ſpeciẽ, atq; ad vſurpationẽ vetuſtatis per xxx. lictores auſpiciorum cauſſa adumbratis, conſtituti. videte nunc eos, qui à vobis nihil poteſtatis acceperint, quãto maioribus ornamẽtis afficiat, quàm omnes nos affecti ſumus, quibus vos ampliſſimas poteſtates dediſtis. Iubet auſpicii coloniarũ deducendarum cauſſa decemuiros habere pullarios. EODEM IVRE, inquit, QVO HABVERVNT TRESVIRI LEGE SEMPRONIA. Audes etiam, Rulle, mentionẽ facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipſa commouet, treſuiros illos xxxv. tribuum ſuffragio eſſe creatos? & cùm tu à Tib. Gracchi æquitate, ac pudore longiſſimè remotus ſis, id quod diſſimillima ratione factum ſit, eodem iure putas eſſe oportere? Dat præterea poteſtatem verbo prætoriã, re vera regiam: definit in quinquennium: facit ſempiternam. tantis enim confirmat opibus & copiis, vt inuitis eripi nullo modo poſſit. deinde ornat apparitoribus, ſcribis, librariis, præconibus architectis, prçterea mulis, tabernaculis, cẽturiis, ſupellectili: ſumptũ haurit ex ærario, ſuppeditat à ſociis: ianitores ex equeſtri loco ducẽtos in annos ſingulos, ſtipatores corporis cõſtituit, eoſdem miniſtros, & ſatellites poteſtatis. Formam adhuc habetis, Quirites, & ſpeciem ipſam tyrannorum, inſignia veteris poteſtatis: nondum ipſam poteſtatem. Dixerit enim fortaſſe quiſpiã, Quid me iſta lædũt, ſcriba, lictor, præco, pullarius? omnia ſunt hæc huiuſmodi, Quirites, vt ea qui habeat ſine veſtris ſuffragiis, aut rex non ferendus, aut priuatus furioſus eſſe videatur. Perſpicite quanta poteſtas permittatur: non priuatorum inſaniam, ſed intolerantiam regis eſſe dicetis. Primũ permittitur infinita poteſtas innumerabilis pecuniæ conficiendę de veſtris vectigalibus non fruendis, ſed alienãdis: deinde orbis terrarũ, gentiumq; omnium datur cognitio

ſine

ſine conſilio, pœna ſine prouocatione, animaduerſio ſine auxilio. iudicare per quinquennium vel de conſulibus, vel de ipſis tribunis pleb. poterunt: de illis interea nemo iudicabit. magiſtratus his gerere licebit, cauſſam dicere non licebit: emere agros à quibus volent, vel quos volent, quàm volent magno poterunt: colonias deducere nouas, renouare veteres, totam Italiam ſuis coloniis vt complere liceat, permittitur: omneis prouincias obeundi, liberos populos agris multandi, regnorum vel dandorum ſumma poteſtas datur: cùm velint, Romæ eſſe, cùm commodum ſit: quacumque velint, ſummo cum imperio, iudicioque omnium rerum vagari vt liceat conceditur. interea diſſoluant iudicia publica: de conſiliis abducant, quos velint: ſinguli de maximis rebus iudicent: quæſtori permittant: finitorem mittant: ratum ſit, quod finitor vni illi à quo miſſus erit, renuntiauerit. Verbum mihi deeſt, Quirites, cùm ego hanc poteſtatem regiam appello. ſed profectò maior eſt quædam. nullum enim regnum fuit vnquam, quod non, ſi minus iure aliquo, at regionibus tamen certis, contineretur. hoc verò infinitum eſt, quo & regna omnia, & veſtrum imperium, quod latiſſimè patet, & ea, quæ partim libera à vobis, partim etiã ignorata vobis ſunt, permiſſu legis continentur. Datur igitur eis primùm, vt liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis ſenatuſconſulta facta ſunt M. Tullio, Cn. Cornelio coss. aut poſtea. cur hoc tam eſt obſcurum, atque cæcum? quid? iſta omnia, de quibus ſenatus cenſuit, nominatim in lege perſcribi nónne potuerunt? Duæ ſunt huius obſcuritatis cauſſæ, Quirites: vna pudoris, ſi quis pudor eſſe poteſt in tam ſigni impudentia: altera ſceleris: nam neque ea, quæ ſenatus nominatim vendenda cenſuit, audet appellare. ſunt enim loca publica vrbis, ſunt ſacella, quæ poſt reſtitutam tribunitiam poteſtatem nemo attigit: quæ maiores in vrbe partim periculi perfugia eſſe voluerunt. hæc lege tribunitia decemuiri vendent. accedet eo mons Gaurus: accedent ſalicta ad Minturnas: adiungetur etiam illa via vendibilis Herculanea multarum delitiarum, & magnæ pecuniæ: permultaq; alia, quæ ſenatus propter anguſtias ærarii vendenda cenſuit: conſules propter inuidiã non vendiderunt. Verùm hæc fortaſſe propter pudorem in lege reticentur. ſed

illud magis est credendum, & pertimescendum, quòd audaciç decemuirali, corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumq; senatusconsultorum, quæ facta numquam sunt, cùm ex eo numero, qui per eos annos consules fuerũt, multi mortui sint, magna potestas permittitur: nisi forte nihil est æquum vos de eorum audacia suspicari, quorum cupiditati nimium angustus orbis terrarum esse videatur. Habetis vnum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: sed attendite animos ad ea, quæ consequuntur: hunc quasi gradum quendam, atq; aditum ad cetera factum intelligetis. QVI AGRI, QVAE LOCA, QVAE AEDIFICIA. quid est præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, ceteris rebus. quid dicam? inuidiosum putasset hoc fore, si omnia nominasset? non metuit inuidiam. quid ergo? longum putauit, & timuit, ne quid præteriret: adscripsit, ALIVDVE QVID. qua breuitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi Romani factum sit L. Sulla, Q. Pompeio consulibus, aut postea, id decemuiros iubet vendere. Hoc capite, Quirites, omneis genteis, nationes, prouincias, regna decemuirûm ditioni, iudicio, potestatíque permissa, & condonata esse dico. Primùm hoc quæro, qui tandem locus vsquam sit, quem non possint decemuiri dicere publicum populi Rom. esse factum? nam cùm idẽ possit iudicare, qui dixerit, quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat idem iudicare? commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralleis, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quæ post L. Sullam, Q. Pompeium COSS. recuperata sit, populi Romani factam esse dicere. vtrum oratio ad eius rei disceptationem deerit? an cùm idem & disseret, & iudicabit, impelli non poterit, vt falsum iudicet? an si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas, non, quanti volet, æstimabit? Quid (quod disputari contra nullo pacto potest, quoniam statutum à vobis est, & iudicatum: quam hereditatem iam creuimus) regnum Bithyniæ? quod certè publicum est populi Romani factum. numquid caussæ est, quin omneis agros, vrbes, statiua, portus, totam denique Bithyniam decemuiri vendituri sint? quid Mitylenæ? quæ certè vestræ, Quirites, belli lege, ac

ge,ac

ge, ac victoriæ iure factæ sunt, vrbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine in primis nobilis, agri iucundi, & fertiles. nempe eodem capite inclusi continentur. Quid Alexandria, cunctáque Ægyptus? vt occultè latet? vt recondita est? vt furtim tota decemuiris traditur? Quis enim vestrûm hoc ignorat? dici, illud regnũ testamento regis Alexandrini populi Rom. esse factum? Hîc ego consul populi Rom. non modò nihil iudico, sed ne quid sentiã quidem profero. magna enim mihi res non modò ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse. video, qui testamentum factum esse confirmet: auctoritatem senatus exstare hæreditatis aditæ sentio, tum, quando Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam, nostris recuperarent. Hæc L. Philippum sæpe in senatu confirmasse memoria teneo, eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neq; animo regio esse, inter omneis fere video conuenire. Dicitur contra, nullum esse testamentum: non oportere populum Rom. omnium regnorum appetentẽ videri: demigraturos in illa loca nostros homines propter agrorum bonitatem, & omnium rerũ copiã. Hac tanta de re P. Rullus cum ceteris decemuiris collegis suis iudicabit? & verum iudicabit? nam vtrumque ita magnum est, vt nullo modo neq; concedendum, neq; ferendum sit. Volet esse popularis, populo Ro. adiudicabit. ergo idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: vrbis copiosissimæ, pulcherrimorumq; agrorũ iudex, arbiter, dominus, rex deniq; opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet: iudicabit Alexandriam regis esse, à populo Rom. abiudicabit. Primùm populi Rom. hereditatẽ decemuiri iudicent, cùm vos volueritis de priuatis hereditatibus centumuiros iudicare? deinde quis aget caussam populi Romani? vbi res ista agetur? qui sunt isti decemuiri, quos perspiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adiudicaturos? Quòd si Alexandria petebatur, cur non eosdem cursus hoc tempore, quos L. Cotta, L. Torquato COSS. cucurrerunt? cur non apertè, vt antea? cur non item, vt cùm directo, & palam regionem illam petierunt? an quietis iis, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nũc tetris tenebris, & caligine se Alexandriam peruenturos

arbitrati sunt: atque illud circumspicite vestris mentibus, * vnaque * legatos nostros homines auctoritate tenui, qui rerum priuatarum caussa legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix possunt. graue est enim nomen imperii, atque id etiam in leui persona pertimescitur: propterea quòd vestro non suo nomine, cùm hinc egressi sunt, abutuntur. quid censetis, cùm isti decemuiri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum iuuentute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo? quo metu? quo periculo miseras nationes futuras? est in imperio terror: patientur. est in aduentu sumptus: ferent. imperabitur aliquid muneris: non recusabunt. Illud verò quantum est, Quirites? cùm is decemuir, qui aliquam in vrbem aut exspectatus vt hospes, aut repente, vt dominus venerit, illum ipsum locum, quo venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi Rom. esse dicet? at quanta calamitas populi, si dixerit? quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnunquam solent, omneis terras Cn. Pompeio, atque omnia maria esse permissa. simile verò est, multa committi, an condonari omnia? vel labori & negotio præponi, an prędæ & quæstui? mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? denique, si quis est honos singularis, nihílne interest, vtrum populus Romanus, eum cui velit deferat, an is impudenter populo Romano per legis fraudem surripiatur? Intellexistis, quot res, & quãtas decemuiri legis permissu vendituri sint. non est satis. cùm sese sociorum, cùm exterarum nationum, cùm regum sanguine implerint, incidant neruos populi Romani, adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in ærarium. sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si forte desit pecunia, quæ tanta ex superioribus recipi potest, vt deesse non debeat: sed planè, quasi ea res nobis saluti futura sit, ita cogit, atque imperat, vt decemuiri vestra vectigalia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Rom. auctionē. quā mehercule ego præconi huic ipsam luctuosam & acerbam prædicationem futuram puto. * * vt in suis rebus, ita in rep. luxuriosus nepos: qui prius siluas vendat, quàm vineas. Italiam percensuisti: perge in Siciliam. * * nihil est in

hac

hac prouincia, quod aut in oppidis, aut in agris maiores noſtri propriũ nobis reliquerint, quin id venire iubeat. Quod, partum recẽti victoria maiores vobis in ſociorum vrbibus, ac finibus, & vinculum pacis, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum hoc auctore. vendetis? Hic mihi parumper menteis veſtras, Quirites, commouere videor, dum patefacio vobis, quas iſti penitus abſtruſas inſidias ſe poſuiſſe arbitrantur contra Cn. Pompeii dignitatẽ: & mihi, quæſo, ignoſcite, ſi appello talem virum ſæpius. Vos mihi prætori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco perſonam hanc impoſuiſtis, vt quibuſcumque rebus poſſem, illius abſentis dignitatem vobiſcum vnà tuerer: feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec ſpe honoris, atque ampliſſimæ dignitatis: quam ego, etſi libente illo, tamen abſente illo, per vos conſecutus ſum. Quamobrẽ cùm intelligam, hanc totam fere legem ad illius opes euertendas tamquam machinam comparari, & reſiſtam conſiliis hominum, & perficiam profectò, quod ego video comparari, vt id vos vniuerſi non ſolùm videre, verùm etiam tenere poſſitis. Iubet venire, quæ Attalenſium, quæ Phaſelitum, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerenſem, & Orindicum, & Geduſanum. hæc P. Seruilii imperio, & victoria clariſſimi viri veſtra facta ſunt. Adiungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Cherroneſo: in Macedonia, qui regis Philippi, ſiue Perſæ fuerunt: qui item à cenſoribus locati ſunt, & certiſſimũ vectigal. adſcribit eidem auctioni Corinthios agros opimos, & fertileis, & Cyrenenſeis, qui Appionis fuerunt: & agros in Hiſpania propter Carthaginem nouam, & in Africa ipſam veterem Carthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem ſedium illarum, ac vetuſtatis de conſilii ſententia conſecrauit, ſed vt ipſe locus, eorũ, qui cum hac vrbe de imperio certarunt, veſtigia calamitatis oſtenderet. Sed non fuit tam diligens, quàm eſt Rullus: aut fortaſſe emptorem ei loco reperire non potuit. Verùm inter hos agros regios, captos veteribus bellis virtute ſummorum imperatorum, adiungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, vt eos decemuiri vendant. Itáne verò? non legibus datis, non

auditis verbis imperatoris, nondum deniq; bello confecto, cùm rex Mithridates amiſſo exercitu, regno expulſus, tamen in vltimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab inuicta Cn. Pompeii manu Mæotide, & illis paludibus, & itinerum anguſtiis, atque altitudine montium defendatur: cùm imperator in bello verſetur, in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum ſit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne iudicium, & poteſtas more maiorum debet eſſe, decemuiri vendent? & credo, P. Rullus (is enim ſic ſe gerit, vt ſibi iam decemuir deſignatus eſſe videatur) ad eam auctionem potiſſimum proficiſcetur. is videlicet, antequam veniat in Pontum, litteras ad Cn. Pompeium mittet, quarum ego iam exemplum ab iſtis compoſitum eſſe arbitror. P. SERVILIVS RVLLVS TRIBVNVS PLEB. DECEMVIR S. D. CN. POMPEIO CN. F. Non credo adſcripturũ eſſe, Magno. non enim videtur id, quod imminuere lege conatur, conceſſurus verbo. TE VOLO CVRARE, VT MIHI SINOPE PRAESTO SIS, AVXILIVMQVE ADDVCAS, DVM EOS AGROS, QVOS TVO LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. an Pompeium non adhibebit? in eius prouincia vendet manubias imperatoris? ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto inter veſtra, atque hoſtium caſtra haſta poſita cum ſuis formoſis finitoribus auctionantem. Neque in hoc ſolùm ineſt contumelia, quæ vehementer & inſignis eſt, & noua, vt vlla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum adminiſtrante non modò venierit, verùm etiam locata ſit: plus ſpectant homines certè, quàm contumeliam: ſperant, ſi conceſſum ſit inimicis Cn. Pompeii cum imperio, cum iudicio omnium rerum, cum infinita poteſtate, cum innumerabili pecunia, non ſolùm aliis in locis vagari, verùm etiam ad ipſius exercitum peruenire, aliquid illi inſidiarum fieri, aliquid de eius exercitu, copiis, gloria detrahi poſſe putant, ſi quam ſpem in Cn. Pompeio exercitus habeat aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cùm viderit earum omnium poteſtatem ad decemuiros eſſe translatam. Patior non moleſtè tam ſtultos eſſe, qui hæc ſperent, tam impudenteis, qui conentur: illud queror, tam me ab iis eſſe contemptum, vt hæc por-

tenta, me conſule, potiſſimum cogitarent. Atq; in omnibus his agris, ædificiiſque vendendis permittitur decemuiris, vt vendant quibuſcumque in locis videatur. O perturbatam rationem! ô libidinem refrænandã! ô conſilia diſſoluta, atque perdita! vectigalia locare nuſquam licet, niſi in hac vrbe, hoc ex loco, hac veſtrûm frequentia: venire vẽſtras res proprias, & in perpetuum à vobis alienari in Paphlagoniæ tenebris, atque in Cappadociæ ſolitudine licebit? L. Sulla cùm bona indemnatorum ciuium funeſta illa auctione ſua venderet, & ſe prædam ſuam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit: nec quorum oculos offendebat, eorum ipſorum conſpectum fugere auſus eſt: decemuiri veſtra vectigalia non modò ne vobis quidem arbitris, ſed ne præcone quidem publico teſte, vendent? Sequitur omneis agros extra Italiam infinito ex tempore, non, vt antea, ab Sulla & Pompeio coss. cognitio decemuirûm, priuatus ſit an publicus: ſicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum iudicium, quàm intolerandum, quàm regium ſit, quem præterit? poſſe quibuſcumque locis velint, nulla diſceptatione, nullo conſilio, priuata publicare, publica liberare. Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum neceſſitudinem, & propter æquitatem, Quirites, ſane vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum poſſident, vetuſtate poſſeſſionis ſe, non iure; miſericordia ſenatus, non agri condicione defendunt. Nam illum agrum publicum eſſe fatentur, ſed moueri poſſeſſionibus, amiciſſimis ſedibus, ac Diis penatibus negant oportere. At ſi eſt priuatus ager Recentoricus, quid eum excipis? ſin autem publicus, quæ eſt iſta æquitas? cæteros, etiam ſi priuati ſint, permittere vt publici iudicentur: hunc excipere nominatim, qui publicus eſſe fateatur. Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: cæteri agri omnes, qui vbique ſunt, ſine vllo delectu, ſine populi Romani notione, ſine iudicio ſenatus, decemuiris addicentur. Atque etiam eſt alia ſuperiore capite, quo omnia veneunt, quæſtuoſa exceptio: quæ tegit eos agros, de quibus fœdere cautum eſt. Audiuit, hãc rem non à me, ſed ab aliis agitari ſæpe in ſenatu, nonnumquam ex hoc loco, poſſidere agros in ora

maritima regem Hiempſalem, quos P. Africanus populo Romano adiudicarit, & tamen poſtea per C. Cottam cos. cautum eſſe fœdere. hoc quia vos fœdus non iuſſeritis, veretur Hiempſal, vt ſatis firmum ſit & ratum. Quid, cuiuſmodi eſt illud? tollitur veſtrum iudicium, fœdus totum excipitur, comprobatur. Quòd minuit auctionem decemuiralē, laudo: quòd regi amico cauet, non reprehendo: quòd non gratis fit, indico. volitat enim ante oculos iſtorum Iubæ regis filius, adoleſcens non minus bene nummatus, quàm bene capillatus. Vix iam videtur locus eſſe, qui tantos aceruos pecuniæ capiat. auget, addit, accumulat: aurum, argentum ex præda, ex manubiis, ex coronario, ad quoſcumque peruenit, neque relatum eſt in publicum, neque in monumento conſumptum, id profiteri apud decemuiros, & ad eos referre iubet. hoc capite etiam quæſtionem de clariſſimis viris, qui populi Romani bella geſſerunt, iudiciumque de pecuniis repetundis ad decemuiros translatum videtis. horū erit illud iudicium, quantæ cuiusque manubiæ fuerint, quid relatum, quid reſiduum ſit. in poſterum verò lex hæc imperatoribus veſtris conſtituitur, vt quicumque de prouincia deceſſerit, apud eoſdem decemuiros quantum habeat prædæ, manubiarum, auri coronarii, profiteatur. Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit Cn. Pompeium. vnde iſte amor tam improuiſus, ac tam repentinus? qui honore decemuiratus excluditur prope nominatim, cuius iudicium, legumque datio, captorum agrorum ipſius virtute cognitio tollitur, cuius non in prouinciam, ſed in ipſa caſtra decemuiri cum imperio, infinita pecunia, maxima poteſtate, & iudicio rerum omnium mittuntur, cui ius imperatorium, quod ſemper omnibus imperatoribus eſt conſeruatum, ſoli eripitur, is excipitur vnus, ne manubias referre debeat. vtrum tandem hoc capite honos haberi homini, an inuidia quæri videtur? Remittit hoc Rullo Cn. Pompeius: beneficio iſto legis, benignitate decemuirali nihil vtitur. nam ſi eſt æquum prædas, ac manubias ſuas imperatores, non in monumenta Deorum immortalium, neque in vrbis ornamenta cōferre, ſed ad decemuiros, tamquam ad dominos reportare: nihil ſibi appetit præcipuè Pompeius, nihil: vult ſe in communi, atq; in eodem, quo cæteri, iure verſari. ſin eſt iniquum,

quum, Quirites, si turpe, si intolerandum hoc, decemuiros portitores omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modò reges, atq; exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant, non mihi videntur honoris caussa excipere Pompeium, sed metuere, ne ille eandem cõtumeliam, quam cæteri, ferre non possit. Pompeius autẽ hoc animo sit, vt quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet: qđ vos ferre nõ poteritis, id profectò perficiat, ne diutius inuiti ferre cogamini. Veruntamẽ cauet, vt, si qua pecunia post nos consules ex nouis vectigalibus recipiatur, ea decemuiri vtantur. noua porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompeius adiunxerit. ita remissis manubiis, vectigalibus eius virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia, Quirites, decemuiris tanta, quanta sit in terris: nihil prætermissum, sed omnes vrbes, agri, regna deniq;, postremò etiam vectigalia vestra venierint: accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ & quàm immanes diuitiæ decẽuiris in tantis auctionibus, tot iudiciis, tam infinita potestate rerum omnium quærantur, videti:s cognoscite nunc alios immensos, atq; intolerabileis quæstus, vt intelligatis ad certorum hominum importunã auaritiam hoc populare legis agrarię nomen esse quęsitum. Hac pecunia iubet agros emi; quò deducamini. Non cõsueui homines appellare asperius, Quirites, nisi lacessitus. velim fieri posset, vt à me sine contumelia nominarentur ii, qui se decemuiros sperant futuros: iam videretis, quibus hominib. omnium rerum & vendẽdarum, & emendarum potestatem permitteretis. sed quod ego nondũ statuo mihi esse dicendũ, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare. vnũ hoc certè videor mihi verissimè posse dicere: tum, cùm haberet hæc respub. Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solùm honoribus populi, rebusq; gestis, verùm etiã patiẽtia paupertatis ornatos; & tum, cùm erant Catones, Philippi, Lælii, quorum sapiẽtiam, temperantiamq; in publicis, priuatisq;, forensibus, domesticisq; reb. perspexeratis: tamen huiuscemodi res commissa nemini est, vt idem iudicaret, & venderet, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum, idémq; agros vectigaleis populi R. abalienaret, & cùm summam tantæ pecuniæ, nullo teste, sibi ipse ex sua voluntate fecisset, tum deniq; emeret

à quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemuiratum suspicamini: reperietis, partem esse eorum, quibus ad habendum, partẽ quibus ad consumendum, nihil satis esse videatur. Hic ego iam illud, quod expeditissimum sit, ne disputo quidem, Quirites, non esse hanc vobis à maioribus relictam consuetudinẽ, vt emãtur agri à priuatis, quo plebs publicè deducatur: omnibus legibus, agris publicis priuatos esse deductos: huiuscemodi me aliquid ab hoc horrido, ac truce tribuno pleb. exspectasse: hanc verò emendi, & vendendi quæstuosissimam, ac turpissimam mercaturam, alienam actione tribunitia, alienã dignitate populi Rom. semper putaui. Libet agros emi. primum quæro, quos agros? & quib. in locis? nolo suspensam, & incertã plebem Rom. obscura spe & cæca exspectatione pendêre. Albanus ager est, Setinus, Priuernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas. audio. Ab alia porta, Capenas, Faliscus, Sabinus ager, Reatinus, Venafranus, Alifanus, Trebulanus. habes tantam pecuniam, qua hosce omneis agros, & ceteros horum simileis non modò emere, verùm etiam coaceruare possis: cur eos non definis, neque nominas? vt saltẽ deliberare plebs Rom. possit, quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis, & in vendẽdis rebus committendum putet. Definio, inquit, Italiam. satis certa regio. etenim quantulum interest, vtrum in Massici radices, an in Italiam, alióve deducamini? Age verò, definis locum. quidnam agri verò? inquit, qui arari, aut coli possit. qui possit arari, inquit, aut coli, non qui aratus aut cultus sit. Vtrum hæc lex est, an tabula Veratianæ auctionis, in qua scriptum fuisse aiunt: iugera c c. in quibus oliuetum fieri potest: iugera c c c. vbi institui vineæ possunt. hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? quod solum tam exile & macrum est, quod aratro perstringi non possit? aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab inuito. hoc quoque multo est quęstuosius, quàm si ab inuito sumeret. inibitur enim ratio quæstus de vestra pecunia, & tum denique ager emetur, cùm idem expedierit emptori & venditori. Sed videte vim legis agrariæ: ne ii quidem

dem, qui agros publicos poſſident, decedent de poſſeſſione, niſi erunt deducti optima condicione, & pecunia maxima. conuerſa ratio. antea, cùm erat à tribuno pleb. mentio legis agrariæ facta, cõtinuò qui agros publicos, aut qui poſſeſſiones inuidioſas tenebant, pertimeſcebant. hæc lex eos homines fortunis locupletat, inuidia liberat. Quàm multos enim, Quirites, exiſtimatis eſſe, qui latitudinẽ poſſeſſionum tueri, qui inuidiam Sullanorum agrorum ferre non poſſunt, qui vendere cupiant, emptores non reperiant? perdere iam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paullo ante, dies nocteisque tribunitium nomen horrebant, veſtrã vim metuebant, mentionem legis agrariæ pertimeſcebant: ii nunc etiam vltro rogabuntur, atque orabuntur, vt agros partim publicos, partim plenos inuidiæ, plenos periculi, quanti ipſi velint decemuiris tradant. atq; hoc carmen hic tribunus pl. nõ vobis, ſed ſibi intus canit. Habet ſocerum virũ optimum, qui tantum agri in illis reip. tenebris occupauit, quantum concupiuit. huic ſubuenire vult ſuccumbenti, iam oppreſſo Sullanis oneribus graui ſua lege, vt liceat illi inuidiam deponere, pecuniam condere. & vos dubitatis, quin vectigalia veſtra vendatis, plurimo maiorum veſtrorum ſanguine, & ſudore quæſita, vt Sullanos poſſeſſores diuitiis augeatis, periculo liberetis? nam ad hanc emptionẽ decemuiralem duo genera agrorum ſpectant, Quirites, eorum vnum propter inuidiam domini fugiunt, alterum propter vaſtitatem. Sullanus ager à certis hominibus latiſſimè continuatus tãtam habet inuidiam, vt veri ac fortis tribuni pleb. ſtridorẽ vnum perferre non poſſit: hic ager omnis, quoquo pretio coemptus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter ſterilitatem incultum, propter peſtilentiam vaſtum, atque deſertum, emetur ab iis, qui eos vident ſibi eſſe, ſi non vendiderint, relinquẽdos. Et nimirum iſtud eſt, quod ab hoc tribuno pleb. dictum eſt in ſenatu: vrbanam plebem nimiũ in rep. poſſe: exhauriendã eſſe. hoc enim verbo eſt vſus, quaſi de aliqua ſentina ac nõ de optimorum ciuium genere loqueretur. Vos verò, Quirites, ſi me audire vultis, retinete iſtam poſſeſſionem gratiæ, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, vrbis, fori, ludorũ, feſtorum dierũ, ceterorum omnium cõmodorum. niſi forte mauultis, relictis

his rebus atq; hac luce reip. in Sipontina siccitate, aut in Salapinorum pestilentiæ finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros empturus sit: ostendat & quid, & quibus daturus sit. vt verò cùm omneis vrbeis, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat, id vos potestis, quæso, concedere? Quamquàm illud est egregium quòd hac lege ante omnia veneunt, ante pecuniæ cogũtur, & coaceruantur, quàm gleba vna ematur. deinde emi iubet, ab initio vetat. quæro, si qui velint vendere, nõ fuerint, quid pecunia fiet? referre in ærarium lex vetat, exigi prohibet. igitur pecuniam omnem decemuiri tenebunt; vobis ager non emetur. vectigalib. abalienatis, sociis vexatis, regibus, atq; omnibus gentibus exinanitis, illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facile, inquit, adducentur pecuniç magnitudine, vt velint vendere. ergo ea lex est, qua nostra vendamus, quanti possumus: aliena emamus, quãti possessores velint. Atq; in hos agros, qui hac lege empti sint, colonias ab iis decemuiris deduci iubet. quid? omnísne eiusmodi locus est, vt nihil intersit reipub. colonia deducatur in eum locum, necne? an est locus, qui coloniam postulet? est planè rectius, & quo in genere, sicut in ceteris reipub. partibus, est operæpretium diligentiã maiorem recordari, qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt, vt esse non oppida Italiæ, sed propugnacula imperii viderẽtur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint. etiámne si reipubl. non expediat? & in quæ loca præterea videbitur? quid igitur est caussæ, quin coloniam in Ianiculum possint deducere? & suum præsidium in capite, atq; ceruicibus vestris possint collocare? tu nõ definias, quò colonias, in quç loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locũ, quem idoneum ad vim tuam iudicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi Rom. vectigalibus, atque omnibus copiis ipsum populum Romanum coërceas? opprimas? redigas in istam decemuiralem ditionem, ac potestatem? Vt verò totam Italiam suis præsidiis obsidere, atque occupare cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decemuiris, vt in omnia municipia, in omneis colonias totius Italiæ, colonos deducant, quos velint: iisq; colonis agrum dari iubet. Num obscurè maiores opes, quàm libertas

vestra

vestra pati potest,& maiora præsidia quærũtur?num obscurè regnum cõstituitur?num obscurè libertas vestra tollitur? Nã cùm iidem omnem pecuniam, maximã multitudinem, id est,totã Italiã,suis opib.obsidebunt,iidem vestrã libertatẽ suis præsidiis & coloniis interclusam tenebunt.quę spes tãdem, quæ facultas recuperandæ vestræ libertatis relinquetur?At enim ager Campanus hac lege diuidetur orbis terrę pulcherrimus,& Capuam colonia deducetur,vrbẽ amplissimam,atq; ornatissimam.Atqui quid ad hæc possumus dicere?De commodo vestro prius dicã,Quirites: deinde ad amplitudinẽ, & dignitatem reuertar: vt,si quis agri,aut oppidi bonitate delectatur,ne quid exspectet: si quem rei dignitas commouet,vt huic simulatæ largitioni resistat. Ac primùm de oppido dicam,si quis est forte,quem Capua magis,quàm Roma delectat. Quinque millia colonorum Capuã scribi iubet, ad hunc numerum quingentos sibi singuli sument. Quæso nolite vosmetipsos consolari: verè & diligẽter considerate,nũ vobis,aut vestri similibus,integris,quietis,otiosis hominib. in hoc numero locum fore putatis? si est omnibus vobis,aut maiori vestrûm parti; quamquam me vester honos vigilare dies,atque nocteis,& intentis oculis omneis reip.parteis intueri iubet,tamen paullisper,si ita cõmodum vestrum feret, conniuebo. sed si quinque hominum millib. ad vim,facinus,cædemq; delectis,locus atq; vrbs,quæ bellũ facere,atq; instruere possit,quęritur:tamẽne patiemini vestro nomine contra vos firmari opes,armari præsidia,vrbes, agros,copias,comparari?Nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant,ipsi concupiuerunt: deducent suos, quorum nomine ipsi teneant & fruantur: coement præterea:ista dena iugera continuabunt. Nam si dicent, per legem id non licere, ne per Corneliam quidem licet. at videmus(vt longinqua mittamus)agrum Prænestinum à paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam aliud deesse video, nisi eiusmodi fundos, quorum subsidio, familiarum magnitudines, & Cumanorum, ac Puteolanorum prædiorum sumptus sustentare possint.Quòd si vestrum cõmodum spectat,veniat, & coràm mecum de agri Campani diuisione disputet. Quæsiui ex eo kal.Ian.quib.hominibus, & quemadmodum illum agrum esset distributurus:respondit à Ro-

milia tribu se initium esse facturum. Primum, quę est ista superbia & contumelia, vt populi pars amputetur, ordo tribuũ negligatur? ante rusticis detur ager, qui habent, quàm vrbanis, quibus ista agri spes, & iucunditas ostenditur? aut si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnib. vobis cogitat: proferat, in iugera dena describat, ab Otriculana vsque ad Narniensem nomina vestra proponat. si non modò dena iugera dari vobis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum intelligetis, taménne vexari remp. contemni maiestatem populi R. deludi vosmet ipsos diutius à tribuno pleb. patiemini? Quod si posset ager iste ad vos peruenire, nónne eũ tamen in patrimonio vestro remanere malletis? vnúmne fundũ pulcherrimũ populi R. caput vestræ pecuniæ, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonæ, disperire patiemini? An obliti estis Italico bello, amissis ceteris vectigalibus, quantos agri Campani fructib. exercitus alueritis? An ignoratis, cetera illa magnifica populi R. vectigalia, à perleui sæpe momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? Quid nos Asiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia transmarina vectigalia iuuabunt, tenuissima suspicione prædonum, aut hostium iniecta? At verò hoc agri Campani vectigal cùm eiusmodi est, vt domi sit, & omnib. præsidiis oppidorum tegatur, tum neq; bellis infestum, nec fructib. varium, nec cælo ac loco calamitosum esse solet. Maiores nostri non solùm id, quod à Campanis ceperant, non imminuerunt, verùm etiam, quod & tenebant, quib. adimi iure non poterat, coemerunt. Qua de caussa nec duo Gracchi, qui de plebis Rom. commodis plurimũ cogitauerunt, nec L. Sulla, qui omnia sine vlla religione quib. voluit, est dilargitus, agrũ Campanum attingere ausus est. Rullus exstitit, qui ex ea possessione rempub. dimoueret, ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Sullæ dominatio deiecisset. quem agrum nũc prætereuntes vestrum esse dicitis, & quem pariter qui iter faciunt, externi homines vestrũ esse audiũt, is, cùm erit diuisus, neq; erit, neq; vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? primo quidem acres, ad vim prompti, ad seditionẽ parati: qui simulac decemuiri concrepuerint, armati in ciueis, & expediti ad cædem esse possint, deinde ad paucos opibus, & copiis affluenteis totum agrum

Campanum perferri videbitis. vobis interea, qui illas à maioribus pulcherrimas vectigalium ſedes armis captas accepiſtis, gleba nulla de paternis, atq; auitis poſſeſſionibus relinquetur: ac tantum intererit inter veſtram, & priuatorũ diligentiã, quòd cùm à maiorib. veſtris P. Lẽtulus, princeps ſenatus, in ea loca miſſus eſſet, vt priuatos agros, qui in publicum Campanũ incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renúntiaſſe, nulla ſe pecunia fundum cuiuſdam emere potuiſſe; eumque qui nollet vendere, ideo negaſſe ſe adduci poſſe, vti venderet, quòd cùm plureis fundos haberet, ex illo ſolo fundo numquam malum nuntium audiſſet. Itáne verò? priuatum hæc cauſſa commouit, populum Rom. ne agrum Campanum priuatis gratis, Rullo rogãte, tradat, non commouebit? Atqui idem populus Rom. de hoc vectigali poteſt dicere, quod ille de ſuo fundo dixiſſe dicitur. Aſia multos annos vobis fructũ Mithridatico bello non tulit: Hiſpaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ ciuitatibus bello fugitiuorum M. Aquillius etiam mutuum frumẽtum dedit: at ex hoc vectigali numquam malus nuncius auditus eſt. cætera vectigalia belli facultatibus affliguntur: hoc veſtigali etiam belli facultates ſuſtentãtur. Deinde in hac aſſignatione agrorum, ne illud quidem dici poteſt, quod in ceteris, agros deſertos à plebe, atque à cultura hominum liberorum eſſe non oportere. Sic enim dico: Si Campanus ager diuidatur, exturbari & expelli plebem ex agris, non conſtitui, & collocari. Totus enim ager Cãpanus colitur, & poſſidetur à plebe optima, & modeſtiſſima: quod genus hominum optimè moratum, optimorum & aratorũ, & militum, ab hoc plebicola tribuno pleb. funditus eiicitur. atque illi miſeri nati in illis agris, & educati, glebis ſubigendis exercitati, quò ſe ſubitò conferant, non habebunt: his robuſtis & valentibus, & audacibus decemuirûm ſatellitibus agri Campani poſſeſſio tota tradetur, &, vt vos nunc de veſtris maioribus prædicatis, Hunc agrum nobis maiores noſtri reliquerunt: ſic veſtri poſteri de vobis prædicabunt, Hunc agrum patres noſtri acceptum à patribus ſuis perdiderunt. Equidem exiſtimo, ſi iam campus Martius diuidatur, & vnicuiq; veſtrûm, vbi conſiſtat, bini pedes aſſignẽtur, tamen promiſcuè toto, quàm propriè parua frui parte mal-

letis. Quare etiã si ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro peruenturum, qui vobis ostenditur, aliis comparatur: tamẽ honestiùs eum vos vniuersi, quàm singuli possideretis. Nunc verò cũ ad vos nihil pertineat, sed paretur aliis, eripiatur vobis, nónne acerrimè, tamquã armato hosti, sic huic legi pro vestris agris resistetis? Adiungit Stellatem campum agro Campano, & in eo duodena describit in singulos homines iugera. quasi verò paullum differat ager Campanus, ac Stellatis. Et multitudo, Quirites, quæritur, qua illa omnia oppida compleantur. Nam dixi antea, lege permitti, vt quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis suis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum opprimẽt: Atellam, Cumas, Neapolim, Pompeios, Nuceriam suis præsidiis deuincient: Puteolos verò, qui nunc in sua potestate sunt, suo iure libertateque vtuntur, totos nouo populo, atque aduentitiis copiis occupabunt. Tunc illud exilium Campanæ coloniæ vehementer huic imperio timendum, Capua à decemuiris inferetur: tunc contra hanc Romam communem patriam omnium nostrûm, illa altera Roma quæretur. In id oppidum homines nefarii rempublicam nostram transferre conãtur, quo in oppido maiores vestri nullam omnino remp. esse voluerunt: qui treis solùm vrbeis in terris omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam statuerunt posse imperii grauitatem, ac nomen sustinere. Deleta Carthago est, quòd cùm hominum copiis, tum ipsa natura, ac loco, succincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, imminere ita fructuosissimis insulis populi Romani videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est. erat enim posita in angustiis, atq; in faucibus Græciæ, sic vt terra claustra locorum teneret, & duo maria maximè nauigationi diuersa, pæne coniungeret, cùm pertenui discrimine separentur. Hæc, quæ procul erant à conspectu imperii, non solùm afflixerunt, sed etiam nequando recreata exsurgere, atq; erigere se possent, funditus, vt dixi, sustulerunt. De Capua multum est, & diu consultum. extant litteræ, Quirites, publicæ: sunt senatusconsulta complura. Statuerũt homines sapientes si agrum Cãpanis ademissent, magistratus, senatum, publicum ex illa vrbe cõsilium sustulissent, imaginem reipub. nullam reliquissent, nihil fore quòd Capuam timeremus.

Itaque

Itaque hoc perſcriptum in monumentis veteribus reperietis, vt eſſet vrbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, ſuppeditare poſſet, vt eſſet locus comparandis, condendiſq; fructibus, vt aratores cultu agrorum defeſſi, vrbis domiciliis vterentur, idcirco illa ædificia non eſſe deleta. Videte quantum interuallum ſit interiectum inter maiorum noſtrorum conſilia, & inter iſtorum hominum dementiam. Illi Capuam receptaculum aratorum, nundinas ruſticorum, cellam atque horreum Campani agri eſſe voluerunt: hi expulſis aratoribus, effuſis, ac diſſipatis fructibus veſtris, eandem Capuam ſedem nouæ reipub. conſtituunt, molem contra veterem rempublicam comparant. Quòd ſi maiores noſtri exiſtimaſſent, quemquam in tam illuſtri imperio & tam præclara populi Rom. diſciplina, Bruti, aut P. Rulli ſimilem futurũ (hos enim nos duos adhuc videmus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent) profectò nomen illius vrbis non reliquiſſent. Verùm arbitrabantur Corintho, & Carthagini, etiam ſi ſenatum, & magiſtratum ſuſtuliſſent, agrum ciuibus ademiſſent, tamen non defore, qui illa reſtituerent, atque qui antè omnia commutarent, quàm nos audire poſſemus: hîc verò in oculis S. P. Q. R. nihil poſſe exiſtere, quod non ante exſtingui, atque opprimi poſſet, quàm planè exortum, ac natum eſſet. Neq; verò ea res fefellit homines diuina mente, & conſilio præditos. nam poſt Cn. Fuluium, Cn. Sulpitium coss. quibus conſulibus Capua deuicta atque capta eſt, nihil eſt in ea vrbe contra hanc rempublicam non dico factum, ſed omnino excogitatum. Multa poſtea bella geſta cum regibus, Philippo, Antiocho, Perſa, Pſeudophilippo, Ariſtonico, Mithridate, & ceteris: multa præterea bella grauia, Carthaginienſe, Corinthium, Numantinum: multæ in hac repub. ſediciones domeſticæ, quas prætermitto: bella cum ſociis, Fregellanum, Marſicum: quibus omnibus domeſticis externiſque bellis Capua non modò non obfuit, ſed opportuniſſimam ſe nobis præbuit, & ad bellum inſtruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis, ac ſedibus ſuis recipiendos. Homines non inerant in vrbe, qui malis concionibus, turbulentis ſenatuſconſultis, iniquis imperiis rempublicam miſcerent, & rerum nouarum cauſſam aliquam quærerent. neque enim concionandi poteſtas erat

cuiquam, nec consilii capiundi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quòd vbi honos publicè nō est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest: non contentione, non ambitione discordes. nihil enim supererat, de quo certarēt, nihil quod contra peterent, nihil vbi dissiderent. Itaq; illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam ferociam, ratione, & consilio maiores nostri ad inertissimum, & desidiosissimum otium perduxerunt. sic & crudelitatis infamiā effugerunt, quòd vrbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt, & multum in posterum prouiderunt, quòd neruis vrbis omnibus exsectis, vrbem ipsam solutam, ac debilitatam reliquerunt. Hæc consilia maiorum M. Bruto, vt antea dixi, reprehendenda, & P. Rullo visa sunt: neque te P. Rulle, omnia illa M. Bruti, atq; auspicia à simili furore deterrent. nam & ipse qui deduxit, & qui magistratum Capuæ, & Leo-creanti ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omneis acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. Et quoniam Bruti, atque illius temporis feci mentionem commemorabo id quod egomet vidi, cùm venissem Capuam, coloniam deductam L. Considio, & Sex. Saltio (quemadmodum ipsi loquebantur) prætoribus: vt intelligatis, quantam locus ipse afferat superbiam: quæ paucis diebus, quibus illò colonia deducta fuit, perspici atque intelligi potuit. Nam primùm id, quod dixi, cùm ceteris in coloniis duumuiri appellentur, hi se prætores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nónne arbitramini paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? Deinde, anteibant lictores, non cum bacillis, sed, vt hîc prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus: erant hostiæ maiores in foro constitutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali, sicut à nobis consulibus de consilii sententia probatis, ad præconem, & ad tibicinem immolabantur: deinde patres conscripti vocabantur. Iam verò vultum Considii videre, ferendum vix erat: quem hominem, vt grandi macie torridum, Romæ contemptum, abiectū videbamus, hunc Capuę Campano supercilio, ac regio spiritu cū videremus, Magios, Blossios mihi videbar illos videre, ac Iubellios. Iam verò qui metus erat tunicatorum illorum? & in Albana, & Sepla-

sia,

ſta, quæ concurſatio percunctantium, quid prætor edixiſſet? vbi cenaret? quid enuntiaſſet? Nos autẽ hinc Roma qui veneramus, iam non hoſpites, ſed peregrini, atque aduenæ nominabamur. Hæc qui proſpexerint, maiores noſtros dico, Quirites, non eos in Deorum immortalium numero, venerandos à nobis, & colendos putatis? Quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quæſo, perſpicite, atque cognoſcite. non ingenerantur hominibus mores tam à ſtirpe generis, ac ſeminis, quam ex iis rebus, quæ ab ipſa natura loci, & à vitæ conſuetudine ſuppeditantur, quibus alimur, & viuimus. Carthaginienſes fraudulenti, & mendaces, non genere ſed natura loci, quòd propter portus ſuos multis & variis mercatorum & aduenarum ſermonibus, ad ſtudium fallendi, ſtudio quæſtus vocabantur. Ligures montani, duri, atque agreſtes. docuit ager ipſe, nihil ferendo, niſi multa cultura, & magno labore quæſitum. Campani ſemper ſuperbi bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, vrbis ſalubritate, deſcriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, primùm illa nata ſunt: arrogantia, qua à maioribus noſtris alterum Capua conſulem poſtulauit: deinde ea luxuries, quæ ipſum Hannibalem armis etiam tum inuictum, voluptate vicit. Huc iſti decemuiri cum ɔɔ.colonorum ex lege Rulli deduxerint, centum decuriones, decem augures, ſex pontifices conſtituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus poſitam, & cõuallibus, cenaculis ſublatam, atque ſuſpenſam, non optimis viis, anguſtiſſimis ſemitis, præ ſua Capua planiſſimo in loco explicata, ac præ illis ſemitis irridebunt, atque contemnent. Agros verò Vaticanum, & Pupiniam, cum ſuis opimis, atque vberibus campis conferendos ſcilicet non putabunt. oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per riſum, ac per iocum contemnent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipſum hercle Lanuuium, Ariciam, Tuſculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria comparabunt. Quibus illis rebus elati, & inflati, fortaſſe non continuò, ſed certè, ſi paullum aſſumpſerint vetuſtatis, ac roboris, nõ continebũtur, ꝓgredientur longiùs, efferẽtur. Singularis homo priuatus, niſi magna ſapiẽtia ꝑditus, vix facile ſeſe regionib.

officii, magnis in fortunis, & copiis continet: nedum isti ab Rullo, & Rulli similibus conquisiti, atque electi coloni, Capuæ, in domicilio superbiæ, atq; in sedibus luxuriæ collocati, non statim cõquisituri sint aliquid sceleris, & flagitii: imo verò etiam hoc magis, quàm illi veteres, germanique Campani, quòd in vetere fortuna illos natos & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ deprauabant, hi ex summa egestate, in eandem rerum abundantiam traducti, non solùm copia, verùm etiam insolentia commouebuntur. Hæc tu P. Rulle, M. Bruti sceleris vestigia, quàm monumenta maiorum sapientiæ sequi maluisti: hæc tu cum istis tuis actoribus excogitasti, vt vetera vectigalia venderetis, & expleretis noua: Vrbi Capuam ad certamen dignitatis opponeretis: vt sub vestrum ius, iurisdictionem, potestatem, vrbes, nationes, prouincias, liberos populos, reges, terrarum denіq; orbem subiungeretis: vt cùm omnem pecuniam ex ærario exhausissetis, ex vectigalibus redegissetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus nostris coegissetis, tamen omneis vobis pecunias ad nutum vestrum penderent, vt iidem partim inuidiosos agros à Sullanis possessoribus, partim desertos ac pestilenteis, à vestris necessariis, à vobismetipsis emptos, quanti velletis pópulo Romano, induceretis: vt omnia municipia, coloniasq; Italiæ nouis colonis occuparetis, vt, quibuscunque in locis vobis videretur, ac quàm multis videretur, colònias collocaretis: vt omnem rempublicam vestris militibus, vestris vrbibus, vestris præsidiis cingeretis, atque oppressam teneretis: vt ipsum Cn. Pompeium, cuius præsidio sæpissimè populus Roman. contra acerrimos hosteis, & contra improbissimos ciuеis victor exstitit, proscribere, atq; horum conspectu priuare possetis: vt nihil auro & argento violari, nihil numero, & suffragiis declarari, nihil elata manu perfringi posset, quod non vos oppressum atque ereptum teneretis: vt volitaretis interea per genteis, per regna omnia cum imperio summo, cum iudicio infinito, cum omni pecunia: vt veniretis in castra Cn. Pompeii, atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis: vt interea magistratus reliquos legibus omnibus soluti, sine metu iudiciorum, sine periculo petere possetis: vt nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non

consul

cõſul coërcere, non tribunus pl. retinere poſſit. Hæc ego vos cõcupiiſſe pro veſtra ſtultitia, atq; intemperantia non miror: ſperaſſe, me cõſule, aſſequi poſſe, demiror. Nam cùm omniũ conſulum grauis in rep. cuſtodienda cura, ac diligẽtia debet eſſe, tum eorum maximè, qui non in cunabulis, ſed in campo ſunt conſules facti. nulli populo Rom. pro me maiores mei ſpoponderunt, mihi creditum eſt: à me petere quod debeo, me ipſum appellare debetis. Quẽadmodum, cùm petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt; ſic, ſi quid deliquero, nullæ ſunt imagines, quæ me à vobis deprecẽtur. Quare, modò vt vita ſuppetat (quamquam ego ſum is, qui eã poſſim ab iſtorum ſcelere, inſidiiſq; defendere) polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide, remp. vigilanti homini, non timido, diligẽti, non ignauo, cõmiſiſtis. Ego is cõſul, qui concionẽ metuam? qui tribunos pl. perhorreſcam? qui ſæpe & ſine cauſſa tumultuer? qui timeã ne mihi in carcere habitandum ſit, ſi tribunus pl. duci iuſſiſſet? ego nondum veſtris armis armatus, inſignibuſq; ampliſſimis ornatus, imperio, auctoritate, non horrui in hunc locum progredi poſſe, vobiſq; auctoribus improbitati hominis reſiſtere: nũc verear, ne reſpub. tantis munita præſidiis ab iſtis vinci, aut opprimi poſſit? Si antea timuiſſem, tamen hac concione, hoc populo certè non vererer. Quis enim vnquã tam ſecunda concione legem agrariam ſuaſit, quàm ego diſſuaſi? ſi hoc diſſuadere eſt, ac non diſturbare, ac peruertere. Ex quo intelligi, Quirites, poteſt, nihil eſſe tam populare, quàm id, quod ego vobis in hunc annum conſul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. quæ nobis deſignatis timebatis, ea ne accidere poſſint, conſilio meo, ac ratione prouiſa ſunt. non modò vos eritis in otio, qui ſemper eſſe volueratis, verùm etiam iſtos, quibus otioſi negotium faceſſimus, otioſiſſimos reddam. Etenim illis honores, poteſtates, diuitiæ, ex tumultu, atque ex diſſenſionibus ciuium comparari ſolent: vos quorum gratia in ſuffragiis conſiſtit, libertas in legibus, honos in iudiciis, & æquitate magiſtratuum, res familiaris in pace, omni ratione otium tenere debetis. Nam etſi ii, qui propter deſidiam in otio viuunt, tamen in ſua turpi inertia capiunt voluptatem: ſub ipſo otio, quo vos fortunam regitis, ſi hunc ſtatum quem habetis, eſſe meliorem non ignoratis, non vt

quæſitum, ſed vita partum otium tenueritis. Quod ego ex concordia, quam mihi conſtitui cum collega, inuitiſſimis iis hominibus, quos in conſulatu inimicos eſſe & animi, & corporis acie prouidi: omnibus proſpexi ſane & reuocaui. idem tribunis pl. denuntiaui, nequid turbulenti, me conſule, conflårent. Summum & firmiſſimum eſt illud communibus fortunis præſidium, Quirites, vt qualeis vos hodierna die maxima concione mihi pro ſalute veſtra præbuiſtis, taleis reliquis temporibus, populo Rom. præbeatis. pro certo polliceor hoc vobis, atque confirmo, me eſſe perfecturum, vt iam tandem illi, qui honori inuiderunt meo, tamen vos vniuerſos in conſule deligendo plurimum vidiſſe fateantur.

DE LEGE AGRARIA CONTRA RVLLVM TRIBVNVM plebis, ad populum.

ORATIO XVII.

Commodivs feciſſent tribuni pl. Quirites, ſi, quæ apud vos de me deferunt, ea coram potius me preſente dixiſſent. nam & æquitatem veſtræ diſceptationis, & conſuetudinem ſuperiorum, & ius ſuæ poteſtatis retinuiſſent. Sed quoniam adhuc præſens certamen, cõtentionemq; fugerunt, nunc, ſi videtur eis, in meam cõcionem prodeant, &, quo prouocati à me, venire noluerũt, reuocati ſaltem reuertantur. Video quoſdam, Quirites, ſtrepitu, ſignificare neſcio quid, & non eoſdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc cõcionem mihi retulliſſe. Quare à vobis, qui nihil de me credidiſtis, vt eam voluntatem, quã ſemper habuiſtis erga me, retineatis peto; à vobis autem, quos leuiter immutatos eſſe ſentio, paruã exigui temporis vſurã bonæ de me opinionis poſtulo, vt eam, ſi, quæ dixero, vobis ꝓbabo, perpetuò retineatis: ſin aliter, hoc ipſo in loco depoſitam, atq; abiectam relinquatis. Completi ſunt animi, aureſq; veſtræ, Quirites, me gratificantem ſeptẽ

tyran-

tyrannis, cæterisq; Sullanarũ aſſignationum poſſeſſoribus, agrariæ legi,& cõmodis veſtris obſiſtere: hæc ſi qui crediderunt,illud prius crediderint neceſſe eſt,hac lege agraria,quæ promulgata ſit,adimi Sullanos agros,vobisq; diuidi,aut deniq; minui priuatorũ poſſeſſiones, vt in eas vos deducamini. Si oſtẽdo, non modò non adimi cuiquã glebam de Sullanis agris,ſed etiã genus id agrorum certo capite legis impudentiſſimè confirmari, atq; ſanciri:ſi doceo agris his,qui a Sulla ſunt dati,ſic diligenter Rullũ ſua lege conſulere,vt facilè appareat eã legem,non à veſtrorum cõmodorum patrono, ſed a Valgii genero eſſe conſcriptam:num quid eſt cauſſæ,Quirites,quin illa criminatione,qua in me abſentẽ vſus eſt, non ſolùm meam,ſed etiam veſtram diligentiam,prudentiamq; deſpexerit? Caput eſt legis XL.de quo ego conſulto,Quirites, neq; apud vos ante feci mentionem, ne aut refricare obductam iam reip.cicatricẽ viderer,aut aliquid alieniſſimo tempore nouæ diſſenſionis commouere.neq; verò nunc ideo diſputabo, quòd hunc ſtatum reip. non magnopere defendendum putem: præſertim qui otii,& concordiæ patronum me in hunc annum reipub.profeſſus ſim:ſed vt doceam Rullum poſthac in his ſaltem tacere rebus, in quibus de ſe, & de ſuis factis taceri velit. Omnium legum iniquiſſimam,diſſimillimamq; legis eſſe arbitror eam, quam L.Flaccus interrex de Sulla tulit,vt omnia quæcumq; ille feciſſet,eſſent rata. Nam cum cæteris in ciuitatibus, tyrannis inſtitutis, leges omnes exſtinguantur,atq; tollantur,hic reip.tyrannum lege cõſtituit. Eſt inuidioſa lex,ſicut dixi,verũtamen habet excuſationem.non enim videtur hominis lex eſſe, ſed temporis. Quid ſi eſt hæc multo impudẽtior? Nam Valeria lege,Corneliisq; legibus eripitur,cùm datur: coniungitur impudens gratificatio, cum acerba iniuria: ſed tamen habet in illis legibus ſpem nonnullam ille,cui ademptus eſt:aliquem ſcrupulum, cui datus eſt. Rulli cautio eſt hæc. QVAE POST C. MARIVM, CN. PAPIRIVM CONSVLES. quàm procul à ſuſpicione fugit, quòd eos conſules,qui aduerſarii Sullæ maximè fuerunt,potiſſimum nominauit! Si enim Sullam dictatorẽ nominaſſet, perſpicuum fore, & inuidioſum arbitratus eſt. Sed quem veſtrûm tam tardo ingenio fore putauit, cui poſt eos conſules Sullam dictatorem fuiſſe in mentem venire non poſſet? Quid ergo ait Marianus tribunus pleb. qui nos Sullanos

in inuidiã rapit? QVAE POST MARIVM ET CARBONEM coss. agros,ædificia,lacus,ſtagna,loca,poſſeſſiones:cælum, & mare prætermiſit, cætera cõplexus eſt, PVBLICE DATA, ASSIGNATA, VENDITA, CONCESSA SVNT. à quo Rulle? poſt Marium & Carbonem coss. quis aſſignauit? quis dedit? quis conceſſit, præter Sullam? EA OMNIA EO IVRE SINT. quo iure? labefactat videlicet neſcio quid nimium acer, nimium vehemens tribunus ple. Sullana reſcindit. VT QVAE OPTIMO IVRE PRIVATA SINT. etiámne meliore, quàm paterna, & auita? meliore. At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non ſanciunt: Sulla ipſe non poſtulat. Si iſti agri partem aliquam iuris, aliquam ſimilitudinem propriæ poſſeſſionis, aliquam ſpem diuturnitatis attingunt, nemo eſt tam impudens iſtorum, quin agi ſecum præclarè arbitretur. Tu verò, Rulle, quid quæris? quod habent, vt habeant? quis vetat? vt priuatum? ſed ita latum eſt, vt melior tui ſoceri fundus Irpinus ſit, ſiue ager Irpinus (totum enim poſſidet) quàm meus paternus, auitúſque fundus Arpinas. id enim caues. optimo enim iure ea ſunt profectò prædia, quæ optima condicione ſunt, libera meliore iure ſunt, quàm ſerua. Capite hoc, omnia quæ ſeruiebant, non ſeruient: ſoluta meliore in cauſſa ſunt, quàm obligata. Eodem capite obligata omnia, ſi modò Sullana ſunt, liberantur: immunia commodiore condicione ſunt, quàm illa, quæ penſitant. Ego Tuſculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia à municipio fundum accepi: ſi à Sulla mihi datus eſſet, Rulli lege non penderem. Video vos, Quirites, ſicuti res ipſa cogit, commoueri, vel legis, vel orationis impudentia: legis, quæ ius melius Sullanis prædiis conſtituat, quàm paternis: orationis, quæ eiuſmodi cauſſa inſimulare quemquam audeat, rationes Sullæ nimium vehementer defendere. At ſi illa ſolùm ſanciret, quæ à Sulla eſſent data, tacerem, modò ipſe ſe Sullanum eſſe confiteretur. ſed non modò illis cauet, verùm etiam aliud quoddam genus donationis inducit, & is, qui à me Sullanas poſſeſſiones defendi criminatur, non eas ſolùm ſancit, verùm ipſe nouas aſſignationes inſtituit, & repentinus Sulla nobis exoritur. Nam attendite, quantas conceſſiones agrorum hic noſter obiurgator vno verbo facere conetur. QVAE DATA, DONATA, CONCESSA, VENDITA.

BITA. patior, audio. Quid deinde? POSSESSA. hoc tribunus pleb. promulgare ausus est, vt quod quisq; post Marium, & Carbonẽ coss. possidet, ideo iure teneret, quo optimo priuatum? etiámne si vi eiecit? etiámne si clã, si precario venit in possessionem? Ergo hac lege ius ciuile, caussæ possessionum, prætorum interdicta tollentur. Non mediocris res, neque paruum sub hoc verbo furtum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi, qui à paucis hominibus impudentissime possidentur: his cauet, hos defendit, hos priuatos facit: hos, inquam, agros, quos Sulla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis condonare, qui possident. Caussam quæro, cur ea, quæ maiores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hispaniis, Macedonia, Asia quæsiuerunt, venire patiamini, cùm ea quæ vestra sunt, condonari possessoribus eadem lege videatis? Iam totam legem intelligetis, cùm ad paucorum dominationem scripta sit, ad Sullanæ assignationis rationes esse accommodatissimam. Nam socer huius vir multum bonus est: neque ego nunc de illius bonitate, sed de genere impudentiæ disputo. ille enim, quod habet, retinere vult: neq; se Sullanũ esse dissimulat. Hic, vt ipse habeat, quod non habet, quæ dubia sunt, per vos sancire vult: & cùm plus appetat quàm ipse Sulla, quibus ego rebus resisto, Sullanas res defendere criminor. Habet agros nonnullos, inquit, socer meus desertos atq; longinquos; vendet eos mea lege, quanti volet. habet incertos ac nullo iure possessos; confirmabuntur optimo iure. habet publicos; reddam priuatos. denitq; eos fundos, quos in agro Casinati optimos, & fructuosissimos continuauit (cùm vsque eò vicinos proscriberet, quoad oculos continuando, ex multis prædiis vnam fundi regionem, formamque perfecerit) quos nunc cum aliquo metu tenet, sine vlla cura possidebit. Et quoniam, qua de caussà, & quorum caussa ille hoc promulgauit, ostendi: doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cùm agrariæ legi resisto. Siluam Scantiam vendis: respub. possidet: defendo. Campanum agrum diuidis: vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiæ, Siliciæ, cæterarumque prouinciarum possessiones venaleis ac proscriptas hac lege video: vestra sunt prædia, vestræ possessiones: resistam atque repu-

gnabo,neque patiar à quoquam populum Rom.de ſuis poſſeſſionibus, me conſule,dimoueri: præſertim cùm vobis nihil quæratur. hoc enim vos in errore verſari diutius non oportet. Num quis veſtrûm ad vim, ad facinus, ad cædem accommodatus eſt?nemo. Atqui ei generi hominum,mihi credite,Campanus ager, & præclara illa Capua ſeruatur: exercitus contra vos,contra libertatẽ veſtram,contra Cn. Pompeium conſtituitur: contra hanc vrbem Capua, contra vos manus hominum audaciſſimorum,contra Cn. Pompeium decẽ duces cõparantur. Veniãt coram,&quoniam me in veſtram concionem vobis flagitãtibus cõuocauerunt,diſſerãt.

PRO C. RABIRIO PERDVELLIONIS REO, AD Quirités.

ORATIO XVIII.

ETsi, Quirites,non eſt meæ conſuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de cauſſa quemq; defendam,propterea quòd cum omnibus ciuibus in eorum periculis ſemper ſatis iuſtã mihi cauſſam neceſſitudinis eſſe duxi;tamen in hac defenſione capitis,famæ,fortunarũ omnium C.Rabirii,proponenda ratio videtur eſſe officii mei: propterea quòd, quæ iuſtiſſima mihi cauſſa ad hunc defendẽdum eſſe viſa eſt, eadẽ vobis ad abſoluendum debet videri. Nam me cùm amicitiæ vetuſtas,tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tũ meæ vitæ perpetua conſuetudo,ad C.Rabirium defendendum eſt adhortata: tum verò vt id ſtudioſiſſimè facerem, ſalus reip.conſulare officium,conſulatus deniq;ipſe mihi vna vobiſcum cum ſalute reip.commendatus,coegit.Non enim C.Rabiriũ culpa delicti,non inuidia, vitæq; turpitudo, non deniq; veteres, iuſtæ,grauesq; inimicitiæ ciuium,in diſcrimen capitis vocauerunt:ſed vt illud ſummũ auxilium maieſtatis,atq;imperii, quod nobis à maioribus eſt traditum,de repub.tolleretur:vt

nihil

nihil poſthac auctoritas ſenatus, nihil conſulare imperium, nihil conſenſio bonorum contra peſtem, ac perniciem ciuitatis valeret; idcirco in his rebus euertendis vnius hominis ſenectus, infirmitas, ſolitudoq; tentata eſt. Quamobrem, ſi eſt boni conſulis, cùm cuncta auxilia reip. labefactari, cõuelliq; videat, ferre opem patriæ, ſuccurrere ſaluti, fortunisq́ue communibus, implorare ciuium fidem, ſuam ſalutem poſteriorem ſalute communi ducere, eſt etiam bonorum & fortiũ ciuium, qualeis vos omnibus reip. temporibus exſtitiſtis, intercludere omneis ſeditionum vias, munire præſidia reipub. ſummum in conſulibus imperium, ſummum in ſenatu conſilium, putare, ea qui ſecutus ſit, laude potius & honore, quã pœna & ſupplicio dignum iudicari. Quamobrẽ labor in hoc defendendo præcipuè meus eſt, ſtudium verò conſeruandi hominis cõmune mihi vobiſcum eſſe debebit. Sic enim exiſtimare debetis, Quirites, poſt hominum memoriã rem nullam maiorem, magis periculoſam, magis ab omnibus vobis prouidendam, neq; à tribuno pl. ſuſceptã, neq; à conſule defenſam, neq; ad populum Ro. eſſe delatã. Agitur enim nihil aliud in hac cauſſa, Quirites, quàm vt nullum ſit poſthac in repub. publicum conſilium, nulla bonorum conſenſio contra improborum furorem, & audaciam, nullum extremis reipub. temporibus perfugium, & præſidium ſalutis. Quæ cùm ita ſint, primùm, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumq; omniũ fieri neceſſe eſt, ab Ioue optimo max. cæterisq; Diis, Deabusq; immortalibus, quorum ope & auxilio multo magis hæc reſpub. quàm ratione hominum & conſilio gubernatur, pacem ac veniam peto: precorq́ue ab iis, vt hodiernum diem, & ad huius ſalutem cõſeruandam, & ad remp. conſtituendam, illuxiſſe patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum poteſtas ꝓximè ad Deorum immortalium numen accedit, oro, atq; obſecro, quoniam vno tempore vita C. Rabirii hominis miſerrimi, atq; innocentiſſimi, ſalus reip. veſtris manibus, ſuffragiisq; permittitur, adhibeatis in hominis fortunis miſericordiam, in reip. ſalute ſapientiam, quam ſoletis. Nunc quoniam, T. Labiene, diligentiæ meæ, temporis anguſtiis obſtitiſti, meq; ex cõparato, & conſtituto ſpatio defenſionis in ſemihoræ curriculum coegiſti, parebitur, & quod iniquiſſimũ eſt, accuſatoris condicioni, &,

quod miserrimum, inimici potestati. quamquam in hac præscriptione semihoræ, patroni mihi parteis reliquisti, consulis ademisti: propterea quòd ad defendendum propemodum satis erit hoc mihi temporis, verùm ad conquerendum parum. Nisi forte de locis religiosis, ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas. quo in crimine nihil est vmquam abs te dictum, nisi à C. Macro obiectum esse crimen id C. Rabirio. in quo ego demiror, meminisse te, quid obiecerit C. Rabirio Macer inimicus: oblitum esse, quid æqui, & iurati iudices iudicarint. An de peculatu facto, an de tabulario incenso longa oratio est expromenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii iudicio clarissimo C. Curtius pro virtute sua est honestissimè liberatus, ipse verò Rabirius non modò in iudicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est vmquam vocatus. An de sororis filio diligentius respondendum est, quem ab hoc necatum esse dixisti, cùm ad iudicii moram familiaris funeris excusatio quæreretur? Quid enim est tàm verisimile, quàm cariorem huic sororis maritum, quàm sororis filium fuisse? atq; ita cariorem, vt alter vita crudelissimè priuaretur, cùm alteri ad prolationem iudicii biduum quæreretur? An de seruis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de ciuibus Rom. contra legem Porciam verberatis, aut necatis plura dicenda sunt? cùm tanto studio C. Rabirius totius Apuliæ, singulari voluntate Campaniæ vicinitatis ornetur? cumq; ad eius propulsandum periculum non modò homines, sed prope regiones ipsæ conuenerint, aliquanto etiam latius excitatę, quàm ipsius vicinitatis nomen, ac termini postulabāt? Nam quid ego ad id lōgam orationem cōparem, quod est in eadē multæ irrogatione præscriptū, hunc nec suæ, nec alienæ pudicitiæ pepercisse? Quin etiam suspicor eo mihi semihoram à Labieno præstitutā esse, vt ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam desiderant, intelligis mihi semihoram istam nimium longam fuisse. Illam alteram partem de nece Saturnini nimis exiguam atq; angustam esse voluisti: quæ non oratoris ingenium, sed consulis auxilium implorat, & flagitat. Nam de perduellionis iudicio, quod à me sublatum esse criminari soles, meum crimen

est,

est, non Rabirii. quod vtinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac repub. sustulissem: vtinam quod ille crimen esse vult proprium testimoniũ meæ laudis esset. Quid enim optari potest, quod ego mallem, quàm me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? sed ista laus primùm est maiorum nostrorum, Quirites, qui expulsis regibus, nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legũ munitam esse voluerunt. Quamobrem vter nostrûm tandem, Labiene, popularis est? tu ne, qui ciuibus Ro. in cõcione ipsa carnificem, qui vincula adhiberi putas oportere; qui in campo Martio comitiis centuriatis, auspicato in loco, crucem ad ciuium supplicium defigi, & constitui iubes: an ego, qui funestari concionem contagione carnificis veto; qui expiandum forum populi Rom. ab illis nefariis sceleris vestigiis esse dico; qui castam cõcionem, sanctum campum, inuiolatum corpus omnium ciuium Rom. integrum ius libertatis defendo seruari oportere? Popularis verò tribunus pleb. custos, defensorq; iuris, & libertatis. Porcia lex virgas ab omnium ciuium Rom. corpore amouit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus homo popularis carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite ciuium Rom. iniussu vestro iudicaretur: hic popularis à duumuiris iniussu vestro, non iudicari de ciue Roman. sed indicta caussa ciuem Rom. capitis condemnari coegit. Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cuiusquam deniq; hominis popularis mentionem facis, qui non modò suppliciis inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate violare libertatem huius populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem, popularemq́ue delectant: I lictor, colliga manus: quæ non modò huius libertatis, mansuetudinisq; non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii, sed Tarquinii superbissimi atq; crudelissimi regis: ista sunt cruciatus carmina, quæ tu homo lenis, ac popularis libentissimè commemoras: Caput obnubito, arbori infelici suspendito. quæ verba, Quirites, iam pridem in hac rep. non solùm tenebris

vetuſtatis,verùm etiã luce libertatis oppreſſa ſunt. An verò, ſi actio iſta popularis eſſet,&ſi vllam partem æquitatis haberet,aut iuris,C.Gracchus eam reliquiſſet?ſcilicet tibi grauiorem dolorem patrui tui mors attulit,quam C.Graccho fratris? & tibi acerbior eius patrui mors eſt, quem numquam vidiſti,quàm illi eius fratris,quicum concordiſſimè vixerat? & ſimilis viri tu vlciſceris patrui mortem. atq; ille perſequeretur fratris ſui,ſi iſta ratione agere voluiſſet?& par deſideriũ ſui reliquit apud populum Rom. Labienus iſte patruus veſter, quiſquis fuit, ac Tib. Gracchus reliquerat? An pietas tua maior, quàm Gracchi? an animus?an conſiliũ?an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ ſi in illo minima fuiſſent, tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur.Cùm verò his rebus omnibus C. Gracchus omneis vicerit, quantum interuallum tandem inter te atq; illum interiectum putas? Sed moreretur prius acerbiſſima morte millies Gracchus, quàm in eius concione carnifex conſiſteret:quem non modò foro, ſed etiam cælo hoc, ac ſpiritu cenſoriæ leges,atque vrbis domicilio carere voluerunt. Hic ſe popularem dicere audet?me alienum à commodis veſtris? cùm iſte omneis & ſuppliciorum,& verberum acerbitates, non ex memoria veſtra,ac patrum veſtrorum,ſed ex annalium monumentis,atque ex regum commentariis cõquiſierit:ego omnibus meis opibus, omnibus conſiliis, omnibus dictis, atque factis repugnarim, & reſtiterim crudelitati. Niſi forte hanc condictionem vobis eſſe vultis,quam ſerui, ſi libertatis ſpem propoſitam non haberent,ferre nullo modo poſſent. Miſera eſt ignominia iudiciorum publicorum,miſera multatio bonorum,miſerum exſilium : ſed tamen in omni calamitate retinetur aliquod veſtigium libertatis: mors deniq; ſi proponitur,in libertate moriamur.carnifex verò &obductio capitis, & nomen ipſum crucis,abſit non modò à corpore ciuiũ Romanorum,ſed etiam à cogitatione, oculis, auribus.Harum enim omnium rerum non ſolùm euentus,atq; perpeſſio, ſed etiam conditio,exſpectatio,mentio ipſa denique indigna ciue Romano, atque homine libero eſt. An verò ſeruos noſtros horum ſuppliciorum omnium metu dominorum benignitas vna vindicta liberauit, nos à verberibus,ab vnco, à crucis deniq; terrore, neq; res geſtæ, neq; acta ætas,neque

noſtri

nostri honores vindicabūt? Quamobrem fateor, atq; etiam, T. Labiene, profiteor, & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione, quamquam omnia exempla maiorum, omneis leges, omnem auctoritatem senatus, omneis religiones, atq; auspiciorum publica iura neglexisti, tamen à me hæc in hoc tā exiguo meo tempore nō audies. liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem: nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patrui tui morte dicemus. Arguis occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum: & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissimè defendēte, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Vtinam hanc mihi facultatē caussa cōcederet, vt possem hoc pdicare, C. Rabirii manu L. Saturninum hostem populi Ro. interfectū. Nihil me clamor iste commouet, sed consolatur, cùm indicat esse quosdam ciueis imperitos, sed non multos. nunquam, mihi credite, populus Ro. hic, qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatū iri arbitraretur. Quanto iam leuior est acclamatio? quin continetis vocem indicem stultitiæ vestræ, testem paucitatis? Libenter, inquam, confiterer, si verè possem, aut etiā si mihi esset integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum, & id facinus pulcherrimum esse arbitrarer: sed quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudē minus valebit, ad crimen nō minus. Confiteor interficiendi Saturnini caussa, C. Rabirium arma cepisse. quid est Labiene? quam à me grauiorem confessionem, aut quod in hunc maius crimen exspectas? nisi verò interesse aliquid putas, inter eum qui hominem occidit, & eum qui cum telo occidendi hominis caussa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit, arma sumpta esse cōtra Saturninū sine scelere non possunt: si arma iure sumpta concedis, interfectum iure concedas necesse est.

Paucula quædam deesse videntur.

FIT S. C. vt C. Marius, L. Valerius consules adhiberent tribunos plebis, & prætores, quos eis videretur, operamque darent, vt imperium populi Rom. maiestasq; conseruaretur. adhibent omneis tribunos plebis, præter Saturninum,

præter Glauciam: qui rempublicam saluam esse vellent, arma capere, & se sequi iubent: parent omnes. ex ædificiis, armamentariisq; publicis arma populo Romano, C. Mario consule distribuente, dantur. Hìc iam, vt omittam cetera, de te ipso, Labiene, quæro: cùm Saturninus Capitolium teneret armatus, esset vnà C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus, atque ergastulo Gracchus, addam (quoniam ita vis) eodem Q. Labienum patruum tuum, in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus c o s s. post cũctus senatus, atq; ille senatus, quem etiam vos ipsi, qui hos P. conscriptos, qui nũc sunt, in inuidiam vocatis, quo facilius de hoc senatu detrahere possitis, laudare consueuistis: cùm equester ordo (at quorum equitum Ro. Dii immortales! patrum nostrorũ, atq; eius ætatis, quæ tum magnam partem reip. atq; omnem dignitatem iudiciorum tenebat) cùm omnes omnium ordinum homines, qui in salute reip. salutem suã repositam esse arbitrabantur, arma cepissent, quid tandem C. Rabirio faciendum fuit? De te ipso, inquam, Labiene, quæro: cùm ad arma cõsules ex S.C. vocauissent: cùm armatus M. Æmilius princeps senatus in comitio cõstitisset: qui, cùm ingredi vix posset, non ad insequendũ sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendũ impedimento fore putabat: cùm deniq; Q. Scæuula confectus senectute, præpeditus morbo, mancus, & membris omnibus captus ac debilis, hastili nixus & animi vim, & infirmitatem corporis ostenderet: cùm L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnesq; qui tum erant consulares pro salute communi arma cepissent, cùm omnes prætores, cuncta nobilitas, ac iuuentus accurreret, C. & L. Domitius, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus: cùm omnes Octauii, Metelli, Iulii, Cassii, Catones, Pompeii, cùm L. Philippus, L. Scipio, cùm M. Lepidus, cùm D. Brutus, cùm hic ipse P. Seruilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti, cùm hic Q. Catulus admodum tum adolescens, cùm hic C. Curio, cùm denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent: quid tandem C. Rabirium facere conuenit? vtrum inclusum, atq; abditum latere in occulto, atque ignauiam suam tenebrarum, ac parietum custodiis tegere? an in Capitolium pergere, atque ibi se cum tuo patruo, & ceteris ad mortem propter

vitæ

vitæ turpitudinem confugientibus cōgregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scæuola, cum bonis denique omnibus coire non modò salutis, verùm etiam periculi societatem? Tu deniq;, Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore? cùm ignauiæ ratio te in fugam, atque in latebras impelleret: improbitas, & furor Lucii Saturnini in Capitolium arcesseret: consules ad patriæ salutem, ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cuius sectam sequi, cuius imperio parere potissimum velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit. Quid pater? quicum? quid propinqui vestri, equites Romani? quid omnis præfectura, regio, vicinitas vestra? quid ager Picenus vniuersus, vtrum tribunitium furorem, an consularem auctoritatem secutus est? Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem vmquam adhuc de sese esse confessum. nemo est vmquã inuentus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capitolio fuisse cũ Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. fuerit. & fuerit nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus. induxerit eum L. Saturnini familiaritas, vt amicitiam patriæ præponeret: idcircóne oportuit C. Rabiriũ desciscere à rep. non cõparere in illa armata multitudine bonorum? Consulũ voci, atq; imperio non obedire? Atqui videmus hęc in rerum natura tria fuisse, vt aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnino esse, furoris, & sceleris: virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset, turpissimus, si reliquisset. At C. Decianus, de quo tu sæpe commemoras, quia cùm hominem omnibus insignem notis turpitudinis P. Furium accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in concione de morte Saturnini, cõdemnatus est: & Sextius Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo iudicio, improbum ciuem esse, & non retinendũ in ciuitate, qui hominis hostilem in modum seditiosi imagine aut mortem eius honestaret, aut desideria imperitorum misericordia com-

moueret, aut ſuam ſignificaret imitandæ improbitatis voluntatem. Itaq; mihi mirum videtur, vnde hanc tu, Labiene, imaginẽ, quã habes, inueneris. nam Sex. Titio damnato, qui iſtam habere auderet, inuentus eſt nemo. Quod tu ſi audiſſes, aut ſi per ætatem ſcire potuiſſes, numquã profectò iſtam imaginem, quæ domi poſita peſtem, atque exſilium Sex. Titio attuliſſet, in roſtra, atq; in concionem attuliſſes, nec tuas vmquã rationes ad eos ſcopulos appuliſſes, ad quos Sex. Titii afflictam nauem, & in quib. C. Deciani naufragium fortunarum videres. ſed in his rebus omnibus imprudentia laberis: cauſſam enim ſuſcepiſti antiquiorẽ memoria tua: quę cauſſa ante mortua eſt, quàm tu natus eſſes. qua in cauſſa tute profectò fuiſſes, ſi per ætatem eſſe potuiſſes, eam cauſſam in iudicium vocas. An nõ intelligis, primùm quos homines, & qualeis viros mortuos ſummi ſceleris arguis? deinde quos ex iis, qui viuunt, eodem crimine in ſummum capitis periculum arceſſas? Nam ſi C. Rabirius fraudem capitalem admiſit, quòd arma contra L. Saturninum tulit, huic quidẽ afferret aliquã deprecationẽ periculi ætas illa, qua tũ fuit: Q. verò Catulum patrem huius, in quo ſumma ſapiẽtia, eximia virtus, ſingularis humanitas fuit: M. Scaurum, illa grauitate, illo conſilio, illa prudentia: duos Mucios: L. Craſſum, M. Antonium, qui tum extra vrbem cum præſidio fuit, quorum in hac ciuitate longè maxima cõſilia atq; ingenia fuerunt: ceteros pari dignitate prędiros, cuſtodes, gubernatoresq; reip. quemadmodũ mortuos defendemus? Quid de illis honeſtiſſimis viris, atque optimis ciuibus, equitibus Rom. dicemus, qui tum vnà cum ſenatu ſalutem reip. defenderunt? quid de tribunis ærariis, ceterorumq; ordinum omniũ hominibus, qui tum arma pro cõmuni libertate ceperunt? Sed quid ego de iis omnibus, qui conſulari imperio paruerunt loquor? de ipſorum COSS. fama, quid futurum eſt? L. Flaccum hominẽ cùm ſemper in repub. tum in magiſtratib. gerendis, in ſacerdotio, cæremoniiſq; quibus præerat, diligentiſſimum, nefarii ſceleris, ac paricidii mortuum condemnabimus? adiungemus ad hanc labem, ignominiámq; mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem verè patrẽ patriæ, parentẽ, inquam, veſtræ libertatis, atq; huiuſce reip. poſſumus dicere, ſceleris, ac paricidii nefarii mortuũ cõdemnabimus? Etenim

ſi C. Ra-

ſi C. Rabirio, quòd iit ad arma, crucẽ T.Labienus in campo Martio defigendam putauit: quod tandem excogitabitur in eum ſupplicium, qui vocauit? Ac ſi fides Saturnino data eſt, quòd abs te ſępiſſimè dicitur, nõ eam C.Rabirius, ſed C.Marius dedit? idemq; violauit, ſi in fide non ſtetit? Quæ fides, Labiene, quí potuit ſine ſenatuſconſulto dari? adeóne hoſpes huiuſce vrbis, adeóne ignarus es diſciplinæ, conſuetudiniſq; noſtræ, vt hæc neſcias? vt peregrinari in aliena ciuitate, non in tua magiſtratum gerere videare? Quid iam iſta C.Mario, inquit, nocere poſſunt, quoniã ſenſu, & vita caret? Itáne verò? tantis in laboribus C.Marius, periculiſq; vixiſſet, ſi nihil longius, quàm vitæ termini poſtulabant, ſpe atq; animo de ſe, & gloria ſua cogitaſſet? At, credo, cùm innumerabileis hoſtiũ copias in Italia fudiſſet, atq; obſidione remp. liberaſſet, omnia ſua ſecum vnà moritura arbitrabatur. non eſt ita, Quirites: neq; quiſquã noſtrûm in reip. periculis cum laude, ac virtute verſatur, quin ſpe poſteritatis, fructúque ducatur. Itaq; cùm multis aliis de cauſſis virorum bonorum mentes diuinæ mihi, atq; æternæ videntur eſſe, tum maximè quod optimi, & ſapientiſſimi cuiuſq; animus ita præſentit in poſterum, vt nihil, niſi ſempiternum ſpectare videatur. Quapropter equidem & C.Marii, & ceterorum virorum ſapientiſſimorum, ac fortiſſimorum ciuium menteis, quæ mihi videntur ex hominum vita ad Deorum religionem, & ſanctimoniam demigraſſe, teſtor, me pro illorũ fama, gloria, memoria, non ſecus ac pro patriis fanis, atque delubris propugnandum putare: ac ſi pro illorum laude mihi arma capienda eſſent, non minus ſtrenuè caperem, quàm illi pro cõmuni ſalute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguũ nobis vitæ curriculum natura circumſcripſit, immenſum gloriæ. quare ſi eos, qui iam de vita deceſſerunt, ornabimus, iuſtiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Sed ſi illos, Labiene, quos iam videre nõ poſſumus, negligis, ne his quidẽ, quos vides, conſuli putas oportere? neminem eſſe dico ex iis omnibus, qui illo die Romæ fuerint, quem tu diem in iudicium vocas, pubeſq; tum fuerit, quin arma ceperit, quin cõſules ſecutus ſit. omnes ii, quorum tu ex ætate coniecturam facere potes, quid tũ fecerint, abs te rei capitis C.Rabirii nomine citantur. At occîdit Saturninũ Rabirius. vtinã feciſſet,

non supplicium deprecarer, sed præmium postularem. Etenim si Scæuæ seruo Q. Crotonis, qui occîdit L. Saturninum, libertas data est, quod equiti Rom. præmium dari par fuisset? &, si C. Marius, quòd fistulas, quibus aqua suppeditabatur Iouis optimi Maximi templis ac sedibus, præcidi imperarat, quòd in cliuo Capitolino improborum ciuium

Desunt, vt videtur, non pauca.

IN L. CATILINAM, IN SENATV.

ORATIO XIX.

QVOVSQVE tandem abutere Catilina patientia nostra? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? nihilne te nocturnũ præsidium palatii, nihil vrbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horũ ora vultusq; mouerũt? patêre tua cõsilia non sentis? constrictã iam omnium horũ conscientia teneri cõiurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, vbi fueris, quos conuocaueris, quid consilii ceperis, quem nostrûm ignorare arbitraris? O tempora! ô mores! Senatus hoc intelligit, consul videt: hic tamen viuit. viuit? imo verò etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat, & designat oculis ad cædem vnumquemque nostrûm. Nos autem viri fortes satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem, ac tela vitemus. Ad mortem te Catilina, duci iussu consulis iampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omneis iamdiu machinaris. An verò vir amplissimus P. Scipio pontifex maximus Tib. Gracchum mediocriter labefactantem statum reipublicæ priuatus

priuatus interfecit; Catilinam verò orbem terræ cæde, atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Seruilius Ahala Sp. Melium nouis rebus studentem manu sua occîdit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, vt viri fortes acrioribus suppliciis ciuem perniciosum, quàm acerbissimum hostẽ coercerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens, & graue: non deest reipublicæ consilium neque auctoritas huius ordinis: nos, nos, dico apertè, consules desumus. Decreuit quondam senatus, vt L. Opimius cos. videret, ne quid respublica detrimenti caperet: nox nulla intercessit, interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus clarissimo patre natus, auis, maioribus: occisus est cum liberis M. Fuluius consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario & Valerio coss. permissa est respub. num vnũ diem postea L. Saturninũ tribunũ pleb. & C. Seruilium mors à reipublicæ pœna remorata est? At nos vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis: habemus enim huiusmodi senatusconsultum, verumtamen inclusum in tabulis, tamquam gladium in vagina reconditum. quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, cõuenit. Viuis, & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me esse clementem, cupio in tantis reipublicæ periculis non dissolutum videri: sed iam me ipsum inertiæ nequitiæq; condemno. castra sunt in Italia contra remp. in Etruriæ faucibus collocata, crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autẽ imperatorem castrorum, ducemq; hostium intra mœnia, atq; adeò in senatu videmus, intestinã aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te iam, Catilina, comprehendi, si interfici iussero, credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius à me, quàm quisquam crudelius factũ esse dicat. Verùm ego hoc, quod iampridem factum esse oportuit, certa de caussa nondum adducor, vt faciam. tum denique interficiam te, cùm iam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inueniri poterit, qui id non iure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit qui te defendere audeat, viues, & viues ita vt nunc viuis, multis meis, & firmis præsidiis obsessus, ne,

commouere te cõtra rempublicam poſſis: multorum te etiam oculi,& aures non ſentientem,ſicut adhuc fecerunt,ſpeculabuntur,atq; cuſtodient. Etenim quid eſt Catilina, quod iam amplius exſpectes,ſi neque nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec priuata domus parietibus continere vocem coniurationis tuæ poteſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? muta iam iſtam mentem, mihi crede,obliuiſcere cædis, atque incendiorum: teneris vndique, luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſtíne me ante diem XII. kal.Nouemb.dicere in ſenatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet ante diem VIII.kalend.Nouembris,C.Manlium audaciæ ſatellitem,atque adminiſtrum tuæ? num me fefellit,Catilina,non modò res tanta,tam atrox, tam incredibilis, verùm id quod multo magis eſt admirandum,dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe in ante diem V.kalend. Nouembris,tum,cùm multi principes ciuitatis Roma, non tam ſui conſeruandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorum cauſſa profugerunt. num infitiari potes, te illo ipſo die meis præſidiis, mea diligentia circumcluſum, commouere te contra rempublicam non potuiſſe? cùm tu diſceſſu ceterorum,noſtra tamen,qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas. Quid? cùm te Præneſte kalen. ipſis Nouembris occupaturum nocturno impetu eſſe confideres, ſenſiſtíne illam coloniam meo iuſſu, meis præſidiis, cuſtodiis,vigiliisque eſſe munitam? nihil agis,nihil moliris, nihil cogitas,quod ego nõ modò audiam,ſed etiam videam, planéque ſentiam. Recognoſce mecum tandem illam ſuperiorem noctem: iam intelliges multo me vigilare acrius ad ſalutem,quàm te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori nocte veniſſe inter falcarios(non agam obſcurè) in M. Leccæ domum: conueniſſe eodem complureis eiuſdem amentiæ,ſceleriſque ſocios. num negare audes? quid taces? conuincam,ſi negas. video enim eſſe hîc in ſenatu quoſdam, qui tecum vnà fuere. O Dii immortales, vbinam gentium ſumus? quam rempub.habemus? in qua vrbe viuimus? hîc,hîc ſunt, in noſtro numero P. C. in hoc orbis terræ ſanctiſſimo grauiſſimoq; conſilio,qui de meo,noſtrumq; omniũ interitu, qui de huius vrbis,atq; adeò orbis terrarum exitio cogitent.

tent.

rent. hosce ego video consul, & de republ. sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam ea nocte Catilina: distribuisti parteis Italiæ: statuisti quò quemq; proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti vrbis parteis ad incendia: confirmasti, te ipsum iam esse exiturum: dixisti paullulum tibi esse etiam tum moræ, quòd ego viuerẽ. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, & sese illa ipsa nocte paullo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerẽtur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam maioribus præsidiis muniui, atque firmaui: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cùm illi ipsi venissent, quos ego iam multis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cùm ita sint, Catilina, perge quo cœpisti: egredere aliquando ex vrbe. patent portæ, proficiscere: nimiũ diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant: educ tecum etiam omneis tuos; si minus, quàm plurimos: purga vrbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me, atque te murus intersit: nobiscum versari iam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna Diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Ioui Statori antiquissimo custodi huius vrbis, quòd hanc tam tætram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties iam effugimus: non est sæpius in vno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi consuli designato Catilina insidiatus es, non publico me præsidio, sed priuata diligentia defendi: cùm proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copiis, nullo tumultu publicè concitato: denique quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ esse coniunctam. Nunc iam apertè rempublicã vniuersam petis, templa Deorum immortalium, tecta vrbis, vitam omnium ciuium, Italiam denique totam, ad exitium, & vastitatem vocas. quare, quoniam id, quod primum, atque huius imperii, disciplinæque maiorum proprium est, facere non audeo, faciam id, quod est ad seueritatem

lenius,ad communem ſalutem vtilius.nam ſi te interfici iuſſero,reſidebit in republica reliqua cõiuratorum manus: ſin (quod te iamdudum hortor) exieris,exhaurietur ex vrbe tuorum comitum, magna, & pernicioſa ſentina reipublicæ.Quid eſt Catilina? num dubitas id,me imperante, facere, quod iam tua ſponte faciebas? exire ex vrbe conſul hoſtem iubet: interrogas me, num in exſilium? non iubeo: ſed,ſi me conſulis,ſuadeo. Quid enim, Catilina, eſt,quod te tam in hac vrbe delectare poſſit,in qua nemo eſt extra iſtam coniurationem perditorum hominum,qui te non metuat; nemo,qui te non oderit? Quæ nota domeſticæ turpitudinis non inuſta vitæ tuæ eſt? quod priuatarum rerum dedecus nõ hæret infamiæ? quæ libido ab oculis,quod facinus à manibus vnquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adoleſcentulo,quem corruptelarum illecebris irretiſſes,non aut ad audaciam ferrũ, aut ad libidinem facem prætuliſti? quid verò nuper? cùm morte ſuperioris vxoris, nouis nuptiis domum vacuam feciſſes, nónne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti? quod ego prætermitto,& facile patior ſileri,ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas aut extitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omneis impendere tibi proximis idibus ſenties. ad illa venio, quæ non ad priuatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad omnium noſtrûm vitam ſalutemq́ue pertinent. potéſtne tibi huius vitæ hæc lux,Catilina, aut huius cæli ſpiritus eſſe iucundus? cùm ſcias horum eſſe neminem, qui neſciat te pridie kalend. Ianuar. Lepido, & Tullo coss. ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum, & principum ciuitatis interficiendorum cauſſa, parauiſſe? ſceleri, ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam reipublicæ obſtitiſſe? Ac iam illa omitto: neque enim ſunt aut obſcura, aut non multo poſt commiſſa. quoties tu me deſignatum, quoties me conſulem interficere voluiſti? quot ego tuas petitiones ita cõiectas, vt vitari poſſe non viderentur, parua quadam declinatione, &, vt aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neq; tamen conari, ac velle

ac velle desistis. Quoties iã, quoties iã tibi extorta est sica ista de manib': quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutius nõ potes: quæ quidẽ quibus abs te initiata sacris ac deuota sit, nescio, quòd eam necesse putas cõsulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista vita? sic enim iam tecum loquar, non vt odio permotus esse videar, quo debeo, sed vt misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paullo ante in senatũ: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessariis salutauit? si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cùm sis grauissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid, quòd aduentu tuo ista subsellia vacua facta sunt? quid, quòd omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædẽ constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem istam subselliorum nudã, atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? serui, mehercle, mei, si me isto pacto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domum meã relinquẽdam putarem: tu tibi vrbem non arbitraris? &, si me meis ciuibus iniuria suspectum tam grauiter, atque infensum viderem, carere me aspectu ciuium, quàm infestis oculis omniũ conspici mallem: tu cùm conscientia scelerum tuorũ agnoscas odium omnium iustum, & iam tibi diu debitum, dubitas, quorum menteis, sensusque vulneras, eorum aspectũ, præsentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos vlla ratione placare posses, vt opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ cõmunis est omnium nostrûm parens, odit ac metuit, & iamdiu te nihil iudicat, nisi de paricidio suo, cogitare. huius tu neque auctoritatem verebere, neque iudicium sequêre, neq; vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum iam tot annos facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi vni multorum ciuium neces, tibi vexatio, direptioque sociorum impunita fuit, ac libera: tu nõ solùm ad negligendas leges & quæstiones, verum etiam ad euertendas, perfringendásque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, vt potui, tuli: nunc verò, me totam esse in metu propter te vnũ, quidquid increpuerit, Catilinã timeri, nullum videri contra me consilium iniri posse, quòd à tuo scelere abhorreat, non est

ferendum.Quamobrem diſcede,atque hunc mihi timorem eripe: ſi verus,ne opprimar;ſin falſus, vt tandem aliquando timere deſinam. Hæc ſi tecum,vt dixi,patria loquatur,nónne impetrare debeat,etiam ſi vim adhibere nõ poſſit? Quid, quòd tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? quid quòd vitandæ ſuſpicionis cauſſa, apud M.Lepidum te habitare velle dixiſti? à quo non receptus, etiam ad me venire auſus es, atque vt domi meæ tẽ aſſeruarem rogaſti? Cùm à me quoque id reſponſum tuliſſes,me nullo modo poſſe iiſdem parietibus tutò eſſe tecum, qui magno in periculo eſſem, quòd iiſdẽ mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem veniſti, à quo repudiatus, ad ſodalem tuum, virum optimũ M. Marcellum demigraſti: quem tu videlicet & ad cuſtodiendum te diligentiſſimum, & ad ſuſpicandum ſagaciſſimum, & ad vindicandum fortiſſimum fore putaſti. Sed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abeſſe debere,qui ſeipſum iam dignum cuſtodia iudicauerit? Quæ cùm ita ſint, Catilina,dubitas,ſi hîc emori æquo animo non potes,abire in aliquas terras & vitam iſtam multis ſuppliciis iuſtis debitiſq; ereptam,fugæ ſolitudiniq; mandare? Refer, inquis, ad ſenatum.id enim poſtulas: &, ſi hic ordo ſibi placere decreuerit te ire in exſilium, obtemperaturum te eſſe dicis. Non referã id,quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, vt intelligas quid hi de te ſentiant. Egredere ex vrbe Catilina: libera rempub. metu: in exſilium, ſi hanc vocem exſpectas, proficiſcere. quid eſt Catilina? ecquid attendis, ecquid animaduertis horum ſilentiũ? patiuntur: tacent. quid exſpectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis? At ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo P. Sextio, ſi fortiſſimo viro M.Marcello dixiſſem, iam mihi conſuli hoc ipſo in templo iure optimo ſenatus vim,& manus intuliſſet: de te autem Catilina,cùm quieſcunt, probant: cùm patiuntur, decernunt: cùm tacent,clamant. neq; hi ſolùm,quorum tibi auctoritas eſt videlicet cara, vita viliſſima: ſed etiam illi equites Rom. honeſtiſſimi, atque optimi viri, cæteriq; fortiſſimi ciues, qui circumſtant ſenatum: quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paullo ante exaudire potuiſti. quorum ego vix abs te iamdiu manus, ac tela contineo, eoſdem facilè adducam, vt te hæc, quæ iam-

pridem

pridem vastare studes, relinquentem vsque ad portas prosequantur. Quamquam quid loquor? te vt vlla res frangat? tu vt vmquam te corrigas? tu vt vllam fugam meditere? tu vllum vt exsilium cogites? vtinam tibi istam mentem Dii immortales darent. tametsi video, si mea voce perterritus ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas inuidiæ nobis, si minus in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impẽdeat. Sed est mihi tanti, dũmodo ista tua priuata sit calamitas, & à reip. periculis seiungatur. Sed tu vt vitiis tuis cõmoueare, vt legum pœnas pertimescas, vt temporibus reipub. concedas, non est postulandum. neque enim, Catilina, is es, vt te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocarit. Quamobrem, vt sæpe iam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, vt prædicas, tuo conflare vis inuidiam, rectà perge in exsilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius inuidiæ, si in exsilium ieris iussu consulis, sustinebo. sin autẽ seruire meæ laudi, & gloriæ mauis, egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium, concita perditos ciueis, secerne te à bonis, infer patriæ bellum, exsultà impio latrocinio: vt à me non eiectus ad alienos, sed inuitatus ad tuos isse videaris. Quamquam quid ego te inuitem, à quo iam sciam esse præmissos, qui tibi ad Forum Aurelium præstolarentur armati? sciam pactam & constitutam esse cum Manlio diem? à quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse cõfido, & funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? Tu vt illa diutius carere possis, quàm venerari ad cædẽ proficiscens solebas? à cuius altaribus sæpe istam dextram impiam ad necem ciuium transtulisti? Ibis tandem aliquando, quo te iam pridẽ tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. ad hanc te amentiã natura peperit, voluntas exercuit, fortuna seruauit. numquã tu nõ modò otiũ, sed ne bellũ quidem, nisi nefarium, concupisti. nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verum etiam spe derelictis, conflatam improborum manum. hic tu qua lætitia perfruẽre? quib. gaudiis exsultabis? quãta in voluptate bacchabere?

cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad huius vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: iacêre humi non modò ad obsidendum stuprum, verùm etiam ad facinus obeundũ: vigilare non solùm ad insidiandum somno maritorũ, verùm etiam bonis occisorum. Habes vbi ostentes illam præclarã tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omniũ, quibus te breui tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cùm te à consulatu repuli, vt exsul potius tentare, quàm consul vexare remp. posses, atque vt id quod esset à te scelerate susceptum, latrocinium potius, quàm bellum nominaretur. Nunc vt à me P. C. quandam prope iustam patriȩ querimoniam detester ac deprecer, percipite quæso diligẽter quæ dicam, & ea penitus animis vestris mentibúsq; mandate. Etenim si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis respub. loquatur: M. Tulli, quid agis? túne eum, quem esse hostem comperisti, quẽ ducẽ belli futurum vides, quem exspectari imperatorem in castra hostium sentis, auctorẽ sceleris, principẽ coniurationis, euocatorẽ seruorum & ciuium perditorum, exire patieris, vt abs te non emissus ex vrbe, sed immissus in vrbem esse videatur? nónne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mósne maiorum? at persæpe etiam priuati in hac rep. perniciosos ciueis morte multarunt. an leges, quæ de ciuium Romanorum supplicio rogatæ sunt? at numquam in hac vrbe ii, qui a repub. defecerunt, ciuium iura tenuerunt. an inuidiã posteritatis times? præclaram verò populo R. refers gratiã, qui te hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum, tam maturè ad summum imperium per omneis honorum gradus extulit, si propter inuidiã, aut alicuius periculi metum, salutem ciuium tuorum negligis. Sed si quis est inuidiæ metus, num est vehementius seueritatis, ac fortitudinis inuidia, quàm inertiæ, ac nequitiæ pertimescenda? An cùm bello vastabitur Italia, vexabuntur vrbes, tecta ardebunt, tum te non existimas inuidiæ incendio conflagraturum? His ergo sanctissimis reip. vocibus & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu iudicarem, P. C. Catilinã morte multari, vnius

vnius vſuram horę gladiatori iſti ad viuendum nō dediſſem. etenim ſi ſummi viri, & clariſſimi ciues Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & ſuperiorum cōplurium ſanguine non modò ſe non contaminarunt, ſed etiam honeſtarunt, certè verendum mihi nō erat, ne quid, hoc paricida ciuium interfecto, inuidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quòd ſi ea mihi maximè impenderet, tamen hoc animo ſemper fui, vt inuidiam virtute partā gloriā, non inuidiā putarem. Quamquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminēt, non videant, aut ea quæ vident, diſſimulent: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, coniurationemq; naſcētem non credendo corroborauerunt: quorum auctoritatem ſecuti multi, non ſolùm improbi, verùm etiam imperiti, ſi in hunc animaduertiſſem, crudeliter & regiè factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quo intendit, in Manliana caſtra peruenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat coniurationem eſſe factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem vno interfecto, intelligo hanc reipub. peſtem paulliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quòd ſi ſe eiecerit, ſecúmque ſuos eduxerit, & eodem cæteros vndique collectos naufragos aggregauerit, exſtinguetur, atq; delebitur, non modò hæc tam adulta reipub. peſtis, verùm etiam ſtirps, ac ſemē malorum omnium. Etenim iamdiu P.C. in his periculis coniurationis, inſidiisq; verſamur: ſed neſcio quo pacto omnium ſcelerum, ac veteris furoris, & audacię maturitas in noſtri conſulatus tempus erupit. Quòd ſi ex tāto latrocinio iſte vnus tolletur, videbimur fortaſſe ad breue quoddā tempus cura, & metu eſſe releuati, periculum autem reſidebit, & erit incluſum penitus in venis, atque in viſceribus reipublicæ. Vt ſæpe homines ægri morbo graui, cùm æſtu, febriq; iactantur, ſi aquā gelidā biberint, primo releuari videntur, deinde multo grauius vehementiúſque afflictantur; ſic hic morbus, qui eſt in republica, releuatus iſtius pœna, vehementius viuis reliquis ingraueſcet. Quare P.C. ſecedant improbi, ſecernāt ſe à bonis, vnū in locum congregentur, muro deniq;, id quod ſæpe iam dixi, ſecernantur à nobis: deſinant inſidiari domi ſuæ conſuli, circumſtare tribunal prætoris vrbani, obſidere cum gladiis curiā, malleolos ad incendendam vrbem, faceſq; cōparare:

ſit deniqueinſcriptum in fronte vniuſcuiuſq; ciuis, quid de repub.ſentiat.Polliceor vobis hoc P.C. tantã in nobis coſs. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Rom. virtutem, tantam in omnibus bonis conſenſionẽ,vt Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata,oppreſſa, vindicata eſſe videatis.Hiſce omnibus Catilina, cum ſumma reip. ſalute,& cum tua peſte, ac pernicie, cúmque eorum exitio,qui ſe tecum omni ſcelere, paricidioq; iũxerunt,proficiſcere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu,Iupiter, qui iiſdem,quibus hæc vrbs, auſpiciis à Romulo es conſtitutus, quem Statorem huius vrbis, atque imperii verè nominamus,hunc,& huius ſocios à tuis aris, cæteriſq; templis, & tectis vrbis, ac mœnibus, à vita, fortuniſq; ciuiũ omnium arcebis, & omneis inimicos bonorum, hoſteis patriæ,latrones Italiæ,ſcelerũ fœdere inter ſe,ac nefaria ſocietate cõiunctos, æternis ſuppliciis viuos,mortuoſq; mactabis.

IN L. CATILINAM AD QVIRITES.

ORATIO XX.

TANDEM aliquando,Quirites,L. Catilinam furentem audacia, ſcelus anhelantẽ,peſtẽ patriæ nefariè molientẽ,vobis atq; huic vrbi ferrũ flammamq; minitantẽ,ex vrbe vel eiecimus,vel emiſimus,vel ipſum egrediẽtem vrbe proſecuti ſumus. abiit, exceſſit euaſit,erupit. nulla iã pernicies à monſtro illo,atq; prodigio mœnibus ipſis intra mœnia cõparabitur. Atq; hunc quidẽ vnũ huius belli domeſtici ducem ſine controuerſia vicimus.non enim iam inter latera noſtra ſica illa verſabitur:non in campo,non in foro,non in curia, nõ deniq; intra domeſticos parietes pertimeſcemus. loco ille motus eſt,cũ eſt ex vrbe depulſus: palàm iã cum hoſte,nullo impediente,

pediente,bellum iustũ geremus.Sine dubio perdidimus hominẽ,magnificẽq; vicimus, cũ illũ ex occultis insidiis in apertũ latrociniũ coniecimus. Quòd verò non cruẽtum mucronẽ,vt voluit,extulit,quòd viuis nobis egressus est,quòd ei ferrum de manibus extorsimus,quòd incolumeis ciueis, ꝙ stantẽ vrbẽ reliquit:quãto taudẽ illum mærore afflictũ esse, & ꝓfligatum putatis? Iacet ille nunc prostratus,Quirites,& se perculsum, atq; abiectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc vrbẽ,quã ex suis faucibus ereptã esse luget: quæ quidẽ lætari mihi videtur, quòd tantã pestẽ euomuerit,forasq; proiecerit. At si quis est talis qualeis esse omneis oportebat, qui hoc ipso,in quo exsultat, & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tã capitalẽ hostẽ non cõprehenderim potius,quàm emiserim: nõ est ista mea culpa,Quirites,sed tẽporum.Interemptum esse L. Catilinã, & grauissimo supplicio affectum iampridẽ oportebat:idque à me & mos maiorum,& huius imperii seueritas, & respub. postulabat.Sed quàm multos fuisse putatis,qui,quæ ego deferrẽ, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos,qui etiã defenderent? quã multos,qui propter improbitatẽ fauerent? Ac si, sublato illo,depelli à vobis omne periculum iudicarẽ,iampridẽ ego L. Catilinam non modò inuidiæ meæ,verùm etiam vitæ periculo sustulissem:sed cùm viderẽ,ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum vt erat meritus, morte multassem, fore,vt eius socios inuidia oppressus persequi nõ possem: rẽ huc deduxi,vt tum palàm pugnare possetis,cùm hostẽ apertè videretis.Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quòd ex vrbe parum comitatus exierit. Vtinam ille omneis secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit,quem amare in prætexta cœperat:Publicium,& Munatium,quorum æs alienum contractum in popina nullum reipub.metum afferre poterat. reliquit quos viros? quanto alieno ære? quàm valenteis? quàm nobileis? Itaq; ego illũ exercitum, & Gallicanis legionib.& hoc delectu,quẽ in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit,& his copiis,quę à nobis quotidie cõparantur,magnopere contemno,collectum ex senibus desperatis, ex agresti

luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quàm illum exercitum maluerunt. quibus ego non modò si aciem exercitus nostri, verùm etiam si edictum prætoris ostendero, cōcident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent vnguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hîc permanent, mementote nō tam exercitum illum esse vobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque etiam hoc magis sunt timendi:quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permouentur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has vrbanas insidias cædis, atq; incendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid exspectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futurā. quod exspectaui, iam sum assecutus, vt vos omnes factā esse apertè coniurationem contra rempub. videretis. nisi verò si quis est, qui Catilinæ simileis cum Catilina sentire non putet. Nō est iam lenitati locus, seueritatem res ipsa flagitat. vnum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tābescere: demonstrabo iter: Aurelia via profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempubl. si quidem hanc sentinā huius vrbis eiecerit! vno mehercule Catilina exhausto, releuata mihi, & recreata respu. videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis paricida, quis testamentorum subiector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor iuuentutis, quis corruptus, quis perditus inueniri potest, qui se cum Catilina non familiarissimè vixisse fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Iā verò quæ tanta in vllo vnquam homine iuuentutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissimè, aliorum amori flagitiosissimè seruiebat: aliis fructum libidinū, aliis mortem parentū, non modò impellendo, verùm etiā adiuuan-

adiuuando pollicebatur. Nunc verò quàm ſubitò non ſolùm ex vrbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modò Romæ, ſed nec vllo in angulo totius Italię oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibilis ſceleris fœdus adſciuerit. Atque vt eius diuerſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis, nemo eſt in ludo gladiatorio paullo ad facinus audacior, qui ſe nòn intimum Catilinæ eſſe fateatur: nemo in ſcena leuior & nequior, qui ſe non eiuſdem prope ſodalem fuiſſe commemoret. Atque idem tamen ſtuprorum, & ſcelerum exercitatione, aſſuefactus frigore, & fame, & ſiti, ac vigiliis perferendis, fortis ab iſtis ſuis ſociis prædicabatur, cùm induſtriæ ſubſidia, atque inſtrumenta virtutis in libidinem, audaciamque conſumerentur. Hunc verò ſi ſui fuerint comites ſecuti, ſi ex vrbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges, o nos beatos! o rempubl. fortunatam! o præclaram laudem conſulatus mei! Non enim iam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, niſi cædes, niſi incendia, niſi rapinas: patrimonia ſua profuderunt, fortunas ſuas obligurierunt: res eos iampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quòd ſi in vino, & alea cômiſſationes ſolùm, & ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi: hoc verò quis ferre poſſit, inerteis homines fortiſſimis viris inſidiari, ſtultiſſimos prudentiſſimis, ebrioſos ſobriis, dormienteis vigilantibus? qui mihi accubantes in conuiuiis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, ſertis redimiti, vnguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque vrbis incendia. quibus ego confido impendêre fatum aliquod; & pœnas iamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare iam planè, aut certè iam appropinquare. Quos ſi meus conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit, non breue neſcio quod tempus, ſed multa ſæcula propagarit reipublicæ. nulla eſt enim natio, quam pertimeſcamus: nullus rex, qui bellum populo Romano inferre poſſit: omnia ſunt externa, vnius virtute, terra mariq́ue pacata: domeſticum bellum manet: intus inſidiæ ſunt: intus inclu-

ſum periculum eſt: intus eſt hoſtis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum eſt. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio inimicitias hominum perditorum. quæ ſanari poterunt, quacumque ratione ſanabo: quæ reſecanda erunt, non patiar ad perniciem ciuitatis manere. Proinde aut exeant, aut quieſcant, aut, ſi & in vrbe, & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, exſpectent. At etiam ſunt, Quirites, qui dicant à me in exſilium eiectũ eſſe Catilinam. quod ego ſi verbo aſſequi poſſem, iſtos ipſos eiicerem, qui hæc loquuntur. homo enim videlicet timidus, & permodeſtus vocem conſulis ferre non potuit: ſimulatq; ire in exſilium iuſſus eſt, paruit. Quid, quòd heſterno die, cùm domi mea pæne interfectus eſſem, ſenatum in ædem Iouis Statoris vocaui, rem omnem ad patres conſcriptos detuli? quò cùm Catilina veniſſet, quis eum ſenator appellauit? quis ſalutauit? quis denique ita aſpexit vt perditum ciuem, ac non potius vt importuniſſimum hoſtem? quin etiam principes eius ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam atq; inanem reliquerunt. Hîc ego vehemens ille conſul, qui verbo ciueis in exſilium eiicio, quæſiui à Catilina, an nocturno conuentu apud M. Leccam fuiſſet, néc ne. cùm ille homo audaciſſimus, conſcientia conuictus, primò reticuiſſet, patefeci cetera: quid ea nocte egiſſet, vbi fuiſſet, quid in proxima conſtituiſſet, quemadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, docui. cùm hæſitaret, cùm cunctaretur, quæſiui quid dubitaret proficiſci eò, quò iampridem pararat, cùm arma, cùm ſecures, cùm faſces, cùm tubas, cùm ſigna militaria, cùm aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. In exſilium eiiciebam, quem iam ingreſſum in bellum eſſe videbam? Etenim credo, Manlius iſte centurio, qui in agro Fæſulano caſtra poſuit, bellum populo Rom. ſuo nomine indixit, & illa caſtra nunc non Catilinam ducem exſpectant; & ille eiectus in exſiliũ, ſe Maſſiliam, vt aiunt, non in hæc caſtra conferet. O condicionem miſeram non modò adminiſtrandæ, verùm etiam conſeruandæ reipub. nunc ſi L. Catilina conſiliis, laboribus, periculis meis circumcluſus, ac debilitatus, ſubitò pertimuerit, ſententiam mutauerit, deſeruerit ſuos, conſiliũ belli

faciundi

faciundi abiecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugã, atque exsilium conuerterit, non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus mea diligentia, non de spe, conatuq; depulsus, sed indemnatus, innocens in exsilium eiectus à consule, vi, & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum, me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannũ existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, huius inuidiæ falsæ, atque iniquæ tempestatem subire, dummodo à vobis huius horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sanè eiectus esse à me, dummodo eat in exsilium: sed mihi credite, non est iturus. Numquam ego à Diis immortalibus optabo, Quirites, inuidiæ meæ leuandæ caussa, vt L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamẽ audietis: multoq; magis illud timeo, ne mihi sit inuidiosum aliquando, quòd illum emiserim potius, quàm quòd eiecerim. Sed cùm sint homines, qui illum cùm profectus sit, eiectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quamquã isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Massilienses ire malit. Ille autẽ si, mehercules, hoc, quod agit, numquã ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quàm exsulem viuere: nunc verò, cùm ei nihil adhuc præter ipsius voluntatẽ, cogitationemq; acciderit, nisi quòd viuis nobis, Roma profectus est, optemus potius, vt eat in exsiliũ, quàm queramur. Sed cur tamdiu de vno hoste loquimur, & de eo hoste, qui iam fatetur se esse hostem, & quem, quia, quòd semper volui, murus interest, non timeo? de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidẽ ego, si vllo modo fieri posset, non tam vlcisci studeo, quàm sanare, & ipsos placare reipub. neque, id quare fieri non possit, si me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generib. hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinã consilii, atq; orationis meæ, si quã potero, afferam. Primum genus est eorum, qui magno in ære alieno maiores etiam possessiones habent, quarum amore adducti dissolui nullo modo possunt. Horum hominũ species est honestissima: sunt

enim locupletes, voluntas verò, & caussa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copiosus sis, & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere? quid enim exspectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas nouas? errant, qui istas à Catilina exspectant. meo beneficio tabulæ nouæ proferentur, verùm auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione vlla salui esse possunt. Quòd si maturius facere voluissent, neque, (id quod stultissimū est) certare cum vsuris fructibus prædiorum, locupletioribus his, & melioribus ciuibus vteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quòd aut deduci de sententia possunt, aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra remp. quàm arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expetunt: rerum potiri volunt: honores, quos, quieta repub. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, vnum scilicet & idem, quod ceteris omnibus, vt desperent se id, quod conantur, consequi posse. primùm omnium meipsum vigilare, adesse, prouidere reipub. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinē, magnas præterea copias militum, Deos denique immortaleis huic inuicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ vrbi, contra tantam vim sceleris præsentis auxilium esse laturos. Quòd si iam sint id, quod cum summo furore cupiūt, adepti, num illi in cinere vrbis, & sanguine ciuium, quæ mente consceleratа, ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitiuo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate iam confectum, exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina successit. Hi sunt homines ex his coloniis, quas Fæsulis Sulla constituit: quas ego vniuersas ciuium esse optimorum, & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque iactarunt. hi dum ædificant tamquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis,

conuiuiis,

conuiuiis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, vt si salui esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. qui etiam nonnullos agresteis homines tenueis, atque egenteis in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego vtrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, & proscriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est ciuitati, vt iam ista non modò homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sanè varium, & mistum, & turbulentum qui iampridem premuntur: qui numquam emergent: qui partim inertia, partim malè gerendo negotia, partim etiam sumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, iudiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex vrbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acreis, quàm insidiatores lentos esse arbitror. qui homines primũ si stare non possunt, corruant, sed ita, vt non modò ciuitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. nam illud non intelligo, quamobrem, si viuere honestè non possunt, perire turpiter velint, aut cur minore dolore perituros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est paricidarum, sicariorum, deniq; omnium facinorosorum: quod ego à Catilina non reuoco. nam neque diuelli ab eo possunt: & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ita multi, vt eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solùm numero, verùm etiam genere ipso, atque vita, quod proprium est Catilinæ, de eius delectu, immo verò de complexu eius ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cenis expromitur, in his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudiciq; versantur. Hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solùm amare, & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt. qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiam si Catilina perierit, scitote hoc in republ. seminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in ca-

stra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim iam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac niueis perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quòd in conuiuiis nudi saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cùm hanc sit habiturus Catilina scortatorũ cohortem prætoriam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosq; exercitus, & primùm gladiatori illi confecto, & saucio consules, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum eiectam ac debilitatam manum florem totius Italiæ ac robur educite. Iam verò vrbes coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis siluestribus. neque verò cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopia, atque egestate debeo conferre. Sed si omissis his rebus omnibus, quib. nos superamus, eget ille, senatu, equitibus Romanis, populo, vrbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, prouinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsas caussas, quæ inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quàm valde illi iaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cum temeritate, cùm vitiis omnibus: postremò copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona deniq; spes cum omnium rerum desperatione confligit. In huiuscemodi certamine ac prœlio nonne, etiam si hominum studia deficiant, Dii ipsi immortales cogẽt ab his præclarissimis virtutibus tot, & tanta vitia superari? Quæ cùm ita sint, Quirites, vos, quemadmodum iam antea dixi, vestra tecta custodiis, vigiliisq; defendite: mihi, vt vrbi sine vestro metu ac sine vllo tumultu, satis esset præsidii, consultum ac prouisum est. Coloni omnes, municipesque vestri certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facilè vrbeis suas, finesq; defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putauit,

quam-

quamquam meliore animo ſunt, quàm pars patriciorum, poteſtate tamē in veſtra continebuntur. Q. Metellus, quem egò proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumq́ue pręmiſi, aut opprimet hominem, aut omneis eius motus, conatusq; prohibebit. reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, iam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in vrbe remanſerunt, atq; adeò qui contra vrbis ſalutem, omniumq; veſtrûm in vrbe à Catilina relicti ſunt, quamquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt ciues, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc ſi cui ſolutior viſa eſt, hoc exſpectauit, vt id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum eſt, iam non poſſum obliuiſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe conſulem: mihi aut cum his viuendum, aut pro his eſſe moriendum. nullus eſt portæ cuſtos, nullus inſidiator viæ: ſi qui exire volunt, conſulere ſibi poſſunt: qui verò in vrbe ſe commouerit, cuius ego non modò factum, ſed inceptum vllum, conatúmve contra patriam deprehendero, ſentiet in hac vrbe eſſe conſules vigilanteis, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe arma, eſſe carcerem, quem vindicem nefariorum, ac manifeſtorum ſcelerum maiores noſtri eſſe voluerunt. Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, vt res maximæ minimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum, ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum, ac maximum, me vno togato duce, & imperatore ſedetur. quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, vt ſi vllo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac vrbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiam, quòd in tanto, & tam inſidioſo bello vix optandum videtur, vt ne quis bonus intereat, paucorumq; pœna vos omnes iam ſalui eſſe poſſitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites, ſed multis, & nō dubiis Deorum immortaliū ſignificationibus, quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiamq; ſum ingreſſus: qui iam non procul, vt quondam ſolebant, ab externo hoſte, atque longinquo, ſed hîc præſentes ſuo numine, atque auxilio ſua templa, atque vrbis tecta defendunt. quos vos,

Quirites, precari, venerari, atq; implorare debetis: vt quam vrbem pulcherrimam, florentissimã, potentissimamq; esse voluerunt, hanc omnibus hostiũ copiis terra, mariq; superatis, à perditissimorum ciuium nefario scelere defendant.

IN L. CATILINAM AD QVIRITES.

ORATIO XXI.

REMPVBLICAM Quirites, vitamque omnium vestrûm, bona, fortunas, coniuges, liberósque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimã pulcherrimamque vrbem hodierno die Deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac pæne ex faucibus fati ereptam, & vobis conseruatam, ac restitutam videtis. Et si non minus nobis iucundi, atque illustres sunt ii dies, quibus cõseruamur, quàm illi, quibus nascimur: quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta condicio, & quòd sine sensu nascimur, cum voluptate conseruamur: profectò, quoniam illum, qui hanc vrbem condidit, Romulum ad Deos immortaleis beneuolentia, famaque sustulimus: esse apud vos, posterosque vestros in honore debebitis, qui eandem hanc vrbem conditam amplificatamque seruauit. nam totius vrbis templis, delubris, tectis omnibus subiectos prope iam igneis, circumdatosque restinximus: iidemque gladios in rempub. districtos retudimus, mucronesq; eorum à iugulis vestris reiecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, compertaque sunt per me, vobis iam exponam breuiter, Quirites: vt & quanta, & quàm manifesta, & qua ratione inuestigata, & comprehensa sint, vos qui ignoratis, ex actis scire possitis. Principio,

cipio, vt Catilina paucis ante dieb. erupit ex vrbe, cũ sceleris sui socios, & huiusce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquisset, semper vigilaui, & prouidi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidiis salui esse possemus. Nam tum, cùm ex vrbe Catilinam eiiciebam (non enim iam vereor huius verbi inuidiam, cùm illa magis sit timenda, quòd viuus egressus est) sed tum, cùm illum exterminari volebam, aut reliquam coniuratorum manum simul exituram; aut eos, qui remansissent, infirmos sine illo, ac debileis fore putabam. Atque ego, vt vidi, quos maximo furore, & scelere esse inflammatos sciebam, eos esse nobiscũ, & Romæ remansisse: in eo omneis dies, noctésque consumpsi, vt quid agerent, quid molirentur sentirẽ, ac viderem: vt, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita cõprehenderem, vt tum demum animis, salutíque vestræ prouideretis, cùm oculis maleficium ipsum videretis. Itaq; vt cõperi legatos Allobrogum belli transalpini, & tumultus Gallici excitandi caussa à P. Lentulo esse sollicitatos, eosq; in Galliam ad suos ciueis, eodem itinere cum litteris, mandatisq; ad Catilinam esse missos, comitemq; iis adiunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam litteras: facultatẽ mihi oblatam putaui, vt, quod erat difficillimum, quódq; ego semper optabã à Diis immortalibus, tota res non solùm à me, sed etiam à senatu, & à vobis manifestè deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pontinium prætores, fortissimos, atque amantissimos reipub. viros, ad me vocaui: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi: Illi autem, qui omnia de repub. præclara, atq; egregia sentirẽt, sine recusatione, ac sine vlla mora negotium susceperunt, &, cum aduesperasceret, occultè ad pontem Miluiũ peruenerunt, atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, vt Tiberis inter eos, & pons interesset. eodẽ autem & ipsi sine cuiusquã suspicione multos forteis viros eduxerunt, & ego de præfectura Reatina cõplureis delectos adolescenteis, quorũ opera vtor assiduè in reipublicæ præsidio, cũ gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta, cùm iam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, vnàque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur &

ab illis gladii, & à nostris: res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à ceteris. Tum interuentu Pontinii, atq; Flacci pugna, quæ erat commissa, sedatur: litteræ, quæcumque erant in eo comitatu, integris signis prætoribus traduntur: ipsi comprehensi ad me, cùm iā dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, statim ad me nihildum suspicātem vocaui. Deinde item accersitur P. Statilius, & post eum Cethegus: tardissimè autem Lentulus venit, credo, quòd in litteris dandis præter consuetudinem proxima nocte vigilarat. Cùm verò summis, ac clarissimis huius ciuitatis viris, qui, audita re, frequenter ad me mane conuenerant, litteras à me prius aperiri, quàm ad senatum referri placeret, ne, si nihil esset inuentum, temere à me tantus tumultus iniectus ciuitati videretur: negaui me esse facturum, vt de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea quæ erant ad me delata, reperta non essent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipubl. periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimescēdam. Senatum frequentem celeriter, vt vidistis, coegi. atque interea statim admonitu Allobrogum C. Sulpicium prætorem fortem virum misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorū esset, efferret: ex quibus ille maximum sicarum numerū, & gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam iussu senatus dedi: hortatus sum, vt ea quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cùm vix se ex magno timore recreasset, à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & litteras, vt seruorum præsidio vteretur, & ad vrbem quàm primùm cum exercitu accederet: id autem eo cōsilio, vt cùm vrbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum, distributumq; erat, incendissent, cædemque infinitam ciuium fecissent, præsto esset ille, qui & fugienteis exciperet, & se cum his vrbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli iusiurandum sibi, & litteras à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his & à L. Cassio esse præscriptum, vt equitatum in Italiam quàm primùm mitterent, pedestreis sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis haruspicúmque responsis, se esse tertium illum Cornelium,

lium,ad quem regnum vrbis huius, atque imperium peruenire esset necesse:Cinnam ante se,& Sullam fuisse : eundémque dixisse, fatalem hunc esse annũ ad interitum huius vrbis,atque imperii, qui esset decimus annus post virginũ absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. hanc autem Cethego cum cæteris controuersiam fuisse dixerunt, quòd cùm Lentulo, & cæteris, Saturnalibus cædem fieri,atq; vrbẽ incendi placeret, Cethego nimium id longũ videretur. Ac,ne longum sit,Quirites, tabellas proferri iussimus,quæ à quoq; dicebantur datæ. primũ ostendimus Cethego:signum cognouit:nos linum incidimus:legimus:erat scriptum ipsius manu, Allobrogum senatui, & populo, sese, quæ eorũ legatis confirmasset,esse facturum; orare, vt item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus,qui paullo ante aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud illum itidem erant deprehensæ respondisset, dixissetque se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse:recitatis litteris debilitatus,atq; abiectus,cõscientia conuictus repentè conticuit. Introductus Statilius, cognouit manum & signum suum. recitatæ sunt tabellæ in eandẽ fere sententiã: cõfessus est. tũ ostẽdi tabellas Lentulo, & quæsiui cognoscerétne signum. annuit. est verò, inquam, signum quidem notum, imago aui tui clarissimi viri,qui amauit vnicè patriam, & ciueis suos: quæ quidem te à tanto scelere etiam muta reuocare debuit. Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum,populumq; litteræ. si quid de his rebus dicere vellet,feci potestatem. Atq; ille quidem primò negauit:pòst autem aliquanto,toto indicio exposito,atq; edito,surrexit:quęsiuit à Gallis,quid sibi esset cum iis, quamobrem domũ suã venissent, itémque à Vulturcio. qui cùm illi breuiter, constantérque respondissent, per quem ad eum, quotiésque venissent,quæsissentque ab eo, nihílne secum esset de fatis Sibyllinis locutus : tum subitò ille scelere demens, quanta vis conscientię esset,ostendit. nam cùm id posset infitiari: repente præter opinionẽ omniũ confessus est : ita eum non modò ingenium illud,& dicendi exercitatio, qua semper valuit,sed etiam propter vim sceleris manifesti, atque deprehensi, impudentia, qua superabat omneis, improbitásq; defecit. Vulturcius verò subitò proferri litteras, atq; aperiri iussit, quas

sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatus Lentulus, tamen signum & manũ suam cognouit. erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: QVI SIM, EX EO, QVEM AD TE MISI, COGNOSCES. CVRA VT VIR SIS, ET COGITA, QVEM IN LOCVM SIS PROGRESSVS: ET VIDE, QVID IAM TIBI SIT NECESSE. CVRA VT OMNIVM TIBI AVXILIA ADIVNGAS, ETIAM INFIMORVM. Gabinius deinde introductus, cùm primô impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabãt, negauit. Ac mihi quidem, Quirites, cùm illa certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique vniuscuiusque confessio: tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnumquam inter se aspiciebant, vt non iam ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, senatum consului de summa repub. quid fieri placeret. dictæ sunt à principibus acerrimæ, ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine vlla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum S. C. ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primùm mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quòd virtute, consilio, prudentia mea respub. periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinius prætores, quòd eorum opera forti fidelique vsus essem, meritò ac iure laudantur: atque etiam viro forti collegæ meo C. Antonio laus impertitur, quòd eos, qui huius coniurationis participes fuissent, à suis & reipublicæ cõsiliis remouisset. atque ita censuerunt, vt P. Lentulus, cùm se prætura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemq; vti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ vrbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui ad sollicitãdos pastores Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his colonis quos Fesulas L. Sulla deduxit: in Q. Magiũ Chilonem, qui vnà cùm hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Vmbrenum libertinũ hominem, à quo primum Gallos ad Gabiniũ perductos esse constabat. Atq; ea lenitate senatus est vsus, Quirites, vt ex

tanta

tanta coniuratione, tantáque vi ac multitudine domesticorum hostium, nouem hominum perditissimorum pœna repub. conseruata, reliquorum menteis sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio Diis immortalibus pro singulari eorũ merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primùm post hanc vrbẽ conditam togato contigit: & his decreta verbis est, quòd vrbem incendiis, cæde ciueis, Italiam bello liberassem. Quæ supplicatio si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interfit, quòd cæteræ bene gesta, hæc vna, conseruata repub. constituta est. Atq; illud quod faciendum primũ fuit, factum atq; transactum est: nam P. Lentulus, quamquam patefactus indiciis, confessionibus suis, iudicio senatus non modò prætoris ius, verùm etiã ciuis amiserat, tamen magistratu se abdicauit: vt quæ religio C. Mario clarissimo viro non fuerat, quo minus C. Glauciã, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in priuato P. Lentulo puniẽdo liberaremur. Nũc, quoniam, Quirites, sceleratissimi, periculosissimíq; belli nefarios duces captos iam, & comprehensos tenetis, existimare debetis, omneis Catilinæ copias, omneis spes, atque opes, his depulsis vrbis periculis, concidisse. Quẽ quidẽ ego cùm ex vrbe pellebam, hoc prouidebã animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendã. Ille erat vnus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dũ mœnibus vrbis continebatur: omnia norat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptũ, consilio autẽ neq; lingua, neque manus deerat: iã ad cæteras res conficiendas certos homines, delectos ac descriptos habebat: neque verò cùm aliquid mandauerat, confectũ putabat: nihil erat, quod nõ ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famẽ ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem (dicam id, quod sentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à ceruicibus vestris depulissem. nõ ille vobis Saturnalia cõstituisset, neq; tanto ante exitium, ac fati diem reipub. denuntiasset, ne-

que commisisset, vt signum, vt litteræ suæ, testes deniq; manifesti sceleris deprehenderentur. quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, vt nullum in priuata domo furtum vmquã sit tã palam inuentum, quam hæc tanta in rempubl. coniuratio manifestò inuenta, atque deprehensa est. Quòd si Catilina in vrbe ad hanc diem remansisset, quamquam quoad fuit, omnibus eius consiliis occurri, atque obstiti, tamen, vt leuissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset: neque nos vmquam, dum ille in vrbe hostis fuisset, tãtis periculis rempub. tanta pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus. Quãquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, vt Deorum immortalium nutu, atq; consilio, & gesta, & prouisa esse videantur. idque cùm coniectura consequi possumus, quod vix videtur humani cõsilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum verò ita præsentes his temporibus opẽ & auxilium nobis tulerunt, vt eos penè oculis videre possemus. Nam vt illa omittam, visas nocturno tempore ab occidẽte faceis, ardoremq; cæli, fulminum iactus, vt terræmotus, cæteráque, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, vt hæc quæ nũc fiunt, canere Dii immortales viderẽtur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neq; prætermittendum, neq; relinquendũ est. Nã profectò memoria tenetis, Cotta, & Torquato coss. complureis in Capitolio turreis de cœlo esse percussas, cùm & simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum deiectæ, & legũ æra liquefacta. Tactus est etiã ille, qui hanc vrbem condidit, Romulus, quẽ inauratum in Capitolio paruum atq; lactentem, vberibus lupinis inhiantẽ fuisse meministis. Quo quidẽ tẽpore, cùm haruspices ex tota Etruria cõuenissent, cædeis atque incendia, & legum interitum, & bellum ciuile ac domesticum, & totius vrbis atq; imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi Dii immortales omni ratione placati suo numine ꝓpe fata ipsa flexissent. Itaq; ex illorum responsis tunc, & ludi decẽ per dies facti sunt, neq; res vlla, quæ ad placandũ Deos pertineret, prætermissa est. iidémq; iusserũt simulacrũ Iouis facere maius, & in excelso collocare, & cõtra atq; ante fuerat, ad Orientẽ conuertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortũ, & forum, curiámq; cõspiceret, fore, vt ea consilia, quę clam essent inita contra salutem

vrbis,atq; imperii illuſtrarentur, vt à S.P.Q.R. perſpici poſſent.Atque illud ita collocandum cõſules illi locauerunt:ſed tanta fuit operis tarditas, vt neq; à ſuperioribus conſulibus, neq; à nobis ante hodiernũ diem collocaretur. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam auerſus à vero, tã præceps, tã mente captus,qui neget hęc omnia quæ videmus,præcipuéq; hanc vrbem Deorum immortalium nutu, atq; poteſtate adminiſtrari? Etenim cùm eſſet ita reſpõſum,cædeis,incendia, interitúmq; reipublicæ cõparari,& ea à perditis ciuibus, quæ tũ propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur,ea non modò cogitata à nefariis ciuibus, verũ etiã ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud verò nõne ita præſens eſt,vt nutu Iouis optimi maximi factũ eſſe videatur? vt, cùm hodierno die mane per forum meo iuſſu & coniurati,& eorũ indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur:quo collocato,atq; ad vos, ſenatumq; conuerſo, omnia & ſenatus, & vos, quæ erant cõtra ſalutẽ omnium cogitata,illuſtrata,& patefacta vidiſtis.Quo etiam maiore ſunt iſti odio,ſupplicióq; digni,qui non ſolùm veſtris domiciliis, atque tectis,ſed etiam Deorum templis, atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios igneis inferre conati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, & non ſim ferendus: ille,ille Iupiter reſtitit: ille Capitolium,ille hæc templa, ille hanc vrbem,ille vos omneis ſaluos eſſe voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites,voluntatemq; ſuſcepi,atq; ad hæc tanta indicia perueni.Iam verò illa Allobrogũ ſollicitatio ſic à Lentulo, cæteriſq; domeſticis hoſtibus,tanta res tã dementer credita & ignotis, & barbaris, cõmiſſæq; litteræ nũquam eſſent, ꝑfectò, niſi à Diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſiliũ eſſet ereptũ.Quid verò:vt homines Galli ex ciuitate malè pacata, quę gens vna reſtat, quæ populo R.bellum facere & poſſe,& non nolle videatur, ſpem imperii,& rerum ampliſſimarum vltro ſibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtrámq; ſalutẽ ſuis opibus anteponerent: id nõnne diuinitus factum eſſe putatis? præſertim qui nos nõ pugnando,ſed tacẽdo ſuperare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniã ad omnia puluinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cũ cõiugib. ac liberis veſtris.Nã multi ſæpe honores Diis immortalib.iuſti

habiti sunt, ac debiti, sed profectò iustiores numquã. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione: me vno togato duce, & imperatore vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omneis ciuileis dissensiones, neq; solũ eas quas audistis, sed & has, quas vosmetipsi meministis, & vidistis. L. Sulla P. Sulpicium oppressit: C. Marium custodem huius vrbis, multósque forteis viros partim eiecit ex ciuitate, partim interemit. Cn. Octauius cos. armis ex vrbe collegã suũ expulit: omnis hic locus aceruis corporum, & ciuium sanguine redundauit. Superauit postea Cinna cum Mario. tum verò clarissimis viris interfectis, lumina ciuitatis exstincta sunt. Vltus est huius victoriæ crudelitatẽ postea Sulla. ne dici quidem opus est, quanta diminutione ciuium, & quanta calamitate reipub. Dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipsius interitus reipub. luctũ, quàm cæterorũ. Atq; illæ dissensiones erant huiusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempub. pertinerent. nõ illi nullam esse remp. sed in ea, quæ esset, se esse principes, neque hanc vrbẽ conflagrare, sed se in hac vrbe florere voluerunt. Atq; illæ tamẽ omneis dissensiones, quarũ nulla exitiũ reipub. quæsiuit, eiusmodi fuerunt, vt non reconciliatione concordiæ, sed internecione ciuium diiudicatæ sint. In hoc autem vno post hominum memoriã maximo crudelissimóque bello, quale bellum nulla vnquã barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, C. Cassio, Cethego constituta, vt omneis, qui salua vrbe salui esse possent, in hostium numero ducerẽtur, ita me gessi, Quirites, vt omnes salui conseruaremini: & cùm hostes vestri tantũ ciuiũ superfuturum putassent, quãtum infinitæ cædi restitisset; tantũ autẽ vrbis, quantũ flamma obire non potuisset: & vrbem, & ciueis integros, incolumeisq; seruaui. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullũ ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentũ laudis postulo, præterquam huius diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omneis triũphos meos, omnia ornamenta honoris, monumẽta gloriæ, laudis insignia, condi & collocari volo. nihil me mutũ potest delectare, nihil tacitũ, nihil deniq; huiusmodi, quod etiã minus

digni

digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inueterascent, & corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem vrbis, & ad memoriam consulatus mei propagatam; vnoque tempore in hac republica duos ciueis exstitisse, quorum alter fineis vestri imperii, non terræ, sed cæli regionibus terminaret, alter eiusdem imperii domicilium, sedemque seruaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna, atque condicio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt, quòd mihi viuendum sit cum illis quos vici, ac subegi, illi hosteis aut interfectos, aut oppressos reliquerunt. vestrum est, Quirites, si ceteris recta sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, prouidere. mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ, ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego prouidi: ne mihi noceant, vestrum est prouidere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil iam ab istis noceri potest. magnum enim est in vobis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republica dignitas, quæ me semper tacita defendet: magna vis est conscientiæ, quam qui negligent, cùm me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, vt non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omneis improbos vltro semper lacessamus. Quod si omnes impetus domesticorum hostium depulsi à vobis se in me vnum conuerterint; vobis erit prouidendum, Quirites, qua condicione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint inuidiæ, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est quod iam ad vitæ fructum possit acquiri? præsertim cùm neque in honore vestro, neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat ascendere. Illud perficiam profectò, Quirites, vt ea, quæ gessi in consulatu, priuatus tuear, atque ornem: vt si qua est inuidia in conseruanda republica suscepta, lædat inuidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in republica tractabo, vt meminerim semper quæ gesserim, curemque, vt ea, virtute, non casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam iam nox est, veneramini illum Iouem custodem huius vrbis, ac vestrûm: atque in vestra tecta discedite; & ea, quamquam

iam periculum est depulsum, tamen æquè, ac priori nocte fecistis, custodiis vigiliisq; defendite. Id ne vobis diutius faciundum sit, atq; vt in perpetua pace esse possitis, prouidebo.

IN L. CATILINAM, IN SENATV.

ORATIO XXII.

VIDEO P.C. in me omnium vestrûm ora, atq; oculos esse conuersos: video vos non solùm de vestro, ac reipublicæ, verùm etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi iucunda in malis, & grata in dolore vestra erga me voluntas: sed eam per Deos immortales, quæso deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc condicio consulatus data est, vt omneis acerbitates, omneis dolores, cruciatusq; perferrem, feram non solùm fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas, salusq; pariatur. Ego sum ille consul, P.C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur, non campus, consularibus auspiciis consecratus, non curia, summum auxilium omnium gentium, non domus, commune perfugium, non lectus ad quietem datus, non denique hæc sedes honoris, sella curulis vnquam vacua mortis periculo, atq; insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore in vestro timore sanaui. Nunc si hunc exitum consulatus mei Dii immortales esse voluerunt, vt vos P.C. populumque Romanum ex cæde misera, coniuges liberosque vestros, virginesque Vestaleis ex acerbissima vexatione, templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omniũ nostrûm ex fœdissima flamma, totam Italiam ex bello, & vastitate eriperem, quæcumque mihi vni proponetur fortuna, subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen,

inductus

inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putauit, cur ego non læter, meum conſulatum ad ſalutem reipublicæ prope fatalem exſtitiſſe? Quare P. C. conſulite vobis, proſpicite patriæ; conſeruate vos, coniuges, liberos, fortunasq; veſtras; populi Romani nomen ſalutemque defendite; mihi parcere, ac de me cogitare deſinite. Nam primùm debeo ſperare, omneis Deos, qui huic vrbi præſident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam eſſe: deinde, ſi quid obtigerit, æquo animo, paratoque moriar. neq; enim turpis mors forti viro poteſt accidere, neq; immatura conſulari, nec miſera ſapienti. Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris cariſſimi, atque amantiſſimi præſentis mœrore non mouear, horumque omnium lacrymis, à quibus me circumſeſſum videtis: neque meam mentem non domum ſæpe reuocat exanimata vxor, abiecta metu filia, & paruulus filius, quem mihi videtur amplecti reſpublica tamquam obſidem conſulatus mei, neque ille, qui exſpectans huius exitum diei aſtat in conſpectu meo gener. moueor his rebus omnibus, ſed in eam partem, vt ſalui ſint vobiſcũ omnes, etiam ſi vis aliqua me oppreſſerit, potius quàm vt, & illi, & nos vna reipublicæ peſte pereamus. Quare, P. C. incumbite ad reipub. ſalutem: circumſpicite omneis procellas, quæ impendent, niſi prouidetis. non Tib. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus eſt: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtræ ſeueritatis iudicium adducitur: ſed tenentur ii, qui ad vrbis incendium, ad veſtrûm omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ reſtiterunt. tenentur litteræ, ſigna, manus, denique vniuscuiusq; confeſſio: ſollicitantur Allobroges: ſeruitia excitantur: Catilina accerſitur: id eſt initum conſilium, vt interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipub. nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei cõfeſſi ſunt, vos multis iam indiciis iudicauiſtis: primùm, quòd mihi gratias egiſtis ſingularibus verbis, & mea virtute, atque diligentia perditorum hominum patefactam eſſe coniurationem decreuiſtis: deinde, quòd P. Lentulum, vt ſe abdicaret prætura coegiſtis: tum, quòd eum, &

ceteros, de quibus iudicauiſtis, in cuſtodiam dandos cenſuiſtis: maximeque, quòd meo nomine ſupplicationem decreuiſtis, qui honos togato habitus ante me eſt nemini: poſtremò heſterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dediſtis ampliſſima. quæ ſunt omnia eiuſmodi, vt ii, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine vlla dubitatione à vobis damnati eſſe videantur. Sed ego inſtitui referre ad vos P. C. tamquam integrum, & de facto, quid iudicetis, & de pœna, quid cenſeatis. illa prædicam, quæ ſunt conſulis. Ego magnum in republica verſari furorem, & noua quædam miſceri, & concitari mala iampridem videbam: ſed hanc tantam, tam exitioſam haberi coniurationem à ciuibus numquam putaui. Nunc quidquid eſt, quocumque veſtræ mentes inclinant atque ſententiæ, ſtatuendum vobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad nos delatum ſit, videtis. huic ſi paucos putatis affineis eſſe, vehementer erratis. Latius opinione diſſeminatum eſt hoc malum: manauit non ſolùm per Italiam, verùm etiam tranſcendit Alpeis, & obſcurè ſerpens multas iam prouincias occupauit. Id opprimi ſuſtentando, ac prolatando nullo pacto poteſt. quacumque ratione placet, celeriter vobis vindicandũ eſt. Video duas adhuc eſſe ſententias: vnam D. Silani, qui cenſet eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam remouet, ceterorum ſuppliciorum omneis acerbitates amplectitur. Vterque & pro ſua dignitate, & pro rerum magnitudine in ſumma ſeueritate verſatur. Alter eos, qui nos omneis, qui populum Romanum vita priuare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exſtinguere, puncto temporis frui vita, & hoc communi ſpiritu non putat oportere; atq; hoc genus pœnæ ſæpe in improbos ciues in hac republ. eſſe vſurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à Diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſſa conſtitutam, ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum, ac miſeriarum quietem eſſe. itaque eam ſapientes numquam inuiti, fortes etiam ſæpe libenter oppetiuerunt: vincula verò, & ea ſempiterna, certè ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inuenta ſunt. itaque municipiis diſpertiri iubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare velis: difficultatem, ſi rogare: de-

decernatur

cernatur tamen si placet. ego enim suscipiam, &, vt spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium caussa statueritis, non putet esse suę dignitatis recusare. Adiungit grauem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribileis custodias circumdat, & digna scelere hominum perditorum sancit: ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum leuare possit: eripit etiam spem, quæ sola hominem in miseriis consolari solet: bona præterea publicari iubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas, vno dolore, animi, ac corporis, & omneis scelerum pœnas ademisset. Itaque vt aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos eiusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc P. C. ego mea video quid intersit. si eritis secuti sententiam C. Cæsaris, quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt hoc monitore, & auctore huiusce sententiæ mihi populares impetus pertimescendi: sin illam alteram secuti eritis, nescio an amplius mihi negotii contrahatur: sed tamen meorum periculorum rationes vtilitas reipub. vendicat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas, & maiorum eius amplitudo postulabat, sententiam, tamquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum est quid intersit inter leuitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video de istis, qui se populareis haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet ciuium Romanorum sententiam ferat. is & nudiustertius in custodiam ciueis Romanos Cethegum, & P. Lentulum dedit, & supplicationem mihi decreuit, & indices hesterno die maximis præmiis affecit. Iàm hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decreuit, quid de tota re, & caussa iudicarit. At verò C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de ciuibus Romanis constitutam: qui autem reipub. sit hostis, eum ciuem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ iussu populi pœnas reipub. dependisse. idem etiam ipsum largitorē Lentulum, & prodigum non putat, cùm de pernicie reipub.

& exitio huius vrbis tam acerbè, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus, atq; lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris, vinculisque mandare: & sancit in posterum, ne quis huius supplicio leuando se iactare, & in perniciem reipublicæ posthac popularis esse possit. adiungit etiam publicationem bonorum, vt omneis animi cruciatus, & corporis, etiam egestas, ac mendicitas consequatur. Quamobrem siue hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano carum, atque iucundum: siue illam Silani sententiam sequi malueritis, facile me, atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis, atque obtinebo eam multo leniorẽ fuisse. quamquam P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu iudico. Nam ita mihi salua republ. vobiscum perfrui liceat, vt ego quod in hac caussa vehementior sum, non atrocitate animi moueor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate, & misericordia. Videor enim mihi hanc vrbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito vno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam, miseros, atque insepultos aceruos ciuium: versatur mihi ante ocolos aspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis. Cùm verò mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est: purpuratum esse hunc Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam: tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco. & quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos qui ea perficere voluerunt, me seuerum, vehementẽque præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamilias, liberis suis à seruo interfectis, vxore occisa, incensa domo, supplicium de seruis non quàm acerbissimum sumpserit, vtrum is clemens, ac misericors, an inhumanus & crudelissimus esse videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolorem suum, & cruciatum dolore nocentis, & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt, qui singulas vniuscuiusq; nostrûm domos, & hoc vniuersum reip. domicilium delere conati sunt, qui

qui id egerunt, vt gentem Allobrogum in vestigiis huius vrbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent, si vehemētissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ ciuiumque pernicie fama subeunda est. Nisi verò cuipiam L. Cæsar vir fortissimus, & amantissimus reipub. crudelior nudiustertius est visus, cùm sororis suæ feminæ lectissimæ virum præsentem, & audientem vita priuandū esse dixit, cùm auum iussu. C O S S. interfectum, filiumque eius impuberem legatum à patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile fuit factum? quod initum delendæ reipub. consilium? Largitionis voluntas tum in republica versata est & partium quædam contentio. Atque illo tempore huius auus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus, & graue tum vulnus accepit, ne quid de summa dignitate reipub. minueretur: hic ad euertenda fundamenta reipub. Gallos accersiuit, seruitia concitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros ciueis interficiendos Gabinio, vrbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam, diripiendamq; Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immani, ac nefario, nimis aliquid seuerè statuisse videamini: cùm multo magis sit verendum, ne remissione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm ne seueritate animaduersionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamini. Sed quæ exaudio, P.C. dissimulare non possum. iactantur enim voces, quę perueniunt ad aureis meas, eorum, qui vereri videntur, vt habeam satis præsidii ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia prouisa, parata, & constituta sunt, P.C. cùm mea summa cura, atque diligentia, tum multo etiam maiore populi Rom. ad summum imperium retinendum, & ad communeis fortunas conseruandas voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium deniq; ætatū: plenum est forum, pleni omnes aditus huius loci, ac templi. Caussa enim est, post vrbem conditam, hæc inuenta sola, in qua omnes sentiunt vnum atque idem, præter eos, qui cùm sibi viderēt esse pereundum, cum omnibus potius, quàm soli perire voluerunt. hosce ego homines excipio, & secerno libenter. neq; enim in improborum ciuium, sed in acerbissi-

morum hostium numero habendos puto. Ceteri verò, Dii immortales, qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem, salutemque consentiunt? Quid ego hîc equites Rom. commemorem? qui vobis ita summa ordinis consiliique concedunt, vt vobiscum de amore reipub. certent: quos ex multorum annorum dissensione ad huius ordinis societatem, concordiamque reuocatos hodiernus dies vobiscum, atque hæc caussa coniungit. quam coniunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus, confirmo vobis nullum posthac malum ciuile, ac domesticum ad vllam reipub. partem venturum esse. Pari studio defendendæ reip. conuenisse video tribunos ærarios fortissimos viros, scribas item vniuersos: quos cùm casu hic dies ad ærarium frequenteis aduocasset, video ab exspectatione sortis ad communem salutem esse cònuersos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non hæc templa, aspectus vrbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, & hoc commune patriæ solum, cùm sit carum, tum verò dulce, atque iucundum? Operæpretium est, P. C. libertinorum hominum studia cognoscere, qui sua virtute fortunam ciuitatis consecuti, hanc verè suam patriam esse iudicant: quam quidam hinc nati, & summo nati loco, non patriam suam, sed vrbem hostium esse iudicauerunt. Sed quid ego huiusce ordinis homines commemorem, quos priuatæ fortunæ, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitauit? seruus est nemo, qui modò tolerabili condicione sit seruitutis, qui non audaciam ciuium perditorum perhorrescat, qui nō obstare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantū potest, conferat ad communem salutem voluntatis. Quare si quem vestrûm forte commouet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperantem sollicitari posse animos egentium, atque imperitorum: est id quidem cœptum, atque tentatum, sed nulli sunt inuenti tam aut fortuna miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atq; operis, & quæstus quotidiani locum, qui non cubile, ac lectulum suum, qui deniq; non cursum hunc otiosum vitæ suæ saluum esse velit. Multo

verò

verò maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt, immò verò (id enim potius eſt dicendum) genus hoc vniuerſum amantiſſimum eſt otii. Etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus, frequentia ciuium ſuſtinetur, alitur otio: quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet, quid tãdem incenſis futurum eſt? Quæ cùm ita ſint, P.C. vobis populi R. præſidia non deſunt: vos ne populo Rom. deeſſe videamini, prouidete. Habetis conſulem ex plurimis periculis, & inſidiis, atq; ex media morte, non ad vitam ſuam, ſed ad ſalutem veſtram reſeruatum: omnes ordines ad conſeruandam rempub. mente, voluntate, ſtudio, virtute, voce conſentiunt: obſeſſa facibus, & telis impiæ coniurationis, vobis ſupplex manus tendit patria communis: vobis ſe, vobis vitam omnium ciuium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, vobis omnia templa Deorum, atque delubra, vobis muros, atq; vrbis tecta commendat. Prætereà de veſtra vita, de coniugum veſtrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus, de focis veſtris, hodierno die vobis iudicandum eſt. Habetis ducem memorem veſtri, oblitum ſui: quæ non ſemper facultas datur: habetis omneis ordines, omnes homines, vniuerſum populum Romanum (id quod in ciuili cauſſa hodierno die primùm videmus) vnum, atque idem ſentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute ſtabilitam libertatem, quanta Deorum benignitate auctas, exaggeratáſque fortunas vna nox pæne delerit. Id ne vmquam poſthac non modò confici, ſed ne cogitari quidem poſſit, vobis hodierno die prouidẽdum eſt. Atque hæc, non vt vos, qui mihi ſtudio pæne præcurritis, excitarem, locutus ſum: ſed vt mea vox, quæ debet eſſe in republica princeps, officiò functa conſulari videretur. Nunc antequam ad ſententiam redeo, de me pauca dicam. Ego quanta manus eſt coniuratorum, quam videtis eſſe permagnam, tantam me inimicorum multitudinem ſuſcepiſſe video: ſed eam eſſe iudico turpem, & infirmam, contemptam, & abiectam. Quod ſi aliquando alicuius furore, & ſcelere concitata manus iſta plus valuerit, quàm veſtra ac reipublicæ dignitas, me tamen meorum factorum, atque conſiliorum numquam P.C. pœnitebit. Etenim mors,

quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. Ceteris enim semper bene gestę, mihi vni conseruatæ reipublicæ gratulationem decreuistis. Sit Scipio clarus ille, cuius consilio, atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas vrbeis huic imperio infestissimas, Carthaginem, Numantiamque deleuit: habeatur vir egregius L. Paullus ille, cuius currum rex potentissimus quondam, & nobilissimus Perses honestauit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione, & metu seruitutis liberauit: anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestæ, atque virtutes iisdem, quibus solis cursus, regionibus, ac terminis continentur: erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ. nisi fortè maius est, patefacere nobis prouincias, quò exire possimus, quàm curare, vt etiam illi qui absunt, habeant quò victores reuertantur. quamquam est in vno loco condicio melior externæ victoriæ, quàm domesticæ: quòd hostes alienigenæ aut oppressi seruiunt, aut recepti in amicitiam beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero ciuium dementia aliqua deprauati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cùm à pernicie reipublicæ repuleris, neque vi coercere, neque beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis ciuibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quę non modò in hoc populo, qui seruatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus, ac mentibus semper hærebit, à me, atque à meis facile propulsari posse confido. Neque vlla profectò tanta vis reperietur, quæ coniunctionem vestrā equitúmque Romanorum & tantam conspirationem bonorum omniū perfringere, & labefactare possit. Quæ cùm ita sint, patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro prouincia, quam neglexi, pro triumpho, ceterisque laudis insignibus, quæ sunt à me propter vrbis, vestræque salutis, custodiam repudiata, pro clientelis, hospitiisque prouincialibus, quæ tamen vrbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quàm conspicitis, ad cōser-

conseruandam rempublicam diligentia, nihil aliud à vobis, nisi huius temporis, totiusque mei consulatus memoriam postulo: quæ dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quòd si meam spem vis improborum fefellerit, atque superauerit, commendo vobis paruum meum filium: cui profectò satis erit præsidii, nō solùm ad salutem, verùm etiam ad dignitatem, si eius, qui hæc omnia suo solus periculo conseruauerit, illū esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra populíque Romani P.C. de vestris coniugibus, ac liberis, de aris, ac focis, de fanis, ac templis, de totius vrbis tectis, ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deque vniuersa repub. decernite diligenter, vt instituistis, ac fortiter. Habetis enim consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet, & ea, quæ statueritis, quoad viuet, defendere, & per seipsum pręstare possit.

PRO L. MVRENA.

ORATIO XXIII.

QVAE precatus sum à Diis immortalibus, iudices, more, institutoque maiorum illo die, quo auspicatò comitiis centuriatis L. Murenam consulem renuntiaui, vt ea res mihi magistratuiq; meo, populo, plebique Romanę bene atq; feliciter eueniret: eadē precor ab iisdem diis immortalibus ob eiusdē hominis consulatū vnà cum salute obtinendum, & vt vestræ mentes, atq; sententiæ cū populi R. voluntate, suffragiisq; consentiant, eáq; res vobis populoq; R. pacem, tranquillitatē, otiū, concordiamq; afferat. Quòd si illa solennis comitiorū precatio consularibus auspiciis consecrata tantam habet in se vim, & religionem, quantam reipublicæ dignitas postulat: idem ego sum precatus, vt eis quoq; hominibus, quibus hic consulatus, me rogante, datus esset, ea res faustè, feliciter, pro-

spereque eueniret. Quæ cùm ita sint, iudices, & cùm omnis Deorum immortalium potestas, aut translata sit ad vos, aut certè communicata vobiscum: idem cõsul eum vestræ fidei commendat, qui anteà diis immortalibus commendauit: vt eiusdem hominis voce & declaratus consul, & defensus, beneficium populi Rom. cum vestra, atq; omnium ciuium salute tueatur. Et quoniam in hoc officio studium meę defensionis ab accusatoribus, atq; etiam ipsa susceptio caussæ reprehensa est: antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca dicam: non quo mihi potior hoc quidem in tempore sit officii mei, quàm huiusce salutis defensio: sed, vt, meo facto vobis probato, maiore auctoritate ab huius honore, fama, fortunisq; omnibus, inimicorum impetus propulsare possim. & primùm M. Catoni vitam ad certam rationis normã dirigenti, & diligentissimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me & consulem, & legis ambitus latorẽ, & tam seuerè gesto consulatu, caussam L. Murenæ attingere. cuius reprehensio me vehementer mouet, non solùm vt vobis iudices, quib. maximè debeo, verùm etiam vt ipsi Catoni, grauissimo, atque integerrimo viro rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est ęquius consulem defendi, quàm à consule? Quis mihi in republ. potest, aut debet esse coniunctior, quàm is, cui respub. à me vno traditur sustinẽda, magnis meis laboribus, & periculis sustentata? Quòd si in iis rebus repetendis, quæ mancipi sunt, is periculum iudicii præstare debet, qui se nexu obligauit: profectò etiã rectius in iudicio cõsulis designati, is potissimum consul, qui consulem declarauit, auctor beneficii populi R. defensorq; periculi esse debebit. Ac si, vt nonnullis in ciuitatibus fieri solet, patronus huic caussæ publicè constitueretur, is potissimè honore affecto defensor daretur, qui eodẽ honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quòd si è portu soluentibus ii, qui iam in portum ex alto inuehuntur, præcipere summo studio solent, & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quòd natura affert, vt eis faueamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur, quo tandẽ animo me esse oportet prope iam ex magna iactatione terram videntem, in

hunc

hunc cui video maximas reipub. tempestates esse subeūdas? Quare, si est boni cōsulis non solùm videre quid agatur, verùm etiam prouidere quid futurum sit: ostendam alio loco, quantum salutis communis intersit, duos consules in repub. kalend. Ianuariis esse. Quod si ita est: non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quàm respubl. consulem ad communem salutem defendendam vocare. Nam quòd legem de ambitu tuli, certè ita tuli, vt eam, quam mihimetipsi iampridem tulerim de ciuiū periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse cōfiterer, idque rectè factum esse defenderem, facerem improbè, etiam si alius legem tulisset: cùm verò nihil commissum contra legem esse defendam, quid est, quòd meam defensionem latio legis impediat? Negat esse eiusdem seueritatis Cato Catilinam exitium reipub. intra mœnia molientem, verbis, & pene imperio vrbe expulisse, & nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has parteis lenitatis & misericordiæ, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam verò grauitatis, seueritatisque personam non appetiui, sed ab republ. mihi impositam sustinui, sicut huius imperii dignitas in summo periculo ciuium postulabat. Quòd si tum, cùm respub. vim, & seueritatem desiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebā: nunc, cùm omnes me caussæ ad misericordiam, atq; ad humanitatē vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ, consuetudinique seruire? Ac de officio defensionis meæ, & de ratione accusationis tuæ fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit. Sed me, iudices, non minus hominis sapiētissimi, atque ornatissimi Ser. Sulpicii conquestio, quàm Catonis accusatio commouebat: qui grauissimè & acerbissimè se ferre dixit, me familiaritatis necessitudinisque oblitum, caussam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego iudices, satisfacere cupio, vosq; adhibere arbitros. Nam cùm graue est verè accusari in amicitia, tum etiam, si falso accuseris, nō est negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia, atq; officia pro nostra necessitudine, & debuisse confiteor, & præstitisse arbitror. nihil tibi consulatum petenti à me defuit, quod esset aut ab amico, aut à gratioso, aut à consule postulandum. abiit illud tempus: mutata ratio est:

sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu à me postulare ausus sis, tantū debuisse: contra salutem, nihil debere. Neque enim si tibi tum, cùm peteres consulatum, affui, idcirco nunc, cùm Murenam ipsum petas, adiutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc nòn modò non laudari, sed nec concedi quidem potest, vt amicis nostris accusantibus, non etiā alienissimos defendamus. Mihi autē cum Murena, iudices, & vetus, & magna amicitia est: quæ in capitis dimicatione à Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quòd ab eodē in honoris contentione superata est. Quæ si caussa non esset: tamen vel dignitas hominis, vel honoris eius, quem adeptus est, amplitudo summam mihi superbiæ, crudelitatisq; famam inussisset, si hominis & suis, & populi R. ornamentis amplissimi caussam tanti periculi repudiassem. Neq; enim iam mihi licet, neq; est integrū, vt meum laborem hominum periculis subleuandis non impertiam. Nam cùm præmia mihi tāta pro hac industria sint data, quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cùm adeptꝰ sis, deponere, esset hominis & astuti, & ingrati. Quòd si licet desinere, si te auctore possum, si nulla inertię, nulla superbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis culpa suscipitur, ego verò libenter desino. Sin autem fuga laboris, desidiam, repudiatio supplicum, superbiam, amicorū neglectio, improbitatem coarguit: nimirum hæc caussa est eiusmodi, quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque huiusce rei coniecturam de tuo ipsius studio, Serui, facillimè ceperis. Nam si tibi necesse putas etiam aduersariis amicorum tuorum de iure consulentibus respondere, &, si turpe existimas, te aduocato, illum ipsum, quem contra veneris, caussa cadere: noli tam esse iniustus, vt cùm tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros riuulos etiā amicis putes clausos esse oportere. Etenim si me tua familiaritas ab hac caussa remouisset, & si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso clarissimis viris, si item cæteris, à quibus intelligo tuam gratiā magni æstimari, accidisset: in ea ciuitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini vnquam infimo maiores nostri patronum deesse voluerunt. Ego verò, iudices, ipse me existimarem nefarium, si amico, crudelem, si misero, superbum, si consuli defuissem. Quare, quod dandū est ami-

est amicitiæ, largè dabitur à me, vt tecum agam, Serui, non secus, ac si meus esses frater, qui mihi est carissimus: isto in loco quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, vt meminerim me contra amici studium, pro amici periculo dicere. Intelligo, iudices, treis totius accusationis parteis fuisse, & earum vnam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiā in criminibus ambitus esse versatam. Atq; harum trium partium prima illa, quę grauissima esse debebat, ita fuit infirma, & leuis, vt illos lex magis quædam accusatoria, quàm vera maledicendi facultas de vita L. Murenæ dicere aliquid coegerit. Obiecta est enim Asia, quæ ab hoc non ad voluptatem, & luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. qui si adolescens, patre suo imperatore, non meruisset, aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut à parente repudiatus videretur. an, cùm sedere in equis triumphantium prætextati potissimum filii soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, vt rebus cōmuniter gestis pæne simul cum patre triumpharet? Hic verò, iudices, & fuit in Asia, & viro fortissimo parenti suo magno adiumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspicionem luxuriæ quandam, non Asiam numquam vidisse, sed in Asia continēter vixisse, laudandum est. Quamobrem non Asiæ nomen obiiciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos, & gloria nomini constituta est. sed aliquod aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium, ac dedecus. Meruisse verò stipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modò maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis: patre imperatore libentissimè meruisse, pietatis: finem stipendiorum patris victoriam, ac triumphū fuisse, felicitatis fuit. Maledicto quidem idcirco nihil in hisce reb. loci est, quòd omnia laus occupauit. Saltatorē appellat L. Murenam Cato. maledictū est, si verè obiicitur, vehementis accusatoris: sin falsò, maledici conuiciatoris. Quare, cùm ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex triuio aut ex scurrarum aliquo conuicio, neque temere consulem populi Romani saltatorem vocare, sed conspicere, quibus præterea vitiis affectum esse necesse sit, eū, cui vere istud obiici possit. Nemo

enim fere saltat sobrius, nisi fortè insanit, neque in solitudine, neq. in conuiuio moderato atq; honesto. Intẽpestiui conuiuii, amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema, saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. nullum turpe cõuiuium, non amor, non comessatio, non libido, non sumptus ostenditur. Et cùm ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te vmbrã luxuriæ reperturum putas? Nihil igitur in vitam L. Murenæ dici potest? nihil, inquam, omnino, iudices. sic à me consul designatus defenditur, vt eius nulla fraus, nulla auaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, nullum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet: iacta sunt fundamẽta defensionis. nõdum enim nostris laudibus, quibus vtar postea, sed prope inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis: quæ pars altera fuit accusationis. Summam video esse in te, Ser. Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriæ, cæterorumq; ornamentorum omnium, quib. fretum ad consulatus petitionem aggredi par est. paria cognosco esse ista in L. Murena, atq; ita paria, vt neq; ipse dignitate vinci potuerit, neq; te dignitate superarit. Contempsisti L. Murenæ genus, extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum: facis vt rursus plebs in Auentinum seuocanda esse videatur. Sin autem sunt amplæ, & honestæ familiæ plebeiæ, & proauus L. Murenæ, & auus prætores fuerunt, & pater, cum amplissimè atque honestissimè ex prætura triumphasset, hoc faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, quòd is iam patri debitus, à filio petebatur. Tua verò nobilitas, Ser. Sulpici, tametsi summa est, tamen hominib. litteratis, & historicis est notior, populo verò, & suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco, auus nulla illustri laude celebratus. itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quòd virtute, industriaq; perfecisti, vt cũ equitis Rom. esses filius,

summa

summa tamen amplitudine dignus putarere. nec mihi vmquam minus in Q. Pompeio nouo homine, & fortissimo viro virtutis esse visum est, quàm in homine nobilissimo M. Æmilio. Etenim eiusdem animi atque ingenii est, posteris suis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere, & vt Scaurus, memoriam prope intermortuam generis sui, virtute renouare. Quamquam ego iam putabam, Iudices, multis viris fortibus, ne ignobilitas obiiceretur generis, meo labore esse perfectum: qui nō modò Curiis, Catonibus, Pompeiis antiquis illis fortissimis viris, nouis hominibus, sed his recentibus, Mariis & Didiis & Cœliis cōmemorandis iacebant. Cùm ego verò tanto interuallo claustra ista nobilitatis refregissem, vt aditus ad consulatum, posthac, sicut apud maiores nostros fuit, non magis nobilitati, quàm virtuti, pateret: non arbitrabar, cùm ex familia vetere, & illustri consul designatus ab equitis Romani filio consule defenderetur, de generis nouitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, vt cum duobus patriciis, altero improbissimo, atque audacissimo, altero modestissimo, atque optimo viro peterem: superaui tamen dignitate Catilinam, gratia Galbā: quòd si id crimen homini nouo esse deberet, profectò mihi neque inimici, neque inuidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cuius est magna in vtroque dignitas: videamus cetera. Quæsturam vna petiit, & sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia. neque enim quemquam vestrûm fugit, cùm multi pares dignitate fiant, vnus autem primus solus possit obtinere, non eundem esse ordinem dignitatis, & renuntiationis, propterea quòd renuntiatio gradus habeat: dignitas autem sit persæpe eadem omnium. Sed quæstura vtriusque propemodum pari momento sortis fuit. habuit hic lege Titia prouinciam tacitam, & quietam: tu illam, cui cùm quæstores sortiuntur etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam, & illustrem, quàm negotiosam, & molestam. consedit vtriusque nomen in quæstura, nullum enim vobis sors campum dedit, in quo excurrere virtus, cognoscíque posset. Reliqui temporis spatium, quod in contentionem vocatur, ab vtroq; dissimillima ratione tractatū est. Seruius hic nobiscum hanc vrbanam militiam respondendi, scribendi,

cauendi, plenam solicitudinis, ac stomachi secutus est: ius ciuile didicit: multum vigilauit: laborauit: præstò multis fuit: multorum stultitiam perpessus est: arrogantiam pertulit: difficultatem exsorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. magna laus, & grata hominibus, vnum hominem elaborare in ea scientia, quæ sit multis profutura. Quid Murena interea? fortissimo, & sapientissimo viro, summo imperatori legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: signa contulit: manum conseruit: magnas copias hostium fudit: vrbes partim vi, partim obsidione cepit: Asiam istam refertam, & eandem delicatam sic obiit, vt in ea neque auaritiæ, neque luxuriæ vestigium reliquerit: maximo in bello sic est versatus, vt hic multas res & magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præsente L. Lucullo loquar, tamen ne ab ipso propter periculum nostrum concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis litteris testata sunt omnia: quibus L. Lucullus tantum laudis impertit, quantum neque ambitiosus imperator, neque inuidus tribuere alteri in communicanda gloria debuit. Summa in vtroque est honestas, summa dignitas: quam ego, si mihi per Seruium liceat, pari atque eadem in laude ponam. sed non licet. agitat rem militarem: insectatur totam hanc legationem: assiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos: forum non attigeris: abfueris tamdiu, &, cùm longo interuallo veneris, cum iis, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas? Primùm ista nostra assiduitas, Serui, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum satietatis. mihi quidem vehementer expediit, positam in oculis esse gratiam: sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superaui: & tu idem fortasse: verumtamen vtrique nostrum desiderium nihil obfuisset. Sed vt, hoc omisso, ad studiorum, atque artium contentionem reuertamur: quî potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum multo plus afferat dignitatis res militaris, quàm iuris ciuilis gloria? Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas: ille, vt quò intendit, maturè cum exercitu perueniat. te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat. tu

actionem

actionem instituis, ille aciem instruit. tu caues ne tui consultores, ille ne vrbes, aut castra capiantur. Ille tenet, & scit vt hostium copiæ, tu vt aquæ pluuiæ arceantur. ille exercitatus est in propagandis finibus, tu in regendis. ac nimirum (dicendum est enim quod sentio) rei militaris virtus præstat cæteris omnibus. Hæc nomen populo Rom. hæc huic vrbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coegit: omnes vrbanæ res, omnia hæc nostra præclara studia & hæc forensis laus, & industria, latent in tutela ac præsidio bellicæ virtutis. simulatque increpuit suspicio tumultus, artes illico nostræ conticescunt. Et quoniam mihi videris istam scientiam iuris tamquam filiolam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, vt istud nescio quid, quod tantopere didicisti, præclarum aliquid esse arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, grauitatis, iustitiæ, fidei, cæteris omnibus consulatu & omni honore semper dignissimum iudicaui: quòd quidem ius ciuile didicisti, non dicam, operam perdidisti, sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina munitam ad consulatum viam. omnes enim artes, quæ nobis populi Romani studia concilíant, & admirabilem dignitatem, & pergratam vtilitatem debent habere. Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt. omnia enim, quæ sunt in imperio, & in statu ciuitatis, ab iis defendi, & firmari putantur: summa etiam vtilitas: siquidem eorum consilio, & periculo, cùm repub. tum etiam nostris rebus perfrui possumus. grauis etiam illa est, & plena dignitatis dicendi facultas, quæ sæpe valuit in consule deligendo, posse consilio, atque oratione, & senatus, & populi, & eorum, qui res iudicant, mentes permouere. Quæritur consul, qui dicendo nonnumquam comprimat tribunitios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni resistat. Non mirum si ob hanc facultatem, homines sæpe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt: præsertim cùm hæc eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pariat, quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. primùm dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse? res enim sunt paruæ, prope in singulis litteris, atq; interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam si quid apud maiores

nostros fuit in isto studio admirationis, id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemptum, & abiectum. Posset agi lege, nécne, pauci quõdam sciebant. fastos enim vulgò non habebant: erant in magna potentia qui cõsulebantur: à quibus etiam dies tamquam à Chaldæis petebantur. inuentus est scriba quidam Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis iurisc õsultis eorum sapientiam compilarit. Itaq; irati illi, quòd sunt veriti ne dierum ratione peruulgata, & cognita, sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerũt, vt omnibus in rebus ipsi interessent. cum hoc fieri bellissimè posset: Fũdus Sabinus meus est: immo meus: deinde iudicium noluerunt. FVNDVS, inquit: QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR. Satis verbosè: cedo, quid postea? EVM EGO EX IVRE MEVM ESSE AIO. Quid tum? INDE IBI EGO TE EX IVRE MANV CONSERTVM VOCO. Quid huic tam loquaciter litigioso respõderet ille, vnde petebatur, non habebat. Transit idem iurisconsultus tibicinis Latini modo. VNDE TV ME, inquit, EX IVRE MANV CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Prætor interea, ne pulchrum se, ac beatum putaret, atq; aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoq; carmen compositum est, tum ceteris rebus absurdum, tum verò nulli vsu: VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS. ISTAM VIAM DICO, INITE VIAM. præstò aderat sapiens ille, qui inire viam doceret. REDITE VIAM: eodem duce redibant. Hæc iam tum apud illos barbatos ridicula, credo, videbãtur: homines, cùm rectè atq; in loco cõstitissent, iuberi abire, vt, vnde abissent eodem statim redirent. Iisdẽ ineptiis fucata sunt illa omnia, QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO. & hæc, SED ANNE TV DICIS CAVSSA VINDICAVERIS? quæ dum erant occulta, necessariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur: postea verò peruulgata, atq; in manibus iactata, & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt, fraudis autem, & stultitiæ plenissima. Nam cum permulta præclarè legibus essent constituta, ea iureconsultorum ingeniis pleraq; corrupta ac deprauata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem cõsilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt: hi inuenerunt genera tutorũ, quæ potestate mulierum continerentur. sacra interire illi noluerunt:

runt: horum ingenio ſenes ad coemptiones faciendas interimendorum ſacrorum cauſſa, reperti ſunt. in omni denique iure ciuili æquitatem reliquerunt, verba ipſa tenuerunt: vt quia in alicuius libris, exempli cauſſa, id nomen inuenerant, putarunt omnes mulieres, quæ coemptionem facerent, Caias vocari. Iam illud mihi quidem mirum videri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, vtrum diem tertium, an perendinum, iudicem, an arbitrum, rem, an litem dici oporteret. Itaque (vt dixi) dignitas in iſta ſcientia conſularis numquam fuit, quæ tota ex rebus fictis commentitiisque conſtaret: gratiæ verò multo etiã minus. Quod enim omnibus patet, & æquè promptum eſt mihi, & aduerſario meo, id eſſe gratum nullo pacto poteſt. itaq; non modò beneficii collocandi ſpem, ſed etiam illud, quod aliquando fuit, LICET CONSVLERE, iam perdidiſtis. Sapiens exiſtimari nemo poteſt in ea prudentia, quæ neque extra Romam vſquam, neque Romæ, rebus prolatis, quidquam valet: peritus ideo haberi non poteſt, quod in eo, quod ſciunt omnes, nullo modo poſſunt inter ſe diſcrepare. difficilis autem res ideo non putatur, quòd & perpaucis, & minimè obſcuris litteris continetur. Itaq; ſi mihi homini vehementer occupato ſtomachum moueritis, triduo me iuriſconſultum eſſe profitebor. Etenim quæ de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia: neq; tamen quidquam tam anguſtè ſcriptum eſt, quo ego non poſſum, QVA DE RE AGITVR, addere. quæ conſuluntur autem, minimo periculo reſpondentur: ſi id quod oportet, reſponderis, idẽ videare reſpondiſſe, quod Seruius: ſin aliter, etiam controuerſum ius noſſe, & tractare videare. Quapropter non ſolùm illa gloria militaris veſtris formulis, atq; actionibus anteponenda eſt, verùm etiam dicendi conſuetudo longè, & multum iſti veſtræ exercitationi ad honorem antecellet. Itaq; mihi vidẽtur pleriq; initio multo hoc maluiſſe: poſt, cùm id aſſequi non potuiſſent, iſtuc potiſſimum ſunt delapſi: vt aiunt in Græcis artificibus, eos aulœdos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerint: ſic nonnullos videmus, qui oratores euadere non potuerũt, eos ad iuris ſtudium deuenire. Magnus dicẽdi labor, magna res, magna dignitas, ſumma etiam gratia. Etenim à vobis ſalubritas quædam, ab iis qui dicũt, ſalus ipſa petitur. Deinde veſtra reſpõſa,

atq; decreta euertuntur sæpe dicendo, & sine defensione oratoris firma esse nõ possunt. In qua re si satis profecissem, parcius de eius laude dicerẽ: nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicẽdo magni sunt, aut fuerunt. Duæ sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis: vna imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamẽta retinẽtur: ab illo belli pericula repellũtur. Ceterę tamen virtutes ipsæ per se multũ valẽt, iustitia, fides, pudor, tẽperantia, quibus te Serui, excellere omnes intelligũt: sed nunc de studiis ad honorẽ dispositis, nõ de insita cuiusq; virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatq; aliquis motus nouus bellicũ canere cœpit. Etenim, vt ait ingeniosus poëta, & auctor valde bonus, præliis promulgatis, TOLLITVR E MEDIO nõ solùm ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiã illa ipsa domina rerum SAPIENTIA, VI GERITVR RES; SPERNITVR ORATOR nõ solùm odiosus in dicẽdo, ac loquax, verũm etiam BONVS: HORRIDVS MILES AMATVR. Vestrũ verò studium totum iacet: NON EX IVRE MANV CONSERTVM, SED MAGE FERRO, inquit, REM REPETVNT. Quòd si ita est, cedat opinor, Sulpici, forum castris, otium militiæ, stylus gladio, vmbra soli: sit deniq; in ciuitate ea prima res, propter quam, ipsa est ciuitas omnium princeps. Verùm hæc, Cato, nimium nos nostris verbis magna facere demonstrat, & oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum cum mulierculis esse gestum. quod ego lõgè secus existimo, iudices: deq; eo pauca disseram. Neq; enim caussa in hoc cõtinetur. Nam si omnia bella, quæ cum Græcis gessimus, contemnenda sunt: derideatur de rege Pyrrho triumphus M. Curii, de Philippo T. Flaminini, de Ætolis M. Fuluii, de rege Perse L. Paulli, de Pseudophilippo Q. Metelli, de Corinthiis L. Mummii. sin hæc bella grauissima, victoriæq; eorum bellorum grauissimæ fuerunt, cur Asiaticæ nationes, atq; ille à te hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis, vel maximum bellum populum Romanum cum Antiocho gessisse video: cuius belli victor, L. Scipio, parta cum Publio fratre gloria, quam laudem ille, Africa oppressa, cognomine ipso præ se ferebat, eandẽ hic sibi ex Asiæ nomine assumpsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis proaui tui. Quò ille, cùm esset, vt ego mihi statuo, talis, qualem

te esse

te esse video, numquam cùm Scipione esset profectus, si cùm mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neq; verò cum P. Africano senatus egisset, vt legatus fratri ꝓficisceretur, cùm ipse paullo ante Hannibale ex Italia expulso, ex Africa eiecto, Carthagine oppressa, maximis periculis rempub. liberauisset, nisi illud graue bellum, & vehemens putaretur. Atque, si diligenter quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, consideraris; omnibus regibus, quibus cum populus Roman. bellum gessit, hunc regem nimirum antepones. Quem L. Sulla maximo, & fortissimo exercitu, pugna excitatum, non rudis imperator, vt aliud nihil dicam, cum bello inuectum totam in Asiam, cum pace dimisit: quẽ L. Murena pater huiusce vehementissimè, vigilantissimeq; vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui rex sibi aliquot annis sumptis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus, conatuque inualuit, vt se Oceanum cum Põto, Sertorii copias cum suis coniuncturum putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, vt alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terra, & mari calamitosæ, vehemẽter, & opes regis, & nomen auxerunt: L. Luculli verò res tantæ exstiterunt, vt neq; maius bellum commemorari possit, neq; maiore consilio, & virtute gestum. Nam cùm totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamq; vrbem sibi Mithridates Asiæ ianuam fore putauisset, qua effracta, & reuulsa, tota pateret prouincia: perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, vt vrbs fidelissimorum sociorum defenderetur: vt omnes copiæ regis diuturnitate obsidionis consumerentur. Quid? illam pugnã naualem ad Tenedũ, cùm contẽto cursu, acerrimis ducibus hostium classis Italiam spe, atq; animis inflata, peteret, mediocri certamine, & parua dimicatione cõmissam arbitraris? Mitto prælia, prætereo oppugnationes oppidorum: expulsus regno tandẽ aliquãdo, tantum tamen consilio, atq; auctoritate valuit, vt se, rege Armeniorum adiuncto, nouis opibus, copiisq; renouarit. Ac si mihi nũc de rebus gestis esset nostri exercitus imperatorisq; dicendũ, plurima & maxima ꝓlia cõmemorare possem. sed nõ id agimus: hoc dico: si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex cõtemnendus fuisset, neq; tanta cura senatus, & populus Ro. suscipiendum

putasset, neq; tot annos gessisset, neq; tanta gloria L. Luculli, neque verò eius bélli conficiendi, curam tanto studio populus Rom. ad Cn. Pompeium detulisset: cuius ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrimá mihi videtur illa, quæ cùm rege commissa est, & summa contentione pugnata. Quá ex pugna cùm se ille eripuisset, & Bosporũ confugisset, quo exercitus adire non posset, etiam in extrema fortuna & fuga, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius regno possesso, ex omnibus oris, ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantum in vnius anima posuit, vt cùm omnia, quæ ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret, tamen non ante, quàm illum vita expulit, bellum cõfectum iudicarit. Hunc tu hostem, Cato, cõtemnis? quocum per tot annos, tot præliis, tot imperatores bella gesserunt, cuius expulsi, & eiecti vita tanti æstimata est, vt morte eius nuntiata, tum deniq; bellum confectũ arbitraretur. Hoc igitur in bello L. Murenam legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus, & hãc eius operam non minus ad consulatum adipiscendum, quàm hanc nostram forensem industriam dignitatis habuisse. At enim in præturæ petitione prior renuntiatus est Seruius. Pergitísne vos, tanquam ex syngrapha, agere cum populo, vt, quẽ locum semel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quẽ Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus vnus, aut nox interposita sæpe perturbat omnia: & totam opinionem parua nonnumquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam sine vlla aperta caussa fit aliud, atq; existimamus, vt nonnumquam ita factum esse etiam populus admiretur, quasi verò non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominũ, nihil fallacius ratione tota comitiorũ. Quis L. Philippum summo ingenio, opibus, gratia, nobilitate à M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Q. Catulum humanitate, sapientia, integritate antecellentem à Cn. Manlio? quis M. Scaurum hominem grauissimum, ciuem egregium, fortissimum senatorem, a Q. Maximo? non modò horum nihil ita fore putatũ est, sed ne cùm esset factum quidem, quare ita factum esset,

intelligi

intelligi potuit. Nam vt tempestates sæpe certo aliquo cæli signo commouentur, sæpe improuiso nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex caussa excitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari sæpe intelligas, quo signo commota sit: sæpe ita obscura est, vt casu excitata esse videatur. Sed tamen si est reddenda ratio, duæ res vehementer in prætura desideratæ sunt, quæ ambæ in consulatu tum Murenæ profuerunt: vna, expectatio muneris, quæ & rumore nonnullo, & studiis, sermonibusq; cõpetitorum creuerat: altera, quòd ii, quos in prouincia, ac legatione omnes & liberalitatis, & virtutis suæ testeis habuerat, nondũ decesserant. Horum vtrumq; ei fortuna ad consulatus petitionem reseruauit. Nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum conuenerat, idem comitiis L. Murenæ præsto fuit, & munus amplissimũ, quod petitio præturæ desiderabat, prætura restituit. nũ tibi hæc parua videntur adiumenta, & subsidia cõsulatus? voluntas militum? quæ cùm per se valet multitudine, tum apud suos gratia, tũ verò in consule declarãdo multum etiam apud vniuersum populum Ro. auctoritatis habet suffragatio militaris? Imperatores enim comitiis consularibus, non verborũ interpretes deliguntur. Quare grauis est illa oratio: Me saucium recreauit: me p̃da donauit: hoc duce castra cepimus, signa contulimus: numquã iste plus militi laboris imposuit, quàm sibi sumpsit: ipse cùm fortis, tum etiam felix. hoc quanti putas esse ad famam hominum, ac voluntatem? etenim si tãta illis comitiis religio est, vt adhuc semper omen valuerit prærogatiuum: quid mirum est, in hoc felicitatis famã, sermonemq; valuisse? Sed si hæc leuiora ducis, quæ sunt grauissima, & hanc vrbanã suffragationem militari anteponis, noli ludorum huius elegantiam, & scenæ magnificentiã valde cõtemnere, quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam populũ ac vulgus imperitorum, ludis magnopere delectari? minus est mirandum, quamquã huic caussæ id satis est. Sunt enim populi, ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuisse. Et, si nosmetipsi, qui & ab delectatione omni, negotiis impedimur, & in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur: q̃d tu admirere de multitudine indocta? L. Otho

vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solùm dignitatem, sed etiã voluptatem. itaq; lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omniũ gratissima: quòd honestissimo ordini cum splendore fructus quoq; iucũditatis est restitutus. Quare delectãt homines, mihi crede, ludi, etiã illos, qui dissimulant, non solùm eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione sensi. nam nos quoq; habuimus scenam competitricẽ. Quòd si ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonii ludis commouebar: tibi, qui casu nullos feceras, nihil huius istam ipsam, quam irrides, argenteam scenam aduersatã putas? Sed hæc sanè sint paria omnia: sit par forẽsis opera militari: sit par militari suffragatio vrbana: sit idem, magnificentissimos, & nullos vnquã fecisse ludos: quid? in ipsa prætura nihilne existimas inter tuã, & istius sortem interfuisse? huius sors ea fuit, quam omnes tui necessarii tibi optabamus, iuris dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotii, gratiã æquitatis largitio: qua in sorte sapiẽs prætor, qualis hic fuit, offensionem vitat æquabilitate decernendi, beneuolentiam adiungit lenitate audiendi. Egregia & ad consulatum apta prouincia: in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis ad extremũ ludorũ voluptate cõcluditur. Quid tua sors? tristis, atrox, quæstio peculatus: ex altera parte lacrymarũ, & squaloris, ex altera plena catenarũ, atq; indicum: cogẽdi iudices, inuiti retinendi contra voluntatẽ, scriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehẽsa. multi viri fortes, & prope pars ciuitatis offensa est: lites seuerè æstimatæ. cui placet, obliuiscitur: cui dolet, meminit. Postremò tu in prouinciam ire noluisti: non possum id in te reprehendere, quod in me ipso & prætor, & consul probaui: sed tamen L. Murenæ prouincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit: habuit proficiscens delectum in Vmbria: dedit ei facultatem resp. liberalitatis: qua vsus, multas sibi tribus, quæ municipiis Vmbriæ cõficiuntur, adiunxit. ipse autẽ in Gallia, vt nostri homines desperatas iam pecunias exigerent, æquitate, diligentiaq; perfecit. Tu interea Romæ scilicet amicis præsto fuisti. fateor: sed tamẽ illud cogita, nonnullorũ amicorum studia minui solere in eos, à quibus prouincias contemni intelligant. Et quoniã ostendi, iudices, parem dignitatem ad consulatus petitionem, disparem fortunam prouin-

cialium,

tialium negotiorum in Murena, neq; in Sulpicio fuisse: dicā iā apertiùs, in quo meus necessarius fuerit inferior Seruius: & ea dicam vobis audientibus, amisso iam tempore, quæ ipsi soli, re integra, sæpe dixi. Petere consulatū nescire te, Serui, persæpe dixi: & in iis rebus ipsis, quas te magno, & forti animo, & agere, & dicere videbā, tibi solitus sum dicere, magis te fortem senatorē mihi videri, quàm sapientē candidatum. Primùm accusandi terrores, & minæ, quibus tu quotidie vti solebas, sunt fortis viri, sed & populi opinionem à spe adipiscendi auertunt, & amicorū studia debilitant. nescio quo pacto semper hoc fit, neq; in vno, aut altero animaduersum est, sed iam in pluribus, simulatq; candidatus accusationē meditari visus est, vt honorē desperasse videatur. Quid ergo? acceptam iniuriam persequi non placet? immo vehementer placet: sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi. petitorē ego, præsertim cōsulatus, magna spe, magno animo, magnis copiis & in forum, & in campū deduci volo. non placet mihi inquisitio candidati prænuntia repulsæ: non testium potius, quàm suffragatorum comparatio, non minæ magis, quàm blanditiæ, nō declamatio potius, quàm salutatio: præsertim cùm iam, hoc nouo more, omnes fere domos omnium concursent, & ex vultu candidatorum coniecturā faciant, quantum quisque animi, & facultatis habere videatur. Vidésne tu illum tristem, demissum? iacet, diffidit, abiecit hastas. serpit hic rumor. Scis tu illum accusationem cogitare? inquirere in competitores? testes quærere? alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat. Eiusmodi candidatorū amici intimi debilitantur, studia deponunt, aut testatam rem abiiciunt, aut suā operam, & gratiam iudicio, & accusationi reseruant. Accedit eodem, vt etiam ipse candidatus totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiamq; suam in petitione non possit ponere. Adiungitur enim accusationis cogitatio, non parua res, sed nimirum omnium maxima. Magnū est enim te comparare ea, quibus possis hominē è ciuitate præsertim nō inopem, neq; infirmū, exturbare: qui & per se, & per suos, & verò etiam per alienos defendatur. omnes enim ad pericula propulsanda cōcurrimus: & qui non apertè inimici sumus, etiam alienissimis in capitis periculis amicissimorum officia, & studia præstamus. Quare ego expertus, & petēdi, &

defendendi, & accusandi molestiam, sic intellexi, in petendo studium esse acerrimũ, in defendẽdo officium, in accusando laborem. Itaq; sic statuo, fieri nullo modo posse, vt idẽ accusationem, & petitionem consulatus diligenter adornet atq; instruat. Vnũ sustinere pauci possunt, vtrumq; nemo. tu, cùm de curriculo petitionis deflexisses, animumq; ad accusandũ transtulisses, existimasti te vtriq; negotio satisfacere posse? vehementer errasti. quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista ratione consumpseris? Legem ambitus flagitasti, quæ tibi non deerat. erat enim seuerissimè scripta Calpurnia. gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ. Sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni verò refragata est. pœna grauior in plebem tua voce efflagitata est: commoti animi tenuiorum, exsilium in nostrum ordinem: concessit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriorem fortunæ communi condicionem, te auctore, constituit. Morbi excusationi pœna addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut cõtra valetudinis commodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam ceteri vitæ fructus relinquendi. quid ergo? hæc quis tulit? is qui auctoritati senatus, voluntati tuæ paruit: deniq; is tulit, cui minimè proderant. Quid? illa, quæ mea summa voluntate senatus frequens repudiauit, mediocriter aduersata tibi esse existimas? confusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum. Grauiter homines honesti, atq; in suis ciuitatibus, & municipiis gratiosi tulerunt, à tali viro esse pugnatum, vt omnes & dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur. Idem edititios iudices esse voluisti, vt odia occulta ciuium, quæ tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cuiusque erumperent. Hæc omnia tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obsepiebant. Atque ex omnibus illa plaga est iniecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo, & copiosissimo Hortensio multa grauissimè dicta sunt: quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: vt cùm ante me & ille dixisset, & vir summa dignitate, & diligentia, & facultate dicendi M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem caussæ, sed de tota re dicerem,

dicerem, quod mihi videretur. Itaq; in iiſdem rebus fere verſor, &,quod poſſum, iudices, occurro veſtræ ſatietati. ſed tamen, Serui, quam te ſecurim putas inieciſſe petitioni tuæ, cùm tu populum Roman.in eum metum adduxiſti,vt pertimeſceret,ne conſul Catilina fieret,dum tu accuſationē comparares,depoſita atq; abiecta petitione? Etenim te inquirere videbant triſtem ipſum: mœſtos amicos, obſeruationes, teſtificationes,ſeductiones teſtium, ſeceſſionem ſubſcriptorũ animaduertebant: quibus rebus certè ipſi candidatorum vultus obſcuriores videri ſolent: Catilinam interea alacrem atq; lætum, ſtipatum choro iuuentutis,vallatum indicibus, atque ſicariis, inflatum cùm ſpe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipſe,promiſſis,circumfluente colonorum Arretinorum,& Feſulanorum exercitu. quam turbã diſſimillimo ex genere,diſtinguebant homines perculſi Sullani temporis calamitate. Vultus erat ipſius plenus furoris, oculi ſceleris, ſermo arrogantiæ, ſic, vt ei iam exploratus, & domi conditus conſulatus videretut. Murenam contemnebat: Sulpicium accuſatorem ſuum numerabat,non competitorem: ei vim denũtiabat: reipublicæ minabatur. Quibus rebus qui timor bonis omnibus iniectus ſit,quantaq; deſperatio reipublicę,ſi ille factus eſſet,nolite à me cõmoneri velle: voſmetipſi vobiſcũ recordamini. meminiſtis enim cùm illius nefarii gladiatoris voces percrebuiſſent,quas habuiſſe in concione domeſtica dicebatur,cùm miſerorum fidelē defenſorem negaſſet inueniri poſſe, niſi eũ,qui ipſe miſer eſſet: integrorum, & fortunatorum promiſſis, ſaucios, & miſeros credere non oportere. Quare qui conſumpta replere,erepta recuperare vellent,ſpectarēt quid ipſe deberet,quid poſſideret, quid auderet. minime timidũ, & valde calamitoſum eſſe oportere eum,qui eſſet futurus dux,& ſignifer calamitoſorũ. Tum igitur, his rebus auditis, meminiſtis fieri ſenatuſconſultum, referente me: ne poſtero die comitia haberentur, vt de his rebus in ſenatu agere poſſemus. Itaq; poſtridie frequēti ſenatu Catilinam excitaui, atque eum de his rebus iuſſi, ſi quid vellet,quæ ad me allatæ eſſent, dicere. Atq; ille, vt ſemper fuit apertiſſimus, non ſe purgauit, ſed indicauit, atq; induit. Tum enim dixit,duo corpora eſſe reip. vnum debile infirmo capite,alterum firmum ſine capite: huic,cùm ita de ſe

meritum esset, caput se viuo non defuturum. Congemuit senatus frequens, neq; tamen satis seuerè pro rei indignitate decreuit. Nam partim ideo fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant, partim quia timebant. Tum erupit è senatu triumphans gaudio, quem omnino viuum illinc exire nō oportuerat: præsertim cùm idē ille in eodem ordine paucis diebus ante, Catoni fortissimo viro iudicium minitanti, ac denuntianti respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum. His tum rebus commotus, & quòd homines iam tum coniuratos cum gladiis in campum deduci à Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo præsidio fortissimorū virorū, & cum illa lata insigniq; lorica, non quæ me tegeret (etenim sciebā Catilinam non latus, aut vētrem, sed caput, & collū solere petere) verùm vt omnes boni animaduerterent, &, cùm in metu, & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opē præsidiumq; meum concurrerent. itaq; cùm te, Serui, remissiorem in petendo putarent, Catilinam & spe, & cupiditate inflammatum viderent, omnes qui illam ab repub. pestem depellere cupiebāt, ad Murenam se statim contulerunt. Magna est autem comitiis consularibus repentina voluntatum inclinatio: præsertim cùm incubuit ad virum bonum, & multis aliis adiumentis petitionis ornatum. Qui cùm honestissimo patre, atq; maioribus, modestissima adolescentia, clarissima legatione, prætura probata in iure, grata in munere, ornata in prouintia, petisset diligenter, & ita petisset, vt neque minanti cederet, neq; cuiquam minaretur, huic mirandum est, magno adiumento, Catilinæ subitam spē consulatus adipiscendi fuisse? Nunc mihi tertius ille locus est orationis de ambitus criminibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt; à me, quoniam ita Murena voluit, retractandus. Quo in loco Postumio familiari meo, ornatissimo viro, de diuisorū indiciis, & de deprehensis pecuniis, adolescenti ingenioso & bono Ser. Sulpicio, de equitū centuriis, M. Catoni homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de repub. respondebo. Sed pauca quæ meum animum repente mouerunt, prius de L. Murenæ fortuna conquerar. Nam cùm sæpe antea, iudices, & ex aliorum miseriis, & ex meis curis, laboribusq; quotidianis fortunatos

natos eos homines iudicarem, qui remoti à ſtudiis ambitionis otium, ac tranquillitatẽ vitæ ſecuti ſunt, tum verò in his L. Murenæ tantis, tamq; improuiſis periculis ita ſum animo affectus, vt nõ queam ſatis neque communem omnium noſtrûm condicionem, neq; huius euentum, fortunamq; miſerari. Qui primùm dum ex honoribus continuis familiæ, maiorumq; ſuorum vnum aſcendere gradum dignitatis conatus eſt, venit in periculũ, ne & ea, quæ relicta, & hæc quæ ab ipſo parta ſunt, amittat: deinde propter ſtudium nouæ laudis, etiam in veteris fortunæ diſcrimen adducitur. quæ cùm ſunt grauia, iudices, tum illud acerbiſſimum eſt, quòd habet eos accuſatores, non qui odio inimicitiarum ad accuſandũ, ſed qui ſtudio accuſandi ad inimicitias deſcenderent. Nam vt omittam Ser. Sulpicium, quem intelligo non iniuria L. Murenæ, ſed honoris contentione permotum, accuſat paternus amicus Cn. Poſtumius, vetus, vt ait ipſe, vicinus, ac neceſſarius, qui neceſſitudinis cauſſas complures protulit, ſimultatis nullam commemorare potuit: accuſat Ser. Sulpicius ſodalis filii, cuius ingenio paterni omnes neceſſarii munitiores eſſe debebant: accuſat M. Cato, qui quamquam à Murena nulla re vnquam alienus fuit, tamen ea condicione nobis erat in hac ciuitate natus, vt eius opes, & ingenium præſidio multis etiam alieniſſimis, vix cuiquam inimicus eſſe deberet. Reſpondebo igitur Poſtumio primùm, qui neſcio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in conſularem, quaſi deſultorius in quadrigarum curriculum incurrere. Cuius competitores ſi nihil deliquerunt, dignitati eorum conceſſit, cùm petere deſtitit: ſin autem eorum aliquis largitus eſt, expetendus amicus eſt, qui alienam potius iniuriam, quàm ſuam perſequatur.

Ea omnia, quæ & Poſtumio & Ser. Sulpicio adoleſcenti reſponſa ſunt, deſiderantur.

Venio nunc ad M. Catonem, quod eſt firmamentum, ac robur totius accuſationis. qui tamẽ ita grauis eſt accuſator, & vehemẽs, vt multo magis eius auctoritatẽ quàm criminationem pertimeſcam. In quo ego accuſatore, iudices, primùm illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid expectatio tribunatus, ne quid totius vitæ ſplendor, &

grauitas noceat: deniq; ne ea ſoli huic obſint bona M. Catonis, quæ ille adeptus eſt, vt multis prodeſſe poſſet. Bis conſul fuerat P. Africanus, & duos terrores huius imperii, Carthaginem, Numantiamque deleuerat, cùm accuſauit L. Cottam. Erat in eo ſumma eloquentia, ſumma fides, ſumma integritas, auctoritas tanta, quãta in homine quoquam, in ipſo imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc maiores natu dicere audiui, hanc accuſatoris eximiam dignitatem plurimùm L. Cottæ profuiſſe. Noluerunt ſapientiſſimi homines, qui tum rem illam iudicabant, ita quemquam cadere in iudicio, vt nimiis aduerſarii viribus abiectus videretur. Quid? Ser. Galbam (nam traditũ memoriæ eſt) nónne proauo tuo, fortiſſimo, atq; florentiſſimo viro M. Catoni incumbenti ad eius perniciem populus Romanus eripuit? Semper in hac ciuitate nimis magnis accuſatorum opibus & populus vniuerſus, & ſapientes, ac multum in poſterum proſpicientes iudices reſtiterunt. Nolo, accuſator in iudicium potentiam afferat, non vim maiorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. valeant hæc omnia ad ſalutem innocentium, ad opem impotentum, ad auxilium calamitoſorum: in periculo verò, & in pernicie ciuium repudientur. Nam ſi quis hoc forte dicet, Catonem deſcẽſurum ad accuſandũ non fuiſſe, niſi prius de cauſſa iudicaſſet: iniquam legem, iudices, & miſeram condicionem inſtituet periculis hominum, ſi exiſtimabit iudicium accuſatoris in reum pro aliquo præiudicio valere oportere. Ego tuum conſilium, Cato, propter ſingulare animi mei de tua virtute iudicium, vituperare non audeo: nonnulla in re forſitan confirmare, & leuiter emendare poſſim. Non multa peccas, inquit ille, fortiſſimo viro ſenior magiſter: ſed ſi peccas, te regere poſſum. At ego te veriſſimè dixerim peccare nihil, neq; vlla in re te eſſe huiuſmodi, vt corrigendus potius quàm leuiter inflectendus eſſe videare. Finxit enim te ipſa natura ad honeſtatem, grauitatem, temperantiam, magnitudinem animi, iuſtitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem, & excelſum. Acceſſit his tot doctrina non moderata, nec mitis, ſed, vt mihi videtur, paullo aſperior, & durior, quàm aut veritas, aut natura patiatur. Et quoniam non eſt nobis hæc oratio habenda, aut cum imperita multi-

tudine, aut in aliquo conuentu agreſtium, audacius paullo de ſtudiis humanitatis, quæ & mihi, & vobis nota, & iucunda ſunt, diſputabo. In M. Catone, iudices, hæc bona, quæ videmus diuina, & egregia, ipſius ſcitote eſſe propria: quæ nonnumquam requirimus, ea ſunt omnia non à natura, ſed à magiſtro. Fuit enim quidam ſummo ingenio vir, Zeno, cuius inuentorum æmuli Stoici nominantur. Huius ſententiæ ſunt, & præcepta eiuſmodi: Sapientem gratia numquam moueri, numquam cuiuſquam delicto ignoſcere: neminem miſericordē eſſe, niſi ſtultum & leuem: viri non eſſe neque exorari, neque placari: ſolos ſapientes eſſe, ſi diſtortiſſimi ſint, formoſos: ſi mendiciſſimi, diuites: ſi ſeruitutem ſeruiant, reges: nos autem, qui ſapientes non ſumus, fugitiuos, exſules, hoſteis, inſanos denique eſſe dicunt. omnia peccata eſſe paria: omne delictum ſcelus eſſe nefarium: nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cùm opus nō fuerit, quàm eum, qui patrem ſuffocauerit. ſapientem nihil opinari, nullius rei pænitere, nulla in re falli, ſentētiam mutare numquam. Hæc homo ingenioſiſſimus M. Cato auctoribus eruditiſſimis inductus arripuit, neq; diſputandi cauſſa, vt magna pars, ſed ita viuendi. Petunt aliquid publicani: caue quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt miſeri, & calamitoſi: ſceleratus, & nefarius fueris, ſi quidquam miſericordia adductus feceris. Fatetur aliquis ſe peccaſſe, & eius delicti veniam petit: nefarium eſt facinus, ignoſcere. At leue delictum eſt: omnia peccata ſunt paria. Dixiſti quippiam: fixum & ſtatutum eſt. Non re ductus es, ſed opinione: ſapiens nihil opinatur. Erraſti aliqua in re: maledici putat. Hac ex diſciplina nobis illa ſunt. Dixi in ſenatu me nomen conſularis candidati delaturum. iratus dixiſti. numquam, inquit, ſapiens iraſcitur. at temporis cauſſa. improbi, inquit, hominis eſt mendacio fallere: mutare ſententiam, turpe eſt: exorari, ſcelus: miſereri, flagitium. Noſtri autem illi (fatebor enim Cato, me quoque in adoleſcentia diffiſum ingenio meo quæſiſſe adiumenta doctrinæ) noſtri, inquam, illi à Platone, & Ariſtotele moderati homines, & temperati, aiunt, apud ſapientem valere aliquando gratiam: viri boni eſſe miſereri: diſtincta genera eſſe delictorum, & diſpares pœnas: eſſe apud hominem conſtantem ignoſcen-

di locum: ipſum ſapientem ſæpe aliquid opinari, quod neſciat: iraſci nonnumquam, exorari eundem, & placari: quod dixerit, interdum, ſi ita rectius ſit, mutare: de ſententia decedere aliquando: omnes virtutes mediocritate quadam eſſe moderatas. Hos ad magiſtros ſi qua te fortuna Cato cum iſta natura detuliſſet, non tu quidem vir melior eſſes, nec fortior, nec temperátior, nec iuſtior (neque enim eſſe potes) ſed paullo ad lenitatem propenſior: non accuſares nullis adductus inimicitiis, nulla laceſſitus iniuria pudentiſſimum hominem, ſumma dignitate, atque honeſtate prǽditum: putares, cum in eiuſdem anni cuſtodia te, atque L. Murenam fortuna poſuiſſet, aliquo te cum hoc reipubl. vinculo eſſe coniunctum. quod atrociter in ſenatu dixiſti, aut non dixiſſes, aut ſi potuiſſes, mitiorem in partem interpretarere. Ac te ipſum (quantum ego opinione auguror) nũc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ atque ingenii elatum, & recentibus præceptorum ſtudiis flagrantem iam vſus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. etenim iſti ipſi mihi videntur veſtri præceptores, & virtutis magiſtri fines officiorum paullo longius, quàm natura vellet, protuliſſe: vt cùm ad vltimum animo contendiſſemus, ibi tamen, vbi oporteret, conſiſteremus. nihil ignoueris. immo aliquid, non omnia. nihil gratiæ cauſſa feceris. immo reſiſtito gratiæ, cùm officium & fides poſtulabit, miſericordia commotus ne ſis. Sed tamen eſt, etiam in diſſoluenda ſeueritate laus aliqua humanitatis: in ſententia permaneto. enimuero niſi ſententia alia vicerit melior. Huiuſcemodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu, habere eruditiſſimum hominem, & pæne diuinũ domi: cuius oratione, & præceptis, quamquam erant eadem iſta, quæ te delectant, tamen aſperior non eſt factus, ſed (vt accepi à ſenibus) leniſſimus. Quis verò C. Lælio comior? quis iucundior, eodem ex ſtudio iſto? quis illo grauior? ſapientior? poſſum de L. Philippo, de C. Gallo dicere hæc eadem: ſed te domum iam deducam tuam. Quemquámne exiſtimas Catone prauo tuo commodiorẽ, comiorem, moderatiorem fuiſſe, ad omnem rationem humanitatis? de cuius præſtanti virtute cùm verè, grauiterq; diceres, domeſticum te habere dixiſti exemplum ad imitandum. Eſt illud quidem exemplum tibi propoſitum domi:

mi:

mi: sed tamen naturæ similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quàm ad vnumquemque nostrum peruenire potuit: ad imitandum verò tam mihi propositum exemplar illud est, quàm tibi. Sed si illius comitatem, & facilitatẽ tuæ grauitati seueritatique asperseris, non ista quidẽ erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certè condîta iucundiùs. Quare, vt ad id, quod institui, reuertar, tolle mihi è caussa nomen Catonis: remoue, ac prætermitte auctoritatem, quæ in iudiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: congredere mecum criminibus ipsis. Quid accusas Cato? quid affers in iudicium? quid arguis? ambitum accusas: non defendo. me reprehendis, quòd idem defendam, quod lege punierim. puniui ambitum, non innocentiam; ambitum verò ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti senatusconsultũ, me referente, esse factum, Si mercede corrupti obuiam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgò locus tributus, & item prandia si vulgò essent data, contra legem Calpurniã factũ videri. Ergo ita senatus iudicat, contra legẽ facta hæc videri, si facta sint: decernit, quod nihil opus est, dum cãditatis morem gerit. nam factũ sit, nécne, vehementer quæritur: si factũ sit, quin contra legẽ sit, dubitare nemo potest. Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubiũ potest esse, id iudicare. Atq; id decernitur omnib. postulantibus canditatis: vt ex S. C. neq; cuius intersit, neq; contra quem sit, intelligi possit. Quare, doce à L. Murena illa esse commissa: tum egomet tibi contra legem cõmissa esse concedam. Multi obuiam prodierunt de prouincia decedẽti, consulatũ petenti. solet fieri. eccui autem non proditur reuertenti? quæ fuit ista multitudo? primùm, si tibi istã rationẽ non possim reddere, quid habet admirationis, tali viro, aduenienti, candidato consulari, obuiam prodisse multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. quid, si etiam illud addã, quod à consuetudine nõ abhorret, rogatos esse multos? num aut criminosum sit, aut mirandum, qua in ciuitate rogati infimorũ hominum filios prope de nocte ex vltima sæpe vrbe deductum venire soleamus, in ea nõ esse grauatos homines prodire hora tertia in campũ Martiũ, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates venerũt, quarũ ex numero

multi hîc ſedent iudices? quid, ſi multi homines noſtri ordinis, honeſtiſſimi? quid, ſi illa officioſiſſima, quę neminem patitur non honeſtè in vrbem introire, tota natio candidatorum? ſi deniq; ipſe accuſator noſter Poſtumius obuiam cum bene magna caterua ſua venit, quid habet iſta multitudo admirationis? omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat. hoc dico, frequentiam in iſto officio gratuitã non modò dignitati vllius vmquam, ſed ne voluntati quidem defuiſſe. At ſectabantur multi. doce, mercede: concedam eſſe crimen. hoc quidem remoto, quid reprehendis? Quid opus eſt, inquit, ſectatoribus? à me tu id quæris, quid opus ſit, eo, quo ſemper vſi ſumus? Homines tenues vnum habent in noſtrum ordinem aut promerendi, aut proferendi beneficii locum, hãc in noſtris petitionibus operã, atq; aſſectationem. neq; enim fieri poteſt, neq; poſtulandum eſt à nobis, aut ab equitibus Romanis, vt ſuos neceſſarios candidatos ſectẽtur totos dies, à quibus ſi domus noſtra celebratur, ſi interdum ad forũ deducimur, ſi vno baſilicæ ſpatio honeſtamur, diligenter obſeruari videmur & coli: tenuiorum & non occupatorũ amicorum eſt iſta aſſiduitas, quorum copia bonis, & beneficis deeſſe non ſolet. Noli igitur eripere hũc inferiori generi hominum fructũ officii Cato: ſine eos, qui omnia à nobis ſperant, habere ipſos quoque aliquid, quod nobis tribuere poſſint. ſi nihil erit præter ipſorum ſuffragiũ, tenue eſt: ſi vt ſuffragantur, nihil valent gratia. ipſi deniq;, vt ſolent loqui, non dicere pro nobis, non ſpondere, non vocare domum ſuam poſſunt: atq; hæc à nobis petunt omnia: neq; vlla re alia, quæ à nobis conſequuntur, niſi opera ſua, compenſari putãt poſſe. Itaq; & legi Fabiæ, quæ eſt de numero ſectatorum, & S.C. quod eſt L. Cæſare conſule factum, reſtiterũt. nulla eſt enim pœna, quæ poſſit obſeruantiam tenuiorũ ab hoc vetere inſtituto officiorũ excludere. At ſpectacula ſunt tributim data, & ad prandium vulgo vocati. Etſi hoc factum à Murena omnino, iudices, non eſt, ab eius amicis autem more, & modo factum eſt, tamen admonitus re ipſa, recordor quantum hæ quæſtiones in ſenatu habitę punctorum nobis, Serui, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut noſtra, aut patrũ noſtrorum memoria, quo hæc, ſiue ambitio eſt, ſiue liberalitas,

non

non fuerit, vt locus & in circo, & in foro daretur amicis, & tribulibus? hæc homines tenuiores primùm, ne dum qui ea ſuis tribulibus vetere inſtituto aſſequebantur. *

Deſunt nonnulla.

Præfectum fabrûm ſemel locum tribulibus ſuis dediſſe: quid ſtatuent in viros primarios, qui in Circo totas tabernas tribulium cauſſa compararunt? hæc omnia ſectatorum, ſpectaculorum, prandiorum item crimina à multitudine in tuam nimiam diligentiam, Serui, coniecta ſunt: in quibus tamen Murena ab ſenatus auctoritate defenditur. Quid enim? ſenatus num obuiam prodire crimen putat? non, ſed mercede: mercede conuince. nũ ſectari multos? non, ſed cõductos: doce conductos. num locum ad ſpectandũ dare, aut ad prãdium inuitare? minime, ſed vulgo paſſim. quid eſt vulgo? vniuerſos. non igitur ſi L. Natta ſummo loco adoleſcens, qui, & quo animo iam ſit, & qualis vir futurus ſit, videmus, in equitum centuriis voluit eſſe, & ad hoc officium neceſſitudinis, & ad reliquum tempus gratioſus, id erit eius vitrico fraudi, aut crimini: nec, ſi virgo Veſtalis huius propinqua, & neceſſaria, locum ſuum gladiatorium conceſſit huic, non & illa piè fecit, & hic à culpa eſt remotus. omnia hæc ſunt officia neceſſariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum. At enim agit mecum auſterè, & Stoicè Cato: negat verum eſſe, allici beneuolẽtiam cibo: negat iudiciũ hominum in magiſtratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo, ad cœnã petitionis cauſſa ſi quis vocat, cõdemnetur. quippe, inquit, tu mihi ſummum imperium, ſummã auctoritatem, tu gubernacula reip. petas fouendis hominum ſenſibus, & deliniendis animis, & adhibendis voluptatibus? vtrũ lenocinium, inquit, à grege delicatæ iuuentutis, an orbis terrarũ imperiũ à pop. R. petebas? horribilis oratio: ſed eam vſus, vita, mores, ciuitas ipſa reſpuit. Neq; tamen Lacedęmonii auctores iſtius vitę, atq; orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt: neq; verò Cretes, quorum nemo guſtauit vmquam cubans, melius quàm Romani homines, qui tempora voluptatis, laboriſq; diſpertiunt, reſp. ſuas retinuerunt: quorũ alteri vno aduentu noſtri exercitus deleti ſunt, alteri noſtri imperii præſidio diſciplinam ſuam, legeſq; conſeruant. Quare noli, Cato, maiorum inſtituta, quæ res ipſa publica, quæ diuturnitas imperii comprobat, nimiũ

ſeuera oratione reprehendere. Fuit eodē ex ſtudio vir eruditus apud patres noſtros,& honeſtus homo,& nobilis, Q.Tubero: is,cum epulum Q.Maximus Africani patrui ſui nomine populo R.daret,rogatus eſt à Maximo,vt triclinium ſterneret,cùm eſſet Tubero eiuſdē Africani ſororis filius. atque ille homo eruditiſſimus, ac Stoicus ſtrauit pelliculis hœdinis lectulos Punicanos, & expoſuit vaſa Samia: quaſi verò eſſet Diogenes Cynicus mortuus, & non diuini hominis Africani mors honeſtaretur: quem cùm ſupremo eius die Maximus laudaret,gratias egit diis immortalibus,quòd ille vir in hac republica potiſſimum natus eſſet. neceſſe enim fuiſſe,ibi eſſe terrarum imperium, vbi ille eſſet. Huius in morte celebranda grauiter tulit populus Rom.hanc peruerſam ſapientiam Tuberonis.itaque homo integerrimus,ciuis optimus,cùm eſſet L.Paulli nepos,P.Africani, vt dixi, ſororis filius, his hœdinis pelliculis prætura deiectus eſt. Odit populus Rom.priuatam luxuriam,publicam magnificentiā diligit.non amat profuſas epulas:ſordes, & inhumanitatē multo minus.Diſtinguit rationem officiorum,ac temporum,viciſſitudinem laboris,ac voluptatis. Nam quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magiſtratum mandandum, niſi dignitate: hoc tu ipſe, in quo ſumma eſt dignitas, non ſeruas.cur enim quemquam, vt ſtudeat tibi, vt te adiuuet, rogas? rogas tu me, vt mihi præſis, vt committam ego me tibi. quid tandem? iſtuc me rogari oportet abs te, an te potius à me,vt pro mea ſalute laborem periculumq́ue ſuſcipias? Quid,quòd habes nomenclatorem? in eo quidem fallis,& decipis.Nam ſi nomine appellari abs te ciueis tuos honeſtum eſt: turpe eſt eos notiores eſſe ſeruo tuo, quàm tibi: ſin etiamſi noris,tamen per monitorem appellandi ſunt,cur ante petis,quam inſuſurrauit? aut quid,cùm admoneris, tamen quaſi tute noris, ita ſalutas? quid, poſtea quàm es deſignatus,multo ſalutas negligentius? hæc omnia ad rationem ciuitatis ſi dirigas, recta ſunt: ſin perpendere ad diſciplinæ pręcepta velis,reperiātur prauiſſima. Quare nec plebi Rom. eripiendi fructus iſti ſunt ludorum,gladiatorum,conuiuiorum. quæ omnia maiores noſtri comparauerunt: nec candidatis iſta benignitas adimenda eſt,quę liberalitatem magis ſignificat,quàm largitionem. At enim te ad accuſandum

reſpub.

respub.adduxit.Credo,Cato,te isto animo, atque eà opinione venisse:sed tu imprudentia laberis.Ego quod facio,iudices, cùm amicitiæ, dignitatisq; L.Murenæ gratia facio,tum me pacis,otii,concordiæ, libertatis, salutis, vitæ denique omnium vestrûm caussa facere clamo, atque obtestor. Audite, audite consulem, iudices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies, atque noctes de republica cogitantem. Non vsque eo L. Catilina rempublicam despexit atque contempsit, vt ea copia,quā secum eduxit, se hanc ciuitatē oppressurum arbitraretur.latius patet illius sceleris contagio,quam quisquam putat:ad plures pertinet: intus, intus,inquam, est equus Troianus, à quo numquā, me consule,dormientes opprimemini.Quæris à me,quid ego Catilinam metuam?nihil:& curaui,ne quis metueret, sed copias illius,quas hîc video,dico esse metuendas:nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinæ, quàm isti,qui illū exercitum deseruisse dicuntur.non enim deseruerunt:sed ab illo in speculis,atq; insidiis relicti, in capite,atq; in ceruicibus nostris restiterunt.hi & integrum consulem, & bonum imperatorē,& natura, & fortuna cum reipublicæ salute coniunctum deiici de vrbis præsidio, & de custodia ciuitatis vestris sententiis deturbari volunt. quorum ego ferrum, & audaciam reieci in campo, debilitaui in foro, compressi etiam domi meæ sæpe,iudices, his vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris sententiis, quàm suis gladiis consecuti. Magni interest,iudices,id quod ego multis repugnātibus egi,atque perfeci,esse kalendis Ianuar.in republ.duos consules. nolite arbitrari, mediocribus consiliis,aut vsitatis viis,aut lege improba, aut perniciosa largitione auditum aliquando aliquod malum reipub.quæri.Inita sunt in hac ciuitate cōsilia,iudices, vrbis delendæ, ciuium trucidādorum, nominis Romani exstinguendi. atque hæc ciues, ciues, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas est) de patria sua & cogitant, & cogitauerunt.horum ego quotidie consiliis occurro,audaciam debilito,sceleri resisto: sed vos moneo, iudices: in exitu est iam meus consulatus: nolite mihi subtrahere vicariū meæ diligentiæ:nolite adimere eum,cui remp. cupio tradere incolumem ab his tantis periculis defendendam. Atque ad hæc mala, iudices, quid accedat aliud, non

videtis?te,te appello,Cato:nónne proſpicis tempeſtatē anni tui?iam enim heſterna concione intonuit vox pernicioſa deſignati tribuni collegę tui:contrà quem multum tua mens, multum omnes boni prouiderunt, qui te ad tribunatus petitionem vocauerunt.Omnia,quę per hoc triennium agitata ſunt iam ab eo tempore, quo à L.Catilina, & Cn. Piſone initum cōſilium ſenatus interficiendi ſcitis eſſe,in hos dies, in hos menſes,in hoc tempus erumpunt.Qui locus eſt,iudices?quod tempus? qui dies? quæ nox? cùm ego non ex iſtorum inſidiis ac mucronibus non ſolùm meo, ſed multo etiā magis diuino conſilio eripiar, atque euolem? neque iſti me meo nomine interfici,ſed vigilantem conſulem de reipubl. præſidio demouere volunt:nec minus vellent,Cato, te quoque aliqua ratione,ſi poſſent, tollere: id quod mihi crede,& agunt,& moliuntur. vident quantum in te ſit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipubl.præſidii: ſed cùm conſulari auctoritate, & auxilio ſpoliatam vim tribunitiam viderint,tum ſe facilius inermem, & debilitatum te oppreſſuros arbitrantur. nam ne ſufficiatur conſul,non timent: vident in tuorum poteſtate collegarum fore: ſperant ſibi Silanum clarum virum ſine collega, te ſine conſule, rempub.ſine præſidio obiici poſſe. His tantis in rebus,tantiſque in periculis,eſt tuum, M.Cato,qui non mihi, non tibi,ſed patriæ natus es,videre quid agatur,retinere adiutorem, defenſorem, ſocium in republica conſulem non cupidum, conſulem (quod maximè tempus hoc poſtulat) fortuna conſtitutum ad amplexandum otium, ſcientiâ ad bellum gerendum, animo, & vſu, ad quod velis negotium. quamquam huiuſce rei poteſtas omnis in vobis ſita eſt,iudices:totam rempub.vos in hac cauſſa tenetis,vos gubernatis. Si L. Catilina cum ſuo conſilio nefariorum hominum, quos ſecum eduxit, hac de re poſſet iudicare, condemnaret L.Murenam:ſi interficere poſſet,occideret. petunt enim rationes illius, vt orbetur auxilio reſpubl. vt minuatur contra ſuum furorem imperatorum copia: vt maior facultas tribunis pleb.detur, depulſo aduerſario, ſeditionis, ac diſcordiæ concitandæ.idémne igitur delecti ampliſſimis ex ordinib. honeſtiſſimi,atq; ſapientiſſimi viri iudicabunt,quod ille importuniſſimus gladiator, hoſtis reipub.iudicaret?Mihi cre-

dite,

dite, iudices in hac caussa non solùm de L. Murenæ, verùm etiam de vestra salute sententiam feretis. in discrimen extremum venimus: nihil est iam vnde nos reficiamus, aut vbi lapsi resistamus non solùm minuenda non sunt auxilia, quæ habemus: sed etiam noua, si fieri possit, comparanda. hostis est enim non apud Anienem, quod bello Punico grauissimũ visum est, sed in vrbe, in foro: (dii immortales, sine gemitu hoc dici non potest) non nemo etiam in illo sacrario reipub. in ipsa, inquam, curia nõ nemo hostis est. Dii faxint, vt meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat: ego togatus vobis, bonisque omnibus adiutoribus hoc quod conceptum respub. periculum parturit, consilio discutiam, & comprimam. Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris in eum annum, qui consequitur, redundarint? Vnus erit consul, & is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. hunc iam qui impedituri sint, *

Desunt nonnulla.

*Illa pestis immanis, importuna prorumpet, qua poterit: & iam populo Romano minatur: in agros suburbanos repente aduolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede, ac loco ferrum, flammamq; metuemus: quæ iamdiu comparãtur, eadẽ ista omnia, si ornata suis præsidiis erit respub. facilè, & magistratuum consiliis, & priuatorũ diligentia opprimentur. Quæ cùm ita sint, iudices, primum reipub. caussa, quæ nulla res cuiquam potior debet esse, vos pro mea summa, & vobis cognita in rempub. diligentia moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, vt otio, vt paci, vt saluti, vt vitæ vestræ, & ceterorum ciuium consulatis: deinde ego fidem vestram vel defensoris, & amici officio adductus oro, atque obsecro, iudices, vt ne hominis miseri, & cùm corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenæ recentẽ gratulationẽ noua lamentatione obruatis. modò maximo beneficio populi R. ornatus, fortunatus videbatur, quòd primus in familiam veterẽ, primus in municipium antiquissimum consulatum attulisset: nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, lacrymis, ac mærore perditus, vester est supplex, iudices, vestrã

fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem, ac vestras opes intuetur. Nolite, per deos immortales, iudices, hac eum re, qua se honestiorem fore putauit, etiam ceteris ante partis honestatibus, atque omni dignitate, fortunaq; priuare. Atque ita vos Murena, iudices, orat, atq; obsecrat, si iniustè neminem læsit, si nullius aureis, voluntatémve violauit, si nemini, vt leuissimè dicam, odio nec domi, nec militiæ fuit, sit apud vos modestiæ locus, sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet, iudices. vnà enim eripiuntur cum consulatu omnia. inuidiam verò his temporibus habere consulatus ipse nullam potest. obiicitur enim concionibus seditiosorum, insidiis coniuratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque ad omnem inuidiã solus opponitur. Quare quid inuidendum Murenæ, aut cuiquam nostrûm sit in hoc præclaro consulatu, non video, iudices: quæ v[illegible] [illegible]seranda sunt, ea & mihi ante oculos versantu[illegible] [illegible]e, & perspicere potestis. Si (quod Iupiter om[illegible] [illegible]unc vestris sententiis afflixeritis, quo se mi[illegible] [illegible]domúmne? vt eam imaginem clarissimi viri pa[illegible]s sui, quam paucis ante diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque videat? an ad matrem? quæ misera modò consulem osculata filium suum, nunc cruciatur, & solicita est, ne eundẽ paullo pòst spoliatum omni dignitate conspiciat? Sed quid ego matrem, aut domum appello? quem noua pœna legis & domo, & parente, & omnium suorum consuetudine, conspectuque priuat? Ibit igitur in exsilium miser? quò? ad orientísne parteis, in quib. annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas gessit? at habet magnum dolorem, vnde cum honore decesserit, eodem cum ignominia reuerti. An se in contrariam partem terrarũ abdet? vt Gallia transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissimè viderit, eundem lugentem, mærentem, exsulem videat? in ea porrò prouincia, quo animo C. Murenam fratrem suum, aspiciet? qui huius dolor? qui illius mæror erit? quæ vtriusque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque sermonis? quod quibus in locis paucis ante diebus factum esse consulem Murenam nuntii litteræque celebrassent, &

vnde hoſpites, atque amici gratulatum Romam concurrerint, repente eo accedat ipſe nuntius ſuæ calamitatis? Quæ ſi acerba, ſi miſera, ſi luctuoſa ſunt, ſi alieniſſima à manſuetudine, & miſericordia veſtra, iudices: conſeruate populi Romani beneficium: reddite reipubl. conſulem: date hoc ipſius pudori, date patri mortuo, date generi, & familiæ, date etiã Lanuuio municipio honeſtiſſimo, quod in hac cauſſa frequens, mæſtumque vidiſtis: nolite à ſacris patriis Iunonis Soſpitæ, cui omnes conſules facere neceſſe eſt, domeſticũ & ſuum conſulem potiſſimum auellere. Quē ego vobis, ſi quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, conſul conſulem, iudices, ita commendo, vt cupidiſſimum otii, ſtudioſiſſimum bonorũ, acerrimum contra ſeditionem, fortiſſimum in bello, inimiciſſimum huic coniurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum eſſe promittam, & ſpondeam.

PRO L. FLACCO.

ORATIO XXIIII.

CVM in maximis periculis huius vrbis, atque imperii, grauiſſimo atq; acerbiſſimo reipub. caſu, ſocio, atque adiutore conſiliorũ, periculorumq; meorum, L. Flacco, cędem à vobis, coniugibus, liberis veſtris, vaſtitatẽ à tẽplis, delubris, vrbe, Italia depellebã, ſperabã, iudices, honoris potius L. Flacci me adiutorẽ futurum, quàm miſeriarũ deprecatorẽ. Quod enim eſſet præmiũ dignitatis, quod populus R. cũ huius maiorib. ſemper detuliſſet, huic denegaret? cùm L. Flaccus veterẽ Valeriæ gentis in liberanda patria laudem prope quingẽteſimo anno reip. retuliſſet. Sed ſi forte aliquãdo aut beneficii huius obtrectator, aut virtutis hoſtis, aut laudis inuidus exſtitiſſet, exiſtimabã L. Flacco multitudinis potius imperitę, nullo tamẽ cũ periculo, quã ſapiẽtiſſimorũ, & lectiſſi-

morum virorum iudicium esse subeundum. Etenim quibus auctoribus, & defensoribus, omnium tum salus esset non ciuium solum, verùm etiam gentium defensa, ac retenta, neminem vmquam putaui per eos ipsos periculum huius fortunis, atque insidias creaturum. Quod si esset aliquando futurum, vt aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret, numquã tamen existimaui, iudices, D. Læliũ optimi viri filium, optima ipsum spe præditum, summæ dignitatis, eam suscepturum accusationem, quæ sceleratorum ciuium potius odio, & furori, quàm ipsius virtuti, atque institutæ adolescentiæ cõueniret. Etenim cùm à clarissimis viris iustissimas inimicitias sæpe cum bene meritis ciuibus depositas esse vidissem, non sum arbitratus quemquam amicum reipubl. posteàquam L. Flacci amor in patriam perspectus esset, nouas huic inimicitias, nulla accepta iniuria, denuntiaturum. Sed quoniam, iudices, multa nos, & in nostris rebus, & in repub. fefellerũt, ferimus ea, quæ sunt ferenda: tantùm à vobis petimus, vt omnia reip. subsidia, totum statum ciuitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, salutem præsentium, spem reliquorum in vestra potestate, in vestris sententiis, in hoc vno iudicio positam esse, & defixam putetis. Si vmquam respub. consilium, grauitatem, sapientiã, prouidentiam iudicũ implorauit, hoc tempore, hoc, inquam, tempore implorat. Non estis de Lydorum, aut Mysorum, aut Phrygum, qui huc compulsi, concitatique venerunt, sed de vestra repub. iudicaturi, de ciuitatis statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiã nunc, quæ fortium ciuium menteis, cogitationésque sustentet. omnia alia perfugia bonorum, præsidia innocentum, subsidia reipublicæ, consilia, auxilia, iura ceciderunt. Quem enim alium appellẽ? quem obtester? quem implorem? Senatúmne? at is ipse auxilium petit à vobis, & confirmationem auctoritatis suæ vestræ potestati permissam esse sentit. an equites Romanos? iudicabitis principes eius ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis. an populum Romanum? at is quidem omnẽ suam de nobis potestatem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, iudices, nõ autoritatem, quæ amissa est, sed salutem nostram, quæ spe exigua extremaq; pendet, tenuerimus, nihil est præterea, quo confugere

possimus:

poſſimus: niſi forte quæ res hoc iudicio tentetur, quid agatur, cui cauſſæ fundamenta iaciãtur, iudices, nõ videtis. Damnatus eſt is, qui Catilinam ſigna patriæ inferentem interemit: quid eſt cauſſæ, cur non is, qui Catilinam ex vrbe repulit, pertimeſcat? rapitur ad pœnam, qui indicia communis exitii cepit: cur ſibi confidat is, qui ea proferenda, & patefacienda curauit? ſocii conſiliorum, miniſtri, comitéſque vexantur: quid auctores, quid duces, quid principes ſibi expectent? Atque vtinam inimici noſtri, ac bonorum omnium, mecum potius contendant, vtrum tamen omnes boni, duces noſtri, an comites fuerint ad communem conſeruandam ſalutem.

Deeſt quippiam.

Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnas? fuit P. Seruilio imperatori in Cilicia tribunus militum: ea res ſiletur. Fuit M. Piſoni quæſtor in Hiſpania: vox de quæſtura nulla miſſa eſt. Bellum Cretenſe ex magna parte geſſit, atque vna cum ſummo imperatore ſuſtinuit: muta eſt huius temporis accuſatio. Præturæ iuriſdictio, res varia, & multiplex ad ſuſpiciones, & ſimultates, non attingitur. ea verò in ſummo, & periculoſiſſimo reipub. tempore etiam ab inimicis laudatur. At à teſtibus læditur. antequam dico à quibus, qua ſpe, qua vi, qua re concitatis, qua leuitate, qua egeſtate, qua perfidia, qua audacia præditis, dicam de genere vniuerſo, & de condicione omniũ noſtrûm. Per Deos immortaleis, iudices, vos, quomodo is, qui anno ante Romæ ius dixerat, anno pòſt in Aſia ius dixerit, à teſtibus quæretis ignotis? ipſi coniectura nihil iudicabitis? in tã varia iuriſdictione, tã multa decreta, tot hominum gratioſorũ læſæ voluntates: quę eſt vmquam iacta non ſuſpicio, quæ tamẽ ſolet eſſe falſa, ſed iracundiæ vox, aut doloris? & is eſt reus auaritiæ, qui in vberrima re, turpe cõpendium, in maledicentiſſima ciuitate, in ſuſpicioſiſſimo negotio maledictum omne, non modò crimen, effugit. Prætereo illa, quæ prætereunda non ſunt: nullũ huius in priuatis reb. factũ auarum, nullã in re pecuniaria contentionẽ, nullã in re familiari ſordẽ poſſe ꝓferri. Quibus igitur teſtib. ego hoſce poſſum refutare, niſi vobis? Timolites ille vicanus, homo non modò nobis ſed ne inter ſuos quidẽ notus, vos docebit qualis ſit L. Flaccus?

Quem vos modestissimum adolescentem, prouinciæ maximæ sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum, quæstorémque cognouerunt: quem vos præsentes constãtissimum senatorem, iustissimum prætorem, atq; amantissimum reipublicæ ciuem iudicastis? De quibus vos aliis testes esse debetis, de iis ipsi alios testeis audietis? at quos testeis? primùm dicam (id quod est cõmune) Græcos: nõ quo nationi huic ego vnus maximè fidem derogem. Nam si quis vnquã de nostris hominibus à genere isto, studio ac voluntate non abhorrens fuit, me & esse arbitror, & magis etiã tũ, cùm plus erat otii, fuisse. sed sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc iudicium deducti non sunt: multi impudentes, illiterati, leues, quos variis de caussis video concitatos. Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam: denique etiam, si qua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionẽ & fidem numquam ista natio coluit, totiusque huiusce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant. Vnde illud est, Da mihi testimoniũ mutuum? num Gallorum, num Hispanorum putatur? totum istud Græcorum est, vt etiam qui Græcè nesciunt, hoc quibus verbis à Græcis dici soleat, sciant. Itaque videte quo vultu, qua cõfidentia dicant: tum intelligetis qua religione dicant. numquam nobis ad rogatum respondent, semper accusatori plus, quàm ad rogatum: numquam laborant, quẽadmodum probent, quod dicunt, sed quemadmodum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quòd, vt ipse aiebat, libertus erat eius turpi iudicio condemnatus: nihil dixit, quod læderet eum, cùm cuperet, (impediebat enim religio) tamen id quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore, & pallore dixit! Quam promptus homo P. Septimius! quàm iratus de iudicio, & de villico! tamen hæsitabat, tamẽ eius iracũdiæ religio nonnumquam repugnabat. Inimicus M. Cælius, quòd, cùm in re manifesta putasset nefas esse publicanum iudicare contra publicanum, sublatus erat è numero recuperatorum: tamen tenuit se, neque attulit in iudicium quidquam ad lædẽdum, nisi voluntatem. Hi si Græci

fuissent,

fuiſſent, ac niſi noſtri mores ac diſciplina plus valerẽt, quàm dolor ac ſimultas, omnes ſe ſpoliatos, vexatos, fortunis euerſos eſſe dixiſſent. Græcus teſtis cum ea voluntate proceſſit vt lædat, nō iuriſiurandi, ſed lædendi verba meditatur, vinci, refelli, coargui putat eſſe turpiſſimum. ad id ſe parat: nihil aliud curat. itaque non optimus quiſque, nec grauiſſimus, ſed impudentiſſimus, loquaciſſimúſque deligitur. vos autẽ in priuatis minimarum rerum iudiciis teſtem diligẽter expenditis: etiamſi formam hominis, ſi nomen, ſi tribũ noſtis, mores tamẽ exquirendos putatis. Qui autem dicit teſtimonium ex noſtris hominibus, vt ſeipſe ſuſtentat! vt omnia verba moderatur! vt timet, ne quid cupidè, ne quid iracundè, ne quid plus minúſve, quàm ſit neceſſe, dicat! Nũ illos idem putatis? quibus iuſiurandum iocus eſt, teſtimoniũ ludus, exiſtimatio veſtra tenebræ, laus, merces, gratia, gratulatio propoſita eſt omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam. etenim poſſet eſſe infinita, ſi mihi libeat totius gentis in teſtimoniis dicendis explicare vanitatem. Sed propius accedam: de his veſtris teſtibus dicam. Vehementem accuſatorem nacti ſumus, iudices, & inimicũ in omni genere odioſum, ac moleſtum, quem ſpero his rebus fore magno vſui & amicis, & reipub. Sed certè inflammatus incredibili cupiditate hanc cauſſam, accuſationemque ſuſcepit. Qui comitatus in inquirendo! comitatum dico? immo verò quantus exercitus! quæ iactura! qui ſumptus! quãta largitio! quæ quamquã vtilia ſunt cauſſæ, timidè tamen dico, quòd vereor, ne Lælius ex his rebus, quas ſibi ſuſcepit gloriæ cauſſa, putet aliquid oratione mea ſermonis in ſeſe, aut inuidiæ eſſe quæſitum. Itaque hanc partem totã relinquam: tantùm à vobis petam, iudices, vt ſi quid ipſi audiſtis communi fama, atque ſermone de vi, de manu, de armis, de copiis, memineritis quarũ rerum inuidia lege hac recenti, ac noua, certus eſt inquiſitioni comitum numerus cõſtitutus. Sed, vt hanc vim omittã, quanta illa ſunt, quæ quoniam accuſatorio iure, & more ſunt facta, reprehendere non poſſumus? quãti tamẽ cogimur? primũ quòd, diſtributis partib. ſermo eſt tota Aſia diſſipatus, Cn. Pompeiũ, ꝗ L. Flacco eſt vehemẽter inimicus, cõtendiſſe à Lælio paterno amico, ac perneceſſario, vt hunc hoc iudico arceſſeret, omnemq; ei ſuã

auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc verisimilius Græcis hominibus videbatur, quòd paullo ante familiarem Lælium in eadẽ prouincia Flacco viderant. Pompeii autem auctoritas cùm apud omneis tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista prouincia, quam nuper & prædonum, & regum bello liberauit. Adiunxit illa, vt eos, qui domo exire nolebant, testimonii denuntiatione terreret: qui domi stare non poterant, largo, & liberali viatico commoueret. Sic adolescẽtes ingenii plenus locupletes metu, tenueis præmio, stultos errore permouit. sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur, psephismata, non sententiis neq; auctoritatibus declarata, nec iureiurando constricta, sed porrigẽda manu, profundendóque clamore multitudinis concitatæ. O morem præclarum, disciplinámq;, quam à maioribus accepimus, si quidem teneremus! sed nescio quo pacto iã de manibus elabitur. nullam illi nostri sapientissimi, & sanctissimi viri vim concionis esse voluerunt. Quæ scisceret plebs, aut quæ populus iuberet summota concione, distributis partibus, tributim, & cẽturiatim descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata, & cognita, iuberi, vetarique voluerunt. Græcorum autem totæ respub. sedentis concionis temeritate administrantur. Itaq;, vt hanc Græciam, quæ iamdiu suis cõsiliis perculsa & afflicta est, omittã, illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc vno malo cõcidit, libertate immoderata, ac licentia concionum. cùm in theatro imperiti homines rerum omnium rudes, ignarique consederant, tum bella inutilia suscipiebant, tum seditiosos homines reipubl. præficiebant, tum optimè meritos ciueis è ciuitate eiiciebant. Quod si hęc Athenis tũ, cùm illæ non solùm in Græcia, sed propè cunctis gentibus eminebant, accidere sunt solita: quam moderationem putatis in Phrygia, aut in Mysia concionum fuisse? Nostras conciones illarum nationum homines plerumque perturbant: quid, cùm soli sunt ipsi, tandẽ fieri putatis? Cæsus est virgis Cynicus ille Athenagoras, qui in fame frumẽtum exportare erat ausus: data concio Lælio est. ꝓcessit ille, & Græcus apud Græcos nõ de culpa sua dixit, sed de pœna questus est. porrexerunt manus: psephisma natũ est. hoc testimoniũ est? nu-

perepulati, paullò antè omni largitione ſaturati Pergameni, quòd Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritàte, ſed ſagina tenebat, ſe velle dixit, id ſutores & zonarii conclamarunt. hoc teſtimonium eſt ciuitatis? Ego teſteis à Sicilia publicè duxi; verùm erant ea teſtimonia non concitatæ concionis, ſed iurati ſenatus. Quare iam non eſt mihi contentio cum teſte: vobis videndum eſt, síntne hæc teſtimonia putanda. Adoleſcens bonus, honeſto loco natus, diſertus, cum maximo ornatiſſimoque comitatu venit in oppidum Græcorum: poſtulat concionem: locupletes homines, & graueis, ne ſibi aduerſentur, teſtimonii denuntiatione deterret: egenteis & leueis ſpe largitionis, & viatico publico, priuata etiam benignitate prolectat: opifices, & tabernarios, atque illam omnem fæcem ciuitatum, quid eſt negotii concitare? in eum præſertim, qui nuper ſummo cũ imperio fuerit, ſummo autem in amore eſſe propter nomen ipſum imperii non potuerit. Mirandum verò eſt, homines eos, quibus odio ſunt noſtræ ſecures, nomen acerbitati, ſcriptura, decumæ, portorium morti, libenter arripere facultatem lædendi, quæcumque detur? Mementote igitur, cùm audietis pſephiſmata, non audire vos teſtimonia, audire temeritatem vulgi, audire vocem leuiſſimi cuiusque, audire ſtrepitum imperitorum, audire concionem concitatam leuiſſimæ nationis. Itaque perſcrutamini penitus naturam, rationemque criminum: iam nihil præter ſpeciem, nihil præter terrorem, ac minas reperietis.

Deeſſe videntur nonnulla.

In ærario nihil habent ciuitates, nihil in vectigalibus. duæ rationes conficiendæ pecuniæ, aut verſura, aut tributo. nec tabulæ creditoris proferuntur, nec tributi confectio vlla recitatur. Quàm verò facile falſas rationes inferre, & in tabulas quodcumque commodũ eſt, referre ſoleant, ex Cn. Pompeii litteris ad Hypſæum & Hypſæi ad Pompeiũ miſſis quæſo cognoſcite. LITTERAE POMPEII ET HYPSAEI. Satis ne vobis coarguere his auctoribus diſſolutam Græcorum conſuetudinem, licentiamque impudentem videmur? niſi forte, qui Cn. Pompeium, qui præſentem, qui nullo impellente fallebant, eos vrgente Lælio, in abſentem, & in L. Flaccum aut timidos fuiſſe, aut religioſos putamus. Sed fue-

rint incorruptæ litteræ domi, nunc verò quàm habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? triduo lex ad prætorem deferri, iudicum signis obsignari iubet: trigesimo die vix deferũtur. ne corrumpi tabulæ facile possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit: at obsignantur corruptæ. quid refert igitur, tanto post ad iudices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? taménne isti testes habebuntur? vbi est igitur illa exspectatio, quæ versari in iudiciis solet? nam antea cùm dixerat accusator acriter, & vehementer, cumque defensor suppliciter, demisséque responderat, tertius ille erat exspectatus locus testium: qui aut sine vllo studio dicebãt, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. hoc verò quid est, vnà sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur. de subselliis queror? vna ex domo prodeunt: si verbo titubarint, quo reuertantur non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget, nec metuat ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? vbi est igitur illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? bene testem interrogauit: callidè accessit: reprehendit: quò voluit, adduxit: conuicit, & elinguem reddidit. Quid tu istum roges, Læli, qui priusquam hoc, Te rogo, dixeris, plura etiã effundit, quàm tu ei domi ante præscripseris? quid ego autem defensor rogem? nam aut oratio testium refelli solet, aut vita lædi. qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit, Dedimus, nihil amplius? in hominem dicendum est igitur, cùm oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo, & deplorandum, id quod iamdudum facio, de omni accusationis iniquitate. Primùm de communi genere testium. dicit enim natio minimè in testimoniis dicendis religiosa. Propius accedo: nego esse ista testimonia, quæ tu ipse psephismata appellas: sed & fremitum egentium, & motum quendam temerarium Græculæ concionis. Intrabo etiam magis: qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, non est deductus: priuatæ litteræ nullæ proferuntur, publicæ retentæ sunt in accusatorum potestate. Summa est in testibus, hi viuunt cum inimicis, adsunt cum aduersariis, habitant cum accusatoribus.

Verùm

Verùm hic tandem disceptationem, & cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam, aut ruinam fore putatis? Multa enim sunt eiusmodi, iudices, vt etiã si in homine ipso de quo agitur, negligenda sint, tamen in condicione atq; in exemplo pertimescenda videantur. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitæ, nulla commendatióne famæ defenderem, tamen ciuis ciuem à ciuibus communis humanitatis iure, ac misericordia deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus, conuiuis, contubernalibus, ne hominibus leuitate Græcis, crudelitate barbaris, ciuem, ac supplicem vestrum dederetis: ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. sed cùm L. Flacci res agatur, cuius ex familia, qui primus consul factus est, primus in hac ciuitate consul fuit: cuius virtute regibus exterminatis, libertas in rempubl. constituta est: quæ vsque ad hoc tempus honoribus, imperio, rerum gestarum gloria continuata permansit: cumque ab hac perenni, contestataque virtute maiorum non modò non degenerarit L. Flaccus, sed id, quòd maximè florere in generis sui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamauerit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplũ prodatur, pertimescam? In quo, etiam si quid errasset, omnes boni cõniuendum esse arbitrarentur. quod quidem ego nõ modò non postulo, sed contra, iudices, vos oro & obtestor, vt totam caussam quam maximè intentis oculis (vt aiunt) acerrimè contemplemini. Nihil religione testatũ, nihil veritate fundatũ, nihil dolore expressum: contraq; omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, periurio reperientur. Etenim iam vniuersa istorum cognita cupiditate, accedam ad singulas querelas, criminationesq; Græcorũ. Classis nomine pecuniam ciuitatibus imperatam querũtur: quod nos factũ, iudices, confitemur: sed si hoc crimen est, aut in eo est, quòd nõ licuerit imperare, aut in eo, quòd non opus fuerit nauibus, aut in eo, quòd nulla hoc prætore classis nauigarit. Licuisse vt intelligas, cognosce quid, me consule, senatus decreuerit, cùm quidem nihil à superioribus continuorum annorũ decretis decesserit. SENATVSCONSVLTVM. Proximum est ergo, vt opus fuerit classe, nécne, quæramus. Vtrum igitur hoc Græci statuẽt, aut vllæ exteræ na-

tiones, an veſtri prætores, veſtri duces, veſtri imperatores? Equidem exiſtimo in eiuſmodi regione, atque prouincia, quæ mari cincta, portubus diſtincta, inſulis circumdata eſſet, non ſolùm præſidii, ſed etiam ornandi imperii cauſſa nauigandum fuiſſe. Hæc enim ratio, ac magnitudo animorum in maioribus noſtris fuit: vt cùm in priuatis rebus, ſuiſque ſumptibus minimo contenti, tenuiſſimo cultu viuerent, in imperio, atque in publica dignitate omnia ad gloriam, ſplendoremque reuocarent. quæritur enim in re domeſtica continentiæ laus, in publica dignitatis. Quid ſi etiã præſidii cauſſa claſſem habuit? quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones: quid? nullos fore, quis præſtare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeii. immo tu auges moleſtiam. ille enim claſſeis prædonum, vrbeis, portus, receptacula ſuſtulit: pacem maritimam ſumma virtute, atque incredibili celeritate confecit: illud verò neque ſuſcepit, neque ſuſcipere debuit, vt ſi qua vſpiam nauicula prædonum apparuiſſet, accuſandus videretur. itaque ipſe in Aſia, cùm omnia iam bella terra, mariq; confeciſſet, claſſem tamen iiſdem iſtis ciuitatibus imperauit. quod ſi tum ſtatuit opus eſſe, cùm ipſius præſentis nomine tuta omnia, & pacata eſſe poterant: quid, cùm ille deceſſiſſet, Flacco exiſtimatis ſtatuendum: & faciendum fuiſſe? Quid nos hìc? nònne ipſo Pompeio auctore, Silano & Murena c o s s. decreuimus, vt claſſis in Italia nauigaret? nònne eo ipſo tempore, cùm L. Flaccus in Aſia remiges imperabat, nos hìc in mare ſuperum, & inferũ ſeſtertiûm ter & quadragies rogabamus? Quid poſtremo anno? nònne M. Curio & P. Sextilio quęſtoribus pecunia in claſſem eſt erogata? quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa eſt enim gloria diuina Pompeii: primùm prædones eos, qui tum, cùm illi bellum maritimum gerendum datum eſt, toto mari diſperſi vagabantur, reductos eſſe omnes in poteſtatem: deinde Syriam eſſe noſtram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil audere; præterea Cretam Metelli virtute eſſe noſtram: nihil eſſe vnde proficiſcantur, nihil quo reuertantur: omneis ſinus, promontoria, litora, inſulas, vrbeis maritimas, clauſtris imperii noſtri contineri. Quod ſi, Flacco prætore, nemo in mari prædo fuiſſet, tamen

huius diligentia reprehendenda non esset: idcirco enim quòd hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid, si L. Oppii, L. Agrii, C. Cestii equitum Rom. huius etiam clarissimi viri Cn. Domitii, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complureis à prædonibus esse captos? tamẽ Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? quid, si etiam occisus est à piratis Adramitenus homo nobilis, cuius est fere nobis omnibus nomen auditum, Acinas pugil Olympionices? hoc est apud Græcos (quoniam de eorum grauitate dicimus) prope maius, & gloriosius, quàm Romæ triumphasse. At neminem cepisti. quàm multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui cùm prædonem nullum cepissent, mare tamen tutum præstiterunt? casus est enim in capiendo, locus, euentus, occasio: defendendi facilis est cautio, non solùm latibulis occultorum locorum, sed etiam tempestatum moderatione, & conuersione. Reliquum est, vt quæratur, vtrum nostra ista classis cursu, & remis, an sumptu tantùm, & litteris nauigarit. Num igitur negari potest, cuius rei cuncta testis est Asia, bipertito classem distributam fuisse? vt vna pars supra Ephesum, altera infra Ephesum nauigaret? hac classe M. Crassus vir amplissimus ab Æno in Asiam, his nauibus Flaccus ex Asia in Macedoniam nauigauit. In quo igitur prætoris est diligentia requirenda? in numero nauiũ, & in descriptione æquabili sumptus? dimidium eius, quo Pompeius erat vsus, imperauit: num potuit parciùs? descripsit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quæ fuit accommodata L. Sullæ descriptioni: qui cùm omneis Asiæ ciuitates pro portione in prouincias descripsisset, illam rationem in imperando sumptu & Pompeius, & Flaccus secutus est. neque est adhuc tamen ea summa completa. non refert verò. quid lucretur? cùm enim genus imperatæ pecuniæ suscepit, id, quod tu crimen esse vis, confitetur. qui igitur probari potest in ea pecunia nón referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam vllam in remiges imperasse. Equidem Qu. fratris mei laude delector, sed aliis magis, grauioribus, atque maioribus. Aliud quiddam statuit, aliud vidit: existi-

mauit quocumq; tempore auditum quid esset de prædonibus, quàm vellet subito se classem comparaturum. denique hoc primus frater meus in Asia fecit, vt hoc sumptu remigũ ciuitates leuaret. crimẽ autem tum videri solet, cùm aliquis sumptus instituit eos, qui antea non erant instituti, non, cùm successor aliquid immutat de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat: quid fecissent, videbat. Sed quoniã de communi totius Asiæ crimine dictum est, aggrediar iam ad singulas ciuitates: ex quibus sit sane nobis prima ciuitas Aemonensis. Citat præco voce maxima legatos Aemonenseis. procedit vnus Asclepiades. prodeant cæteri. etiámne præconem mentiri coegisti? est enim credo is vir iste, vt ciuitatis nomen sua auctoritate sustineat, damnatus turpissimis iudiciis domi, notatus litteris publicis, cuius de probris, adulteriis, ac stupris exstant Aemonensium litteræ: quas ego non solùm propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obscenitatẽ verborum prętereundas puto. Dixit publicè data drachmarum CC. & VI. millia: dixit tantùm: nihil ostendit, nihil protulit: sed adiunxit id, quod certè, quoniam erat domesticum, docere debuit, se priuatim drachmas CCVI. dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum numquam est ausus, vt haberet, optare. Ab A. Sextilio dicit se dedisse & à suis fratribus. potuit dare Sextilius. nam fratres quidem consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium: fratres denique ipsi prodeant: quàm volent, impudenter mentiantur, &, quod numquam habuerint, dedisse se dicant: tamen aliquid fortasse coram producti dicent, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedo tabulas: non deportaui. Fratres saltem exhibe: non denũtiaui. Quod ergo vnus Asclepiades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus, impudentia atque audacia fretus, sine tabulis, sine auctore legerit, id nos quasi crimen, aut testimonium pertimescamus? Idem laudationem, quam nos ab Aemonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat. cuius quidem laudationis iactura exoptanda nobis fuit. nam vt signum publicum inspexit præclarus iste auctor suæ ciuitatis, solere suos ciueis, cæterosque Græcos ex tempore, quod opus sit, obsignare dixit.

tu verò

tu verò tibi habeto istam laudationem. nec enim Aemonensium testimonio Flacci vita, & dignitas nititur. das enim mihi, quod hæc caussa maximè postulat, nullam grauitatem, nullam constantiam, nullum firmum in Græcis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. nisi verò hactenus ista formula testimonii, atq; orationis tuę describi, ac distingui potest, vt Flacco absenti aliquid ciuitates tribuisse dicantur, Lælio præsenti, per se agenti, vi legis, iure accusationis, opibus præterea suis terrenti, ac minanti, nihil temporis caussa scripsisse, aut obsignasse videantur. Equidem in minimis rebus sæpe res magnas vidi, iudices, deprehendi, ac teneri, vt in hoc Asclepiade. hæc quæ est à nobis prolata laudatio, obsignata erat creta illa Asiatica, quæ fere est omnibus nota nobis: qua vtuntur omnes non modò in publicis, sed etiam in priuatis litteris, quas quotidie videmus mitti à publicanis, sæpe vnicuiq; nostrûm. neque enim testis ipse signo inspecto falsum nos proferre dixit, sed leuitatem totius Asiæ protulit: de qua nos & libenter, & facile concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis caussa nobis datam dicit, datam quidē confitetur, consignata creta est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, cerā esse videmus. Hîc ego, iudices, si vos Aemonensium decretis, si cæterorum Phrygum litteris permoueri putarem, vociferarer, & quantum maximè possem contenderem, testarer publicanos, excitarē negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem, cera deprehensa, confiderem totius testimonii fictam audaciam manifestò comprehensam, atq; oppressam teneri. nunc verò non insultabo vehementius, nec volitabo in hoc insolētiùs, neq; in istum nugatorem tamquam in aliquem testem inuehar, neq; in toto Aemonensium testimonio, siue hîc confictum est, vt apparet, siue missum domo est, vt dicitur, commouebor. etenim quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (vt Asclepiades dicit) leues, horum testimonium non pertimescam. Venio nūc ad Dorylensium testimoniū, qui producti, tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pastores nescio quos cupidos litterarum: siquidem nihil istis præter litteras abstulerunt. sed aliud esse caussæ suspicamur, ne forte isti parum versuti esse videantur. pœna est, vt opi-

nor, Dorylensium grauior, quàm apud alios, falsarum & corruptarum litterarum. si veras protulissent, criminis nihil erat: si falsas, erat pœna. bellissimum putarunt, dicere amissas. Quiescant igitur, & me hoc in lucro ponere, atque aliud agere patiantur. non sinunt. supplet enim ille nescio quis, & priuatim dicit se dedisse. hoc verò ferri nullo modo potest. qui de tabulis publicis recitat, iis, quæ in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem: sed tamen iudicium fieri videtur, cùm tabulæ illæ ipsæ, cuiusquemodi sint, proferuntur: cùm verò is, quem nemo vestrûm vidit vmquam, nemo qui mortalis esset, audiuit, tantum dicit, dedi: dubitabitis, iudices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum ciuem vindicetis? Atque huic eidem nuper tres equites Rom. honesti, & graues, cùm in caussa liberali eum, qui asserebatur, cognatum suum esse diceret, non crediderunt. qui hoc euenit, vt qui locuples testis doloris, & sanguinis sui non fuerit, idem sit grauis auctor iniuriæ publicæ? Atque hic Dorylensis nuper cùm efferretur magna frequentia, consessuque vestro, mortis illius inuidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. facis iniustè, Læli, si putas periculo nostro viuere tuos contubernales: præsertim cùm tua negligentia factum arbitremur. homini enim Phrygi, qui arborem fici numquam vidisset, fiscinam ficorum obiecisti. cuius mors te ex aliqua parte releuauit. edacem enim hospitem amisisti. Flacco verò quid profuit? qui valuit tamdiu, dum huc prodiret: mortuus est aculeo iam dimisso, ac dicto testimonio. At istud columen actionis tuæ Mithridates, posteaquam biduum retentus testis à nobis, effudit, quæ voluit omnia, reprehensus, conuictus, fractusque discessit: ambulat cum lorica. metuit homo doctus & sapiens, ne L. Flaccus nunc se scelere alliget, cùm iam testem illum effugere non possit: vt qui ante dictum testimonium sibi temperârit, cùm tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, vt ad falsum auaritiæ testimonium, verum etiam maleficii crimen adiungat. Sed de hoc teste, totoq; Mithridatico disseruit & subtiliter & copiose Q. Hortensius. nos, vt instituimus, ad reliqua pergamus. Caput est omniũ Græcorum concitandorum, qui cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus, & loquax, sed (vt sibi videtur) ita

doctus,

doctus, vt etiam magiſtrum aliorum ſe eſſe dicat: & qui ita ſit ambitioſus, vt omneis vos, noſq; quotidie perſalutet, Temni vſque ad illam ætatem in ſenatum venire non potuit: & qui ſe artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur, ipſe omnibus turpiſſimis iudiciis victus eſt. Pari felicitate vnà legatus venit Nicomedes, qui neque in ſenatum vlla conditione peruenire potuit, & furti, & pro ſocio damnatus eſt. Nam princeps legationis Lyſanias adeptus eſt ordinem ſenatorium: ſed cùm rempub. nimium amplecteretur, peculatus damnatus, & bona, & ſenatorium nomen amiſit. Hi tres etiam ærarii noſtri tabulas falſas eſſe voluerunt. Nã ſeruos nouem ſe profeſſi ſunt habere, cùm omnino ſine comite veniſſent. Decreto ſcribẽdo primum video affuiſſe Lyſaniam, cuius fratris bona, quòd is populo nõ ſoluebat, prætore Flacco publicè venierunt. Præterea Philippus eſt Lyſaniæ gener, & Hermobius, cuius frater Poles item pecuniæ publicæ eſt condemnatus. dicunt ſe Flacco, & iis qui ſimul eſſent, drachmarum xv. millia dediſſe. Cum ciuitate mihi res eſt acerrima, & conficientiſſima litterarum, in qua nummus cõmoueri nullus poteſt ſine quinque prætoribus, tribus quæſtoribus, quattuor menſariis, qui apud illos à populo creãtur. ex hoc tanto numero deductus eſt nemo: & cùm illã pecuniam nominatim Flacco datam referant, maiorem etiam aliam cùm huic eidem darent, in ædem ſacram reficiendam ſe perſcripſiſſe dicunt: quod minimè conuenit. nam aut omnia occultè referenda fuerunt, aut apertè omnia. cùm perſcribunt nominatim Flacco, nihil timent, nihil verentur: cùm operi publico referunt, iidem homines, ſubito eundẽ, quem contempſerant, pertimeſcunt. Si prætor dedit, vt eſt ſcriptum, à quæſtore numerauit, quæſtor à menſa publica, menſa aut ex vectigali, aut ex tributo. Numquam erit iſtud ſimile criminis, niſi mihi totam rationem, omni, & perſonarum genere, & litterarum explicaris. Vel quod eſt in eodem decreto ſcriptum, homines clariſſimos ciuitatis, ampliſſimis vſos honoribus hoc prætore circumuentos. Cur hi neque in iudicio adſunt, neque in decreto nominantur? Non enim credo ſignificari iſto loco tuum, qui ſe erigit, Heraclidem. vtrum enim in clariſſimis eſt ciuibus, quem iudicatũ hic duxit Hermippus? qui hanc ipſam legationem, quam

habet,non accepit à ſuis ciuibus, ſed vſque Tmolo petiuit: cui nullus honos in ſua ciuitate habitus eſt vmquã. res autẽ ea, quæ tenuiſſimis committebatur,huic vni in vita cõmiſſa ſola eſt. cuſtos T. Aufidio prætore in frumento publico eſt poſitus: pro quo cùm à P. Varinio prætore pecuniam accepiſſet,celauit ſuos ciueis,vltroq́ue iis ſumptum intulit.quod poſteaquam Temni litteris à P. Varinio miſſis cognitum, atque patefactum eſt, cumq́ue eadem de re Cn. Lentulus, qui cenſor fuit, Temnitarum patronus litteras miſiſſet, Heraclidem iſtum Temni nemo poſtea vidit. Atque vt eius impudentiam perſpicere poſſitis, cauſſam ipſam, quæ leuiſſimi hominis animum in Flaccum incitauit, quæſo, cognoſcite. Fundum Cymæum Romæ mercatus eſt de pupillo Meculonio. cùm verbis ſe locupletem faceret, haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis: pecuniã ſumpſit mutuam à Sext.Sigola iudice hoc noſtro,primario viro, qui & rem agnoſcit,neque hominem ignorat: qui tamẽ credidit P. Fuluii Veratii lectiſſimi hominis fide. ei cùm ſolueret,ſumpſit à C. & M. Fufiis, equitibus Romanis primariis viris. Hic, hercule, cornici oculum, vt dicitur. nam hunc Hermippum hominem eruditum,ciuem ſuum,cui debebat eſſe notiſſimus,percuſſit.eius enim fide ſumpſit à Fufiis. Securus Hermippus Temnum proficiſcitur, cùm iſte ſeſe pecuniam, quam huius fide ſumpſerat,à diſcipulis ſuis diceret Fufiis perſoluturum. habebat enim Rhetor iſte adoleſcenteis quoſdam locupleteis, quos dimidio redderet ſtultiores, quàm acceperat, vbi nihil poſſent diſcere, niſi ignorantiam litterarum. Neminem quidem adeò infatuare potuit, vt ei nummum vllum crederet.Itaque cùm Roma clàm eſſet profectus, multoſq́ue minutis mutuationibus fraudauiſſet, in Aſiam venit. Hermippoq́ue percunctanti de nomine Fufiano reſpondet, ſe omnem pecuniam Fufiis perſoluiſſe. Interim, neque ita longo interuallo libertus à Fufiis cum litteris ad Hermippum venit. pecunia petitur ab Hermippo: Hermippus ab Heraclide petit: ipſe tamen Fufiis ſatisfacit abſentibus, & fidem ſuam liberat. hunc æſtuantem, & tergiuerſantẽ iudicio ille perſequitur: à recuperatoribus cauſſa cognoſcitur.Nolite exiſtimare iudices, non vnam, & eandem omnibus in locis eſſe fraudatorum & inficiatorum impuden-

pudentiam. fecit eadem omnia, quæ nostri debitores solẽt: negauit sese omnino versuram vllam fecisse Romæ: Fufiorũ se affirmauit numquam omnino nomen audisse: Hermippum verò ipsum pudentissimum, atque optimum virum, veterem amicum, atque hospitem meum splendidissimum, atque ornatissimum ciuitatis suæ, probris omnibus, maledictisque vexauit. Sed cùm se homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi in illa oratione iactaret, repente testimoniis Fufiorum, nominibusque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaq; recuperatores contra istũ rem minimè dubiã prima actione iudicauerunt. Cũ iudicatũ nõ faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus est. Habetis & honestatem hominis, & auctoritatem testimonii, & caussam omnem simultatis. atque is ab Hermippo missus, cùm ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit, cùm iam frater meus Flacco successisset. ad quem adiit, caussamque ita detulit, recuperatores vi Flacci coactos, & metu falsum inuitos iudicauisse. Frater meus pro sua æquitate, prudentiaq; decreuit, vt si iudicatum negaret, in duplum iret: si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. recusauit, & quasi nihil esset actum, nihil iudicatum, ab Hermippo, ibidem mãcipia, quæ ipse ei vendiderat, petere cœpit. M. Gratidius legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negauit: re iudicata stari ostendit placére. Iterum iste, cui nullus esset vmquam consistendi locus, Romam se retulit: persequitur Hermippus, qui numquam istius impudentiæ cessit. petit Heraclides à C. Plotio Senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se, cùm iudicatum esset, per vim vendidisse dicebat. Q. Naso vir ornatissimus, qui prætor fuerat, iudex sumitur: qui cùm sententiam secũdum Plotium se dicturum ostenderet, ab eo iudice abiit, & quod iudicium lege non erat, caussam totam reliquit. Satisne vobis, iudices, videor ad singulos testeis accedere, neque vt primò constitueram, tantummodo cum vniuerso genere confligere? Venio ad Lysaniam eiusdem ciuitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem: quem tu cùm ephebum Temni cognosses, quoniam te nudus delectabat, semper nudũ esse voluisti. abduxisti Temno Apollonidẽ: pecuniã ade-

lescentulo grandi fenore, fiducia tamen accepta, occupauisti. Hanc fiduciam commissam tibi tenes hodie, ac possides. cum tu testem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coegisti. Qui, quoniam testimonium dixit, quidnam sit dicturus exspecto. Noui genus hominũ, noui consuetudinem, noui libidinem. Itaque, etsi teneo quid sit dicere paratus, nihil tamen contra disputabo prius, quã dixerit. totum enim conuertet, atque alia finget. Quamobrẽ & ille seruet, quod parauit: & ego me ad id quod attulerit integrum conseruabo. Venio nunc ad eam ciuitatem, in quam ego multa, & magna officia contuli, & quam meus frater in primis colit, atque diligit: quæ si ciuitas per viros bonos, graueisq; homines querelas ad vos detulisset, paullo commouerer magis. nunc verò quid putẽ? Trallianos Mæandrio caussam commisisse homini egenti, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? vbi erant illi Pythodori, Ætidemi, Lepisones, ceteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? vbi illa magnifica, & gloriosa ostentatio ciuitatis? nonne esset puditum, si hanc caussam agerent seuerè, non modò legatum, sed Trallianum omnino dici Mæandrium? huic illi legato, huic publico testi patronum suum iam inde à patre, atque maioribus L. Flaccum mactandum ciuitatis testimonio tradidissent? Non est ita, iudices, non est profectò. vidi ego in quodam iudicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, cùm quidem idem hic mihi Mæandrius quasi ministrator aderat, subiiciens, quid in suos ciueis ciuitatemq;, si vellem, dicerem. nihil enim illo homine leuius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Tralliani doloris sui, si hunc custodem litterarum, si hunc testem iniuriæ, si hunc auctorem querelarum, remittant spiritus, cõprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Mæandrii persona esse expressam speciem ciuitatis. sin istũ semper illi ipsi domi proterendum esse, & conculcandum putauerunt, desinant putare auctoritatem esse in eo testimonio, cuius auctor inuentus est nemo. Sed exponam quid in re sit, vt quamobrem ista ciuitas, neque seuere Flaccum oppugnarit, neque benignè defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine irata: de quo toto respondit Hortensius:

sius: inuita soluerat Castricio pecuniam iamdiu debitã. hinc totum odium, hinc omnis offensio. quo cùm venisset Lælius ad iratos, & illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset, siluerunt principes, neque in illa concione adfuerunt, neque istius decreti, ac testimonii auctores esse voluerunt. vsq; eo orba fuit ab optimatibus illa concio, vt princeps principũ esset Mæandrius, cuius lingua, quasi flabello seditionis, illa tum est egentium concio ventilata. Itaque ciuitatis pudentis, vt ego semper existimaui, & grauis, vt ipsi existimari volunt, iustum dolorem, querelásque cognoscite. Quæ pecunia fuerit apud se Flacci patris nomine collata à ciuitatibus, hanc à se esse ablatam queruntur. alio loco quæram, quid licuerit Flacco: nunc tantùm à Trallianis requiro, quam pecuniam à se ablatam queruntur, suámne dicant, sibi à ciuitatibus collatam in vsum suum? cupio audire. non, inquit, dicimus. quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis L. Flacci patris nomine ad eius dies festos, atque ludos. quid tum? hanc te, inquit, capere non licuit. iam id video: sed primùm illud tenebo. queritur grauis, locuples, ornata ciuitas, quòd non retinet alienum: spoliatam se dicit, quòd id non habet, quod eius non fuit. Quid hoc impudentius dici, aut fingi potest? Delectum est oppidum, quo in oppido vno pecunia à tota Asia ad honores L. Flacci poneretur. hæc pecunia ab honoribus translata in quæstum, & fenerationem, recuperata est multis post annis. quæ ciuitati facta est iniuria? At molestè fert ciuitas. credo. amissum est enim præter spem, quod erat spe deuoratum lucrum. at queritur. impudenter facit. non enim omnia, quæ dolemus, eadem iure queri possumus. at accusat verbis grauissimis. non ciuitas, sed imperiti homines à Mæandrio concitati. Quo loco etiam, atque etiam facite vt recordemini, quæ sit temeritas multitudinis, quæ leuitas propria Græcorum, quid in concione seditiosa valeat oratio. hîc in hac grauissima, & moderatissima ciuitate, cùm est forum plenum iudiciorum, plenum magistratuum, plenum optimorum virorum, & ciuium, cùm speculatur, atq; obsidet rostra vindex temeritatis, & moderatrix officii curia, tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? quid vos fieri censetis Trallibus? an id, quod Pergami? nisi forte hæ ciuitates existimari volũt,

facilius vna se epistola Mithridatis moueri, impellíque potuisse, vt amicitiam populi Romani, fidem suam, iura omnino officii, humanitatisque violarent, quàm vt filium testimonio læderent, cuius patrem armis pellendum à suis mœnibus censuissent. Quare nolite mihi ista nomina ciuitatum nobilium opponere. Quos enim hosteis hæc familia contēpsit, numquam eosdem testeis pertimescet. vobis autem est confidendum, si consiliis principum vestræ ciuitates reguntur, non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab istis ciuitatibus cum populo Romano esse susceptum. sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus, patiamini me delicta vulgi à publica caussa separare. At enim istam pecuniam huic capere non licuit. vtrum vultis patri Flacco licuisse, nécne? si licuit, sicuti certè licuit, ad eius honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam rectè abstulit filius: si non licuit, tamen illo mortuo, non modò filius, sed quiuis heres rectissimè potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cùm ipsi graui fenore istam pecuniam multos annos occupauissent, à Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetrauerunt: neque tam fuerunt impudentes, vt id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hāc eis pecuniam abstulisse Mithridatem. quis enim erat, qui non sciret in ornandis studiosiorem Mithridatem, quàm in spoliandis Trallianis fuisse? Quæ quidē à me si, vt dicenda sunt, dicerentur, grauiùs agerem, iudices, quàm adhuc egi, quantum Asiaticis testibus fidem habere vos conueniret: reuocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam vniuersorum ciuium Romanorum per tot vrbeis vno puncto temporis miseram crudelémque cædem: Prætores nostros deditos, legatos in vincula coniectos, nominis propè Romani memoriam cum vestigio imperii non modò ex ædibus Grecorum, verùm etiam ex litteris esse deletam, Mithridatem Deum, illum patrem, illū conseruatorem Asiæ, illū Euiū, Dionysiū, Bacchū, Liberum, nominabant. vnum atq; idē erat tēpus, cùm L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat, Cappadocē autem illum non modò recipiebat suis vrbibus, verùm etiam vltro vocabat. liceat hęc nobis, si obliuisci non possumus, at tacere: liceat mihi potius de leuitate Græcorum queri, quàm de crudelitate. Auctoritatē isti ha-

beant apud eos, quos esse omnino noluerunt? nam quoscũque potuerunt togatos, interemerunt; nomen ciuiũ Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt. In hac igitur vrbe se iactant, quam oderunt: apud eos, quos inuiti vident: in ea rep. ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt. Aspiciant hunc florem legatorum, laudatorumq; Flacci ex vera, atque integra Græcia: tum se ipsi expendant, tum his se comparent, tum si audebunt, dignitati horum componant suam. Adsunt Athenienses, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atq; in omneis terras distributæ putantur: de quorum vrbis positione propter pulchritudinem, etiam inter Deos certamen fuisse proditũ est: quæ vetustate ea est, vt ipsa ex sese suos ciueis genuisse dicatur, & eorum eadem terra parens, altrix, patria, dicatur: auctoritate autem tanta est, vt iam fractum propè, ac debilitatum Græciæ nomen huius vrbis laude nitatur. Adsunt Lacedæmonii, cuius ciuitatis spectata, ac nobilitata virtus nõ solùm natura corroborata, verùm etiam disciplina putatur: qui soli toto orbe terrarum septingentos iam annos amplius, vnis moribus, & numquam mutatis legibus viuunt. Adsunt ex Achaia cuncta multi legati, Bœotia, Thessalia, quibus locis nuper legatus L. Flaccus imperatore Metello, præfuit. Neque verò te, Massilia, prætereo, quæ L. Flaccum militem, quæstorémque cognosti: cuius ego ciuitatis disciplinam, atque grauitatem non solùm Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam dicam, quæ tã procul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis, linguaque diuisa, cùm in vltimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum cõsilio gubernatur, vt omnes eius instituta laudare faciliùs possint, quàm æmulari. Hisce vtitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ testibus, vt Græcorum cupiditati, Græcorum auxilio resistamus. Quamquam quis ignorat, qui modò vmquam mediocriter res istas scire curauit, quin tria Græcorum genera sint verè? quorum vni sunt Athenienses, quæ gens Ionum habebatur: Æoles alteri: Dores tertii nominabantur. Atque hæc cuncta Græcia, quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quę etiam imperio, & bellica laude floruit, paruum quendam locum, vt scitis, Europæ tenet, sempér-

quę tenuit. Aſiæ maritimam oram bello ſuperatam cinxit vrbibus, non vt munitam coloniis illam augeret, ſed vt obſeſſam teneret. Quamobrem quæſo à vobis Aſiatici teſtes, vt cùm verè recordari voletis, quantum auctoritatis in iudicium afferatis, voſmet ipſi deſcribatis Aſiam: ne quid alienigenæ de vobis loqui ſoleant, ſed quid voſmetipſi de genere veſtro ſtatuatis, memineritis. Nanq;, vt opinor, Aſia veſtra conſtat ex Phrygia, Myſia, Caria, Lydia. vtrum igitur noſtrũ eſt an veſtrum hoc vetus prouerbium, Phrygem plagis fieri ſolere meliorem? Quid de tota Caria? nónne hoc veſtra voce vulgatum eſt, ſi quid cum periculo experiri velis, in Care id potiſſimum eſſe faciundum? Quid porrò in Græco ſermone tam tritum, atque celebratum eſt, quàm ſi quis deſpicatui ducitur, vt Myſorum vltimus eſſe dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis vnquam Græcus comœdiã ſcripſit, in qua ſeruus primarum partium non Lydus eſſet? Quamobrẽ, quæ vobis fit iniuria, ſi ſtatuimus veſtro nobis iudicio ſtandum eſſe de vobis? Equidem mihi iam ſatis, ſupérque dixiſſe videor de Aſiatico genere teſtium: ſed tamen veſtrum eſt, iudices, omnia quæ dici poſſunt in hominum leuitatem, inconſtantiam, cupiditatem, etiamſi à me minus dicuntur, veſtris animis & cogitatione comprehendere. Sequitur auri illa inuidia Iudaici. hoc nimirũ eſt illud, quod non longe à gradidus Aureliis hæc cauſſa dicitur. ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæſita eſt. ſcis quanta ſit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Sic ſummiſſa voce agam, tantũ vt iudices audiant. neque enim deſunt, qui iſtos in me atq; optimũ quemque incitent: quos ego, quo id facilius faciant, non adiuuabo. Cùm aurum Iudæorum nomine quotannis ex Italia, & ex omnibus veſtris prouinciis Hieroſolymam exportari ſoleret, Flaccus ſanxit edicto, ne ex Aſia exportari liceret. Quis eſt, iudices, qui hoc non verè laudare poſſit? exportari aurum non oportere, cùm ſæpe antea ſenatus, tum, me conſule, grauiſſimè iudicauit. huic autem barbaræ ſuperſtitioni reſiſtere, ſeueritatis: multitudinem Iudæorum flagrantem nonnumquam in concionibus pro republica contemnere, grauitatis ſummæ fuit. At Cn. Pompeius, captis Hieroſolymis, victor ex illo fano nihil attigit. in primis hoc, vt multa

alia,

alia, sapienter. In tam suspiciosa, ac maledica ciuitate, locum sermoni obtrectatorum non reliquit. non enim credo religionem & Iudæorum, & hostium impedimēto præstantissimo imperatori, sed pudorē fuisse. Vbi ergo crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, iudicatum fateris, quęsitum & prolatum palàm non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat. Apameæ manifestè comprehensum, ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum paullo minus per Sex. Cæsium equitem Romanum, castissimum hominem, atque integerrimum; Laodiceæ viginti pondo paullo amplius per hunc ipsum L. Peducæum iudicem nostrum: Adrymeti per Cn. Domitium legatum: Pergami non multum. Auri ratio constat: aurum in ærario est: furtum non reprehenditur: inuidia quæritur: à iudicib. oratio auertitur: vox in coronam, turbamque effunditur. Sua cuique ciuitati religio, Læli, est, nostra nobis. stantibus Hierosolymis, pacatisque Iudæis, tamen istorum religio sacrorum à splendore huius imperii, grauitate nominis nostri, maiorum institutis abhorrebat: nunc verò hoc magis, quòd illa gens quid de imperio nostro sentiret, ostendit armis: quàm cara Diis immortalibus esset, docuit, quòd est victa, quòd elocata, quòd seruata. Quamobrem, quoniam quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conuersum, veniamus iam ad ciuium Romanorum querelas. Ex quibus sit sanè prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, iniuriæ factum est? negotiaris in libera ciuitate. primùm patere me esse curiosum: quousq; negotiabere? præsertim cū sis isto loco natus. annos iam triginta in foro versaris, sed tamen Pergameno. longo interuallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam aduenis, affers faciem nouam, nomen vetus, purpuram Tyriam: in qua tibi inuideo, quòd vnis vestimentis tamdiu lautus es. Verùm esto: negotiari libet: cùr non Pergami? Smyrnæ? Trallibus? vbi & multi ciues Romani sunt, & ius à nostro magistratu dicitur? otium te delectat: lites, turbæ, prætor odio est: Gręcorum libertate gaudes. cur ergo vnus tu Apollonidenses amantissimos populi Rom. fidelissimos socios, miseriores habes, quàm aut Mithridates, aut etiā pater tuus habuit vmquam? cur his per te frui libertate sua, cur deniq;

eſſe liberis non licet? homines ſunt tota ex Aſia frugaliſſimi, ſanctiſſimi, à Græcorum luxuria, & leuitate remotiſſimi, patresfamilias ſuo contenti, aratores, ruſticani: agros habent & natura perbonos, & diligentia culturaq; meliores. in hiſce agris tu prædia habere voluiſti. omnino mallem, & magis erat tuum: ſi iam te craſſi agri delectabant, hic alicubi in Cruſtumino, aut in Capenati parauiſſes. Verùm eſto: Catonis eſt dictum, Pedibus compenſari pecuniam. longè omnino à Tiberi ad Caicum: quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu erraſſet, niſi ducem Telephum inueniſſet. Sed concedo id quoq;: placuit oppidũ: regio delectauit: emiſſes. Amyntas eſt genere, honore, exiſtimatione, pecunia princeps illius ciuitatis: huius ſocrum, mulierẽ imbecilli conſilii ſatis locupletem pellexit Decianus ad ſeſe: & cùm illa, quid ageretur, neſciret, in poſſeſſione prædiorũ eius familiam ſuam collocauit: vxorem abduxit ab Amynta prægnantem, quæ peperit apud Decianum filiam: hodieque apud Decianum eſt, & vxor Amyntæ, & filia. Num quid harum rerum à me fingitur, Deciane? ſciunt hæc omnes nobiles, ſciunt boni viri, ſciunt deniq; noſtri homines, ſciunt mediocres negotiatores. Exſurge Amynta, repete à Deciano non pecuniam, non prædia: ſocrum deniq; ſibi habeat: reſtituat vxorem: reddat miſero patri filiam. nam membra, quæ debilitauit lapidibus, fuſtibus, ferro: manus, quas contudit: digitos, quos confregit: neruos, quos concidit, reſtituere non poteſt: filiam, filiam, inquam, ærumnoſo patri, Deciane redde. Hæc Flacco te non probaſſe miraris? cui quæſo tandem probaſti? emptiones falſas, prædiorũ proſcriptiones cum mulierculis aperta circumſcriptione feciſti. tutor his moribus Græcorum adſcribendus fuit: Ptolemocratem ſcripſiſti mercenatium, & adminiſtrum conſiliorũ tuorum. adductus eſt in iudicium Ptolemocrates de dolo malo, & de fraude à Dione huius ipſius tutelæ nomine. Qui concurſus ex oppidis finitimis vndique? qui dolor animorũ? quæ querela? condemnatus eſt Ptolemocrates ſententiis omnibus: irritæ venditiones, irritæ proſcriptiones: nõ reſtituis. defers ad Pergamenos, vt illi reciperẽt in ſuas litteras publicas, præclaras proſcriptiones, & emptiones tuas: repudiant: reiiciũt. at qui homines? Pergameni laudatores tui. ita enim mihi

gloriari

gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem maiorum tuorũ assecutus esses: & hoc te superiorẽ putabas esse, quàm Læliũ, quòd te ciuitas Pergamena laudaret. num honestior est ciuitas Pergamena, quam Smyrnæ? at ne ipsi quidem dicunt. vellem tantum habere otii, vt possem recitare psephismata Smyrnæorum, quæ fecerunt in Castritium mortuum: primùm, vt in oppidum introferretur, quod aliis non conceditur: deinde, vt ferrent ephebi: postremò, vt imponeretur aurea corona mortuo. Hæc P. Scipioni clarissimo viro, cùm esset Pergami mortuus, facta nõ sunt. At Castritiũ quibus verbis Dii immortales, decus patriæ, ornamentũ populi Rom. florem iuuentutis appellant! Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta censeo quæras: Pergameni te deriserunt. quid? tu ludi te non intelligebas? cùm tibi hæc verba recitabant, Clarissimum virum, præstãtissima sapientia, singulari ingenio. mihi crede, ludebant. cùm verò coronam aureã litteris imponebant, re vera nõ plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant. Ne tum quidẽ hominum venustatem, & facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni proscriptiones, quas tu afferebas, repudiauerunt. P. Orbius, homo, & prudens, & innocens, contra te omnia decreuit. In P. Globulùm meum necessarium fuisti gratiosior. Vtinam neq; ipsum, neq; me pœniteret. ** Flaccum in curia decreuissent. Veridicas adiungis caussas inimicitiarũ, quòd patri L. Flacci ædili curuli pater tuus tribunus pleb. diem dixerit. At istud ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit: præsertim cùm ille, cui dies dicta est, prætor postea factus sit, & consul, ille, qui diem dixit, non potuerit priuatus in ciuitate consistere. Sed si iustas inimicitias putabas, cur, cùm tribunus militum Flaccus esset, in eius legione miles fuisti, cùm tibi per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem te inimicum paternum in consilium vocauit? quæ quidem quàm sanctè solita sint obseruari, scitis omnes. Nunc accusamur ab iis, qui in consilio nobis fuerunt. Decreuit Flaccus. num aliud, atque oportuit? in liberos. num aliter, ac censuit senatus? in absentem decreuit. cùm ibidem esses, cùm prodire nolles, non est hoc in absentẽ reum. SENATVSCONS. ET DECRETVM FLACCI. Quid si non decreuisset, sed

edixiſſet: quis poſſet verè reprehendere? Num etiam fratris mei litteras pleniſſimas humanitatis, & æquitatis reprehenſurus? quas eaſdem mulieri à me datas, apud Pataranos requiſiuit. Recita litteras Q. Ciceronis. LITTERAE Q. CICERONIS. Quid? hæc Apollonidenſes, occaſione facta, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non ſunt? ad Globulum delata non ſunt? ad ſenatum noſtrum, me conſule, nónne legati Apollonidenſes omnia poſtulata de iniuriis vnius Deciani detulerunt? Ad hæc, prædia etiam in cenſu dedicauiſti. mitto quòd aliena: mitto quòd poſſeſſa per vim: mitto, quòd conuicta ab Apollonidenſibus: mitto, quòd à Pergamenis repudiata: mitto etiam, quòd à noſtris magiſtratibus in integrum reſtituta: mitto, quòd nullo iure, neque in re, neque in poſſeſſione tua: illud quæro, síntne iſta prædia cenſui cenſendo? habeant ius ciuile? ſint, nécne ſint, mancipi? ſubſignari apud ærarium, apud cenſorem poſſint? In qua tribu deniq; iſta prædia cenſuiſti? Commiſiſti, ſi tempus aliquod grauius accidiſſet, vt ex iiſdem prædiis & Apollonide, & Romæ imperatum eſſet tributum. Verùm eſto: glorioſus fuiſti. voluiſti magnum agri modum cenſeri, & eius agri, qui diuidi plebi Romanæ non poteſt. Cenſus es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta millia. Eam opinor tibi numeratã non eſſe abs te. Sed hæc omitto. Cenſus es mancipia Amyntæ: neque huic vllam in eo feciſti iniuriam: poſſidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primo quidẽ pertimuit, cùm te audiſſet ſeruos ſuos eſſe cenſum. retulit ad iuriſconſultos. cõſtabat inter omneis, ſi, aliena cenſendo, Decianus ſua facere poſſet, eum maxima habiturũ eſſe.

Deſunt nonnulla.

Habetis cauſſam inimicitiarum, qua cauſſa inflammatus Decianus ad Lęlium detulerit hanc opimam accuſationem. Nam ita queſtus eſt Lælius, cùm de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui cauſſam ad me detulit, quem ego ſum ſecutus, is à Flacco corruptus eſt, is me deſeruit, ac prodidit. Síccine tu auctor tandem eum, cui tu in conſilio fuiſſes, apud quem omneis gradus dignitatis tuæ retinuiſſes, pudentiſſimum hominem, nobiliſſima familia natum, optimè de republica meritum in diſcrimen omnium fortunarum vocauiſti? Scilicet defendam Decianum, qui tibi in ſuſpicio-

ſuſpicionem nullo ſuo delicto venit. Non eſt, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit quod ab eo redimeretur? vt duceret iudicium? cui ſex horas omnino lex dedit, quantum tandem ex his horis detraheret, ſi tibi morem gerere voluiſſet? Nimirum illud eſt, quod ipſe ſuſpicatur. Inuidiſti ingenio ſubſcriptoris tui. quòd ornabat facile locum, quem prehenderat, & acutè teſteis interrogabat, aut circumueniebat, fortaſſe feciſti & tu, & populi ſermo, ne exciperes. Idcirco Decianum vſque ad coronam applicuiſti. Sed vt hoc veriſimile eſt, ita haud veriſimile, Decianum à Flacco eſſe corruptum. Ita ſcitote, iudices, eſſe cetera: vel quod ait Luceius, L. Flaccum ſibi dare cupiſſe, vt à fide ſe abduceret, ſeſtertiûm vicies. & cum tu accuſas auaritiæ, quem dicis ſeſtertiûm vicies voluiſſe perdere? Nam quid emebat, cùm te emebat? vt ad ſe tranſires? quam partem cauſſæ tibi daremus? an vt enuntiares conſilia Lælii? qui teſtes ab eo prodirent? quid? non videbamus habitare vna? quis hoc neſcit? tabulas in Lælii poteſtate fuiſſe, non dubium eſt. An ne vehementer, ne copioſe accuſares? nunc facis ſuſpicionem. ita enim dixiſti, vt neſcio quid abs te impetratum eſſe videatur. At enim Androni Sextilio grauis iniuria facta eſt, & non ferenda: quòd, cùm eſſet eius vxor Valeria inteſtata mortua, ſic egit eam rem Flaccus, quaſi ad ipſum hereditas pertineret. in quo quid reprehendas, ſcire cupio. quòd falſum intenderit? quî doces? ingenua, inquit, fuit. O peritum iuris hominem! quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, conuenerat. nunc audio: ſed quæro, vtrum vſu, an coemptione? vſu non potuit. nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui. coemptione? omnibus ergo auctoribus: in quibus certè Flaccum fuiſſe non dices. relinquitur illud, quod vociferari non deſiſtit, non debuiſſe, cùm prætor eſſet, ſuum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco ſententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximiſque beneficiis in tuos, veniſſe hereditates, cùm Aſiam prouinciam conſulari imperio obtineres. ſi quis eas ſuas eſſe dixiſſet, conceſſiſſes? Tu, T. Vecti, ſi qua tibi in Africa venerit hereditas, vſu amittes? an

tuum, nulla auaritia, salua dignitate retinebis? At istius hæreditatis iam Globulo prætore, Flacci nomine petita possessio est. non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperium, non secures ad iniuriam faciendã Flacci animum impulerunt. Itaq; eodem etiam M. Lurco vir optimus, meus familiaris, conuertit aculeum testimonii sui. negauit à priuato pecuniam in prouincia prætorẽ petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? eripere, extorquere, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, numquã ostendes, nisi docueris nõ licere. an legationes sumere liberas exigendi caussa, sicut & tu ipse nuper, & multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est? quod ego non reprehendo, socios video queri: prætorem, si hereditatẽ in prouincia non reliquerit, non solùm reprehendendũ, verùm etiam condemnandum putas? Doti, inquit, Valeria pecuniam omnem suam dixerat. nihil istorum explicari potest, nisi ostẽderis, illam in tutela Flacci non fuisse: si fuit, quæcumq; sine hoc auctore, est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo religioni suæ, tamẽ iratum Flacco esse vidistis. neq; enim occultauit caussam iracundiæ suæ, neque reticendam putauit. questus est libertum suum, Flacco prætore, esse damnatũ. O condiciones miseras administrandarũ prouinciarum! in quibus diligẽtia plena simultatum est, negligentia vituperationum: vbi seueritas periculosa est, liberalitas ingrata: sermo insidiosus, assentatio perniciosa: frons, omniũ familiaris, multorum animus iratus: iracundiæ occultæ, blanditiæ apertæ. venientes prætores exspectant, præsentibus inseruiunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consiliũ in prætermittendis prouinciis laudare videamur. Litteras misit de villico P. Septimii hominis ornati, qui villicus cædem fecerat. Septimium ardentẽ iracundia videre potuistis. in Lurconis libertum iudiciũ ex edicto dedit. hostis est Lurco. quid igitur? hominum gratiosorum, splendidorumque libertis fuit Asia tradenda? an simultates nescio quas cum libertis vestris Flaccus exercuit? an vobis in vestris, vestrorumque caussis seueritas odio est: eandem laudatis, cùm de nobis iudicatis? At iste Andro spoliatus bonis, vt dicitis, ad dicendum testimonium non venit.

quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit, quo splendore vir, qua fide, qua religione! obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius, homo & pudens, & constans, & grauis. si vis erat, si fraus, si metus, si circumscriptio, quis pactionem fieri, quis adesse istos coegit? Quid si ista omnis pecunia, huic adolescentulo L. Flacco reddita est? si petita? si redacta? si per hunc Antiochum paternum huius adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmúrne non solùm auaritiæ crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? communem enim hereditatem, quæ æqualiter ad vtrumq; lege venisset, concessit adolescenti propinquo suo, nihil ipse attigit de Valerianis bonis: quod statuerat facere, adductus huius pudore, & non amplissimis patrimonii copiis, id nõ solùm fecit, sed etiam prolixè cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis. At Falcidianum crimen est ingens. Talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. audiamus hominem. non adest. quomodo igitur dicit? epistolam mater eius profert, & alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. ergo is, cui, si aram tenens iuraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, iniuratus probabit? at qui vir? quàm non amicus suis ciuibus? qui patrimonium satis lautum, quod hîc nobiscum conficere potuit, Græcorum conuiuiis maluit dissipare, quid attinuit relinquere hanc vrbem? libertate tam præclara carere? adire periculum nauigandi? quasi bona comesse Romæ nõ liceret. nunc denique materculæ suæ festiuus filius, aniculæ minimè suspiciosæ purgat se per epistolam, vt eam pecuniam, quam confecerat, non consumpsisse, sed Flacco dedisse videatur. At fructus isti Trallianorum, Globulo prætore, venierant. Falcidius emerat H-S. nongẽtis millibus. si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, vt rata sit emptio: emit igitur aliquid, quod certe multo pluris esset: dat de lucro, nihil detrahit de viuo. minus igitur lucri facit. cur Albanum venire iubet? cur matri præterea blãditur? cur epistolis, & sororis, & matris imbecillitatem aucupatur? postremò cur non audimus ipsum? retinetur, credo, in prouincia. mater negat. venisset, inquit, si esset denuntiatum. tu certè

coegisses, si vllum firmamentũ in illo teste posuisses. sed hominem ab negocio abducere noluisti. magnum erat ei certamẽ propositum, magna cum Græcis contentio: qui tamẽ, vt opinor, iacent victi. nam iste vnus totam Asiam magnitudine poculorum, bibendóque superauit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis istis indicauit? mulieres negant se scire. quis is est igitur? ille tibi, se ad matrem & sororem scripsisse, narrauit: an etiam scripsit oratu tuo? At verò M. Æbutium, constantissimum & pudentissimum hominem, Falcidii affinem nihil interrogas? nihil eius generum pari fide præditum C. Maniliũ? qui profectò de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato, tantum te crimen probaturum putasti? præsertim cũ ipse non deducendo Falcidium, iudicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quàm ipsius præsentis fictam vocem, & simulatum dolorẽ. Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani censu tãdiu disputo, & expostulo? de salute omniũ nostrûm, de fortunis ciuitatis, de summa repub. taceo? quã vos vniuersam in hoc iudicio vestris humeris, vestris, inquã, humeris, iudices, sustinetis. videtis in quo motu temporum, quanta in cõuersione rerũ, ac perturbatione versemur. Cùm alia multa certi homines, tum hoc vel maximè moliuntur, vt vestræ quoq; mentes, vestra iudicia, vestræ sententiæ optimo cuique infestissimæ, atq; inimicissimæ reperiantur. Grauia iudicia pro reip. dignitate, multa de coniuratorum scelere fecistis. non putant satis conuersam esse remp. nisi in eandem impiorum pœnam optimè meritos ciueis detruserint. Oppressus est C. Antonius. esto: habuit quandã ille infamiam suam: neq; tamẽ ille ipse, pro meo iure dico, vobis iudicibus damnatus esset. cuius damnatione sepulcrum L. Catilinæ floribus ornatum, hominum audacissimorum, ac domesticorũ hostiũ conuentu, epulísque celebratũ est. iusta Catilinæ facta sunt. Nunc à Flacco Lentuli pœnæ per vos expetuntur. quam potestis P. Lentulo, qui vos in cõplexu liberorum, coniugúmque vestrarum trucidatos, incendio patriæ sepelire conatus est, mactare victimam gratiorẽ, quàm si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omneis odium saturaueritis? Litemus

igitur Lentulo: parentemus Cethego, reuocemus ei[illegible]s: nimiæ pietatis, & summi amoris in patriam vicissim nos pœnas, si ita Diis placet, sufferamus. Nos iam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula cõparantur. Quæ si per alios agerent, si deniq; per populi nomẽ, ciuiũ imperitorum multitudinem concitassent, æquiore animo ferre possemus: illud verò ferri nõ potest, quòd per senatores, & per equites Ro. qui hæc omnia pro salute omniũ communi consilio, vna mente, atq; virtute gesserunt, harum rerũ auctores, duces, principes spoliari omnibus fortunis, ac de ciuitate expelli posse arbitrantur. Etenim si populi Rom. perspiciunt mentem, & voluntatẽ, omnibus rebus, quib. potest, populus Rom. significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare, si quis illuc me vocat, venio: populum Rom. disceptatorem non modò nõ recuso, sed etiam deposco. vis absit, ferrum ac lapides remoueantur, operæ facessant, seruitia sileãt: nemo erit tam iniustus, qui me audierit, sit modò liber, & ciuis, quin potius de præmiis meis, quàm de pœna cogitandũ putet. O Dii immortales, quid hoc miserius? nos qui P. Lentulo ferrum, & flammam de manibus extorsimus, imperitæ multitudinis iudicio cõfidimus, lectissimorum ciuium, & amplissimorum sententias pertimescimus. M. Aquillium patres nostri multis auaritiæ criminibus, testimoniisq; conuictum, quia cum fugitiuis fortiter bellum gesserat, iudicio liberauerunt. Consul ego nuper defendi C. Pisonẽ: qui quia consul fortis, constánsque fuerat, incolumis est reipublicæ conseruatus. defendi item consul L. Murenam consulem designatum. nemo illorũ iudicum, clarissimis viris accusantibus, audiendum sibi de ambitu putauit, cùm bellum iam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos consules calend. Ianuariis scirent esse oportere. Innocens & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, absolutus est A. Thermus. quanta reipub. caussa lætitia populi Rom. quanta gratulatio consecuta est? Semper graues, & sapientes iudices in rebus iudicandis, quid vtilitas ciuitatis, quid communis salus, quid reipub. tempora poscerẽt, cogitauerunt. Cùm tabella vobis dabitur, iudices, non de Flacco dabitur solùm: dabitur de ducib. auctoribusq; cõseruandæ

ciuitatis: dabitur de bonis omnibus: dabitur de vobismet-ipsis: dabitur de liberis vestris, de vita, de patria, de salute communi. non iudicatis in hac caussa de exteris nationibus, non de sociis: de vobis, ac de vestra repub. iudicatis. Quòd si prouinciarũ vos ratio magis mouet, quàm vestra, ego verò non modò non recuso, sed etiam postulo, vt prouinciarum auctoritate moueamini. Etenim opponemus Asiæ prouinciæ primùm magnam partem eiusdem prouinciæ, quæ pro huius periculis legatos, laudatorésque misit: deinde prouinciam Galliam, prouinciam Ciliciam, prouinciam Hispaniã, prouinciam Cretam. Græcis autem, Lydis, & Phrygibus, & Mysis, obsistent Massilienses, Rhodii, Lacedæmonii, Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Bœotia. Septimio, & Cœlio testibus, P. Seruilius, & Q. Metellus, huius pudoris, integritatisque testes repugnabunt. Asiaticæ iurisdictioni vrbana iurisdictio respondebit. Annui temporis criminationẽ omnis ætas L. Flacci, & perpetua vita defendet. Et, si prodesse L. Flacco, iudices, debet, quòd se tribunum militum, quòd quæstorem, quòd legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, prouinciis grauissimis dignũ suis maioribus præstitit: prosit, quòd hîc, vobis videntibus, in periculis communibus omnium vestrûm, sua pericula cũ meis coniunxit: prosint honestissimorum municipiorum coloniarumque laudationes: prosit etiam senatus populiq; Romani præclara, & vera laudatio. O nox illa, quæ pene æternas huic vrbi tenebras attulisti! cùm Galli ad bellum, Catilina ad vrbem, coniurati ad ferrum, & flammã vocabantur. cùm ego te, Flacce, cælum noctémq; contestans, flens flentẽ obtestabar, cùm tuæ fidei optimæ, & spectatissimæ salutem vrbis, & ciuium commendabam. Tu, tu, Flacce, prætor, communis exitii nuntios cepisti: tu inclusam in litteris reip. pestem deprehendisti: tu periculorum indicia, tu salutis auxilia ad me, & ad senatum attulisti. Quæ tibi tum gratię sunt à me actæ? quæ ab senatu? quæ à bonis omnibus? quis tibi, quis C. Põtinio fortissimo viro quemquam bonum putaret vnquam non salutem, verùm honorem vllum denegaturũ? O nonæ illæ Decembres, quæ, me consule, fuistis! quem ego diem verè natalem huius vrbis, aut certè salutarem appellare possum. O nox illa, quam iste est dies consecutus, faustæ

huic

huic vrbi! miserum me, metuo ne funesta nobis. qui tũ animus L. Flacci? (nihil dicam de me) qui amor in patriã? quæ virtus? quæ grauitas exstitit? Sed quid ea commemoro quæ tum cùm agebantur, vno consensu omnium, vna voce populi Romani, vno orbis terræ testimonio, in cælum laudib. efferebantur? Nũc vereor ne non modò non prosint, verùm etiam aliquid obsint. Etenim multò acriorem improborum interdum memoriam esse sentio, quàm bonorum. Ego te, si quid grauius acciderit, ego te, inquã, Flacce, perdidero. mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cùm te, si rempub. conseruaremus, omniũ bonorũ præsidio, quoad viueres, nõ modò munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar. putaui, speraui, etiam si honos noster vobis vilior fuisset, salutem certè caram futurã At L. Flaccum quidẽ, iudices, si (quod Dii immortales omen auertant) grauis iniuria afflixerit, numquã tamen prospexisse vestræ saluti, consuluisse vobis, liberis, cõiugibus fortunis vestris pœnitebit. semper ita sentiet, talem se animum & generis dignitati, & pietati suæ, & patriæ debuisse: vos ne pœniteat tali ciui non pepercisse, per Deos immortaleis, iudices, prouidete. Quotus enim quisque est, qui hanc in repub. sectam sequatur? qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat? qui optimi, atque amplissimi cuiusq; hominis, atq; ordinis auctoritatẽ magni putet? cùm illã viã sibi videant expeditiorem ad honores, & ad omnia quæ concupiuerunt. Sed cetera sint eorũ: sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates: liceat iis, qui hæc salua esse voluerunt, ipsis esse saluis. nolite, iudices, existimare eos, quibus integrum est, qui nõdum ad honores accesserunt, non exspectare huius exitum iudicii. si L. Flacco tantus amor in bonos omneis, tantum in repub. studium calamitati fuerit, quem posthac tam amentẽ fore putatis, qui non illam viam vitæ, quam ante præcipitem, & lubricam esse ducebat, huic planæ, & stabili præponendam esse arbitretur? Quòd si talium ciuium vos iudices, tædet, ostendite: mutabunt sententiam, qui potuerint: constituent quid agant, quibus integrum est. nos qui iam progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus. sin hoc animo quã plurimos esse vultis, declarabitis hoc iudicio, q̃d sentiatis. Pręclara illi hæc oratio quidẽ, si huic, huic

misero puero, vestro, ac liberorum vestrorum supplici, iudices, hoc iudicio viuendi præcepta dabitis, cui si patrē conseruatis, qualis ipse debeat esse ciuis, præscribetis: sin eripitis, ostendetis bonæ rationi, & constanti, & graui nullum à vobis fructum esse propositum. qui vos, quoniam est id ætatis, vt sensum iam percipere possit ex mærore patrio, auxiliū nondum patri ferre possit, orat ne suum luctum patris lacrymis, patris mœrorem suo fletu augeatis. qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat, ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriæ spoponderim, dignitatem. Misereminі familiæ, iudices, misereminі fortissimi patris, misereminі filii: nomen clarissimum & fortissimum, vel generis, vel vetustatis, vel hominis caussa, reipublicæ reseruate.

PRO P. SVLLA.

ORATIO XXV.

MAXIME vellem, iudices, vt P. Sulla & antea dignitatis suæ splendorem obtinere, & post calamitatem acceptam modestiæ fructum aliquem potuisset percipere. Sed quoniā ita tulit casus infestus, vt amplissimo in honore cum communi ambitionis inuidia, tum singulari Autronii odio euerteretur, & in his pristinæ fortunæ reliquiis miseris, & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos, ne supplicio quidem suo satiare posset: quanquam ex huius incommodis magnam animo molestiā capio, tamen in ceteris malis facilè patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam, misericordiámq; notam omnibus quondam, nunc quasi intermissam agnoscerent: improbi, ac perditi ciues edomiti, atque victi, præcipitante republica vehementem me fuisse, atque fortem, conseruata mitem, ac misericordem faterentur. Et quoniam L. Tor-

Torquatus meus familiaris, ac necessarius, iudices, existimauit, si nostram, in accusatione sua, necessitatem, familiaritatémque violasset, aliquid se de auctoritate meæ defensionis posse detrahere, cum huius periculi propulsatione cõiungam defensionem officii mei. Quo quidem genere non vterer orationis, iudices, hoc tempore, si mea solum interesset. multis enim mihi locis, & data facultas est, & sæpe dabitur de mea laude dicendi. Sed vt ille, iudices, quantum de mea auctoritate deripuisset, tantũ se de huius præsidiis deminuturum sperauit: sic hoc ego sentio, si mei facti rationẽ vobis, constantiamque huius officii, ac defensionis probauero, caussam quoque me P. Sullæ probaturum. Ac primùm abs te illud, L. Torquate, quæro, cur me à cæteris clarissimis viris, ac principibus ciuitatis in hoc officio, atque in defensionis iure secernas? quid enim est, quamobrem abs te, Q. Hortensii factum, clarissimi viri, atque ornatissimi ciuis nõ reprehendatur, reprehendatur meum? nam si initum est consiliũ à P. Sulla inflammandæ ciuitatis, huius exstinguẽdi imperii, delendæ vrbis, mihi maiorem hæc res dolorẽ, quàm Q. Hortensio, mihi maius odium afferre debet? meum deniq; grauius esse iudicium, qui adiuuãdus in his caussis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur? Ita, inquit. Tu enim inuestigasti, tu patefecisti coniurationem. Quod cùm dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curasse, vt id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista coniuratio si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quàm mihi. Quem cùm videas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio præditum non dubitasse, quin innocentẽ P. Sullã defenderet: quæro, cur qui aditus ad caussam Hortẽsio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendũ putas esse: quid tandem existimes de his summis viris, & clarissimis ciuibus, quorum studio, & dignitate celebrari hoc iudicium, & ornari, caussam defendi huius innocentis vides? Nõ enim vna est ratio defensionis ea, quę posita est in oratione. omnes qui adsunt, qui laborant, qui saluum volũt, pro sua parte, atque auctoritate defendunt. An verò in quibus subselliis hęc ornamenta ac lumina reipublicæ viderem, in his me apparere nollem, quorum ego opera illum in locum, atque in

hanc celſiſſimam ſedem dignitatis, atque honoris, multis meis, ac magnis laboribus, & periculis aſcendiſſem? Atq; vt intelligas, Torquate, quẽ accuſes: ſi te id offendit, quòd ego, qui hoc genere quæſtionis defenderim neminem, non deſim P. Sullæ: recordare de ceteris, quos adeſſe huic vides. intelliges, & de hoc, & de ceteris iudicium meum, & horũ par, atque vnum fuiſſe. Quis noſtrûm adfuit Vargunteio? nemo: ne hic quidem Q. Hortenſius, præſertim qui illum ſolus antea de ambitu defendiſſet. non enim iam ſe vllo officio cum illo coniunctum arbitrabatur, cùm ille tanto ſcelere commiſſo, omnium officiorũ ſocietatem diremiſſet. Quis noſtrûm Ser. Sullam? quis P. Lentulum? quis M. Leccam? quis Cornelium defendendum putauit? quis his horum adfuit? nemo. quid ita? quia ceteris in cauſſis, etiam nocenteis, viri boni, ſi neceſſarii ſunt, non defendendos eſſe non putant. in hoc crimine, non ſolùm leuitatis eſt culpa, verùm etiam quædam contagio ſceleris, ſi defendas eum quem obſtrictum eſſe patriæ ſuſpicêre. Quid? Autronio nónne ſodales, non collegæ ſui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui ſunt in republica principes, defuerunt? immo etiam teſtimonio pleriq; læſerunt? ſtatuerunt, tantum illud eſſe maleficium, quod nó modò non occultari per ſe, ſed etiam aperiri, illuſtrariq; deberet. Quamobrem quid eſt, quod mirere, ſi cum iiſdem me in hac cauſſa vides adeſſe, cum quibus in ceteris intelligis abfuiſſe? niſi verò me vnum vis ferum præter ceteros, me aſperum, me inhumanum exiſtimari, me ſingulari immanitate, & crudelitate præditũ. Hanc mihi tu ſi propter res meas geſtas imponis in omni vita mea perſonam, Torquate, vehementer erras. Me natura miſericordem, patria ſeuerum: crudelem nec patria, nec natura eſſe voluit. Denique iſtam ipſam perſonam vehementem & acrem, quam mihi tũ tempus, & reſpublica impoſuit, iam voluntas, & natura ipſa detraxit. Illa enim ad breue tempus ſeueritatem poſtulauit: hæc in omni vita miſericordiam, lenitatemque deſiderat. Quare nihil eſt, quod ex tanto comitatu virorum ampliſſimorum me vnum abſtrahas: ſimplex officium, atque vna eſt omnium bonorũ cauſſa: nihil erit, quod admirere poſthac, ſi in ea parte, in qua hos animaduerteris, me videbis. Nulla eſt

la est enim in repub. caussa mea propria: tempus agendi fuit magis mihi propriũ, quàm ceteris: doloris verò, & timoris, & periculi fuit illa caussa communis. neque enim princeps tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissent. quare necesse est, quod mihi consuli præcipuum fuit præter alios, id iam priuato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ inuidiæ, sed cõmunicandæ laudis caussa loquor. oneris mei partem nemini impertio, gloriæ bonis omnibus. In Autronium testimonium dixisti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum eiusmodi est, iudices, vt si ego sim inconstans ac leuis, nec testimonio fidem tribui conuenerit, nec defensioni auctoritatem. sin est in me ratio reipublicæ, religio priuati officii, studium retinendæ voluntatis bonorum, nihil minus accusator debet dicere, quàm à me defendi Sullam, testimonio læsum esse Autronium. Videor enim non solùm studium ad defendendas caussas, verùm opinionis aliquid, & auctoritatis afferre: qua & moderatè ego vtar, iudices, & omnino non vterer, si ille me non coegisset. Duæ coniurationes abs te, Torquate, constituuntur: vna, quæ Lepido, & L. Tullo coss. patre suo consule designato, facta esse dicitur: altera, quæ me consule. harum in vtraque Sullam dicis fuisse. Patris tui fortissimi viri, atque optimi consulis scis me consiliis non interfuisse, scis me, cùm mihi summus tecum vsus esset, tamen illorum expertẽ temporum, & sermonum fuisse: credo, quòd nondum penitus in repub. versabar, quòd nondum ad propositum mihi finẽ honoris perueneram, quòd mea me ambitio, & forensis labor ab omni illa cogitatione abstrahebat. Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi, quos vides huic adesse, & in primis Q. Hortensius: qui, cùm propter honorem ac dignitatem, atque animum eximium in rempubl. tum propter summam familiaritatem, summumq; amorem in patrem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commouebatur. Ergo istius coniurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognouit, qui particeps & consilii vestri fuit, & timoris. Cuius in hoc crimine propulsando cùm esset copiosissima, atque ornatissima oratio: tamẽ non minus inerat auctoritatis in ea, quàm facultatis. Illius igitur coniurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos,

à vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. nō modò enim nihil comperi, sed vix ad aureis meas istius suspicionis fama peruenit. qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illū testimonia grauia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt; in huius periculo declarant, se non crimine coniurationis, ne adessent ceteris, sed hominum maleficio deterritos esse. Mei consulatus autem tempus, & crimen maximè coniurationis, à me defendetur. Atque inter nos partitio non est fortuitò, iudices, nec temere facta: sed cùm videremus eorum criminum nos patronos adhiberi, quarum testes esse possemus, vterque nostrûm id sibi suscipiendum putauit, de quo aliquid scire ipse, atque existimare potuisset. Et quoniam de criminibus superioris coniurationis Hortensium diligenter audistis, de hac coniuratione, quæ me consule facta est, hoc primum attendite. Multa, cùm essem consul, de summis reipub. periculis audiui, multa quæsiui, multa cognoui: nullus vmquam de Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ litteræ peruenerunt, nulla suspicio. Multum hæc vox fortasse deberet valere eius hominis, qui consul insidias reipub. consilio inuestigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cùm ipse nihil audisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse diceret: sed ego nondum vtor hac voce ad hunc defendendum, ad purgandum me potius vtor: vt mirari Torquatus desinat, me, qui Autronio abfuerim, Sullam defendere. Quæ enim Autronii fuit caussa? quæ Sullæ est? ille ambitus iudicium tollere, ac disturbare, primùm conflato voluit gladiatorum, ac fugitiuorum tumultu: deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione, atque concursu: Sulla, si sibi suus pudor, ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisiuit. Ille damnatus ita se gerebat, non solùm consiliis, & sermonibus, verùm etiam aspectu, atq; vultu, vt inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnib. hostis patriæ videretur: hic se ita fractum illa calamitate, atque afflictum putauit, vt nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset. Hac verò in cōiuratione, quid tam coniunctū quàm ille cum Catilina, cū Lētulo? quæ tāta societas vllis inter se rerū optima-

rum, quanta ei cum illis ſceleris, libidinis, audaciæ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod, ſine eodem illo, Catilina facinus admiſit? cùm interim Sulla cum eiſdem ipſis non modò noctem ſolitudinemque non quæreret, ſed ne mediocri quidem ſermone, & congreſſu coniungeretur. Illum Allobroges maximarum rerum veriſſimi indices, illum multorum litteræ, ac nuntii coarguerunt: Sullam interea nemo inſimulauit, nemo nominauit. Poſtremò, eiecto, ſiue emiſſo iam ex vrbe Catilina, ille arma miſit, cornua, tubas, falces, ſigna, legiones: ille relictus intus, exſpectatus foris, Lentuli pœna compreſſus conuertit ſe aliquando ad timôrem, numquam ad ſanitatem: hic contra ita quieuit, vt eo tempore omni Neapoli fuerit, vbi neq; homines fuiſſe putantur huius affines ſuſpicionis, & locus eſt ipſe non tam ad inflammandos calamitoſorum animos, quàm ad conſolandos accommodatus. Propter hanc igitur tantam diſſimilitudinem hominûm, atque cauſſarum, diſſimilem me in vtroque præbui. Veniebat enim ad me, & ſæpe veniebat Autronius multis cum lacrymis ſupplex, vt ſe defenderem: & ſe meum condiſcipulum in pueritia, familiarem in adoleſcentia, collegam in quæſtura commemorabat fuiſſe: multa mea in ſe, nonnulla etiam ſua in me proferebat officia. Quibus ego rebus, iudices, ita flectebar animo atque frangebar, vt etiam ex memoria, quas ipſe mihi fecerat inſidias, deponerem: vt iam immiſſum eſſe ab eo C. Cornelium, qui me in ſedibus meis, in cõſpectu vxoris meæ, ac liberorum meorum trucidaret, obliuiſcerer. Quæ ſi de vno me cogitaſſet, qua mollitia ſum animi ac lenitate, numquam mehercule illius lacrymis ac precibus reſtitiſſem. Sed cùm mihi patriæ, cùm veſtrorum periculorum, cùm huius vrbis, cùm illorum delubrorum, atque templorum, cùm puerorum infantium, cùm matronarum, ac virginum veniebat in mentem, & cùm illæ infeſtæ, ac funeſtæ faces, vniuerſumque totius vrbis incendium, cùm tela, cùm cædes, cùm ciuium cruor, cùm cinis patriæ verſari ante oculos, atque animum memoria refricare cœperat, tum denique ei reſiſtebam, neque ſolùm illi hoſti, ac paricidæ, ſed his etiam propinquis illius Marcellis, patri, & filio: quorũ alter apud me parentis grauitatem, alter filii ſuauitatem obtinebat;

neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassem, idem in illorum socio, cùm scirem, defendere. Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos, neq; huius M. Messallæ hominis necessarii preces sustinere potui. neque enim est caussa aduersata naturæ, nec homo, nec res misericordiæ meæ repugnauit. Nusquam nomen, nusquam vestigiũ fuerat: nullum crimen, nullum indicium. suscepi caussam Torquate, suscepi, & feci libenter, vt me, quem boni constantem semper, vt spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent. Hic ait se ille, iudices, regnum meũ ferre non posse. quod tandem, Torquate, regnum? Consulatus credo mei, in quo ego imperaui nihil, sed contrà patribus conscriptis, & bonis omnibus parui. Quo in magistratu non institutum est a me, iudices, regnum, sed nõ permissum. Quem tum in tanto imperio, tanta potestate non dicis fuisse regem, nunc priuatum regnare dicis? quo tandem nomine? quòd in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hîc tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo, si falsum dixerim, te in eos dixisse: sin verùm, non esse hoc regnare, cùm verum dicas, iuratis probare. De huius spe tantum dico, nullas à me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique præter fidem defensionis exspectare. Nisi tu, inquit, caussam recepisses, numquam mihi restitisset: sed, indicta caussa, profugisset. Si iam hoc tibi concedam, Q. Hortensium tanta grauitate hominem, si hos taleis viros non suo stare iudicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse: vter tandem rex est? ísne, cui innocentes homines non resistunt, an is, qui calamitosos non deserit? At hîc etiam, id quod tibi necesse minimè fuit, facetus esse voluisti, cùm Tarquinium, & Numam, & me tertium peregrinum regem esse dixisti. mitto iam de rege quærere: illud quæro, peregrinum cur me esse dixeris? nam si ita sum, non tam est admirandum regem esse me, quia, vt tu vis, etiam peregrini reges Romæ fuerunt, quàm consulem Romæ fuisse peregrinum. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, & addo etiam ex eo municipio, vnde iterum iam salus huic vrbi, imperioque missa est. Sed scire ex te peruelim,

uelim, quamobrem qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur. Nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cùm plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curioni, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cùm ei multi inuiderent, obiecit vnquam. Equidem vehementer lætor, eum esse me, in quem tu, cùm cuperes, nullam contumeliam iacere potueris, quæ non ad maximam partem ciuium conueniret. Sed tamen te à me, pro magnis caussis nostræ necessitudinis monendum esse etiam atq; etiam puto. Non possunt omnes esse patricii: si verum quæris, ne curant quidem: nec se æquales tui propter istam caussam abs te anteiri putant. ac si tibi nos peregrini videmur, quorum iam & nomen, & honos inueterauit & huic vrbi, & hominũ famæ, ac sermonibus, quàm tibi illos competitores tuos peregrinos videri necesse erit, qui iam ex tota Italia delecti tecum de honore, & de omni dignitate contendunt? quorum caue tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare. Qui si attulerint neruos, & industriam, mihi crede, excutient tibi istam verborum iactationem, & te ex somno sæpe excitabunt, nec patientur se abs te, nisi virtute vincentur, honore superari. Ac si, iudices, ceteris patriciis me, & vos peregrinos videri oporteret, à Torquato tamen hoc vitium sileretur. est enim ipse à materno genere municipalis honestissimi, ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picenteis solos non esse peregrinos, aut gaudeat, suo generi me meum non anteponere. Quare neq; me peregrinum posthac dixeris, ne grauius refutere: neque regem, ne derideare. Nisi forte regium tibi videtur, ita viuere, vt, non modò homini nemini, sed ne cupiditati quidem vlli seruias: contemnere omnes libidines: non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere: in senatu sentire liberè: populi vtilitati magis consulere, quàm voluntati: nemini cedere, multis obsistere. si hoc putas esse regium, me regem confiteor esse. sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum mouet, quin tu id potius profers, quam verbi inuidiam, contumeliamque maledicti? Ego, tantis à me beneficiis in republ. positis, si nullum aliud mihi præmium à senatu populoque Rom. nisi honestum otium postularem, quis non concederet? sibi ha-

berent honores, sibi imperia, sibi prouincias, sibi triumphos, sibi alia præclara laudis insignia: mihi liceret eius vrbis, quam conseruassem, conspectu tranquillo animo, & quieto frui? Quid, si hoc non postulo? si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operæ, si vigiliæ deseruiunt amicis, præsto sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curia? si me non modò rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vindicat à labore? si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? si mihi ne ad ea quidem quæ pro salute omnium gessi, recordanda, & cogitanda quidquam relinquitur temporis? tamē hoc regnum appellabitur? cuius vicarius qui velit esse, inueniri nemo potest, longe ab eo est regni suspicio. Si quæris, qui sint Romæ regnum occupare conati, vt ne replices annaliū memoriam, ex domesticis imaginibus inuenies. Res enim gestæ, credo, meæ me nimis extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. Quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, iudices, hoc possum dicere, me qui è summis eripuerim periculis vrbem hanc, & vitam omnium ciuium, satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omneis mortaleis beneficio nullum in me periculum redundabit. Etenim in qua ciuitate res tantas gesserim, memini: & in qua vrbe intelligo. plenum forum est eorum hominum, quos ego à vestris ceruicibus depuli, iudices, à meis non remoui. nisi verò paucos fuisse arbitramini, qui conari aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faceis eripere de manibus, & gladios extorquere potui, sicut feci: voluntates verò consceleratas, ac nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo viuam in tanta multitudine improborum, cùm mihi vni cum omnibus improbis æternum videam bellum esse susceptum. Quòd si illis meis præsidiis forte inuides, & si ea tibi regia videntur, quòd omnes boni omnium generum, atque ordinum suam salutē cum mea coniungunt: consolare te, quòd omnium mentes improborum mihi vni maximè sunt infensæ, & aduersæ. Qui me non solùm idcirco oderunt, quòd eorum conatus impios, & furorem consceleratum repressi, sed eo etiam magis, quòd nihil iam se simile, me viuo, conari posse arbitrantur.

tur. At verò quid ego miror, ſi quid ab improbis de me improbè dicitur? cùm L. Torquatus, primùm ipſe his fundamentis adoleſcentiæ iactis, ea ſpe propoſita ampliſſimæ dignitatis, deinde L. Torquati fortiſſimi conſulis, conſtantiſſimi ſenatoris, ſemper optimi ciuis filius, interdum efferatur immoderatione verborum? qui cùm ſuppreſſa voce de ſcelere P. Lentuli, de audacia coniuratorum omnium dixiſſet, tantummodo vt vos, qui ea probatis, exaudire poſſetis, de ſupplicio P. Lentuli, de carcere, magna, & queribunda voce dicebat. In quo primùm illud erat abſurdum, quòd cùm ea, quæ leuiter dixerat, vobis probare volebat, eos autem, qui circum iudicium ſtabant, audire nolebat, non intelligebat ea, quæ clarè diceret, ita illos audituros, quibus ſe venditabat, vt vos quoque audiretis, qui id non probabatis. Deinde alterum iam oratoris vitium, non videre quid quæq; cauſſa poſtulet. Nihil eſt enim tam alienum ab eo, qui alterũ coniurationis accuſet, quàm videri cõiuratorum pœnam mortemque lugere. Quod tamen is tribunus pleb. facit, qui vnus videtur ex illis ad lugendos coniuratos relictus. nec mirum eſt. difficile eſt enim tacere cùm doleas. Te, ſi quid eiuſmodi facis, non modò talem adoleſcentem, ſed in ea cauſſa, in qua te vindicem coniurationis velis eſſe, vehementer miror: ſed reprehendo tamen illud maximè, quòd iſto ingenio, & prudentia præditus cauſſam reipub. non tenes; qui arbitrere, plebi Romanæ res eas non probari, quas me conſule omnes boni pro ſalute cõmuni geſſerunt. Ecquem tu horum, qui adſunt, quibus te contra ipſorum voluntatem venditabas, aut tam ſceleratum ſtatuis fuiſſe, vt hæc omnia perire voluerit, aut tam miſerum, vt & ſe perire cuperet, & nihil haberet, quod ſaluum eſſe vellet? An verò clariſſimum virum generis veſtri, ac nominis, nemo reprehendit, qui filium ſuum vita priuauit, vt in ceteris firmaret imperium: tu rempublicam reprehendis, quæ domeſticos hoſteis, ne ab iis ipſa necaretur, necauit? Itaque attende iam, Torquate, quam ego non defugiam auctoritatem conſulatus mei. Maxima voce, vt omnes exaudire poſſint, dico, ſemperq; dicam, Adeſtote omnes animis, qui adeſtis corporibus, quorum ego frequentia magnopere lætor: erigite menteis, aureisque veſtras, & me de inuidioſis rebus, vt ille putat,

dicentem accendite. Ego conſul, cùm exercitus perditorum ciuium clandeſtino ſcelere conflatus, crudeliſſimum, & luctuoſiſſimum exitium patriæ comparaſſet: cùm ad occaſum, interitumque reipub. Catilina in caſtris, in his autem templis, atque tectis dux Lentulus eſſet conſtitutus: meis conſiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, ſine tumultu, ſine delectu, ſine armis, ſine exercitu, quinque hominibus comprehenſis, atque confoſſis, incenſione vrbem, internicione ciueis, vaſtitate Italiam, interitu rempublicam liberaui. ego vitam omnium ciuium, ſtatum orbis terræ, vrbem hanc denique, ſedem omnium noſtrûm, arcem regum, ac nationum exterarum, lumẽ gentium, domicilium imperii quinq; hominum amentium, ac perditorum pœna redemi. An me exiſtimaſti hæc iniuratum in iudicio non eſſe dicturum, quæ iuratus in maxima concione dixiſſem? Atque etiam illud addam, ne qui forte incipiat improbus ſubitò te amare, Torquate, & aliquid ſperare de te: atq;, vt idẽ omneis exaudiant, clariſſima voce dicam. harum omnium rerum, quas ego in conſulatu pro ſalute communi ſuſcepi, & geſſi, L. ille Torquatus cùm eſſet meus contubernalis in conſulatu, cùm princeps, cùm ſignifer eſſet iuuentutis, auctor, adiutor, particeps exſtitit: parens eius homo amantiſſimus patriæ, maximi animi, ſummi conſilii, ſingularis conſtantiæ, cùm eſſet æger, tamen omnibus rebus illis interfuit, numquam eſt à me digreſſus: ſtudio, conſilio, auctoritate vnus adiuuit plurimum, cùm infirmitatem corporis, animi virtute ſuperaret. Vidéſne, vt eripiam te ex improborum ſubita gratia, & reconciliem bonis omnibus? qui te & diligunt, & retinent, retinebuntque ſemper: nec ſi à me forte deſciueris, idcirco te à ſe, & à republica, & à tua dignitate deficere patientur. Sed iam redeo ad cauſſam: atque hoc vos, iudices, teſtor: mihi de memetipſo tam multa dicendi neceſſitas quædam impoſita eſt ab illo. Nam ſi Torquatus Sullam ſolum accuſaſſet, ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, niſi eum, qui accuſatus eſſet, defenderem: ſed cùm ille tota illa oratione in me eſſet inuectus, & cùm initio, vt dixi, defenſionem meam auctoritate ſpoliare voluiſſet, etiam ſi dolor meus reſpõdere non cogeret, tamẽ ipſa cauſſa hanc à me orationẽ flagitaſſet. Allobrogibus nominatum

Sullam

Sullam esse dicis: quis negat? at vide quemadmodum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secũ facere. quæro, num Sullam dixerit Cassius. numquam. Sese aiunt quæsisse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum, qui vitam hominum naturamque non nossent, ac tantum audissent, eos, pari calamitate qui fuerant, esse in eadem voluntate. Quid tum? Cassius si respondisset idem sentire, & secum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminosum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum suspicionem, & purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen vna facere Sullam. Etenim esset absurdum, cùm ceteros sua sponte nominasset, mentionem Sullæ facere nullam, nisi admonitum, & interrogatum. nisi forte verisimile est, P. Sullæ nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiæ pristinæ dignitatis non tam illustres fuissent, tamen Autronii cõmemoratio memoriam Sullæ retulisset. etiã, vt arbitror, cùm auctoritates principum cõiurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, & cùm sciret exteras nationes maximè nobilitate moueri, nõ prius Autronium, quàm Sullam nominasset. Iam verò illud probari minime potest, Gallos, Autronio nominato, putasse propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla esse quærendum: Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cùm appellasset quidem Autronium, huius in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? se nescire certum. non purgat, inquit. dixi antea, ne si argueret quidem tum denique, cùm esset interrogatus, id mihi criminosum videretur. Sed ego in iudiciis, & quæstionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur aliquis, sed num arguatur. Etenim cùm negat se scire Cassius, vtrum subleuat Sullam, an satis probat se nescire? Subleuat apud Gallos. quid ita? ne indicent? quid? si periculum esse putasset, ne vlli vmquam indicarent, de seipso confessus esset? Nesciuit. credo, iudices, celatum esse Cassium de Sulla vno. nam de ceteris certè sciebat, & ea domi eius pleraque conflata esse constabat. qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo plus spei Gallis daret, dicere autem falsum non

ausus est, se nescire dixit. atqui hoc perspicuum est, cùm is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negarit, eandem vim esse negationis huius, quàm si extra coniurationem hunc esse se scire dixisset. Nam cuius scientiam de omnibus constat fuisse, eius ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed iam non quæro, purgétne Cassius Sullam: illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse in indicio. Exclusus hac criminatione Torquatus rursus in me irruit, me accusat: ait me aliter, ac dictum est, in tabulas publicas retulisse. O Dii immortales. (vobis enim tribuam, quæ vestra sunt: nec verò possum meo tantum ingenio dare, vt tot res, tantas tam varias, tam repentinas in illa turbulentissima tempestate reipubl. mea sponte dispexerim) vos profectò animum meum tum conseruandæ patriæ cupiditate incendistis: vos me ab omnibus ceteris cogitationibus ad vnam salutẽ reip. contulistis: vos denique in tantis tenebris erroris & inscientiæ, clarissimum lumen prætulistis menti meæ. Vidi ego hoc, iudices, nisi recenti memoria senatus, auctoritatem huius indicii monumentis publicis testatus essem, fore, vt aliquando non Torquatus, neq; Torquati quispiam similis (nam id me multum fefellit) sed, vt aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorũ hostis, aliter indicata hæc esse diceret, quo facilius vento aliquo in optimum quemq; excitato, posset in malis reipubl. portum suorum malorum aliquem inuenire. Itaq; introductis in senatum indicibus, constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. At quos viros? non solùm summa virtute, & fide, cuius generis in senatu facultas maxima, sed etiam quos sciebam memoria, scientia, consuetudine, & celeritate scribendi facillimè, quæ dicerentur, persequi posse, C. Cosconium, qui tũc erat prætor, M. Messallam, qui tum præturam petebat, P. Nigidium, Appium Claudium. credo esse neminem, qui his omnibus, aut verè referendis, aut etiam scribendis putet ingenium defuisse. Quid deinde? quid feci? cùm scirem ita indicium in tabulas publicas relatum, vt illę tabulæ priuata tamen custodia more maiorum continerentur, non occultaui, non continui domi, sed describi ab omnibus statim librariis, diuidi passim, & peruulgari, atque edi populo Rom. imperaui: diuisi toti Italiæ,

diuisi

diuisi in omneis prouincias: eius indicii, è quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi R. nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium peruenerit. In quo ego tam subito, & exiguo, & turbido tẽpore multa diuinitus, ita vt dixi, non mea sponte prouidi: primùm, ne qui posset tãtum aut de reipub. aut de alicuius periculo meminisse, quantum vellet: deinde ne cui liceret vmquam reprehendere illud indicium, aut temere creditum criminari: postremò, ne quid iam à me, ne quid ex meis commentariis quæreretur, ne aut obliuio mea, aut memoria videretur nimia: ne denique aut negligentia turpis, aut diligentia crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cùm indicatus tuus inimicus esset, & esset eius rei frequens senatus, & recens memoria testis: tibi meo familiari, & contubernali prius etiam edituri fuerint indicium scribæ mei, si voluisses, quàm in codicem retulissent: cùm videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo questus es? aut, quoniam tam facilè inueheris in amicos, iracundius, aut vehementius expostulasti? Tu, cùm tua vox numquam sit audita, cùm indicio lecto, descripto, diuulgato, quieueris, tacueris, repente tantam rem enuntiare audeas? & in eum locum te deducas, vt ante, quàm me commutati indicii coargueris, te summæ negligentiæ, tuo iudicio conuictum esse fateare? Mihi cuiusquam salus tanti fuisset, vt meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego iuuarem, à quo & crudeleis insidias in rempublicam factas, & in me potissimum consulem putarem? Quòd si iam essem oblitus seueritatis, & constantiæ meæ, támne amens eram, vt cùm litteræ posteritatis caussa repertæ sint, quæ subsidio obliuioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari? Fero ego te, Torquate, iamdudum, fero: & nonnumquam animum incitatum ad vlciscendam orationem tuam, reuoco ipse, & reflecto. Permitto aliquid iracundiæ tuæ, do adolescentiæ, cedo amicitiæ, tribuo parenti. Sed nisi tibi aliquem modum vitæ constitueris, coges oblitum me nostræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis. Nemo vmquam me tenuis-

ſima ſuſpicione perſtrinxit, quem non peruerterim. ſed mihi hoc credas velim: non iis libentiſſimè ſoleo reſpondere, quos mihi videor facillimè poſſe ſuperare. Tu, quoniam minimè ignoras conſuetudinem dicendi meam, noli hac noua lenitate abuti mea: noli aculeos orationis meæ, qui reconditi ſunt, excuſſos arbitrari: noli id putare omnino à me eſſe omiſſum, ſi quid eſt tibi remiſſum, atque cõceſſum. cùm illæ valent apud me excuſationes iniuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia noſtra, tum nondum ſtatuo te virium ſatis habere, vt ego tecum luctari, & congredi debeam: quòd ſi eſſes vſu, atque ætate robuſtior, eſſem idem qui ſoleo, cùm ſum laceſſitus. Nunc tecum ſic agam, tuliſſe vt potius iniuriam, quàm retuliſſe gratiam videar. Neque verò quid mihi iraſcare, intelligere poſſum. ſi quòd eum defendo, quem tu accuſas: cur tibi quoque ipſe non ſuccenſeo, qui accuſes eum, quem ego defendo? inimicum, inquis, accuſo meum: & amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in coniurationis quæſtione defendere: immo nemo magis eum, de quo nihil eſt ſuſpicatus, quàm is, qui de aliis multa cogitauit. Cur dixiſti teſtimonium in alios? quia coactus: cur damnati ſunt? quia creditum eſt. Regnum eſt, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. immo ſeruitus eſt, nõ dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac ſi conſiderare cœperis, vtrum magis mihi hoc neceſſe fuerit facere, an tibi: intelliges, honeſtius te inimicitiarum modum ſtatuere potuiſſe, quàm me humanitatis. At verò cùm honos agebatur ampliſſimus familiæ veſtræ, hoc eſt conſulatus parẽtis tui, ſapientiſſimus vir familiariſſimis ſuis non ſuccenſuit pater tuus, cùm Sullam & defenderent, & laudarent. Intelligebat hanc nobis à maioribus eſſe traditam diſciplinam, vt nullius amicitia ad propulſanda pericula impediremur. & erat huic iudicio longè diſſimilis illa contentio. tum afflicto P. Sulla, conſulatus vobis pariebatur, ſicuti partus eſt: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis, vt victi in cãpo, in foro vinceretis: tum qui contra vos pro huius ſalute pũgnabant, amiciſſimi veſtri, quibus non iraſcebamini, conſulatum vobis eripiebant, honori veſtro repugnabant: & tamẽ id inuiolata veſtra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atq; inſtituto optimi cuiuſ-

mi cuiusque faciebant. Ego verò quibus ornamentis aduersor tuis? aut cui dignitati vestræ repugno? Quid est, quod iam ab hoc expetas? honor ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt. Tu ornatus ærumnis venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego iacentem & spoliatum defendo, & protego. Atque hîc tu & reprehendis me, quia defendam, & irasceris: ego autem non modò tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. te enim existimo tibi statuisse quid faciendum putares, & satis idoneum officii iudicem posuisse. At accusat C. Cornelii filius, idemq; valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem! qui quod præmii solet esse in indicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est caussa mihi ignota, cum Hortensio communicata, respondeat Hortensius: sin tu ais illum comitatum Autronii & Catilinæ, cùm in campo consularibus comitiis, quæ à me habita sunt, cædem facere voluerunt; Autronium tum in campo vidimus: & quid dixi vidisse nos? ego vidi. vos enim tum, iudices, nihil laborabatis, neque suspicabamini: ego tectus præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum, & Autronii copias, & conatum repressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum aspirasse Sullam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris coniunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur in pari caussa non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, vt dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium filium; quid tandem de illa nocte dicit, cùm inter falcarios ad M. Leccam nocte ea, quæ consecuta est posterum diem nonarum Nouembr. me consule, Catilinæ denuntiatione conuenit? quæ nox omnium temporum coniurationis acerrima fuit, atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum cæteris manendi condicio, tum descriptio totam per vrbem cædis, atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id, quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam prouinciam deposcit, vt cùm prima luce consulem salutatum veniret, intromissus meo more, & iure amicitiæ, me in meo lectulo trucidaret. Hoc tempore, cùm arderet

rrimè coniuratio, cùm Catilina egrederetur ad exercitum, Lentulus in vrbe relinqueretur, Cassius incendiis, Cethegus cædi præponeretur, Autronio vt occuparet Etruriam præscriberetur, cùm omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur, vbi fuit Sulla, Corneli? num Romæ? immò longè abfuit. num in iis legionibus, quò se Catilina referebat? multo etiam longius. num in agro Camerti, Piceno, Gallico? quas oras maximè quasi morbus quidam illius furoris peruaserat. nihil verò minus. fuit enim, vt iam ante dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiæ, quæ maximè ea suspicione caruit. Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipse Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata defertis? gladiatores emptos esse Fausti simulatione ad cædem ac tumultum. ita prorsus: interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi. Arrepta est familia: quæ si esset prætermissa, posset alia familia Fausti munus præbere. vtinam quidem hæc ipsa non modò iniquorum inuidiæ, sed & æquorum exspectationi satisfacere posset. Properatum vehementer, cùm longè tempus muneris abesset. quasi verò tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fausto, cùm is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. At litteræ sunt Fausti, per quas ille precibus à P. Sulla petit, vt emat gladiatores, &, vt hos ipsos emat: neque solùm ad Sullam missæ, sed ad L. Cæsarem, Q. Pompeium, C. Memmium, quorum de sententia tota res gesta est. At præfuit familiæ Cornelius. iam si in comparanda familia suspicio est nulla, quòd præfuit, nihil ad rem pertinet. sed tamen munere seruili obtulit se ad ferramenta prospicienda: præfuit verò numquam: eáque res per Bellum Fausti libertum omni tempore administrata est. At enim Cincius est ab hoc in vlteriorem Hispaniam missus, vt eam prouinciam perturbaret. Primùm, Cincius, iudices, L. Iulio, C. Figulo consulibus profectus est, aliquanto ante furorem Catilinæ, & ante suspicionem huius coniurationis: deinde est profectus non tum primùm, sed cùm in iisdem locis aliquanto ante eadem de caussa aliquot annos fuisset: ac profectus est non modò ob caussam, sed etiam necessariam caussam magna ratione cum Mauritaniæ rege contracta. Tum autem illo profecto, Sulla procurante

eius

eius rem, & gerente, plurimis, & pulcherrimis P. Cinciii prædiis venditis, æs alienum eiusdem dissolutum est: vt quæ caussa ceteros ad facinus impulit, cupiditas retinendæ possessionis, ea Cincio non fuerit prædiis deminutis. Iam verò illud quàm incredibile? quàm absurdum? qui Romæ cædem facere, qui hanc vrbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, & mandare in vltimas terras? vtrum quò facilius Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset? at hæc ipsa per se sine vlla coniunctione agebantur. an in tantis rebus, tam nouis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis hominem amantissimum sui, familiarissimum, coniunctissimum officiis, vsu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? verisimile non est, vt quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in aduersis, & in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. Ipse autem Cincius (non enim mihi deserenda est caussa amici veteris, atque hospitis) is homo est, aut ea familia, ac disciplina, vt hoc credi possit, eum bellum reipublicæ facere voluisse? vt cuius pater, cùm ceteri deficerent finitimi, ac vicini, singulari exstiterit in rempublicam nostram officio, & fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cuius æs alienum videmus, iudices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui ita Romæ debuit, vt in prouinciis, & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cùm peteret, non commisit, vt sui procuratores quidquam oneris absente se sustinerent: venire omneis suas possessiones, & patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quàm vllam moram cuiquam fieri creditorum suorum. A quo quidem genere, iudices, ego numquam timui, cùm in illa reipublicæ tempestate versarer: illud erat genus hominum horribile, & pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, vt ab his membra diuelli citius, ac distrahi posse diceres. Cincius numquam sibi cognationem cum prædiis esse existimauit suis. Itaque se non modò ex suspicione tanti sceleris, verùm etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo vindicauit. Iam verò, quod subiicit, Pompeianos esse à Sulla impulsos, vt ad istam coniurationem, & ad hoc nefarium facinus accederent: id cuiusmodi

sit intelligere non possum. an tibi Pompeiani coniurasse videntur? quis hoc vmquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? Disiunxit, inquit, eos à colonis, vt hoc dissidio, ac dissensione facta, oppidum in suá potestate posset, & Pompeianos habere. Primùm, omnis Pompeianorum, colonorumq; dissensio delata ad patronos est, cùm iam inueterasset, ac multos annos esset exagitata: deinde, ita à patronis res cognita est, vt nulla in re a ceterorum sententiis Sulla dissenserit: postremò, coloni ipsi sic intelligunt, non Pompeianos à Sulla magis, quàm sese esse defensos. Atque hoc, iudices, ex hac frequentia colonorũ honestissimorum hominum intelligere potestis, qui adsunt, laborãt: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniæ, si in omni fortuna, atq; omni honore incolumẽ habere non potuerũt, in hoc tamen casu, quo afflictus iacet, per vos tutari, conseruareque cupiunt. Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur? qui ita de ambitione, & de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, vt idem de communi salute sentirent. Ac ne hæc quidem P. Sullæ mihi videtur silentio prætereunda esse virtus, quòd cum ab hoc illa colonia deducta sit, & cùm commoda colonorũ à fortunis Pompeianorum populi Rom. fortuna diuiserit, ita carus vtrisque est, atque iucundus, vt non alteros demouisse, sed vtrosque cõstituisse videatur. At enim & gladiatores, & omnis ista vis, rogationis Cæciliæ caussa comparabantur. atq; hoc loco in L. Cæcilium pudentissimum, atq; ornatissimum virum, vehementer inuectus est: cuius ego de virtute, & constantia, iudices, tantùm dico, talem hunc in ista rogatione, quã promulgauit, non de tollenda, sed de leuanda calamitate fratris sui, fuisse, vt consultum esse voluerit fratri, tamen cum rep. pugnare noluerit: promulgarit impulsus amore fraternò, destiterit fratris auctoritate deductus. Atque in ea re per L. Cæcilium Sulla accusatur, in qua re est vterque laudandus. Primùm Cæcilius, qui id promulgarit, in quo res iudicatas videbatur voluisse rescindere, vt statueretur, Sulla rectè reprehendit. Status enim reipub. maximè iudicatis rebus continetur: neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, vt quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. nihil de iudicio ferebat: sed pœnã ambitus eam fe-

rebat,

rebat:quæ fuerat nuper superioribus legib.constituta. Itaq; hac rogatione, non iudicum sententiam, sed legis vitium corrigebat. Nemo iudicium reprehēdit, cùm de pœna queritur, sed legem. Damnatio enim est iudicum, quæ manebat: pœna legis, quæ leuabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui præsunt iudiciis summa cum grauitate, & dignitate, alienare à caussa: nemo labefactare iudicium est conatus: nihil est eiusmodi promulgatum: semper Cæcilius in calamitate fratris sui, iudicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putauit. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, & facilè, & libenter dicerem: si paullo etiam longius, quàm finis quotidiani officii postulat, pietas, & fraternus amor L. Cæcilium protulisset, implorarem sensus vestros, vniuscuiusque indulgentiam in suos testarer: peterem errato veniam L. Cæcilii ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. Lex dies fuit proposita paucos: ferri cœpta numquam: proposita est in senatu, populum Rom. latuit: cùm in Capitolium nos senatum conuocassemus, nihil est actum prius: & id mandato Sullæ Q. Metellus prætor se loqui dixit, Sullam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de republica egit: Agrariæ legi quæ tota à me reprehensa & abiecta est, intercessorem fore professus est: improbis largitionibus restitit, senatus auctoritatem numquam impediuit: ita se gessit in tribunatu, vt onere deposito domestici officii, nihil postea, nisi de reipublicæ commodis cogitarit. Atque in ipsa rogatione, ne per vim quid ageretur, quis tamen vestrûm Sullam, aut Cæciliũ verebatur? nónne omnis terror ille, omnis seditionis timor, atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? eius voces, eius minæ ferebantur: eius aspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis, seditionesque afferebant. Itaq; P. Sulla hoc importunissimo tum honoris, tum etiam calamitatis socio, atque comite, & secundas fortunas amittere coactus est, & in aduersis sine vllo remedio, atque alleuamento permanere. Hîc tu epistolam meam sæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus gestis, & de summa reipubl. misi, & ex ea crimen aliquod in P. Sullam quæris: &, si furorem incredibilem biennio ante conceptum erupisse in meo

consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in illa fuisse superiore coniuratione. Scilicet is sum, qui existimem C. Pisonem, & Catilinam, & Vargunteium, & Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese, sine P. Sulla facere potuisse. de quo etiam si quis dubitasset antea, num id, quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo consule descendere kalend. Ianuar. cum lictoribus? Sustulisti hanc suspicionem, cùm dixisti hunc, vt Catilinam consulem efficeret, contra patrẽ tuum operas, & manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc cùm Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem iudicio amiserat, per vim recuperando cogitauisse. Neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, iudices, P. Sullę persona suscipit: iam enim faciam, criminibus omnibus fere dissolutis, contra atq; in ceteris caussis fieri solet, vt nunc denique de vita hominis, ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere exspectationi hominum: de me aliquid, & de ipso qui accusatus est, dicere. nunc iam reuocandi estis eò, quò vos ipsa caussa, etiam tacente me, cogit, animis. Omnibus in rebus, iudices, quæ grauiores maioresq; sunt, quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus eius, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrûm subitò fingi, neq; cuiusquã repente vita mutari, aut natura cõuerti. Circumspicite paullisper mentibus vestris, vt alia omittamus, hosce ipsos homines, qui huic affines sceleri fuerunt. Catilina contra remp. coniurauit: cuius aures vmquam hoc respuerunt, conatum esse hominem, vsque à pueritia non solùm intemperantia, & scelere, sed etiam consuetudine, & studio in omni flagitio, stupro, cæde versatum? Quis eum contra patriam pugnantem perisse miratur, quem semper omnes ad ciuile latrocinium natum putauerunt? Quis Lentuli societates cum indicibus? quis insaniem libidinum? quis peruersam, atq; impiã religionem recordatur, qui illum aut nefariè, aut stultè cogitasse miretur? Quis de C. Cethego, atque eius in Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius pœnã carcer ædificatus esse videatur? omitto cæteros, ne sit infinitum: tantùm à vobis peto, vt taciti de

omnibus,

omnibus, quos coniuraſſe cognitum eſt, cogitetis: intelligetis, vnumquemque illorum prius à ſua vita, quàm noſtra ſuſpicione eſſe damnatum. Ipſum illum Autronium (quoniam eius nomen finitimum maximè eſt huius periculo, & crimini) non ſua conſuetudo, ac vita conuincit? ſemper audax, petulans, libidinoſus: quem in ſtuprorum defenſionibus non ſolùm verbis vti improbiſſimis ſolitum eſſe ſcimus, verùm etiam pugnis, & calcibus: quem exturbare homines à poſſeſſionibus, cædem facere vicinorum, ſpoliare fana ſociorum, vi conatum & armis diſturbare iudicia, in bonis rebus omneis contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipubl. cedere, non fortunæ ipſi ſuccumbere: huius ſi cauſſa non manifeſtiſſimis rebus teneretur, tamen eum mores ipſius, ac vita conuincerent. Agitedum, conferte nunc cum illius vita vitam P. Sullæ, vobis populoq; Rom. notiſſimam, iudices, & eam ante oculos veſtros proponite. Ecquod huius factum, aut commiſſum non dicam audacius, ſed quod cuiquam paullo minus conſideratum videretur factum, quęro? verbum ecquod vmquam ex ore huius excidit, vnde quiſquam poſſet offendi? At verò in illa graui L. Sullæ victoria turbulentaque, quis P. Sulla mitior? quàm multorum hic vitam eſt à L. Sulla deprecatus? quàm multi ſunt ſummi homines, & ornatiſſimi, & noſtri, & equeſtris ordinis, quorum pro ſalute ſe hic Sullæ obligauit? quos ego nominarem: neq; enim ipſi nolunt, & huic, animo gratiſſimo, adſunt: ſed quia maius eſt beneficium, quàm poſſe debet ciuis ciui dare, ideo à vobis peto, vt quod potuit, tempori tribuatis; quod fecit, ipſi. Quid reliquam conſtantiam vitæ commemorem? dignitatem, liberalitatem, moderationem in priuatis rebus, ſplendorem in publicis? quæ ita à fortuna deformata ſunt, vt tamen à natura inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio quotidiana? quæ familiaris dignitas? quæ ſtudia amicorum? quæ ex quoque ordine multitudo? Hæc diu multum, & multo labore quæſita vna eripuit hora. Accepit P. Sulla, iudices vehemens vulnus, & mortiferum: verumtamen eiuſmodi, quod videretur eius vita, & natura accipere potuiſſe, honeſtatis, & dignitatis habuiſſe nimis magnam iudicatus eſt cupiditatẽ: quam ſi nemo alius habuit in cõſulatu petendo cupidior iudicatus eſt hic fuiſſe,

quàm cæteri: ſin etiam in aliis nonnullis fuit iſte conſulatus amor, fortuna in hoc fuit fortaſſe grauior, quàm in cæteris. Poſtea verò quis P. Sullam, niſi mœrentem, demiſſum, afflictumq́; vidit? quis vnquam eſt ſuſpicatus hunc magis odio, quàm pudore hominum aſpectũ, lucemq́; vitare? Qui dum multa haberet inuitamẽta vrbis, & fori, propter ſumma ſtudia amicorum, quæ tamen ei ſola in malis reſtiterunt, abfuit ab oculis veſtris: &, cùm lege retineretur, ipſe ſe exilio pene multauit. In hoc vos pudore iudicii, & in hac vita tanto ſceleri locum fuiſſe creditis? Aſpicite ipſum, contuemini os, conferte crimen cum vita vſq; ad hoc tempus explicata: tum crimen recognoſcite. mitto rempub. quæ fuit ſemper Sullæ cariſſima. Hósne amicos, taleis viros, tam cupidos ſui, per quos res eius ſecundæ quondã erant ornatæ, nunc ſubleuantur aduerſæ, crudeliſſimè perire voluit, vt cum Lentulo, & Catilina, & Cethego fœdiſſimam vitam, ac miſerrimam, turpiſſima morte, ꝓpoſita degeret? Non cadit, non, inquã, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem iſta ſuſpicio. Noua quædã illa immanitas exorta eſt: incredibilis fuit, ac ſingularis furor: ex multis ab adoleſcentia collectis perditorum hominum vitiis repente tanta iſta importunitas inauditi ſceleris exarſit. Nolite, iudices, arbitrari hominũ illum impetum, & conatum fuiſſe. neq; enim vlla gens tam barbara, aut tam immanis vmquã fuit, in qua non modò tot, ſed vnus tam crudelis hoſtis patriæ ſit inuentus. belluæ quædam illæ ex portentis immanes, ac feræ forma hominum indutæ exſtiterunt. perſpicite etiam, atque etiã, iudices, (nihil enim eſt, quod in hac cauſſa dici poſſit vehementius) penitus introſpicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, ceterorumq́; menteis: quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quàm incredibileis furores, quas notas ſcelerum, quæ indicia paricidiorũ, quantos aceruos facinorum reperietis? ex magnis, & diuturnis, & iam deſperatis reip. morbis iſta repente vis erupit, vt ea confecta, & eiecta, conualeſcere aliquando, & ſanari ciuitas poſſit. Nèq; enim eſt quiſquã, qui arbitretur, illis incluſis in rep. peſtibus, diutius hoc imperium ſtare potuiſſe. Itaq; eos non ad perficiẽdum ſcelus, ſed ad luendas reip. pœnas furiæ quædam incitauerunt. In hunc igitur gregem vos nunc P.

Snllam,iudices,ex his,qui cum hoc viuunt,atq; vixerunt,honestissimorum hominum gregibus reiicietis? ex hoc hominum numero,ex hac familiari dignitate,in impiorum partẽ, atq; in paricidarum cœtum,ac numerum transferetis? Vbi erit igitur illud fortissimum præsidium pudoris?quo in loco nobis vita anteacta proderit?quod ad tempus existimationis partę fructus reseruabitur,si in extremo discrimine,ac dimicationę fortunæ deseruerit,si non aderit, si nihil adiuuabit? Quæstiones nobis seruorum, ac tormenta accusator minitatur.in quibus quanquam nihil periculi suspicamur,tamen illa tormẽta gubernat dolor, moderatur natura cuiusq; tum animi,tum corporis,regit quæsitor,flectit libido, corrumpit spes,infirmat metus,vt in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea quæratur, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas,num quæ audacia:nihil erroris erit in caussa, nec obscuritatis,iudices,si à vobis vitæ perpetuæ vox ea,quę grauissima debet esse, audietur. Nullum in hac caussa testẽ timemus: nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sedtamen, si nihil vos P. Sullæ fortuna mouet, iudices,vestra moueat. vestra enim,qui cum summa elegantia,atq; integritate vixistis, hoc maximè interest, non ex libidine,aut simultate, aut leuitate testium caussas honestorũ hominum ponderari,sed in magnis disquisitionibus, repentinisq; periculis vitam vniuscuiusq; esse testem. Quam vos, iudices, nolite armis suis spoliatam, atque nudatam obiicere inuidiæ, dedere suspicioni: munite communem arcem bonorum: obstruite perfugia improborum: valeat ad pœnam, & ad salutem plurimum, quàm solam videtis ipsam ex vi sua naturaq; facillime perspici, subito flecti, fingiq; non posse. Quid verò hæc auctoritas (semper etiam de ea dicendum est, quamquam à me timidè modiceq; dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas nostra? qui à ceteris coniurationis caussis abstinuimus,P Sullã defendimus,nihil hunc tandem iuuabit?graue,si appetimus aliquid: si cùm cæteri de nobis silent,non etiam nosmetipsi tacemus,graue. Sed si lædimur, si accusamur,si in inuidiam vocamur,profectò cõcedetis,iudices, vt nobis libertatem retinere liceat, si minus liceat dignitatem. Accusati sunt vno nomine consulares: vt iam

videatur honoris ampliſſimi nomen plus inuidiæ, quàm dignitatis afferre. Affuerunt, inquit, Catilinæ, illumq; laudarunt. nulla tum patebat, nulla erat cognita coniuratio: defendebant amicum, aderant ſupplici: vitæ eius turpitudinē in ſummis eius periculis non inſequebãtur. Quinetiam parens tuus, Torquate, conſul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit aduocatus. improbo homini: at ſupplici. fortaſſe audaci: at aliquando amico. cui cùm adfuit poſt delatam ad eum primùm illam coniurationem, indicauit ſe audiſſe aliquid, non credidiſſe. At idem non adfuit alio in iudicio, cùm adeſſent ceteri. Si poſtea cognorat ipſe aliquid, quod in conſulatu ignoraſſet, ignoſcēdum eſt iis, qui poſtea nihil audierunt. ſin illa res de pecuniis repetundis, prima valuit, nòn inueterata, quàm recens, debuit eſſe grauior. Sed ſi tuus parens etiam in illa ſuſpicione periculi ſui, tamen humanitate adductus aduocationem hominis improbiſſimi ſellà curuli, atq; ornamentis & ſuis, & conſulatus honeſtauit, quid eſt quamobrem conſulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur? At iidem iis, qui ante hunc cauſſam de coniuratione dixerunt, non adfuerunt: tanto ſcelere adſtrictis hominibus ſtatuerunt nihil à ſe adiumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, vt de eorum conſtantia, atque animo in republ. dicam, quorum tacita grauitas, & fides de vnoquoque loquitur, neque cuiuſquam ornamenta orationis deſiderat: poteſt quiſquam dicere vmquã meliores, fortiores, conſtantiores conſulares fuiſſe, quàm iis temporibus, & periculis, quibus pene oppreſſa eſt reſpublica? Quis non de communi ſalute apertiſſimè, quis non fortiſſimè, quis nō conſtantiſſimè ſenſit? Neque ego præcipuè de conſularibus diſputo. nam hæc, & hominum ornatiſſimorum, qui prætores fuerunt, & vniuerſi ſenatus communis eſt laus: vt conſtet poſt hominum memoriam, numquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rempub. plus grauitatis fuiſſe. Sed quia ſunt deſcripti conſulares, de his tantùm mihi dicēdum putaui, quod ſatis eſſet, atteſtante memoria omnium, neminem eſſe ex illo honoris gradu, qui non omni ſtudio, virtute, auctoritate incubuerit ad rempub. conſeruandam. Sed quid? ego quí Catilinam non laudaui, qui reo Catilinæ conſul non adfui, qui teſtimonium de coniuratione dixi in

alios

alios, adeóne vobis alienus à sanitate, adeò oblitus constantiæ meæ, adeò immemor rerum à me gestarum esse videor, vt cùm consul bellum gesserim cum cõiuratis, nunc eorum ducem cõseruare cupiam, & in animum inducam, cuius nuper ferrum retuderim, flammamq; restinxerim, eiusdẽ nunc caussam vitamq; defendere? Si medius fidius, iudices, nõ me ipsa respub. meis laboribus, & periculis conseruata, ad grauitatem animi & constantiam sua dignitate reuocaret: tamen hoc natura est insitum, vt, quem timueris, quicũ de vita fortunisq; contenderis, cuius ex insidiis euaseris, hunc semper oderis. Sed cùm agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis, cùm quoties quisquam est in hoc scelere conuictus, toties renouetur memoria per me inuentæ salutis: ego sim tam demens, ego committam, vt ea, quæ pro salute omnium gessi, casu magis & felicitate à me, quàm virtute, & consilio gesta esse videantur? Quid ergo? hoc tibi sumis, dicet fortasse quispiam, vt quia tu defenderis, innocens iudicetur? Ego verò, iudices, non modò nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet, sed etiã, si quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto. non in ea rep. versor, nõ iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt exstincti, quos vici, aut ita grati, quos seruaui, vt ego mihi plus appetere coner, quàm quantum omnes inimici, inuidiq; patiantur. Graue esse videretur, eum qui inuestigarit coniurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui vni togato supplicationem decreuerit, dicere in iudicio, Non defenderẽ, si coniurasset. Non dico id, quod graue est: dico illud, quod in his caussis coniurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo. Ego ille coniurationis inuestigator atque vltor, certe non defenderem Sullam, si coniurasse arbitrarer. ego, iudices, de tantis omniũ periculis cùm quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, cauerem omnia, dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius suspicionẽ, nullis litteris de P. Sulla rem vllam ad me esse delatã. Quamobrem, vos Dii patrii ac penates, qui huic vrbi, atq; huic imperio præsidetis; qui hoc imperiũ, qui hanc libertatem. populumq; Rom. qui hæc tecta, atque templa, me consule, vestro numine auxilioq; seruastis, testor, integro

me animo ac libero P. Sullæ caussam defendere, nullũ à me sciente facinus occultari, nullũ scelus susceptum cõtra salutem omniũ defendi, ac tegi, nihil de hoc consul cõperi, nihil suspicatus sum, nihil audiui. Itaq; idẽ ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, persolui patriæ quod debui: reliqua iam à me meæ perpetuæ consuetudini naturæq; debentur. tã sum misericors, iudices, quàm vos: tam mitis, quàm qui lenissimus. In quo vehemẽs fui vobiscũ, nihil feci, nisi coactus: reipub. præcipitanti subueni: patriam demersam extuli: misericordia ciuium adducti tũc fuimus tam vehemẽtes, quàm necesse fuit. salus esset omniũ amissa vna nocte, nisi esset seueritas illa suscepta. Sed, vt ad sceleratorum pœnam amore reipub. sum adductus, sic ad salutem innocentium voluntate deducor. nihil video esse in hoc P. Sulla, iudices, odio dignum, misericordia digna multa. Neque enim nunc propulsandæ calamitatis suæ caussa supplex ad vos, iudices, confugit, sed ne qua generi, ac nomini suo nota nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro iudicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari, & perfrui possit? domus erit, credo, exornata: aperientur maiorum imagines: ipse ornatum, ac vestitum recuperabit. omnia, iudices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia, atq; ornamenta vnius iudicii calamitate occiderunt. sed ne exstinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem tanti generis in familia relinquat, id laborat, id metuit cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, iudices, paruus, vt se aliquando, si non integra fortuna, at afflicta, patri suo gratulari sinatis. huic misero notiora sunt iudiciorũ itinera, & fori, quàm disciplinarũ. Non iam de vita P. Sullæ, iudices, sed de sepultura contenditur. vita erepta est superiore iudicio: nunc, ne corpus eiiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eũ in vita hac teneat? aut quid est, quãobrem hæc cuiquam vita videatur? Nuper is homo fuit in ciuitate P. Sulla, vt nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret: nunc spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, vt cũ parente, cum liberis, cũ fratre, cũ his necessariis lugere suam

ſuam calamitatem liceat, id ſibi ne eripiatis, iudices, vos obteſtatur. Te ipſum iam, Torquate, expletum eſſe huius miſeriis, pateat. etſi nihil aliud Sullæ, niſi conſulatum, abſtuliſſetis, tamen eo vos contentos eſſe oportebat. honoris enim contentio vos ad cauſſam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed cùm huic omnia cum honore detracta nt; cùm ſiin hac fortuna miſera, ac luctuoſiſſima deſtitutus ſit; quid eſt, quod expetas amplius? lucíſne hanc vſuram eripere vis plenã lacrymarum atq; mœroris, in qua cum maximo cruciatu, atque dolore retinetur? libenter reddiderit, adempta ignominia fœdiſſimi criminis. an verò inimicum vt expellas? cuius ex miſeriis, ſi eſſes crudeliſſimus, videndo fructum caperes maiorem, quàm audiendo? O miſerum, & infelicem illum diem, quo conſul omnibus centuriis P. Sulla renuntiatus eſt! o falſam ſpem! o volucrem fortunam! o cæcam cupiditatẽ! o præpoſteram gratulationem! Quàm cito illa omnia ex lætitia, & voluptate ad luctum, & lacrymas reciderunt! vt qui paullo ante conſul deſignatus fuiſſet, retineret repente nullum veſtigium priſtinæ dignitatis. Quid enim erat mali, quod huic ſpoliato, honore, fama, fortunis, deeſſe videretur? aut cui nouæ calamitati locus vllus relictus eſſet? vrget eadem fortuna, quæ cœpit: repetit nouum mœrorem: non patitur hominem calamitoſum vno modo afflictum vno in luctu perire. Sed iã impedior egomet, iudices, dolore, animi, ne de huius miſeria plura dicã. veſtræ iam ſunt partes, iudices: in veſtra manſuetudine, atq; humanitate cauſſam totam repono. vos & reiectione interpoſita, nihil ſuſpicantibus nobis, repentini in nos, iudices, conſediſtis, ab accuſatoribus delecti ad ſpem acerbitatis, à fortuna nobis ad præſidiũ innocentiæ conſtituti. Vt ego, quid de me populus Rom. exiſtimaret, quia ſeuerus in improbos fueram, laboraui, & quę prima innocentis mihi defenſio eſt oblata, ſuſcepi: ſic vos ſeueritatẽ iudiciorũ, q̃ p hos mẽſeis in homines audaciſſimos facta eſt, lenitate, ac miſericordia mitigate. Hoc cũ impetrare à vobis ipſa cauſſa debet, tum eſt veſtri animi, atq; virtutis declarare, non eſſe eos vos, ad quos potiſſimũ, interpoſita reiectione, deuenire cõuenerit. in quo ego, iudices, vos, quãtũ meus amor in vos poſtulat, tantum hortor, vt cõmuni ſtudio, quoniã in rep. coniuncti ſumus, manſuetudine, & miſericordia veſtra falſam à nobis crudelitatis famã repellam⁹.

PRO A. LICINIO ARCHIA POETA.

ORATIO XXVI.

SI QVID est in me ingenii, iudices, quod sentio quàm sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter esse versatum, aut si huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis, & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meę tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructũ à me repetere prope suo iure debet. Nam quoad longissimè potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari vltimam, inde vsque repetens, hunc video mihi principem, & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorũ exstitisse. Quòd si hæc vox huius hortatu, præceptisq; cõformata nonnullis aliquando saluti fuit: à quo id accepimus, quo cæteris opitulari, & alios seruare possemus, huic profectò ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus. Ac ne quis à nobis hoc ita dici forte miretur, quòd alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neq; hæc dicendi ratio aut disciplina: nec nos quidem huic cuncti studio penitus vmquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur. Sed ne cui vestrûm mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in iudicio publico, cùm res agatur apud prætorem populi Rom. lectissimum virum, & apud seuerissimos iudices, tanto conuentu hominum, ac frequentia, hoc vti genere dicendi, quòd non modò à consuetudine iudiciorum, verùm etiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, vt in hac caussa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis quemadmodum spero non molestam, vt me pro summo poeta, atque eruditissimo homine dicentem, hoc concur-

cōcursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis, ac litterarum paulo loqui liberiùs: & in eiusmodi persona, quæ propter otium ac studium minimè in iudiciis periculisq; tractata est, vti prope nouo quodam, & inusitato genere dicendi. Quòd si mihi à vobis tribui concedíque sentiam, perficiam profectò, vt hunc A. Licinium non modò non segregandum, cùm sit ciuis, à numero ciuium, verùm etiam si non esset, putetis asciscendum fuisse. Nam vt primùm ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primùm Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, & celebri quondam vrbe, & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimísque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. post in cæteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic eius aduentus celebrabatur, vt famam ingenii exspectatio hominis, expectationem, ipsius aduentus, admiratioq; superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac disciplinarum; studiaq; hæc & in Latio vehementius tum colebantur, quàm nunc iisdem in oppidis, & hîc Romæ propter tranquillitatem reipub. non negligebantur. Itaque hunc, & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani ciuitate ceterísque præmiis donarunt, & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant iudicare, cognitione, atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ, cùm esset iam absentibus notus, Romam venit Mario consule, & Catulo, nactus est primùm consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cùm res gestas, tum etiam studium, atque aureis adhibere posset. statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed enim hoc non solùm ingenii, ac litterarum, verùm etiam naturæ, atque virtutis fuit, vt domus, quæ huius adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis iucundus Q. Metello illi Numidico, & eius Pio filio: audiebatur à M. Æmilio: viuebat cum Q. Catulo, & patre & filio: à L. Crasso colebatur: Lucullos verò, & Drusum, & Octauios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum deuinctam consuetudine cùm teneret, afficiebatur summo

honore, quòd eum non solùm colebant, qui aliquid percipere, aut audire studebant, verùm etiam, si qui fortè simulabãt. Interim satis longo interuallo, cùm esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cùm ex ea prouincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cùm esset ciuitas æquissimo iure, ac fœdere, ascribi se in eam ciuitatem voluit: idq;, cùm ipse per se dignus putaretur: tũ auctoritate, & gratia Luculli ab Heracliensibus impetrauit. Data est ciuitas Silani lege, & Carbonis, Si qui fœderati ciuitatibus ascripti fuissent, si tum, cùm lex ferebatur in Italia domicilium habuissent, & si sexaginta diebus apud prætorẽ essent professi. Cùm hic domiciliũ Romæ multos iam annos haberet, professus est apud p̃torem Q. Metellum familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de ciuitate, ac lege dicimus, nihil dico amplius: caussa dicta est. Quid enim horũ infirmari, Gracche, potest? Heracleæ'ne esse eum ascriptum negabis? adest vir summa auctoritate, & religione, & fide L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audiuisse, sed vidisse: nõ interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, qui huius iudicii caussa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt, qui hunc ascriptum Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensiũ publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum ad ea, quæ habemus, nihil dicere; quærere quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere: literarum memoriam flagitare: & cùm habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii iusiurandũ, fidemq;, ea, quæ deprauari nullo modo possunt, repudiare, tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. An domiciliũ Romæ non habuit is, qui tot annis ante ciuitatem datam, sedem omnium rerum, ac fortunarum suarum Romæ collocauit? At non est professus, immo verò iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioq; prætorum obtinent publicarũ tabularum auctoritatẽ. Nam cùm Appii tabulæ negligentius asseruatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, leuitas, post damnationem, calamitas, omnem tabularum fidẽ resignasset, Metellus homo sanctissimus modestissimusq; omniũ, tanta diligentia fuit, vt ad L. Lentulum prætorem, & ad iudices venerit, & vniꝰ nominis litura se commotum esse dixerit.

dixerit. His igitur tabulis nullā lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cùm ita sint, quid est, quod de eius ciuitate dubitetis? præsertim cùm aliis quoq; in ciuitatibus fuerit ascriptus. Etenim cùm mediocrib. multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis gratuitò ciuitatem in Græcia homines impertiebātur, Rhegynos, credo, aut Locrenseis, aut Neapolitanos, aut Tarētinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic summa ingenii prædito gloria noluisse? Quid? cùm cæteri non modò post ciuitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorū tabulas irrepserunt; hic, qui nec vtitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracliensem esse voluit, reiicietur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitū fuisse: superioribus, cum eodē quæstore fuisse in Asia: primis Iulio & Crasso, nullā populi partem esse censam. Sed quoniā census non ius ciuitatis confirmat, ac tantummodo indicat eum, qui sit census, ita se iam tum gessisse pro ciue iis temporibus, quē tu criminaris nec ipsius quidē iudicio in ciuium Ro. iure esse versatū, & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hæreditates ciuium Ro. & in beneficiis ad ærariū delatus est à L. Lucullo prætore, & consule. Quære argumenta si qua potes: numquā enim hic neq; suo, neq; amicorū iudicio reuincetur. Quæres à nobis, Gracche, cur tantopére hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis, vbi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures conuicio defessæ cōquiescant. An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tāta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus; aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? Ego verò fateor, me his studiis esse deditum: cæteros pudeat, si qui ita se litteris abdiderunt, vt nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum, lucemq; proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ita viuo, iudices, vt ab illis nullo me vmquā tempore, aut commodum, aut otiū meum abstraxerit, aut voluptas auocarit, aut deniq; somnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas, quantū ad festos dies ludorū celebrādos,

quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi, & corporis conceditur temporis, quãtum alii tribuunt intempestiuis conuiuiis, quantum deniq; aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc adeò mihi concedendum est magis, quòd ex his studiis, hæc quoque crescit oratio, & facultas: quæ quantacumq; in me est, numquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui leuior videtur, illa quidem certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum præceptis, multisq; litteris mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem, in ea autem persequenda omneis cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exsilii parui esse ducenda: numquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus obiecissem. Sed pleni omnes sunt libri: plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas: quæ iacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non solùm ad intuendum, verũ etiam ad imitandum fortissimorum virorũ expressas scriptores & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administrãda rep. proponens, animum, & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium cõformabam. Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes litteris proditæ sunt, istâne doctrina, quã tu laudibus effers, eruditi fuerunt? difficile est hoc de omnibus confirmare, sed tamen est certum, quid respondeã. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope diuino, per seipsos & moderatos, & graueis exstitisse fateor: etiam illud adiungo, sæpius ad laudem, atq; virtutem naturam sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam. atq; idem ego contendo, cùm ad naturã eximiam atq; illustrem accesserit ratio quædã conformatioq; doctrinæ, tum illud nescio quid præclarũ ac singulare solere exsistere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, diuinum hominem Africanum, ex hoc C. Lælium, L. Furiũ, modestissimos homines, & cõtinentissimos, ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò, si nihil ad percipiendam colendamq; virtutem litteris adiu-

uarentur,

uarentur, numquam ſe ad earum ſtudium cōtuliſſent. Quòd ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur, tamen, vt opinor, hanc animi remiſſionem, humaniſſimam, ac liberaliſſimā iudicaretis. Nam cæterа neq; temporum ſunt, neq; ætatum omnium, neq; locorum: hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, aduerſis perfugium, ac ſolatium præbent: delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiſcū, peregrinantur, ruſticātur. Quòd ſi ipſi hæc neq; attingere, neq; ſenſu noſtro guſtare poſſemus, tamē ea mirari deberemus, etiam cùm in aliis videremus. Quis noſtrûm tam animo agreſti, ac duro fuit, vt Roſcii morte nuper non commoueretur? qui cùm eſſet ſenex mortuus, tamen propter excellentem artem, ac venuſtatē, videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat à nobis omnibus: nos animorum incredibileis motus, celeritatemq́ue ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices, (vtar enim veſtra benignitate, quoniam me in hoc nouo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cùm litteram ſcripſiſſet nullam, magnum numerū optimorum verſuum de his ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties reuocatum eandem rem dicere commutatis verbis, atq; ſententiis? quę verò accuratè, cogitateq́; ſcripſiſſet, ea ſic vidi probari, vt ad veterum ſcriptorum laudem peruenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui ſic à ſummis hominibus, eruditiſſimisq́; accepimus, cæterarum rerū ſtudia, & doctrina, & præceptis, & arte conſtare, poetā natura ipſa valere, & mentis viribus excitari, & quaſi diuino quodam ſpiritu afflari. Quare ſuo iure noſter ille Ennius ſanctos appellat poetas, quòd quaſi Deorum aliquo dono, atq; munere cōmendati nobis eſſe videantur. Sit igitur, iudices, ſanctū apud vos humaniſſimos homines hoc poetæ nomen, quod nulla vnquam barbaria violauit. Saxa, & ſolitudines voce reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur, atque conſiſtunt: nos inſtituti rebus optimis non poetarum voce moueamur? Homerum Colophonii ciuē eſſe dicunt ſuum, Chii ſuū vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò ſuum eſſe confirmant: itaq; etiam delubrum eius in

oppido dedicauerunt: permulti alii præterea pugnant inter ſe,atq; contendunt. Ergo illi alienum,quia poeta fuit,poſt mortẽ etiam expetunt: nos hunc viuum, qui & voluntate, & legibus noſter eſt, repudiabimus? præſertim, cùm omne olim ſtudium,atq; omne ingenium contulerit Archias ad populi Ro.gloriam,laudémq; celebrandam. nã & Cimbricas res adoleſcens attigit,& ipſi illi C. Mario,qui durior ad hæc ſtudia videbatur, iucundus fuit. Neque enim quiſquam eſt tam auerſus à Muſis,qui non mandari verſibus æternũ ſuorum laborum facilè præconium patiatur. Themiſtoclem illum ſummum Athenis virũ dixiſſe aiunt, cùm ex eo quæreretur, quod acroama, aut cuius vocem libentiſſimè audiret: Eius, à quo ſua virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit, cuius ingenio putabat ea,quæ geſſerat, poſſe celebrari. Mithridaticum verò bellum magnum atque difficile, & in multa varietate terra marique verſatum,totum ab hoc expreſſum eſt: qui libri nõ modò L. Lucullum fortiſſimum, & clariſſimum virum, verùm etiam populi Romani nomen illuſtrant. Populus enim Rom.aperuit,Lucullo imperante,Pontum, & regiis quondã opibus, & ipſa natura regionis vallatũ: populi Ro.exercitus eodẽ duce,non maxima manu, innumerabileis Armeniorũ copias fudit: populi Ro. laus eſt, vrbẽ amiciſſimam Cyzicenorum eiuſdẽ conſilio ex omni impetu regio, ac totius belli ore, ac faucibus ereptam eſſe,atq; conſeruatã: noſtra ſemper feretur,& prædicabitur,L.Lucullo dimicante,cũ interfectis ducib.depreſſa hoſtiũ claſſis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa naualis: noſtra ſunt trophæa,noſtra monumenta,noſtri triumphi. Quare quorum ingeniis hæc ferũtur, ab iis populi Rom.fama celebratur.Carus fuit Africano ſuperiori noſter Ennius. itaque etiam in ſepulcro Scipionũ putatur is eſſe conſtitutus è marmore. Ac iis laudibus certè non ſolùm ipſi,qui laudantur,ſed etiam populi Ro. nomẽ ornatur. In cælũ huius proauus Cato tollitur: magnus honos populi Ro.rebus adiungitur. omnes deniq; illi Maximi, Marcelli,Fuluii non ſine cõmuni omnium noſtrûm laude decorantur. Ergo illum,qui hæc fecerat, Rudium hominem maiores noſtri in ciuitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem,multis ciuitatib.expetitũ,in hac autẽ legib.cõſtitutum,

de

de nostra ciuitate eiiciemus? Nam si quis minorē gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat: propterea quòd Græca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sanè, continentur. Quare, si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur, cupere debemus, quo minus manuum nostrarū tela peruenerint, eodem gloriam famamq; penetrare: quòd cùm ipsis populis, de quorū rebus scribitur, hæc ampla sunt, tū iis certè, qui de vita gloriæ caussa dimicant, hoc maximū, & periculorum incitamētum est, & laborum. Quàm multos scriptores rerum suarū magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atq; is tamen, cùm in Sigæo ad Achillis tumulum astitisset, O fortunate, inquit, adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inueneris! & verè. nam nisi Ilias illa exstitisset, idē tumulus, qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruisset. Quid noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquauit? nónne Theophanem Mytilenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum ciuitate donauit, & nostri illi fortes viri, sed rustici & milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes eiusdem laudis, magno illud clamore approbauerunt? Itaq;, credo, si ciuis Rom. Archias legibus non esset, vt ab aliquo imperatore ciuitate donaretur, perficere non potuit. Sulla cùm Hispanos, & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cùm ei libellum malus poeta de populo subiecisset, quòd epigramma in eum fecisset tātummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, iubere ei prēmium tribui sub ea condicione, ne quid postea scriberet. Qui sedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam; huius ingenium, & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid? à Q. Metello Pio familiarissimo suo, qui ciuitate multos donauit, neque per se, neque per Lucullos impetrauisset? qui præsertim vsque eo de suis rebus scribi cuperet, vt etiam Cordubæ natis poetis pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum, tamen aureis suas dederet. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis studio, & optimus quisquè maximè gloria ducitur. Illi ipsi Philosophi, etiam in illis

libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem, nobilitatemq; deſpiciunt, prædicari ſe, ac nominari volunt. Decimus quidẽ Brutus ſummus ille vir, & imperator, Attii amiciſſimi ſui carminibus templorum, ac monumentorum aditus exornauit ſuorum. Iam verò ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellauit Fuluius, non dubitauit Martis manubias Muſis conſecrare. Quare, in qua vrbe imperatores prope armati poetarum nomen, & Muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices à Muſarum honore, & à poetarum ſalute abhorrere. Atque vt id libentius faciatis, iam me vobis, iudices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ nimis acri fortaſſe, verumtamen honeſto, vobis confitebor. Nam quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pro ſalute huius vrbis, atq; imperii, & pro vita ciuium, proq; vniuerſa repub. geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoauit. quibus auditis, quòd mihi magna res, & iucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullã enim virtus aliam mercedem laborũ, periculorumq; deſiderat, præter hanc laudis, & gloriæ: qua quidem detracta, iudices, quid eſt quòd in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam breui, tantis nos in laboribus exerceamus? certè ſi nihil animus præſentiret in poſterum, &, ſi quibus regionibus vitę ſpatium circumſcriptum eſt, eiſdem omneis cogitationes terminaret ſuas, nec tãtis ſe laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliiſque angeretur, nec toties de vita ipſa dimicaret. Nunc inſidet quædam in optimo quoque virtus, quæ nocteis, & dies animum gloriæ ſtimulis concitat: atque admonet, non cum vitæ tempore eſſe dimittendam commemorationem nominis noſtri, ſed cum omni poſteritate adæquandam. An verò tam parui animi videamur eſſe omnes, qui in repub. atque in his vitæ periculis laboribuſq; verſamur, vt cùm vſque ad extremum ſpatium, nullum tranquillum, atq; otioſum ſpiritum duxerimus, nobiſcum ſimul moritura omnia arbitremur? An cùm ſtatuas, & imagines non animorum ſimulacra, ſed corporũ, ſtudioſè multi ſummi homines reliquerint, conſiliorũ relinquere, ac virtutum noſtrarum effigiem nónne multo malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam, & politã? Ego verò omnia, quæ gerebam, iam tum in gerendo ſpargere me, ac diſſemiuare

arbitra-

arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. Hæc verò ſiue à meo ſenſu poſt mortem abfutura ſunt, ſiue, vt ſapientiſſimi homines putauerũt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt: nunc quidem certè cogitatione quadam, ſpeq́; delector. Quare, conſeruate, iudices, hominem pudore eo, quem amicorum ſtudiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venuſtate: ingenio autem tanto, quantum id conuenit exiſtimari, quod ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe videatis: cauſſa verò eiuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, teſtimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cùm ita ſint, petimus à vobis, iudices, ſi qua non modò humana, verùm etiam diuina in tantis negotiis commendatio debet eſſe, vt eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornauit, qui etiam his recentibus noſtris veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur, quique eſt eo numero, qui ſemper apud omneis ſancti ſunt habiti, atque dicti, ſic in veſtram accipiatis fidem, vt humanitate veſtra leuatus potius, quàm acerbitate violatus eſſe videatur. Quæ de cauſſa pro mea conſuetudine, breuiter ſimpliciterque dixi, iudices, ea confido probata eſſe omnibus: quæ non fori, neque iudiciali conſuetudine & de hominis ingenio, & cõmuniter de ipſius ſtudio locutus ſum, ea iudices à vobis ſpero eſſe in bonam partem accepta: ab eo, qui iudicium exercet, certè ſcio.

AD QVIRITES POST REDITVM.

ORATIO XXVII.

QVOD precatus à Ioue optimo maximo, ceterisque Diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, cùm me, fortunasq; meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaq; deuoui, vt si meas rationes vmquam vestræ saluti anteposuissem, sempiternã pœnam sustinerem mea voluntate susceptam: sin & ea, quę ante gesseram, conseruandæ ciuitatis caussa gessissem, & illam miseram profectionem vestræ salutis gratia suscepissem, vt quod odium scelerati homines, & audaces in remp. & iu omneis bonos conceptum iamdiu continerent, id in me vnum potius, quàm in optimum quemque, & in vniuersam rempub. deflecterent, hoc si animo in vos, liberosq; vestros fuissem, vt aliquando vos, patres conscriptos, Italiamque vniuersam, memoria mei, misericordia, desideriumq; teneret: eius deuotionis me esse cõuictum iudicio Deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorũ, beneficio diuino immortaliq; vestro maximè lætor, Quirites. Etsi homini nihil est magis optandum, quàm prospera, æquabilis, perparuaq; fortuna, secundo vitæ sine vlla offensione cursu: tamen si mihi tranquilla, & placata omnia fuissent, incredibili quadã & pene diuina, qua nunc vestro beneficio fruor, lętitiæ voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi à natura datũ est, q̃ sui cuiq; liberi? mihi verò & propter indulgentiã meam, & propter excellens eorũ ingenium, vita sunt mea cariores: tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit vmquam iucundius, quàm mihi meus frater: non tam id sentiebã cùm fruebar, q̃ tunc, cùm carebam, & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quem-

que

que delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm tunc incolumi afferebant. Amicitiæ,conſuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi deniq;, & dies feſti,quid haberent voluptatis,carendo magis intellexi,quàm fruendo. Iam verò honos, dignitas, locus,ordo, beneficia veſtra,quamquã mihi ſemper clariſſima viſa ſunt, tamen ea nunc renouata illuſtriora vidẽtur, quàm ſi obſcurata non eſſent.Ipſa autem patria; Dii immortales,dici vix poteſt,quid caritatis,quid voluptatis habet.quæ ſpecies Italiæ?quæ celebritas oppidorum? quæ forma regionum? qui agri?quæ fruges?quę pulchritudo vrbis?quæ humanitas ciuium? quæ reip. dignitas? quæ veſtra maieſtas? quibus ego omnibus antea rebus ſic fruebar, vt nemo magis. ſed tamquam bona valetudo iucũdior eſt eis,qui è graui morbo recreati ſunt,q̃ qui numquam ægro corpore fuerunt,ſic ea omnia deſiderata magis, quàm aſſiduè percepta, delectant. Quorſum igitur hæc diſputo? quorſum? vt intelligere poſſitis, neminem vnquam tanta eloquentia fuiſſe, neq; tã diuino,atq; incredibili genere dicendi,qui veſtrorum magnitudinẽ multitudinemq; beneficiorum,quę in me, fratremq; meum, liberoſq; noſtros contuliſtis, non modò augere,aut ornare oratione,ſed enumerare,aut cõſequi poſſit. A parentibus, id quod neceſſe erat, paruus ſum procreatus: à vobis natus ſum conſularis.Illi mihi fratrem, incognitum qualis futurus eſſet,dederunt:vos ſpectatum, & incredibili pietate cognitũ reddidiſtis.remp.illis accepi temporibus eam,quæ pene amiſſa eſt:à vobis eam recuperaui,quam aliquando omnes vnius opera ſeruatã iudicauerunt.Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidiſtis. multa præterea à Diis immortalibus optata conſecuti ſumus: niſi veſtra voluntas fuiſſet,omnibus diuinis muneribus caruiſſemus:veſtros deniq; honores,quos eramus gradatim ſingulos aſſecuti, nũc à vobis vniuerſos habemus: vt quantum antea parentibus, quantũ Diis immortalibus, quantum vobiſmetipſis, tãtum hoc tempore,vniuerſo cũcta populo Rom.debeamus.Nam cùm in ipſo beneficio veſtro tanta magnitudo eſt,vt eam cõplecti oratione non poſſim, tum in ſtudiis veſtris tanta animorum declarata eſt voluntas, vt non ſolùm calamitatem mihi detraxiſſe, ſed etiam dignitatem auxiſſe videa-

mini. Non enim pro meo reditu, vt pro P. Popillii nobilissimi hominis, adolescentes filii, & multi præterea cognati, atque affines deprecati sunt: non, vt pro Q. Metello clarissimo viro, iam spectata ætate filius, non L. Dalmaticus consularis, summa auctoritate vir, non Q. Metellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non sororum filii Luculli, Seruilii, Scipiones. permulti enim tum Metelli, aut Metellorum liberi, pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicauerunt. quòd si ipsius summa dignitas, maximæq; res gestæ non satis valerent, tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, maiorum natu lacrymæ populũ R. mouere potuerunt. Nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consulareis, vestra patrumq; memoria, tertius ante me consularis subiit indignissimam fortunam præstantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, sed in dissensu ciuium exercitu se, armisq; reuocauit. Me autem nudũ à propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum, ac tumultus metu, C. Pisonis generi mei diuina quædam, & inaudita auctoritas, atq; virtus, fratrisq; mei miserrimi, atq; optimi quotidianæ lacrymæ, sordesq; lugubres à vobis deprecatę sunt. Frater erat vnus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium mei, memoriamq; renouaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunã: & tanto in me amore exstitit, vt negaret fas esse non modò domicilio, sed ne sepulcro quidem se à me esse seiunctum. Pro me præsente senatus, hominumq; præterea viginti millia vestẽ mutauerunt: pro eodẽ me absente vnius squalorẽ, sordeisq; vidistis. Vnus hic, qui domi, qui in foro possit esse mihi ætate filius, inuentus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit frater. Nam coniugis miserę squalor & luctus, atq; optimæ filię mœror assiduus, filiiq; parui desiderium mei lacrymæq; puerileis, aut itineribus necessariis, aut magna parte tectis, ac tenebris continebãtur. Quare hoc maius est vestrũ in nos promeritum, quòd non multitudini propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt, sic, illud quod mea virtus

tus præstare debuit, adiutores, auctores, hortatoresq; ad me restituendum ita multi fuerunt, vt longè superiores omneis hac dignitate copiaq; superarem. Numquam de P. Popillio clarissimo, atq; fortissimo viro, numquam de Q. Metello nobilissimo, & cōstantissimo ciue, nūquam de C. Mario custode ciuitatis, atq; imperii vestri, in senatu mētio facta est. Tribunitiis superiores illi rogationibus, nulla auctoritate senatus, sunt restituti. Marius verò non modò non à senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarū memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma valuerūt. At de me, vt valeret, semper senatus flagitauit, vt aliquando perficeretur, cùm primùm licuit, frequentia, atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est: at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta reuocauit. Illi inimicis interfectis, magna ciuium cæde facta, reducti sunt: ego iis, à quibus eiectus sum, prouincias obtinentibus, inimico autem optimo viro, & mitissimo, altero consule referente reductus sum, cùm is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communib. hostibus præbuisset, spiritu dumtaxat viueret, re quidem infra omneis mortuos amandatus esset. Numquā de Popillio L. Opimius fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modò C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum, aut populum est cohortatus. at pro me superiores consules semper, vt referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt ne gratiæ caussa facere viderētur, quòd alter mihi affinis erat, alterius caussam capitis receperam: qui prouinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis verò Ianuar. posteaquam orba respub. consulis fidem tamquam legitimi tutoris implorauit, P. Lentulus consul, parens, Deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, simul ac de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quàm de me agendum iudicauit. Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus pl. quem ego maximis beneficiis quæstorem consul ornaueram, cum & cunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes eius flens iaceret, noctem sibi ad deli-

berandum postulaſſet: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur, ſed, vt patefactum eſt, in augenda mercede conſumpta eſt. Poſtea res acta eſt in ſenatu alia nulla: & cùm variis rationibus impediretur, voluntate tamẽ perſpecta ſenatus, cauſſa ad vos menſe Ian. deferebatur. Hîc tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, cùm homines in tribunali Aurelio palam conſcribi, cẽturiariq; vidiſſem: cùm intelligerem veteres ad ſpem cædis Catilinæ copias eſſe reuocatas: cùm viderem ex ea parte homines, cuius partis nos vel principes numerabamur, partim quòd mihi inuiderent, partim quòd ſibi timerent, aut proditores eſſe, aut deſertores ſalutis meæ: cùm duo conſules empti pactione prouinciarum auctores ſe inimicis reip. tradidiſſent; cùm egeſtatem, auaritiam, libidines ſuas viderent expleri non poſſe, niſi me conſtrictum domeſticis hoſtibus dediſſent: cùm ſenatus, equitéſque Rom. flere pro me, ac mutata veſte vobis ſupplicare edictis, atq; imperiis vetarentur: cùm omnium prouinciarum pactiones, cùm omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, ſanguine meo ſancirentur: cùm omnes boni non recuſarent, quin vel pro me, vel mecum perirẽt: armis decertare pro mea ſalute nolui, quòd & vincere, & vinci luctuoſum reip. fore putaui. At inimici mei menſe Ian. cùm de me ageretur, corporibus ciuium trucidatis, flumine ſanguinis meũ reditum intercludendum putauerunt. Itaq; cùm ego abfui, eam remp. habuiſtis, vt æquè me, atq; illam reſtituendam putaretis. Ego autẽ in qua ciuitate nihil valeret ſenatus; omnis eſſet impunitas, nulla iudicia; vis, & ferrum in foro verſarentur; cùm priuati ſe parietum præſidio, non legum, tuerentur; tribuni pleb. vobis inſpectantibus vulnerarentur; ad magiſtratuum domos, cùm ferro, & facibus iretur, conſulis faſces frangerentur, Deorum immortalium templa incenderentur; rempub. nullam eſſe putaui. itaque neque rep. exterminata mihi locum in hac vrbe eſſe duxi; nec, ſi illa reſtitueretur, dubitaui, quin me ſecum ipſa reduceret. An ego, cũ mihi eſſet exploratiſſimum, P. Lentulum proximo anno conſulem futurum, qui illis ipſis reip. perículoſiſſimis temporibus ædilis curulis, me conſule, omnium meorum conſiliorum particeps, periculorumq; ſocius fuiſſet; dubitarem, quin is me, confe-

ctum

ctum conſularibus vulneribus, conſulari medicina ad ſalutem reduceret? Hoc duce, collega autem eius clemētiſſimo, atq; optimo viro primò nō aduerſante, pòſt etiam adiuuante, reliqui magiſtratus pene omnes fuerunt defenſores ſalutis meæ. ex quib. excellenti animo, virtute, auctoritate, præſidio T. Annius, & P. Sextius, præſtanti in me beneuolentia, & diuino ſtudio exſtiterunt: eodemq; P. Lentulo auctore, & pariter referente collega, frequētiſſimus ſenatus, vno diſſentiente, nullo intercedente, dignitatē meam, quibus potuit, verbis ampliſſimis ornauit: ſalutem vobis, municipiis, coloniisq; omnibus commendauit. Ita me nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, conſules, prætores, tribuni plebis, ſenatus, Italia cūcta ſemper à vobis deprecata eſt: deniq; omnes, qui veſtris maximis beneficiis honoribusque ſunt ornati, producti ad vos ab eodem, non ſolùm ad me conſeruandum vos cohortati ſunt, ſed etiam rerum mearum geſtarum auctores, teſtes laudatoresq; fuerunt. Quorũ princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui ſunt, fuerunt, erunt, virtute, ſapientia ac gloria princeps: qui mihi vnus vni priuato amico eadē omnia dedit, quæ vniuerſæ reip. ſalutem, otium, dignitatem. cuius oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. Primùm vos docuit, meis conſiliis rempublicam eſſe ſeruatā, cauſſamq; meam cum communi ſalute coniunxit, hortatusque eſt, vt auctoritatem ſenatus, ſtatum ciuitatis, fortunas ciuis bene meriti defenderetis: tum in perorando poſuit, vos rogari à ſenatu, rogari ab equitibus Rom. rogari ab Italia cuncta. Denique ipſe ad extremum pro mea vos ſalute non rogauit ſolùm, verùm etiam obſecrauit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas eſt. Huius conſilia, P. Lentuli ſententiam, ſenatus auctoritatem vos ſecuti, in eo me loco, in quo veſtris beneficiis fuerā, iiſdem centuriis, quibus collocaratis, repoſuiſtis. Eodem tempore audiſtis, eodem ex loco, ſummos viros, ornatiſſimos, atq; ampliſſimos homines, principes ciuitatis, omneis conſulareis, omneis prætorios, eadem dicere, vt omniũ teſtimonio per me vnum remp. conſeruatam eſſe conſtaret. Itaq; cùm P. Seruilius grauiſſimus vir, & ornatiſſimus ciuis, dixiſſet, opera mea rempub. incolumem magiſtratibus deinceps

traditam, dixerunt in eandem ſententiam ceteri. Sed audiſtis eo tempore clariſſimi viri non ſolùm auctoritatem, ſed etiam teſtimonium L.Gellii, qui quia ſuam claſſem attentatam magno cum ſuo periculo pene ſenſit, dixit in concione veſtra, ſi ego conſul, cùm fui, non fuiſſem, rempubl. funditus interiturã fuiſſe. En ego tot teſtimoniis, Quirites, hac auctoritate ſenatus, tanta conſenſione Italiæ, tanto ſtudio bonorum omnium, agente P. Lentulo, conſentientibus ceteris magiſtratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus fauentibus, Diis denique immortalibus, frugum vbertate, copia, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi meis, reipublicæ reſtitutus, tantum vobis, quantum facere poſſum, Quirites, pollicebor: primùm qua ſanctiſſimi homines pietate erga Deos immortaleis eſſe ſolent, eadem me erga populum Romanum ſemper fore; numenque veſtrum æquè mihi graue, & ſanctum, ac Deorum immortalium in omni vita futurum: deinde quoniam me in ciuitatẽ reſpub. ipſa reduxit, nullo me loco reip. defuturum. Quòd ſi quis exiſtimat, me aut voluntate eſſe mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehemẽter errat. mihi quod potuit vis, & iniuria, & ſceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abſtulit, diſſipauit: quod viro forti adimi non poteſt, id manet, & permanebit. Vidi ego fortiſſimum virum, municipem meum C.Marium, quoniam nobis quaſi aliqua fatali neceſſitate, nõ ſolùm cum his, qui hæc delere voluiſſent, ſed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cùm eſſet ſumma ſenectute, non modò non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, ſed confirmato atque renouato. quem egomet dicere audiui tum ſe fuiſſe miſerum, cùm careret patria, quã obſidione liberauiſſet; cum ſua bona poſſideri ab inimicis, ac diripi audiret; cùm adoleſcentem filium videret eiuſdem ſocium calamitatis; cùm, in paludibus demerſus, concurſu ac miſericordia Minturnenſium corpus, ac vitam ſuam conſeruaſſet; cùm parua nauicula traiectus in Africam, quibus regna ipſe dederat, ad eos inops ſupplexque veniſſet: recuperata verò ſua dignitate, ſe non commiſſurum, vt cùm ea, quæ amiſerat, ſibi reſtituta eſſent, virtutem animi non haberet, quam numquam perdidiſſet. Sed hoc inter me atq; illũ intereſt: quòd ille, qua re plu-

ſe plurimum potuit, ea ipſa re inimicos ſuos vltus eſt, armis: ego, qua conſueui, vtar pietate: quoniam illi arti in bello, ac ſeditione locus eſt, huic in pace, atque otio. Quamquam ille animo irato nihil niſi de inimicis vlciſcendis agebat, ego de ipſis inimicis tantum, quantum mihi reſp. permittet, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt, vnum eorum, qui odio reipub. quòd eam ipſis inuitis, cõſeruaram, mihi inimiciſsimi fuerunt: alterum, qui per ſimulationem amicitiæ, nefariè prodiderunt: tertium, qui, cùm propter inertiam ſuam eadem aſſequi non poſſent, inuiderent laudi, & dignitati meæ: quartum, qui, cùm cuſtodes reipubl. eſſe debuerunt, ſalutẽ meã, ſtatum ciuitatis, dignitatem eius imperii, quod erat penes ipſos, vendiderunt: ſic vlciſcar genera ſingula, quemadmodum à quibuſque ſum prouocatus; malos ciueis, rempubl. bene gerendo; perfidos amicos; nihil credendo, atq; omnia cauendo; inuidos, virtuti, & gloriæ ſeruiendo; mercatores prouinciarum, reuocando domum, atque ab iis prouinciarum rationem repetendo. Quamquam mihi maiori curæ eſt, quemadmodum quidem vobis, qui de me eſtis optimè meriti, gratiam referam, quàm quemadmodum inimicorum iniurias, crudelitatemque perſequar. Etenim vlciſcendæ iniuriæ facilior ratio eſt, quàm beneficii remunerandi: propterea quòd, ſuperiorem eſſe contra improbos, minus eſt negotii, quàm bonis exæquari: tum etiam nec tam neceſſarium quidem eſt, malè meritis, quàm optimè meritis, referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari poteſt, vel tẽporibus reipub. communique vtilitate deponi, vel difficultate vlciſcendi teneri, vel vetuſtate ſedari: bene meritos quin colas, nec exorari fas eſt, neque id reipub. repetere vtcumq; neceſſe eſt, neque eſt excuſatio difficultatis, neque æquũ eſt, tempore, & die memoriam beneficii definire. Poſtremò, qui in vlciſcendo remiſsior fuit, mox apertè laudatur: at grauiſſimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contuliſtis, remunerandis eſt tardior: neque ſolùm ingratus, quod ipſum graue eſt, verùm etiã impius appelletur neceſſe eſt. Atque in officio perſoluendo diſsimilis eſt ratio, & pecunia debita: propterea quòd pecuniam qui retinet, nõ diſſoluit; qui reddidit, non habet: gratiam & qui retulit habet

& qui habet diſſoluit. Quapropter memoriã veſtri beneficii colam beneuolentia ſempiterna, non ſolùm dum anima ſpirabo mea, ſed etiã dum mortuo monumẽta veſtri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, ſemperq; præſtabo, mihi neq; in conſiliis de repub. capiundis diligẽtiam, neque in periculis à rep. propulſandis animum, neq; in ſententia ſimpliciter referenda fidẽ, neq; in hominũ voluntatibus pro rep. lædendis libertatem, nec in perferendo labore induſtriã, nec in veſtris cõmodis augendis gratã animi beneuolentiã defuturã. Atq; hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo ſempiterna, vt cùm vobis, qui apud me Deorum immortalium vim, & numẽ tenetis, tum poſteris veſtris, cunctisq; gentibus, digniſſimus ea ciuitate videar, quæ ſuam dignitatem nõ poſſe tenere ſe, niſi me recuperaſſet, cunctis ſuffragiis iudicauit.

POST REDITVM IN SENATV.

ORATIO XXVIII.

SI, patres conſcripti, pro veſtris immortalib. in me, fratrémque meum, liberóſq; noſtros meritis parum vobis cumulatè gratias egero, quæſo, obteſtórq;, ne meæ naturæ potius, quàm magnitudini veſtrorum beneficiorũ id tribuendum putetis. Quæ enim tanta poteſt exſiſtere vbertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam diuinum, atq; incredibile genus orationis, quo quiſquã poſſit veſtra in nos vniuerſa promerita, non dicam complecti orando, ſed percenſere numerando? qui mihi fratrem optatiſſimum, me fratri amantiſſimo, liberis noſtris parẽteis, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinẽ, qui fortunas, qui ampliſſimã remp. qui patriã, qua nihil poteſt eſſe iucundius, qui deniq; noſmetipſos nobis reddidiſtis. Quod ſi parenteis cariſſi-

carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimoniũ, libertas, ciuitas tradita est; si Deos immortaleis, quorum beneficio & hæc tenuimus, & ceteris reb. aucti sumus; si populum Rom. cuius honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus; si hunc ipsum ordinem, à quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam, & infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio, atque consensu, parentum beneficia, Deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia vno tempore reddidistis: vt cùm multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia Diis immortalibus debeamus, quòd hæc antea singula per illos habuerimus, nunc vniuersa per vos recuperauerimus. Itaque P.C. quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. quod enim tempus erit vmquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama moriatur? qui illo ipso tempore, cùm vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, nõ multò post discessum meum vniuersi me reuocauistis, referente L. Mummio fortissimo, atque optimo viro: quem habuit ille pestifer annus & maximè fidelem, & minimè timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ. posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum plebis, qui cùm per se rempubl. lacerare non posset, sub alieno scelere deleuit; numquam de me siluistis, numquam meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitauistis. Itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, vt ille ipse annus, quem ego mihi, quàm patriæ, malueram esse fatalem, octo tribunos haberet, qui promulgarent de salute mea, & ad vos sæpenumero referrent. nam consules modesti, legúmque metuentes, impediebantur lege, non ea, quæ de me, sed ea, quæ de ipsis lata erat, cùm meus inimicus promulgauit, vt, si reuixissent hi, qui hæc pene delerunt, tum ego redirem. quo facto vtrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo rempub. futuram, si aut hostes, atque interfectores reipub. reuixissent, aut ego non reuertissem. Itaque illo ipso

anno, cùm ego cessissem, princeps autem ciuitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur: respub. sine consulibus esset, neque solùm parentibus perpetuis, verùm etiam tutoribus annuis esset orbata, sententias dicere prohiberemini, caput meæ proscriptionis recitaretur: numquam dubitastis meam salutem cum communi salute coniungere. Postea verò quàm singulari, & præstantissima virtute P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine, & tenebris lucem in repub. Calend. Ianua. respicere cœpistis; cùm Q. Metelli nobilissimi hominis, atq; optimi viri summa dignitas, cùm prætorum, tribunorum plebis pene omnium virtus, & fides reipubl. subuenisset; cùm virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompeius omnium gentium, omnium seculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tuto se in senatum venire arbitraretur; tantus vester consensus de salute mea fuit, vt licet corpus abesset meum, dignitas iam in patriam reuertisset. Quo quidem mense quid inter me, & meos inimicos interesset, existimare potuistis. ego meam salutem deserui, ne propter me ciuium vulneribus respub. cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putauerunt. Itaq; postea nihil vos ciuibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil iudices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declarauit: mutum forum, elinguem curiã, tacitam, & fractam ciuitatem videbatis. quo quidem tempore, cùm is excessisset, qui cædi, & flammæ vobis auctoribus restiterat, cùm ferro, & facibus homines tota vrbe volitanteis, magistratuum tecta oppugnata, Deorum templa inflammata, summi viri, & clarissimi consulis fasceis fractos; fortissimi, atque optimi viri, tribuni pleb. sanctissimum corpus non solùm tactum, ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis. Quã strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione reipubl. paullulum à mea caussa recesserũt: reliqui fuerunt, quos neque terror, nec vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces à vestra auctoritate, à populi Rom. dignitate, à mea salute depellerent. Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostræ vitæ, fortunæ, memorię, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi,

hoc

hoc lumen consulatus sui fore putauit, si me mihi, si meis, si vobis si reipub. reddidisset. Qui, vt est designatus, nunquam dubitauit sententiam de salute mea, se, & rep. dignam dicere. Cùm à trib. pleb. vetaretur, cùm præclarum caput recitaretur, nequis ad vos referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset: totã illam clausulam, vt ante dixi, proscriptionem, non legẽ putauit, qua ciuis optimè de republ. meritus nominatim sine iudicio, vnà cum senatu reipub. esset ereptus. Vt verò iniit magistratum, non dicam quid egerit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi vt me conseruato vestram in posterum dignitatem auctoritatemque sanciret? Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quòd hoc anno P. Lentulus consul fuit: quo quanto maius dedissetis, si superiore anno fuisset! nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo ciue, & viro, Q. Catulo, non sæpe vnum consulem improbum, duos verò numquam, excepto illo Cinnano tẽpore, fuisse. Quare meam caussam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel vnus in rep. esset consul. quod verè dixerat, si illud de duobus consulibus, quod ante in repub. non fuerat, perenne, ac proprium manere potuisset. Quòd si Q. Metellus illo tempore consul fuisset vnicus, dubitatis quo animo fuerit in me conseruando futurus, cùm in restituendo auctorem fuisse, ascriptorémque videatis? Sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustę, humiles, prauæ, oppletæ tenebris, ac sordibus, nomẽ ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinẽ tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores prouinciarum, ac venditores vestræ dignitatis: quorum alter à me Catilinam amatorem suum multis audientibus, alter Cethegum consobrinum suum reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam non consules, sed latrones, non modò deseruerunt, in caussa præsertim publica, & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solùm suo, sed etiam vestro, cæterorumque ordinum spoliatum esse voluerunt. Quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. quis enim vllam vllius boni spem haberet in eo, cuius primũ

tempus ætatis palam fuisset ad omnes libidines diuulgatū? qui ne à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cùm suam rem non minus strenuè, quàm postea publicam confecisset, egestatem, & luxuriam domestico lenocinio sustentauit? qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorū proscriptionem effugere potuisset? qui in magistratu, nisi rogationem de piratico bello tulisset, profectò & egestate, & improbitate coactus piraticam ipse fecisset, ac minore quidem cum reipub. detrimento, quàm quòd intra mœnia nefarius hostis, prædóque versatus est: quo inspectante, ac sedente, legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis obtemperaretur, ne obnuntiare concilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret, vt lex Ælia, & Fufia ne valerēt: quæ nostri maiores certissima subsidia reipub. contra tribunitios furores esse voluerunt. Idémque postea, cùm innumerabilis multitudo bonorū de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset; cúmque adolescentes nobilissimi, cunctíque equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abiecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solum ciuium lacrymas, verùm etiam patriæ preces repudiauit? Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem ascendit, eaque dixit, quæ si eius vir Catilina reuixisset, dicere non esset ausus: se nonarum Decembrium, quæ me consule fuissent, cliuiq; Capitolini pœnas ab equitibus Romanis esse repetiturum. Neque solùm id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellauit: L. verò Lamiam equitem Romanum, præstanti dignitate hominem, & saluti meæ pro familiaritate, reipub. pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus exire vrbe iussit: &, cùm vos vestem mutandam censuissetis, cunctíque mutassetis, atque idem omnes boni iam ante fecissent, ille vnguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores, ædilésque tum abiecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum grauissimæ ciuitatis: fecitq;, quod nemo vnquam tyrannus, vt, quo minus occultè vestrū malum gemeretis, nihil diceret: ne apertè incommoda patriæ lugeretis, ediceret. Cùm verò in circo Flaminio non à tribuno pleb. consul in concionem, sed à latrone archipirata

productus

productus esset, primùm processit, qua auctoritate vir! vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, grauibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, & temulenta: Quòd in ciueis indemnatos esset animaduersum, id sibi dixit grauis auctor vehementissimè displicere. vbi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris, & helluationibus huius calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessauit? Nam ille alter Cesonius Caluentius ab adolescentia versatus est in foro, cùm eum præter simulatam, versutámque tristitiam nulla res commendaret, non consulis studiũ, non discendi initia rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. quem præteriens cùm incultum, horridum, mœstúmque vidisses, etiam si agrestem, & inhumanum existimares, tamen libidinosum, & perditum nõ dubitares. cum hoc homine, aut cum stipite Æthiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse: sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum, neglectum, Cappadocem, modò abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quàm libidinosus? quam impurus? quàm intemperans, non ianua receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus? Cùm verò etiam litteras studere incipit, & helluo immanis cum Græculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinæ, quæcumque est, deditus, sed captus vno verbo voluptatis. Habet autem magistros nõ ex istis ineptis, qui dies totos de officio, ac de virtute disserunt; qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda, adhortantur: sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere; in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium delectationémq; versari. his vtitur quasi præfectis libidinum suarum; hi voluptates omneis vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores, instructorésque conuiuii: iidem expendũnt, atq; æstimant voluptates, sententiamque dicunt, & iudicant, quantum cuiq; libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus ita contempsit hanc prudentissimam ciuitatem, vt omneis suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modò vultũ importunum in forum detulisset. is nõ me (quamquam equidem non cognoram eum propter Pisonũ affinitatẽ, quem lõgè hinc ab hoc genere cògnatio materna

Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos populúmque Roman. non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis, supercilioque decepit. L. Piso, túne ausus es isto oculo, non dicā isto animo, ista fronte, non vita, tanto supercilio (non enim possum dicere tantis gestis) cum Gabinio consociare consilia pestis meæ? non te illius vnguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis in eam cognitionem adducebat, vt, cùm illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius vti non liceret? Cum hoc coire ausus es, vt consularem dignitatem, vt reipubl. statum, vt senatus auctoritatem, vt ciuis optimè meriti fortunas prouinciarum fœdere, addiceres? Te consule, tuis edictis, & imperiis senatui populóque Rom. non est licitum non modò sententiis, atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem, ac vestitu reipub. subuenire. Capuæ'ne te putabas, in qua vrbe domicilium quondam superbiæ fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore, an Romæ, in qua ciuitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? Tu es ausus in Circo Flaminio productus cū tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omneis bonos tum, cùm à patria pestē expellerent, crudeleis demonstrabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem comitiis prærogatiuæ primum custodem præfeceras, quem calend. Ianuar. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reipub. tradidisti: tu meum generum propinquum tuum, tu affinem tuam, meā filiam, superbissimis, & crudelissimis verbis à genibus tuis repulisti; idémque tu clementia, ac misericordia singulari, cùm ego vna cum repub. non tribunitio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere, tantáque intemperantia fuisti, vt ne vnam quidem horam interesse paterere inter meam pestem, & tuam prædam, saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus vrbis. Nondum palam factum erat, concidisse rempublicam cùm tibi arbitria funeris soluebātur. vno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat, bona ad vicinum consulem de Palatio, de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur, cùm, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò à bonis, sed etiam à liberis, atque inani

foro,

foro, ignaro populo Ro. quid ageretur, senatu verò oppresso, & afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus ærarium, prouinciæ, legiones, imperia donabantur. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis, summa tribunorum plebis, prætorumque fide, & diligentia subleuati. Quid ego de præstantissimo viro T. Annio dicam? aut quis de tali ciue satis dignè vmquam loquetur? qui, cùm videret sceleratum ciuem, aut domesticum potius hostem, si legibus vti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret, ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superādam, primo de vi postulauit: posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vidit, ne illa omnia vi posset efficere, curauit: qui docuit neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus & copiis ab intestino latrocinio posse defendi; qui primus post meum discessum metum bonis, timorem huic ordini, seruitutem depulit ciuitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu ciuitatis nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandum vmquam putauit: qui caussam senatus, exagitatam concionibus improborū, sic sua diligentia multitudini commendauit, vt nihil tam populare, quàm vestrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando, quàm vestra auctoritas videretur: qui me cùm omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, iuxta, ac si meus frater esset, sustentauit: cuius ego clientibus, libertis, familia, copiis, litteris ita sum sustentatus, vt meæ calamitatis non adiutor solùm, verùm etiam socius videretur. Iam cæterorū officia studiaque vidistis: quàm cupidus mei C. Sextilius, quàm studiosus vestri, quàm non varius fuerit in caussa. Quid Mosopius? cui ego ipsi, parenti, fratriq; eius sentio quantum debeam: qui, cùm à me voluntas eorum in priuato iudicio esset offensa, publici mei beneficii memoria priuatam offensionem obliterauerūt. Iam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M. Curtius, cuius ego patri quæstor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messinius, & amicitiæ, & reipublicæ caussa dixit, legem separatim initio de

ſalute mea promulgauit. Q. Fabricius, ſi quæ de me agere conatus eſt, ea cõtra vim, & ferrum perficere potuiſſet, menſe Ianuario noſtrũ ſtatum recuperaſſemus. Quem ad ſalutẽ meam voluntas impulit, vis retardauit, auctoritas veſtra reuocauit. Iam verò prætores quo animo in me fuerint, vos exiſtimare potuiſtis, cùm L. Cęcilius priuatim me ſuis omnibus copiis ſtuduerit ſuſtentare, publicè promulgarit de ſalute mea cum collegis pene omnibus, direptoribus autem meorum bonorum in ius adeundi poteſtatem non fecerit. M. autem Calidius ſtatim deſignatus, ſententia ſua, quàm eſſet cara ſibi mea ſalus, declarauit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Craſſi, Sext. Quinctilii, C. Cornuti, ſumma, & in me, & in rempub. conſtiterunt. quæ cùm libenter commemoro, tum non inuitus nonnullorum in me nefariè commiſſa prætereo. non eſt mei temporis iniurias meminiſſe: quas ego, etiam ſi vlciſci poſſem, tamen obliuiſci mallem. aliò transferenda mea tota vita eſt, vt benè de me meritis referam gratiam, cum apertis hoſtibus bellum geram, timidis amicis ignoſcam, proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ, defenſores reditus dignitate conſoler. Quòd ſi mihi nullum aliud eſſet officium in omni vita reliquum, niſi vt erga duces ipſos, & principes, atq; auctores ſalutis meæ ſatis gratus iudicarer, tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referendam, verùm etiã ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini, ac liberis eius, quãdo omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo obſeruantiæ, tot tantiſq; beneficiis reſpondere poterit? qui mihi primus afflicto, & iacenti conſularem fidem, dexteramq; porrexit: qui me à morte ad vitam, à deſperatione ad ſpem, ab exitio ad ſalutem reuocauit: qui tanto amore in me, ſtudio in remp. fuit, vt excogitaret quemadmodum calamitatem meam nõ modò leuaret, ſed etiam honeſtaret. Quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quàm quod illo petente, vos decreuiſtis? vt cuncti ex omni Italia, qui rempub. ſaluam vellent, ad me vnum hominem fractum, & prope diſſipatum, reſtituendum & defendendum venirent: vt qua voce à te, Romule, poſt Romam conditam conſul vſus eſſet pro vniuerſa republ. apud eos ſolùm,

solùm, qui eius vocem exaudire possent, eadem voce senatus omnibus agris, vicis, atq; oppidis, ciueis, totamque Italiam ad vnius salutem defendendam excitaret. quid ego gloriosius meis posteris potui relinquere, quàm hoc, senatum iudicasse, qui ciuis me non defendisset, eum rempub. saluam noluisse? Itaq; tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, vt omnes flagitium se committere putarent, si quis non veniret. Idemq; consul, cùm illa incredibilis multitudo Romam, & pene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium conuocauit. Quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. nam Q. Metellus & inimicus, & frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia priuata odia deposuit: quem P. Seruilius vir cùm clarissimus, tum verò optimus, mihique amicissimus, & auctoritatis, & orationis suæ diuina quadam grauitate, ad sui generis, communisque sanguinis facta virtutesq; reuocauit; vt haberet in consilio & fratrem ab inferis socium rerum mearum, & omneis Metellos præstantissimos ciueis pene ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum Metellum, cuius quondam de patria discessus honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est. Itaq; fuit is non modò salutis defensor, qui ante hoc vnum beneficium fuerat inimicus, verùm etiam ascriptor dignitatis meæ. Quo quidem die cùm CCCCX. senatores essetis, magistratusq; omnes adessent, dissensit vnus, qui sua lege coniuratos etiam ab inferis excitãdos putarat. atq; illo die, quo remp. meis consiliis conseruatã grauissimis verbis, & plurimis iudicassetis, idem consul curauit vt eadem à principib. ciuitatis in cõcione postero die dicerentur. Cùm quidem ipse egit ornatissimè caussam meam, perfecitq; astãte, atque audiente Italia tota, vt nemo cuiusquam conducti, aut perditi vocem acerbam, atq; inimicam bonis posset audire. At hîc, non modò adiumẽta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ reliqua vos iidem addidistis: decreuistis, ne quis vlla ratione rem impediret: qui id impedisset, grauiter molesteq; laturos, illum contra rempub. salutemq; bonorum, concordiamque ciuium facturum, & vt ad vos ea statim referrentur: meque etiam, si diutius calumniarentur, redire iussistis. Quid quòd, vt iis agerentur gratiæ, qui à

municipiis venissent? quid quòd vt ad illā diem ad res suas cum redissent, rogarentur, vt pari studio conuenirent? quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi fratrique meo liberisque nostris natalem cōstituit, non modò ad nostram, verùm etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quæ maximè maiores iusta dici haberique voluerunt, arcessiuit in patriam: vt eædem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. Quo die quis ciuis fuit, qui fas esse putaret, quacumq; aut ætate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre: quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinumque omnium, quādo illa dignitate rogatores, diribitores, custodesque vidistis? Itaq; P. Lentuli beneficio excellenti, atque diuino non solùm reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi viri, sed equis insignibus, & curru aurato reportati. Possum ego satis in Cn. Pompeium vmquam gratus videri? qui non solùm apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud vniuersum populum Rom. salutem reipub. & conseruatam per me, & coniunctā esse cum mea dixerit? qui caussam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit, bonos excitarit? qui populum Rom. pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solùm hortatus sit, verùm etiam obsecrarit? qui ipse cùm propter metum dimicationis, & sanguinis domo se teneret, etiam à superioribus tribunis petierit, vt de salute mea, & promulgarent, & referrent? qui in colonia nuper constituta cùm ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessorum, vim, & crudelitatem priuilegii, auctoritate honestissimorum hominum, & publicis litteris consignauit, princepsque Italiæ totius præsidium ad nostram salutem implorandum putauit? qui cùm ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam vt suos necessarios mihi amicos redderet, elaborauit? Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor, cuius omnis actio, ratio, cogitatio, totus deniq; tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, inuicta defensio salutis meæ? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me beneuolentiam, & fidem, non solùm animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit.

ostendit. Vobis verò P. C. singulis & egi, & agam gratias vniuersis: egi initio, quantum potui: satis ornatè agere nullo modo possum. Et quamquã sunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modo possunt; tamen huius temporis, ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum. nam difficile est non aliquem, nefas quemquam præterire. Ego vos vniuersos, patres conscripti, Deorum numero colere debeo. sed vt in ipsis Diis immortalibus non semper eosdem, atque aliàs alios solemus, & venerari, & precari, sic in hominibus de me diuinitus meritis omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicãda, atque recolenda: hodierna autem die nominatim à me magistratibus statui gratias esse agendas, & de priuatis vni, qui pro salute mea, municipia, coloniasque adisset, populũ Rom. supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. vos me florentem semper ornastis: laborantem mutatione vestis, & prope luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudàrunt. Quibus ego rebus obiectis, cùm mihi priuato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram, multa mecum ipse reputaui. Dixerat in concione consul, se cliui Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum: nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solùm præsidiis, & manu, verum etiam demolitione sublati. alter consul, vt me, & rempub. non modò desererẽt, sed etiam hostibus reipubl. proderent, pactionibus eos suorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico: tacuisse, cùm diceretur esse inimicus, scio. Duæ partes esse in repub. cùm putarentur, altera me depóscere propter inimicitias, altera timide defendere propter suspicionem cædis putabatur. qui autem me depóscere videbantur, ii huius auxerunt dimicationis metum, quod numquã infitiando suspicionem hominum, curamq;

minuerunt. Quare, cùm viderem senatum ducibus orbatū, me à magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum, seruos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omneis Catilinæ pene iisdem ducibus ad spem cædis & incendiorum esse reuocatas, equites Rom. proscriptionis, municipia vastitatis, omneis cædis metu esse permotos: potui, potui P.C. multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere, nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit: sed videbam, si vicissem præsentem aduersarium, nimium multos mihi alios esse vincendos: si victus essem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me esse pereundum, tribunitiique sanguinis vltores esse præsentes, meæ mortis pœnas iudicio, & posteritati reseruari. nolui, cùm consul communem salutem sine ferro defendissem, meam priuatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quàm suis desperare. ac si solus essem interfectus, mihi turpe: si cum multis, reip. funestum fore videbatur. Quòd si mihi æternam esse propositam ærumnam arbitrarer, morte me ipse potius, quàm sempiterno dolore multassem: sed cùm viderē me non diutius, quàm ipsam remp. ex hac vrbe abfuturum, neque ego illa exterminata, mihi remanendum putaui; & illa, simulatque reuocata est, me secum pariter reportauit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecū iura magistratuum, mecū senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum vbertas, mecum Deorum & hominum sanctitates omnes, & religiones abfuerūt. quæ si semper abessent, magis vestras fortunas lugerē, quā desiderarē meas: sin aliquando reuocarentur, intelligebā mihi cum illis vnà esse redeundum. Cuius mei sensus certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit Cn. Plancius: qui omnib. prouincialibus ornamentis, commodisq; depositis, totam suam quæsturam in me sustentando, & conseruando collocauit: qui si mihi quæstor imperatori fuisset, in filii loco fuisset: nunc certè erit in parentis, cùm fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, patres conscripti, quoniam in rempublicam sum pariter cum republ. restitutus, non modò in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Etenim si eam tum defendebā, cùm

aliquid

aliquid mihi illa debebat, quid nunc me facere oportet, cùm ego illi plurimum debeo? nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cuius ipsam calamitatem non modò nullius delicti, sed etiam diuinorum in rempub. beneficiorum testem esse videatis? nam & importata est, quia defenderam ciuitatem: & mea voluntate suscepta est, ne à me defensa respub. per eundem me extremũ in discrimen vocaretur. Pro me non, vt pro P. Popillio nobilissimo homine adolescentes filii, nõ propinquorum multitudo populum Rom. est deprecata: non, vt pro Q. Metello summo, & clarissimo viro, spectata iam adolescentia filius; non L. & C. Metelli consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Seruilii, Scipiones, Metellorum filii flentes, ac sordidati populo Romano supplicauerunt; sed vnus frater, qui in me pietate filius, consiliis parens, amore (vt erat) frater inuentus est, squalore, & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renouari, & rerum gestarum memoriam vsurpari coegit. qui cùm statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium & vitæ, & mortis deposceret, numquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum, ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defensor assiduus, summa virtute, & pietate C. Piso gener: qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis, qui Pontum, & Bithyniam quæstor pro mea salute neglexit. Nihil vmquam senatus de P. Popillio decreuit, numquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est: tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus, restituti: cùm alter eorum senatui paruisset, alter vim cædemque fugisset. nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis tempestate ciuili expulsus est, non modò à senatu non est restitutus, sed reditu suo senatum cunctum pene deleuit. nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad remp. defendendã populi Romani conuocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarũ exstiterũt. Quare cùm me vestra auctoritas accersierit, populus Ro. reuocarit, resp. implorarit,

Italia cuncta pene suis humeris reportarit, non committam P.C. vt cùm ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim: præsertim, cùm illa amissa recuperarim; virtutem & fidem numquam amiserim.

PRO DOMO SVA. AD PONTIFICES.

ORATIO XXIX.

CVM multa diuinitus, pontifices, à maioribus nostris inuenta, atque instituta sunt, tum nihil præclarius quàm quòd vos eosdem & religionibus Deorum immortaliũ, & summæ reipubl. præesse voluerunt: vt amplissimi, & clarissimi ciues rempub. bene gerendo, pontifices religiones sapienter interpretando, rempublicam conseruarent. Quod si vllo tempore magna caussa in sacerdotum populi Romani iudicio, ac potestate versata est, hæc profectò tanta est, vt omnis reipubl. dignitas, omnium ciuium salus, vita, libertas, aræ, foci, Dii penates, bona, fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, potestatique commissa creditaque esse videantur. vobis hodierno die constituendum est, vtrum posthac amenteis, ac perditos magistratus improborum, ac sceleratorum ciuium præsidio nudare, an etiam Deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes, ac flamma reipub. suum illum pestiferum & funestum tribunatum, quem æquitate humana tueri non potest, diuina religione defenderit, aliæ ceremoniæ nobis erunt, alii antistites Deorum immortaliũ, alii interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate, sapientiaque pontifices, ea, quæ furore improborum in republica ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur, erit caussa, cur consilium

maiorum

maiorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis iure, ac merito laudare possimus. Sed quoniam ille demens, si ea, quæ ego per hos dies in senatu de republica sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aureis vestras esse habiturum putauit, omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille vti non potest, sed conuicio, cuius exercitationem cùm intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate muniuit. Ac primùm illud à te homine vesano, ac furioso requiro, quæ te tanta pœna tuorum scelerum, flagitiorúmque vexet, vt hos taleis viros, qui non solùm consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem reipub. sustinent, quòd ego in sententia dicenda salutem ciuium cum honore Cn. Pompeii coniunxerim, mihi esse iratos, & aliud de summa hoc tẽpore religione sensuros, ac me absente senserint, arbitrere. Fuisti tu, inquit apud pontifices superior: sed etiam, quoniam te ad populum contulisti, sis inferior necesse est. itáne verò: quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas & inconstantia, & crebra tanquam tempestatum, sic sentẽtiarum commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconstantia grauitas, à libidinosa sententia certum, & definitum ius religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum, monumentorumque deterret? Túne es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quẽ boni luxerunt? quem respub. desiderauit? quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamus, quam primum adueniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico: impudentiæ primùm respondebo tuę. Hunc igitur, funesta reipublicæ pestis, hunc tu ciuem ferro, & armis, & exercitus terrore, & consulum scelere, & audacissimorum hominum minis, seruorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ, domo, & patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere coegisti, quem à senatu, quẽ à bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, accersitum, reuocatum, conseruandæ reipublicæ caussa confiteris? At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego verò neque veni, & domi me tenui, quãdiu turbulentũ tempus fuit, cùm seruos tuos à te iampridem ad bonorum cędem paratos, cùm illa tua consceleratorum, ac perditorum manu armatos in Capitolium

tecum venisse constabat. Quod cùm mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandę cædis potestatem non fecisse. Postea quàm mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium propter metum, atque inopiam rei frumentariæ conuenisse, ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis diffugisse, veni non solùm sine vllis copiis, ac manu, verùm etiam cum paucis amicis. An ego cùm P. Lentulus consul optimè de me, ac de repub. meritus, cùm Q. Metellus, qui, cum meus inimicus esset, frater tuus, & dissensioni nostræ, & precibus tuis salutem, ac dignitatem meam prætulisset, me arcesserent in senatum, cùm tanta multitudo ciuium tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem? cùm præsertim te iam illinc cũ tua fugitiuorum manu discessisse constaret. Hîc tu me etiam custodem, defensoremq; Capitolii, templorúmque omniũ hostem Capitolinum appellare ausus es, quod cùm in Capitolio senatum duo consules haberent, eò venirem? vtrúmne est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, vt rem ipsam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare deberem? Primùm dico, senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum iis sentio, qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ipsi non venire; non intelligentes, hanc suam nimiam perseuerantiam vehementer iis, quorum animũ offendere voluerunt, gratam, & iucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quòd se in senatu tutò non esse arbitrabantur, discesserunt. Non reprehendo, nec quæro, fuerítne aliquid pertimescendum: puto, arbitrio suo quemque timere oportere. Cur ego nõ timuerim, quæris. quia te illinc abiisse constabat. cur, cùm viri boni nonnulli putarint tutò se in senatu esse non posse, ego nõ idem senserim? cur, cùm ego me existimassem tutò omnino in ciuitate esse non posse, illuc irem? an aliis licet, & rectè licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi vni necesse erit, & meam, & aliorum vicem pertimescere? an, quia non condemnaui sententia mea duos consules, sum reprehendendus? eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optimè de republica meritus, damnatorum pœnam susti-

sustinerem? quorum etiam delicta propter eorum egregiã in me conseruando voluntatem, non modò me, sed omneis bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum per eos in meam pristinam dignitatem restitutus consilio repudiarẽ meo? At quam sẽtẽtiam dixi? primùm eam, quam populi sermo in animis nostris iam ante defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quàm senatus frequens, tum, cùm mihi est assensus, secutus est: vt neque allata sit à me res inopinata, ac recens, nec, si quod in sententia vitium est, magis sit eius, qui dixerit, quàm omnium, qui probarint. At enim liberum senatus iudicium propter metum non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt, concede non timuisse eos, qui remanserunt. sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni liberè potuit, cùm omnes adessent, cœptum est referri de inducendo S.C. Ab vniuerso senatu reclamatum est. Sed quæro in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum eius, atque auctor, quid reprehendatur? vtrum caussa capiendi noui cõsilii non fuit? an meæ partes in ea caussa non præcipuæ fuerunt? an aliò potius cõfugiendum fuit? Quæ vis, quæ caussa maior esse, quàm fames potuit? quàm seditio? quàm consilia tua, tuorumq; ? qui facultate oblata ad imperitorũ animos incitandos, renouaturum te tua illis funesta latrocinia ob annonæ caussam putarunt. Frumentum prouinciæ frumentariæ partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorũ miserant; partim, quo gratius esset tum, cũ in ipsa fame subuenissent, custodiis suis clausum continebant, vt subitò nouum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in præsentia, atque ante oculos proposito periculo. neq; id coniectura prospiciebamus, sed iam experti videbamus: nam cũ ingrauesceret annona, vt iã planè inopia, ac fames, non caritas timeretur, concursus est ad templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule. qui si verus fuit ex dolore hominum, & fame, certè consules caussam suscipere, certè senatus aliquid consilii capere potuit. sin in caussa fuit annona, seditionis quidem stimulator, & concitator tu fuisti, nônne id agendum nobis omnibus fuit, vt materiã subtraheremus furori tuo? Quid, si vtrumque fuit? & vt fames stimularet homines,

&tu in hoc vlcere tamquam vnguis exſiſteres? nônne fuit eô maior adhibenda medicina, quæ & illud natiuum, & hoc delectum malum ſanare poſſet? Erat igitur & præſens caritas, & futura fames. inde ſaxis facta lapidatio eſt. Si ex dolore plebeio, nullo incitãte, magnum malum: ſi P. Clodii impulſu, vſitatum hominis facinoroſi ſcelus: ſi vtrumque. vt res eſſet ea, quæ ſua ſponte multitudinis animos incitaret, & parati, atque armati ſeditionis duces: videtúrne ipſa reſpublica & conſulis auxilium imploraſſe, & ſenatus fidem? Atqui vtrumque fuiſſe perſpicuum eſt, difficultatem annonę, ſummamque inopiam rei frumentariæ: vt homines non iã diuturnam caritatẽ, ſed vt famem planè timerent. nemo negat: hanc iſtum otii, & pacis hoſtem cauſſam arrepturum fuiſſe ad incendia, cædeis, rapinas, nolo, põtifices, ſuſpicemini, niſi videritis. Qui ſunt homines à Q. Metello fratre tuo conſule in ſenatu palã nominati? à quibus ille ſe lapidibus appetitũ, & percuſſum eſſe dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominauit. quis eſt iſte Lollius? qui ſine ferro ne nunc quidem tecũ eſt, qui, te tribuno pleb. nihil de me dicam, ſed qui Cn. Pompeium interficiendum depopoſcit. quis eſt Sergius? armiger Catilinæ, ſtipator tui corporis, ſignifer ſeditionis, concitator tabernariorum, damnatus iniuriarum, percuſſor, lapidator, fori depopulator, obſeſſor curiæ. His atque huiuſmodi ducibus, cùm tu in annonæ caritate in conſules, in ſenatũ, in bona, fortunasque locupletum, per cauſſam inopum, atq; imperitorum repentinos impetus comparares; cùm tibi ſalus eſſe in otio nulla poſſet; cùm deſperatis ducib. decuriatos, ac deſcriptos haberes exercitus perditorum; nónne ꝓuidendum ſenatui fuit, ne in hanc tantam materiam ſeditionis iſta funeſta fax adhæreſceret? Fuit igitur cauſſa capiendi noui conſilii. Videte nunc, fuerínt ne partes meæ pene præcipuæ. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem cæteræ peſtes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præſtare oportere dicebant? nónne me? Quid puerorũ illa concurſatio nocturna? non à te ipſo inſtituta, me frumentũ flagitabãt? quaſi verò ego aut rei frumentariæ præfuiſſem, aut compreſſum aliquod frumentum tenerem, aut in iſto genere omnino quidquã, aut curatione, aut poteſtate valuiſſem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis

ediderat,

ediderat, imperitis iniecerat, cùm de mea dignitate in templo Iouis optimi maximi ſenatus frequentiſſimus, vno iſto diſſentiente, decreuiſſet, ſubitò illo ipſo die cariſſimam annonam necopinata vilitas conſecuta eſt. Erant, qui Deos immortaleis (id quod ego ſentio) numine ſuo reditum meũ dicerent comprobaſſe. nonnulli autem illam rem ad illam rationem, coniecturamque reuocabant: qui, quòd in meo reditu ſpes otii, & concordiæ ſita videbatur, in diſceſſu autẽ quotidianus ſeditionis timor, iam pene belli depulſo metu, commutatam eſſe annonam dicebant: quæ quia rurſus in meo reditu facta erat durior, à me, cuius aduentu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur. Ego denique non ſolùm ab operis tuis impulſu tuo nominabar, ſed etiam depulſis, ac diſſipatis tuis copiis à populo Rom. vniuerſo, qui tum in Capitolium conuenerat, cùm illo die minus valerem, nominatim in ſenatum vocabar. Veni exſpectatus. multis ſententiis iam dictis, rogatus ſum ſententiam: dixi reipub. ſaluberrimam, mihi neceſſariam. petebatur à me frumenti copia, annonæ vilitas, quaſi poſſem aliquid in ea re gerenda: non habebatur. flagitabar bonorum expoſtulatione: improborum conuicia ſuſtinere non poteram. delegaui amico locupletiori, non quo illi ita de me merito onus illud imponerem (ſuccubuiſſem enim potius ipſe) ſed quia videbam id quod omnes, quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, conſilio, virtute, auctoritate, felicitate denique ſua facillimè perfecturum. Itaque ſiue hũc Dii immortales fructum mei reditus populo Romano tribuunt, vt, quemadmodum diſceſſu meo frugum inopia, fames, vaſtitas, cædes, incendia, rapinæ, ſcelerum impunitas, fuga, formido, diſcordia fuiſſet, ſic reditu meo vbertas agrorum, frugum copia, ſpes otii, tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, ſenatus auctoritas mecum ſimul reducta videantur: ſiue egomet aliquid aduentu meo, conſilio, auctoritate diligentia pro tanto beneficio populo Romano præſtare debui, præſto, promitto, ſpondeo: nihil dico amplius: hoc quod ſatis eſt huic tempori, dico, rempu. annonæ nomine, in id diſcrimen, quo vocabatur, non eſſe venturam. Nũ igitur in hoc officio, quod fuit præcipuè meũ, ſententia mea reprehenditur? rem maximam eripui à peſte

ſummi periculi, non ſolùm eam, ſed etiam vos à cæde, incendiis, vaſtitate: nemo negat: cùm ad cauſſam caritatis accederet iſte ſpeculator communium miſeriarum, qui ſemper in reipub. malis ſceleris ſui faceis inflammarit. Negat oportuiſſe quidquam vni extra ordinem decerni. Nō iam tibi ſic reſpondebo, vt ceteris, Cn. Pompeio plurima, periculoſiſſima, maxima, terra maríque, bella extra ordinem eſſe cōmiſſa: quarum rerum ſi quem pœniteat, cum victoriæ populi Romani pœnitere. non ita tecum ago: cum his hæc à me haberi oratio poteſt, qui ita diſputant, ſe, ſi qua res ad vnum deferenda ſit, ad Cn. Pompeium delaturos potiſſimū: ſed ſe extra ordinem nihil cuiquam dare: cùm Pompeio datum ſit, id ſe pro dignitate hominis ornare, ac tueri ſolere. Horum ego ſententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeii triumphis, quibus ille cùm eſſet extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Rom. imperiúmque honeſtauit. Conſtantiam probo, qua mihi quoque vtendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigraneque geſſit. ſed cum illis tamen poſſum aliquid diſputare. Tua verò quæ tanta impudentia eſt, vt audeas dicere extra ordinem dari nihil cuiquā oportere? qui cùm lege nefaria Ptolemæum regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem iure regnantem, cauſſa incognita publicaſſes, populumque Rom. ſcelere obligaſſes; cùm in eius regnum, bona, fortunas, latrociniū huius imperii immiſiſſes; cuius cum patre, auo, maioribus ſocietas nobis, & amicitia fuiſſet; huius pecuniæ deportandæ, & ſi quis ſuum ius defenderet, bello gerendo M. Catonem præfeciſti. dices, quem virum? ſanctiſſimum, prudentiſſimum, fortiſſimum, amiciſſimum reipub. virtute, conſilio, ratione vitæ mirabili ad laudem, & prope ſingulari. ſed quid ad te, qui negas eſſe iuris, quemquam vlli reipub. extra ordinem præfici? Atque in hoc ſolùm inconſtantiam redarguo tuam, qui in ipſo Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, ſed pro tuo ſcelere ſubduxeras; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, ceteríſque cædis, & incendiorum ducibus, obieceras; quem carnificem ciuium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuiſſe dixeras; ad hunc honorem, & imperium extra ordi-

ordinem nominatim rogatione tua detulisti: & tanta fuisti intemperantia, vt illius tui sceleris rationem occultare nō posses. Litteras in concione recitasti, quas tibi à C. Cæsare missas diceres. CAESAR PVLCHRO. cùm etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum, cùm nominibus tantum vteretur, neque ascriberet, proconsuli, aut, tribuno pleb. deinde gratulari tibi, quòd idem in posterum M. Catonem tribunatu tuo remouisses, & quòd idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. Quas aut nūquam tibi ille litteras misit, aut, si misit, in concione recitari noluit. at, siue ille misit, siue tu finxisti, certe consilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cuius eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides, & continentia tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ. Quis prouinciam homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam optimam fertilemq; Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniā ad emendos agros constitutā, ereptā vi ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? cui quidem cùm Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinúmq; maculis notatissimo L. Pisoni, nónne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos, & constrictos tradidisti? nónne, cùm ab eo merces tui beneficii, pretiúmq; prouinciæ meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es? Itáne verò, tu prouincias consulareis, quas C. Gracchus, qui vnus maximè popularis fuit, non modò non abstulit ab senatu, sed etiam vt necesse esset quotannis constitui per senatū decretas, lege sanxit, eas lege Sempronia per senatum decretas rescidisti? extra ordinem sine sorte nominatim dedisti, non consulibus, sed reipub pestibus? nos, quòd nominatim rei maximæ pene iam desperatæ summū virum sæpe ad extrema reipubl. discrimina delectum præfecimus, à te reprehēdemur? Quid tandē, si quæ tū in illis reip. tenebris, cæcísq; nubibus. & ꝓcellis, cùm senatum à gubernaculis deie-

cisses, populum è naui exturbasses, ipse ar hipirata cum grege prædonũ impurissimo plenissimis velis nauigares: si, quæ tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perficere potuisses: qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii, (dicã ipso audiente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii nimium diu recõditus, & penitus abstrusus animi dolor subuenit subitò reipub. ciuitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abiectã metu, ad aliquam spem libertatis, & pristinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? scilicet tu heluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo, & facinorosissimo Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuã à te abalienauit, omne frumentum priuatum, & publicum, omneis prouincias frumentarias, omneis mãcipes, omneis horreorum claueis lege tua tradidisti. Qua ex re primùm caritas nata est, deinde inopia. impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis, & bonis. Queritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sext. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis eius viri auxilium implorasse rempub. à quo sæpe se & seruatam, & amplificatam esse meminisset. Extra ordinẽ ferri nihil placet Clodio. quid? de me quod tulisse te dicis parricida, fratricida, sororicida, nónne extra ordinem tulisti? an de peste ciuis, quemadmodum omnes iam Dii, atque homines iudicarunt, conseruatoris reipub. quemadmodum autẽ tute ipse confiteris, non modò indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium priuilegiũ, lugente senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa, captáque repub. mihi populo Romano implorante, senatu poscente, temporibus reipu. flagitantibus, non licuit de salute populi Romani sententiã dicere? qua quidem in sententia si Cn. Pompeii dignitas aucta est coniuncta cum vtilitate communi, certè laudandus essem, si eius dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem, & auxilium tulisset. Desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus

antea ſtantē perculerūt. quod enim par amicitiæ conſularis fuit vmquam in hac ciuitate coniunctius, quàm fuimus inter nos ego,& Cn. Pompeius? quis apud populum Ro. de illius dignitate induſtriùs, quis ſenatui ſæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ ſimultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate ſuſceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio beneuolentiæ prætermiſſa eſt? Hanc noſtram coniunctionem, hanc conſpirationem in republica bene gerenda, hanc iucundiſſimam vitæ, atque officiorum omnium ſocietatem, certi homines fictis ſermonibus, & falſis criminibus diremerunt; cùm iidem illum, vt me metueret, me caueret, monerent, iidem apud me, mihi illum eſſe vni inimiciſſimum, dicerent; vt neque ego ab illo quæ mihi petenda eſſent, ſatis audacter petere poſſem, neque ille tot ſuſpicionibus certorum hominum, & ſcelere exulceratus, quæ meum tempus poſtularet, ſatis prolixè mihi polliceretur. Data merces eſt erroris mei magna, pontifices, vt me non ſolùm pigeat ſtultitiæ meæ, ſed etiam pudeat: qui cùm me non repentinum aliquod meum tempus, ſed veteres multo ante ſuſcepti, & prouiſi labores cum viro fortiſſimo, & clariſſimo coniunxiſſent, ſim paſſus à tali amicitia diſtrahi; neque intellexerim, quibus, aut vt apertis inimicis obſiſterem, aut vt inſidioſis amicis non crederem. Proinde deſinant aliquando me iiſdem inflāmare verbis. quid ſibi iſte vult? neſcit, quantum auctoritate valeat, quas res geſſerit, qua dignitate ſit reſtitutus. cur ornat eum, à quo deſertus eſt? Ego verò neque me tum deſertum puto, ſed pene deditum: nec quæ ſint in illa reip. flamma geſta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi eſſe arbitror. Si vtile reipub. fuit, haurire me vnum pro omnibus illam indigniſſimam calamitatem, etiam hoc vtile ſit, quorum id ſcelere conflatum ſit, me occultare, & tacere. Illud verò eſt hominis ingrati, tacere (itaque libentiſſimè prædicabo) Cn. Pompeium ſtudio, & auctoritate æquè vt vnumquemque veſtrûm, opibus, contentione, precibus, periculis denique præcipuè pro ſalute mea laboraſſe. Hic tuis, P. Lentule, cùm tu nihil aliud dies, & nocteis, niſi de ſalute mea, cogitares, conſiliis omnibus interfuit: hic tibi grauiſſimus auctor ad inſtituendam, fide-

lissimus socius ad comparandam, fortissimus adiutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia coloniasq; adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis implorauit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemq; cùm dixisset, tum etiam pro salute mea populum Rom. obsecrauit. Quare istam orationem, qua es vsus, omittas licet, post illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: proinde quasi isti aut de Cn. Pompeio aliter, atq; ego existimo, sentiant: aut quid mihi pro exspectatione populi Rom. pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis, faciendum fuerit, ignorent: aut etiam, si cuius forte pontificis animũ, quod certo scio aliter esse, mea sentẽtia offendit, alio modo sit cõstituturus, aut de religione pontificũ, aut de rep. quàm eum aut cæremoniarum ius, aut ciuitatis salus coegerit. Intelligo, pontifices, me plura extra caussam dixisse, quàm aut opinio tulerit, aut voluntas mea: sed cùm me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attentè audiendo benignitas prouexit orationem meam. Sed hoc compensabo breuitate eius orationis, quę pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quæ cùm sit in ius religionis, & in ius reipub. distributa; religionis partem, quæ multo est verbosior, prætermittens, de iure reipub. dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quàm de religione, de rebus diuinis, cæremoniis, sacris, pontificum collegium docere conari? aut tam stultum, quàm si quis quid in vestris libris inuenerit, id narrare vobis? aut tam curiosum, quàm ea scire velle, de quibus maiores nostri vos solos & consuli, & scire voluerũt? Nego potuisse iure publico, legibus iis, quibus hæc ciuitas vtitur, quemquam ciuem vlla eiusmodi calamitate affici sine iudicio. Hoc iuris in hac ciuitate, etiam tum, cùm reges essent, dico fuisse, hoc nobis esse à maioribus traditum, hoc esse deniq; proprium liberæ ciuitatis, vt nihil de capite ciuis, aut de bonis sine iudicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi possit. Vidésne me non radicitus euellere omneis actiones tuas? neq; illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse iure, non fuisse tribunum plebis? hoc dico, esse paricidium: dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio iure publico. Quod est, pontifices, ius adoptionis? nempe vt is adoptet,

optet, qui neque procreare iam liberos poſſit, &, cùm potuerit, ſit expertus. quæ deindę cauſſa cuiq; ſit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ ſacrorum, quæri à pontificum collegio ſolet. quid eſt horum in iſta adoptione quæſitum? adoptat annos viginti natus, etiā minor, ſenatorem. liberorúmne cauſſa? at procreare poteſt, habet vxorem, ſuſcepit etiam liberos. Exheredabit igitur pater filium? Quid? ſacra Clodiæ gentis, cur intereunt, quod in te eſt? quæ omnis notio pontificum, cùm adoptaret, eſſe debuit. niſi forte ex te ita quæſitum eſt, num perturbare remp. ſeditionibus velles: & ob eam cauſſam adoptari, non vt filius eſſes, ſed vt tribunus plebis fieres, & funditus euerteres ciuitatem? reſpondiſti, credo, te ita velle. Pontificibus bona cauſſa viſa eſt: approbauerunt. non ætas eius, qui adoptabat, quæſita eſt, vt Cn. Aufidio, M. Puppio; quorum vterque noſtra memoria, ſumma ſenectute, alter Oreſtem, alter Piſonem adoptauit. quas adoptiones, ſicut alias innumerabileis, hæreditates nominis, pecuniæ, ſacrorum ſecutæ ſunt. Tu neque Fonteius es, qui eſſe debebas, neque patris hæres, neque amiſſis ſacris paternis, in hæc adoptiua veniſti. Ita perturbatis ſacris, contaminatis gentibus, & quam deſeruiſti, & quam polluiſti, iure Quiritium legitimo tutelarum, & hereditatū relicto, factus es eius filius contra fas, cuius per ætatē pater eſſe potuiſti. Dico apud pontifices: nego iſtam adoptionem pontificio iure eſſe factam: primùm, quòd hæ veſtræ ſint ætates, vt is, qui te adoptauit, vel tibi loco filii per ętatem eſſe potuerit: deinde, quòd cauſſa quæri ſolet adoptandi, vt & is adoptet, qui, quod natura iam aſſequi non poteſt, & legitimo, & pontificio iure quærat, & ita adoptet, vt ne quid aut de dignitate generum, aut de ſacrorum religione minuatur: illud in primis, nequa calumnia, nequa fraus, nequis dolus adhibeatur: vt hæc ſimulata adoptio filii quàm maximè veritatem illam ſuſcipiendorum liberorum imitata eſſe videatur. Quæ maior calumnia eſt, quàm venire imberbem adoleſcentulum, bene valentem, ac maritum, dicere, filium ſenatorem populi Ro. ſibi velle adoptare: id autem ſcire, & videre omneis, non vt ille filius inſtituatur, ſed vt è patriciis exeat, vt tribun. pleb. fieri poſſit, idcirco adoptari? neque id obſcurè. nam adoptatū emancipari ſtatim, ne ſit eius filius,

qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis: iam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis: iam patri eius nemo relinquetur. cur enim quisquam vellet tribunum pleb. se fieri non licere, angustiorem sibi esse petitionem consulatus, in sacerdotium cùm possit venire, quia patricio non sit is locus, non venire? vt cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebeiũ, simili ratione adoptabitur. Itaq; populus Rom. breui tempore, neque regem sacrorum, neque flamines, nec salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes, neque auctores centuriatorum, & curiatorum comitiorum: auspiciaque populi Rom. si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, cùm interrex nullus sit, quod & ipsum patricium esse, & à patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto huius collegii probatam, contra omne pontificium ius factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad augures. quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non sum in exquirendo iure augurum curiosus: hæc, quæ vna cum populo didici, quæ sæpe in concionibus responsa sunt, noui. Negant fas esse, agi cum populo, cùm de cælo seruatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de cælo esse seruatũ? adest præsens vir singulari virtute, constantia, grauitate præditus, M. Bibulus: hunc consulem illo ipso die contendo seruasse de cælo. Infirma sunt igitur acta, tua sententia, C. Cæsaris viri fortissimi? minime. neque enim mea iam quidquam interest, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immissa sunt. Sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbreuiter attingo, acta sunt à te. tu, tuo præcipitante iam, & debilitato tribunatu, auspiciorum patronus subitò extitisti: tu M. Bibulum in concione, tu augures produxisti: te interrogante augures responderunt, cùm de cælo seruatum sit, cum populo agi non posse: tibi M. Bibulus quærenti, se de cælo seruasse respondit: idemque in concione dixit ab Appio fratre tuo productus, te omnino, quod contra auspicia adoptatus esses, tribunum pleb. non fuisse. Tua denique omnis actio posterioribus mensibus fuit, omnia quæ C. Cæsar egisset, quæ contra auspicia essent acta, per senatũ rescindi

rescindi oportere. quod si fieret, dicebas te tuis humeris me custodem vrbis in vrbem relaturum. Videte hominis amẽtiam, vbi per suum tribunatum Cæsaris actis alligatus teneretur. Si & sacrorum iure pontifices, & auspiciorum religione augures totum euertunt tribunatum tuum, quid quæris amplius? an etiam apertius aliquod ius populi, atq; legũ? Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cùm C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de republica quæ mihi visa sunt ad illius miseri caussam pertinere. Hæc homines improbi ad quosdam viros forteis, longè aliter, atque à me dicta erant, detulerunt, hora nona, illo ipso die tu es adoptatus. si quod in cæteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem obseruanda sunt, decreuit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam latæ essent, populum non teneri. Iam intelligis omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse? Atq; ego hoc totum non sine caussa relinquo. video enim quosdam clarissimos viros, principes ciuitatis, aliquot locis iudicasse, te cum plebe iure agere potuisse: qui etiam de meipso, cùm tua rogatione funere elatam rempub. esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum, atque acerbum fuisset, iure indictum esse dicebant, quòd de me ciue, ac de repub. bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipub. quòd saluis auspiciis tulisses, iure egisse dicebant. Quare licebit, vt opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobauerunt. Fueris sane tribunus plebis tam iure, quàm lege, quàm fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus, atque amplissimus: quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite ciuis indemnati tulisti? vetant leges sacratæ, vetant XII. tabulæ leges priuatis hominibus irrogari. id est enim priuilegium. Nemo vmquam tulit. nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minus hæc ciuitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sullani temporis quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor pœnam in ciueis Romanos nominatim sine iudicio constitutam. Hanc vos igitur,

pontifices, iudicio, atq; auctoritate vestra tribuno pleb. potestatem dabitis, vt proscribere possit quos velit? quæro enim, quid sit aliud proscribere: Velitis, iubeatis, vt M. Tullius in ciuitate ne sit, bonaque eius vt mea sint. ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebiscitum est? hæc lex, hæc rogatio est? hoc vos pati potestis; hoc ferre ciuitas, vt singuli ciues singulis versiculis è ciuitate tollantur? Equidem iam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: expleui animos inuidorum: placaui odia improborum: saturaui etiam perfidiam, & scelus proditorum: deniq; de mea caussa, quæ videbatur perditis ciuibus ad inuidiam esse proposita, iam omnes vrbes, omnes ordines, omnes Dii, atque homines iudicauerunt. Vobismetipsis, pontifices, & vestris liberis, cæterisq; ciuibus pro vestra auctoritate, & sapientia consulere debetis. Nam cùm tam moderata iudicia populi sint à maioribus constituta, primùm, vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur: deinde, ne nisi prodita die quis accusetur: vt ter ante magistratus accuset intermissa die, quàm multam irroget, aut iudicet, quanta sit accusatio trinum nundinum, prodita die, qua die iudicium sit futurum: cùm multa etiam ad placandum, atq; ad misericordiam reis concessa sint: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute: deniq; etiam, si qua res illum diem aut auspiciis, aut excusatione sustulit, tota caussa iudiciumq; sublatū est. Hæc cùm ita sint in re, vbi crimen est? vbi accusator? vbi testes? quid indignius, quàm qui neque adesse sit iussus, neque citatus, neque accusatus, de eius capite, liberis, fortunis omnibus conductos, & sicarios, egenteis, & perditos suffragium ferre, & eam legem putare? At si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem caussa, quem resp. tuebatur, cuius denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter conuersionem status, & inclinationem communium temporum; quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est: pecuniæ autem tantæ sunt, vt eas nimium multi egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno pleb. licentiam, & intuemini paulisper animis iuuētutem, & eos maximè, qui imminere iam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem; collegia medius fidius tribunorum plebis tota

repe-

reperientur hoc iure firmato, quæ coeant de hominum locupletiſſimorũ bonis, præda præſertim populari, & ſpe largitionis oblata. At quid tulit legum ſcriptor peritus, & callidus? VELITIS, IVBEATIS, VT M. TVLLIO AQVA, ET IGNIS INTERDICATVR? crudele, nefarium, ne in ſceleratiſſimo quidem ciue ferendum ſine iudicio. Non tulit, vt interdicatur, quid ergo? vt interdictum ſit. O cœnum, o portentum, o ſcelus, hanc tibi legem Clodius ſcripſit ſpurciorem lingua ſua, vt interdictum ſit, cui non ſit interdictũ? Sexte noſter, bona venia dic, quoniam iam dialecticus es, & hæc quoq; liguris: quod factum non eſt, vt ſit factum ferri ad populum, aut verbis vllis ſanciri, aut ſuffragiis confirmari poteſt? hoc tu ſcriptore, hoc conſiliario, hoc miniſtro omnium non bipedum ſolùm, ſed etiam quadrupedũ impuriſſimo, remp. perdidiſti. Neq; tu eras tam excors, tamq; demens, vt neſcires hunc Clodium eſſe, qui cõtra leges faceret, & alios eſſe, qui leges ſcribere ſolerẽt: ſed neq; eorũ, neq; ceterorum in quibus eſſet aliquid modeſtiæ, cuiuſquam tibi poteſtas fuit: neq; tu legum ſcriptoribus iiſdem potuiſti vti, quibus ceteri, neq; operum architectis, neq; pontificem adhibere, quem velles: poſtremò ne in prædæ quidẽ ſocietate mancipem, aut prædæ ſocium extra tuorum gladiatorum numerum, aut deniq; ſuffragii latorẽ in iſta tua proſcriptione quenquam, niſi furem, aut ſicarium reperire potuiſti. Itaque cùm tu florens, ac potens per medium forum popularis volitares, amici illi tui te vno amico tecti, & beati, qui ſe populo commiſerant, ita repellebantur, vt etiam Palatinam linguam tuam perderent. qui in iudicium venerant, ſiue accuſatores erant, ſiue rei, te deprecante damnabantur. denique etiam ille nouitius Ligur, venalis aſcriptor, & ſubſcriptor tuus, cùm M. Papirii ſui fratris eſſet teſtamento & iudicio improbatus, mortem eius ſe velle perſequi dixit: nomẽ Sext. Propertii detulit: accuſare alienæ damnationis, ſceleriſq; ſocius propter calumniæ metum non eſt auſus. De hac igitur lege dicimus, quę iure rogata videatur: cuius quã quiſq; partem tetigit, digito, voce, pręda, ſuffragio, quocumque venit repudiatus, conuictuſque diſceſſit. Quid ſi iis verbis ſcripta eſt iſta proſcriptio, vt ſe ipſa diſſoluat? eſt enim, Quòd M. Tullius falſum ſenatuſconſultum retulerit. Si igi-

tur retulit falsum senatusconsultum, tum est rogatio: si non retulit, nulla est. satísne tibi videtur à senatu iudicatum, me non modò non ementitum esse auctoritatem eius ordinis; sed etiam vnum post vrbem conditam diligentissimè senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus vno sortitu retulisti, taménne arbitraris, id quod M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint, id te pôsse omnium facinorum, & stuprorum omnium Decumis, & Clodiis auctoribus obtinere? Tulisti de me ne reciperer, non vt exirem: quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romæ. quid enim diceres? damnatum? certè non. expulsum? quî licuit? sed tamen ne id quidem est scriptum, vt exirem. pœna est, qui receperit: quam omnes neglexerunt. Eiectio nusquam est. verum sit. quid? operum publicorum exactio? quid? nominis inscriptio tibi? num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio? præterquam quòd ne id quidem per legem Liciniam, vt ipse tibi curationẽ ferres, facere potuisti. Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domũ consecrasse, te monumentum fecisse, in meis ædibus te signum dedicasse: eaq; te ex vna rogatiuncula fecisse? vnum & idem videtur esse, atque id, quod de me ipsô nominatim tulisti? Tam, hercule, est vnum, quàm quod idem tu lege vna tulisti, vt Cyprius rex, cuius maiores huic populo socii, atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subiiceretur, & exsules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, vtraque de re negotium dedi. quid, si eidem negotium dedisses, vt in Asia Cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam, cùm Romæ decessisset, consulatum ei petere liceret: cùm factus esset, prouinciam Syriam obtineret? quoniam de vno homine scriberes, vna res esset? Quòd si iam populus Rom. de ista re consultus esset, & non omnia per seruos latronesque gessisses, nónne fieri poterat, vt populo de Cyprio rege placeret, de exsulibus Byzantinis displiceret? quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis & Didiæ, nisi hæc, ne populo necesse sit in coniunctis rebus cum pluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare? Quid, si per vim tulisti? taménne lex est? aut quid-

quidquam iure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? an, si in ipsa latione tua, capta iam vrbe lapides iacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem, atque eluuiẽ ciuitatis sine summa vi peruenire potuisti? cùm in tribunali Aurelio cõscribebas palàm non modò liberos, sed etiam seruos ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas? cùm edictis tuis tabernas claudi iubebas, non vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam prudentiamque quærebas? cùm arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi vti ne quid per vim agi posset, machinabare? cùm verò gradus Castoris conuellisti, ac remouisti, tum vt modestè tibi agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu, atque ascensu repulisti? cùm eos, qui in conuentu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumq; aduocationem, manibus, ferro, lapidibus discussisti, tum profectò ostẽdisti vim tibi maximè displicere. Verùm hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facile superari, frangiq; potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. quid? cùm Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, vtriq; infinitum imperium, ingẽs pecunia, vt tibi omnia permitterent, te adiuuarent, tibi manũ, copias, tibi suos paratos cẽturiones, tibi pecunias, tibi familias cõpararent, te suis sceleratis concionib. subleuarent, senatus auctoritatem irriderẽt, equitibus Romanis mortem proscriptionemq; minitarẽtur, me terrerent minis, mihi cædem, & dimicationem denuntiarent, meam domum refertam viris bonis per amicos suos complerent, proscriptionis metu me frequẽtia nudarent, virorũ bonorum me præsidio spoliarent, senatum pro me non modò propugnare amplissimum ordinem, sed etiam plorare, & supplicare mutata veste prohiberẽt: ne tum quidem vis erat? quid igitur ego gessi? aut qui timor fuit? non dicam in me quidem: fac me timidum esse natura. quid illa tot virorum fortissimorum millia? quid illi equites Romani? quid senatus? quid deniq; omnes boni? si nulla vis erat, cur me flentes potius prosecuti sunt, q̃ aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more institutóq; maiorum, vt possem præsens sustinere? vtrum si dies dicta esset, iudicium mihi fuit pertimescendum, an sine iudicio priuilegium? iu-

xxx

dicium in caussa tam turpi? scilicet is homo sum, qui etiam si caussa esset ignota, dicendo non possem explicare. an eam caussam probare non poteram, cuius tanta bonitas est, vt ea ipsa non modò se, sed etiam me absentem per se probarit? an senatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me reuocandum conuolauerunt: segniores me præsente ad me retinendum, & conseruandum fuissent in ea caussa, quam ipse iam parricida talē dicat fuisse, vt me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem exspectatum, atq; reuocatū queratur? An verò in iudicio periculi nihil fuit, priuilegium pertimui, ne, mihi præsenti, si multa irrogaretur, nemo intercederet? tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda resp. à magistratibus? quid? si vocatæ tribus essent, proscriptionem, nō dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in illo ciue comprobauissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ coniuratorum, tuiq; perditi milites, atque egentes, & noua vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui, cùm eorum omnium crudelitati, sceleriq; cessissem, ne absens quidem luctu meo menteis illorum satiare potui. Quid enim? vos vxor mea misera violarat? quam vexauistis, raptauistis, omni crudelitate lacerauistis. quid mea filia? cuius fletus assiduus, sordésque lugubres vobis erant iucundæ, ceterorum omnium menteis oculósque flectebant. quid paruus filius? quem quamdiu absui, nemo nisi lacrymantem confectúmq; vidit: quid fecerat, quòd eum toties per insidias interficere voluistis? quid frater meus? qui cùm aliquanto post meum discessum ex prouincia venisset, neq; sibi viuendum, nisi me restituto, putaret, cùm eius mœror, squalor incredibilis, & inauditus omnibus mortalibus miserabilis videbatur, quoties ex vestro ferro, ac manib. est elapsus? Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me, ac meos adhibuistis? qui parietibus, qui tectis, qui columnis, ac postibus meis horrificum quoddam, & nefarium omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cùm post meum discessum omnium locupletū fortunas, omnium prouinciarū fructus, & tetrarcharum ac regum bona, spe, & auaritia deuorasses, argenti & supellectilis meæ cupiditate esse cæcatum: non existimo, Campanum illum consulē cum saltatore collega, cùm alteri totā Achaiā,

Thessa-

Theſſaliam,Bœotiā,Grȩciam,Macedoniam,omnemq; Barbariam, bona ciuium Rom.condonaſſes; alteri Syriam,Babylonem,Perſas,integerrimas,pacatiſſimasq; genteis,ad diripiendum tradidiſſes;illos tam cupidos liminum meorum, & columnarum,& valuarum fuiſſe.Neq; porrò illa manus, copiæq; Catilinæ,cæmentis, ac tegulis meorum tectorum ſe famem ſuam expleturas putauerunt. ſed, vt hoſtium vrbes, nec omnium hoſtium, verùm eorum quibuſcum acerbum bellum,inteſtinúmq; ſuſcepimus, non præda adducti, ſed odio ſolemus exſcindere,quòd in quos propter eorū crudelitatem inflammatæ mentes noſtræ fuerunt,cùm horum etiā tectis,ac ſedib.reſidere aliquod bellum ſemper videtur.

* * *

Nihil erat latum de me:non adeſſe eram iuſſus: non citatus fueram:eram etiā tuo iudicio ciuis incolumis: cùm domus in Palatio, villa in Tuſculano, altera ad alterum conſulem transferebatur:ſenatum conſules vetabant:columnæ marmoreæ ex ædibus meis inſpectante populo Romano ad ſocerum conſulis portabantur: in fundum autem vicini conſulis non modò inſtrumentum aut ornamenta villæ, ſed etiam arbores transferebantur:cùm ipſa villa non prædæ cupiditate(quid enim erat prædæ? ſed odio,& crudelitate funditus euerteretur. domus ardebat in Palatio, non fortuito, ſed oblato incendio:conſules epulabantur,& in coniuratorum gratulatione verſabantur: cùm alter ſe Catilinæ delicias,alter Cethegi conſobrinum fuiſſe diceret.Hāc ego vim, pontifices, hoc ſcelus,hunc furorem meo corpore oppoſito, à bonorum omnium ceruicibus depuli, omnémque impetum diſcordiarum, omnem diu collectam vim improborū, quæ inueterata compreſſo odio, atque tacito iam erumpebat,nacta tam audaces duces, excepi meo corpore:in me vno cōſulares faces iactæ manibus tribunitiis: in me omnia, quæ ego quondam retuderam, coniurationis nefariæ tela adhæſerunt. Quòd ſi, vt multis fortiſſimis viris placuit, vi,& armis cōtra vim decertare voluiſſem,aut viciſſem cum magna internecione improborum, ſed tamen ciuium, aut interfectis bonis omnibus, quod illis optatiſſimum erat, vnà cū rep.concidiſſem. Videbā,viuo ſenatu,populóq; Rom.celerem mihi ſumma cum dignitate reditū: nec intelligebam

fieri diutius posse,vt mihi non liceret esse in ea repub.quam ipse seruassem.quod si non liceret,audieram,& legeram clarissimos nostræ ciuitatis viros, se in medios hosteis ad perspicuam mortem pro salute exercitus iniecisse: ego pro salute reipubl. vniuersæ dubitarem ? hoc meliore condicione esse,quàm Decii, quòd illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem. Itaq; infractus furor tuus inaneis faciebat impetus.omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat. non erat in tam immani iniuria, tantisq; ruinis nouæ crudelitati locus.Cato fuerat proximus(quid ageres,non erat) vt qui modus omnibus moribus fuerat, idem esset inidriæ. quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam.præda perierit:alia non deerit:hunc modò amandandum esse.Sic M.Cato inuisus, quasi per beneficium Cyprum relegatur. eiiciũtur duo, quos improbi videre non poterant:alter per honorem turpissimum,alter per honestissimam calamitatem. Atque,vt sciatis,non hominibus istum,sed virtutibus hostem semper fuisse, me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se conuertit,quo auctore,quo adiutore,in concionibus,ea quę gerebat omnia,quæq; gesserat,se fecisse, & facere dicebat. Cn. Pompeium,quem omnium iudicio longè principem esse ciuitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrabatur. Qui ex eius custodia per insidias regis amici filium hostem captiuum surripuisset, & ea iniuria virum fortissimum lacessisset, sperauit iisdem se copiis cum illo posse cõfligere, quibuscum ego noluissem bonorum periculo dimicare:& primo quidem adiutorib. consulibus: postea fregit fœdus Gabinius: Piso tamen in fide mansit. Quas iste tũ cædeis, quas lapidationes, quas fugas fecerit, quàm facile ferro,quotidianisque insidiis, cùm iam à firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro,curiáque priuarit,domumque coniecerit,vidistis.Ex quo iudicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens,& congregata, cùm hæc Cn.Pompeium terruerit iam distracta,& exstincta.Hoc vidit in sententia dicenda kal.Ianuariis vir prudentissimus, & cùm reipub.tum mihi, tum etiam veritati amicissimus L. Cotta,qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consuluisse reip.cessisse tempestati,amiciorem vobis,ce-

terisque

terisque ciuibus, quàm mihi ac meis exstitisse, vi, armis, dissensione hominum ad cædem instituta, nouoq; dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri, nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia contra leges, moresque maiorum temere, turbulente, per vim, per furorẽ esse gesta. Quòd si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum vtrumq; cùm fieret, non oportere, vt de me lex ferretur, decerni, ne illa, quæ nulla esset, esse lex iudicaretur. Sententia verior, grauior, vtilior, melior reip. nulla esse potuit. hominis enim scelere, & furore notato, similis à repub. labes in posterum demouebatur. Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosq; pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibusq; defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando inuidia redũdaret, si sine populi iudicio restituti videremur. Eodemq; consilio M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiã secutus est, vt vos de mea domo statueretis: non quòd dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil iure esset actum, sed ne quis oriretur aliquando in tanta vbertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam nullam esse, quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties iudicauit: quoniam quidem scripto illo istius sententiam dicere vetabatur. Atq; hanc rem par illud simile Piso, & Gabinius vidit. homines legum iudiciorumq; metuentes, cùm frequentissimus senatus eos, vt de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. erat hoc verum. nam impediebantur, verùm ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque priuatus, neque consul legem esse vnquam putasti. nam tribunis pleb. referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex kalend. Ianuariis, quoad perfecta res est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi à P. Clodio iudicarent Piso & Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodii, cùm de me ad senatum tecum vna retulit, iudica-

uit. Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras obseruarunt? Senatus quidem, cuius est grauissimum iudicium de iure legum, quotiescumq; de me consultus est, toties eam nullam esse iudicauit. Quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. Nam non est ita latum, vt mihi Romā venire liceret, sed vt venirem. Non enim voluisti id, quod licebat, ferre vt liceret, sed me ita esse in republ. magis vt accersitus imperio populi Romani viderer, quàm ad administrandam ciuitatem restitutus. Hunc tu etiam, perniciosa pestis, exsulem appellare ausus es, cùm tantis sceleribus esses, & factis notatus, vt omnem locum quo adisses, exsiliis simillimum redderes? quid est enim exsul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re vera, cùm est pœna peccati, opinione autem hominum, etiam si est pœna damnati. Vtrum igitur peccato meo exsulis nomen subeo, an re iudicata? peccato? iam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinā nominant, neq; quisquam eorum, qui solebant. non modò iam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat, sed nemo est tā inimicus patriæ, qui nō meis consiliis patriam conseruatam esse fateatur. Quod enim est in terris commune tantum, tantulúmve concilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima, & pulcherrima, iudicarit? Summum populi Rom. populorúmque, & gentium omnium, ac regum consilium senatus decreuit, vt omnes, qui rempubl. saluam esse vellent, ad me vnū defendēdum venirent: ostenditque, nec stare potuisse remp. si ego non fuissem restitutus, nec futuram esse vllam, si non rediissem. Proximus est huic dignitati ordo equester: omnes omnium publicanorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima, atque ornatissima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiscum in rationibus, monumentísque publicis versantur, non obscurum de meis in rempubl. beneficiis suum iudicium, decretúmq; esse voluerunt. Nullum est in hac vrbe collegium, nulli pagani, aut montani (quoniam plebi quoque vrbanæ maiores nostri conuenticula, & quasi consilia quædam esse voluerunt) qui non amplissimè, non modò de salute mea, sed etiam de dignitate decreuerint. Nā quid ego illa diuina, atq; immortalia municipiorum

piorum

piorum, & coloniarũ, & totius Italiæ decreta cõmemorem? quibus tamquam gradibus mihi videor in cælum ascendisse, non solùm in patriam reuertisse. Ille verò dies quis fuit, cùm te P. Lentulẽ, legem de me ferentem populus Rom. ipse vidit, sensitque quantus, & quanta dignitate esses? constat enim nullis vmquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum ætatum, ordinum floruisse. Omitto ciuitatum, nationum, prouinciarum, regum, orbis deniq; terrarum de meis in omneis mortaleis meritis vnum iudicium, vnumque consensum: aduentus meus, atque introitus in vrbem qui fuit? vtrum me patria sic accepit, vt lucem salutémq; redditam sibi, ac restitutam accipere debuit, an vt crudelem tyrannum? quod vos Catilinę gregales de me dicere solebatis. Itaq; ille vnus dies, quo die me populus Rom. à porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate, lætitiaque comitatum honestauit, tantæ mihi iucunditati fuit, vt tua mihi conscelerata illa vis non modò non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat iam reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis iudiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. Quod si in isto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum obiectas, sed etiam laudem illustras meam, quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? vno enim maledicto bis à me patriam seruatam esse concedis: semel cùm id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: iterum, cùm tuum, multorumq; propter te inflammatũ in bonos omneis impetũ meo corpore excepi, ne eam ciuitatẽ, quam seruassem inermis, armatus in discrimen adducerem. Esto: non fuit in me pœna vlla peccati: at fuit iudicii. cuius? quis me vmquã vlla lege interrogauit? quis postulauit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunitium est? hoc populare est? quamquam vbi tu te popularem, nisi cùm pro populo fecisti, potes dicere? Sed cùm hoc iuris à maiorib. proditũ sit, vt nemo ciuis Rom. aut libertatẽ, aut ciuitatẽ possit amittere, nisi ipse auctor factus sit: quod tu ipse potuisti in tua caussa discere, (credo enim, quamquã in illa adoptione

legitime factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatũ, auctórne eſſes, vt in te P. Fonteius vitæ neciſq; poteſtatem haberet, vt in filio) quæro ſi aut negaſſes, aut tacuiſſes, ſi tamen id xxx. curiæ iuſſiſſent, num id iuſſum eſſet ratum? certè non. quid ita? quia ius à maioribus noſtris, qui non fictè, & fallaciter populares, ſed verè, & ſapienter fuerunt, ita comparatum eſt, vt ciuis Rom. libertatem nemo poſſet inuitus amittere. Quin etiam ſi decemuiri ſacramentum in libertatem iniuſtum iudicaſſent, tamen quotieſcumque vellet quis, hoc in genere ſe rem iudicatam referre poſſe voluerunt. Ciuitatem verò nemo vmquam vllo populi iuſſu amittet inuitus. Qui ciues Rom. in colonias Latinas proficiſcebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc eſt, mutandi ſoli cauſſa venerant. Id autẽ vt eſſet faciundum, non ademptione ciuitatis, ſed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. Populus Romanus L. Sulla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis ciuitatem ademit: ademit iiſdem agros. de agris ratũ eſt (fuit enim populi poteſtas) de ciuitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerũt. Hanc verò Volaterranis, cùm etiam tum eſſent in armis, L. Sulla victor republica recuperata, comitiis centuriatis ciuitatem eripere non potuit, hodieque Volaterrani non modò ciues, ſed etiam optimi ciues, fruuntur nobiſcũ ſimul hac ciuitate: conſulari homini P. Clodius euerſa republ. ciuitatem adimere potuit; concilio aduocato, conductis operis non ſolùm egentium, ſed etiam ſeruorum, Sedulio principe, qui ſe illo die confirmauit Romæ non fuiſſe? quòd ſi non fuit, quid te audacius, qui in eius nomen incideris? quid deſperatius, qui ne ementiendo quidẽ potueris auctorem adumbrare meliorem? ſin autem is primus ſciuit, quod facile potuit propter inopiam tecti in foro pernoctans, cur non iuret ſe Gadibus fuiſſe, cùm tu te fuiſſe Interamnæ probaueris? Hoc tu igitur, homo popularis, iure munitam ciuitatem, & libertatem noſtram putas eſſe oportere, vt ſi tribuno pl. rogante, Velitis, iubeatíſve, Sedulii centum ſe velle, & iubere dixerint, poſſit vnuſquiſq; noſtrûm amittere ciuitatẽ? Tum

igitur

igitur maiores nostri populares non fuerunt, qui de ciuitate, & libertate ea iura sanxerũt, quæ nec vis temporum, nec potentia magistratuum, nec res tum iudicata, nec denique vniuersi populi Rom. potestas, quæ ceteris in rebus est maxima, labefactare possit. at tu etiam ereptor ciuitatis, legem de iniuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menulæ per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit, vt locus ipse in tua tanta iniuria legem, & inscriptionem statuæ refelleret. Quæ res municipibus Anagninis ornatissimis multo maiori dolori fuit, quàm quæ idem ille gladiator scelera Anagniæ fecerat. Quid? si ne scriptum quidem vmquam est ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat sciuisse: tu huius, vt acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris? Sed tametsi nihil de me tulisti, quo minus essem non modò in ciuium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Rom. collocauerunt, taménne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides iudiciis senatus, populi Rom. totius Italiæ honestatum? quem ne tum quidem, cùm aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? vbi enim tuleras, vt mihi aqua & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popilio, Saturninus de Metello tulit, homines seditiosissimi de optimis, ac fortissimis ciuibus: non vt esset interdictum, quod fieri non poterat, tulerunt, sed vt interdiceretur. Vbi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibusdam damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Quære hoc ex Clodio scriptore legum tuarum. iube adesse: latitat omnino: sed si requiri iusseris, inuenient hominem apud sororem tuam occultantem se capite demisso. Sed si patrem tuum ciuẽ medius fidius egregium, dissimilemque vestri, nemo vmquam sanus exsulem appellauit, qui cum de eo tribunus pleb. promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum, si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta numquam est, qui reus nõ fui, qui numquam sum à tribuno pleb. citatus damnati pœna esse potuit, ea præsertim, quæ ne in ipsa quidẽ rogatione perscripta est? At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui ca-

sum, & hanc fortunam condicionemque nostram. patrem tuum, ciuem optimum, clarissimi viri filium, qui si viueret, qua seueritate fuit, tu profectò non viueres, L. Philippus censor auunculum suum præteriit in recitando senatu. nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea rep. in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. me L. Cotta, homo censorius, in senatu iuratus dixit, se, si censor tum esset, cùm ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum locum iudicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quòd & si adessem? quis me nō modò ciuis, sed socius recipere contra tuam legem, & iuuare dubitauit? denique vniuersus senatus multo ante, quàm est lata lex, dè me gratias agendas censuit ciuitatibus iis, quæ M. Tullium. tantúmne? immo etiam ciuem optimè de rep. meritum recepissent. & tu vnus pestifer ciuis, eum restitutum negas esse ciuem, quem eiectum vniuersus senatus non modò ciuem, sed etiam egregium ciuem semper putauit? At verò, vt annales populi Rom. & monumenta vetustatis loquuntur, censor ille Quinctius, & M. Furius Camillus, & M. Seruilius Ahala, cùm essent optimè de repub. meriti, tamen populi incitati vim, iracundiamq; subierunt, damnatiq; comitiis centuriatis cùm in exsilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quòd si iis damnatis non modò non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestauit (nam etsi optabilius est, cursum vitæ conficere sine dolore, & sine iniuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert, desideratum esse à suis ciuibus, quàm omnino numquam esse violatū) mihi sine vllo iudicio populi profectò, tū amplissimis omnium iudiciis restituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit? Fortis, & constans in optima ratione ciuis P. Popillius semper fuit: tamen eius in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quàm calamitas ipsa. quis enim iam meminisset, eum bene de repub. meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena grauitatis, tamē huius viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagauit. Quòd si & illis, qui

qui expulsi sunt iniquè, sed tamen legibus, reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio ciuitatis, inimicorum iniuria probro non fuit; in me, qui profectus sum integer, absui simul cum repub. redii maxima cum dignitate, te viuo, fratre tuo altero consule reducente, altero prætore petente, tuum scelus meum probrum putas esse oportere? Ac si me populus Roman. incitatus iracundia aut inuidia è ciuitate eiecisset, idemque postea mea in rempub. beneficia recordatus se collegisset, temeritatem atq; iniuriam suam restitutione mea reprehendisset; tamen profectò nemo tam esset amens, qui mihi populi tale iudicium nō dignitati potius, quàm dedecori, putaret esse oportere. Nunc verò cùm me in iudicium populi nemo omnium vocarit, condemnari non potuerim, qui accusatus non sim; denique ne expulsus quidem ita sim, vt si contenderem, superare non possem; contraq; à populo Rom. semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? An tu populum Roman, esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, vt vim afferant magistratibus? vt obsideant senatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Sergios præfeceras. O speciem, dignitatemq; populi Rom. quam reges, quam nationes exteræ, quā gentes vltimę pertimescunt, multitudinem hominum ex seruis cōductis, ex facinorosis, ex egentibus cōgregatam. Illa fuit pulchritudo populi Ro, illa forma, quam in campo vidisti tum, cùm etiam tibi contra senatus, totiusq; Italiæ auctoritatem, & studium dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor, atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti, tum, cùm omnes principes ciuitatis, omnes ordinum, atq; ætatum omnium, suffragium se non de ciuis, sed de ciuitatis salute ferre censebant, cùm deniq; homines in campū non tabernis, sed municipiis clausis venerunt. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in rep. aut omnino nō fuissent, nullo labore, tuo præcipiti furori, atq; impio sceleri restitissem; sed publicam caussam contra vim armatam,

fine populi præsidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis fortissimi viri vis intima priuati hominis displiceret: sed Scipionis factū statim P. Mucius consul, qui in gerenda rep. putabatur fuisse segnior, gesta, multis senatuscōsultis, non modò defendit, sed etiam ornauit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus, aut te viuo, & tecum, & cum illis, armis decertandum fuit. Erant eo tempore multa etiā alia metuenda. ad seruos medius fidius res peruenisset: tantum homines impios ex vetere illa coniuratione iniustum nefariis mentibus bonorum odium retinebat. Hîc tu me etiam gloriari vetas. negas esse ferēda, quæ soleam de me prædicare: & homo facetus inducis etiam sermonem vrbanū, ac venustum, me dicere solere, esse me Iouem, eundemq; dictitare, Mineruam esse sororem meā. Non tam insolens sum, qui Iouem esse me dicam, non tam ineruditus, qui Mineruam Iouis sororem meam esse sororem existimem: sed tamen ego mihi sororem virginem ascisco: tu sororem tuam virginem esse non siuisti. Sed vide ne tu te debeas Iouem dicere, quod tu iure eandem sororem, & vxorem appellare possis. Et quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosus prædicare, quis vnquam audiuit, cùm ego de me, nisi coactus ac necessariò dicerem? nam si, cùm mihi furta, largitiones, libidines obiiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam esse conseruatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quàm de obiectis non cōfiteri. Sed si mihi ante hæc durissima reip. tempora nihil vnquam aliud obiectū est nisi crudelitas illius temporis, cùm à patria perniciem depuli, quid? me huic maledicto vtrum nō respondere, an demissè respōdere decuit? Ego verò etiā reip. semper interesse putaui, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ, gessissem, splendorem verbis, dignitatemq; retinere: præsertim cùm mihi vni in hac rep. audiente populo Ro. opera mea hanc vrbem, & hanc remp. esse saluam iurato dicere fas fuisset. Exstinctū est iam illud maledictū crudelitatis, quod me, non vt crudelem tyrannū, sed vt mitissimum parentem, omnium ciuium studiis desideratum, repetitum, accersitum vident. Aliud exortū est. Obiicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum.

ſum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? peccati me conſcientia profugiſſe? At id, quod mihi criminis dabatur, nõ modò peccatũ nõ erat, ſed erat res poſt natos homines pulcherrima. Iudicium populi pertimuiſſe? At id nec ꝓpoſitum vllũ fuit, & ſi fuiſſet, duplicatã gloria diſceſſiſſem. Bonorum mihi præſidium defuiſſe? Falſum eſt. Me mortem timuiſſe? Turpe eſt. Dicendum igitur eſt id, quod non dicerem, niſi coactus (nihil enim vmquam de me dixi ſublatius aſciſcendæ laudis cauſſa potius, quàm criminis depellẽdi:) dico igitur, & quàm poſſum maxima voce dico, Cùm omniũ perditorum, & coniuratorum incitata vis, duce tribuno pl. conſulibus auctoribus, afflicto ſenatu, perterritis equitibus Ro. ſuſpenſa ac ſollicita tota ciuitate, non tam in me impetũ faceret, quàm per me in omneis bonos: me vidiſſe, ſi viciſſem, tenueis reip. reliquias, ſi victus eſſem, nullas futuras. Quod cùm iudicaſſem, defleui cõiugis miſeræ diſcidium, liberorum cariſſimorum ſolitudinem, fratris abſentis amantiſſimi, atq; optimi caſum, ſubitas fundatiſſimæ familiæ ruinas (ſed his omnibus rebus vitã antepoſui meorum ciuiũ, remq; publicam condere meo vnius diſceſſu, quàm omniũ interitu occidere malui: ſperaui id, quod accidit, me iacentẽ poſſe à viuis viris fortib. excitari: ſi vnà cum bonis interiiſſem, nullo modo poſſe recreari. Accepi, põtifices, magnum atq; incredibilem dolorẽ, non nego: neq; iſtam mihi aſciſco ſapientiam, quam nonnulli in me requirebãt, qui me animo nimis fracto eſſe, atq; afflicto loquebantur. an ego poteram, cùm à tot rerum tanta varietate diuellerer (quas idcirco prætereo, quòd ne nũc quidẽ ſine fletu commemorare poſſum) infitiari me eſſe hominem, & communem naturæ ſenſum repudiare? tum verò neq; illud meũ factum laudabile, nec beneficium vllum à me in remp. profectum dicerem, ſi quidẽ ea reip. cauſſa reliquiſſem, quibus æquo animo carerem, eamq; animi duritiam, ſicut corporis, quod, cùm vritur, nõ ſentit, ſtuporem potius, quàm virtutem putarem. Suſcipere tantos animi dolores, atq; ea, quæ capta vrbe accidunt victis, ſtante vrbe, vnum perpeti, & iam ſe videre diſtrahi à complexu ſuorum, diſturbari tecta, diripi fortunas, patriæ deniq; cauſſa patriam ipſam amittere, ſpoliari populi Ro. beneficiis ampliſſimis, præcipitari ex altiſſimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos nondum morte

virorum? non veſtra pontifices grauitate abutitur? ex iſto ore, religionis verbũ excidere, aut elabi poteſt? cùm tu eodẽ ore accuſando ſenatum, quòd ſeuerè de religione decerneret, impuriſſimè teterrimeq; violaſti. Aſpicite, aſpicite pontifices, hominem religioſum, & ſi vobis videtur (quod eſt bonorum pontificum) monete eum, modum quendã eſſe religionis, nimium eſſe ſuperſtitioſum non oportere. Quid tibi neceſſe fuit anili ſuperſtitione, homo fanatice, ſacrificium, quod alienæ domi fieret, inuiſere? Quæ autẽ te tanta mentis imbecillitas tenuit, vt nõ putares Deos ſatis poſſe placari, niſi etiam muliebribus religionibus te implicuiſſes? Quem vmquam audiſti maiorum tuorum, qui & ſacra priuata coluerunt, & publicis ſacerdotiis pręfuerunt, cùm ſacrificium Bonæ Deæ fieret, interfuiſſe? neminẽ, ne illum quidem, qui cæcus factus eſt. Ex quo intelligitur multa in vita falſo homines opinari, cùm ille, qui nihil viderat ſciẽs, quod nefas eſſet, lumina amiſit; iſtius, qui non ſolùm aſpectu, ſed etiã inceſto flagitio & ſtupro polluit cæremonias, pœna omnis oculorũ ad cæcitatem mẽtis eſt conuerſa. Hoc autore tam caſto, tam religioſo, tam ſancto, tam pio, poteſtis, pontifices, non commoueri, cùm ſuis dicat ſe manibus domũ ciuis optimi euertiſſe, & eam iiſdẽ manibus conſecraſſe? quæ tua fuit cõſecratio? Tuleram, inquit, vt mihi liceret. Quid? nõ exceperas, vt, ſi quid ius non eſſet rogare, ne eſſet rogatũ? Ius igitur ſtatuetis eſſe, vniuſcuiuſque veſtrûm ſedes, aras, focos, Deos penates, ſubiectos eſſe libidini tribunitiæ? in quem quiſq; per homines cõcitatos irruerit, quem impetu perculerit, huius domũ non ſolùm affligere, quod eſt præſentis inſaniæ, quaſi tempeſtatis repentinæ, ſed etiam in poſterum tempus religione ſempiterna obligare? Equidem ſic accepi, pontifices, in religionibus ſuſcipiendis caput eſſe, interpretari quæ voluntas Deorum immortalium eſſe videatur: nec eſt vlla erga Deos pietas, niſi honeſta de numine eorum, ac mente opinio, cùm expeti nihil ab iis, quod ſit iniuſtum, atq; inhoneſtum, arbitrere. Hominẽ inuenire iſta labes tum, cùm omnia tenebat, neminem potuit, cui ædeis meas addiceret, cui traderet, cui donaret: ipſe, cùm loci illius, cùm ædiũ cupiditate flagraret, ob eamq; cauſſam vnã, vnã iuſta illa rogatione ſua, vir bonus dominum ſe in meis bonis eſſe voluiſſet, tamen illo ipſo in

furore

furore ſuo non eſt auſus meam domum, cuius cupiditate inflãmatus erat, poſſidere: Deos immortaleis exiſtimatis, cuius labore, & conſilio ſua ipſi templa tenuerunt, in eius domum afflictam, & euerſam per vnius hominis ſceleratiſſimi nefarium latrocinium immigrare voluiſſe? Cuius eſt nemo in tanto populo extra cõtaminatam illam, & cruentam P. Clodii manum, qui rem vllam de meis bonis attigerit, qui non pro ſuis opibus in illa tempeſtate defenderit. at, qui aliqua ſe contagione prædæ, ſocietatis, emptionis, contaminauerunt, nullius neq; priuati, neq; publici iudicii pœnã effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem vllam attigit, qui non omnium iudicio ſceleratiſſimus haberetur, Dii immortales domum meam concupiuerunt? iſta tua pulcra Libertas, Deos penates, & familiareis meos lares expulit, vt à te ipſa tamquam in captiuis ſedibus collocaretur? quid eſt ſanctius, quid omni religione munitius, quàm domus vniuſcuiuſq; ciuium? hîc aræ ſunt, hîc foci, hîc Dii penates, hîc ſacræ religionis cæremoniæ continentur: hoc perfugiũ eſt ita ſanctum omnibus, vt inde abripi neminẽ fas ſit. Quo magis eſt furor iſtius ab auribus veſtris repellendus: qui, quæ maiores noſtri religionibus tuta nobis, & ſancta eſſe voluerunt, ea non ſolùm contra religionem labefactauit, ſed etiã ipſius religionis nomine euertit. At quæ Dea eſt? bonam eſſe oportet, quandoquidem eſt abs te dedicata. Libertas, inquit, eſt. Eam tu igitur domi meæ collocaſti, quã ex vrbe tota ſuſtuliſti? Tu, cùm collegas tuos, ſumma poteſtate præditos, negares liberos eſſe; cùm in templum Caſtoris aditus eſſet apertus nemini; cùm hũc clariſſimum virum ſummo genere natum, ſummis populi beneficiis vſum, pontificem, & conſularem, & ſingulari bonitate, & modeſtia præditum (quem quibus oculis aſpicere audeas, ſatis mirari non queo) audiente populo Ro. à pediſequis conculcari iuberes; cùm indemnatũ exturbares priuilegiis tyrannicis irrogatis, cùm principem orbis terræ virum incluſum domi contineres; cùm forũ armatis cateruis perditorum hominum poſſideres; Libertatis ſimulacrũ in ea domo collocabas, quæ domus erat ipſa indicio tui crudeliſſimi dominatus, & miſerrimæ populi Ro. ſeruitutis? Eúmne potiſſimũ Libertas domo ſua debuit pellere, qui niſi fuiſſet, in ſeruorum poteſtatem ciuitas tota veniſſet?

dicium in caussa tam turpi? scilicet is homo sum, qui etiam si caussa esset ignota, dicendo non possem explicare. an eam caussam probare non poteram, cuius tanta bonitas est, vt ea ipsa non modò se, sed etiam me absentem per se probarit? an senatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me reuocandum conuolauerunt: segniores me præsente ad me retinendum, & conseruandum fuissent in ea caussa, quam ipse iam parricida talē dicat fuisse, vt me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem exspectatum, atq; reuocatū queratur? An verò in iudicio periculi nihil fuit, priuilegium pertimui, ne, mihi præsenti, si multa irrogaretur, nemo intercederet? tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda resp. à magistratibus? quid? si vocatæ tribus essent, proscriptionem, nō dicam in me, ita de sua salute merito, sed omnino in illo ciue comprobauissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ coniuratorum, tuiq; perditi milites, atque egentes, & noua vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui, cùm eorum omnium crudelitati, scelerīq; cessissem, ne absens quidem luctu meo menteis illorum satiare potui. Quid enim? vos vxor mea misera violarat? quam vexauistis, raptauistis, omni crudelitate lacerauistis. quid mea filia? cuius fletus assiduus, sordésque lugubres vobis erant iucundæ, ceterorum omnium menteis oculósque flectebant. quid paruus filius? quem quamdiu abfui, nemo nisi lacrymantem confectúmq; vidit: quid fecerat, quòd eum toties per insidias interficere voluistis? quid frater meus? qui cùm aliquanto post meum discessum ex prouincia venisset, neq; sibi viuendum, nisi me restituto, putaret, cùm eius mæror, squalor incredibilis, & inauditus omnibus mortalibus miserabilis videbatur, quoties ex vestro ferro, ac manib. est elapsus? Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me, ac meos adhibuistis? qui parietibus, qui tectis, qui columnis, ac postibus meis horrificum quoddam, & nefarium omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cùm post meum discessum omnium locupletū fortunas, omnium prouinciarū fructus, & tetrarcharum ac regum bona, spe, & auaritia deuorasses, argenti & supellectilis meæ cupiditate esse cæcatum: non existimo, Campanum illum consulē cum saltatore collega, cùm alteri totā Achaiā,

Thessaliam, Bœotiã, Greciam, Macedoniam, omnemq; Barbariam, bona ciuium Rom. condonasses; alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas, pacatissimasq; genteis, ad diripiendum tradidisses; illos tam cupidos liminum meorum, & columnarum, & valuarum fuisse. Neq; porrò illa manus, copiæq; Catilinæ, cæmentis, ac tegulis meorum tectorum se famem suam expleturas putauerunt. sed, vt hostium vrbes, nec omnium hostium, verùm eorum quibuscum acerbum bellum, intestinúmq; suscepimus, non præda adducti, sed odio solemus exscindere, quòd in quos propter eorũ crudelitatem inflammatæ mentes nostræ fuerunt, cùm horum etiã tectis, ac sedib. residere aliquod bellum semper videtur.

* * *

Nihil erat latum de me: non adesse eram iussus: non citatus fueram: eram etiã tuo iudicio ciuis incolumis: cùm domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem transferebatur: senatum consules vetabant: columnæ marmoreæ ex ædibus meis inspectante populo Romano ad socerum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis non modò instrumentum aut ornamenta villæ, sed etiam arbores transferebantur: cùm ipsa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ? sed odio, & crudelitate funditus euerteretur. domus ardebat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio: consules epulabantur, & in coniuratorum gratulatione versabantur: cùm alter se Catilinæ delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hãc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, à bonorum omnium ceruicibus depuli, omnémque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborũ, quæ inueterata compresso odio, atque tacito iam erumpebat, nacta tam audaces duces, excepi meo corpore: in me vno cõsulares faces iactæ manibus tribunitiis: in me omnia, quæ ego quondam retuderam, coniurationis nefariæ tela adhæserunt. Quòd si, vt multis fortissimis viris placuit, vi, & armis cõtra vim decertare voluissem, aut vicissem cum magna internecione improborum, sed tamen ciuium, aut interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, vnà cũ rep. concidissem. Videbã, viuo senatu, populóq; Rom. celerem mihi summa cum dignitate reditũ: nec intelligebam

fieri diutius posse, vt mihi non liceret esse in ea repub. quam ipse seruassem. quod si non liceret, audieram, & legeram clarissimos nostræ ciuitatis viros, se in medios hosteis ad perspicuam mortem pro salute exercitus iniecisse: ego pro salute reipubl. vniuersæ dubitarem? hoc meliore condicione esse, quàm Decii, quòd illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem. Itaq; infractus furor tuus inaneis faciebat impetus. omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat. non erat in tam immani iniuria, tantisq; ruinis nouæ crudelitati locus. Cato fuerat proximus (quid ageres, non erat) vt qui modus omnibus moribus fuerat, idem esset iniuriæ. quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam. præda perierit: alia non deerit: hunc modò amandandum esse. Sic M. Cato inuisus, quasi per beneficium Cyprum relegatur. eiiciũtur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum, alter per honestissimam calamitatem. Atque, vt sciatis, non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse, me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se conuertit, quo auctore, quo adiutore, in concionibus, ea quę gerebat omnia, quæq; gesserat, se fecisse, & facere dicebat. Cn. Pompeium, quem omnium iudicio longè principem esse ciuitatis videbat, diutius furori suo veniam daturum non arbitrabatur. Qui ex eius custodia per insidias regis amici filium hostem captiuum surripuisset, & ea iniuria virum fortissimum lacessisset, sperauit iisdem se copiis cum illo posse cõfligere, quibuscum ego noluissem bonorum periculo dimicare: & primo quidem adiutorib. consulibus: postea fregit fœdus Gabinius: Piso tamen in fide mansit. Quas iste tũ cædeis, quas lapidationes, quas fugas fecerit, quàm facile ferro, quotidianisque insidiis, cùm iam à firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro, curiáque priuarit, domumque coniecerit, vidistis. Ex quo iudicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens, & congregata, cùm hæc Cn. Pompeium terruerit iam distracta, & exstincta. Hoc vidit in sententia dicenda kal. Ianuariis vir prudentissimus, & cùm reipub. tum mihi, tum etiam veritati amicissimus L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consuluisse reip. cessisse tempestati, amiciorem vobis, ceterisque

terisque ciuibus, quàm mihi ac meis exstitisse, vi, armis, dissensione hominum ad cædem instituta, nouoq; dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri, nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia contra leges, moresque maiorum temere, turbulente, per vim, per furorē esse gesta. Quòd si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum vtrumq; cùm fieret, non oportere, vt de me lex ferretur, decerni, ne illa, quæ nulla esset, esse lex iudicaretur. Sententia verior, grauior, vtilior, melior reip. nulla esse potuit. hominis enim scelere, & furore notato, similis à repub. labes in posterum demouebatur. Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosq; pontifices, qui me vestris sententiis auctoritatibusq; defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando inuidia redūdaret, si sine populi iudicio restituti videremur. Eodemq; consilio M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiā secutus est, vt vos de mea domo statueretis: non quòd dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil iure esset actum, sed ne quis oriretur aliquando in tanta vbertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam nullam esse, quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties iudicauit: quoniam quidem scripto illo istius sententiam dicere vetabatur. Atq; hanc rem par illud simile Piso, & Gabinius vidit. homines legum iudiciorumq; metuentes, cùm frequentissimus senatus eos, vt de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. erat hoc verum. nam impediebantur, verùm ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque priuatus, neque consul legem esse vnquam putasti. nam tribunis pleb. referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex kalend. Ianuariis, quoad perfecta res est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi à P. Clodio iudicarent Piso & Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodii, cùm de me ad senatum tecum vna retulit, iudica-

uit. Sed iſti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras obſeruarunt? Senatus quidem, cuius eſt grauiſſimum iudicium de iure legum, quotieſcumq; de me conſultus eſt, toties eam nullam eſſe iudicauit. Quod idem tu, Lentule, vidiſti in ea lege, quam de me tuliſti. Nam non eſt ita latum, vt mihi Romã venire liceret, ſed vt venirem. Non enim voluiſti id, quod licebat, ferre vt liceret, ſed me ita eſſe in republ. magis vt accerſitus imperio populi Romani viderer, quàm ad adminiſtrandam ciuitatem reſtitutus. Hunc tu etiam, pernicioſa peſtis, exſulem appellare auſus es, cùm tantis ſceleribus eſſes, & factis notatus, vt omnem locum quo adiſſes, exſiliis ſimillimum redderes? quid eſt enim exſul? ipſum per ſe nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur eſt turpe? re vera, cùm eſt pœna peccati, opinione autem hominum, etiam ſi eſt pœna damnati. Vtrum igitur peccato meo exſulis nomen ſubeo, an re iudicata? peccato? iam neque tu id dicere audes, quem iſti ſatellites tui felicem Catilinã nominant, neq; quiſquam eorum, qui ſolebant. non modò iam nemo eſt tam imperitus, qui ea, quæ geſſi in conſulatu, peccata eſſe dicat, ſed nemo eſt tã inimicus patriæ, qui nõ meis conſiliis patriam conſeruatam eſſe fateatur. Quod enim eſt in terris commune tantum, tantulúmve concilium, quod non de meis rebus geſtis ea, quæ mihi eſſent optatiſſima, & pulcherrima, iudicarit? Summum populi Rom. populorúmque, & gentium omnium, ac regum conſilium ſenatus decreuit, vt omnes, qui rempubl. ſaluam eſſe vellent, ad me vnũ defendẽdum venirent: oſtenditque, nec ſtare potuiſſe remp. ſi ego non fuiſſem reſtitutus, nec futuram eſſe vllam, ſi non rediiſſem. Proximus eſt huic dignitati ordo equeſter: omnes omnium publicanorum ſocietates de meo conſulatu, ac de meis rebus geſtis ampliſſima, atque ornatiſſima decreta fecerunt. Scribæ, qui nobiſcum in rationibus, monumentiſque publicis verſantur, non obſcurum de meis in rempubl. beneficiis ſuum iudicium, decretúmq; eſſe voluerunt. Nullum eſt in hac vrbe collegium, nulli pagani, aut montani (quoniam plebi quoque vrbanæ maiores noſtri conuenticula, & quaſi conſilia quædam eſſe voluerunt) qui non ampliſſimè, non modò de ſalute mea, ſed etiam de dignitate decreuerint. Nã quid ego illa diuina, atq; immortalia munici-

piorum

piorum, & coloniarũ, & totius Italiæ decreta cõmemorem? quibus tamquam gradibus mihi videor in cælum aſcendiſſe, non ſolùm in patriam reuertiſſe. Ille verò dies quis fuit, cùm te P. Lentulẽ, legem de me ferentem populus Rom. ipſe vidit, ſenſitque quantus, & quanta dignitate eſſes? conſtat enim nullis vmquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto ſplendore omnis generis hominum ætatum, ordinum floruiſſe. Omitto ciuitatum, nationum, prouinciarum, regum, orbis deniq; terrarum de meis in omneis mortaleis meritis vnum iudicium, vnumque conſenſum: aduentus meus, atque introitus in vrbem qui fuit? vtrum me patria ſic accepit, vt lucem ſalutémq; redditam ſibi, ac reſtitutam accipere debuit, an vt crudelem tyrannum? quod vos Catilinę gregales de me dicere ſolebatis. Itaq; ille vnus dies, quo die me populus Rom. à porta in Capitolium, atque inde domum ſua celebritate, lætitiaque comitatum honeſtauit, tantæ mihi iucunditati fuit, vt tua mihi conſcelerata illa vis non modò non propulſanda, ſed etiam emenda fuiſſe videatur. Quare illa calamitas (ſi ita eſt appellanda) excuſſit hoc genus totum maledicti, ne quiſquam audeat iam reprehendere conſulatum meum, tot, tantis, tam ornatis iudiciis, teſtimoniis, auctoritatibus comprobatum. Quod ſi in iſto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum obiectas, ſed etiam laudem illuſtras meam, quid te aut fieri, aut fingi dementius poteſt? vno enim maledicto bis à me patriam ſeruatam eſſe concedis: ſemel cùm id feci, quod omnes non negent immortalitati, ſi fieri poteſt, mandandum, tu ſupplicio puniendum putaſti: iterum, cùm tuum, multorumq; propter te inflammatũ in bonos omneis impetũ meo corpore excepi, ne eam ciuitatẽ, quam ſeruaſſem inermis, armatus in diſcrimen adducerem. Eſto: non fuit in me pœna vlla peccati: at fuit iudicii. cuius? quis me vmquã vlla lege interrogauit? quis poſtulauit? quis diem dixit? Poteſt igitur damnati pœnam ſuſtinere indemnatus? hoc tribunitium eſt? hoc populare eſt? quamquam vbi tu te popularem, niſi cùm pro populo feciſti, potes dicere? Sed cùm hoc iuris à maiorib. proditũ ſit, vt nemo ciuis Rom. aut libertatẽ, aut ciuitatẽ poſſit amittere, niſi ipſe auctor factus ſit: quod tu ipſe potuiſti in tua cauſſa diſcere, (credo enim, quamquã in illa adoptione

legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatũ, auctórne esses, vt in te P. Fonteius vitæ necisq; potestatem haberet, vt in filio) quæro si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id xxx. curiæ iussissent, num id iussum esset ratum? certè non. quid ita? quia ius à maioribus nostris, qui non fictè, & fallaciter populares, sed verè, & sapienter fuerunt, ita comparatum est, vt ciuis Rom. libertatem nemo posset inuitus amittere. Quin etiam si decemuiri sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamen quotiescumque vellet quis, hoc in genere se rem iudicatam referre posse voluerunt. Ciuitatem verò nemo vmquam vllo populi iussu amittet inuitus. Qui ciues Rom. in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc est, mutandi soli caussa venerant. Id autẽ vt esset faciundum, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. Populus Romanus L. Sulla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis ciuitatem ademit: ademit iisdem agros. de agris ratũ est (fuit enim populi potestas) de ciuitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerũt. Hanc verò Volaterranis, cùm etiam tum essent in armis, L. Sulla victor republica recuperata, comitiis centuriatis ciuitatem eripere non potuit, hodieque Volaterrani non modò ciues, sed etiam optimi ciues, fruuntur nobiscũ simul hac ciuitate: consulari homini P. Clodius euersa republ. ciuitatem adimere potuit, concilio aduocato, conductis operis non solùm egentium, sed etiam seruorum, Sedulio principe, qui se illo die confirmauit Romæ non fuisse? quòd si non fuit, quid te audacius, qui in eius nomen incideris? quid desperatius, qui ne ementiendo quidẽ potueris auctorem adumbrare meliorem? sin autem is primus sciuit, quod facile potuit propter inopiam tecti in foro pernoctans, cur non iuret se Gadibus fuisse, cùm tu te fuisse Interamnę probaueris? Hoc tu igitur, homo popularis, iure munitam ciuitatem, & libertatem nostram putas esse oportere, vt si tribuno pl. rogante, Velitis, iubeatísve, Sedulii centum se velle, & iubere dixerint, possit vnusquisq; nostrûm amittere ciuitatẽ? Tum

igitur

igitur maiores nostri populares non fuerunt, qui de ciuitate, & libertate ea iura sanxerũt, quæ nec vis temporum, nec potentia magistratuum, nec res tum iudicata, nec denique vniuersi populi Rom. potestas, quæ ceteris in rebus est maxima, labefactare possit. at tu etiam ereptor ciuitatis, legem de iniuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menulæ per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit, vt locus ipse in tua tanta iniuria legem, & inscriptionem statuæ refelleret. Quæ res municipibus Anagninis ornatissimis multo maiori dolori fuit, quàm quæ idem ille gladiator scelera Anagniæ fecerat. Quid? si ne scriptum quidem vmquam est ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat sciuisse: tu huius, vt acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris? Sed tametsi nihil de me tulisti, quo minus essem non modò in ciuium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Rom. collocauerunt, tamẽne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides iudiciis senatus, populi Rom. totius Italiæ honestatum? quem ne tum quidem, cùm aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? vbi enim tuleras, vt mihi aqua & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit, homines seditiosissimi de optimis, ac fortissimis ciuibus: non vt esset interdictum, quod fieri non poterat, tulerunt, sed vt interdiceretur. Vbi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibusdam damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Quære hoc ex Clodio scriptore legum tuarum. iube adesse: latitat omnino: sed si requiri iusseris, inuenient hominem apud sororem tuam occultantem se capite demisso. Sed si patrem tuum ciuẽ medius fidius egregium, dissimilemque vestri, nemo vmquam sanus exsulem appellauit, qui cum de eo tribunus pleb. promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum, si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum: in me, cui dies dicta numquam est, qui reus nõ fui, qui numquam sum à tribuno pleb. citatus damnati pœna esse potuit, ea præsertim, quæ ne in ipsa quidẽ rogatione perscripta est? At vide, quid intersit inter illum iniquissimum patris tui ca-

ſum, & hanc fortunam condicionemque noſtram. patrem tuum, ciuem optimum, clariſſimi viri filium, qui ſi viueret, qua ſeueritate fuit, tu profectò non viueres, L. Philippus cenſor auunculum ſuum præteriit in recitando ſenatu. nihil enim poterat dicere, quare rata non eſſent, quæ erant acta in ea rep. in qua ſe illis ipſis temporibus cenſorem eſſe voluiſſet. me L. Cotta, homo cenſorius, in ſenatu iuratus dixit, ſe, ſi cenſor tum eſſet, cùm ego aberam, meo loco ſenatorem recitaturum fuiſſe. Quis in meum locum iudicem ſubdidit? quis meorum amicorum teſtamentum diſceſſu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quòd & ſi adeſſem? quis me nõ modò ciuis, ſed ſocius recipere contra tuam legem, & iuuare dubitauit? denique vniuerſus ſenatus multo ante, quàm eſt lata lex, dè me gratias agendas cenſuit ciuitatibus iis, quæ M. Tullium. tantúmne? immo etiam ciuem optimè de rep. meritum recepiſſent. & tu vnus peſtifer ciuis, eum reſtitutum negas eſſe ciuem, quem eiectum vniuerſus ſenatus non modò ciuem, ſed etiam egregium ciuem ſemper putauit? At verò, vt annales populi Rom. & monumenta vetuſtatis loquuntur, cenſor ille Quinctius, & M. Furius Camillus, & M. Seruilius Ahala, cùm eſſent optimè de repub. meriti, tamen populi incitati vim, iracundiamq; ſubierunt, damnatiq; comitiis centuriatis cùm in exſilium profugiſſent, rurſus ab eodem populo placato ſunt in ſuam priſtinam dignitatem reſtituti. Quòd ſi iis damnatis non modò non imminuit calamitas clariſſimi nominis gloriam, ſed etiam honeſtauit (nam etſi optabilius eſt, curſum vitæ conficere ſine dolore, & ſine iniuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert, deſideratum eſſe à ſuis ciuibus, quàm omnino numquam eſſe violatũ) mihi ſine vllo iudicio populi profecto, tũ ampliſſimis omnium iudiciis reſtituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit? Fortis, & conſtans in optima ratione ciuis P. Popillius ſemper fuit: tamen eius in omni vita nihil eſt ad laudem illuſtrius, quàm calamitas ipſa. quis enim iam meminiſſet, eum bene de repub. meritum, niſi & ab improbis expulſus eſſet, & per bonos reſtitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia cenſura, omnis vita plena grauitatis, tamẽ huius viri laudem ad ſempiternam memoriam temporis calamitas propagauit. Quòd ſi & illis, qui

qui expulsi sunt iniquè, sed tamen legibus, reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio ciuitatis, inimicorum iniuria probro non fuit: in me, qui profectus sum integer, abfui simul cum repub. redii maxima cum dignitate, te viuo, fratre tuo altero consule reducente, altero prætore petente, tuum scelus meum probrum putas esse oportere? Ac si me populus Roman. incitatus iracundia aut inuidia è ciuitate eiecisset, idemque postea mea in rempub. beneficia recordatus se collegisset, temeritatem atq; iniuriam suam restitutione mea reprehendisset; tamen profectò nemo tam esset amens, qui mihi populi tale iudicium nō dignitati potius, quàm dedecori, putaret esse oportere. Nunc verò cùm me in iudicium populi nemo omnium vocarit, condemnari non potuerim, qui accusatus non sim; denique ne expulsus quidem ita sim, vt si contenderem, superare non possem; contraq; à populo Rom. semper sim defensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare quisquam mihi se ipsa populari ratione anteponat? An tu populum Roman, esse illum putas, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, vt vim afferant magistratibus? vt obsideant senatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, nisi tabernis clausis, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Sergios præfeceras. O speciem, dignitatemq; populi Rom. quam reges, quam nationes exteræ, quā gentes vltimę pertimescunt, multitudinem hominum ex seruis cōductis, ex facinorosis, ex egentibus cōgregatam. Illa fuit pulchritudo populi Ro. illa forma, quam in campo vidisti tum, cùm etiam tibi contra senatus, totiusq; Italiæ auctoritatem, & studium dicendi potestas fuit. Ille, ille populus est dominus regum, victor, atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti, tum, cùm omnes principes ciuitatis, omnes ordinum, atq; ætatum omnium, suffragium se non de ciuis, sed de ciuitatis salute ferre censebant, cùm deniq; homines in campū non tabernis, sed municipiis clausis venerunt. Hoc ego populo, si tum consules aut fuissent in rep. aut omnino nō fuissent, nullo labore, tuo præcipiti furori, atq; impio sceleri restitissem: sed publicam caussam contra vim armatam,

sine populi præsidio suscipere nolui: non quo mihi P. Scipionis fortissimi viri vis intima priuati hominis displiceret: sed Scipionis factū statim P. Mucius consul, qui in gerenda rep. putabatur fuisse segnior, gesta, multis senatuscōsultis, non modò defendit, sed etiam ornauit: mihi aut, te interfecto, cum consulibus, aut te viuo, & tecum, & cum illis, armis decertandum fuit. Erant eo tempore multa etiā alia metuenda. ad seruos medius fidius res peruenisset: tantum homines impios ex vetere illa coniuratione iniustum nefariis mentibus bonorum odium retinebat. Hîc tu me etiam glorari vetas. negas esse ferēda, quæ soleam de me prædicare: & homo facetus inducis etiam sermonem vrbanū, ac venustum, me dicere solere, esse me Iouem, eundemq; dictitare, Mineruam esse sororem meā. Non tam insolens sum, qui Iouem esse me dicam, non tam ineruditus, qui Mineruam Iouis sororem meam esse sororem existimem: sed tamen ego mihi sororem virginem ascisco: tu sororem tuam virginem esse non siuisti. Sed vide ne tu te debeas Iouem dicere, quod tu iure eandem sororem, & vxorem appellare possis. Et quoniam hoc reprehendis, quod solere me dicas de me ipso gloriosus prædicare, quis vmquam audiuit, cùm ego de me, nisi coactus ac necessariò dicerem? nam si, cùm mihi furta, largitiones, libidines obiiciuntur, ego respondere soleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam esse conseruatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari, quàm de obiectis non cōfiteri. Sed si mihi ante hæc durissima reip. tempora nihil vmquam aliud obiectū est nisi crudelitas illius temporis, cùm à patria perniciem depuli, quid? me huic maledicto vtrum nō respondere, an demissè respōdere decuit? Ego verò etiā reip. semper interesse putaui, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ, gessissem, splendorem verbis, dignitatemq; retinere: pſertim cùm mihi vni in hac rep. audiente populo Ro. opera mea hanc vrbem, & hanc remp. esse saluam iurato dicere fas fuisset. Exstinctū est iam illud maledictū crudelitatis, quod me, non vt crudelem tyrannū, sed vt mitissimum parentem, omnium ciuium studiis desideratum, repetitum, accersitum vident. Aliud exortū est. Obiicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum.

sum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? peccati me conscientia profugisse? At id, quod mihi criminis dabatur, nō modò peccatū nō erat, sed erat res post natos homines pulcherrima. Iudicium populi pertimuisse? At id nec ꝓpositum vllū fuit, & si fuisset, duplicatā gloriā discessissem. Bonorum mihi præsidium defuisse? Falsum est. Me mortem timuisse? Turpe est. Dicendum igitur est id, quod non dicerem, nisi coactus (nihil enim vnquam de me dixi sublatius asciscendæ laudis caussa potius, quàm criminis depellēdi:) dico igitur, & quàm possum maxima voce dico, Cùm omniū perditorum, & coniuratorum incitata vis, duce tribuno pl. consulibus auctoribus, afflicto senatu, perterritis equitibus Ro. suspensa ac sollicita tota ciuitate, non tam in me impetū faceret, quàm per me in omneis bonos: me vidisse, si vicissem, tenueis reip. reliquias, si victus essem, nullas futuras. Quòd cùm iudicassem, defleui cōiugis miseræ discidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi, atq; optimi casum, subitas fundatissimæ familiæ ruinas (sed his omnibus rebus vitā anteposui meorum ciuiū, remq; publicam condere meo vnius discessu, quàm omniū interitu occidere malui: speraui id, quod accidit, me iacentē posse à viuis viris fortib. excitari: si vnà cum bonis interiissem, nullo modo posse recreari. Accepi, pōtifices, magnum atq; incredibilem dolorē, non nego: neq; istam mihi ascisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebāt, qui me animo nimis fracto esse, atq; afflicto loquebantur. an ego poteram, cùm à tot rerum tanta varietate diuellerer (quas idcirco prætereo, quòd ne nūc quidē sine fletu commemorare possum) infitiari me esse hominem, & communem naturæ sensum repudiare? tum verò neq; illud meū factum laudabile, nec beneficium vllum à me in temp. profectum dicerem, si quidē ea reip. caussa reliquissem, quibus æquo animo carerem, eamq; animi duritiam, sicut corporis, quod, cùm vritur, nō sentit, stuporem potius, quàm virtutem putarem. Suscipere tantos animi dolores, atq; ea, quæ capta vrbe accidunt victis, stante vrbe, vnum perpeti, & iam se videre distrahi à complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriæ deniq; caussa patriam ipsam amittere, spoliari populi Ro. beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos nondum morte

complorata arbitria petēteis funeris; hæc omnia subire conseruandorum ciuium caussa, atq; ita, vt dolenter absis, non tā sapiens, quàm ii, qui nihil curāt, sed tam amans tuorū, ac tui, quàm cōmunis humanitas postulat, ea laus p̄clara, ac diuina. Nam qui ea, quæ numquā cara atq; iucunda duxit, æquo animo reip. caussa deserit, nullam beneuolentiā insignem in remp. declarat: qui autem ea relinquit reip. caussa, a quibus cum summo dolore diuellitur, ei patria cára est, cuius salutē caritati anteponit suorum. Quare disrumpatur licet ista furia, atq; audiat hæc ex me, quoniam lacessiuit: bis seruaui, vt consul togatus armatos vicerim, priuatus consulibus armatis cesserim. Vtriusq; temporis fructum tuli maximum: superioris, quòd ex senatus auctoritate, & senatum, & omneis bonos meę salutis caussa mutata veste vidi: posterioris, quòd & senatus, & populus Ro. & omnes mortales, & priuatim, & publicè iudicarunt, sine meo reditu rempu. saluam esse non posse. Sed hic meus reditus, pontifices, vestro iudicio continetur. nam si vos me in meis ædibus collocatis, id quod in omni mea caussa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisq; fecistis, video me plane, ac sentio restitutū. sin mea domus non modò mihi non redditur, sed etiam monumentum prębet inimico doloris mei, sceleris sui, publicę calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potius, quàm pœnam sempiternam putet? In cōspectu præterea totius vrbis domus est mea, pontifices: in qua si manet illud non monumentū vrbis, sed sepulcrum inimico nomine inscriptum, demigrandū potius aliquò est, quàm habitandum in ea vrbe, in qua trophæa & de me, & de repub. videam constituta. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, vt cuius vrbis seruatorem me esse senatus omniū assensu toties iudicarit, in ea possim intueri domum meā euersam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, & ab eodem exstructam, & positam in oculis ciuitatis, ne vmquā conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii regnum appetentis domus est complanata. ecquid aliud æquum accidisse Melio populus Rom. iudicauit? nomine ipso Æquimelii stultitia pœna comprobata est. Sp. Cassii domus ob eādem caussam euersa, atq; in eodem loco ædes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est, & euersa, vt illiꝰ facinus

memo-

memoria, & nomine loci notaretur. M.Manlius cùm ab aſcẽſu Capitolii Gallorum impetum repuliſſet, non fuit contentus beneficii ſui gloria, regnum appetiſſe eſt iudicatus: ergo eius domum euerſam duobus lucis cõueſtitam videtis. Quã igitur maiores noſtri ſceleratis ac nefariis ciuibus maximã pœnam conſtitui poſſe arbitrati ſunt, eandem ego ſubibo, ac ſuſtinebo, vt apud poſteros noſtros, non exſtinctor coniurationis, & ſceleris, ſed auctor, & dux fuiſſe videar? Hãc verò, pontifices, labem turpitudinis, & incõſtantiæ poterit populi Roma. dignitas ſuſtinere, viuo ſenatu, vobis principibus publici conſilii, vt domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fuluii Flacci ad memoriã pœnæ publicè conſtitutæ coniuncta eſſe videatur? M.Flaccus, quia cum C. Graccho contra ſalutem reip. fecerat, & ſenatus ſententia eſt interfectus, & eius domus euerſa, & publicata eſt: in qua porticum poſt aliquãto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. iſta autem fax, ac furia patriæ cùm vrbem Piſone, & Gabinio ducibus cepiſſet, occupaſſet, teneret, vno eodemq; tempore & clariſſimi viri mortui monumenta delebat, & meam domum cum M.Flacci domo coniungebat: vt qua pœna ſenatus affecerat euerſorem ciuitatis, eadem iſte, oppreſſo ſenatu, afficeret eũ, quem P.C. cuſtodem patriæ iudicaſſent. Hanc verò in Palatio, atq; in pulcherrimo vrbis loco porticum eſſe patiemini, furoris tribunitii, ſceleris conſularis, crudelitatis coniuratorum, calamitatis reipublicæ, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium ſempiternam? Quam porticum pro amore, quem habetis in rempub. & ſemper habuiſtis nõ modò ſententiis, ſed, ſi opus eſſet, manibus veſtris diſturbare cuperetis. Niſi quem forte illius caſtiſſimi ſacerdotis ſuperſtitioſa dedicatio deterret. O rem, quam homines ſoluti à cura, & liberati ridere non deſinant, triſtiores autem ſine maximo dolore audire non poſſint! P.ne Clodius, qui ex põtificis maximi domo religionẽ eripuit, is in meam intulit? hunc, inquam, etiam, vos, qui eſtis antiſtites cæremoniarum, & ſacrorum, auctorem habetis, & magiſtrũ publicæ religionis? O Dii immortales (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius veſtra ſacra curat? veſtrum numen horret? res omnes humanas religione veſtra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adſunt, ſummorum

virorum? non vestra pontifices grauitate abutitur? ex isto ore, religionis verbū excidere, aut elabi potest? cùm tu eodē ore accusando senatum, quòd seuerè de religione decerneret, impurissimè teterrimeq; violasti. Aspicite, aspicite pontifices, hominem religiosum, & si vobis videtur (quod est bonorum pontificum) monete eum, modum quendā esse religionis, nimium esse superstitiosum non oportere. Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod alienæ domi fieret, inuisere? Quæ autē te tanta mentis imbecillitas tenuit, vt nō putares Deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? Quem vmquam audisti maiorum tuorum, qui & sacra priuata coluerunt, & publicis sacerdotiis præfuerunt, cùm sacrificium Bonæ Deæ fieret, interfuisse? neminē, ne illum quidem, qui cæcus factus est. Ex quo intelligitur multa in vita falsò homines opinari, cùm ille, qui nihil viderat sciēs, quod nefas esset, lumina amisit; istius, qui non solùm aspectu, sed etiā incesto flagitio & stupro polluit cæremonias, pœna omnis oculorū ad cæcitatem mētis est conuersa. Hoc autore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoueri, cùm suis dicat se manibus domū ciuis optimi euertisse, & eam iisdē manibus consecrasse? quæ tua fuit cōsecratio? Tuleram, inquit, vt mihi liceret. Quid? nō exceperas, vt, si quid ius non esset rogare, ne esset rogatū? Ius igitur statuetis esse, vniuscuiusque vestrûm sedes, aras, focos, Deos penates, subiectos esse libidini tribunitiæ? in quem quisq; per homines cōcitatos irruerit, quem impetu perculerit, huius domū non solùm affligere, quod est præsentis insaniæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare? Equidem sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis caput esse, interpretari quæ voluntas Deorum immortalium esse videatur: nec est vlla erga Deos pietas, nisi honesta de numine eorum, ac mente opinio, cùm expeti nihil ab iis, quod sit iniustum, atq; inhonestum, arbitrere. Hominē inuenire ista labes tum, cùm omnia tenebat, neminem potuit, cui ædeis meas addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse, cùm loci illius, cùm ædiū cupiditate flagraret, ob eamq; caussam vnā, vnā iusta illa rogatione sua, vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset, tamen illo ipso in

furore

furore ſuo non eſt auſus meam domum, cuius cupiditate inflãmatus erat, poſſidere: Deos immortaleis exiſtimatis, cuius labore, & conſilio ſua ipſi templa tenuerunt, in eius domum afflictam, & euerſam per vnius hominis ſceleratiſſimi nefarium latrocinium immigrare voluiſſe? Cuius eſt nemo in tanto populo extra cõtaminatam illam, & cruentam P. Clodii manum, qui rem vllam de meis bonis attigerit, qui non pro ſuis opibus in illa tempeſtate defenderit. at, qui aliqua ſe contagione prædæ, ſocietatis, emptionis, contaminauerunt, nullius neq; priuati, neq; publici iudicii pœnã effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem vllam attigit, qui non omnium iudicio ſceleratiſſimus haberetur, Dii immortales domum meam concupiuerunt? iſta tua pulcra Libertas, Deos penates, & familiareis meos lares expulit, vt à te ipſa tamquam in captiuis ſedibus collocaretur? quid eſt ſanctius, quid omni religione munitius, quàm domus vniuſcuiuſq; ciuium? hîc aræ ſunt, hîc foci, hîc Dii penates, hîc ſacræ religionis cæremoniæ continentur: hoc perfugiũ eſt ita ſanctum omnibus, vt inde abripi neminẽ fas ſit. Quo magis eſt furor iſtius ab auribus veſtris repellendus: qui, quæ maiores noſtri religionibus tuta nobis, & ſancta eſſe voluerunt, ea non ſolùm contra religionem labefactauit, ſed etiã ipſius religionis nomine euertit. At quæ Dea eſt? bonam eſſe oportet, quandoquidem eſt abs te dedicata. Libertas, inquit, eſt. Eam tu igitur domi meæ collocaſti, quã ex vrbe tota ſuſtuliſti? Tu, cùm collegas tuos, ſumma poteſtate præditos, negares liberos eſſe; cùm in templum Caſtoris aditus eſſet apertus nemini; cùm hũc clariſſimum virum ſummo genere natum, ſummis populi beneficiis vſum, pontificem, & conſularem, & ſingulari bonitate, & modeſtia præditum (quem quibus oculis aſpicere audeas, ſatis mirari non queo) audiente populo Ro. à pediſequis conculcari iuberes; cùm indemnatũ exturbares priuilegiis tyrannicis irrogatis, cùm principem orbis terræ virum incluſum domi contineres; cùm forũ armatis cateruis perditorum hominum poſſideres; Libertatis ſimulacrũ in ea domo collocabas, quæ domus erat ipſa indicio tui crudeliſſimi dominatus, & miſerrimæ populi Ro. ſeruitutis? Eúmne potiſſimũ Libertas domo ſua debuit pellere, qui niſi fuiſſet, in ſeruorum poteſtatem ciuitas tota veniſſet?

At vnde inuenta est ista Libertas? quæsiui enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuisse dicitur. eius non longè à Tanagris simulacrum è marmore in sepulcro positum fuit. hoc quidam homo nobilis non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportauit. etenim cogitarat omneis superiores muneris splendore superare. Itaq; omnia signa, tabulas ornamentorũ quod superfuit in fanis, & cõmunibus locis, tota è Græcia, atq; insulis omnibus honoris populi Ro. caussa sanè frugaliter domũ suã deportauit. Is posteaquã intellexit, posse se, interuersa ædilitate, à L. Pisone consule ꝑtorem renuntiari, si modò eadẽ prima littera cõpetitorem habuisset aliquem, ædilitatem duob. in locis, partim in area, partim in hortis suis collocauit: signũ de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signũ magis istorum quàm publicæ Libertatis. Hãc Deam quisquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentũ sepulchri, à fure sublatam, à sacrilego collocatam? hæc me domo mea pellet? hæc vltrix afflictæ ciuitatis, reipub. spoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod positum est, vt esset indiciũ oppressi senatus ad memoriam sempiternam turpitudinis? O Q. Catule (patrémne appellem, an filiũ? recentior memoria filii est, & cum rebus meis gestis cõiunctior) tantúmne te fefellit, cùm mihi summa, & quotidie maiora præmia in rep. fore putabas? negabas fas esse, duos consules esse in hac ciuitate inimicos reip. duo sunt inuenti, qui senatum tribuno furenti constrictũ traderent, qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse edictis, atq; imperio vetarẽt, quibus spectantibus, domus mea disturbaretur, diriperetur, q deniq; ambustas fortunarũ mearum reliquias suas in domos cõportari iuberent. Venio nunc ad patrẽ. tu Q. Catule, M. Fuluii domum, cùm is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarũ esse voluisti, vt eius qui perniciosa reip. consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum, ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cùm is tribunus pl. qui auctoritatẽ senatus, iudicium bonorũ omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modò inspectantibus, verùm adiuuantibus disturbaret, euerteret, idq; cũ eius ciuis, qui rempub. ex senatus auctoritate consul defendisset, domo con-

coniungeret: nónne respõderes, id, nisi euersa ciuitate, accidere non posse? At videte hominis intolerabilem audaciam cum proiecta quadam, & effrenata cupiditate. Monumentũ iste numquam, aut religionem vllam excogitauit: habitare laxè, & magnificè voluit, duasq; & magnas, & nobileis domos coniungere. eodẽ puncto temporis, quo meus discessus isti caussam cędis eripuit, à Q. Seio contendit, vt sibi domum venderet: cùm ille id negaret, primò se luminibus eius esse obstructurum minabatur. affirmabat Postumius, se viuo illam domum istius numquam futuram. Acutus adolescẽs ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissimè sustulit: emit domum, litigatoribus defatigatis, ꝓpè dimidio carius quàm æstimabat. Quorsum igitur hæc oratio pertinet? domus mea illa prope tota vacua est: vix pars ædium mearũ decima ad Catuli porticũ accessit, caussa fuit ambulatio, & monumentum, & ista Tanagræa, oppressa libertate, Libertas. in Palatio, pulcherrimo prospectu porticum cũ conclauibus pauimentatam trecentûm pedum concupierat, amplissimum peristylum, cetera eiusmodi, facilè vt omnium domos, & laxitate, & dignitate superaret. Et homo religiosus, cùm ædeis meas idem emeret & venderet, tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emptioni illi ascribere: posuit scilicet Stratonem illum, hominem sua virtute egentem, vt is, qui in Marsis, vbi natus est, tectum, quod imbris vitandi caussa succederet, nullum haberet, ædeis in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædiũ partem assignauit non suæ genti Fonteiæ, sed Clodiæ, quam reliquit. Quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam nouam in omni genere voluntatẽ, impudẽtiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. non te pudet, cùm apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse? præsertim, cùm tribunus pleb. vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegiũ non adhibuisti. quid? de collegio quis tandem affuit? posuerat enim auctoritatem in vno, quæ est in his omnibus. sed tamen auget & ætas, & honos dignitatem. opus erat etiam scientia: quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certè peritiores vetustas facit. Quis ergo affuit?

frater,inquit,vxoris meæ. si auctoritatem quærimus,(etsi id est ætatis, vt nondũ consecutus sit) tamen quanta est in adolescente auctoritas,ea propter tantam cõiunctionem affinitatis minor est putanda. sin autem scientia est quæsita, quis erat minus peritus, quàm is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiã tibi erat magis obstrictus beneficio recenti,cùm se fratrem vxoris tuæ,fratri tuo germano antelatum videbat.& si in eo prouidisti, ne frater te accusare posset.Hanc tu igitur dedicationem appellas,ad quam non collegium,non honoribus populi Ro.ornatum pontificem, nõ deniq; adolescentem quemquã,cùm haberes in collegio familiarissimos,adhibere potuisti? affuit is, si modò affuit, quẽ tu impulisti,soror rogauit, mater coegit. Videte igitur,pontifices,quid statuatis in mea caussâ de omnium fortunis. verbóne,pontifices,putatis,si is postem tenuerit,& aliquid dixerit,domum vniuscuiusq; consecrari pósse? an istæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones ad honorem Deorum immortalium, sine vlla ciuium calamitate à maioribus nostris constitutæ sunt? est inuentus tribunus pleb.qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum ciuem irruit,quẽ perculsum ipsa respub. suis manibus extolleret.Quid? si quis similis istius (neq; enim iam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei dissimilem,cui resp.non tantum debeat,per vim afflixerit, domum eius per pontificem dedicarit.id vos ista auctoritate cõstituetis ratum esse oportere? Dicitis,quem reperiet põtificem? quid? & tribunus pl.idem esse non potest,& põtifex? M.Drusus ille clarissimus vir tribunus pleb.pontifex fuit. ergo,si is Q. Cæpionis inimici sui postem ædium tenuisset,& pauca verba fecisset,ædes Cæpionis essent dedicatæ? Nihil loquor de pontificio iure,nihil de ipsius verbis dedicationis,nihil de religione,cæremoniis: nõ dissimulo me nescire ea,quæ,etiã si scirem, dissimularem, ne aliis molestus,vobis etiã curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina,quę etiam ad nostras aureis sæpe permanant.Postem teneri in dedicatione oportere, videor audisse, templi.ibi enim postis est,vbi templi aditus est,& valuæ.Ambulationis posteis nemo vnquam tenuit in dedicãdo.Simulacrum autem, aut aram si dedicasti,sine religione loco moueri potest.Sed iam hoc dicere tibi nõ licebit, quoniam pon-

tificem poſtem tenuiſſe dixiſti. Quamquam, quid ego de dedicatione loquar? aut quid de veſtro iure, & religione contra quam propoſuerã diſputabo? Ego verò ſi omnia ſollemnibus verbis, veteribus, & priſcis inſtitutis acta eſſe dicerem, tamẽ me reip. iure defenderem. An, cùm tu eius ciuis diſceſſu, cuius vniꝰ opera ſenatus, atq; omnes boni ciuitatẽ eſſe incolumem toties iudicaſſent: opreſſam teterrimo latrocinio cum duobus ſceleratiſſimis cõſulibus remp. teneres, domum eius qui patriam à ſe ſeruatam perire ſuo nomine noluiſſet, per pontificem aliquem dedicaſſes, poſſet recreata reſpub. ſuſtinere? Date de hac religione aditum pontifices: iam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, ſi poſtem tenuerit pontifex, & verba ad religionem Deorum immortaliũ compoſita ad perniciem ciuium tranſtulerit, valebit ad iniuriam nomen ſanctiſſimum religionis? ſi tribunus pleb. verbis non minus priſcis, & pene ſollemnibus bona ciuis cuiuſpiam cõſecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius patrum mèmoria bona Q. Metelli, qui eum ex ſenatu cenſor reiecerat, aui tui Q. Metelle, & tui P. Seruili, & proaui tui P. Scipio, conſecrauit foculo poſito in roſtris, adhibitoq; tibicine. quid tum? num ille furor tribuni pleb. ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, ſummo illi, & clariſſimo viro? certè non fuit. Vidimus hoc idem Cn. Lentulo cenſori tribunum pleb. facere. numquid igitur is bona Lentuli religioni obligauit? Sed quid ego ceteros? tu, tu, inquã, capite velato, concione aduocata, foculo poſito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Perſarumque donaras, conſecraſti. Quod ſi tum nihil eſt actum, quid in meis bonis agi potuit? ſin eſt ratum, cur ille gurges heluatus tecum ſimul reip. ſanguinem ad cælum tamen exſtruxit villã in Tuſculano viſceribus ærarii? mihi meas ruinas, quarum ego ſimilem totam vrbem eſſe paſſus non ſum, aſpicere non licuit? Omitto Gabinium. quid? exemplo tuo bona tua nónne L. Mummius vir omnium fortiſſimus, atq; optimus conſecrauit? quod, ſi quia ad te pertinet, ratum eſſe negas oportere, ea iura conſtituiſti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conuerſis, recuſares, alios euerteres? ſin iſta conſecratio legitima eſt, quid eſt, quod profanum in tuis bonis eſſe poſſit? An conſecratio nullum habet ius, dedicatio eſt religioſa? quid

ergo illa tua tũ obteſtatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid priſca verba voluerũt? ementiri, fallere, abuti Deorum immortalium numine ad hominum timorem, quid voluiſti? Nam ſi eſt illud ratum, mitto Gabinium, tua domus certè, & quidquid habes aliud, eſt Cereri conſecratum: ſin ille ludus fuit, quid te impurius, qui religiones omneis pollueris aut ementiẽdo, aut ſtuprando? Iam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuiſſe. quippe vides pœnam illam à te in alium inſtitutam, in teipſum eſſe conuerſam. Sed, homo omniũ ſcelerum flagitiorumq; documentum, quod in Gabinio fateris, cuius impudicitiam pueritiæ, libidines adoleſcẽtiæ, dedecus & egeſtatem reliquæ vitæ, latrocinium conſulatus vidimus: cui ne iſta quidem ipſa calamitas iniuria potuit accidere: id in me infirmas? & grauius eſſe dicis, quod vno adoleſcente, quàm quod concione tota teſte effeciſti? Dedicatio, magnã, inquit, habet religionem. nónne vobis Numa Pompilius videtur loqui? diſcite orationem, pontifices, & vos flamines, etiam, tu rex, diſce à gentili homine tuo: quamquam ille gentẽ iſtam reliquit: ſed tamen diſce ab homine religionib. dedito, iuſto, tũ omnium religionũ perito. quid? in dedicatione nónne & quis dicit, & quid, & quomodo, quæritur? an tu hæc ita cõfundis & perturbas, vt quicumq; velit, quod velit, quomodo velit, poſſit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas? quo iure? qua lege? quo exemplo? qua poteſtate? vbi te iſti rei populus Ro. præfecerat? video enim eſſe legem veterem tribunitiam, quæ vetet iniuſſu plebis ædeis, terrã, aram, conſecrare. Neq; tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogauit, ſenſit, neq; ſuſpicatus eſt fore periculũ, ne domicilia aut poſſeſſiones indemnatorum ciuium conſecrarentur. Neq; enim id fieri fas erat, neq; quiſquam fecerat, neq; erat cauſſa, cur prohibendo nõ tam deterrere videretur, quàm admonere. Sed quia conſecrabantur ædes, non priuatorum domicilia, ſed quæ ſacræ nominantur, conſecrabantur agri, non ita, vt noſtra prædia, ſi quis vellet, ſed vt imperator agros de hoſtibus captos conſecraret, ſtatuebantur aræ, quæ religionẽ afferrent, ipſo ſi loco eſſent conſecratæ: hæc niſi plebs iuſſiſſet, fieri vetuit. Quæ ſi tu interpretaris de noſtris ædibus, atq; agris ſcripta eſſe, nõ repugno: ſed quæro, quæ lex lata ſit, vt tu meas ædeis conſecrares, vbi tibi hæc poteſtas data ſit, quo iure feceris. Neque

ego nũc de religione, ſed de bonis omnium noſtrûm, nec de põtificio, ſed de iure publico diſputo. Lex Papiria vetat ædeis iniuſſu plebis conſecrari: ſit ſane hoc de noſtris ædib. ac non de publicis templis. vnum oſtende verbum cõſecrationis in ipſa tua lege, ſi illa lex eſt, ac non vox ſceleris, & crudelitatis tuæ. Quòd ſi tibi tum in illo reip. naufragio omnia in mentem venire potuiſſent; aut ſi tuus ſcriptor in illo incendio ciuitatis non ſyngraphas cum Byzantiis exſulibus, & cum legatis regiis faceret; ſed vacuo animo tibi iſta, non ſcita, ſed portenta conſcriberet; eſſes omnia ſi minus re, at verbis legitimis conſecutus. Sed vno tempore cautiones fiebant pecuniarum; fœdera feriebantur prouinciarum; regum appellationes venales erant; ſeruorũ omnium vicatim celebrabatur tota vrbe deſcriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia adſcribebantur nouæ iuuentuti, Q. Seio venenum miſero parabatur; de Cn. Pompeio propugnatore, & cuſtode imperii interficiendo cõſilia inibantur; ſenatus ne quis eſſet, vt lugerent boni ſemper, vt capta rep. conſulum proditione, vi tribunitia teneretur. hæc cùm tot, tantaq; agerentur, non mirum eſt, præſertim in furore animi, & cæcitate, multa illum, & te fefelliſſe. At videte, quanta ſit vis huius Papiriæ legis in re tali, non qualem tu affers ſceleris plenam, & furoris. Q. Martius cenſor ſignum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat. Hoc ſignum C. Caſſius cenſor cùm in curiam tranſtuliſſet, collegiũ veſtrum conſuluit, numquid eſſe cauſſæ videretur, quin id ſignum curiamq; Concordiæ dedicaret? Quæſo, pontifices, & hominẽ cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re cõparate. Ille erat ſumma modeſtia, & grauitate cenſor; hic tribunus plebis ſcelere, & audacia ſingulari. tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione poſitum ſenatus: tuum porrò tempus libertate populi Rom. oppreſſa, ſenatus auctoritate deleta. res illa plena iuſtitiæ, ſapientiæ, dignitatis: (cenſor enim, penes quem maiores noſtri id, quod tu ſuſtuliſti, iudicium ſenatus de dignitate eſſe voluerunt, Cõcordiæ ſignum volebat in curia, curiamque ei Deæ dedicare. præclara voluntas, atque omni laude digna. præſcribere enim ſe arbitrabatur, vt ſine ſtudiis diſſenſionis ſententiæ dicerentur, ſi ſedem ipſam ac templũ publici conſilii religione Cõcordiæ

deuinxiſſet) tu cùm ferro, cùm metu, cùm edictis, cùm priuilegiis, cùm præſentibus copiis perditorum, abſentis exercitus terrore, & minis, conſulum ſocietate, & nefario fœdere, ſeruitute oppreſſam ciuitatẽ teneres, Libertatis ſignum poſuiſti, magis ad ludibrium impudentiæ, quàm ad ſimulationem religionis. ille in curia, quæ poterat ſine cuiuſquam incommodo, dedicabat: tu in ciuis optimè de rep. meriti cruore ac pene oſſibus ſimulacrum non libertatis publicæ, ſed licentiæ collocaſti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quẽ retuliſti? ſi quid deliberares, ſi quid tibi aut piandum, aut inſtituendum fuiſſe religione domeſtica, tamen inſtituto ceterorum vetere ad pontificem detuliſſes: nouum delubrum, cùm in vrbis clariſſimo loco, nefando quodam, atque inaudito inſtituto inchoares, referendum ad ſacerdotes publicos non putaſti? At ſi collegium pontificum adhibendum non videbatur, nemóne horum tibi idoneus viſus eſt, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, vt cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempſiſti, ſed pertimuiſti dignitatem. An tu auderes quærere ex P. Seruilio, aut ex M. Lucullo, quorum ego conſilio, atq; auctoritate rempub. conſul ex veſtris manibus, ac faucibus eripui, quibuſnam verbis, aut quo ritu, primùm hoc dico, ciuis domum conſecrares, deinde ciuis eius, cui princeps ſenatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, pòſt cunctæ gentes teſtimonium huius vrbis, atq; imperii conſeruati dediſſent? quid diceres, ô nefanda & pernicioſa labes ciuitatis? ades, ades Luculle, Seruili, dum dedico domum Ciceronis, vt mihi præeatis, poſtemq; teneatis. Es tu quidem cùm audacia, tum impudẽtia ſingulari: ſed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidiſſent, cùm te viri, qui ſua dignitate perſonã populi Ro. atq; auctoritatem imperii ſuſtinerent, verbis grauiſſimis perterruiſſent, neq; ſibi fas eſſe dixiſſent, furori intereſſe tuo, atq; in patriæ paricidio, & ſcelere. Quæ cùm videres, tum te ad tuũ affinem non delectum à te, ſed relictum à cæteris contuliſti: quem ego tamen credo, ſi eſt ortus ab illis, quos memoriæ proditum eſt, ab ipſo Hercule perfuncto iam laboribus ſacra didiciſſe, in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuiſſe, vt in viui, & iam ſpirantis caput buſtum ſuis manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut, ſi fecit, omnino pœnam hanc

maternæ

maternæ temeritatis tulit, vt mutam in delicto personam, nomenq; præberet, aut, si dixit aliquid verbis hæsitantibus, postemque tremebunda manu tetigit, certè nihil ritè, nihil castè, nihil more institutóque perfecit. Viderat ille Murenam vitricum suum, cõsulem designatum ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se à me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum vniuersis. Quare quis est, qui existimare possit, huic nouo pontifici primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemque mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse? præsertim cùm ex collegio tanto non regem, non flaminem, non pontificem videret, fieríque particeps alieni sceleris inuitus cogeretur, & grauissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret. Sed, vt reuertar ad ius publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper nõ solùm ad suas cæremonias, sed etiam ad populi iussa accommodauerunt, habetis in commentariis vestris C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse; eique M. Æmilium pontificem maximum pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim præfecisset, atque eius iussu faceret, non videri ea rectè posse dedicari. Quid? cùm Licinia virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminino, Qu. Metello coss. aram, & ædiculam, & puluinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Iulius prætor retulit? cùm P. Scæuula pont. maximus pro collegio respõdit, quod in loco publico Licinia C. F. iniussu populi dedicasset, sacrum non videri esse. Quam quidem rem quanta seueritate, quantáque diligentia senatus sustulerit, ex ipso S.C. facilè cognoscetis. Recita S.C. SENATVS CONSVLTVM. Videtísne prætori vrbano negotium datum, vt curaret, ne id sacrum esset? & vt, si quæ essent incisæ, aut inscriptæ litteræ, tollerentur? O tempora! ô mores! tum censorem hominem sanctissimum simulacrũ Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt; post autem senatus in loco augusto consecratam eam aram tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque vllum est passus ex ea dedicatione litterarum

exſtare monumentum: tu procella patriæ, turbo, ac tempeſtas pacis, atque otii, quod in naufragio reipublicæ tenebris offuſis demerſo populo Romano, euerſo, atque eiecto ſenatu dirueris, ædificaris, religione omni violata, reipublicæ tantum nomine contaminaris, in ciuis huiuſce ædibus, & in vrbe, quam ſuis laboribus, ac periculis cõſeruaſſet, monumentum deletæ reipublicæ collocaris ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, ſublatóque Q. Catuli nomine, incideris; id ſperaſti rempublicam diutius, quàm quoad mecum ſimul expulſa careret his mœnibus, eſſe laturam? At ſi pontifex neque is, cui licuit, neq; id, quod fas fuit, dedicauit, quid me attinet iam illud tertiũ, quod propoſueram, docere, non his inſtitutis, ac verbis, quibus cæremoniæ poſtulant, dedicaſſe? Dixi à principio, nihil me de ſcientia veſtra, nihil de ſacris, nihil de abſcondito iure pontificum dicturum. Quæ ſunt adhuc à me de iure dedicandi diſputata, non ſunt quæſita ex occulto aliquo genere litterarum, ſed ſumpta de medio ex reb. palàm per magiſtratus actis, ad collegiumq; delatis, ex S.C. ex lege. Illa interiora iam veſtra ſunt, quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri ius fuerit. Quæ ſi omnia ex Coruncanii ſcientia, qui peritiſſimus pontifex fuiſſe dicitur, acta eſſe conſtarẽt, aut ſi M. Horatius ille Puluillus, qui, cùm eius dedicationem multi propter inuidiam fictis religionibus impedirent, reſtitit, & conſtantiſſima mente Capitolium dedicauit, huiuſmodi alicui dedicationi præfuiſſet, tamen in ſcelere religio non valeret: nedum valeat id, quod imperitus adoleſcens, nouus ſacerdos, ſororis precibus, matris minis adductus, ignarus, inuitus, ſine collegis, ſine libris, ſine auctore, ſine ſcriptore, furtim, mente ac lingua titubante feciſſe dicatur: pręſertim, cùm iſte impurus, atq; impius hoſtis omnium religionum, qui contra fas inter viros ſæpè mulier, & inter mulieres vir fuiſſet, ageret illam rem ita raptim, & turbulentè, vt neque mens, neque vox, neq; lingua conſiſteret. Delatum tum eſt ad vos, põtifices, & poſt omnium ſermone celebratũ, quemadmodum iſte præpoſteris verbis, omnibus obſcenis, identidem ſe ipſe reuocando, dubitans, timens, hæſitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, & pronuntiarit, & fecerit. Quod quidem minimè mirum eſt, in tanto ſcelere,

tantáque

tantáque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimẽdum fuisse. Etenim si nemo vmquam prædo tam barbarus, atq; immanis fuit, qui, cùm fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto somniis stimulatus, aut religione aliqua consecraret, non horreret animo, cùm diuinum numen scelere violatum placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis omnium templorum, atq; tectorum, totiusq; vrbis prædonem fuisse censetis, cùm pro detestatione tot scelerum vnam aram nefariè consecraret? Non poterat vllo modò (quamquam & insolentia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruere, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur docere, antequã ipse didicisset? Magna vis est cùm in Deorum immortalium numine, tum verò in ipsa republ. Dii immortales suorum templorum custodem, ac præsidem sceleratissimè pulsum cùm viderent, ex suis templis in eius ædeis immigrare nolebant. itaq; istius vecordissimi mentem cura metúq; terrebãt. Res verò pub. quamquam erat exterminata mecum, tamen obuersabatur ante oculos exterminatoris sui, & ab istius inflãmato, atq; ignito furore iam tum me seq; repetebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus, scelere præceps, neq; institutas cæremonias persequi, neq; verbũ vllum sollemne potuit effari? Quæ cùm ita sint, pontifices, reuocate iam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad vniuersam remp. quam antea cum viris fortibus multis, in hac verò caussa solis vestris ceruicibus sustinetis. Vobis vniuersi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi præstantissimi semper in mea caussa præfuistis, vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus, vobis campus, centuriarumq; vna vox omnium, quarum vos principes, atque auctores fuistis, vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut spe deniq; sunt boni, omne vobis erga meam dignitatem studium, & iudicium non modò commissum, verùm etiam commendatum esse arbitrantur. Deniq; ipsi Dii immortales, qui hãc vrbẽ, atq; hoc imperium tuentur, vt esset omnib. gentibus posteritatiq; perspicuũ, diuino me numine esse reip. redditũ, idcirco mihi vidẽtur fructũ ipsum reditus, & gratulationis meæ ad suorũ sacerdotũ

potestatem, iudiciúmque reuocasse. Hic est enim reditus, pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in Diis penatibus recuperandis. quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta, sedésque conuellit, ducibúsque consulibus, tamquam vrbe capta, hanc vnam domum quasi accerrimi propugnatoris sibi delendam putauit, tamen illi Dii penates, ac familiares mei, per vos in meam domum mecum erunt restituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus Romanus optimum, propter vim maximum nominauit, téque, Iuno regina, & te custos vrbis Minerua, quæ semper adiutrix consiliorum meorum, testis laborum extitisti, precor ac quæso; vósque qui maximè me repetistis, atque reuocastis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est contentio, patrii penates familiarésque, qui huic vrbi, & reipublicæ præsides estis; vos obtestor, quorum ego à templis, ac delubris pestiferam illam, & nefariam flammam depuli; téque, Vesta mater, cuius castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore, scelere defendi, cuiúsque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine ciuium restingui, aut cum totius vrbis incendio commisceri; vt, si in illo pene fato reipublicæ obieci meum caput pro vestris cæremoniis, atque templis, perditissimorum ciuium furori, atque ferro, & si iterum, cùm ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me, ac meos commendaui, méque ac meum caput ea condicione deuoui, vt si & eo ipso tempore, & ante in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil nisi de salute meorum ciuium laborassem, tum mihi republica aliquando restituta liceret frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent, vt perpetuum dolorem auulsus à meis sustinerem: hanc ego deuotionem capitis mei, cùm ero in sedes meas restitutus, tum denique conuictam esse, & commissam putabo. Nam nunc quidem, pontifices, non solùm domo, de qua cognoscitis, sed tota vrbe careo, in quam videor esse restitutus. Vrbis enim celeberrimæ, & maximæ partes aduersum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur. quem cùm mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendúmque esse videatis, nolite quæso

eum,

eum, cuius reditu restitutam rempublicam fore putastis, non solùm dignitatis ornamentis, sed etiam vrbis partibus velle esse priuatum. Non me bonorum direptio, non tectorum exscisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissimè capta permouet: caduca semper, & mobilia hæc esse duxi, nō virtutis, atq; ingenii, sed fortunæ & temporum munera: quorum ego non tam facultatem vmquam & copiam expetendam putaui, quàm & in vtendo rationem, & in carendo patientiam. Etenim ad nostrum vsum propemodum iam est definita moderatio rei familiaris: liberis autē nostris satis amplum patrimonium paterni nominis, ac nostræ memoriæ relinquemus: domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam ædificata, quàm euersa, carere sine maxima ignominia reipublicæ meo dedecore, ac dolore non possum. Quapropter, si Diis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctæ Italiæ, si prouinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis, qui in mea salute principem semper locum, auctoritatémq; tenuistis, gratum, & iucundum meum reditum intelligitis esse, quæso, obtestórque vos, pontifices, vt me, quem auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

DE HARVSPICVM RESPONSIS, IN SENATV.

ORATIO XXX.

HESTERNO die, P.C. cùm me & vestra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magnopere commouisset, putaui mihi reprimendam esse P. Clodii impudicã impudentiã, cùm is publicanorum caussam stultissimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro nauaret operam, atque ei sese, cui totus venierat, etiam, vobis inspectantibus, venditaret. Itaq; hominem furentem, exsultantemq; continui, simulac periculum iudicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferociamq; compressi. Attamen ignarus ille, qui cõsules essent, exsanguis, atq; æstuans se à curia repẽte proripuit, cum quibusdam fractis iam, atq; inanibus minis, & cum illius Pisoniani temporis, Gabinianique terroribus. Quem cùm egredientem insequi cœpissem, cepi equidem fructũ maximum & ex consurrectione omnium vestrûm, & ex comitatu publicanorum. Sed vecors repente sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit, deinde respexit: &, simulac Cn. Lentulum cos. aspexit, concidit in Curiæ pene limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderioq; Pisonis. cuius ego de effrenato, & præcipiti furore quid dicam? haud potest grauioribus à me verbis vulnerari, quàm est statim in facto ipso à grauissimo viro P. Seruilio confectus, ac trucidatus. Cuius si etiam vim, & grauitatem illam singularem, ac pene diuinam assequi possem, tamẽ nõ dubito, quin ea tela, quę coniecerit inimicus, quàm ea, quæ collega patris emisit, leuiora, atq; hebetiora esse videantur. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, & iracundiæ

cundia longius prope digressum arbitrabantur, quàm sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multo antè meditatum. Ego enim P.C. inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rem meam, cùm defendere deberent, seruare possent: cumque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solùm auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur, primò reliquerunt, deinde prodiderunt, postremò oppugnauerunt, præmiisque nefariæ factionis funditus vnà cum republica oppressum, exstinctúmque voluerunt: quique suo ductu, & imperio cruento illo, atque funesto, supplicia neque à sociorum mœnibus prohibere, neque hostium vrbibus inferre potuerunt, excisionem, inflammationem, euersionem, depopulationem, vastitatem eam sua cum præda meis omnibus tectis, atque agris intulerunt. cum his furiis, & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac pene huius imperii pestibus bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum, neq; id tamen ipsum tantum, quantum meus, ac meorum, sed tantum, quantum vester, atq; omnium bonorum dolor postulauit. In Clodium verò non est hodie meum maius odium, q̃ illo die fuit, cùm illũ ambustum religiosissimis ignib. cognoui muliebri ornatu, ex incesto stupro, atq; ex domo pontificis maximi emissum: tũ, inquam, tum vidi, ac multo ante prospexi, quãta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reip. Videbam illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis, nobilis, vulnerati, non posse arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuisset ad perniciẽ ciuitatis. Non multum mihi sane post ad odium accessit. Nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio seueritatis, odio dignitatis, odio reipublicæ. non me magis violauit, quàm senatum, quàm equites Roman. quàm omneis bonos, quàm Italiam cunctam: non denique in me sceleratior fuit, quàm in ipsos Deos immortaleis. Etenim illos eo scelere violauit, quo nemo antea: in me fuit eodem animo, quo etiam eius familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaque eum numquam à me esse accusandum putaui, non plus quàm stipitem illum, qui quorũ hominum esset nesciremus, nisi se Ligurem

ipſe eſſe diceret. Quid enim hunc perſequar, pecudem, ac belluam, pabulo inimicorum meorum & glande corruptū? qui ſi ſenſit quo ſe ſcelere deuinxerit, nō dubito, quin ſit miſerrimus: ſin autem id non videt, periculum eſt, ne ſe ſtuporis excuſatione defendat. Accedit etiam, quod exſpectatione omnium, fortiſſimo, & clariſſimo viro T. Annio deuota, & conſtituta iſta hoſtia eſſe videtur: cui me præripere deſponſam iam, & deſtinatam laudem, cùm ipſe eius opera, & dignitatem, & ſalutem recuperarim, valde eſt iniquum. Etenim vt P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiúmque Carthaginis, qui illam à multis imperatoribus obſeſſam, oppugnatam, labefactatam, pene captam, aliquando quaſi fatali euentu ſolus euertit: ſic T. Annius ad illam peſtem comprimendam, exſtinguendam, funditus delendam natus eſſe videtur, & quaſi diuino munere donatus reipub. Solus ille cognouit, quemadmodum armatum ciuē, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui vrbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde, incendiisq; terreret, non modò vincere, verùm etiam vincire oporteret. Huic ego, & tali, & ita de me, ac de patria merito viro numquam mea voluntate præripiam eum pręſertim reum, cuius ille inimicitias non ſolùm ſuſcepit propter ſalutem meam, verùm etiam appetiuit. Sed ſi etiā nunc illaqueatus iam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, exſpectatione ſupplicii iam non diuturna implicatus, feretur tamen hæſitans, & in me impetum impeditus facere conabitur, reſiſtam, &, aut concedente, aut etiam adiuuante Milone, eius conatum refutabo: velut heſterno die, cùm mihi ſtanti tacens minaretur, voce tantum attigi legum initium, & iudicii. concidit ille. conticui. diem dixiſſet, vt fecerat: feciſſem, vt ei ſtatim tertius à prætore dies diceretur. Atque hoc ſic moderetur, & cogitet, ſi contentus ſit iis ſceleribus, quæ commiſit, iam ſe eſſe conſecratum Miloni: ſi quod in me telum intorſerit, ſtatim me eſſe arrepturum arma iudiciorum, atque legum. Atqui paullo ante P. C. concionem habuit, quæ eſt ad me tota delata: cuius concionis primùm vniuerſum argumentum, ſententiamque audite. cùm riſeritis impudentiam hominis, tum à me de tota cōcione audietis. De religionibus, ſacris, & cęre-

moniis

moniis eſt concionatus, patres conſcripti, Clodius: P. inquam, Clodius ſacra, & religiones negligi, violari, pollui, queſtus eſt. Non mirum ſi hoc vobis ridiculum videtur: etiam ſua concio riſit hominem, quomodo ipſe gloriari ſolet, ducentis confixum ſenatuſconſultis, quæ ſunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominémq; illum, qui puluinaribus Bonæ Deæ ſtuprum intulerit, eáque ſacra, quæ viri oculis ne imprudentis quidem aſpici fas eſt, non ſolùm aſpectu virili, ſed flagitio, ſtuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima cõcio eius exſpectatur de pudicitia. Quid enim intereſt, vtrum ab altaribus religioſiſſimis fugatus, de ſacris, & religionib. conqueratur, an, ex ſororum cubiculo egreſſus, pudorẽ pudicitiámque defendat? Reſponſum haruſpicum hoc recens de fremitu in concione recitauit: in quo cum aliis multis ſcriptum etiam illud eſt (id quod audiſtis) loca ſacra, & religioſa, profana haberi. In ea cauſſa eſſe dixit domum meam à religioſiſſimo ſacerdote P. Clodio conſecratã. Gaudeo, mihi de toto hoc oſtento, quod haud ſcio, an grauiſſimũ multis his annis huic ordini nuntiatum ſit, datam non modò iuſtã, ſed etiam neceſſariam cauſſam eſſe dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio, atque reſponſo, nos de iſtius ſcelere, ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, prope iã voce Iouis optimi maximi præmoneri. Sed primùm expiabo religionem ædium mearum, ſi id facere vere, ac ſine cuiuſquam dubitatione potero. ſin ſcrupulus tenuiſſimus reſidere aliquis videbitur, non modò patienti, ſed etiam libenti animo portentis Deorum immortalium, religioníque parebo. Sed quæ tandem eſt in hac vrbe tanta domus ab iſta religionis ſuſpicione tam vacua, atque pura? Quamquam veſtræ domus P. C. cæterorumque ciuium multo maxima ex parte ſunt liberæ religione: tamen vna mea domus iudiciis omnibus liberata in hac vrbe ſola eſt. Te enim appello, Lẽtule, & te, Philippe. ex hoc haruſpicum reſponſo decreuit ſenatus, vt de locis ſacris, religioſis, ad hunc ordinem referretis: poteſtíſne referre de mea domo, quæ (vt dixi) ſola in hac vrbe omni religione, omnibus iudiciis liberata eſt? quam primùm inimicus ipſe in illa tempeſtate, ac nocte reipub. cùm cætera ſcelera ſtylo illo impuro Sext. Clodius conſcri-

psisset, ne vna quidem attigit littera religionis. Deinde eandem domum populus Ro. cuius est summa potestas omniũ rerum, comitiis centuriatis, omnium ætatum ordinúmque suffragiis, eodem iure esse iussit, quo fuisset. Postea vos P. C. non quòd dubia res esset, sed vt huic furiæ, si diutius in hac vrbe, quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur, decreuistis, vt de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio est, qua non, in nostris dubitationibus, atque in maximis superstitionibus, vnius P. Seruilii, ac M. Luculli responso, ac verbo liberemur? De sacris publicis, de ludis maximis, de Deorum penatium, Vestæq; matris cæremoniis, de illo ipso sacrificio, quod fit pro salute populi Romani, quod post Romam conditam huius vnius casti tutoris religionum scelere violatũ est, quod tres pontifices statuissent, id semper populo Romano, semper senatui, semper ipsis Diis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. At verò meam domum P. Lentulus cos. & pontifex, P. Seruilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Messalla, L. Lentulus flamen Martialis, P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius rex sacrorum, M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sex. Cæsar flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinouanus, Q. Terentius pontifices minores, caussa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia amplissimorum, ac sapientissimorum ciuium astante, omni religione vna mente omnes liberauerunt. Nego vmquam post sacra constituta, quorum eadem est antiquitas, quæ ipsius vrbis, vlla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequẽs collegium iudicasse. quamquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quamplurimos. Ita est enim interpretatio illa pontificum, vt iidem potestatem habeant iudicum. Religionis explanatio vel ab vno pontifice perito rectè fieri potest: quod idem in iudicio capitis durum atque iniquum est. tamen sic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quàm vmquam de cæremoniis virginum, iudicasse. Postero die frequentissimus senatus, te consule designato, Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo, & Q. Metello coss. referentibus, statuit: cùm omnes pontifices, qui erant huius ordinis, adessent, cumque alii, qui honoribus po-

populi

puli Romani antecedebant, multa de collegii iudicio verba fecissent, omnesque iidem scribendo adessent; domũ meã iudicio pontificum religione liberatam videri. De hoc igitur loco sacro potissimum videntur haruspices dicere, qui locus solus ex priuatis locis omnibus hoc pręcipuè iuris habet, vt ab ipsis qui sacris præsunt, sacer non esse iudicatus sit? Verùm referte, quod ex S. C. facere debetis. aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo sententiam dixistis, & eam religione omni liberastis, aut senatus ipse iudicabit, qui, vno illo solo antistite sacrorum dissentiente, frequentissimus antea iudicauit, aut, id quod certe fiet, ad pontifices reiicietur, quorum auctoritati, fidei, prudentiæ maiores nostri sacra, religionésque & priuatas, & publicas commendarunt. quid ergo hi possunt aliud iudicare, ac iudicauerunt? Multæ sunt domus in hac vrbe, P. C. atq; haud scio an penè cunctæ iure optimo, sed tamen iure priuato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure mancipii, iure nexi; nego esse vllam domum aliam, æquè priuato iure, atque optima lege, publico verò omni præcipuo, & humano, & diuino iure munitã. Quæ primũ ædificatur ex auctoritate senatus pecunia publica: deinde contra vim nefariã huius gladiatoris tot senatusconsultis munita, atque septa est. Primũ negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore, vt curarent, vt sine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis vniuersa respublica commendari solet. deinde cùm ille saxis, & ignibus, & ferro vastitatem meis ædibus intulisset, decreuit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos, qui vniuersam remp. oppugnassent, teneri. Vobis verò referentibus, ô post hominum memoriam fortissimi, atque optimi consules, decreuit idem senatus frequẽtissimus, qui meam domum violasset, contra rempublicam esse facturum. Nego vllo de opere publico, de monumento, de templo, tot senatus exstare consulta, quot de mea domo: quam senatus vnam post hanc vrbem constitutam ex ęrario ædificandam, à pontificibus liberandam, à magistratibus defendendam, à iudicibus muniendam putaret. P. Valerio pro maximis in rempubl. beneficiis data domus est in villa publica: at mihi in Palatio restituta. illi locus: at mihi etiam parietes, atque tectum: illi, quàm ipse priuato iure tue-

retur: mihi, quam publicè magiſtratus omnes defenderent. Quæ quidem ego ſi aut per me, aut ab aliis haberem, non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer: ſed cū ſint mihi data à vobis, cùm ea attentētur eius lingua, cuius antea manu euerſa vos mihi, & liberis meis manibus veſtris reddidiſtis: non ego de meis, ſed de veſtris factis loquor, nec vereor, ne hæc mea veſtrorum beneficiorum prædicatio nō grata potius, quàm arrogans videatur. Quamquam, ſi me tantis laboribus pro communi ſalute perfunctum efferret aliquando ad gloriam in rēfutandis maledictis improborū hominum animi quidam dolor, quis non ignoſceret? Vidi enim heſterno die quendam murmurantem: quem aiebant negare ferre me poſſe, quia, cùm ab hoc eodem impuriſſimo paricida rogarer, cuius eſſem ciuitatis, reſpondi, me probantibus & vobis, & equitibus Rom. eius eſſe, quæ carere me non potuiſſet. Ille, vt opinor, ingemuit. Quid igitur reſponderem? (quæro ex eo ipſo, qui ferre me non poteſt) me ciuē eſſe Romanum? litteratè reſpondiſſem. an tacuiſſem? deſertum negotium. poteſt quiſquam vir in rebus magnis cū inuidia verſatus ſatis grauiter contra inimici contumeliam ſine ſua laude reſpondere? At ipſe nō modò reſpondet quidquid poteſt, cùm eſt laceſſitus: ſed etiam gaudet ſe ab amicis quid reſpondeat admoneri. Sed quoniam mea cauſſa expedita eſt, videamus nunc quid haruſpices dicant. ego enim fateor, me & magnitudine oſtenti, & grauitate reſponſi, & vna, atque conſtanti haruſpicum voce vehementer eſſe cōmotum. Neque is ſum, qui, ſi cui forte videor plus quàm ceteri, qui æquè, atq; ego, ſunt occupati, verſari in ſtudio litterarum, his delecter, aut vtar omnino litteris, quæ noſtros animos deterrent, atque auocant à religione. Ego verò primùm habeo auctores, ac magiſtros religionum colēdarum maiores noſtros: quorum mihi tanta fuiſſe ſapientia videtur, vt ſatis ſuperque prudentes ſint, qui illorum prudentiā non dicam aſſequi, ſed quanta fuerit perſpicere poſſint: qui ſtatas ſollemneiſque cæremonias pontificatu, rerum bene gerendarum auctoritates augurio, fatorum veteres prædictiones Apollinis vatum libris, portentorum explanationes Etruſcorum diſciplina contineri putarunt: quæ quidē tanta eſt, vt noſtra memoria primū Italici belli funeſta illa principia,

cipia, post Sullani, Cinnaniq́ue temporis extremum pene discrimen, tum hanc recentem vrbis inflammandæ, delendiq́ue imperii coniurationem non obscurè nobis paullo ante prædixerint. Deinde etiam cognoui multa homines doctissimos sapientissimósque & dixisse, & scripta de Deorum immortalium numine reliquisse: quæ quamquam diuinitùs perscripta video, tamen eiusmodi sunt, vt ea maiores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. Etenim qs est tam vecors, qui, aut cùm suspexerit in cęlum, Deos esse nō sentiat, & ea, quæ tanta mente fiunt, vt vix quisquam arte vlla ordinem rerum, ac vicissitudinem persequi possit, casu fieri putet? aut, cùm Deos esse intellexerit, non intelligat, eorū numine hoc tantum imperium esse natum, & auctum, & retentum? Quàm volumus licet P.C. ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec deniq; hoc ipso huius gentis, ac terræ domestico natiuoque sensu Italos ipsos, ac Latinos, sed pietate, ac religione, atque hac vna sapientia, quòd Deorum immortalium numine omnia regi gubernaríque perspeximus, omneis genteis, nationesq́ue superauimus. Quare, ne plura de re minimè loquar dubia, adhibete animos, & menteis vestras, non solùm aureis, ad haruspicū vocē admouete. QVOD IN AGRO LATINIENSI AVDITVS EST STREPITVS CVM FREMITV. Mitto, haruspices, mitto illam veterem ipsis Diis immortalibus, vt hominum fama est, Etruriæ datam disciplinam: nos nónne haruspices esse possumus? EXAVDITVS IN AGRO PROPINQVO, ET SVBVRBANO EST STREPITVS QVIDAM RECONDITVS, ET HORRIBILIS FREMITVS ARMORVM. Quis est ex gigantibus illis, quos poetæ ferunt bellum Diis immortalibus intulisse, tam impius, qui hoc tam nouo tantoque motu non magnum aliquid Deos populo Romano præmonstrare, & præcinere fateatur? de ea re scriptum est, postulationes decretas esse Ioui, Saturno, Neptuno, Telluri, Diis cælestibus. Audio quibus Diis violatis expiatio debeatur: sed, hominum quæ ob delicta, quæro. LVDOS MINVS DILIGENTER FACTOS POLLVTOSQVE. Quos ludos? te appello, Lentule (tui sacerdotii sunt tensæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæq́ue ludorum publicorum) vosq́ue pontifices, ad quos epulones

Iouis optimi max.ſi quid eſt prętermiſſum, aut commiſſum, afferunt: quorum de ſententia illa eadem renouata,atq; inſtaurata cęlebrantur: qui ſunt ludi minus diligenter facti? quanto aut quo ſcęlere polluti? reſponde his & pro tę, & pro collegis tuis, & pro pontificum collegio,nihil cuiuſquā aut negligētia contemptum,aut ſcelere eſſe pollutū: omnia ſollemnia,ac iuſta ludorū, omnibus rebus obſeruatis ſumma cum cæremonia eſſe ſeruata. Quos igitur haruſpices ludos minus diligenter factos,pollutosq; eſſe dicunt? eos,quorum ipſi Dii immortales, atq; illa Mater Dea,te Cn. Lentule, cuius ab auia manibus eſſet accepta, ſpectatorem eſſe voluit. Quòd ni tu Megaleſia illo die ſpectare voluiſſes, haud ſcio, an viuere nobis, atq; his de reb. iam queri liceret. Vis enim innumerabilis incitata, ex omnibus vicis collecta, ſeruorū ab hoc ædili religioſo, repente fornicibus, oſtiisque omnib. in ſcenam, ſigno dato,immiſſa irrupit.tua tum,tua, Cn. Lentule,eadem virtus fuit, quæ in priuato quōdam tuo proauo, te, nomen,imperium,vocē,aſpectum, impetum tuum ſtans ſenatus,equitesq; Ro. & omnes boni ſequebantur, cùm ille ſeruorum,& ludiorum multitudini S.P.Q.R. vinctū ipſo cōſeſſu,& conſtrictum ſpectaculis, atque impeditum turba & anguſtiis tradidiſſet. An ſi ludius conſtitit,aut tibicem repēte conticuit, aut puer ille patrimus, & matrimus, ſi terram non tenuit, aut tenſam, aut lorum omiſit, aut ſi ædilis verbo, aut ſi nutu aberrauit, ludi ſunt non ritè facti; eaq; errata expiantur, & mentes deorum immortalium ludorum inſtauratione placantur: ſi ludi ab lætitia ad metum traducti ſunt,ſi non intermiſſi,ſed perempti, atque ſublati ſunt, ſi ciuitati vniuerſæ ſcelere eius, qui ludos ad luctum conferre voluit,exſtiterūt dies illi feſti pene funeſti;dubitamus, quos ludos ille fremitus nuntiet eſſe pollutos. Ac ſi volumus ea, quæ de quoque Deo nobis tradita ſunt,recordari,hanc Matrem magnam, cuius ludi violati,polluti pene ad cædem, & ad funus ciuitatis conuerſi ſunt:hanc,inquam,accepimus,agros,& nemora cum quodā ſtrepitu fremituque peragrare. Hæc igitur vobis,hæc populo Ro.& ſcelerum indicia oſtendit,& periculorum ſigna patefecit. Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri maiores ante templum,in ipſo Matris magnæ cōnſpectu Megaleſiis fieri, celebrarique

que

que voluerunt? qui ſunt more inſtitutiſque maximè caſti, ſollemnes, religioſi: quibus ludis primum ante populi conſeſſum ſenatui locum P. Africanus iterum conſul ille maior dedit, vt eos ludos hæc lues impura polluerit: quò ſi quis liber aut ſpectandi, aut etiam religionis cauſſa acceſſerat, manus afferebantur: quò matrona nulla adiit propter vim conſeſſumque ſeruorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta eſt, vt ex vltimis terris accerſita in hac vrbe conſederit, qui vni ludi ne verbo quidem appellabantur Latino, vt vocabulo ipſo & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine ſuſcepta declaretur: hos ludos ſerui fecerunt, ſerui ſpectauerunt, tota denique hoc ædile, ſeruorum Megaleſia fuerunt. Pro Dii immortales, quî magis nobiſcum loqui poſſetis, ſi eſſetis, verſareminique nobiſcum? Ludos eſſe pollutos ſignificatis, ac planè dicitis. quid magis deformatum, inquinatum, peruerſum, conturbatum dici poteſt, quàm omne ſeruitium permiſſu magiſtratus liberatum, in alteram ſcenam immiſſum, alteri præpoſitum, vt alter conſeſſus poteſtati ſeruorum obiiceretur, alter ſeruorum totus eſſet? Si examen apum ludis in ſcenam veniſſet, aruſpices acciendos ex Etruria putaremus: videmus vniuerſi repente examina tanta ſeruorum immiſſa in populum Ro. ſeptum, atque incluſum, & nõ cõmouemur? Atq; in apum fortaſſe examine, nos ex Etruſcorum ſcriptis haruſpices, vt à ſeruitio caueremus, monerent. Quod igitur ex aliquo diſiuncto, diuerſoq; monſtro ſignificatum caueremus, id, cùm ſibi ipſum monſtrum eſt, &, cùm in eo ipſo periculum eſt, ex quo periculum portenditur, non pertimeſcemus? Iſtiuſmodi Megaleſia fecit pater tuus? iſtiusmodi patruus? Is mihi etiã generis ſui mentionem facit: cùm Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quã C. aut Appii Claudiorum? Illi, cùm ludos facerent, ſeruos de cauea exire iubebant, tu in alteram ſeruos immiſiſti, ex altera liberos eiecisti. Itaque qui antea voce præconis à liberis ſemouebantur, tuis ludis, non voce, ſed manu liberos à ſe ſegregabant. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat Sibyllino ſacerdoti, hæc ſacra maiores noſtros ex veſtris libris expetiſſe? ſi illi ſunt veſtri, quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. Hac igitur vate ſuadẽte quondã, defeſſa

Italia Punico bello, atque ab Hannibale vexata, sacra ista maiores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocauerunt: quæ vir is accepit, qui est optimus à populo Rom. iudicatus, P. Scipio: femina autem, quę matronarum castissima putabatur, Q. Clodia: cuius priscam illam seueritatem sacrificii tua soror mirificè existimatur imitata. Nihil te igitur neque maiores tui coniuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quo est hæc tota religio constituta, neq; curulis ædilitas, quæ maximè hāc tueri religionem solet, permouit, quo minus castissimos ludos omni flagitio polluères, dedecore maculares, scelere obligares? Sed quid ego id admiror? qui, accepta pecunia, Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumque Matris Deorum vastaris? & Brogitaro Gallogræco impuro homini, ac nefario, cuius legati, te tribuno, diuidere in æde Castoris tuis operis nummos solebant, totum illum locum fanumque vendideris? sacerdotem ab ipsis aris puluinaribusque detraxeris? omnia illa, quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam Asiamq; tenuerunt, semper summa religione coluerunt, peruerteris? quæ deniq; nostri maiores tā sancta duxerūt, vt cū refertam vrbem, atq; Italiam fanorū haberemus, tamen nostri imperatores maximis, & periculosissimis bellis huic Deæ vota facerent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram, & in illo loco, fanoque persoluerent. Quod cùm Deiotarus religione sua castissimè tueretur, quem vnū habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis, Brogitaro, vt ante dixi, addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum sæpe à senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum, tu etiā regē appellari cum Brogitaro iubes. Sed alter est rex iudicio senatus per nos, pecunia Brogitarus per te appellatus: alterum putabo regem, si habuerit, vnde tibi soluat, quod ei per syngrapham credidisti. nam cùm multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maximè, quòd tibi nummum nullum dedit, quòd eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum iudicio senatus, vt ipse rex esset, non repudiauit: quòd Pessinuntem per scelus à te violatum, & sacerdote sacrisq; spoliatū recuperauit, vt in pristina religione seruaret, quòd cæremonias

ab omni vetuſtate acceptas, à Brogitaro pollui non ſinit: mauultq́ue generum ſuum munere tuo, quàm illud fanum antiquitate religionis carere. Sed vt ad hæc haruſpicum reſponſa redeam, ex quibus eſt primum de ludis: quis eſt, qui id non totum in iſtius ludos prędictum, & reſponſum eſſe fateatur? Sequitur de locis ſacris, religioſis. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? committe vel conſulibus, vel ſenatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus iudiciis, vt dixi antea, liberata eſt. At in iis ædibus, quas tu Q. Seio equite Romano viro optimo, per te apertiſſimè interfecto, tenes, ſacellum dico fuiſſe, & aras. tabulis hoc cenſorum, memoria multorum firmabo, ac docebo. agatur modò hæc res, quod ex eo S. C. quod nuper eſt factum, referri ad vos neceſſe eſt: habeo, quæ de locis religioſis velim dicere. cùm de domo tua dixero, in qua tamen ita eſt inædificatum ſacellum, vt alius fecerit, tibi tantummodo ſit demoliendum: tum videbo, num mihi neceſſe ſit de aliis etiam aliquid dicere. Putant enim nonnulli ad me pertinere armamentarium Telluris aperire. Nuper id patuiſſe dicũt, & ego recordor. Nunc ſanctiſſimam partem, ac ſedem maximæ religionis priuato dicunt veſtibulo contineri. Multa me mouent, quòd ædes Telluris eſt curationis meæ, & is, qui illud armamentariũ ſuſtulit, meam domum pontificum iudicio liberatam, ſecũdum fratrem ſuum iudicatam eſſe dicebat. Mouet me etiam in hac caritate annonæ, ſterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eo magis, quòd eodem oſtento Telluri poſtulatio deberi dicitur. Vetera fortaſſe loquimur: quamquam hoc ſi minus ciuili iure perſcriptum eſt, lege tamen naturæ, communi iure gentium ſancitum eſt, vt nihil mortales à Diis immortalibus vſu capere poſſint. Verumtamen antiqua negligimus: etiámne ea negligemus, quæ fiunt maximè, quæ videmus? L. Piſonem quis neſcit his ipſis temporibus maximum, & ſanctiſſimum Dianæ ſacellum in Cæliculo ſuſtuliſſe? Adſunt vicini eius loci, multi ſunt etiam in hoc ordine, qui ſacrificia gentilitia illo ipſo in ſacello, ſtatuto loco anniuerſaria factitarint. Et conquirimus, Dii immortales, quæ loca deſiderent, quid ſignificent, de quo loquantur? A Sex. Serrano ſanctiſſima ſacella ſuffoſſa, incen-

sa, inædificata, oppressa, summa deniq; turpitudine esse fœdata nescimus? Tu meam domũ religiosam facere potuisti? ecqua mente? qua inuaseras. qua manu? qua disturbaras. qua voce? qua incendi iusseras. qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras. quo puluinari? quod stupraras. quo simulacro? quod ereptum ex meretricis sepulcro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quod impuri, & sacrilegi parietem tangit? Itaque ne quis meorũ imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre, tollam altius tectum, non vt ego te despiciam, sed tu ne aspicias vrbem eam, quam delere voluisti. Sed iam haruspicum reliqua responsa videamus. ORATORES, CONTRA IVS FASQVE INTERFECTOS. Quid est hoc? de Alexandrinis video esse sermonem, quem ego non refuto. Sic enim sentio, ius legatorũ cùm hominum præsidio munitum sit, tum etiam diuino iure esse vallatum. Sed quæro ab illo, qui omneis iudices tribunus è carcere in forum effudit, cuius arbitrio sicæ omnes nunc atq; omnia venena tractantur, qui cũ Hermacho Chio syngraphas fecit, ecquid sciat vnum acerrimum aduersariũ Hermachi Theodosium legatum ad senatum à ciuitate libera missum sica percussum? quod non minus, quàm de Alexãdrinis indignum Diis immortalibus esse visum certo scio. Nec confero nunc in te vnum omnia: spes maior esset salutis, si præter te nemo esset impurus. Plures sunt. hoc & tu tibi confidis magis, & nos prope iure diffidimus. Quis Platonem ex Orestide, quæ pars Macedoniæ libera est, hominem in illis locis clarum, ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (vt seipse appellauit) imperatorem venisse nescit? Quem ille propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula coniecit, & medicũ intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero, fœdissimè, & crudelissimè venas incideret. Secureis suas cruentari scelere noluit: nomẽ quidem populi Rom. tanto scelere contaminauit, vt id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Qualeis hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis suis non ad salutẽ, sed ad necem vtatur? Sed recitemus, quid sequatur. FIDEM, ET IVSIVRANDVM NEGLECTVM. Hoc quid sit, per se ipsum non facilè interpretor, sed ex eo, quod sequitur, suspicor de

tuorum iudicum manifesto periurio dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi à senatu præsidiũ postulassent. Quare autem de his dici suspicer, hæc caussa est, quòd sic statuo, & illud in hac ciuitate esse maximè illustre, atq; insigne periurium, & te ipsum tamen in periurii pœnã ab iis quibuscum coniurasti, non vocari, & video in haruspicum responsis hæc esse subiuncta, SACRIFICIA VETVSTA OCCVLTAQVE MINVS DILIGENTER FACTA, POLLVTAQVE. Haruspices hæc loquuntur, an patrii, penatesque Dii? multi enim sunt, credo, in quos huius maleficii suspicio cadat. quis præter hunc vnum? obscurè dicitur, quæ sacra polluta sint? quid planius, quid grauius, quid religiosius dici potest? VETVSTA OCCVLTAQVE. Nego vlla verba Lentulum grauem oratorem, ac disertum sæpius, cùm te accusaret, vsurpasse, quàm hæc, quæ nunc ex Etruscis libris in te cõuersa, atq; interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium tam vetus est, quàm hoc, quod à regibus æquale huic vrbi accepimus? Quod autem tam occultũ, quàm id, quod non solùm curiosos oculos excludit, sed etiam erranteis; quo non modò improbitas, sed ne imprudentia quidem possit intrare? Quod quidem sacrificiũ nemo ante P. Clodium omni memoria violauit, nemo vnquã adiit, nemo neglexit, nemo vir aspicere non horruit; quod fit per virgines Vestaleis, fit pro populo Rom. fit in ea domo, quæ est in imperio, fit incredibili cæremonia, fit ei Deæ, cuius ne nomẽ quidem viros scire fas est: quã iste idcirco Bonam dicit, quòd in tanto sibi scelere ignouerit. Non ignouit, mihi crede, non. nisi forte tibi ignotũ putas, ꝙ te iudices dimiserunt excussum & exhaustũ, suo iudicio absolutum, omnium condemnatum: aut quod oculos, vt opinio illius religionis est, nõ perdidisti. Quis enim ante te sacra illa vir sciens viderat, vt quisquam pœnam, quæ sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas plus, quàm libidinis? ne id quidem sentis cõtinenteis illos oculos abaui tui magis optandos fuisse, quàm hos flagranteis sororis? Tibi verò, si diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deesse adhuc, non Deorum. Homines te in re fœdissima defenderunt: homines turpissimum nocentissimumq; laudarunt: homines propè confitentẽ iudicio liberauerũt: hominibus iniuria tui stupri illata in ipsos, dolori non fuit:

hominès tibi arma, alii in me, alii post in illum inuictum ciuem dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi, ac maiora non esse quærenda. A Diis quidem immortalibus quæ potest homini maior esse pœna, furore, atque dementia? nisi forte in tragœdiis quos vulnere, ac dolore corporis cruciari, ac consumi vides, grauiores Deorum immortalium iras subire, quàm illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi eiulatus, & gemitus Philoctetæ tam miseri (quamquam sunt acerbi) quàm illa exsultatio Athamantis, & quàm somnium matricidarum. Tu, cùm furialeis in concionibus voces mittis, cùm domos ciuium euertis, cùm lapidibus optimos viros foro pellis, cùm ardenteis faces in vicinorum tecta iactas, cùm ædeis sacras inflammas, cùm seruos concitas, cùm sacra ludosque conturbas, cùm vxorem, sororemque non discernis, cùm quod ineas cubile non sentis, cùm baccharis, cùm furis, tum das eas pœnas, quæ sunt solæ hominũ sceleri à Diis immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima sæpe de caussa conficitur: Deorum tela impiorum mentibus figuntur. Quare miserior es, cùm in omnem fraudem raperis oculis, quàm si omnino oculos non haberes. Sed quoniam de iis omnibus, quæ haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus, quid iidem haruspices à Diis iam immortalibus dicant moneri. Monent, ne per optimatiũ discordiam dissensionemq; patribus, principibusque cædes periculaque creentur, auxilioque deminuti deficiantur, quare ad vnum, imperiũ, prouinciæ redeant, exercitusque pulsus, deminutioque accedat. Haruspicum verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatiũ discordiam molitur? idem iste, nec vlla vi ingenii, aut consilii sui, sed quodam errore nostro: quem quidem ille, quòd obscurus non erat, facile perspexit. hoc enim etiam turpius afflictatur respublica, quòd ne ab eo quidem vexatur, vt tamquam fortis in pugna vir, acceptis à forti aduersario vulneribus aduersis honestè cadere videatur. Ti. Gracchus conuellit statum ciuitatis, qua grauitate vir! qua eloquentia! qua dignitate! nihil vt à patris auique Africani præstabili insignique virtute, præterquam quòd à senatu desciuerat, deflexisset. Secutus est C.

Gracchus, quo ingenio! quanta vi! quanta grauitate dicendi! vt dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem, voluntatemque esse conuersa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus, & pene demens, vt auctor esset egregius, & ad animos imperitorum excitandos, inflammãdosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cuius tanta in dicendo grauitas, tanta iucunditas, tanta breuitas fuit, vt posset, vel vt prudentes errarent, vel vt boni minus bene sentirent, perficere dicendo. Cum his conflictari, & pro salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, molestum: sed habebat ea molestia quandam tamen dignitatem. Hic verò, de quo ego ipse tam multa nunc dico, pro Dii immortales, quid est? quid valet? quid affert, vt tanta ciuitas si cadet (quod Dii omen obruant) à viro tamen confecta videatur? Qui post patris mortem, primam illam ætatulam suam ad scurrarum locupletum libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est germanitatis stupris volutatus: deinde iam robustus, prouinciæ se, ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpessus, etiam Cilicum libidines, Barbarorumque satiauit: post exercitu L. Luculli solicitato, per nefandum scelus fugit illinc, Romæque recenti aduentu suo cum propinquis suis decidit, ne reos faceret: à Catilina pecuniam accepit, vt turpissimè præuaricaretur. Inde cum Murena se in Galliam contulit: in qua prouincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necauit, nefarias cum multis scelerum pactiones societatesq; conflauit: vnde vt rediit, quæstum illum maximè fecundum vberemq; campestrẽ totum ad se ita redegit, vt homo popularis fraudaret improbissimè populum, idemque vir clemens diuisores omnium tribuum domi ipse suę crudelissima morte mactaret. Exorta est illa reipublicæ sacris, religionibus, auctoritati vestræ, iudiciis publicis funesta quæstura: in qua idẽ iste Deos, hominesque, pudorem, pudicitiam, senatus auctoritatem, ius, fas, leges, iudicia, violauit. Atque hic ei gradus (o misera tempora, stultasque nostras discordias!) P. Clodio gradus ad rempublicam hic primus est aditus ad popularẽ iactationem, atque ascensus. Nam Tib. Graccho inuidia Numantini fœderis, cui feriendo quæstor C. Mancini cos.

cùm esset, interfuerat, & in eo fœdere improbando senatus seueritas dolori, & timori fuit: istaq; res illum fortem, & clarum virum à grauitate patrum desciscere coegit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi ad expetendas domestici sanguinis pœnas excitauit. Saturninum, quòd in annonæ caritate quæstorem à sua frumentaria procuratione senatus amouit, eique rei M. Scaurum præfecit, scimus dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima caussa profectum, Caioque Iulio consulatum contra leges petenti resistentem, longiùs, quàm voluit, popularis aura prouexit. Fuit in his omnibus caussa, etsi non iusta (nulla enim potest cuiquam malè de republica merendi iusta esse caussa) grauis tamen, & cum aliquo animi, & virili dolore coniuncta. P. Clodius à crocota, à mitra, à mulieribus soleis purpureisque fasciolis, à strophio, à psaltrio, à flagitio, à stupro est factus repente popularis. Nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent, nisi ex eo loco, quò eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset, populari homine populus Romanus, respublica ciue tali careret. Hanc ob amentiam in discordiis nostris, de quib. ipsis his prodigiis recentibus à Diis immortalibus admonemur, arreptus est vnus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri non liceret. Quod anno ante frater Metellus, & cõcors etiam tum senatus principi Cn. Pompeio sententiam dicenti excluserat, acerrimeq; vna voce ac mente restiterat, id post dissidium optimatium, de quo ipso nunc mouemur, ita perturbatum, itaque permutatum est, vt, quod frater consul ne fieret obstiterat, quod affinis, & sodalis clarissimus vir, qui illum reum non laudarat, excluserat, id is consul efficeret in discordiis principum, qui illi vnus inimicissimus esse debuerat, & eo fecisse auctore se diceret, cuius auctoritatis neminem posset pœnitere. Iniecta est fax fœda, ac luctuosa reipublicæ: petita est auctoritas vestra, grauitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium, totius deniq; ciuitatis status. Hæc enim certè petebantur, cùm in me cognitorem harum omnium rerum illa flamma illorum temporum coniiciebatur. Excepi, & pro patria solus exarsi: sic tamen, vt vos iisdem ignibus circumsepti me primum ictum pro vobis, & fumantem videretis.

deretis. Non sedabantur discordiæ, sed etiam crescebat in eos odium, à quibus nos defensi putabamur. Ecce iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populũ Rom. desiderantem, flagitanteis vos non auctoritate sua solùm, sed etiam precibus ad meam salutẽ excitauit, restituti sumus. Sit discordiarũ finis aliquando: à diuturnis dissensionibus conquiescamus: non finit eadem ista labes: eas habet conciones, ea miscet, ac turbat, vt modò his sese vendat, modò illis: nec tamen ita, vt se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet, sed vt eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror. quid enim faciat aliud? illos, homines sapientissimos, grauissimosque miror: primùm, quòd quemquam clarum hominem, atq; optimè de republica sæpe meritum, impurissimi voce hominis violari facilè patiuntur: deinde, quòd existimant perditi hominis profligatique maledictis posse, id quod minimè conducit ipsis, cuiusquam gloriam dignitatemq; violari: postremo, quòd non sentiunt id, quod tamen mihi iam suspicari videntur, illius furenteis, ac violentos impetus in se ipsos posse conuerti. atque ex hac nimia nonnullorum alienatione à quibusdam, hærentia tela in rep. blica: quæ quamdiu hærebãt in vno me, grauiter equidem, sed aliquanto leuius ferebam. An iste, nisi primò se dedisset iis, quorum animos à vestra auctoritate seiunctos esse arbitrabamur; nisi eos in cælum suis laudibus præclarus auctor extolleret; nisi exercitum C. Cæsaris, in quo fallebat multos, sed eum nemo redarguebat, nisi eum, inquã, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur; nisi Cn. Pompeio adiutore, M. Crasso auctore, quæ faciebat, facere clamaret; nisi consules caussam coniunxisse secum, in quo vno non mentiebatur, confirmaret; tam crudelis mei, tam sceleratus reip. vexator esse potuisset? Idem, posteaquam respirare vos à metu cædis, emergere auctoritatem vestram à fluctibus illis seruitutis, reuiuiscere memoriam, ac desiderium mei vidit, vobis se cœpit subitò fallacissimè venditare. Tum leges Iulias contra auspicia latas, & hîc, & in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totũ eius tribunatũ continebat, quã cæcus amentia non videbat. Producebat fortissimum virum M. Bibulum,

quærebat ex eo, C. Cæſare leges ferente, de cælo ſempérnẽ ſeruaſſet? ſemper ſe ille ſeruaſſe dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata eſſent, recténe láta eſſent? illi, vitio lata eſſe dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optimè meriti, ſed illius, vt ego arbitror, furoris ignari. Longiùs proceſſit: in ipſum Cn. Pompeium, auctórem, vt prędicare eſt ſolitus, conſiliorum ſuorum inuehi cœpit. Inibat gratiam à nonnullis. Tum verò eſt ratus, ſe poſſe, quoniã togatum domeſtici belli exſtinctorem nefario ſcelere fœdaſſet, illum etiam, illum externorum bellorum hoſtiumque victorem affligere. Tum eſt illa in templo Caſtoris ſcelerata & pene deletrix huius imperii ſica deprehenſa: tum ille, cui nulla hoſtium diutius vrbs vnquam fuit clauſa, qui omneis anguſtias, omneis altitudines, omnium obiecta tela, ſemper vi, & virtute perfregit, obſeſſus ipſe eſt domi; meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ conſilio, & facto ſuo liberauit. Nam ſi Cn. Pompeio, viro vni omnium fortiſſimo quicumque nati ſunt, miſerrimum magis fuit, quàm turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non aſpicere, carere publico, minas eius perferre, cùm in concionibus diceret, velle ſe in Carinis ædificare alteram porticũ, quæ Palatio reſponderet: certè mihi exire domo mea ad priuatum dolorem fuit luctuoſum, ad rationem reip. glorioſum. Videtis igitur hominem per ſeipſum iampridem afflictum, ac iacentem, pernicioſis optimatium diſcordiis excitari. Cuius initia furoris diſſenſionibus eorũ, qui tum à vobis ſeiuncti videbantur, ſuſtentata ſunt. Reliqua iam præcipitantis tribunatus, etiam poſt tribunatum obtrectatores eorum, atque aduerſarii defenderunt, ne à republica reipublicæ peſtis remoueretur: reſtiterunt etiam, ne cauſſam diceret, etiam, ne priuatus eſſet. Etiamne in ſinu, atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam, ac peſtiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? volo, inquiunt, eſſe, qui in concione detrahat de Pompeio. detrahat ille vituperando? Velim ſic hoc vir ſummus, atque optimè de mea ſalute meritus accipiat, vt à me dicitur: dicam quidem certe, quod ſentio. Mihi medius fidius tum de illius ampliſſima dignitate detrahere, cùm maximis laudibus efferebat, videbatur. Vtrum tandem C. Marius

rius

rius splendidor, cùm eum C. Glaucia laudabat, an cùm eũdem iratus postea vituperabat? An ille demens, & iampridẽ ad pœnam, exitiumque præceps fœdior, atque inquinatior in Cn. Pompeio accusando, quàm in vniuerso senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cùm alterum gratum sitiratis, alterum esse tam bonis ciuibus non acerbum. Sed ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc eius concionem, de qua loquor, in qua Pompeium ornat, an potius deformat? certè laudat, & vnum esse in hac ciuitate dignum huius imperii gloria dicit, & significat se illi amicissimũ esse, & reconciliationem esse gratiæ factam. Quod ego quamquam quid sit, nescio, tamen hoc statuo, hunc, si amicus esset Pompeio, laudaturum illum non fuisse. Quid enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad eius laudem minuendam facere potuisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicũ esse gaudebant, ob eámque caussam in tot tantisque sceleribus conniuebant, & nonnumquam eius indomitos, atq; effrenatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quàm se cito inuerterit. Nunc enim iam laudat illum: in eos inuehitur, quibus se antea venditabat. Quid existimatis eum, si reditus ei gratiæ patuerit, esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat? Quas ego alias optimatium discordias à Diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus eius, aut de consilariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus ciuium cadere possunt. Deteriores, repulsos (quod iam audietis) hos appellant, quorum & mentes, & res sunt perditæ, longeque à communi salute disiunctæ. Quare cùm Dii immortales monent de optimatium discordiis, de clarissimorum, & optimè meritorum ciuium dissensione prædicunt: cùm principibus periculum cædémque portendunt, in tuto collocant Clodium. qui tantum abest à principibus, quantum à puris, quantũ à religiosis. Vobis, ô clarissimi, atque optimi ciues, & vestræ saluti consulendum, & prospiciendum vident. Cædes principum ostenditur: id, quod interitum optimatium sequi necesse est, adiungitur: etiam, ne in vnius imperium res decidat, admonemur. ad quem metum si Deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu, coniecturaque rapere-

mur. Neque enim vllus alius discordiarum solet esse exitus inter claros, & poteteis viros, nisi aut vniuersus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario clarissimo ciue consul nobilissimus, & fortissimus L. Sulla: horũ vterque ita cecidit victus, vt victor idem regnauerit. Cum Octauio collega Cinna dissensit: vtrisque horum secunda fortuna regnum est largita, aduersa mortem. Idem iterum Sulla superauit: tum sine dubio habuit regalem potestatẽ, quamquam rempubl. recuperauit. Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus, & inustum animis hominum amplissimorum: diffident principes: captatur occasio: qui non tantùm opibus valent, nescio quam fortunam tamen, ac tempus exspectant: qui sine controuersia plus possunt, hi fortasse nonnumquam consilia, ac sentẽtias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur hæc è ciuitate discordia: iam omnes isti, qui portenduntur metus, extinguentur, iam ista serpens, quæ tum hîc delitescit, tum se emergit, & fertur illuc, compressa, atque illisa morietur. Monent enim iidem, ne occultis cõsiliis respu. lædatur: quę sunt occultiora, quàm eius, qui ausus in concione est dicere, iustitium edici oportere, iurisdictionem intermitti, claudi ærarium, iudicia tolli? Nisi forte existimatis hanc tantam colluuionem illi, tantamque euersionem ciuitatis in mentem subito, in rostris, nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenúsque inconsideratissimæ, ac dementissimæ temeritatis: verumtamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum iustitium illud cõceptum, ac meditatũ est. Mementote, patres conscripti, verbo illo nefario tentatas aureis vestras, & perniciosam viam audiendi consuetudine esse munitam. Sequitur illud, NE DETERIORIBVS, REPVLSISQVE HONOS AVGEATVR. Repulsos videamus: nam, deteriores qui sint, pòst docebo. Sed tamen in eum cadere hoc verbũ maximè qui sit vnus omniũ mortaliũ sine vlla dubitatione deterrimus, concedendũ est. Qui sunt igitur repulsi? nõ, vt opinor, ii, qui aliquando honorẽ vitio ciuitatis, non suo, nõ sunt assecuti. Nã id quidem multis sæpe optimis ciuibus, atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progrediẽteis, quos munera cõtra leges gladiatoria paranteis, quos apertissimè largienteis

non

non ſolùm alieni,ſed etiam ſui, vicini,tribules, vrbani,ruſtici repulerunt. Hi ne honore augeantur,monemur. Debet eſſe gratum, quod prædicunt: ſed tamen huic malo populus Rom. ipſe nullo haruſpicum admonitu ſua ſponte proſpexit. Deteriores cauete: quorum quidem magna eſt natio,ſed tamen eorum omnium hic dux eſt, atque princeps. Etenim ſi vnum hominem deterrimum poeta præſtanti aliquis ingenio fictis conquiſitiſq; vitiis deformatũ vellet inducere,nullum profectò dedecus reperire poſſet, quod in hoc non inesset: multáq; in eo penitus defixa, atque hærentia præteriret. Parentibus,& Diis immortalibus,& patriæ nos primùm natura conciliat. eodem enim tempore & ſuſcipimur in lucem, & hoc cæleſti ſpiritu augemur, & certam in ſedem ciuitatis,ac libertatis aſcribimur. Iſte parentum nomen,ſacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit: Deorum igneis,ſollemneis menſas, abditos, ac penetraleis focos, occulta,& maribus non inuiſa ſolùm,ſed etiam inaudita ſacra inexpiabili ſcelere peruertit: idemq; earum templum inflãmauit Dearum, quarum ope etiam aliis incendiis ſubuenitur. Quid de patria loquar? qui primùm eum ciuem vi, ferro,periculis, vrbe, omnibus patriæ præſidiis depulit, quem vos patriæ conſeruatorem eſſe ſæpiſſime iudicaueratis: deinde euerſo ſenatu, vt ego ſemper dixi, comite, duce, vt ille dicebat,ſenatum ipſum principem ſalutis, mentiſq; publicæ,vi,cæde,incendiiſq; peruertit: ſuſtulit duas leges Æliam, & Fufiam maximè reipub. ſalutares: cenſuram exſtinxit: interceſſionem remouit: auſpicia deleuit: conſules ſceleris ſui ſocios ærario,prouinciis, exercitu armauit: reges qui erãt, vendidit, qui non erant, appellauit: Cn. Pompeium vi,ferro,domum compulit: imperatorũ monumenta euertit: inimicorum domos diſturbauit: veſtris monumentis nomen ſuum inſcripſit. Infinita ſunt ſcelera,quæ ab illo in patriam ſunt edita. quid,quæ in ſingulos ciueis, quos necauit? ſocios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentauit? Quid verò ea,quanta ſunt, quæ in ſeipſum ſcelera, quæ in ſuos edidit? quis minus vmquam pepercit hoſtiũ caſtris, quàm ille omnibus corporis ſui partibus? quæ nauis vmquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quàm iſtius ætas fuit? quis vmquã nepos tam liberè eſt cũ ſcortis,

quàm hic cùm ſororibus, volutatus? quam denique tã immanem Charybdim poetæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tãtos exhaurire gurgites poſſet, quantas iſte Byzantiorum Brogitarorúmque prædas exſorbuit? aut tã eminentib. canib. Scyllam, támque ieiunis, quàm quibus iſtum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis roſtra ipſa mandentẽ? Quare, id quod extremum eſt in haruſpicum reſponſis, prouidete, ne reipu. ſtatus commutetur. Etenim vix hæc, ſi vndique fulciamus, iam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium noſtrûm humeris cohærebunt. Fuit quondam ita firma hæc ciuitas, & valens, vt negligentiam ſenatus, vel etiam iniurias ciuium ferre poſſet: iam non poteſt. Ærarium nullum eſt: vectigalibus non fruuntur qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: conſenſus ordinum eſt diuulſus: iudicia perierunt: ſuffragia diſtricta tenentur à paucis: bonorum animus ad nutum noſtri ordinis expeditus iam non erit: ciuem, qui ſe pro patriæ ſalute opponat inuidiæ, fruſtra poſthac requiretis. Quare hunc ſtatum, qui nunc eſt, qualiſcumque eſt, nulla alia re, niſi concordia, retinere poſſumus. Nam vt meliore ſimus loco, ne optandum quidem eſt illo impunito: deteriore autem ſtatu vt ſimus, vnus eſt inferior gradus, aut interitus, aut ſeruitutis. Quo ne trudamur, Dii immortales nos admonent, quoniam iampridem humana conſilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem P. C. tam triſtem, tã grauẽ, non ſuſcepiſſem, non, inquam, niſi hãc perſonam, & has parteis honoribus populi Romani veſtris plurimis ornamentis mihi tributis deberem, & poſſem ſuſtinere. Sed tamen facilè tacentibus cæteris recituiſſem: ſed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, ſed publicæ religionis. Mea fuerunt verba fortaſſe plura, ſententiæ quidem omnes haruſpicum: ad quos aut referri nuntiata oſtenta non conuenit, aut eorũ reſponſis commoueri neceſſe eſt. Quòd ſi cætera magis peruulgata nos ſæpe, & leuiora mouerunt, vox ipſa Deorũ immortalium non menteis omnium permouebit? nolite enim id putare accidere poſſe, quod in fabulis ſæpe videtis fieri, vt Deus aliquis elapſus de cælo cœtus hominum adeat, verſetur in terris, cũ hominibus colloquatur. cogitate genus ſonitus eius, quem Latinienſes nuntiarunt: recordamini illud etiã, quod nondum eſt relatum, quod eodem fere tempore

factus

factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræ motus horribilis, cum quibuſdam multis metuendisq; rebus: hæc eadẽ profectò, quæ futura proſpicimus, impendẽtia pertimeſcetis. Etenim hæc Deorum immortalium vox, hæc penè oratio iudicanda eſt, cùm ipſe mundus, cùm agri terræmotu quodam nouo contremiſcunt, & inuſitato aliquid ſono incredibilique prædicunt. In hoc conſtituendæ nobis quidem ſunt procurationes, & obſecratio, quemadmodum monemur. ſed faciles ſunt preces apud eos, qui vltro nobis viam ſalutis oſtendunt: noſtræ nobis ſunt inter nos iræ diſcordięque placandæ.

PRO CN. PLANCIO.

ORATIO XXXI.

CVM propter egregiam, & ſingularẽ Cn. Plancii, iudices, in mea ſalute cuſtodienda fidem, tam multos, & bonos viros eius honori viderẽ eſſe fautores, capiebam animo nõ mediocrem voluptatẽ, quòd, cuius officium mihi ſaluti fuiſſet, ei meorum temporũ memoriam ſuffragari videbã. Cùm autẽ audirẽ meos partim inimicos, partim inuidos, huic accuſationi eſſe fautores, eandémq; rem aduerſariã eſſe in iudicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuiſſet adiutrix: dolebã, iudices, & acerbè ferebam, ſi huius ſalus ob eam ipſam cauſſam eſſet infeſtior, quòd is meam ſalutem, atq; vitã ſua beneuolentia, præſidio, cuſtodiáque texiſſet. Nunc autem veſter, iudices, conſpectus, & conſeſſus iſte reficit, & recreat mentem meam, cùm intueor, & contemplor vnumquemque veſtrûm. Video enim hoc in numero neminẽ, cui mea ſalus cara non fuerit, cuius non exſtet in me ſuum meritũ, cui non ſim obſtrictus memoria beneficii ſempiterna. Itaque non extimeſco, ne Cn. Plãcio cuſtodia meę ſalutis apud eos obſit, qui me ipſum maximè ſaluum videre voluerunt. Sæpiúſque,

iudices, mihi venit in mentem admirandum eſſe, M. Laterēſem, hominem ſtudioſiſſimum, & diligentiſſimum ſalutis meæ, reum hunc potiſſimum ſibi delegiſſe, quàm metuendum, ne vobis id ille magna ratione feciſſe videatur. Quamquam mihi non ſumo tantum, iudices, neque arrogo, vt Cn. Plancium ſuis erga me meritis impunitatem conſecuturum putem, niſi eius integerrimam vitam, modeſtiſſimos mores, ſummam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam oſtendero, nihil de pœna recuſabo. Sin omnia præſtitero, quæ ſunt à bonis viris expetenda, petam, iudices, à vobis, vt cuius miſericordia ſalus mea cuſtodita ſit, ei vos veſtram miſericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac cauſſa maiores ſuſcipio, quàm in cæteris, etiam hanc moleſtiam aſſumo, quòd mihi non ſolùm ꝑ Cn. Plancio dicendum eſt, cuius ego ſalutem non ſecus ac meam tueri debeo, ſed etiam pro me ipſo: de quo accuſatores plura pene, quàm de re, reoq; dixerunt. Quamquam, iudices, ſi quid eſt in me ipſo ita reprehenſum, vt id ab hoc alienum ſit, non me id magnopere conturbat. Non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, idcirco cum me nimium gratum illi eſſe dicāt, id mihi criminoſum eſſe poſſit. Quæ verò ita ſunt agitata ab illis, vt aut merita Cn. Plancii erga me minora eſſe dicerent, quàm à me ipſo prædicarentur, aut ſi eſſent ſumma, negarent ea tamen ita magni, vt ego putarem, ponderis apud vos eſſe debere: hæc mihi ſunt tractanda, iudices, & modice, ne quid ipſe offendam, & tum denique, cùm reſpondero criminibus, ne non tam innocentia reus ſua, quàm recordatione meorum temporum defenſus eſſe videatur. Sed mihi in cauſſa facili, atque explicata, perdifficilis, iudices, & lubrica defenſionis ratio proponitur. Nam ſi tantummodo mihi neceſſe eſſet contra Laterenſem dicere, tamen id ipſum eſſet in tanto vſu noſtro, tantáque amicitia moleſtum. Vetus enim eſt lex illa iuſtæ veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo iam diu eſt, vt idē amici ſemper velint, neq; eſt vllum certius amicitiæ vinculum, quàm cōſenſus, & ſocietas conſiliorum, & voluntatum. Mihi autem non id eſt in hac re ſolùm moleſtum, contra illum dicere, ſed multo id magis, quòd in ea cauſſa contra dicendum eſt, in qua quædam hominū ipſorū videtur facienda eſſe conten-

tio. Quærit enim Laterensis, atque hoc vno maximè vrget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita si cedo illius ornamentis, quæ multa, & maxima sunt, nō solùm huius dignitatis iactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est. sin hunc illi antepono, contumeliosa habenda est oratio, & dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem à Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis condicionem sequar, aut optimè de me meriti salus deserenda est. Sed ego, Laterensis, cæcum me, & præcipitem ferri confitear in caussa, si te aut à Plancio, aut ab vllo dignitate potuisse superari dixero. Itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, & veniam ad illā, ad quam me caussa ipsa deducit. Quid? túne non inanem dignitatis iudicem putas esse populum? fortasse nonnumquam est. vtinam verò semper esset: sed est perrarò: &, si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat. His leuioribus comitiis diligentia, & gratia petitorū honos paritur, non iis ornamentis, quæ esse in te videmus. Nam quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est, qui aut inuidet, aut fauet. Quāquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit cōmune cùm Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantùm disputo de iure populi, qui & potest, & solet nonnumquam dignos præterire: nec si populo præteritus est, quem non oportuit, à iudicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam si ita esset, quod patres apud maiores nostros tenere nō potuerunt, vt reprehensores essent comitiorum, id haberent, iudices, vel quod multo etiam minus est ferendum. Tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores nō erant facti: nūc, postulatur à vobis, vt eius exilio, qui creatus sit, iudicium populi Rom. reprehendatis. Itaq; quamquam, qua nolui, ianua sim ingressus in caussam, sperare videor tātum abfuturum esse orationem meam à minima suspicione offensionis tuæ, te vt potius obiurgem, quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quàm vt ego eam vlla contumelia coner attingere. Tu continentiam, tu industriā, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu

fidem, tu labores tuos, quòd ædilis non sis factus, fractos esse, & abiectos,& repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum à te dissentiã. si medius fidius decem soli essent in ciuitate viri boni, sapientes, iusti, graues, qui te indignum ædilitate iudicauissent, grauius de te iudicatum putarẽ, quã est hoc, quod tu metuis, ne à populo iudicatum esse videatur. Non enim comitiis iudicat semper populus, sed mouetur plerumque gratia, cedit precibus, facit eos, à quibus est maximè ambitus. denique si iudicat, non delectu aliquo, aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnumquã, & quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: sempérque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudãda duxerunt. Quare, cùm te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpã, nõ competitoris accusas. At fueris dignior quàm Plancius, de quo ita tecum contendam paullo post, vt cõseruem dignitatem tuã: sed vt fueris dignior, non competitor, à quo es victus, sed populus, à quo es præteritus, in culpa est. In quo primùm illud debes putare, comitiis, præsertim ædilitiis, studium esse populi, non iudicium: eblandita illa, nõ enucleata esse suffragia: eos, qui suffragium ferant, quid denique ipsi debeant considerare sæpius, quàm quid cuique à republica videatur deberi. Sin autem mauis esse iudicium, non tibi id rescindendum est, sed ferendum. Malè iudicauit populus: at iudicauit. Nõ debuit: at potuit. Non fero: at multi clarissimi, & sapientissimi ciues tulerunt. Est enim cõdicio liberorum populorum, præcipueq; huius principis populi, & omniũ gentiũ domini, atq; victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, qđ velit, cuiq;: nostrũ autẽ est, qui in hac tẽpestate populi iactemur ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas; honores si magni non putemus, non seruire populo, sin eos expetamus, non defatigari supplicando. Venio nunc ad ipsius populi parteis, vt illius contra te oratione potius, quã mea disputem: qui si tecum congrediatur, & si vna voce loqui possit, hæc dicat, Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui, sed cùm essetis æquè boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli qui à me contenderat, quàm ad eum qui mihi nõ nimis submissè supplicarat. Respõdebis credo,

te

te ſplendore, & vetuſtate familiæ fretum non valde ambiendum putaſſe. At verò te ille ad ſua inſtituta, ſuorumq; maiorum exempla reuocabit: ſemper ſe dicet rogari voluiſſe, ſemper placuiſſe: M. Seium, qui ne equeſtrem quidem ſplédorem incolumẽ à calamitate iudicii retinere potuiſſet, homini nobiliſſimo, innocentiſſimo, eloquentiſſimo M. Piſoni prætuliſſe: præpoſuiſſe ſe Q. Catulo in ſumma familia nato, ſapientiſſimo, & ſanctiſſimo viro, non dico C. Serenum ſubtiliſſimum hominem (fuit enim, & animi ſatis magni, & conſilii,) ſed Cn. Manlium non ſolùm ignobilem, verum ſine virtute, ſine ingenio, vita etiam contempta, ac ſordida. Deſiderarunt te, inquit, oculi mei, cùm tu eſſes Cyrenis: me enim, quàm ſocios, tua frui virtute malebam: & quo plus intererat, eo plus aberas à me: certè non videbam. Deinde ſitientem me virtutis tuæ deſeruiſti, ac dereliquiſti. Cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quæ iſtã eloquentiam, & virtutem requirebant: quam petitionem cùm reliquiſſes, ſi hoc iudicaſti, tanta in tempeſtate te gubernare non poſſe, de virtute tua dubitaui: ſi nolle, de volũtate: ſin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reſeruaſti, ego quoque, inquam, & reſpub. ad ea te tempora reuocaui, ad quæ tu te ipſe ſeruaras. Pete igitur eum magiſtratum, in quo mihi magnæ vtilitati eſſe poſſis. Aediles quicumque erunt, idem mihi, quod oſtenderas: aut, ſi quod mea minus intereſt, id te magis fortè delectat, reddam tibi iſtam ædilitatem etiam negligenter petenti. Sed ampliſſimos honores vt pro dignitate tua cõſequare, condiſcas cenſeo mihi paullo diligentius ſupplicare. Hæc populi oratio eſt: mea verò, Laterenſis, hæc: Quare victus ſis, non debere iudicem quærere, modò ne largitione ſis victus. Nam ſi quotieſcumque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari: nihil iam eſt, quod populo ſupplicetur, nihil quod diribitio, nihil quod ſupplicatio magiſtratuum, renuntiatio ſuffragiorum exſpectetur: ſimul vt qui ſint profeſſi, video quid dicam: Hic familia cõſulari eſt, ille prætoria: reliquos video eſſe ex equeſtri loco: ſunt omnes ſine macula, ſunt æquè boni viri, atque integri: ſed ſeruari neceſſe eſt gradum. cedat conſulari generi prętorium: nec contendat cum prætorio equeſter locus. ſublata

sunt studia, exstinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla expectatio suffragiorum, nihil, vt plerumq; euenit, præter opinionem accidet, nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe accidit, vt & factos aliquos, & non factos esse miremur: si campus, atque illæ vndæ comitiorum, vt mare profundum, & immensum, sic efferuescunt quodam quasi æstu, vt ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum, & motu temeritatis, modum aliquem, & consilium, & rationem requiramus? Quare noli me ad contentionem vestram reuocare, Laterensis. Etenim si populo grata esset tabella, quæ fronteis aperit hominum, menteis tegit, datq; eam libertatem, vt quod velint, faciant, promittant autem, quod rogentur: cur tu in iudicio exprimis, quod non fit in campo? hic, quàm ille dignior? perquam graue est dictu. Quomodo igitur est æquum? sic credo (quod agitur, quod satis est iudici) hic factus est. Cur iste potius, quàm ego? vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi grauissimum esset, sic dicere, sed impunè tamen deberē dicere, non rectè. Nam quid assequerer, si illa extrema defensione vterer, populum quod voluisset fecisse, non quod debuisset? Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, & doceo Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit omnibus hoc nostro equestri loco: possúmne eripere orationi tuæ contentionem vestram, quæ tractari sine contumelia non potest, & te ad caussam, crimenque deducere? Si, quòd equitis Romani filius est, inferior esse debuit, omnes tecum equitum Romanorum filii petiuerunt. Nihil dico amplius: hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascare, qui longissimè à te abfuit. Equidem, si quando, vt fit, iactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, cùm ego ad Fabium fornicem impellor: sed eum, qui in me ipsum incurrit, atque incidit. Tu neque Q. Pedio forti viro succenses, neque huic A. Plotio ornatissimo homini, familiari meo: & ab eo, qui hos dimouit, potius quàm ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. Sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio generis vestri familiæque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est?

sed

ſed non hic magis, quàm ego à meis cõpetitoribus & alias, & in conſulatus petitione vincebar. Sed vide ne hæc ipſa, quæ deſpicis, huic ſuffragata ſint. Sic enim conferamus: Eſt tuum nomen vtraque familia conſulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui fauent nobilitati, qui id putant eſſe pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus veſtris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed ſi parum multi ſunt, qui nobilitatem ament, num iſta eſt noſtra culpa? etenim ad caput & ad fontem vtriusque generis veniamus. Tu es ex municipio antiquiſſimo Tuſculano, ex quo plurimæ familiæ ſunt conſulares, in quibus eſt etiam Iuuentia, quot è reliquis municipiis omnibus non ſunt. Hic eſt è præfectura Atinati, non tam priſca, non tam honorata, non tam ſuburbana. Quantum intereſſe vis ad rationem petendi? primùm vtrum magis fauere putas Atinateis, an Tuſculanos ſuis? Alteri (ſcire enim hoc propter vicinitatẽ facilè poſſum) cùm huius ornatiſſimi, atq; optimi viri Cn. Saturnini patrem ædilem, cùm prætorem viderunt, quòd primus ille non modò in eam familiam, ſed etiã in præfecturam illam ſellam curulẽ attuliſſet, mirandũ in modum lætati ſunt. Alteros (credo quia refertum eſt municipiũ conſularibus: nam maleuolos non eſſe certo ſcio) numquã intellexi vehementiùs hoſpitũ ſuorũ honore lætari. Habemus hoc nos, habẽt noſtra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar, quorũ honoribus agri prope dicã ipſi, monteſq; fauerunt? Num aliquando vides Tuſculanum aliquem de M. Catone illo in omni virtute principe, num de T. Coruncanio municipe ſuo, num de tot Fabiis gloriari? verbũ nemo facit. At in quemcumq; Arpinatem incideris, etiã ſi nolis, erit tamen tibi fortaſſe, de nobis aliquid, aliquid & de C. Mario audiendum. Primùm igitur hic habuit ſtudia ſuorum ardẽtia: tu tanta, quanta in hominibus iam ſaturatis honoribus eſſe potuerunt. Deinde tui municipes ſunt illi quidẽ ſplendidiſſimi homines, ſed tamen pauci, ſi quidem cum Atinatibus conferantur: huius præfectura plena virorum fortiſſimorũ, ſic, vt nulla tota Italia frequentior dici poſſit. Quam quidem nũc multitudinem videtis, iudices, in ſqualore, & luctu ſupplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii (nam plebẽ à judicio dimiſimus, quæ cuncta comitiis ad-

fuit) quid roboris, quid dignitatis huius petitioni attulerunt? Non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum coniectum, sed solidam, & robustam, & assiduam frequentiam præbuerunt. Iam municipia coniunctione etiam vicinitatis vehementer mouentur. Omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis. sumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas retinens veterem illum officii moré, non infuscata maleuolentia, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, nõ erudita artificio simulationis vel suburbano, vel etiam vrbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas, totus ille tractus celeberrimus Venafranus, Alifanus, tota denique nostra illa aspera, & montosa, at fidelis, & simplex, & fautrix suorum regio, se huius honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdemq́; nunc à municipiis adsunt equites Ro. publicè cum legationis testimonio, nec minore nunc sunt solicitudine, quàm tum erant studio. Etenim est grauius spoliari fortunis, quàm non augeri dignitate. Ergo vt alia in te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi maiores tui reliquerant; sic te Plancius hoc non solùm municipii, verùm etiam vicinitatis genere vincebat. Nisi forte te Lauicana, aut Bouillana, aut Gabina vicinitas adiuuabat. quibus è municipiis vix iam, qui carnem Latinis petant, inueniuntur. Adiungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum. Qui ordo quanto adiumento sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum ciuitatis, firmamentum reipub. publicanorum ordine continetur. Quis est ergo, qui neget, ordinis eius studium fuisse in honore Plancii singulare? neque iniuria: vel quòd erat pater is, qui est princeps iamdiu publicanorum, vel quòd is ab sociis vnicè diligebatur, vel quòd diligentissimè rogabat, vel quia pro filio supplicabat, vel quia huius ipsius in illum ordinem summa officia quæsturæ, tribunatusque constabant, vel quòd illi in hoc ornando ordinem se ornare, & consulere liberis suis arbitrabantur. Aliquid præterea, (timidè dico, sed tamen dicendum est:) non enim opibus, non inuidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus

tulimus etiam nos. Appellaui populũ, tribubus submisi me, & supplicaui: vltro mehercule se mihi etiam offerẽteis, vltrò pollicenteis rogaui: valuit caussa rogandi, non gratia: nec si vir amplissimus, cui nihil est, qđ roganti cõcedi non iure possit, de aliquo, vt dicis, non impetrauit, ego sum arrogãs, quòd me valuisse dico. Nam, vt omittã illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese; rogatio ipsa semper est gratiosissima, quæ est officio necessitudinis coniuncta maximè. Neque ego sic rogabam, vt petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia huius parente semper plurimum essem vsus, sed vt quasi parenti, & custodi meo. Non potẽtia mea, sed caussa rogationis fuit gratiosa. Nemo mea restitutione lætatus est, nemo iniuria doluit, cui non huius in me misericordia grata fuerit. Etenim si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgo viri boni, cùm hic tribunatum peteret, vltrò offerebant; cui nomen meum honori fuisset, ei meas præsenteis preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quòd C. Marium ciuili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt, quòd tecto receperunt, quòd fessum inedia fluctibusque recrearunt, quòd viaticum congesserunt, quòd nauigium dederunt, quòd eùm linquentem terram eam, quam seruauerat, lacrymis, votis, atq; ominibus prosecuti sunt, æterna in laude versantur: Plancio, quòd me vel vi pulsum, vel ratione cedentem tempori receperit, iuuerit, custodierit, his, & senatui populoque Romano, vt haberent quod reducerent, conseruarit: honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris? Vitia, me hercule, res hæ, Cn. Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt, ne tu in ea vita, de qua iam dicam, tot, & tanta adiumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo grauissimo, & sanctissimo, atque omni laude, & honore dignissimo viro dilectus est, vt & contubernii necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat. Quod si adesset, non minus ille declararet, quàm hic illius frater patruelis, & socer T. Torquatus illi omni virtute, & laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis, & propinquitatis, & affinitatis coniunctus, sed ita magni amoris, vt illę necessitudinis caussæ leues esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini

propinqui sui, miles huius Q. Metelli. quibus cum fuerit probatissimus, hodieq; sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea prouincia legatus fuit C. Sacerdos, qua virtute, qua constantia vir! L. Flaccus, qui homo! qui ciuis! qualem hunc putent, assiduitate, testimonioq; declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem prouincia postea quæstor. Primùm Macedonia sic eum diligit, vt indicant hi, principes ciuitatum suarum: qui cùm missi sint ob aliam caussam, tamen huius repentino periculo commoti huic assident, pro hoc laborant: huic si præsto fuerint, gratius se ciuitatibus suis facturos putant, quam si legationem, & mandata sua confecerint. L. verò Apuleius hunc tanti facit, vt morem illum maiorum, qui pręscribit in parentũ loco quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis beneuolentiaq; superarit. Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehemens, quàm isti, quos tu iure laudas, sed certè talis, quales si omnes semper fuissent, numquam desideratus vehemens esset tribunus. Omitto illa, quæ si minus necessaria sunt, at certè cùm sunt prolata laudãtur: vt viuat cum suis, primùm cum parente (nam meo iudicio pietas fundamentum est omnium virtutum) quem veretur, vt Deum (neq; enim multo secus parens liberis) amat verò, vt sodalem, vt fratrem, vt æqualem. quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino ornatissimo viro? cuius quantã honoris huius cupiditatẽ fuisse creditis, cùm videatis luctus societatem? quid de me dicam? qui mihi in huius periculo reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? Atqui hæc sunt indicia solita, iudices, & expressa, hæc signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis. Facilis est illa occursatio, & blanditia popularis: aspicitur, non attrectatur: procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, quem externis, quem domesticis nonnullis rebus inferiorem, quàm te generis & nominis dico, superiorem aliis, municipum, vicinorũ, societatum studio, temporum meorũ memoria, patris virtute, integritate, modestia, ædilem factũ esse miraris? Hunc tu vitæ splendorem maculis aspergis istis? Iacis adulteria, quæ nemo non modò nomine, sed ne suspicione quidẽ possit agnoscere.

ſcere. Maritum appellas, vt verba fingas, non ſolùm crimina: ductum eſſe ab eo in prouíinciā aliquē dicis libidinis cauſſa: quod non crimen eſt, ſed impunitum in maledico mendacium. Raptam eſſe mimulam: quód dicitur Atinæ factum à iuuene, vetere quodā in ſcenicos iure, maximeq; oppidano. O adoleſcentiam traductam eleganter! cui quidem cùm quod licuerit obiiciatur, tamen id ipſum falſum reperiatur. Emiſſus aliquis è carcere, & quidem emiſſus (vt cognoſtis) neceſſarii hominis, optimiq; adoleſcentis rogatu: idē poſtea prætoris mandatu requiſitus. Atque hæc, nec vlla alia, ſunt coniecta maledicta in eius vitam, de cuius vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater verò, inquit, etiam obeſſe filio debet. O vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterenſis! pater vt in iudicio capitis, pater vt in dimicatione fortunarum, pater vt apud taleis viros obeſſe filio debeat? Qui ſi eſſet turpiſſimus, ſordidiſſimus, tamen ipſo nomine patrio valeret apud clementeis iudices, & miſericordes: valeret, inquam, communi ſenſu omnium, & dulciſſima commendatione naturæ. Sed cùm ſit Cn. Plancius is eques Rom. ea primùm vetuſtate equeſtris ordinis, vt pater, vt auus, vt maiores eius omnes equites Rom. fuerint, ſummum in præfectura florentiſſima gradum tenuerint, & dignitatis, & gratiæ, deinde vt ipſe in legionibus P. Craſſi imperatoris inter ornatiſſimos homines equites Romanos ſummo ſplēdore fuerit, vt poſtea princeps inter ſuos plurimarum rerum ſanctiſſimus, & iuſtiſſimus iudex, maximarum ſocietatum auctor, plurimarum magiſter: ſi non modò in eo nihil vmquam reprehenſum, ſed laudata ſunt omnia, tamen is oberit honeſtiſſimo filio pater, qui vel minus honeſtum, & alienum tueri vel auctoritate ſua, vel gratia poſſit? Aſperius, inquit, locutus eſt aliquid aliquando: immo fortaſſe liberius. At id ipſum, inquit, non eſt ferendum. Ergo hi ferendi ſunt, qui queruntur libertatem equitis Rom. ſe ferre non poſſe? vbinam ille mos? vbi illa æquitas iuris? vbi illa antiqua libertas, quæ malis oppreſſa ciuilib. extollere iā caput, & aliquando recreata ſe erigere debebat? Equitum ego Ro. etiam in homines nobiliſſimos maledicta, publicanorum in Q. Scæuulam virum omnibus ingenio, iuſtitia, integritate præſtantem, aſperè, & ferociter, & liberè dicta comme-

morem? Conſuli P. Naſicæ præco Granius medio in foro, cùm ille edicto iuſtitio domum deſcendens rogaſſet Granium, quid triſtis eſſet, an quòd auctiones eſſent? Immo verò, inquit, quòd legiones. Idem tribuno pleb. potentiſſimo homini M. Druſo, ſed multa in rempub. molienti, cùm ille eum ſalutaſſet, vt fit, dixiſſetque, quid agis Grani? reſpondit, Immò verò tu, Druſe, quid agis? Ille L. Craſſi, ille M. Antonii voluntatem aſperioribus facetiis ſæpe perſtrinxit impune: nunc vſque eo oppreſſa veſtra arrogantia ciuitas eſt, vt quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Rom. in plorando non ſit conceſſa libertas. Quæ enim vmquam fuit Plancio vox contumeliæ potius, quàm doloris? quid eſt autem vmquam queſtus, niſi cùm à ſociis, & à ſe iniuriam propulſaret? cùm ſenatus impediretur, quo minus id, quod hoſtibus ſemper erat tributum, reſponſum equitibus Ro. redderetur: omnibus illa iniuria dolori publicanis fuit: ſed eum ipſum dolorem hic tulit paullo apertius. Communis ille ſenſus, in aliis fortaſſe latuit: hic, quod cum ceteris animo ſentiebat, id magis, quàm ceteri, & vultu promptum habuit, & lingua. Quamquam, iudices, (agnoſco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo numquam dicta ſunt, cõferũtur. Ego quia dico aliquid aliquando non ſtudio adductus, ſed contentione dicendi, aut laceſſitus, & quia, vt fit in multis, exit aliquando aliquid, ſi non perfacetum, attamen fortaſſe non ruſticum, quod quisque dixit, me id dixiſſe dicunt. Ego autem, ſi quid eſt, quod mihi ſcitum eſſe videatur, & homine ingenuo dignum, atque docto, non aſpernor, ſtomachor verò, cùm aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus ſciuit legem de publicanis, tum, cùm vir ampliſſimus cõſul id illi ordini per populum dedit, quod per ſenatum, ſi licuiſſet, dediſſet: ſi in eo crimen eſt, quia ſuffragium tulit, quis non tulit publicanus? ſi, quia primus ſciuit, vtrum id ſortis eſſe vis, an eius, qui illam legem ferebat? ſi ſortis, nullum crimen eſt in caſu: ſi conſulis, ſplendor etiam Plancii, hunc à ſummo viro principem ordinis iudicatum. Sed aliquãdo veniamus ad cauſſam, in qua tu nomine legis Liciniæ, quæ eſt de ſodalitiis, omneis ambitus leges complexus es. Neque enim quidquam aliud in hac lege, niſi edititios iudices es ſecutus. Quod genus iudiciorum

eſt

est æquum, nulla in re, nisi hac tributaria, non intelligo quamobrem senatus hoc vno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in ceteras caussas: de ipso denique ambitu, de reiectione fieri voluerit iudicium alternorum: cúmque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen vnum prætereundum putarit. quid? huius rei obscura caussa est? an & agitata, cùm ista in senatu res agebatur, & disputata hesterno die copiosius à Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sensimus: cuiuscumque tribus largitor esset, & per consensionem magistratuum, quæ honestè sodalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, eum maximè his hominibus, qui eius tribus essent, esse notum. Ita putauit senatus, cùm reo tribus ederentur eæ, quas is largitione deuinctas haberet, eosdem fore testeis, & iudices. Acerbum omnino genus iudicii, sed tamen, si vel sua, vel ea quæ maximè esset cuique coniuncta tribus ederetur, vix recusandum. Tu autem, Laterẽsis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo. fuit certè id æquum, & certe exspectatum est, & fuit dignum constantia tua. Cuius tu tribus venditorem, & corruptorem, & sequestrẽ Plancium fuisse clamitas, eam tribum profectò, seuerissimorum præsertim hominum, & grauissimorum edere debuisti. At Volitiniam. libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. hanc igitur ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemonia? quid cum Veientina? quid cum Crustumina? nam tertiam etiam, non quæ iudicaret, sed quæ reiiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, iudices, quin vos M. Laterensis suo iudicio non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam de ciuitate delegerit? dubitatis? quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cùm ille non ediderit, iudicarit officiis ab hoc obseruatas, non largitione? quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remota ratione illa, quam in decernendo secuti sumus? Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos quos inexorabileis, quos inhumanos, quos crudeleis existimes? tu me ignarò, nec opinante, inscio, notes & tuos, & tuorum necessarios, vel iniquos meos, vel etiã defensorum meorum? eodemq; adiungas, quos natura pu-

tes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, vt ante consessum eorum iudicum videam, quàm potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem reiectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas caussam de fortunis omnibus dicere? non enim, si aut Plancius ita vixit, vt offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, vt eos ederes imprudens, vt nos, inuito te, tamen ad iudices, nō ad carnifices veniremus, idcirco ista editio per se non acerba est. An verò nuper clarissimi ciues nomen editi iudicis non tulerunt, cùm ex CXXV. iudicibus principibus equestris ordinis, quinq; & LXX. reus reiiceret, L. referret, omniaq; potius permiscuerunt, quàm ei legi condicionique parerent: nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad reiiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, vt neminem reiiciamus? Neq; ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum à sententia legis doceo discrepare, & illud acerbum iudiciū, si, quemadmodum senatus censuit, populusq; iussit, ita fecisses, vt in hunc & suam, & ab hoc obseruatas ederes, non modò non quererer, sed hunc iudicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem. Neque nunc multo secus existimo. Cùm enim has tribus edidisti, ignotis te iudicibus vti malle, quàm notis indicauisti, fugisti sententiam legis, æquitatem omnem reiecisti, in tenebris, quàm in luce, caussam versari maluisti. Volitinia tribus ab hoc corrupta. Terentinam habuerat venalem. quid diceret apud Volitinienseis, aut tribuleis suos iudices? Immò verò tu quid diceres? quem iudicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut verò etiam excitares? etenim si reus tribus ederet, Volitiniā fortasse Plancius propter vicinitatē, ac necessitudinē suam non edidisset? & si quæsitor edendus fuisset, quem tandem potius, q̄ hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, grauissimū hominem, iustissimúmque edidisset? Cuius quidem æquitas & meæ similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine vlla cupiditatis suspicione præ se fert, facilè declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic iudicem, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuisse videatis. Neque ego nunc cousilium reprehendo tuum, quòd non eas tribus, quibus hic maximè notus erat,

edideris:

ediderís:ſed à te doceo conſilium non ſeruatum ſenatus. Etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? ſequeſtrémne Plancium? reſpuerent aures: nemo agnoſceret: repudiaretur. an gratioſum? illi libenter audirent, nos non timidè confiteremur. Noli enim putare, Laterenſis, legib. iſtis, quas ſenatus de ambitu ſancire voluerit, id eſſe actum vt ſuffragatio, vt obſeruantia, vt gratia tolleretur. Semper fuerũt boni viri, qui apud tribuleis ſuos gratioſi eſſe vellent. Neque verò tam durus in plebem noſter ordo fuit, vt eam coli noſtra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis noſtris interdicendum eſt, ne obſeruent tribuleis ſuos, ne diligant, ne reficere neceſſariis ſuis ſuam tribum poſſint, ne par ab iis munus in ſua petitione reſpectent. Hæc enim plena ſunt officii, plena obſeruantiæ, plena etiam antiquitatis. Iſto in genere fuimus ipſi, cùm ambitionis noſtra tẽpora poſtulabãt, & clariſſimos viros eſſe vidimus, & hodie eſſe videmus quãplurimos gratioſos. Decuriatio tribuliũ, deſcriptio populi, ſuffragia largitione deuincta, ſeueritatem ſenatus, & bonorum omnium vim, ác dolorem excitarunt. Hæc doce, hæc profer, huc incumbe, Laterenſis, decuriaſſe Plancium, conſcripſiſſe, ſequeſtrem fuiſſe, pronuntiaſſe, diuiſiſſe: tum mirabor te iis armis vti, quæ tibi lex dabat, noluiſſe. Tribulibus enim iudicibus, non modò ſeueritatem illorum, ſi iſta vera ſunt, ſed ne vultus quidem ferre poſſemus. Hãc tu rationem cùm fugeris, cúmq; eos iudices habere nolueris, quorum in huius delicto cùm ſcientia certiſſima, tum dolor grauiſſimus eſſe debuerit; quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc ſibi oneris impoſueris, cur ſe potiſſimum delegeris, cur denique ſe diuinare malueris, quàm eos, qui ſcirent, iudicare? Ego Plancium, Laterenſis, & ipſum gratioſum eſſe dicò, & habuiſſe in petitione multos cupidos ſui gratioſos: quos tu ſi ſodaleis vocas, officioſam amicitiã nomine inquinas crimínoſo: ſin quia gratioſi ſint, accuſandos putas, noli mirari, te id, quod tua dignitas poſtularit, repudiandis gratioſorum amicitiis non eſſe aſſecutum. Iam, vt ego doceo gratioſum eſſe tribulibus Planciũ, quòd multis benignè fecerit, pro multis ſpoponderit, in operas plurimos patris auctoritate, & gratia miſerit, quòd deniq; omnib. officiis per ſe, per patrem, per maiores ſuos totã Atinatem præ-

fecturam comprehenderit, sic tu doce sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribuleis decuriauisse. Quod si non potes, noli tollere ex ordine nostro liberalitatē, noli maleficium putare esse gratiam, noli obseruantiam sancire pœna. Itaque hæsitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine ad communem ambitus caussam contulisti, in qua desinamus aliquādo (si videtur) vulgari & peruagata declamatione contendere. Sic enim tecum ago. Quam tibi commodum est, vnam tribum dilige tu: doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo diuisore corrupta sit: ego, si id facere non potueris, quod, vt opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Estne hæc vera contentio? placétne sic agi? non possum magis pedem conferre (vt aiunt) aut propius accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiuersaris? etiam, atque etiam insto, atq; vrgeo, insector, posco, atque adeò flagito crimen. Quamcumq; tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium: ego, qua ratione tulerit, docebo. Nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi. Nam vt quas tribus tu tulisti, si iam ex te requiram, possis quorum studio tuleris explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi aduersario cuiuscumque tribus rationem poposceris, redditurum. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis iam superioribus sit Plancius designatus ædilis: quæ comitia primùm habere cœpit consul tum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarū legum ambitus auctor: deinde habere cœpit subitò, pręter opinionem omnium: vt ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus, latum suffragium, descriptæ, renuntiatæ. Longe plurimum valuit Plancius, nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem vna centuria prærogatiua tantum habet auctoritatis, vt nemo vmquam prior eam tulerit, quin renunciatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certè in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed vniuersus populus volūtatem suam declararit? cuius in honore non vnius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogata? Quo quidem tempore, si idem Laterensis facere voluisses, aut si grauitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, vt cùm minus va-

luissent

luissent suffragiis, quàm putassent, postea prolatis comitiis prosternerent se, & populo Romano fracto animo, atq; humili supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conuersura se fuerit multitudo. Numquam enim nobilitas, integra præsertim, atque innocens, à populo Romano supplex repudiata fuit. sed si tibi grauitas tua, & magnitudo animi pluris fuit, sicut esse debuit, quàm ædilitas; noli, cùm habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. Equidem primùm, vt honore dignus essem maximè semper laboraui: secundo vt existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse iucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo, atque optimo viro patri tuo respondeas mortuo? Noli ista meditari, atque illud caue potius, ne tua ista querela, dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus Appium Claudium nobilissimum hominem, viuo patre suo, potentissimo, & clarissimo ciue C. Claudio ædilem non esse factum, & eundem sine repulsa factum esse Consulem: vidit hominem sibi maximè coniunctũ, egregium virum L. Volcatium, vidit M. Pisonenm in ista ædilitate offensiuncula accepta, summos à populo Romano esse honores adeptos. Auus verò tuus & P. Nasicæ tibi ædilitiam prædicaret repulsam, quo ciue neminem ego statuo in hac republica fortiorem: & C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus, & L. Cæsaris, Cn. Octauii, M. Tullii, quos omneis scimus ædilitate præteritos, consules esse factos. Sed quid ego ædilitias repulsas colligo? quæ sæpe eiusmodi habitæ sunt, vt iis, qui præteriti essent, benignè à populo factum videretur. Tribunus militũ L. Philippus summa nobilitate & eloquentia, quæstor Q. Cœlius, clarissimus, ac fortissimus adolescens, tribuni pleb. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes facti non sunt: quos tamen omneis consules factos scimus esse. Quæ tibi vltro pater, & maiores tui non consolandi tui gratia dicerent, neque verò quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne à te suscepta videatur; sed vt te ad cursum istum tenendum, quem à prima ætate suscepisti, cohortentur. Ni-

hil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si, mehercules, verè quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. Noli enim existimare non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuæ, de qua ne aliquid iurares, destitisti. Denuntiasti homo adolescens, quid de summa reip. sentires. Fortius tu quidem, quàm nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, q̃ vel ambitionis, vel ætatis tuæ ratio postulabat. Quamobrem in dissentiente populo noli putare nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demouere potuerunt, prouidentem antè, & præcauentem numquam certè mouebunt. An te illa argumēta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, cùm tribus plerasq; cum Plotio tulerit Plancius? An vnà fieri potuerunt, si vnà tribus non tulissent? cùm nonnullas punctis pene totidem? quippe cùm iam facti prope superioribus comitiis declaratique venissent. quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit. Neq; enim vmquã maiores nostri sortitionem constituissent ædilitiam, nisi viderent accidere posse, vt competitores pares suffragiis essent. Et ais, prioribus comitiis Aniensem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi esse concessam, nunc ab vtroq; eas auulsas, ne in angustum venirent. Quàm conuenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos iam tum coniunctos fuisse dicis, iacturam suarũ tribuum, quo vos adiuuaremini, fecisse, eosdem, cùm iam essent experti quid valerent, restrictos & tenaceis fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias, quasi res in contentionem, aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plotium virum ornatissimum in idem crimen vocandum iudicas, an dicis, eum te arripuisse, à quo nō sis rogatus? Nam quòd questus es, plureis te testeis habere de Volitinia, quã quot in ea tribu puncta tuleris; indicas aut eos testeis te adducere, qui quia nummos acceperint, te præterierint; aut te ne gratuita quidē eorum suffragia tulisse. Illud verò crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re recēti, nunc in caussa refrixit. Neque enim qui illi nummi fuerint, nec quæ tribus, nec qui diuisor, ostenderis. Atque is quidem adductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se iniquè à tuis

iactatum

iactatum grauiter querebatur. Qui si erat diuisor, præsertim eius, quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non eius damnatione aliquid ad hoc iudicium, præiudicii comparasti? Sed neq; tu habes hæc, neq; eis confidis: alia te ratio, alia cogitatio ad spem huius opprimendi excitauit: magnæ sunt in te opes, latè patet gratia, multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic inuident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris iuris, & libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium, qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moueant animos suis testimoniis, aut gratũ populo populo R. sit, aut ab eo facilius ob eam caussam dignitatẽ, quam volunt, consequantur. Quibuscum me, iudices, pugnantem meo more pristino non videbitis: non quòd fas sit quidquã effugere, quod salus Plancii postulet: sed, quia neq; necesse est, me id prosequi voce quod vos mente videatis, & quòd ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testeis video paratos, vt eorum reprehensionem vos vestræ prudentiæ assumere, meę modestiæ remittere debeatis. Illud vnum vos magnopere oro, atq; obsecro, iudices, cùm huius, quẽ defendo, tum cõmunis periculi caussa, ne fictis auditionibus, ne disseminato, dispersoq; sermoni fortunas innocentiũ subiiciendas putetis. Multi amici accusatoris, nonnulli etiã nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atq; omniũ inuidi multa finxerunt. Nihil est autẽ tam volucre, quàm maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neq; ego, si fontem maledicti reperietis, vt negligatis, aut dissimuletis, vmquã postulabo: sed, si quid sine capite manabit, aut, si quid erit eiusmodi, vt nõ exstet auctor, qui audierit, aut ita negligẽs vobis esse videbitur, vt vnde audierit, oblitus sit, aut ita leuem habebit auctorẽ, vt memoria dignum non putarit: huius illa vox vulgaris auditu, ne quid reo innocẽti noceat, oramus. Sed venio iã ad L. Cassium familiarẽ meum, cuius ex oratione ne illũ quidẽ Iuuẽtium tecũ expostulaui, quem ille omni, & virtute, & humanitate ornatus adolescens primùm de plebe ædilem curulẽ factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum Rom. neq; fuisse qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino, non, vt opinor admirarere, cùm ego

ipſe non abhorrens à ſtudio antiquitatis, me hîc id ex te primum audiſſe confitear. Et quoniam tua fuit perelegans, ac perſubtilis oratio, digna equitis Rom. vel ſtudio, vel pudore, quoniámq; ſic ab his es auditus, vt magnus honos, & ingenio, & humanitati tuæ tribueretur, reſpondebo ad ea, quæ dixiſti, quæ pleraq; de ipſo fine fuerunt: in quib. ipſi aculei, ſi quos habuiſti in me reprehendẽdo, tamẽ mihi nõ ingrati acciderunt. Quæſiſti, vtrum mihi putarem equitis Rom. filio faciliorem fuiſſe ad adipiſcendos honores viam, an futuram eſſe filio meo, qui eſſet familia conſulari? Ego verò quãquam illi omnia malo, quàm mihi, tamen illi honorum aditus numquam faciliores optaui, quàm mihi fuerunt: quin etiã, ne fortè ille ſibi me potius peperiſſe iam honores, quàm iter demonſtraſſe adipiſcendorum putet, hæc illi ſoleo præcipere (quamquam ad præcepta ætas non eſt gnati) quæ ille à Ioue ortus ſuis præcepit filiis: Vigilandum eſt ſemper: multæ inſidiæ ſunt bonis. noſtis cætera. Nónne iis, quibus multi inuideant, quę ſcripſit grauis ille, & ingenioſus poeta, ſcripſit, non vt illos regios pueros, qui iam nuſquam erant, ſed vt nos, & noſtros liberos ad laborem, & laudem excitaret? Quæris quid potuerit amplius aſſequi Plancius, ſi Cn. Scipionis fuiſſet filius? magis ædilis fieri non potuiſſet: ſed hoc præſtare, quòd ei minus inuideretur. Etenim honorum gradus ſummis hominibus, & infimis ſunt pares, gloriæ diſpares. Quis noſtrûm ſe dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? eoſdem ſumus honorum gradus, quos illi, aſſecuti. Eſt enim in virtute multis aſcenſus: vti is gloria maximè excellat, qui virtute plurimum præſtet. Honorum populi finis eſt conſulatus: quem magiſtratum iam octingenti fere conſecuti ſunt. Horum, ſi diligenter quæras, vix decimam partem reperias gloria dignam. Sed nemo vmquam ſic egit, vt tu: cur iſte fit conſul? quid potuit amplius, ſi L. Brutus eſſet qui ciuitatem dominatu regio liberauit? honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæſtor eſt factus, & tribunus pleb. & ædilis, quàm ſi eſſet ſummo loco natus: ſed hæc pari loco orti ſunt innumerabiles alii cõſecuti. profers triumphos Tib. Gracchi, & Ç. Marii, & quæris quid

ſimile

ſimile in Plancio. Quaſi verò iſti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quòd triumpharunt, & nō, quia commiſſi ſunt iis magiſtratus, in quibus, re bene geſta, triumpharent. Rogas quæ caſtra viderit, qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæſtor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me cuſtodiendum transferre maluerit. Quæris num diſertus. Immo, id quod ſecundum eſt, ne ſibi quidem videtur. Num iuriſconſultus. Quaſi quiſquam ſit, qui ſibi hunc falſum de iure reſpondiſſe dicat. Omnes enim iſtiuſmodi artes in iis reprehenduntur, qui, cùm profeſſi fuerint, ſatisfacere non poſſunt: non in his, qui abfuiſſe ſe ab his ſtudiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non ſcientia requiri ſolet. Vt nos in mancipiis parandis, quamuis frugi hominem, ſi pro fabro, aut pro textore emimus, ferre moleſtè ſolemus, ſi eas arteis, quas in emēdo ſecuti ſumus, forte neſciuerit: ſin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, niſi frugalitatem, laborem, vigilantiam, eſſe curamus: ſic populus Rom. deligit magiſtratus, quaſi reipub. villicos, in quibus, ſi qua præterea eſt ars, facile patitur: ſin minus, virtute eorum, & innocentia contentus eſt. Quotus enim quiſque diſertus? quotus quiſq; iuris peritus eſt, vt eos numeres, qui volunt eſſe? quòd ſi præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis, & ornatiſſimis ciuibus eſt futurum? Iubes Plancium de vitiis Laterenſis dicere. nihil poteſt, niſi eum nimis in ſe iracundum putabis fuiſſe. Idem effers Laterenſem laudibus. facile patior id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat: & id te accuſantem tamdiu dicere, quod ego defenſor ſine periculo poſſim confiteri. Atqui non modò confiteor ſumma in Laterenſe ornamenta eſſe, ſed te etiam reprehendo, quòd ea non enumeres: alia quædam inania, & leuia conquiras. Præneſte feciſſe ludos. quid? alii quæſtores nónne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, iuſtum in ſocios fuiſſe. quis negat? ſed ita multa Romæ geruntur, vt vix ea, quæ fiunt in prouinciis, audiantur. Non vereor, ne mihi aliquid, iudices, videar arrogaſſe, ſi de quæſtura mea dixero. Quamuis enim illa floruerit, tamen eum me poſtea fuiſſe in maximis rebus

arbitror, vt non ita mihi multum sit ex quæsturæ laude repetendum. Sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, vllius in Sicilia quæsturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse. Verè, me hercules, hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines vmquam aliud Romæ, nisi de quæstura mea, loqui. Frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Excogitati quidam erant à Siculis honores inauditi. Itaq; hac spe discedebam, vt mihi populum Rom. vltro omnia delaturum putarem. At ego, cùm casu diebus iis itineris faciendi caussa decedens è prouincia Puteolos forte venissem: cùm plurimi, & lautissimi solent esse in iis locis, cōcidi pene, iudices, cùm ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem, & num quid in ea esset noui. Cui cùm respondissem, me è prouincia decedere: Etiam, me hercules, inquit, vt opinor ex Africa. Huic ego iam stomachans fastidiosè, Immo ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, Quid? tu nescis, inquit, hūc Syracusis quæstorem fuisse? quid multa? destiti stomachari, & me vnum iis feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, iudices, haud scio an plus mihi profuerit, quàm si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi populum Rom. aureis hebetiores, oculos acreis, atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, vt postea quotidie me præsentem viderent: habitaui in oculis: pressi forum: neminem à cōgressu meo, neq; ianitor meus, neq; somnus absterruit. Ecquid ego dicā de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidē vmquam otiosum? Nam quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cùm otiosus sis, has ego scripsi ludis, & feriis, ne omnino vmquā essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarū, semper magnificum, & præclarum putaui, Clarorum virorum, atq; magnorū non minus otii quàm negotii rationem exstare oportere. Ita, si quam habeo laudem, quæ quanta sit nescio, parta Romæ est, quæsita in foro: meaq; priuata consilia publici quoq; casus comprobauerunt, vt etiam summa resp. mihi domi fuerit gerēda, & vrbs in vrbe seruāda. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis

cursus

cursus ad gloriam; hoc facilior fortasse, quòd ego huc à me ortus, & per me nixus ascendi; istius egregia virtus adiuuabitur commendatione maiorum. Sed vt redeam ad Plancium, numquã ex vrbe abfuit, nisi forte lege, necessitate. Nõ valuit rebus iisdem, quibus fortasse nõnulli: at valuit assiduitate, at valuit obseruandis amicis, valuit liberalitate, fuit in oculis, petiuit: est vsus ratione, qua, minima inuidia, noui homines plurimi eosdẽ honores consecuti sunt. Nam quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quàm bonis omnibus, quòd iis æque mea salus cara fuerit; ego me debere bonis omnib. fateor: sed etiam ii, quibus ego debeo, boni viri, & ciues ædilitiis comitiis aliquid se meo nomine debere Plancio dicebãt. Verùm fac me multis debere, & in iis Plancio: vtrum igitur me conturbare oportet, an ceteris, cùm cuiusq; dies venerit, hoc nomen quod vrget, nunc, cùm petitur, dissoluere? quamquam dissimilis est pecuniæ debitio, & gratię. nam qui pecuniam dissoluit, statim nõ habet id, quod reddidit: qui autem debet, is retinet alienum. gratiã autem & qui refert, habet, & qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. Neq; ego nunc Plancio desinam debere, si hoc soluero; nec minus ei redderẽ voluntate ipsa, si hoc molestiæ nõ accidisset. Quæris à me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest mihi esse iucũdius, amplius, quàm pro Plancio facio, facere possim: nec vides istorum ipsorum caritate ad huius salutem defendendam maxime stimulari me, atque excitari. Nam neque illis huius salute, à quo meã sciũt esse defensam, quidquam est optatius, & ego ipse numquam illos aspicio, quin per hunc me hîs conseruatum esse meminerim, huiusque meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras, seruatorem ipsum reipubl. Calidium adiungis, cuius lege Q. Metellus in ciuitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi: Q. Metellum Pium cõsulem prætoriis comitiis petente Q. Calidio, populo Rom. supplicasse, cùm quidem non dubitaret & consul, & homo nobilissimus patronum illum esse suum, & familiæ suæ nobilissimæ, dicere. Quo loco quæro ex te, num id in iudicio Calidii putęs, quod ego in Plancii facio, aut Metelli

Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem eius si vixisset, non fuisse facturum? Nam Opimii quidem calamitas vtinam ex hominum memoria posset euelli, vulnus illud reipub. dedecus huius imperii, turpitudo populi Rom. non iudicium, putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, & non parricidæ patriæ nominandi sunt, grauiorem potuerunt reipub. infligere securim, quàm cùm illum è ciuitate eiecerunt, qui prætor finitimo, consul domestico bello rempub. liberarat? At enim nimis ego magnum beneficium Plancio, &c, vt ais, id verbis exaggero. Quasi verò me tuo arbitratu, & non meo gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non iugulauit? immo verò, quia iugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæq; vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti. posuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paullo post plura dicam: de te tantum requiro, vtrum putes odium in me mediocre inimicorũ fuisse. Quod fuit vllorum tantum? requiro, vtrum putes odium vmquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hostem: an fuisse in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota vrbe versari? nisi existimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quòd de reditu meo non timerent. Ecquem putas fuisse tam excordem, qui viuis his, stante vrbe, & curia, rediturum me, si viuerem, non putaret? Quamobrem non debes is homo, & is ciuis prædicare vitam meam, quæ fidelitate amicorum conseruata sit, inimicorum modestia non esse appetitam. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quàm abs te sum prouocatus, sed profectò nec cõsideratè minus, nec minus amicè. Nam primum illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis caussa fingere. Scilicet homo sapiens excogitaui, quam ob rem viderer maximis beneficii vinculis constrictus, cùm liber essem, & solutus. quid enim? mihi ad defendẽdum Plancium parum multæ, parum iustæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? quæ si non essent, vereor, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore, & hac dignitate hominem defenderem. Fingenda fuit mihi, iudices, caussa peracuta, vt ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam

grega-

gregarii milites faciunt inuiti, vt coronam dent ciuicam, & se ab aliquo seruatos esse fateantur: non quo turpe sit protectum in acie, hostium manibus eripi, (nam id accidere, nisi forti viro, & pugnanti cominus non potest) sed onus beneficii reformidant, quod permagnum est alieno debere idem, quod parenti. Ego, cùm ceteri vera beneficia, etiam minora dissimulent, ne obligati esse videantur, eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cùm mihi esses amicissimus, cùm vel periculum vitę tuæ mecum sociare voluisses, cùm me in illo tristi, & acerbo luctu, atque discessu, non lacrymis solùm tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses, cùm meos liberos, & vxorem, me absente, tuis opibus auxilioq; defendisses: sic mecum semper egisti, te mihi remittere, atque concedere, vt omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quòd eius in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. Nihil autem me noui, nihil temporis caussa dicere, nónne etiam illa testis est oratio, quę est à me prima habita in senatu? in qua cùm perpaucis nominatim egissem gratias, quòd omneis enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam præteriri, statuissemq; eos solùm nominare, qui caussæ nostræ duces, & quasi signiferi fuissent, in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter eius magnitudinem dicta de scripto est: in qua ego homo astutus ei me dedam, cui nihil magnopere debeam, & huius tanti officii seruitutem astringam testimonio sempiterno. Nolo cetera, quæ à me mandata sunt litteris, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere vti litterarum, quod meis studiis aptius, quàm consuetudine iudiciorum esse videatur. Atque etiam clamitas, Laterensis: Quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti. absolutæ iam sunt preces tuæ. De Cispio mihíne tu obiicies, quem ego de me bene meritum quia te teste cognoueram, te eodem auctore defendi? & ei dices, Quousque, quē negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nā istius verbi, Quousque, hæc poterat esse inuidia: Datus est tibi ille, condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus. Ei quidem, qui pro vno laborarit, & ipsum id non obtinuerit, dici, Quousque, irridentis magis est, quàm reprehen-

dentis. Nisi forte ego vnus ita me gessi in iudiciis, ita & cum his, & inter hos vixi, is in caussis patronus, is in repub. ciuis, is sum, & semper fui, solus vt à te constituar, qui nihil à iudicibus debeam vmquam impetrare. & mihi lacrymulam Cispiani iudicii obiectas: sic enim dixisti, Vidi ego tuam lacrymulam. Vide, quàm me verbi tui pœniteat. non modò lacrymulam, sed multas lacrymas, & fletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modò non oppugnator (vt inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, huius in periculo non dolorem meum significarem? Tu autē, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis inuidiosas videri. Negas tribunatum Plancii quidquam attulisse adiumenti dignitati meæ. atque hoc loco (quod verissimè facere potes) L. Racilii fortissimi, & constantissimi viri diuina in me merita commemoras: cui quidem ego, sicut Plancio, numquam dissimulaui me plurimum debere, semperq; præ me feram. Nullas enim sibi ille neq; contentiones, neq; inimicitias, neq; vitæ dimicationes, nec pro rep. nec pro me defugiēdas putauit. Atq; vtinā, quàm ego sum in illū gratus, tam licuisset per hominum vim, & iniuriam populi Rom. ei gratiam referri. Sed si non eadē cōtendit in tribunatu Plancius, existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cùm iam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum. An verò putas iudices idcirco minus mea caussa facturos, quod me esse gratū crimineris? An, cùm populus Ro. illo senatusconsulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnib. est gentibus cōmendata, vni Cn. Plancio gratias egerit (vnus enim fuit de magistratibus defensor salutis meæ: cui senatus ꝓ me gratias agēdas putauit) ei ego à me referendam gratiam nō putem? Atqui, cum eùm vides, quo me tandē animo in te putas esse, Laterensis? vllū esse tantum periculū, tātum laborē, tantam contentionē, quam ego non modò pro salute tua, sed etiā pro dignitate defugerem? Quo quidē etiam magis sum, non dicā miser (natura quidē abhorret à virtute verbi) sed certè exercitus: nō quia multis debeo (leue enim onus beneficii gratia) sed quia sæpe cōcurrit propter aliquorū de me meritorū inter ipsos cōtentiones,

vt eo-

vt eodē tempore in omneis verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, nō solùm quid cuiq; debeam, sed etiā quid cuiusq; intersit, & quid à me cuiusq; tempus poscat. Agitur studiū tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, ædilitas: at Cn. Plancii salus, patria, fortunæ. Saluum tu me esse cupisti: hic fecit etiā vt esse possem. Distineor tamen, & diuellor dolore, &, in caussa dispari offendi te à me, doleo: sed medius fidius multo citius meam salutem pro te obiecero, quàm Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuæ. Etenim, iudices, cum omnibus virtutibus me affectum esse cupiā, tamen nihil est, quod malim, quàm me & gratū esse, & videri. Hæc est enim vna virtus nō solùm maxima, sed etiā mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parenteis. qui sunt boni ciues? qui belli, qui domi de patria bene merētes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionū colentes, nisi qui meritam Diis immortalibus gratiā iustis honoribus, & memori mente persoluunt? quæ potest esse iucunditas vitæ, sublatis amicitiis: quę porrò amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrū liberaliter educatus, cui non educatores, cui nō magistri sui, atq; doctores, cui nō locus ille mutus, vbi ipse altus, aut doctus est, cū grata recordatione in mente versetur? cuius opes tantę esse possunt, aut vnquam fuerunt, quæ sine multorū amicorum officiis stare possint? quæ certè, sublata memoria & gratia nulla exstare possunt. Equidē nil tā ꝓprium hominis existimo, quàm non modò beneficio, sed etiā beneuolentiæ significatione alligari: nihil porrò tam inhumanum, tam immane, tam ferū, quàm cōmittere, vt beneficio, non dicā indignus, sed victus esse videare. Quæ cùm ita sint, iam succumbā, Laterēsis, isti tuæ orationi: in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamq; à vobis, iudices, vt eum beneficio complectamini, quem qui reprehenderit, in eo reprehendit, quòd gratū præter modum dicat esse. Neq; enim ad negligēdam meam gratiam debet valere, quod dixit idē, vos nec nocēteis, nec litigiosos esse, quo minus me apud vos valere oporteret. quasi verò in amicitia mea non hæc præsidia (si qua forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quàm necessaria. Etenim ego de me tantum audeo

dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quàm præſidio fuiſſe: meque vehementer vitæ meæ pœniteret, ſi in mea familiaritate locus eſſet nemini, niſi litigioſo aut nocenti. Sed hoc neſcio quo modo frequenter in me congeſſiſti, ſaneq́ue in eo creber fuiſti, te idcirco in locos cauſſam coniicere voluiſſe, ne ego mea conſuetudine aliquid de tēſis miſericordię cauſſa dicerem, quod in aliis ædilibus ante feciſſem. Nõnihil egiſti hoc loco. nam mihi eripuiſti ornamentum orationis meæ, deridebor ſi mentionem tenſarum fecero, cùm tu id prædixeris. Sine tenſis autem quid potero dicere? Hic etiã addidiſti, me idcirco mea lege ex iſto ambitu traxiſſe, vt miſerabiliores epilogos poſſem elicere. non vobis videor cum aliquo declamatore, non cauſſa laboris, & fori diſputare? Rhodi enim, inquit, non fui: me vult fuiſſe: ſed fui, inquit (putabam in Nicæis dicturum) bis in Bithynia. ſi locus habet reprehenſionis anſam aliquam, neſcio cur ſeueriorem Nicæam putes, quàm Rhodum. ſi ſpectanda cauſſa eſt, & tu in Bithynia ſumma cum dignitate fuiſti, & ego Rhodi non minore. Nam quòd in eo me reprehendiſti, quòd nimium multos defenderim; vtinam & tu, qui potes, & ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc leuare: ſed fit veſtra diligentia, qui in cauſſis ponderandis omneis fere repudiatis, vt ad nos pleræque confluant, qui miſeris & laborantibus nihil negare poſſumus. Admonuiſti etiam quòd in Creta fuiſſes, dictũ aliquod in petitione tua dici potuiſſe: me id perdidiſſe. Vter igitur noſtrûm eſt cupidior dicti? egóne? qui quod dici potuit, non dixerim? an tu, qui etiam ipſe in te dixeris? te aiebas de tuis rebus geſtis nullas litteras miſiſſe, quòd mihi meæ, quas ad aliquem miſiſſem, obfuiſſent. Quas ego mihi obfuiſſe non intelligo, reipub. video prodeſſe potuiſſe. Sed ſunt hæc leuiora: illa verò grauiora, atque magna, quòd meum diſceſſum, quem ſæpe defleras, nunc qnaſi reprehendere, & ſubaccuſare voluiſti. Dixiſti enim non auxilium mihi, ſed me auxilio defuiſſe. Ego verò fateor, mehercule, quòd viderim mihi auxilium non deeſſe, idcirco me illi auxilio peperciſſe. Quis enim ſtatus, quod diſcrimen, quæ fuerit in repub. tempeſtas illa, quis neſcit? Tribunitius me terror, an conſularis furor mouit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florenteis, atq; integros ſine ferro viceram?

viceram? Consules post hominum memoriam teterrimi, atque turpissimi, sicut & illa principia, & hi recentes rerum exitus declararunt: quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit, emtis prouinciis, à senatu, à repub. à bonis omnib. defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimũ poterant, cùm, quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox nefariis stupris, religiosis altaribus effœminata, secum & illos, & consules facere acerbissimè personabat. egentes in locupleteis, perditi in bonos, serui in dominos armabantur. Aderat mecum senatus, & quidem veste mutata: quod pro me vno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulũ nomine hostes, qui soli in hac vrbe senatum senatui parêre non siuerint: edictóque suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus iudicia ademerint. Aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille Catilinæ consul, proscriptionis denuntiatione terrebat, ac tota Italia conuenerat: cui quidem belli intestini, & vastitatis metus inferebatur. Hisce ego auxiliis studentibus, atque incitatis vti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non iure, non legibus, non disceptando decertandum (nam profectò, præsertim tam bona in caussa, numquam, quo ceteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset) armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus à seruis, atque à seruorum ducibus cædem fieri senatus, & bonorũ, reipub. exitiosum fuisset. Vinci autem improbos à bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem: quem profectò non videbam. Vbi enim præstò fuisset mihi aut tam fortis consul, quàm L. Opimius? quàm C. Marius? quàm L. Flaccus? quibus ducibus improbos ciueis respub. vicit armatis: aut, si minus fortes, attamen tam iusti, quàm P. Mucius, qui arma, quæ priuatus P. Scipio sumserat, ea, Ti. Graccho interemto, iure optimo sumta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum consulibus. nihil amplius dico, nisi illud, Victoriæ nostræ graueis aduersarios paratos: interitus nullos vltores esse videbã. Hisce ego auxiliis salutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimicare: fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse. sin autem, quòd maiora studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis con-

ſulendum, & parcendum putaui: tu id in me reprehendis, quod Qu. Metello laudi datum eſt, hodiéque eſt, & ſemper erit maximæ gloriæ? quem, vt potes ex multis audire, qui tum affuerunt, inuictiſſimis viris, conſtat bonis ceſſiſſe: nec fuiſſe dubium, quin contentione, & armis ſuperior poſſet eſſe. Ergo ille cùm ſuum, non cùm ſenatus factum defenderet: cùm perſeuerantiam ſententiæ ſuæ, non ſalutem reip. retinuiſſet: tamen ob illam conſtantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, iuſtiſſimos omnium Metellorum, & clariſſimos triumphos gloriæ laude ſuperauit, quòd & illos ipſos improbiſſimos ciueis interfici noluit, &, ne quis bonus interiret in eádem cæde, prouidit: ego, tantis periculis propoſitis, cũ, ſi victus eſſem, interitus reip. ſi viciſſem, infinita dimicatio pararetur: committerem, vt idem perditor reip. nominarer, qui ſeruator fuiſſem? Mortem me timuiſſe dicis. Ego verò ne immortalitatem quidẽ cõtra remp. accipiendã putarem, nedũ emori cũ pernicie reip. vellem. nã, qui pro rep. vitã reddiderunt (licet me deſipere dicatis) numquam mehercule eos mortẽ potiùs, quam immortalitatẽ aſſequutos putaui. Ego verò, ſi tum illorum impiorum ferro, ac manu concidiſſem; in perpetuũ reſp. ciuile præſidiũ ſalutis ſuæ perdidiſſet. Quinetiã, ſi me vis aliqua morbi, aut natura ipſa cõſumpſiſſet: tamen auxilia poſteritatis eſſent imminuta, quòd peremtum eſſet mea morte id exemplũ, qualis futurus in me retinendo fuiſſet ſenatus, populúſque Ro. An, ſi vmquam in me vitæ cupiditas fuiſſet, ego menſe Decẽbri mei conſulatus, omnium parricidarum tela commoſſem? quæ, ſi viginti quieſſem dies, in aliorum iugulum conſulum recidiſſent. Quamobrẽ, ſi vitæ cupiditas contra rempub. eſt turpis: certè multo mortis cupiditas mea turpior fuiſſet cũ pernicie ciuitatis. Nã quòd te in rep. liberum eſſe gloriatus es: id ego & fateor, & lætor, & tibi etiam in hoc gratulor. quòd me autem negaſti: in eo neque te, neq; quẽquam diutius patiar errare. Nam, ſi quis idcirco aliquid de libertate mea diminutum putat, quòd non ab omnibus eiſdem, à quibus antea ſolitus ſum diſſentire, diſſentiam: primùm, ſi bene de me meritis gratũ me præbeo, nõ deſino incurrere in crimen hominis nimiùm memoris, nimiúmque grati. ſin autem ſine vllo reip. detimento reſpicio etiam ali-

quando

quando salutem tum meam, tum meorum: certè non modò non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, vt id ne facerem, rogarent, res verò ipsa publica, si loqui posset ageret mecum, vt, quoniam sibi seruissem semper, numquam mihi: fructus autem ex sese non, vt oportuisset, lætos, & vberes, sed magna acerbitate permixtos tulissem: vt iam mihi seruirem, consulerem meis: se non modò satis habere à me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum à me haberet, reddidisset. Quid, si horum ego nihil cogito? & idem sum in repub. qui fui semper? taménne tu libertatem requires meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus, quod est longè secùs. Stare enim omnes debemus, tãquam in orbe aliquo reip. qui quoniam versetur, eam deligere partem debemus, ad quam nos illius vtilitas, salúsque conuerterit. Ego autem Cn. Pompeium non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ, (nam hæc priuatim fortasse officiorum memoriam, & gratiam quærunt) sed dico hoc, quod ad salutem reip. pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in repub. principem esse concedunt? ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primùm populi Ro. nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis, atq; amplissimus iudiciis videam esse celebratas? Tum hercule me confitear non iudicium aliquod habuisse de reipub. vtilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse. An, cùm videam nauem secundis ventis cursum tenentem suum, si non ea eum petat portum, quem ego aliquando probaui, sed aliũ non minùs tutum, atq; tranquillũ cum tempestate pugnem periculosè potiùs, quàm illi, salute præsertim proposita, obtemperẽ, & pareã? Neq; enim inconstantis puto, sententiam tanquam aliquod nauigium, atq; cursum, ex reipub. tempestate moderari. Ego verò hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi: hæc de sapientissimis, & clarissimis viris, & in hac rep. & in aliis ciuitatibus monumenta nobis literæ prodiderũt: non semper easdem sententias ab iisdem, sed, quascunque reip. status, inclinatio temporũ, ratio concordiæ postularet, esse defendẽdas. quod ego & facio, Laterẽsis, & semper faciã: libertatẽq;, quam in me requiris, quam ego neq; dimisi vnquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione

poſitam putabo. Nunc venio ad illud extremum, quod dixiſti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcē facere ex cloaca, lapidémq; è ſepulcro venerari pro deo. neque enim mihi inſidiarum periculum vllum, neque mortis fuiſſe. Cuius ego temporis rationē explicabo breui, neq; inuitus. nihil enim ex meis eſt temporibus, quod minùs peruagatum, quódque minùs aut mea commemoratione celebratum ſit, aut hominibus auditum, atq; notum. Ego enim, Laterenſis, ex illo incendio legum, iuris, ſenatus, bonorum omnium, cedens, cùm mea domus ardore ſuo deflagrationem vrbi, atque Italiæ toti minaretur, niſi quieuiſſem: Siciliam petiui animo, quæ & ipſa erat mihi, ſicut domus vna, coniuncta: & obtinebatur à C. Virgilio: quo-cum me vno vel maximè cùm vetuſta amicitia, tum mei fratris collegia, tum reſpub. ſociarat. Vide nunc caliginem temporum illorum. Cùm ipſa pæne inſula mihi ſeſe obuiàm ferre vellet: prætor ille eiuſdem tribuni pl. concionibus propter eandem reipub. cauſam ſæpe vexatus, nihil amplius dico, niſi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali ciui, & viro, beneuolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuiſſe? nihil videlicet eſt eorum: ſed, quam tempeſtatem nos vobiſcum non tuliſſemus, metuit vt eam ipſe poſſet opibus ſuis ſuſtinere. Tum conſilio repente mutato, iter à Vibone Brundiſium terra petere contendi. nam maritimos curſus præcludebat hiemis magnitudo. Cùm omnia illa municipia, quæ ſunt à Vibone Brundiſium, in fide mea, iudices, eſſent: iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum ſuo metu præſtiterunt. Brundiſium veni, vel potius ad mœnia acceſſi: vrbem vnam mihi amiciſſimam declinaui, quæ ſe vel potiùs exſcindi, quàm è ſuo complexu vt eriperer, facilè pateretur. In hortos me M. Lenii Flacci contuli: cui cùm omnis metus, publicatio bonorum, exſilium, mors proponeretur, hæc perpeti, ſi acciderent, maluit, quàm cuſtodiam mei capitis dimittere. Huius ego, & parentis eius prudentiſſimi, atque optimi ſenis, & vtriuſq; filiorum manibus, in naui tuta, ac fideli collocatus, eorúmque preces, & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrachium, quod erat in fide mea, petere contendi. Quò cū veniſſem, cognoui, id quod audierā, refertā eſſe Græciā ſceleratiſſi-

leratiſſimorum hominũ,ac nefariorum.quorum impiũ ferrũ,igneiſq; peſtiferos meus ille cõſulatus è manibus extorſerat: qui antequàm de meo aduentu audire potuiſſent,cùm tũ abeſſent aliquorum dierum viam,in Macedoniã,ad Planciúmq; perrexi. Hic verò ſimul atque me mare tranſiſſe cognouit: (audi,atq; attende, Laterenſis,vt ſcias,quid ego Plãcio debeam : confitearéq; aliquando,quod faciã,me & gratè,& piè facere: huic,quæ pro ſalute mea fecerit, ſi minùs profutura ſint,obeſſe certè non oportere.) Nam,ſimulac me Dyrrhachium attigiſſe audiuit : ſtatim,ad me,lictoribus dimiſſis,inſignibus abiectis,veſte mutata, profectus eſt. O acerbam mihi, iudices,memoriam temporis illius, & loci,cũ hic in me incidit,cõplexus eſt,cõſperſitq; lacrymis, nec loqui præ mærore potuit. ô rem cùm auditu crudelem,tũ viſu nefariam. ô reliquos omneis dies, nocteiſque eas, quib. iſte à me non recedens,Theſſalonicam me, in quæſtoriúmque perduxit. Hîc ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius,niſi,eum & ciuem optimum ſemper,& mihi amicũ fuiſſe : ſed eadem timuiſſe, quæ ceteros. Cn.Plancium fuiſſe vnum,non qui minus timeret,ſed,ſi accederẽt ea, quæ timerentur, mecum ea ſubire,& perpeti vellet. Qui, cùm ad me L. Tubero, meus neceſſarius, qui fratri meo legatus fuiſſet, decedens ex Aſia veniſſet,eáſque inſidias, quas mihi paratas ab exulibus coniuratis audierat, animo amiciſſimo detuliſſet: in Aſiam me ire,propter eius prouinciæ metum, & cum meo fratre necis inſidias comparatas, non eſt paſſus. Vi me,inquam,Plancius, & complexu ſuo retinuit multóſque menſes à capite meo non diſceſſit, abiecta quæſtoria perſona,comitiſq; ſumta. O excubias tuas, Cn.Planci,miſeras : ô flebileis vigilias : ô nocteis acerbas : ô cuſtodiam etiam mei capitis infelicem! ſi quidem ego tibi viuus non proſum, qui fortaſſe mortuus profuiſſem. memini enim,memini, neque vmquam obliuiſcar noctis illius, cùm tibi vigilanti, aſſidẽti,mærenti,vana quædam miſer,atque inania,falſa ſpe inductus,pollicebar: me,ſi eſſem in patriam reſtitutus, præſentẽ tibi gratiam relaturũ : ſin autem vitam mihi ſors ademiſſet, aut vis aliqua maior reditũ peremiſſet: hos,hos (quos enim ego tũ alios animo intuebar?) omnia tibi illorũ laborũ prẹmia pro me perſoluturos. Quid me aſpectas? quid mea pro-

missa repetis? quid meam fidem imploras? nihil tibi ego tũ de meis opibus pollicebar, sed horum erga me beneuolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queã reddere: quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud, nisi mœrere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tamen, quæso. retinebo, & complectar: nec me solùm deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem, sociúmque profitebor: atq; (vt spero) nemo erit tam crudeli animo, támque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam in bonos meritorũ, sed bonorum in me, qui à me mei seruatorem capitis diuellat, ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis à vobis deprecor, iudices, sed custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia, sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia: mecúmq; vos simul miserrimus, & optimus obtestatur parens, & pro vno filio duo patres deprecamur. Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his præsertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare lætitiam gloriantibus vos iam oblitos mei, salutísque eius, à quo mea salus conseruata est, hosteis exstitisse. nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ vestræ volũtatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic sæpe promisi, id à vobis ei persoluere. Téque, C. Flaui, oro, & obtestor, qui meorũ consiliorum in cõsulatu socius, periculorum particeps, rerum quas gessi, adiutor fuisti, méque non modò saluum semper, sed etiam ornatum, florentémq; esse voluisti: vt mihi per hos conserues eũ, per quem me tibi, & his conseruatum vides. Plura ne dicã, tuæ me etiam lacrymę impediunt, vestræque, iudices, nõ solùm meæ: quibus ego, magno in metu meo, subitò inducor in spem, vos eosdem in hoc conseruando futuros, qui fueritis in me: quoniam istis vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me sæpe, & multũm profudistis.

ANNO-

ANNOTATIONES, ET CASTIGATIONES, EX VARIIS DOCTORVM VIRORVM, cùm huius, tum alîus argumentis selectæ.

IN ORATIONEM PRO LEGE MANILIA.

PAg.3.v.1. PRO LEGE MANILIA.] Hanc Orationem in optimis membranis suis, DE IMPERIO CN. POMPEI, perpetuò inscribi obseruat Ianus Gulielmus.

Ibid. vers. 10. *omne meum tempus amicorum temporib. transmittendum putaui.*] Manutius, *tribuendum.* sic enim accipit, vt auferendi casu, *temporibus*, dictum sit. Legunt &, *tribuendum*, Hotomanus & Lambinus.

Ibid. v.18. *quantum vos honoribus mandandum esse voluistis.*] Ex manuscripti lectione quæ est, *mandandi*, coniicit Vrsinus legendum, *honoribus mandandis.* sicque ex Fabriciano Lambin⁹ legit, mutata vetere de huius loci emẽdatione sentẽtia.

Ibid. vers. 21. *certe, & si quid etiam dicendo consequi possum.*] Et, ex antiquo libro, delendum putat Manutius: hanc enim conclusionem esse, è duabus natam superioribus caussis. Lambinus retinet, locumq; totũ multo, quàm est in vulgatis, auctiorem è manuscriptis profert, ad hunc modum: *certè, si quid auctoritatis in me est, ea apud eos vtar, qui eam mihi dederũt. & si quid dicendo cons.* quod item reperisse in codice antiquissimo, Fr. Fabricium Marcoduranum ex eiusdem literarum ad se auctoritate testatur.

Pa.4.v.18. *huic qui succurrerit, non satis esse paratum*, &c.] Octauius Pantagathus ita hunc locum legendum putat, vt notat Vrsinus: *Huic qui succurrerit non satis esse paratum; ad tantum bellum administrandum vnum ab omnibus sociis & ciuibus Imperatorem deposci, atque expeti.* expuncto, *ad id bellum*, quod à librario male inculcatum videtur.

Pag.5.v.19. *legatos Ecbatanis misit.*] Vetus excusus Venetus,

Electãis; ad cuius oram manu scriptum erat, *Ecbatanis,al. electos.* Fr. Fabricii perantiquus codex, *legatos ac literas*, prodente Lambino: qui eam scripturam sequitur; vulgatam, quæ, *Ecbatanis*, habet, ineptam & absurdam putat. Hæc vero non modò Manutio non displicet, sed etiam placet. Præterquã quòd enim veteres quinque eam tuentur, etiam illud, *& literas.* frigidum est, inquit, & cùm legatos miserit Mithridates, de literis adiungere minimè necessarium videtur. Ecbatana autem ea quoque ratione placet, vt duo disiunctissima loca nominentur Hispania & Ecbatana, quemadmodum duo quoque alibi nominantur *ab Dianio ad Sinopen.* Vrsinus amicum suum, quem non nominat, reponere, *ex Albanis*, eãque lectionem historia confirmari ait, nos ad Plutarchum Pompeio allegans.

Ibid. v. 21. *ab vnis hostium copiis.*] Manutius à sententia, & à veteribus libris, *à binis host. cop.* legit. nec enim vnus, sed hostes duo populi Romani, Mithridates & Sertorius, nec vno loco, sed duobus disiunctissimis, bellum gerebant. Idẽ Lambino & manuscri. auctoritate, & historia postulante videbatur.

Ibid. v. 24. *Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis.*] Quis non videt, inquit Manutius, *Sertorianæ, atque Hispaniensis*, glossema esse? cùm loquatur Cicero de notissimis rebus.

Pag. 7. v. 10. *etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur.*] Seruius lib. 3. Georg. hunc locum citans, legit, *pecua.*

Ibid. v. 19. *Cum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus.*] Lambinus pro *salinis* vt vulgò legitur, & à nobis editum est, *syluis* emendat, & ita veteres codices habere testatur. A quo dissentiens Fornerius, vulgatam lectionem retinendam putat: cùm verius sit ita scripsisse Ciceronem. Salinarum enim fuisse vectigal etiam priuatorum hominum, ex libris iuris ignotum esse non potest, quanquam publicum maximè: vt mancipes salinarum pro publicanis ad id quod erat accommodatè dixerit Symmachus Epistolarum libro nescio an decimo.

Ibid. v. 22. *nisi eos qui vobis fructuosi sunt.*] Fabricianus liber vetus, *qui vobis fructui sunt*: quam scripturam à suis etiam antiquis

tiquis confirmari ait Lambinus, eos secutus. quanquam vulgatam probabilem esse non neget.

Pag. 8. v. 5. *id certè calam. docti.*] Vulgati alii, *id quod certè*, pro quo Lambinus ex veteribus, *id quidem certè*, legit.

Pag. 9. v. 38. *& magnis aduentitiis multorum regum & nationum copiis iuuabatur*] Antiquam scripturam Fabriciani codicis sequitur Lambinus, quæ est, *& magnis aduentitiis auxiliis multorum regum.*

Pag. 10. v. 20. *quantum illud bellum futurum putetis.*] Verior vetus lectio videtur Lambino, hæc, *quantum illud bellũ factũ putetis.* vt sit, quantum factum, bellũ illud putetis. *quantũ factum*, id est, quàm magnũ factum. quod quam vim haberet, qui non intelligebant, in, *futurum*, corruperunt.

Pag. 11. v. 8. *sed triumphis est traducta.*] Non dubitat Lambinus, quin hæc adulterina sit scriptura: germana autem ea quæ in antiquissimo codice reperitur, *sed triumphis est erudita.*

Ibid. v. 29. *Gallorum internicione.*] Vulgati alii, *interemptione.* quidã emendant, *intentione.* Lambinus ex Fabriciano, Memmiano & Clericano restituit, *interitione.*

Pag. 12. v. 20. *Quid aut Colophonem.*] Palmam fert mea sententia Lambini in hoc loco emendando industria. cui enim vel suspicione tenus de huius lectionis vitio in mentem veniat cogitare? & tamen non putam esse ex veteribus libris admonitus vir eruditus nos docet, in quibus legitur, *perueuerint? Cnidum, aut Colophonem* &c.

Ibid. v. 24. *in prædonum fuisse potestatem sciatis.*] Sic Agellius libro 1. cap. 7. Sic & Lambini libri veteres: non vt vulgo, *potestate.* Sic pro Quinctio rem esse in vadimonium dixit.

Pag. 13. v. 3. *Inde Sardiniam cum classe venit.*] Manutio rectius esse videtur, *In Sardiniam*, vel, *Inde in Sardiniam*: cùm, inquit, Sardinia non sit proprium loci nomen. & subiungitur, *Inde se cùm in Italiam recepisset.* Ego, *inde Sardiniam*, rectè dictum, nec mutandum censeo. neque illi excidisse vellem tam leuia.

Pag. 16. v. 11. *omnes vnà huic se dediderunt* &c.] Ianus Gulielmus ex veteribus Thuringico, Werdensi, Coloniensi, hunc locum ad hunc modum perpurgat: *omnes vni huic se dediderunt? quòd à communi Cretensium legati* &c. Quid?

idem iste Mithridates &c. misit? eum, quem Pompeius legatum semper iudicauit? ii, quibus per erat molestum &c. legatum iudicari maluerunt.

Pag. 18. v. 11. *vt neque priuatam rem maritimam?*] Vulgatæ huic antiquam scripturam præfert Lambinus, *vt neque priuatam rem transmarinam.*

Pag. 19. v. 16. *Cn. Falcidius.*] Alii libri, *C. Falcidius*, habent, Obseruatq; Vrsinus meminisse Eusebium C. Falcidii Trib. pleb. qui legem Falcidiam tulit Hirtio & Pansa consulibus, qui huius filius fortasse sit.

Ibid. v. 17. *Q. Cœlius Latiniensis.*] Vetustis codicibus esse ait Vrsinus, *Laterienses*, vnde ipse coniicit legendum esse, *Laterensis*, quod est Iuuenciæ quoque familiæ cognomen.

Pag. 20. v. 12. *ab eodem Scipione esse deletas.*] vocem, *Scipione*, delendam censet Lambinus, vt aduentitiam. nam cùm supra dixerit, *ab vno imperatore*, imperator autem ille Scipio fuerit, hîc vel dicendum fuisse ait, *ab eodem imperatore*, vel satis fuisse dicere, *ab eodem.*

Pagina 21. vers. 21. *Atque in hoc bello Asiatico & regio.*] Quæ deinceps sequuntur ab istis verbis, quadragintaduobus versibus ad, *cum exercitu venisse gaudeant*, continuata, (quæ omnia in Victorii codice duobus semicirculis sunt inclusa) Octauius Pantagathus περιμβεβλημένα, vt refert Vrsinus, esse putat, præterque ordinem & distributionem orationis ex declamatione aliqua huc inducta.

Pag. 22. v. 14. *videbat enim populum* Romanum *non locupletari quotannis pecunia publica præter paucos.*] Hotomanus sic legendum docuit, non vt antea, *populus* Romanus: in quod illud facili lapsu degenerarat, cùm singulariis literis P. R. scriptum esset. Manutius locum sic restituendum putabat: *Videbat enim populi Romani nomine locupletari quotannis pecunia publica pretores paucos.* aut ad hunc modum: *Videbat enim prætores nostros locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos.* nam & populus Romanus P. R. & prætor P R. æquè compendiosè, duabus literis scribebatur. *videbat*, certè ad oram maritimam potius, quàm ad populum Romanum referendum censet. Ant. Augustinus partim ex libris, partim ex coniectura sic castigabat: *Videbat enim populus* R*omanus, locupletari quotannis pecunia publica paucos.* Pantagathus,

tagathus, *Videbat enim populus Romanus non loc. quotan. pec. publ. Prætores paucos.* Statim pro, *neque eos*, legit Lambinus, *neque nos.*

IN ORATIONEM PRO A. CLVENTIO HABITO.

Pag. 24. v. 2. *Pro A. Cluentio Habito.*] Cluentii cognomen ex ignoratione veteris orthographiæ suspicatur esse deprauatum Manutius. cùm enim B pro V & viciſſim hoc pro illo ſcriberetur, pro *Auitus*, quod ſæpe cognomen reperitur, primùm factum eſt *Abitus*, poſtea, ea ſcriptura mendoſa credita, *Habitus*, quod tamen nunquam vicem cognominis legas. At boni nominis fuerat, ſuo auctori hæc accepta referre. nam cui non notus Cuiacius, & viri ſummi in veterum perpurgandis ſcriptis felix induſtria? is hoc, & alia menda, ex V in B degenerantis errore nata, obſeruationibus iam olim princeps detexit. ſic Iauolenus in Iabolenum in libris noſtris tranſiſſe, poſt illa, adnotauit Briſſonius. Negat tamen ſe videre Vrſinus, cur huic mutationi locus eſſe debeat: antiquis præſertim libris repugnantibus, & vetuſtiſſimo lapide, in quo inciſum eſt, AVR. ABITVS. MIL. COH. X. PR. vt aſpiratio tantum ſit ex eo cognomine tollenda, nihilque præterea aliud mutandum. *Cluuentius*, idem, pro eo quod vulgo ſolet *Cluentius*, ſcribendum cenſet. hoc enim ex eodem ſcripturæ flagitio manaſſe, ex quo, *fluius*, pro, *fluuius*, *Cluius*, pro, *Cluuius*, *vas*, pro, *vuas*, quæ imperitæ librariorum nationi ſolemnia fuiſſe, ex manu ſcriptis libris cognoſcere licet.

Pag. 25. v. 9. *& parum virium veritas habet.*] Vulgata lectio, *& parum virium falſitas habet.* Brutus Victorii emendationem ſecutus, *veritas*, excudendum curauit. neque dubitat Lambinus quin hoc pro illo reponi debeat, cùm præſertim manuſcriptorum auctoritate hęc correctio nitatur. Faerni eandem fuiſſe coniecturā ſcribit Vrſinus. qui ſibi tamen in ea non ſatisfacit: cùm &, *falſitas*, veterum librorum conſtans ſit ſcriptura, hancq; ſententiæ neceſſitas, abſurdi-

tasque contrariæ omnino postulent. neque enim in cœtibus latronum, piratarum, aleatorum, lupanarium, institorum dixisset Cicero, præteritis honestorum hominum cœtibus, hîc Veritatem parum firmamenti habere: neque non videbat Falsitatem cuiuscunque rei, in quouis alio hominum cœtu comparari cum falsitate inuidiæ in iudiciis: neque contendebat Falsitas non esse Latinum. quibus vir doctus rationibus vulgatam posse lectionem defendi existimabat.

Ibid. v. 24. *si ratio labefactabit.*] Sic plerique omnes vulgati libri magno consensu habent. Ex veterum tamen fide, idque ratione ipsa non postulante, sed flagitante, contendit Lambinus legendum esse, *si oratio labefactabit.* cui cur assentiendum putem, nec puto dicendum.

Pa. 28. v. 12. *lectum illum genialem, quem biennio antè filiæ suæ.*] Legendum suspicatur Fuluius Vrsinus, *genitalem.* quo modo Horatii quoque versum corrigendum arbitratur, *Lectus genitalis in aula est,* vbi vulgò, *genialis,* vt hîc, legitur. Lectumq; genitalem, procreandis gignendisque hominibus dicatum interpretatur.

Pag. 31. v. 29. *non deniq; illam Oppianici domum.*] De hac lectione assensi sunt omnes viro doctissimo Petro Victorio, *domum* pro, *dexteram,* ex veterum librorum auctoritate reponenti. quam lectionem confirmat etiam Lambinus loco altero, qui infra legitur pag. 82. v. 38. *domumq; illam in perpetuũ scelere omni affluentem reliquisset:* præter illum, quem ex lib. 1. de Diuinatione protulerat idem Victorius huic similem, *sic vt domus tota sanguine redundaret.*

Ibid. v. 34. *Pappia natus.*] Scribi debere sentit Vrsinus, *Papia,* vnico p. quod gentis nomen Lanuuio municipio oriundæ fuisse monet.

Pag. 34. v. 24. *Fuit Aiulius quidam Larinas.*] Libenter legerit Vrsinus, *Auillius.* nusquam enim alibi, *Aiuliæ,* gentis mentionem fieri meminit: cùm, *Auilliæ,* vetera monumenta memoriam vsurpent.

Pag. 35. v. 32. *in quo inter allegatos Oppianici nomen.*] Vel hæc duo verba, *inter allegatos,* delenda censet Lambinus, vt superuacanea: vel pro iis legendum, *inter alligatos,* id est, obnoxios, & affines culpæ.

Pag.

Pag.36.v.3. *& cum eo* H-S. *quadringentis.*] Leuior summa, quàm quæ interposita tanto sceleri videatur. quare an sit rectius H-S. *quadraginta*, vt subaudiatur, millibus, considerandum ait Manutius.

Pag.37.v.14. *atq; inimica filio mater Habiti.*] τὸ *Habiti*, glossema putat Manutius. cùm enim dixerit, *inimica filio*, quid addere nomen Habiti necesse est?

Pag.43.v.1. *ipsum Oppianicum bis suis iudiciis condemnatum.*] Pantagathus, referente Vrsino, pro, *bis suis iudiciis*, legendum putabat, *his præiudiciis*.

Ibid.v.9. *Quæro enim abs te* T. *Acti.*] *Attius*, gemina T. ex antiquiorib. libris, Græca scriptura, lapidibus, mauult Manutius scribere, quàm, *Accius*, vel, *Atius*. quanquàm dixerit Virgilius, *Paruus Atis, genus vnde alii duxere coloni*: demente literam poëtica licentia. Legit & Lambinus, T. *Atti*.

Pag.44.v.10. *Dico*, C. *Aelio Staleno.*] Quid si, *Staieno*, inquit Manutius, non, *Staleno*, legatur? vt è Staiena gente per adoptionem in Aeliam transierit, assumpto, vt infrà patet, Pæti cognomine. nam in Bruto, C. *Stalenus*, inquit, *qui se ipse adoptauerat, & de Staieno Aelium fecerat.*

Ibid. v.16. *inquam, in eo loco.*] In antiquo scriptum esse ait Vrsinus, *inquam, meo loco.*

Pag.50.v.38. *istam dedit conciliationis & gratiæ fabulam.*] Alii, *conciliationis gratia*, haud malo sensu, vt Bruto videtur. Manutius & Lambinus, *conciliationis gratiæ*, pro, conciliatæ gratiæ.

Pag.53.v.22. *Quid? conferam Sullámne cum Iunio.*] Fortasse hæc melius distinctum iri hoc modo, videbatur Manutio: *Quid conferam? Sullámne cum Iunio, an hunc tribunum plebis cum Quinctio, an verò tempus cum tempore?*

Pag.55. ver.3. *qui M. Aemilio, clarissimo viro, legati.*] Scribendum, *Mam.* non M. censet Manutius: & Mam. Aemilium Lepidum significari vult, eum, qui cum D. Bruto consul fuit. Nam de M. Aemilio Lepido, qui Q. Catuli in consulatu collega fuit, loqui Ciceronem, sibi persuadere non potest: cùm ille Sullanarum partium inimicus, à Catulo collega dissidens, tandem infesta patriæ signa intulerit: vt non sit verisimile, clarissimum virum à Cicerone appellatum.

Pag. 64. v. 19. *atque hominum delictum fortunæ iudicio committere.*] Quidam emendare conati, *delectum*. non putat Vrsinus, nec videntur probasse Victorius, Manutius, Lambinus, Brutus, qui, *delictum*, ediderunt. quam confirmant etiam lectionem superiora: *Vt si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animaduerteretur*: &, *Ne autem nimium multi pœnam capitis subirent, iccirco illa sortitio comparata est*: &, *Aut statuu, qui in eadem culpa sit, non eadem pœna affici oportere.*

Pag. 64. v. 25. *multitudini illi non licitum est contradicere,*] Legit Pantagathus, *Incognita causa probatum illud erat, multitudini illi non licitum esse contradicere.* Placet tamen Vrsino Ant. Augustini coniectura, qui hunc locum ita emendabat, *Incognita causa probatum illud erat multitudini: nemini licitum erat contradicere.* Refert idem Vrsinus hanc esse antiquam lectionē, *multitudinem illicitum est contradicere.* cuius, opinor, aut similis scripturæ vestigia secutus Lambinus, ita iam antè legēdum esse docuerat, *multitudinem illam non licitum est contra dicere.* omnino rectè. neq; enim, Contradicere alicui, sed, Contra aliquem dicere, Latine dicimus.

Pag. 65. v. 1. *Nam in L. Popillium.*] *Publium*, prænomen fuisse huic Popillio putat Vrsinus.

Pag. 66. v. 29. *in quos cùm consules designatos idem illud senatus decreuerit, non tulerunt.*] Lambinus, *in quos tum consules designatos illud idem senatus decreuerat, non tulerunt.* quæ manca oratio videtur Bruto. Manutius corruptum locum ita sanari posse arbitratur: *ii, queis tum consulibus designatis idem illud senatus decreuerit.*

Ibid. v. 33. *id postea referendum ad populum.*] *ferendum*, mauult Manutius: neque enim, referri ad populum, sed, ferri, dici ait.

Pag. 67. v. 30. *qui cùm L. Plancium defenderet accusante M. Bruto.*] In secundo lib. de Oratore ita de Crasso scriptum est: *Quid in omni oratione Crassus vel apud centumuiros contra Scæuolam, vel contra accusatorem Brutum, cùm pro Cn. Planco diceret. &c.* quare vel hîc emendandum, *Cn. Plancum*, vidit Vrsinus, vel illic quoque legendum, *L. Plancium.*

Pag. 71. v. 30. *questus in veteres iudices.*] Legit etiam dissentientibus antiquis libris, Manutius: *quæ est vsus in veteres iudices*

dices, sibique de hac emendatione, quæ neq; à vetere scriptura longè discedat; sententiam autem illustret, valde placet. nam quid est, *quæstus in veteres iudices*? at quanto aptius, *acerbitatem proscriptionis suæ, qua est usus in veteres iudices*? Lambinus totum illud, *quæstus in veteres iudices*, quod ex ora libri in contextum illatũ fuisse, vult, deleri iubet, cùm neq; satis Latinum sit: verbaq;, quibus illud interiectum est, continuat hoc modo: *quàm illam acerbitatem proscriptionis suæ, in hanc vnam quæstionem contulisset.*

Pag. 78. v. 10. *se ad C. Quinctilium contulisset.*] Librum vnum manuscriptum habere ait Lambinus, *L. Quinctium*. Hoc quidem nomine & prænomine tribuni plebis, à quo populum concitatum dicit, supra, *opinor*, Cicero meminit.

P. 79. v. 36. *ipse armaris fundum exsecuit, & sestertiorum, & auri quinq; pondo abstulit*] Lambinus, *& sestertiûm* * *& auri quinq;*: post, *sestertiûm*, notari iussa stellula, ex qua, hîc deesse numerũ, intelligamus. Nec aliter Manutius, qui sic edidit, & H-S. * & *auri quinque pondo* &c. Eius verba, quibus locũ restituere conatur, hæc sunt. Argenti, inquit, non multum significari oportet, cùm dixerit, *nummorum aliquantum*. numerum auté sestertiis addi necesse est. itaq; x. millia, qui scutati trecenti sunt, legi fortasse possit. constat enim exemplis, ad paruum sestertiorum numerum, sententiæ, si nihil addatur, repugnantem, subaudiendum esse millia.

Pag. 80. v. 3. *aduncam ex omni parte dentium.*] Alii libri, *aduncam ex omni parte, dentatam, & tort.* Pantagathus legebat, *aduncam exteriori parte dentium, & tortuosam.*

Pag. 81. ver. 3. *indicium sceleris.*] Libros veteres ait Manutius habere, *iudicium*: sed, *indicium*, magis probat, cùm tabellæ illę quæstionis, indicium sceleris essent: & ita melior sententia efficiatur.

Pag. 85. ver. 2. *assurgite. Ex lacrymis.*] Lambinus, *assurgite.* LAVDATIO CLVENTII EX DECVRIONVM LARINATIVM DECRETO. *Ex lacrym.*

Ibid. v. 9. *Marrucini item: pari dignitate Theano Appulo, atque Luceria equ.*] Victorius, *Marrucini item: pari dignitate Theano, Apulo atque Luceria* Lambinus, *Marrucini item pari dignitate: Theano Appulo, atque Luceria.* Ant. Augustinus, *Theano Appulo atque Nuceria.* Vrsinus Luceriã esse Appulam scit, non longè à

Carino & Teano: duas Nucerias meminit, alteram in Vmbria, alteram in Campania. ita ergo legeret, *pari dignitate Teano Appuloq; atque Luceria:* vt eo, *que*, iungat Teanum cum Marrucinis & Ferentanis.

Ibid. v.14. *qui res pecuarias habet.*] Antè, *pecuniarias*. Rectè Lambinus & Vrsinus, *pecuarias*, cùm tota illa regio pascuis abundans rem pecuariam exerceat.

Ibidem ver.18. *Volusenum.*] Lambinus, L. *Volusienum*, edit. Legit, *Volusenum*, Manutius, ex antiquo libro, ex lapide, ex Cæsare lib.3. & 4. de bello Gallico, lib.3. de bell. ciu. & Hirtii lib.8. Sic, inquit, Vibulenus, Cæsidenus, Postumulenus: quæ deduci videntur à cognominibus. nam, quæ deducuntur à nominibus, non in enus, sed assumpta i, in ius desinunt, vt à Vibius Vibienus, à Matio Matienus. Volusenus autem non à nomine Volusius, sed à Valeriæ gentis cognomine Volusus deriuatur.

Ibid. v. 24. *quàm de sua vita laborat.*] Rectius videtur Lambino, *laborabat*. itáque legit.

Pag. 86. v. 6. *Sin autem id quod.*] Pantagathus, *Si id quod.* optimè, vt sentit Vrsinus.

Ibid. v. 24. *quid erit perfectum.*] Emendat Lambinus, *quid erit profectum.*

IN ORATIONEM DE LEGE AGRARIA I.

Pag. 88. v. 11. *Videte nunc, quoad fecerit iter apertius.*] Sic libri omnes veteres. Ex quo faciebat Manutius, *quò affectarint iter*, molli correctione, felici cõiectura, omnib. approbantibus.

Pag. 91. v. 6. *quo? quorum hominum? in quæ loca?*] Bernardin. Lamedanus ex Sigonii sententia, vt vult Brutus, *quot? quor. hom.* emendat rectè, vt videtur Lambino, qui vulgatam lectionem ferri posse negat. Hanc tamen Manutius retinet: neque aut *quo?* aut, *in quæ loca?* quibus idem dici videtur, abundare censet. nam cùm sequatur, (verba eius sunt) *Quis non videt, in coloniis esse hæc omnia consideranda?* sermonem esse de tribus rebus, non de duabus intelligitur. quare, *quo?* vt generalius accipiendum, vt tantum locus ipse significetur: eius autem loci partes sint, *in quæ loca?* &, *quo*,

&,*quo*,referatur ad Capuam: *in quæ loca?* ad vrbes, quæ circa Capuam sunt. itaque dicet infrà: *Bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese: nunc omnes vrbes, quæ circũ Capuã sunt, à coloniis per eosdem decemuiros occupabuntur.* & aliquantò pòst: *Quid enim existimatis integrum nobis in rep fore, aut in vestra libertate, ac dignitate retinendum, cùm Rullus, atque ii, quos multo magis, quàm Rullum, timetis, cum omni egentium, atq; improborum manu, cum omnibus copiis, cum omni argento & auro, Capuam, & vrbes circa Capuam occuparint?* Illam tamen Lauredani correctionẽ, *quot?* pro, *quo?* legentis, non improbat. sed, *quot?* ad hominum numerum, quod ille facit, non refert, verùm ad colonias: vt dicat, quot coloniæ? quorũ hominum? in quæ loca? In quo Ciceronem ipsum se sequi interpretem: qui orat. 2. *Tu non,* inquit, *definias, quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis?*

IN ORATIONEM DE LEGE AGRARIA II.

Pag. 100. vers. 21. *populi ad partes daret.*] Lauredanus, *populo*, quo modo legi, æquius fert Manutius, quàm, *populi*: hanc nouitatem sermonis non fert, *populi ad partes daret*, pro, daret nõ vniuerso populo, sed eius parti.

Pag. 102. vers. 8. *Timebat enim, Pompeius, ne, si adesset, ferri non posset.*] Horum verborum subobscura est sententia, quã planiorem efficere potest hic ordo: *Timebat enim, ne, si Pompeius adesset, ferri non posset.* atque ita quosdam legere ait Lambinus. offensus structura Manutius, *Pompeius*, glossema esse putat.

Ibidem vers. 36. *Maiores de omnibus magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt, nam centuriata lex censoribus ferebatur, cùm curiata ceteris patriciis magistratibus: tum iterum de eisdem iudicabatur, vt esset reprehendendi potestas, si populum beneficii sui pœniteret. nunc quia prima illa comitia tenetis, centuriata & tributa, curiata tantum auspiciorum caussa remanserunt.*] Difficilis ad intelligendum locus, & doctorum hominum disceptationib. variè agitatus hic est. Sed qui propter non vulgarem antiquitatis cognitionem, quam in se cõtinet, dignus nobis visus est, qui

ſine aliqua interpretationis luce nõ præteriretur. Hãc quia nobis afferre ad id qđ agimus accõmodatius videbãtur, Manutii & Vrſini verba adſcribere libuit, iudicio cuique ſuo de illorũ diſcrepantibus ſententiis relicto. Binis, inquit Manutius, comitiis de omnibus magiſtratibus à populo ſententiam ferri, maioribus placuerat. magiſtratus autem ita diſtinguuntur, vt alii patricii ſint, alii plebeii: patricii, quæſtor, ædilis cur. prætor, conſul, cenſor: plebeii, tribunus pl. ædilis pl. alii. Sed bina comitia primùm fuere de patriciis magiſtratibus, plebeiis nondum creatis, centuriata & curiata. excipio cenſores, qui licet inter patricios magiſtratus eſſent, vnis tamen centuriatis creabantur. ideo dicit Cicero: *Centuriata lex cenſoribus ferebatur.* Vbi verò plebeii magiſtratus creati ſunt, in curiatorũ locum tributa ſucceſſere: nã curiatis nihil cum plebeiis magiſtratibus: inſtituta ſunt enim patriciorũ cauſſa, multo ante originẽ plebeiorũ. Dicet aliquis: Cur non eadem ratione centuriata ſublata ſunt, inſtituta à Seruio rege, cùm nulli dum plebeii magiſtratus eſſent? Reſpondetur: Vt eſſent aliqua comitia auſpicato, quibus patricii magiſtratus crearentur. nam tributa auſpicata non erant. Quemadmodum igitur de patriciis magiſtratibus, cenſore tamen, vt diximus, excepto, centuriatis primùm, deinde curiatis comitiis, antequã plebeii crearentur, populus ſuffragium tulit: ſic, vbi plebeii creati ſunt, centuriatis & tributis, curiatis auſpiciorũ cauſſa remanentibus, idẽ populus ſuffragiũ tulit. Hæc Manutius. Vrſinus verò quæ ex Pantagathi & ſua ſententia ad hunc locum adnotat, hæc ſunt. Oct. inquit, Pantagathus retinebat hanc ſcripturam, *Nã centuriata lex cenſoribus ferebatur, cùm curiata ceteris patriciis,* reiecta Gruchii lectione, qui, *conſulibus,* pro, *cenſoribus,* legit. rectè autem vt opinor: nã huic magiſtratui, qui diuturnior eſt, & totius dignitatis in ciuitate arbiter ac pecuniæ, bis cẽturiata comitia habebantur: ceteris patriciis magiſtratibus, Cõſulatui, Præturæ, Ædilitati priora cẽturiata, altera curiata. deſiit deinde Ædilitas, puto, dari centuriatis comitiis. poſtea enim tributis dari ſolere cœpit, ſi rectè memini. Atq; ita legẽdus eſt hic locus, in quo nõ de priorib. comitiis agit, ſed de alteris in patriciis magiſtratib. creãdis. *Nã centuriata lex cenſoribus ferebatur, cùm curiata ceteris patri-*

ciis

tiis magistratibus, cùm iterum de eisdem iudicabatur. nunquam enim neq; Consulatum, neq; Præturam, neq; Censuram prioribus comitiis curiatis mādari legimus. Sed vt aliquādo totā Pantagathi de hoc loco opinionē exponā, prius Ciceronis verba, vt ipse legebat describā: deinde, vt explicabat, subiungā: *Maiores de omnib. magistratibus bis vos sententiā ferre voluerūt. nā centuriata lex Cēsoribus ferebatur, cū curiata ceteris patriciis magistratibus, cùm iterū de eisdem iudicabatur: vt esset reprehendendi potestas, si populū beneficii sui pœniteret: nunc quia prima illa comitia tenetis centuriata & tributa, curiata tantùm auspiciorum causa remanserunt.* Hic autem Trib. pleb. *quia videbat potestatem neminem iniussu populi aut plebis posse habere, curiatis eam comitiis, quam vos non sciuistis confirmauit, tributa, quæ vestra erant, sustulit. ita, cùm maiores binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus iudicare, hic homo popularis ne vnam quidem populo comitiorum potestatem reliquit.* Hæc igitur Ciceronis verba ita à se emendata, Pantagathus sic exponebat, vt affirmaret apud Maiores binis comitiis omnes patricios creari magistratus, prioribus designari, alteris confirmari: priora esse centuriata in patriciis; tributa in plebeiis: altera in cēsoribus esse cēturiata, in ceteris tam patriciis quàm plebeiis fuisse curiata. Apud Minores mutatā esse rationem: nā prioribus comitiis cùm designari, tum confirmari omnē magistratum; posteriorib. curiatis, non confirmari, sed ornari. atq; ipsa comitia curiata non eandem habere vim, quā apud Maiores habuissent: tūc enim omnes xxx. Curiæ conueniebant, confirmandi, aut reprehēdēdi causa. Auspicia verò Pantagathus interpretabatur ita. cū auspicatò apud Maiores sancitū fuerit, altera comitia magistratuum debere haberi curiata, nefas fuisse ea tollere: manserūt igitur secundo loco, vt prius, sed, specie lictorū, pro Curiis; neq; reprehendendi, aut confirmandi causa, sed ornandi mandandive imperii. Inquit igitur, *Quia prima illa centuriata tributáve tenetis*, id est, rata habetis, neque ea reprehenditis per altera curiata hæc, altera ne frustra haberentur, cùm prima vim omnem designandi & confirmandi haberent, auspiciorū causa remanserunt in vsu, nō cōfirmandi, sed mandandi imperii. Rullus itaq; cùm videret suos Decēuiros iniussu populi, aut sine plebis scito creatos (nouē enim Tribus non habent vim totius populi iubentis aut plebis

ſciſcētis)cōfirmauit eos alteris comitiis curiatis,vt cōfirmatione ſaltem poteſtatē haberēt,qui mutilis illis comitiis tributis xvii. Tribuum,illam habere non poterant. atq; in hac Decēuirali poteſtate ſancienda prætermiſit priora comitia tributa,quæ in vſu ſunt: adhibuit poſteriora curiata, ad cōfirmandum,quæ in hoc vſu non ſunt: quod enim prius ſcitū nō eſt per xxxv. Tribus,confirmari nō poteſt per xxx.Lictores comitiis curiatis,quorū nullus nūc eſt vſus ad cōfirmandū: qui ſi eſſet, non tamen poſſent confirmare, quod prius ſcitum non eſſet. Ita Pantagathus hunc locum legebat, exponebatque, atque ita legendum exponendumque eſſe ſponſione cuiuſuis ſummæ contendebat.

Ibid.v.27. *nam centuriata lex cenſoribus ferebatur,cum curiata ceteris patriciis magiſtratibus: tum iterum de eiſd.*] Lambinus Sigonium & Gruchium ſecutus pro, *cenſoribus*,legit, *conſulibus*: & aduerbium *cùm*, ante vocem, *centuriata*, omiſſum à librario,reſtituit. *nam cùm centuriata lex conſulibus ferebatur*, &c. in ceteris, quæ immutat & addit Gruchius, non probat. Hoc tamen vltimum,quod à ſe reſtitutum ait,τὸ, *cùm*, quod hinc aberat, ſuo loco repoſito: videamus an à nobili I. C. Franciſco Hotomano factum idem iam antè eſſet,neque id ſolum. Ille enim Obſeruat.lib.5.cap.11. ita à ſe hunc locum, perſpicuè corruptum, minimo poſt Gruchianam emendationem negotio eſſe caſtigatum profitetur: *Nam cùm centuriata lex conſulibus ferebatur,cùm ceteris patriciis magiſtratibus, tum curiata iterum*,&c. quod viri doctiſſimi libri dicti caput omnino eſt ad id,quo de hîc agitur,conſulendum.

Pag.103. verſ.5. *curiatis ea comitiis.*] Alii, *eam*,referuntq; ad, *poteſtatem*. ſi,*ea*,retinere placet,ea interpretandum, quæ ſcripta ſunt in lege de ornandis decemuiris. Lambinus antecedentium verborum ordinem tantùm mutat, ſic legens: *poteſtatem iniuſſu populi, aut plebis, poſſe habere neminem, curiatis ea comitiis*, &c. Vrſinus auctore Pantagatho legit, *Curiatis eam comitiis,quàm vos non ſciuiſtis,confirmauit.*

Ibid.verſ.6. *quæ vos non ſinitis.*] Hotomanus,& Lambinus, *quæ vos non tenetis*. alii, *quæ vos non initis*. alii,*quæ vos non ſciſcitis*. Manutius nihil mutandum cenſet: &, *non ſinitis*,dictum accipit,pro,non permittitis, non relinquitis, haberi non vultis, cùm tributa eorum loco repoſita ſint.

Ibid.

Ibid. verſ.23. *Si hoc fieri poteſt, vt in hac ciuitate.*] Lauredanus, *ſi hoc ferri poteſt*, emendabat: idq; Lambinus & Brutus, vt quo melius nihil, ſequuntur. illi tamen, quem primum ex duob. nominaui, recepta lectio non diſplicet. Manutio quidẽ magis placet, quàm, *ferri*. notat enim, inquit, Rulli vel impudentiam, vel ignorantiam, qui iubeat id, quod fieri non poteſt. Fieri hoc quidem nullo pacto põteſt, ait Cicero: ſed ſi poteſt, vt Rullus putat, quid attinet, tertio capite, legem curiatam ferre, iubere?

Pag.104. verſ.25. *ſcribis, librariis.*] Sine interpunctione legendum cenſet Vrſinus, *ſcribis librariis.*

Ibid. verſic. 26. *præterea mulis, tabernaculis, centuriis, ſupellectili.*] Vetus editio, *multis tabernaculis.* Quod ſequitur, *centuriis*, eo quid faciat, Manutius neſcit: planè quid hoc ſit, aſſequi ſe non poſſe, fatetur: etiam ſi muli centuriati mentionem fieri, Vopiſco in Aureliano, non ignoret. quare, *canteriis*, fortaſſe rectius putet: quanquam videantur ii poſt, *mulis*, nominari debuiſſe, non inter tabernacula & ſupellectilem interponi. Pantagathus, ſic emendabat, *præterea multis canteriis, tabernaculis*. feliciter, vt videtur Vrſino.

Ibid. verſ.27. *ianitores ex equeſtri loco ducentos.*] Ant. Auguſtinus emendat, *finitores*. rectè. Sed iampridem, opinor, ita legendum eſſe docuerat Hotomanus. Finitores appellat Cicero menſores, qui in agrorum diuiſionibus, & aſſignationibus adhibebantur.

Pag.105. verſ.33. *partim periculi perfugia.*] Alii, *paſſim peric. perf.* Pantagathus vt tradit Vrſinus, ex, *partim*, faciebat, parati.

Pag.107. verſ.37. *cur non item, vt cùm directo, & palam, regionẽ illam petierunt?*] Manutius, *directo*, emendauit, cùm antea, *decreto*, legeretur. quam ſiue illius, ſiue alîus, neque enim nominat, coniecturam ſecutus Lambinus, ſic olim edidit: rectamque cenſet. *directo*, enim perſpicuè idem, quod mox, *per rectũ curſum.* Cum illo igitur hæc ſic legemus, *cur non item, vt, cùm directo & palam reg. illam petierunt quietis nobis? an qui per curſ.* Pantagathus, *cur non iterùm cùm directo.*

Ibid. verſ.37. *an quietis iis.*] Placet Manutio vel, *An, Quirites ii*, vel, *An quietis nobis.* hoc vltimum Lauredani. Ianus Gulielmus Ciceronem ſcripſiſſe putat, *an qui Etiſiis*, (vel, *Eteſiis*) qui

per cursum rectum *regnum illud tenere non potuerunt*: & siccis ventis, quibus succedit atrox tempestas, ἀλλnγοελχᾶς significare actionem tranquillam & facilem, cui difficilis & intricata successerit.

Pag.1c8. vers. 2. *vnaque*] Mendosè legi non dubitat Manutius. perspicuum quippe. vsitatius & apertius ei videretur, *animiq;*. hæc quoque Lauredani coniectura. qui nihil præterea deesse putat: contra quàm sentit Lambinus. is enim & lacunam esse, & ita expleri posse existimat: *vnaq; quantùm mali exteris nationibus comparetur, considerate. Leg.* &c. Vrsinus quosdam sic ait restituere conatos, *mentibus. namque*, vel, *nam quum legatos nostros*, &c. ipse multa hîc desiderari existimat.

Ibid. v. 21. *vel labori.*] *vel*, abundare probat Manutius, etiamsi insequēti membro non iteretur. neq; edit Lambinus: idq; contra vulgatorū auctoritatē facere se, non dissimulat. Nonnulli, *omnia? labori, & quæstui.* quos non probat Brutus.

Ibid. vers. 37. *puto. * * vt in suis rebus.*] Manutius & Lambinus, *puto.* AVCTIO. *Vt in suis* &c.

Ibid. vers. 39. *perge in Siciliam.*] Inter hæc verba. & illa, *nihil est in hac prou.* hæc interponit Lambinus, AVCTIONIS PARS EA, QVAE AD SICILIAM PERTINET.

Pag. 109. vers. 2. *proprium nobis reliquerint.*] Malit, *vobis*, Manutius, quo magis populum, inquit, commoueat: cùm sequatur, *Maiores vobis.*

Pag. 110. vers. 24. *cum suis formosis finitoribus auctionantem.*] Faernus ex coniectura *famosis*.

Pag. 111. vers. 23. *Quirites, sæpe vehementer gaudeo.*] Lauredanus, *sanè*, non *sæpe*, legendum censet. idque, vel quid simile, postulare videtur sententia Manutio. ex quorum auctoritate, *sanè*, edidit Brutus.

Ibid. vers. 27. *amicissimis sedibus.*] Lauredanus & Manutius, *antiquissimis*. quod quanquam valde placet Lambino, veretur tamen, ne, *amicissimis* ferri possit. notum enim, inquit, οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος.

Ibid. vers. 32. *qui publicus esse fateatur.*] Alii reponendū censent, *feratur*. Manutius & Lambinus nihil mutandū putant: & *fateatur*, patiendi significatione veterib. etiam in vsu fuisse docent. Ramus legit, *quę qui possident, publicum esse fateantur.*

Pag.

Pag. 112. vers. 8. *Iubæ regis filius.*] Diu est, cùm ex iis quæ infrà scripta sunt, *Iuba*, casu recto, legendum esse docuit Sigonius Hiarbæ, vel Iarbæ. Numidarum regis filius fuit Hiempsal, qui regnauit consule Cicerone, vt ipse Cicero dicit hac oratione. Hiempsalis filius fuit Iuba, victus à Cæsare, vt ait Dio, vbi de bello Cęsaris Africo, de quo hîc loquitur Cicero, cùm ait, *Iuba regis filius.* Hiempsalis enim regis filium intelligit. Iubæ autem filius fuit Iuba alter, cui Augustus regnum concessit, Historiarum auctor, vt scribit Strabo lib. 17.

Ibid. vers. 12. *ad quoscunque peruenit.*] Librarii fortasse culpa alterum verbum omissum fuerit, censente Manutio: legendumq; , vt orat. 1. *peruenit, peruenerit.*

Pag. 113. vers. 14. *nihil prætermissum, sed omnes vrbes.*] Legit, & distinguit Manutius: *Nihil prætermissum sit: omnes vrbes.* Lambinus, *nihil prætermissum sit: sed omnes vrbes.*

Pag. 114. vers. 25. *an in Italiam*] Legit, *an in Apuliam*, Manutius. Ant. Augustinus *Liguriam*, vel etiam *Apuliam.* sed magis placet Vrsino vulgata lectio.

Pag. 116. vers. 21. *est planè rectius, & quo in genere, sicut in ceteris reip. partibus.*] Pantagathum refert Vrsinus, sic corrupto loco succurrere, *An est locus, qui coloniam postulet, vel planè recuset? quo in genere* &c.

Ibid. vers. 31. *ad vim tuam iudicaris?*] veteres libri, *Ad vim tuam etiam.*

P. 118. v. 6. *ab Otriculana.*] Hæ quatuor regiones, Suburana, Esquilina, Collina, Palatina, posteà quatuor trib. vrbanæ fuerũt. Erat autẽ omniũ tribuũ prima Suburana: pro qua Otriculana huc irrepsit. In bonis enim libris veterib. legitur, *In dena iugera describat ab Suburana vsq; ad Arniensem*: vt Suburana sit prima tribus, Arniẽsis vltima. Conqueritur enim Orator ordinem tribuum à Rullo negligi. Turneb. Comm. in Varr. de l. Lat.

Ibid. vers. 27. *verum etiam quod & tenebant.*] Lauredanus, *verùm etiam quod ei tenebant.* cui assentiuntur Brutus, & Lambinus: hic etiam ex veteribus libris: vt sit, *ei*, pro, *ii.* Manutius, *ei*, nominandi casu inusitatum putat: sequiturq; in vulgata lectione, quam tuetur, antiquorum librorum consensum, præsertim non aduersante sententia.

Pag. 120. v. 8. *ager Campanus ac Stellatus. Et multitudo.*] Lau-

redanus sic restituit, *ager Campanus à Stellati. Scilicet multitudo*, &c. errore vulgatæ scripturæ orto ex veteris ignorato compendio, *Stellati Sel.* pro quo imperito librario procliue fuit, *Stellatis &*, facere. Assentiuntur ei Lambinus & Brutus. Manutio idem quod aliis placet, vt, *ac Stellatis. sed multitudo*, legatur.

Ibid. vers. 27. *imminere ita fructuosiss.*] Placet Vrsino, quod legebat Pantagathus, *imminere in fructuosiss.*

Pa. 121. vers. 25. *Nam post Cn. Fuluium, Cn. Sulpitiū* coss.] Pantagathus, *Q. Fuluium, App. Claudium*, cos.

Pag. 122. vers. 15. *qui magistratū Capuæ & Leocranti ceperunt.*] Pro, *Leocranti*, quod corruptum ex alio, quod rectum fuerat, videtur, alii legunt, *Locris, Antii*. Lauredanus, *& Tarenti*: eamque coniecturam ex historia confirmat. Ant. Augustinus, *Capuæ coloniæ creati*. Vrsinus, *Capuæ ab eo creati*. Manutius, similitudinem literarum, & sententiam secutus, *ea lege creati*, emendandum censet. nam & Cæsare consule gener eius Pōpeius, socer Piso, eadem lege, quam ille de colonia Capuam deducenda tulit, duumuiri creati sunt. Gulielmus eandem suam fuisse aliquando coniecturam scribit. verius tamē putat, quod Petri Suffridi libri veteres habent, *& qui magistratum Capuæ locare antè cœperunt.*

Ibid. vers. 32. *de consilii sententia probatis.*] Vitiosè, sed ita veteres omnes, magno consensu. Lauredanus & Lambinus, *probatæ*, illi etiam, *probantibus*, legi posse videtur. Pātagathus rectè videtur Vrsino legere, *de consilii sententia probata*. Vide Briss. De form. lib. 1. vbi de hostiarum probatione antequā ducerentur disputat, locumque etiam hunc in disquisitionem vocat.

Ibid. vers. 35. *vt grandi macie torridum.*] Vegrandi, rectius putat Manutius. legitque: *quem hominem vegrandi macie torridum*. sicque etiam Lambinus, qui, *videlicet torridum*, emendātes non fert: illudque etiam monet, Io. Passeratium pro, *torridum*, reponēdum censere, *horridum*. Nonnulli, *in grandi macie*, legunt: alii, *vel grandi macie*, quod vltimum, *vegrandi*, castigantium coniecturam iuuat. Vrsinus opinatur legendum, *vegrandi facie torridum.*

Pag. 123. vers. 35. *Nuceria comparabunt.*] Lauredanus addit negationem, legens, *non comparabunt*; id est, non satis digna ducent,

ducent, quam cum tam nobili vrbe comparent. Vulgata lectio cum antiquis libris consentit. quod ita sequi possumus, vt cum ironia dictum accipiamus: sententia planè eadem, verbis aliis; scilicet comparabunt, id est, non comparabunt.

Pag. 124. v. 31. *nihil elata manu.*] Egnatianus liber, *nihil elata manu,* habet, vt testatur Lauredanus. ad quam scripturam videtur Claudius Puteanus cōiecturam suam conformasse: qui, referente Lambino, legi posse existimat, *violenta manu:* vel certè ad eam, quam idem Lauredanus ex alio libro profert, *vel lecta manu.* Lambinus olim, *nihil vi illata, & manu.* quod postea minus probauit: tres alias pro illa ex ingenio item lectiones suas nobis proponens, si quæ forte è tribus aptior videatur. prima est, *vi & allata manu:* altera, *vi, & facta manu:* tertia, *vi, & dilecta manu,* (sic enim, non quod vulgo assolet, *delecta,* scribit) id est, lecto milite. videtur tamen secunda ei magis placuisse. Lauredani emendatio Manutio probabilior videtur, qui, *nihil vi, ac manu,* legendū coniicit.

Pag. 125. v. 17. *si trib. plebis duci iußisset.*] Mauult Manutius, *iusserit.*

Ibi. v. 36. *Nam etsi ii, qui propter desidiā in otio viuunt.*] Aptius, *Nam si ii,* Manutius iudicat.

Ibid. v. 38. *sub ipso otio, quo vos* &c.] De hoc loco Manutius, tanquam de multis maculis inquinato censet: quas sine veterum librorum ope vix arbitratur eluere quondam posse.

IN ORATIONEM DE LEGE AGRARIA III.

Pag. 129. v. 24. *Sullanas res defendere criminor.*] Alii libri, *criminatur.* Manutius, *criminor,* legit, patiendi significatione: quo modo hoc etiam verbo vsos veteres scimus. Bruto & verborum ordo, & sententiæ vis postulare videtur, vt, *criminatur,* legamus, *me,* subaudiente Manutio, si hoc sequimur.

IN ORATIONEM PRO C. RABIRIO perduellionis reo.

Pag. 131. v. 38. *in semihoræ curriculum.*] Magis probat Lambinus, quod in vno manuscripto esse ait, *in semihoræ circulum.*

Pag. 132. v. 5. *de locis religiosis ac de lucis.*] Lambini mascr. *delubris.* non probat Vrsinus, cùm propter, *quos,* tum quia, etsi luci sint loca religiosa, non tamen ita planè vt delubra.

Ibid. v. 13. C. *Curtius.*] C. *Curius,* & hîc & infrà legendũ censet Hotomanus Obseruat. lib. 6. cap. 8. nam & in ea pro Postumo, *Curius,* passim scribitur. Affinitatem autem inter illos hanc fuisse ait, quòd C. Curius eques Romanus publicanus Rabiriam huius Rabirii sororem in matrimonium habuit: ex qua susceptus erat C. Curius, qui, quia patre mortuo natus erat, Postumus dictus est. deinde cùm ab hoc Rabirio auunculo suo adoptatus fuisset, C. Rabirius Curianus appellatus est.

Ibid. v. 26. *Campaniæ vicinitatis.*] Magis probaret, *Campanæ vicinitatis,* Manutius. nihil tamen contra antiquos libros mouet. Lambinus, *Campanæ,* quod ille vult, alibi legi videtur significare.

Pag. 134. v. 31. *carnifex verò, & obductio capitis.*] *Obnuptio,* legi debere existimat Muretus. quo modo ante illum emẽdasse Pantagathum dicit Vrsinus. Emendationi assentitur Lambinus, vulgatam lectionem reiiciens vt ineptam.

Pag. 135. v. 9. *ac de clarissimi patrui tui morte dicemus.*] Rectius videtur Manutio si legamus, *carissimi,* vt sit amoris Labieni derisio, qui patruum hostem reipubl. amore & caritate adductus, exitio Rabirii conetur vlcisci. Lambinus legit, *ac de clarissimi viri, patrui tui, morte dicemus.*

Ibid. v. 36. *Fit S. C. vt C. Marius.*] Pantagathum annotat Vrsinus, contrà quàm sentiant, nihil hoc loco deesse putare.

Pag. 136. ver. 1. *præter Glauciam.*] Legendum censet Manutius, *prætores præter Glauciam.* omissum enim verbum, *prætores.* propter similitudinem sequentis. Sed cur præteriit Turnebum? cuius multos ante annos hæc fuerat huius loci emendatio: *præter Saturninum: omnes pratores, præter Glauciam.* quam lectionem sequitur Lambinus, à viro omnium doctissimo restitutam. Muretus tamen Inuectiua I. videtur Sebastianum Corradum eius auctorem agnoscere. sed alterum, *omnes,* quod noster ante, *prætores.* repetit, is non habet, similiter Manutio.

Ibid. v. 14. *atque eius ætatis, quæ tum* &c. *tenebat.*] Lambino legendum videtur, *qui tum* &c. *tenebant,* vt referatur ad equites.

Ibid,

Ibid. v. 23. *prepeditus morbo.*] Duos veteres libros testatur Manutius habere, *preditus:* tres, *perditus.* quod probat.

Pag. 138. v. 6. *que domi posita pestem, atque exsilium.*] Et hoc rectè, inquit idem, nec tamen, *exitium*, malè.

Pag. 139. v. 24. *ex hominum vita ad Deorum religionem.*] Legit Lambinus, *ad Deorum regionem*, hoc est, ad Deorum locum & sedem. Sic pro Cluentio, *actum esse precipitem in sceleratorum sedem, atque regionem.*

IN ORATIONEM CATILINARIAM I.

Pag. 140. v. 12. *nihil consensus bon.*] Sic & Quintilianus. manuscr. tamen duos habere testatur Muretus, *nihil concursus.*

Ibid. v. 19. *Senatus hoc intelligit, consul videt*] *hæc*, omnes veteres habent. atq; ita emendandum censet Muretus: qui integrum senarium iambicum hîc obiter obseruat.

Pag. 141. v. 3. *quòd Q. Seruilius Ahala.*] C. *Seruilius*, scribendū è Liuio & vetustis libris docet Muretus. idem Vrsino videtur.

Ibid. v. 13. *clarissimo patre natus.*] *τὸ natus*, delent Ludouicus Carrion, & Ianus Gulielmus, ex veterum librorum fide.

Ibid. v. 17. C. *Seruilium mors à reipub. pœna remorata est.*] Budæus in Pandectis hunc locum citans legisse videtur, *mors ac reipub.* &c. Muretus partim ex veter. partim ex coniectura legit, C. *Seruilium, pretorem populi Romani, pœna remorata est?* ex eo quod in antiquis scriptū erat vitiosè, *pret. reip.* ipse, *pretorē populi Romani*, quo modo sæpe loquitur Cicero, illo altero nunquam, fecit: vocem, *mors*, quam iidem manuscripti libri non habent, additam putat ab aliquo, qui declarare vellet, quod pœnæ genus illos consecutum fuisset.

Ibid. v. 35. *tum deniq; interficiam te* &c.] Lipsius ex veteribus libris corrigit, *tum denique interficiere.* idque aptius putat, quàm, *interficiam te.* neque enim opinor, inquit, Cicero ipse Catilinam suis manibus interfecturus erat. Sic & Ianus Gulielmus membranis fretus legit.

P. 142 v. 6. *vocem coniurationis tue potest? si illustrantur* &c.] Ianus Gulielmus sic castigabat, *voces coniurationis tue potest? si ellustrantur.* illud ex veteribus libris: *ellustrantur*, ex coniectura, hoc est è lustris & lupanaribus proferuntur.

Pag. 142. v. 9. *quæ etiam mecum.*] Muretus, *quæ iam mecum.*

Ibidem v. 10. *certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem* VIII. *k. Nouembrium*]Lipsius in numeri nota librarii erratum esse putat, censetq; pro, *ante diem* VIII. *kal.* legendum, *ante diem* VI. *kal.* vt consentiat Cicero cum Sallustio, qui C. Mallium arma cepisse ante diem VI. kal. Nouembrium, ex L. Seruii senatoris literis in senatu recitatis, in historia narrat. Atque huius Ciceronis loci auctoritatem ita esse apud Priscianum perscriptam, non per notam, verum omnibus literis, *Ante diem sextum k. Nouembrium*, vt amplius de hac lectione dubitandum non sit.

Ibid. v. 10. *Meministíne me ante diem.*] Gulielmus ex msc. *in ante diem.*

Ibid. v. 12. C. *Manlium aud.*] C. *Mallium.* vbique legit Manutius, non, *Manlium*: cùm ex antiquis libris, tum quia Manlii nobiles & patricii, Mallii ignobiles & plebeii. *Mallium,* sanè hîc aliàs legi, non obscurè significat Lambinus.

Ibid. ver. 27. *quod ego non modò audiam, sed etiam videam.*] Cuiacius ex antiquis suis, *nihil cogitas, quod ego non modò non audiam, sed etiam non videam.* at, *non modò*, pro, *non modò non*, exemplis, etiam Ciceronis, non caret.

Ibid. v. 31. *in M. Leccæ domum.*] Ex denario argenteo, in quo hic M. PORCIVS LAECA descriptus est, *Læca*, scribendum sentit Vrsinus.

Pag. 144. v. 13. *quod priuatarum rerum dedecus non hæret infamiæ?*] Esse, qui legant, *in fama*, vel, *in familia*, ait Manutius: quod tamen vtrumque repudiat, & infamiæ tuæ interpretatur. Lambinus, *in fama*, à se restitutum, & ita legendum contendit. nam &, *infamiæ*, mendosum, & sine vlla esse sententia: &, cùm suprà proximè dixerit de vita, *quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est?* nunc de fama, *quod priuatarum rerum dedecus non hæret in fama?* dici. Placet Vrsino Lambini coniectura, quam etiam fuisse Antonii Augustini dicit.

Ibid. v. 25. *sed ad summam Reipublicæ.*] Placet Cuiacio, quod esse in veteribus libris obseruat, *sed ad summam Rempublicam*, idem pag. superiori, v. 25. legit, *summa salus periclitanda reip.*

Ibid. v. 33. *sed fortunam reipub. obstitisse.*] *fortunam pop. Rom.* legendum arbitratur Vrsinus ex veterum librorum aucto-

ritate, in quibus, P. R. scriptum est: quibus traiectis R. P. id est reipublicæ factum esse dicit. suamque sententiam numis confirmat. Cui dissentiens Gulielmus alios libros veteres optimæ notæ, cōsentientes in vulgata lectione, opponit.

Ibid. v. 35. *interficere voluisti?* &c.] Muretus, *conatus es?* & mox, *nihil sequeris.* postea, *Quoties tibi iam, quoties iam extor.* auctore vetere libro. Ianus Gulielmus totum locum ad hunc modū legendū censebat: *Quotiens tu me designatū, quotiens me consulem interficere conatus es? quot ego has petitiones ita coniectas, vt vitari posse non videretur* &c. *Nih. ag. nih. assequeris, quod me latere possit in tēpore: neq; tamen velle ac conari desistis. Quotiens tibi iam extorta est sica ista de manibus? quotiēs excidit casu aliquo & elapsa est?* Vrsinum emendantem, *quoties* Consulem *interficere voluisti, vel conatus es?* meritò non fert Gulielmus.

Pag. 145, v. 35. *ad euertendas perfringendasq;.*] Muretus, *ad euincendas perfring.* esse ait in veteribus libris.

Ibid. v. 37. *quare id quod primum atque huius imperii* &c.] Vrsinus manuscr. lectionem sequitur, *quare id quod esse primum, & quod huius imperii* &c. posse etiam legi ait, *id quod primum, & quod huius* &c. Muretus, *quare quoniam id, quod est primum, atque huius imperii, disciplinæque maiorum propr. est, facere nondum audeo.*

Pag. 146 v. 16. *apud M. Lepidum.*] Ad, non, *apud*, legere Seruium, obseruat Manutius: ipsi tamen, *apud*, magis placet. nec aliter antiquos libros habere affirmat. M' autem, id est, *Manius*, non, M. legendum non dubitat: vt sit is, qui cum L. Volcatio Tullo consul fuerat.

Pag. 147. v. 5. *vtinam tibi istam mentem Dii immortales darent.*] Habere se dicit Cuiacius in antiquis suis, *duint*, pro, *darent.* neque dubiū huiusmodi numero plura habuisse ἀρχαΐως Ciceronem: quæ cùm ad istorum, qui nihil nobis boni non corrūperunt, stomachum non facerent, vel ita mutata, vt neque vola neque vestigium appareat, vel interpolata sunt.

Ibid. v. 12. *neque enim Catilina is es, vt te aut pudor.*] Veteres Cuiaciani, *neque enim scis* Catilina, *si te aut pudor* &c. *reuocauerit.*

Ibid. v. 22. *Quanquam quid ego te inuitem à quo iam sciam* &c. *à quo etiam aqu.*] Muretus ex vet. legit, *Quanquam quid eò te inuitem, quò iam sciam* &c. *quò etiam* &c. Eò in castra Manlii. eò enim suorum multitudinem Catilina præmiserat.

Pag. 148. v. 39. *Ego si hoc optimum factu iudicarem.*] Non improbat Iacobus Cuiacius si dixerimus, *optimum factu*, vt vulgatum est: sed nō vult clariss. I. C. tus improbare nos etiā, vel mutare, *optimum factum*, quod habere veteres libros testatur. Sic & apud Modestinum l. 9. D. de susp. tut. scriptum esse in Florent. ait, vbi, *optimum factu*, vulgo legitur.

Pag. 150. v. 14. *& omnes inimicos bonorum.*] In vetustissimo Vrsini libro scriptum est, *homines bonorum inimicos*, quam illa scripturam vulgatæ præfert.

IN ORATIONEM CATILINARIAM II.

Pag. 151. v. 32. *Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta cœperat.*] Mureti veteres *Tongilium*, omnes habent. idem vocē, *calumnia*, quæ hîc antea legebatur, *quem amare in prætexta calumnia cœperat*, in calamo exaratis libris reperiri asseuerat. neq; tamen quid illa hîc faciat videt, nisi corruptam esse ex alia quis dicat. Brutus post Lambinum, tollere non dubitauit, vel, quod alii habent, *per calumniam:* cùm siue hoc, siue illo modo legas, vtroque sententia perturbetur. Quidam emendarunt, *quem amare prætextatum in Gallia cœperat.* sed vulgatam lectionem, *in prætexta calumnia cœp.* ferri posse putat Vrsinus, hoc sensu, quod *Tongilium*, (sic mauult, quàm *Tongillum*,) siue *Longinum*, (qui à Sallustio inter coniuratos nominatur) Catilina adhuc prætextatum simularit se amare, cùm illum non amaret, sed alteri subiiceret.

Ibid. v. 33. *Publicium, & Munatium.*] Hunc locum veteris scripturæ, vt ait Vrsinus, vestigia secutus Pantagathus, ad hunc modum legebat: *Publicium, Minatium, quos viros? quàm valentes? quàm nobiles? quorum æs alienum contractum in popinam, nullum Reipublicæ motum afferre poterat? Itaque ego* &c. eductis enim ignobilibus, senibus, egenis, reliquit nobiles, valentes, diuites.

Pag. 152. v. 1. *ex rusticis, mendiculis, & decoctoribus.*] Vocem, *mendiculis*, in nullo veterum librorum, quos ipse viderit, à se esse repertam testatur Muretus: omnesque in hac lectiōne consentire, *ex rusticis decoctoribus.*

Pag. 153. v. 11. *fortis ab istis suis sociis prædicabatur.*] Abesse à veteribus libris affirmat Muretus duo illa verba, *suis sociis*, neq;

neq; verius quicquam putat, quàm esse illa inepti nescio cuius ineptum glossema ad τὸ, *istus*. quare delenda censet. Idem paulo ante videndum monet num rectius legatur, *assuefactus frigori, & fami.*

Ibid. v. 14. *consumerentur. Hunc verò si sui fuerint comites secuti.*] Emendat idem ex veteribus libris, *consumeret. Hunc verò si secuti erunt sui comites.* quorum posteriorum numerum quidem magis probat.

Ibid. v. 20. *fortunas suas obligurierunt.*] Sic vulgati plerique omnes. alii, *obligurrierunt.* quidam veteres, *obligauerunt.* non probat Lambin. Vnus è veterib. Mureti libris, *abligurierūt.* qđ illi fortasse verius sit, cùm obliguriēdi verbū alibi legere nō meminerit. Cuiacio vulgata lectio, *obligurierunt*, placet: vt Iulii Firmici V. faciet, *audaces, temerarios, obliguritores.*

Pag. 154. v. 12. *Quid, quod hesterno die.*] Muretus emendatiorem suo iudicio hanc scripturam ex optimo manuscripto profert, *simul atque ire in exilium iussus est, paruit, quieuit. Hesterno die, cùm domi meæ penè interfectus essem, senatum in ædem Iouis Statoris conuocaui: rem omnem ad patres conscriptos detuli. quò cùm Catil.* &c. sine interrogatione, quæ quorsum pertineat dispicere nō potest. quare libro, quo meliorē nō vidit, assentitur.

Ibi. v. 26. *cùm cūctaretur.*] Veteres libros quos habuit optimos, ad vnum omnes habere fatetur Muretus, *cùm teneretur.*

Ibid. v. 32. *Etenim credo Manlius iste centurio.*] Vocem, *Manlius*, à manuscripto abesse affirmat Muretus. estq; in ea opinione, vt putet id esse glossema alicuius, qui declarare vellet, quinam ille centurio esset: quo in genere sæpe in hoc auctore aliisque peccatum est.

Pag. 156. v. 4. *ac fidem acquirere.*] Vetus liber, *ad fidem acqu.* quod melius videtur Mureto: vt sit, detrahere aliquid de possessione ad fidem acquirere.

Ibid. v. 11. *certare cum vsuris fructibus prædiorum.*] Conuenerant enim (inquit clariss. Iuriscōsultus) cùm fœneratoribus, vt eorum prædiorum, quæ pignori pro sorte & vsuris acceperant, fructus pro vsuris colligerent. Eueniebat autem, vt, quoniam vsuræ, siue simplices, siue in sortem redactæ, longè maiores essent, quàm vt eas prædiorum fructus æquare possent, Catilinarii semper in annum elapsum debitores manerent: ob eamq; caussam è sequentis anni fructibus su-

mendum esset: vnde fructus vsuris pares esse possent, quasique cum iis comparari, atque contendere. quod ideò stultissimum esse affirmat, quoniam ad extremum omnes sequentium annorum fructus prioribus annis debebantur: itaque proprietas ipsa, ære alieno onusta, creditoribus addicebatur. Vendi igitur prædia & possessiones oportebat, quod tamen Catilinarii, quoniam amore possessionum tenebantur, facere nolebant. Hæc Franc. Hotomanus libro de vsuris. At rectius videtur Cuiacio, quod in antiquis scriptum est, *certare cum vsuris & fructibus prædiorum. Cum vsuris,* inquit, nimirum contracto fœnore: *cum fructibus prædiorum,* contracta antichresi.

Ibid. v. 26. *contra tantam vim sceleris præsentis auxilium esse laturos.*] Non dubitat Manutius, quin, *præsentes,* accusandi casu, rectius sit: vt ad, *Deos,* non ad, *sceleris,* referatur. nam & Orat. 3. *Ita præsentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, vt eas penè oculis videre possemus.* Legit quoque, *præsenteis,* Lambinus.

Ibid. v. 32. *ætate iam confectum* &c.] Multò magis probat Muretus, quod in veteribus libris legi ait: *Tertium genus est ætate iam effœtum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere iste est Manlius, cui nunc Catilina succedit.*

Ibid. v. 35. *quas Fesulis Sulla constituit.*] Putat vocem, *Fesulis,* delendam Muretus. non enim plures colonias Sylla Fesulis constituerat.

Ibid. v. 39. *dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conuiuiis, apparatibus delectantur.*] Emendat Muretus è libro vetere, *dum prædiis lectis, familiis magnis, conuiuiis apparatis delectantur.* rectè.

Pag. 157. v. 29. *quos pexo capillo nitidos.*] Nos Q. Caleno quid faciemus, qui idem Ciceroni seni, quod ille hîc de Catilinæ cõplexu & sinu adolescentibus obiicit? *τίς δ᾽ οὐκ ὀσφραίνεται τῶν πολιῶν σου τῶν κατεκτενισμένων;*

Ibid. v. 30. *aut bene barbatos videtis.*] Sic omnes. cùm tamen subiungat, *hi pueri tam lepidi, ac delicati,* non videtur Manutio in eos conuenire, *bene barbatos,* & legendum fortasse putat, *pene barbatos.*

Pag. 158. v. 6. *scortatorum cohortem.*] Verius putat Muretus, quod est in veteribus omnibus libris, *scortorum cohort.* Lambinus vtrunq; retinendum sentit, sicq; legẽdum, *scortatorum, & scortorum cohortem præt.* Suprà enim dixit, *non solùm amare, & amari* &c.

Pag.

Ibid. verſ. 12. *Iam verò vrbes coloniarum, & municipiorum.*] Muretus, *vrbes coloniarum*, aut, *vrbes municipiorum*, Latinè dici non putat: nec eius locutionis vllum aliud exemplũ reperiri arbitratur. iccircò pro, *vrbes*, legendum cenſet, *vires*. nihil temere tamen affirmat, ſed quod ſuſpicatur, id cõſiderandum aliis, iudicandumq; proponit. Cuiacius bonis ſcriptoribus *vrbem* nunquam accipi pro qualibet ciuitate, ſed pro metropoli tantùm, obſeruat lib. 12. cap. 33. & in eam ſententiam ex Cicerone hunc locum adducit.

Ibid. verſ. 13. *Catilinæ tumulis ſilueſtribus.*] In veteribus libris legi ait Muretus, *cumulis*, quod fortaſſe ei verius videtur: vt cumulos ſilueſtres vocet illam ruſticorum hominum temere coaceruatam, atque accumulatam manum.

Ibidem verſ. 34. *quemadmodum iam antea dixi, veſtra tecta.*] Cùm nuſquam hoc antea dixerit, nõ dubitat Muretus, quin ita corrigendum ſit, vt eſt in vetere libro, *Vos, quemadmodum iam antè, veſtra tecta cuſtodiis, vigiliiſq; defendite.* vt intelligatur, *quemadmodum iam antè feciſtis.*

IN ORATIONEM CATILINARIAM III.

Pag. 160. verſ. 18. *Romulum ad Deos immortales.*] *Romulum*, veteribus deeſt. neque agnoſcit Muretus.

Ibidem verſ. 20. *in honore debebit is.*] Ante, *debet dies is.* Sic Muretus, vt eſt editum emendandum cenſet ex antiquis. de ſe ipſo enim, non de die, vult loqui Ciceronem; ac ſe ipſum cum Romulo tacitè conferre. Idem mox, vt eſt in optimo libro, legit, *nam toti vrbi.*

Ibid. verſ. 28. *vos qui ignoratis, ex actis ſcire poſſitis.*] In aliis libris ſcriptum eſt, *exactè*, pro, *ex actis.* neutrũ probat Vrſinus: cùm multi ignorent, qui tamen non expectant: & τὸ, *exactè*, τῷ, *breuiter*, contrarium ſit. ſiquidem quæ breuiter narrantur, ſummatim, non exactè narrantur. Muretus edidit, *vos qui & ignoratis, & expectatis, ſcire poſſitis.* quam lectionem ſiue ex illo, ſiue aliunde, ſequitur Vrſinus.

Pag. 161 verſ. 9. *aut eos qui remanſiſſent.*] Muretus quoſdam veteres libros habere ait, *reſtitiſſent.* quam lectionem cum

in manuſcriptis ſuis reperiat omnibus Lambinus, non dubitat, quin ea vera ſit ſcriptura. *reſtare* autem hîc interpretatur, ab incœpto, ſeu inſtituto itinere gradum reuocare, & reprimere, & in veſtigio manentem ſtare.

Ibid. v. 26. *& C. Pontinium.*] C. *Pomtinum*, non, *Pontinum*, neque, *Pomptinum*, vt alii libri habent, ſcribendum Lambinus cenſet. errore factum dicens librariorum, vt in iis dictionibus, in quibus *mn* vel *mt* coniunctæ ſunt, p, in medium illorum receptum fuerit. quod ante illum animaduerterat Muretus, *Pomptinium*, in veteri libro reperiri adnotans, vitioſè vt ipſi videtur.

Ibid. verſ. 36. *quorum opera vtor aſſiduè, in reip. præſidio.*] Emẽdat Muretus è veteribus libris, *quorum opera vtor aſſiduè in reipub. præſidio cũ gladiis miſeram*, miſerã p̃ſidio, non in p̃ſidio reip.

P. 162. v. 8. *Deinde item accerſitur P. Statilius.*] Muretus, *Deinde item accerſitus eſt* L. *Statilius.* quo modo eſſe in antiquis libris teſtatur. L. ſane, non P. ſcribendum eſſe, & ex Salluſtio, qui Lucii prænomen huic Statilio facit, & ex Cicerone ipſo eadem hac oratione confirmat.

Ibid. verſ. 26. *Tum ille dixit, cùm vix ſe ex magno timore recreaſſet.*] Melius ſine controuerſia eſſe putat Muretus quod vetus liber habet, *Tum ille, cùm vix ſe ex magno timore recepiſſet, dixit*, &c. in quo aſſentientem habet Lambinum.

Pag. 163 v. 16. *quæ ſibi legati eorum præcepiſſent.*] Hãc à vetuſtis quoq; libris lectionem cõfirmari fatetur Muretus. nihilo ſecius, *recepiſſent*, emendandum indicat. vt ſit, *recipere*, hoc loco, idem quod polliceri.

Ib. v. 19. *Introductus Statilius cognouit manũ & ſignũ ſuũ.*] Corrigi vult Muretus ex veterũ codicũ auctoritate, *Introductus eſt Statilius. cognouit & ſignũ & manũ ſuã.* prius .n. ſignũ cognoſci oportebat, deinde manum, reſignatis iã literis. ſic etiã infrà: *Perturbatus Lentulus tamen & ſignum, & manum ſuam cognouit.*

Ibidem verſ. 32. *de fatis Sibyllinis.*] Legit Muretus & hîc, *de libris Sibyllinis*, & ſuperiore pag. v. 38. *ex libris Sibyllinis, haruſp. reſp.* vt vtroque loco in veteribus libris ſcriptum eſt.

P. 164. v. 4. QVI SIM, EX EO, QVEM AD TE MISI, COGN.] Apud Salluſtiũ, hoc literarũ Lentuli exemplũ ita relatũ eſt. *Qui ſim, ex eo, quẽ ad te miſi, cognoſces fac cogites, in quanta calamitate ſis, & memineris, te eſſe virum: conſideres, quid tuæ rationes poſtulent: auxilium*

ciliū petas ab omnibus, etiā ab infimis. Ceterū in Ciceronis verbis pro, COGNOSCES, veteres Mureti libri omnes habent, SCIES.

Ibid. verſ. 17. *ſenatum conſului de ſumma repub.*] Vulgati alii & manuſcripti ferè omnes, *de ſumma reipublicæ ſalute.* Muretus *ſalute*, delendum: Cuiacius retinendum cenſet. Lambinus, *de ſumma republica*, legit.

Ibi. verſ. 26. *Collegæ meo C. Antonio impertitur.*] C. *Antonio*, abeſſe à veteribus ait Muretus: neq; dubitat tollendum id totum eſſe, vt gloſſema illorum verborum, *collegæ meo.*

Ibid. v. 35. *in Q. Magium Chilonem.*] Salluſtius, Q. *Annium*, vocat. Manutius, *Magium*, vt magis probet, (quæ Franc. Syluii fuit coniectura) cognomine Chilonis adducitur. Sulpicius in Epiſt. ad Ciceronē de morte Marcelli. *in Q. Manlium Chilonem*, edidit Lambinus: legit tamen, Q. *Magium*, cum Mureto.

Pag. 166. verſ. 14. *quod vix videtur humani conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe.*] Legit Cuiacius ex calamo ſcriptis libris, *quod vix videtur humanis conſiliis tantam molem rerum gubernatio conſequi potuiſſe.*

Pag. 167. verſ. 2. *Atque illud ita collocandum conſules illi locauerunt.*] Expungit Cuiacius vocem, *conſules.*

Pag. 168. verſ. 32. *& vrbem, & ciues integros, incolumesq́, ſeruaui.*] Animaduerſione eſt digna, quam ex libris ſuis obſeruat Cuiacius, antiqua ſcriptura, *Vrbē & ciues integram incolumesq; ſeruaui.* in qua σχήματ@ χιασῦ præclarū eſſe Oratoriū exemplum, vir vndecunq; doctiſſimus oſtendit, eius generis, quo, quatuor terminis decuſſatis, primus tertio, ſecundus quarto reſpondet.

IN ORATIONEM CATILINARIAM IIII.

P. 170. v. 20. *non deniq; hæc ſedes honoris, ſella curulis.*] Sella curuli ſediſſe ædiles, prætores, conſules, notum eſt. Sed cùm dixerit, *hæc ſedes honoris*, ſuſpicatur Manutius, ne, *ſella curulis*, additum ſit interpretandi gratia, non à Cicerone ſcriptū. Eandem cauſſam ſuſpicionis affert Mureto optimus liber antiquus, in quo ita omnibus literis perſcriptum ait, *hæc ſedes honoris, id eſt. ſella curulis.* nihil tamen pronuntiat.

Ibid. v. 21. *mul[illegible] meo quodā dolore in veſtro timore ſanaui.*] Pro, *in veſtro*, legend[illegible] Lipſio videtur, *ſine veſtro*, hoc enim Ciceronē

dicere vult, multa se tacuisse, multa dissimulasse, & sine populi timore aut tumultu, propriis consiliis & priuato consilio sanasse.

Pag.171.vers.10. *neque enim turpis mors forti viro potest accidere &c.*] Ergo & fortis & sapiens suo iudicio Cicero. nam cõsularem sine inuidiæ metu, aut arrogantiæ crimine dicere potuit: qui hæc enim consul dicebat, magistratu abdicato consularis dubio procul futurus erat.

Ibid. vers.16. *quem mihi videtur amplecti respublica tanquam obsidem consulatus mei.*] veteres libri, *qui mihi videtur amplecti rempublicam,* &c. quam scripturam Muretus omnino veram esse arbitratur.

Ibid. vers.19. *vt salui sint vobiscum omnes.*] Mauult Muretus, quod in quibusdam libris antiquæ notæ scriptum esse affirmat, *nobiscum.* quod vt probet, iis adducitur verbis, quæ statim subiiciuntur, *etiam si vis aliqua me oppresserit.*

Pag.172.vers.29. *puncto temporis frui vita.*] Mendosè, *puncto,* legi sentit Lambinus, legendumque, *punctum temporis*, quo modo edidit.

Pagina 173.vers.22. *vtilitas reip. vendicat.*] Sic partim veterum etiam habet, partim *vindicat.* neutrum probante Mureto. qui omnino legendum, *vincat*, esse arbitratur. vult enim Ciceronem ad dictum illud Curionis in causa transpadanorum respexisse quod alibi refert, *Vincat vtilitas.*

Ibid. vers.30. *ciues Romanos Cethegum & P. Lentulum dedit.*] Non hi soli in custodiam dati erant. quare veteribus præsertim libris auctoribus, *Cethegũ & P. Lentulũ*, delet Muretus.

Pag.174. vers.21. *cerno animo sepultam patriam.*] Veterum librorum scripturam, vt potiorẽ vulgata, sequitur Lambinus, *cerno animo sepulta in patria miseros.*

Pag.175.vers.9. *cùm auum iussu coss. interfectum.*] Hier. Ferrarius, *cuius aui iussu consularem interfectum.* Vulgatam retinent Muretus, Lambinus, Brutus: Ferrarii etiam coniecturam multis rationibus refutat Muretus. Ant. Augustinum refert Vrsinus legere, *cuius auunculum interfectum.*

Ibid. vers.10. *in carcere necatum esse dixit.*] Debetur huius loci restitutio Sebastiano Corrado, cũ antea legeretur, *necãdum.* eamque viri docti coniecturam Muretus manuscriptorum etiam librorum testimonio confirmat.

Ibid.

Ibidem verſ. 11. *Quorum quod ſimile fuit factum.*] Abeſſe à veteribus verbum, *fuit*, ait Muretus. idque elegantius putat. Terentius, *Nullum huius ſimile factum.*

Ibid. verſ. 17. *Gallos accerſiuit, ſeruitia concitauit, Catilinam euocauit.*] Non celat nos Lambinus, in omnibus ſuis libris antiquis ſcriptum eſſe, *Gallos arceſſit, ſeruitia concitat, Catilinam euocat,* &c.

Ibid. v. 34. *plenum eſt forum, pleni omnes aditus huius loci ac templi.*] Auctiora hæc in tribus veteribus libris legi docet Lambinus, ad hunc modum, *plenum eſt forum, plena templa circum forum, pleni omnes ad.* &c. quæ germana eſſe Ciceronis verba non dubitat.

Pag. 176. verſ. 5. *ordinis conſiliiq́ concedunt.*] Mureti veteres, *ordinis, auxilii, conſiliiq́ concedunt.*

Ibid. verſ. 21. *qui ſua virtute fortunam ciuitatis conſecuti.*] Verius arbitratur Muretus, quod in pleriſque libris veteribus legi affirmat, *qui fortuna ſua huius ciuitatis ius conſecuti.* nam Conſequi ius ciuitatis, probè & vſitatè dicitur: Cõſequi fortunam ciuitatis, neſcit an vſquam legatur.

Ibid. verſ. 30. *qui non obſtare cupiat.*] Reſtituit Lambinus auctoribus manu ſcriptis libris, *qui non hæc ſtare cupiat.* quam eſſe lectionem meliorem non eſt dubitandum. vult Lambinus, cùm hæc, quæ ipſe reponit, pronuntiaret Cicero, manu porrecta, ædificia vrbis Romæ, publica & priuata demonſtraſſe.

IN ORATIONEM PRO L. MVRENA.

Pag. 185. verſ. 10. *Curiis, Catonibus, Pompeiis.*] *Pompeiis*, mendoſum ſuſpicatur Manutius. nec enim Q. Pompeium vt nouum hominem proximè nominatum, qui conſul fuit adoleſcentulo Cicerone, inter antiquos referri poſſe ait, cũ præſertim recentes appellentur C. Marius, T. Didius, C. Cœlius, qui omnes ante illum conſules fuere: ita vt omnium recentiſſimus ipſe dici poſſit. Quare, *Appiis*, fortaſſe eſſe legendũ, vt ſignificetur Appius ille Claudius, qui ex Sabinorum vrbe Regillo Romã profectus, in patricios aſcriptus eſt. Sed cùm huic opinioni ratio illa aduerſetur, quòd ante Curium &

Catonem vtroq; vetustior nominandus fuit, veteres libros consulendos censet.

Ibidem vers.31. *habuit hic lege Titia prouinciam tacitam.*] Manutio in perpetua mendosi loci suspicione, reponendum fortasse videbatur, *habuit hic lautia prouinciam tacitam.* Lautia, quid sint, & quibus dari solita, notum est omnibus: neque ignorat quisquam, eorum legatis exteris præbendorum curam ad Quæstores pertinuisse. hoc tamen vel dicis caussa in medium profert, coniecturæ non amplius vult esse auctoritatis, quàm à libris scriptis confirmatæ tribuetur. Nam, *lege Titia*, cur vitiosè scriptum putet, facit primùm, quòd Murena prouinciam habuit sorte, non lege: deinde, quia sic prouinciam Murenæ nominari oportuit, vt Sulpicii nominatur Ostiensis.

Ibidem vers.33. *tu illam, cui cùm Quæstores sortiuntur, acclamari etiam solet, Hostiensem.*] Cum hoc loco illum ex interrogatione in Vatinium testem, *In eo magistratu cum tibi magnis clamoribus Aquaria prouincia sorte obtigisset, missúsne sis à me* COS. *Puteolos?* coniungit Iustus Lipsius: &, Quæri, inquit, video cur in sortitione prouinciæ Hostiensis, populus adclamarit: aut cur id tam studiosè & quasi cauillans Cicero notauerit. De ea re ego ita censeo. Veteres cùm Veneri operarentur, aquæ ministerio vulgò vtebantur. Cicero pro Cœlio: *Ideóne aquam adduxi, vt ea tu inceste vterere?* &c. Inde manasse puto, vt aquarium munus, aut aquas aggerere, inter probra vulgi fuerit. &c. Hoc posito, cùm constet Hostiensem prouinciam alio nomine Aquariam dictam: quid aliud arbitremur, quàm populum in voce ipsa Aquariæ lusisse? & quidem si prouincia ipsa in hominem famosum & Vatinii similem cecidisset, magno risu & clamore euentum sortis comprobasse.

Pag.188. vers.24. VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS.] Vulgati alii, *Vtrísque superstitibus, id est præsentibus.* Hotomanus Com. verb. iur. voce superstes, totum illud, *id est, præsentibus*, è glossa in contextũ putat irrepsisse: Vrsinus quosdã ait, *vtrisq;*, emendare, pro, *vtrisq;*: quod probare ipse nõ potest, vulgatam lectionem retinens. Considerandum tamen idem monet, rectiúsne legatur, *vtrisq; præsentibus superstitibus:* mutato eâ ratione ordine, quòd qui superstites sunt (vocat hîc *superstites*, nõ qui superuiuunt aliis, sed litigatores vtrosque

que ſtantes ſupra fundum controuerſum) neceſſariò ſunt & præſentes, non autem qui præſentes, iidem neceſſariò & ſuperſtites: quem ordinem putat obſeruatum ab illis ſcrupuloſis Iuriſconſultis. Petrus Ciacconus Hiſpanus, eodem Vrſino referente, exiſtimat interpunctionis nota poſt verbum, *vtriſque*, poſita, ita poſſe locum emendari, *Superſtitibus præſentibus, ſumite vindicias, ite viam*. quæ quidem Ciacconi emendatio videtur Vrſino Feſti teſtimonio confirmari ſcribentis: *Superſtites præſentes, teſtes præſentes ſignificat: cuius rei teſtimonium eſt, quod ſuperſtitibus præſentibus, ii, inter quos controuerſia eſt, vindicias ſumere iubentur.*

Ibid. verſ. 30. SED ANNE TV DICIS CAVSSA VINDICAVERIS?] Antè, *Sed anne tu dicis, qui cauſſa vindicaueris?* ſicque Manutius edidit: qui hæc & ipſius ætate Ciceronis obſcura, & breuiter hîc de eo pronuntiata, vix arbitratur eſſe qui intelligat. Lambinus, *qui*, tollit: legitque vt editum eſt. Dicis verò cauſſa, quid ſit, neſcit nemo. Totum quinimò hunc locum ab illis verbis, *Quando te in* &c. ſic legendum idem Lambinus arbitratur. *Quando in iure te conſpicio, poſtulo, an fuas auctor, ánne tu dicis cauſſa vindicaueris.* vel ſic, *Quando in iure te conſpicio,* &c. *& hæc, án ne tu dicis cauſſa vindicaueris.* Hæc enim formula, *Quando in iure te conſpicio*, non eſt, inquit, integra apud Ciceronem, vt licet intelligere ex Valerio Probo, de notis, ſeu literis antiquis. Sic enim ille docet hanc actionis formulam ſcribi, & concipi conſueuiſſe. Q. I. I. T. C. P. A. F. A. quas literas ſic explicat: *Quando in iure te conſpicio, poſtulo ánne fuas auctor.* nam credibile eſt, Ciceronem, res auditoribus notas referentem, non totas dixiſſe, ſed nonnulla prætermiſiſſe: atq; idcircò poſuiſſe id, quod in talibus vſurpari conſueuit, &c. Hæc ille, qui tamen apud Probum legendum, aut ſcribendum arbitratur: Q. I. I. T. C. P. V. F. A. vt ſit, *Quando in iure te conſpicio, poſtulo vt fuas auctor.* nam, *Poſtulo an fuas auctor*, Latinè dici poſſe non exiſtimat: debere enim, & ſolere dici, *Quæro an fuas auctor.* Poſtulo autem, valere, æquum cenſeo, ἀξιῶ. Octauius Pantagathus, vt notat Vrſinus, legebat, *Cauſſámne tu dicis, qui cauſſa vindicaueris.* hîc enim videtur is vnde petitur rogare petitorem, vt dicat, non ſi vindicauerit (videt enim vindicaſſe) ſed rogat cauſſam cur vindicauerit, vt poſſit illam coarguere. Nam

quod in veteri manuſcripto, *ain*, pro, *an'ne*, ſcriptum eſt; non videtur Vrſino ea lectio habere locum in hoc more dicendi, cùm eo illi vtantur, qui aliquid audierunt inexpectatum.

Pag. 189. verſ. 25. QVA DE RE AGITVR, *addere.*] *Videre*, pro, *addere*, reponendum credit Manutius. cur credat, his adducitur exemplis, quæ ex lib. 5. de Finib. de Fato, & Bruto affert. de Fin. *Si eſt quiſquam qui acutè in cauſsis videre ſoleat, quæ res agatur.* de Fat. *Hæc diſſerens, qua de re agatur, & in quo cauſſa conſiſtat, non videt.* Bru. *Qua de re agitur, illud, quod multis locis in Iuriſconſultorum includitur formulis, id vbi eſſet, videbat.* Eandem emendationem, coniecturam eſſe ait Pantagathi Vrſinus.

Pag. 192. verſ. 36. *à Cn. Manlio.*] Manutius ex antiquis libris legit, *à Cn. Mallio*, neque hîc ſolùm hoc vitium ſcripturæ hæſiſſe adnotat: non leui tamen diſcrimine, cùm ex prima nobilitate Manlii, ignobiles & obſcuri Mallii fuerint.

Pag. 193. verſ. 36. *qui & ab delectatione.*] Hotomano flagitare videtur ſententia vt legatur, *qui nec ab delect.*

Pag. 197. verſ 38. *vnum debile infirmo capite.*] Nec dubitat Manutius legendum eſſe, *firmo capite*, non modò vt contrariis contraria referantur, ſed etiam quia id ſententia poſtulat: quod grauiſſimi teſtis auctoritate confirmat. Plutarchus is eſt. huius autem verba, quæ affert ex Ciceronis vita, hæc: Τί γὰρ δεινὸν πράττω, εἰ δυοῖν σωμάτων, τοῦ μὲν ἰσχνοῦ, καὶ κατεφθινηκότος, ἔχοντος δὲ κεφαλὴν, τοῦ δ' ἀκεφάλου μὲν, ἰσχυροῦ δὲ, καὶ μεγάλου, τούτῳ κεφαλὴν αὐτὸς ἐπιτίθημι;

Pag. 199. verſ. 23. *vix cuiquam inimicus eſſe deberet.*] Locum, vt vident omnes, mendoſum felici coniectura vnus reſtituiſſe videtur Lambinus; qui [illegible] mianorum librorum ſcriptura nec ipſa ſine vitio [illegible] *m inimico exmo eſſe deberet*, non longè abiens fec[illegible] *m inimico exitio eſſe deberet.* pro quo eſt quod vi[illegible] gratiã habeamus omnes, quorum refert p[illegible] culis, quibus etiamnum ſcatet, Ciceron[illegible]

Ibidem verſ[illegible] *in quadrigarum curriculum,*] [illegible] here, notat Vrſinus.

[illegible]] *Dixi*, mauult Manutius, vt [illegible] *dixi in ſenatu.*

[illegible] *Philippo.*] Caſtigandum cen[illegible] peritis non difficulter probatu-

probaturum se sperat: cùm L. Furii Phili, sapientis & docti hominis, frequens fiat cum Scipione, Lælio, Catone mentio: L. Philippi nulla.

Pag. 204. v. 25. *si vt suffragantur, nihil val. grat.*] Lambinus, *tenue est, si, vt suffragentur, nihil val. grat.* Manutio, *si vt suffragentur;* (sic enim legit) *nihil valent gratia*, abundare videtur: nihil enim, inquit, post illud requiritur, *si nihil erit præter ipsorum suffragium, tenue est.* Brutus tamen rectè ita legi posse existimat, *Si nihil erit præter ipsorum suffragium; si vt suffragantur, nihil valent gratia, tenue est, ipsi denique.* & quæ sequuntur. Pantagathus emendat, *tenue est nisi vt suffragentur.*

Pag. 205. v. 3. *ne dum qui ea suis tribulibus.*[Omnino ita legi debere hunc locũ arbitratur Vrsinus, vt à Pantagatho emẽdatur, *Hæc homines tenuiores primùm ne dum postea à suis tribulibus* &c. Idem Pantagathus pro, *semel*, quod mox sequitur, legit, *fremunt.*

Ibid. v. 20. *locum suum gladiatorium concessit huic.*] Vrsinus ex antiqua scriptura, *gladiat.* legit, *gladiatoribus.* rectè, id est, ludis, quibus committuntur gladiatores.

Ibid. v. 22. *munia candidatorum.*] *munia gladiatorum*, emendat Pantagathus, vt ait Vrsinus. idem paulò pòst legit, *quotidianis epulis in labore accumbunt.*

Pag. 207. ver. 27. *esse kalendis Ianuar. in repub. duos consules.*] Obseruat Vrsinus Quintilianum lib. 6. legere, *esse prid. kal. Ian.* &c.

Pag. 209. v. 16 *hunc iam qui impedituri sint.* *] Pantagathus addito verbo, *videtis*, legit, *Hunc iam qui impedituri sint, videtis. Illa pestis immanis* &c. continẽti scriptura. Lambini editio lacunam dissimulare videtur, quę ita habet, *Hunc iam qui impedituri sint, parati sunt. illa pestis immanis* &c.

Ibid. v. 19. *illa pestis immanis, importuna prorumpet.*] Vulgata lectio hæc erat, *illa pestis immanis, importuna, Catilina prorumpet*: in qua vel, *Catilina*, legendum, vel tota ea vox delenda potius videbatur Lambino. cui assensus Brutus, sustulit.

Ibid. v. 31. *deinde ego fidem vestram vel defensoris, & amici officio ductus oro.*] Hîc Manutio suspicionem mendi varietas antiquorũ exemplarium, à quorum duobus, *vestram*, in altero legitur, *fide in vos defensoris*: vnum cum vulgato consentit. placeret *deinde ego fide defensoris, & amici offi-*

cio adductus oro. fides enim propriè defensoris est, officium amici. Quid porrò fidem hîc iudicum orare opus est? quale autem videtur (vt verba quoq; consideremus) *fidem vestram oro?* Quæ si parum, aut nihil habent momenti, dissensionem certè veterum librorum contemnendam non putat. Lambinus, de recepta lectione nihil mutat, præter, *vel*, pro quo legit, *&c.*

IN ORATIONEM PRO L. FLACCO.

Pag. 213. v. 4. *qui Catilinam ex vrbe repulit.*] Pantagathus, *expulit.* Lambinus, *ex vrbe expulit, pertimescat? repetitur ad pœnam, qui indicia communis exilii excepit: cur* &c.

Ibid. v. 20. *ea verò in summo.*] Et *verò*, vt venustius, & ex Cicerone notissimũ loquendi genus, mauult Manutius, quàm quod edidit, *at verò.* Faernum secutus Lambinus, *at verò in summo, & periculosissimo reipubl. tempore etiam ab inimicis eadem prætura laudatur.*

Ibid. v. 22. *At à testibus læditur.*] Non displicet Vrsino Pantagathi coniectura, *at Asiatica à testibus læditur*, cùm de vrbana iam sit locutus.

Ibid. v. 38. *Timolites ille vicanus.*] *Tmolites*, Manutius edidit, à Tmolo, vel à Timolo per syncopen ducto nomine. Pro, *vicanus*, Adr. Turnebus ex coniectura emendat, *Nicenus*, quem sequitur Lambinus. Faernus ex optimi Vaticani fide edidit, vt vulgati magno consensu habent, *vicanus*: quod mutare non oportuit.

P. 215. v. 15. *existimatio vestra tenebræ.*] Non rectè habere hunc locum sentit Vrsinus, neq; Ant. Augustini emendationem probare potest, *existimatio vestra tricæ*, vel, *existimatio verò tricæ*, castigantis. melius existimat quod Pantagathus legebat, *existimatio verba: tenebræ laus: merces, gratia, gratulatio proposita est omnis in impudenti mendacio.*

Ibid. v. 21. *quem spero his rebus fore magno vsui* &c.] Manutius *his rebus*, interpretatur, hoc tam vehementi studio, hac tanta diligentia. neque aliter Victorius. quem frustra esse tamen in vulgata lectione defendenda, censet Lambinus: eodem sensu legens, *his virtutibus*: nisi quis, quod licere etiam ait,

ait, *his moribus*, malit. Faernus libros omnes habere dicit, *quem spero his verbis*: quod non probat, sed neque vulgatum, *his rebus*. idem ex manusc. quoq; omnibus, ipsis etiam Memmianis, cõfirmat Lambinus. Guidonem Loglium nominat Faernus, quem legendum existimasse scribit, *quem spero aliis rebus*. quid ex his malit arripere, integrum est lectori.

Ibid. v.33. *certus est inquisitioni comitum numerus constitutus.*] Pantagathus, *inquisitori comitum*, mauult.

Pag. 216. v. 37. *data concio Lælio est.*] Cùm Athenagoram concionatum esse, non Lælium, sequentia doceant, putat Manutius legendum, *à Lælio*, qui concionandi facultatem Athenágoræ dederit.

Pa. 217. v. 3. *id sutores & Zonarii conclamarunt.*] Pantagathus tradente Vrsino, *id sutores Zonarii ac coriarii conclamarunt.*

Ibid. v. 12. *egentes & leues spe largitionis, & viat.*] Vulgati omnes, etiam quos ex Vaticanis libris edidit Faernus, habent, *spe legationis*. Brutus ex Lambini emendatione, *largitionis*, excudi iussit. Sic enim à se emendatum, Memmianis libris coniectura sua postea confirmata, gloriatur Lambinus. At, *legationis*, retinet Manutius: *largitionis*, non probat. superuacaneum enim, inquit, esset id, quod subiungitur, *Priuata etiam benignitate prolectat.* hìc autem agitur de viatico publico, quod eos Lælius à ciuitate sperare volebat: cùm fore diceret, non vt testes, verùm vt legati mitterentur. Manutio assentitur Vrsinus.

Pag. 221. v. 8. *à piratis Adramitenus.*] scribit, *Adramyttenus*, Vrsinus, *ἀπὸ τῆς Ἀδραμυττείου πόλεως*, siue *Ἀδραμυττεύς*.

Ibid. v. 23. *ab Aeno in Asiam.*] Turnebus, *Aeno*, (Thraciæ ea vrbs Stephano) legendum olim docuit: cuius coniecturam ex manuscriptis omnibus, nec Memmianis exceptis, in quibus scriptũ, *Eno*, confirmat Lambinus: cùm vulgò antea legeretur, *ab Hæmo in Asiam*. Veteres quoque libros, *Eno*, mendosè quanquam, habere testatur Manutius: nam, *Hemo*, deprauatum esse non dubitat, cùm maritimus huius nominis locus, vnde Crassus cum classe soluerit, nusquam inueniatur. Idem de scriptis omnibus asseuerat Faernus, *Eno*, in illis legi: vt iam de Adriani Turnebi emendatione minus quisquam dubitet, cùm eam tanto veteris scripturæ consensu confirmatam videat.

Ibid. v. 23. *his nauibus Flaccus ex Asia in Macedoniam.*] *Crassus*, pro, *Flaccus*, emendare Pantagathum ait Vrſinus, ex hiſtoria, vt Vrſino videtur.

Ibid. v. 32. *cùm enim genus imperatæ pecuniæ ſuſcepit.*] Manutius ex Maffeianorum libris, *onus*, legit, idq; mauult, quàm, *genus*: eoque magis quod cum verbo, *ſuſcipit*, (ſic enim legit) congruit, ideo autem, *onus*, quia crimen in eo ſtatuebat accuſator: vt, id confiteri, onus eſſe videretur. Eandem ſcripturam Lambinus ſequitur. Brutus, *genus*, retinet, &, *ſuſcepit*, edit.

Ibid. v. 38. *fratris mei laude delector.*] Mauult, *hac laude*, Manutius: cùm ſequatur, *aliis*.

Pa. 222. v. 10. *ciuitas Aemonenſis.*] *Acmonenſis*, & hîc & infrà ſcribit Vrſinus, numis auctoribus, in quibus eſt Ακμονιεων.

Ibid. v. 19. *drachmarum* CC. *&* VI. *millia.*] Manutius edit, *drachmarum* CCVI. *dixit tant.* adnotatque Mafæiorum librū, CCVI: Fuluii Vrſini, *&* M. mendoſè vtrumque habere.

Ibid. v. 21. *ſe priuatim drachmas* CCVI. *dediſſe.*] Sic & veteres libr., mendoſâ ſummâ, vt vult Manutius: qui centum drachmarum millia ex hac ſumma detrahit, impudente quidē mendacio, ſed pudentiore ſi legatur CCVI. millia. neque enim credibile, priuatum hominem auſum eſſe dicere, Flacco ſe tot drachmas dediſſe, quot ciuitatem publicè.

Ibid. v. 33. *ſine tabulis, ſine auctore legerit.*] Recte videtur Vrſino Pantagathus, *egerit*, pro, *legerit*, emendare.

Pag. 224. v. 24. *cuius mors te ex aliqua parte releuauit.*] Sic vulgati habent. Sublatis tamen duabus dictionibus legendū Faernus monet, *te aliquà releuauit: aliquà*, ſumens pro aduerbio. rectè vt videtur Lambino, qui eam emendationem pro legitima lectione ſtudioſè amplectitur: diſſentire quenquam à Faerno indignans. Manutio eadem hactenus placet, ſi, vt dicunt, in vetere libro reperitur. intelligit autem, opinor, Vaticanum, quo Faernus nititur.

Ibid. v. 27. *At iſtud columen actionis tuæ Mithridates.*] Fugit Faernum, quod eſſe in optimo Vaticano, animaduertit Vrſinus, *columen accuſationis tuæ.*

Pag. 226. v. 5. *pro quo cùm à P. Varino prætore.*] Videtur Sigonius legiſſe, P. *Varino*, qui monet videant, an hîc & mox pro, *Varino*, *Varinio*, legendum ſit: vt gentis ſit nomen, non familiæ.

familiæ. P. quidem Voreni prætoris meminit Epitome Liuiana lib. 95. quem prætorem Plutarchus in Crasso vocat Πόπλιον Βαρῖνον: Varinium Frontinus lib. 1. cap. 5. Appianus autem lib. 1. Βαρίνιον Γλάβρον: vt appareat P. Varinium Glabrum appellatum.

Ibid. v. 13. *mercatus est de pupillo Meculonio.*] Nescit Vrsinus, an potius legi debeat, *de* P. *Mæculonio:* Pantagathum autem ait, M. *Aculeone,* à libris, anne ex ingenio, emendare, decimoque pòst versu, *perculit,* pro, *percussit,* legere.

Ibid. v. 27. *vbi nihil possent discere, nisi ignorantiam literarum.*] Hoc totum, vt ineptum glossema, delendum censet Vrsinus. idque ab antiquo Vaticano abesse testatur.

Pag. 227. ver. 32. *& ab eo iudice abiit, & quod iudicium.*] Sic Hotomanus pridem legendum docuit, cùm, *& ab eo iudice abiret, quod iud.* nullo sensu scriptum esset.

Pag. 228. v. 1. *Pecuniam adolescentulo, grandi fœnore, fiducia tamen accepta, occupasti. hanc fiduciam commissam tibi tenes hodie, & possides. Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coegisti.*] Hunc locum Budæus ita interpretatur: Pecuniam fœneratitiam à te sumpsit adolescens, ob eamque fundum tibi fiduciariũ dedit, id est fiduciaria mancipatione, vt soluta pecunia redderetur fundus. Connanus, cùm legem commissoriã esse dixisset, in emptionibus, quum res ea conditione venit, vt non soluto dicta die pretio, res sit inempta: in pignoribus autem, vt nisi definito tempore soluatur debitum, pignus sit creditoris: hunc locum proferens, vult hic interuenisse pactum legis commissoriæ, quod olim in pignoribus licitum erat, licèt non admodum frequens. Dederat igitur, inquit, adolescens fundum suum pignori ea lege, vt nisi suo tempore dissolueret, committeretur creditori, id est ipso iure fieret eius. Ideo dicit, hanc fiduciam commissam tibi tenes hodie, & possides. Alioqui non video, quî spe recuperandi fundi paterni cogi potuerit ad dicendum testimonium, quem solutione debiti luere poterat, & obligatione fœneratoris liberare. Et commissa res elegantius hac significatione dicitur, quod publicanorum & vectigalium est proprium, quia non soluto vectigali merces dicuntur cecidisse in commissum, vel commissę publicanis, id est ipso iure eorum factæ. Deinde recuperare dici-

mus id deniq; quod amiseramus. Probabilius est itaq; commissoria lege fœneratoris iam factum fuisse: promisisse autem eum se restituturum si testimonium dixisset. Cui nostræ sententiæ cōuenit, quod idē scribit Q. Thermo Epist. lib. 13. Præterea Philotes Alabandensis ὑποθήκας Cluuio dedit. hæ commissæ sunt. velim cures, vt aut de hypothecis decedat, easq; procuratorib. Cluuii tradat, aut pecuniā soluat, id est, vt cedat possessione fundi pignerati, eamque tradat procuratoribus Cluuii, aut pecuniā soluat. erat enim credo adhuc facultas moræ purgandæ, antequā commissi nomine apprehensa esset rei obligatæ possessio. Hæc ille. Lambinus legit, *Hanc fiduciam commissam tibi dicis: tenes hodie &c.*

Ibid. v. 4. *Qui quoniam testimonium dixit, quidnam sit dicturus exspecto.*] Primus vidit Faernus, hîc deesse negationem: necdum enim Lysaniam testimonium dixisse, ea quæ sequuntur ostendunt. quare legendum putat, *testimonium nondum dixit.* idque secuti sunt Lambinus, & Brutus. nam Manutius, eadem motus ratione, satis habet dixisse, se negationem desiderare. Faerni coniectura frigida, nec satis digna Cicerone videtur Pantagatho, qui ita castigandum hunc locum censet, vt tradit Vrsinus: *Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni, quod iam testimonium dixit, venire ad testimonium dicendum coegisti: qui, quidnam sit dicturus expecto.* Idem mox legit, *totum enim conuerteret, atq; alia fingeret.*

Pagina 233. vers. 22. *quòd est victa, quòd elocata, quòd seruata.*] Quosdam, quos non nominat, legere ait Manutius, *quòd serua facta,* pro, *quòd seruata:* quod, cùm à vetere scriptura longius recedat, & idem tamen sit, quod, *elocata,* probare ipse non potest. alioqui, quæ satis apta sententia ex vulgata scriptura elici possit, non facile dixerit. ne tamen nihil dicat, videre iubet, an, *seruata,* fortasse valeat, obseruata, in custodias tradita, & quasi obsessa, ne quid rerum nouarum moliri possit.

Pagina 234. vers. 30. *tutor his, moribus Græcorum adscribendus fuit.*] Vulgata lectio sic habuit, *tutor his rebus Græcorum legibus adscribendus fuit.* illa enim, quæ nunc de Brutina edita est, ex Faerni est emendatione, qui cùm ab omnibus ferè libris abesse verbum, *legibus,* videret, de loci

vitio

vitio suspicatus est: nec ex eo solùm, sed etiam quòd non rebus tutores, sed personis, dari soleant. quare vel, *moribus*, vel, *legibus*, legendum putauit, & post, *his*, distinguendum, vt subaudiatur, mulierculis. cuius suæ correctionis adstipulatores habet Lambinum & Brutum.

Pag. 235. v. 6. *iudicatum fateris.*] *indicatum*, legebat Pantagathus.

Ibidem vers. 9. *in foro expensum est auri pondo.*] In vetere codice scriptum esse dicit Vrsinus, *in foro expressum est.* Idem mox legit, *Adramythi*, pro, *Adrymeti.*

Ibidem v. 22. *quòd seruata.*] Pantagathus, *quòd eneruata*, restituit. cui eius correctioni vtroque pollice fauet Vrsinus, non putans quicquam huic loco aptius excogitari posse.

Ibid. ver. 23. *Flaccum in curia decreuissent. Veridicas adiungis caussas inimicitiarum.*] Locum deploratum sic Lambinus veteris scripturæ vestigiis hærens emendat, *Flaccum elatum iracundia decreuisse dicis. Et verò adiungis causas inimicit.* Pantagathi correctionem hanc refert Vrsinus, *Flaccum in curia decreuisse iniuriam dicis: adiungis causas inimicitiarum.* cuius rationem hanc reddit. quod enim, *in curia*, legendum sit, ostendere ait verba illa inferius, *num aliter, ac censuit senatus*: quòd, *iniuriam*, illa alia, *num aliud, atque oportuit.* tum verò illud, *adiungis*, requirere aliud verbum, quod est, *dicis*, quod idem desiderabatur ad structuram priorum verborum.

Pag. 236. v. 1. *sed edixisset.*] Augustinus, *addixisset.* Pantagathus, *dixisset.* quod probat Vrsinus, cùm non de possessione mancipiorum, neque de ære alieno, sed de iure mancipi inter Amyntam & Decianum controuersia esset.

Ibid. ver. 3. *quas easdem mulieri à me datas.*] Locum desperatum Lambinus quosdam ait sic emendare conatos: *quas eædem mulieres, à me datas, apud Pataranos requisiuerunt.* Ipse sic mauult: *quas easdem mulieribus ad me datas, apud Pataranos requisiuisti.* Faernus sic edidit: *quas easdem mulieres à me datas, apud Pataranos requisiuit.* Manutio apertior & melior sententia videtur, si legatur: *queis easdem mulieres amandatas, apud Pataranos requisiuit.* quas enim, inquit, mulieres, id est,

in manuscriptis suis reperiat omnibus Lambinus, non dubitat, quin ea vera sit scriptura. *restare* autem hîc interpretatur, ab incœpto, seu instituto itinere gradum reuocare, & reprimere, & in vestigio manentem stare.

Ibid. v. 26. *& C. Pontinium.*] C. *Pomtinum*, non, *Pontinum*, neque, *Pomptinum*, vt alii libri habent, scribendum Lambinus censet. errore factum dicens librariorum, vt in iis dictionibus, in quibus *mn* vel *mt* coniunctæ sunt, p, in medium illorum receptum fuerit. quod ante illum animaduerterat Muretus, *Pomptinium*, in veteri libro reperiri adnotans, vitiosè vt ipsi videtur.

Ibid. vers. 36. *quorum opera vtor assiduè, in reip. præsidio.*] Emēdat Muretus è veteribus libris, *quorum opera vtor assiduè in repub. præsidio cū gladiis miseram*, miserā p̄sidio, non in p̄sidio reip.

P. 162. v. 8. *Deinde item accersitur P. Statilius.*] Muretus, *Deinde item accersitus est L. Statilius.* quo modo esse in antiquis libris testatur. L. sane, non P. scribendum esse, & ex Sallustio, qui Lucii prænomen huic Statilio facit, & ex Cicerone ipso eadem hac oratione confirmat.

Ibid. vers. 26. *Tum ille dixit, cùm vix se ex magno timore recreasset.*] Meliùs sine controuersia esse putat Muretus quod vetus liber habet, *Tum ille, cùm vix se ex magno timore recepisset, dixit,* &c. in quo assentientem habet Lambinum.

Pag. 163 v. 16. *quæ sibi legati eorum præcepissent.*] Hāc à vetustis quoq; libris lectionem cōfirmari fatetur Muretus. nihilo secius, *recepissent*, emendandum indicat. vt sit, *recipere*, hoc loco, idem quod polliceri.

Ib. v. 19. *Introductus Statilius cognouit manū & signū suū.*] Corrigi vult Muretus ex veterū codicū auctoritate, *Introductus est Statilius. cognouit & signū & manū suā.* prius .n. signū cognosci oportebat, deinde manum, resignatis iā literis. sic etiā infrà: *Perturbatus Lentulus tamen & signum, & manum suam cognouit.*

Ibidem vers. 32. *de fatis Sibyllinis.*] Legit Muretus & hîc, *de libris Sibyllinis*, & superiore pag. v. 38. *ex libris Sibyllinis, haruspresp.* vt vtroque loco in veteribus libris scriptum est.

P. 164. v. 4. QVI SIM, EX EO, QVEM AD TE MISI, COGN.] Apud Sallustiū, hoc literarū Lentuli exemplū ita relatū est. *Qui sim, ex eo, quē ad te misi, cognosces fac cogites, in quanta calamitate sis, & memineris, te esse virum: consideres, quid tuæ rationes postulent: auxilium*

xilium petas ab omnibus, etiã ab infimis. Ceterũ in Ciceronis verbis pro, COGNOSCES, veteres Mureti libri omnes habent, SCIES.

Ibid. vers. 17. *senatum consului de summa reipub.*] Vulgati alii & manuscripti ferè omnes, *de summa reipublicæ salute.* Muretus *salute*, delendum: Cuiacius retinendum censet. Lambinus, *de summa republica*, legit.

Ibi. vers. 26. *Collegæ meo C. Antonio impertitur.*] C. *Antonio*, abesse à veteribus ait Muretus: neq; dubitat tollendum id totum esse, vt glossema illorum verborum, *collegæ meo.*

Ibid. v. 35. *in Q. Magium Chilonem.*] Sallustius, *Q. Annium*, vocat. Manutius, *Magium*, vt magis probet, (quæ Franc. Syluii fuit coniectura) cognomine Chilonis adducitur. Sulpicius in Epist. ad Ciceronẽ de morte Marcelli. *in Q. Manlium Chilonem*, edidit Lambinus: legit tamen, *Q. Magium*, cum Mureto.

Pag. 166. vers. 14. *quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse.*] Legit Cuiacius ex calamo scriptis libris, *quod vix videtur humanis consiliis tantam molem rerum gubernatio consequi potuisse.*

Pag. 167. vers. 2. *Atque illud ita collocandum consules illi locauerunt.*] Expungit Cuiacius vocem, *consules.*

Pag. 168. vers. 32. *& vrbem, & ciues integros, incolumesq́, seruaui.*] Animaduersione est digna, quam ex libris suis obseruat Cuiacius, antiqua scriptura, *Vrbẽ & ciues integram incolumesq; seruaui.* in qua σχήματος χιασμοῦ præclarũ esse Oratoriũ exemplum, vti vndecunq; doctissimus ostendit, eius generis, quo, quatuor terminis decussatis, primus tertio, secundus quarto respondet.

IN ORATIONEM CATILINARIAM IIII.

P. 170. v. 20. *non deniq; hæc sedes honoris, sella curulis.*] Sella curuli sedisse ædiles, prætores, consules, notum est. Sed cùm dixerit, *hæc sedes honoris*, suspicatur Manutius, ne, *sella curulis*, additum sit interpretandi gratia, non à Cicerone scriptũ. Eandem caussam suspicionis affert Mureto optimus liber antiquus, in quo ita omnibus literis perscriptum ait, *hæc sedes honoris, id est, sella curulis.* nihil tamen pronuntiat.

Ibid. v. 21. *multa meo quodã dolore in vestro timore sanaui.*] Pro, *in vestro*, legendũ Lipsio videtur, *sine vestro*, hoc enim Ciceronẽ

dicere vult, multa se tacuisse, multa dissimulasse, & sine populi timore aut tumultu, propriis consiliis & priuato consilio sanasse.

Pag.171.vers.10. *neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere* &c.] Ergo & fortis & sapiens suo iudicio Cicero. nam cōsularem sine inuidiæ metu, aut arrogantiæ crimine dicere potuit: qui hæc enim consul dicebat, magistratu abdicato consularis dubio procul futurus erat.

Ibid. vers.16. *quem mihi videtur amplecti respublica tanquam obsidem consulatus mei.*] veteres libri, *qui mihi videtur amplecti rempublicam*, &c. quam scripturam Muretus omnino veram esse arbitratur.

Ibid. vers.19. *vt salui sint vobiscum omnes.*] Mauult Muretus, quod in quibusdam libris antiquæ notæ scriptum esse affirmat, *nobiscum*: quod vt probet, iis adducitur verbis, quæ statim subiiciuntur, *etiam si vis aliqua me oppresserit.*

Pag.172.vers.29. *puncto temporis frui vita.*] Mendosè, *puncto*, legi sentit Lambinus, legendumque, *punctum temporis*, quo modo edidit.

Pagina 173.vers.22. *utilitas reip. vendicat.*] Sic partim veterum etiam habet, partim *vindicat*. neutrum probante Mureto. qui omnino legendum, *vincat*, esse arbitratur. vult enim Ciceronem ad dictum illud Curionis in causa transpadanorum respexisse quod alibi refert, *Vincat utilitas.*

Ibid.vers.30. *ciues Romanos Cethegum & P. Lentulum dedit.*] Non hi soli in custodiam dati erant. quare veteribus præsertim libris auctoribus, *Cethegū & P. Lentulū*, delet Muretus.

Pag.174. vers.21. *cerno animo sepultam patriam.*] Veterum librorum scripturam, vt potiorē vulgata, sequitur Lambinus, *cerno animo sepulta in patria miseros.*

Pag.175.vers.9. *cùm auum iussu* coss. *interfectum.*] Hier. Ferrarius, *cuius aui iussu consularem interfectum.* Vulgatam retinent Muretus, Lambinus, Brutus: Ferrarii etiam coniecturam multis rationibus refutat Muretus. Ant. Augustinum refert Vrsinus legere, *cuius auunculum interfectum.*

Ibid. vers.10. *in carcere necatum esse dixit.*] Debetur huius loci restitutio Sebastiano Corrado, cū antea legeretur, *necādum*. eamque viri docti coniecturam Muretus manuscriptorum etiam librorum testimonio confirmat.

Ibid.

Ibidem verſ. 11. *Quorum quod ſimile fuit factum.*] Abeſſe à veteribus verbum, *fuit*, ait Muretus. idque elegantius putat. Terentius, *Nullum huius ſimile factum.*

Ibid. verſ. 17. *Gallos accerſiuit, ſeruitia concitauit, Catilinam euocauit.*] Non celat nos Lambinus, in omnibus ſuis libris antiquis ſcriptum eſſe, *Gallos arceſſit, ſeruitia concitat, Catilinam euocat,* &c.

Ibid. v. 34. *plenum eſt forum, pleni omnes aditus huius loci ac templi.*] Auctiora hæc in tribus veteribus libris legi docet Lambinus, ad hunc modum, *plenum eſt forum, plena templa circum forum, pleni omnes ad.* &c. quæ germana eſſe Ciceronis verba non dubitat.

Pag. 176. verſ. 5. *ordinis conſiliiq; concedunt.*] Mureti veteres, *ordinis, auxilii, conſiliiq; concedunt.*

Ibid. verſ. 21. *qui ſua virtute fortunam ciuitatis conſecuti.*] Verius arbitratur Muretus, quod in pleriſque libris veteribus legi affirmat, *qui fortuna ſua huius ciuitatis ius conſecuti.* nam Conſequi ius ciuitatis, probè & vſitatè dicitur: Cõſequi fortunam ciuitatis, neſcit an vſquam legatur.

Ibid. verſ. 30. *qui non obſtare cupiat.*] Reſtituit Lambinus auctoribus manu ſcriptis libris, *qui non hæc ſtare cupiat.* quam eſſe lectionem meliorem non eſt dubitandum. vult Lambinus, cùm hæc, quæ ipſe reponit, pronuntiaret Cicero, manu porrecta, ædificia vrbis Romæ, publica & priuata demonſtraſſe.

IN ORATIONEM PRO L. MVRENA.

Pag. 185. verſ. 10. *Curiis, Catonibus, Pompeiis.*] *Pompeiis*, mendoſum ſuſpicatur Manutius. nec enim Q. Pompeium vt nouum hominem proximè nominatum, qui conſul fuit adoleſcentulo Cicerone, inter antiquos referri poſſe ait, cũ præſertim recentes appellentur C. Marius, T. Didius, C. Cœlius, qui omnes ante illum conſules fuere: ita vt omnium recentiſſimus ipſe dici poſſit. Quare, *Appiis*, fortaſſe eſſe legendũ, vt ſignificetur Appius ille Claudius, qui ex Sabinorum vrbe Regillo Romã profectus, in patricios aſcriptus eſt. Sed cùm huic opinioni ratio illa aduerſetur, quòd ante Curium &

Catonem vtroq; vetustior nominandus fuit, veteres libros consulendos censet.

Ibidem vers. 31. *habuit hic lege Titia prouinciam tacitam.*] Manutio in perpetua mendosi loci suspicione, reponendum fortasse videbatur, *habuit hic lautia prouinciam tacitam.* Lautia, quid sint, & quibus dari solita, notum est omnibus: neque ignorat quisquam, eorum legatis exteris præbendorum curam ad Quæstores pertinuisse. hoc tamen vel dicis caussa in medium profert, coniecturæ non amplius vult esse auctoritatis, quàm à libris scriptis confirmatæ tribuetur. Nam, *lege Titia*, cur vitiosè scriptum putet, facit primùm, quòd Murena prouinciam habuit sorte, non lege: deinde, quia sic prouinciam Murenæ nominari oportuit, vt Sulpicii nominatur Ostiensis.

Ibidem vers. 33. *tu illam, cui cùm Quæstores sortiuntur, acclamari etiam solet, Hostiensem.*] Cum hoc loco illum ex interrogatione in Vatinium testem, *In eo magistratu cum tibi magnis clamoribus Aquaria prouincia sorte obtigisset, missúsne sis à me* COS. *Puteolos?* coniungit Iustus Lipsius: &, Quæri, inquit, video cur in sortitione prouinciæ Hostiensis, populus adclamarit: aut cur id tam studiosè & quasi cauillans Cicero notauerit. De ea re ego ita censeo. Veteres cùm Veneri operarentur, aquæ ministerio vulgò vtebantur. Cicero pro Cœlio: *Ideóne aquam adduxi, vt ea tu incestè vterere?* &c. Inde manasse puto, vt aquarium munus, aut aquas aggerere, inter probra vulgi fuerit. &c. Hoc posito, cùm constet Hostiensem prouinciam alio nomine Aquariam dictam: quid aliud arbitremur, quàm populum in voce ipsa Aquariæ lusisse? & quidem si prouincia ipsa in hominem famosum & Vatinii similem cecidisset, magno risu & clamore euentum sortis comprobasse.

Pag. 188. vers. 24. VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS.] Vulgati alii, *Vtrisque superstitibus, id est præsentibus.* Hotomanus Com. verb. iur. voce superstes, totum illud, *id est, præsentibus*, è glossa in contextũ putat irrepsisse: Vrsinus quosdã ait, *virisq;*, emendare, pro, *vtrisq;*: quod probare ipse nõ potest, vulgatam lectionem retinens. Considerandum tamen idem monet, rectiúsne legatur, *vtrisq; præsentibus superstitibus:* mutato eâ ratione ordine, quòd qui superstites sunt (vocat hîc *superstites*, nõ qui superuiuunt aliis, sed litigatores vtrosque

que stantes supra fundum controuersum) necessariò sunt & præsentes, non autem qui præsentes, iidem necessariò & superstites: quem ordinem putat obseruatum ab illis scrupulosis Iurisconsultis. Petrus Ciacconus Hispanus, eodem Vrsino referente, existimat interpunctionis nota post verbum, *vtrisque*, posita, ita posse locum emendari, *Superstitibus præsentibus, sumite vindicias, ite viam*. quæ quidem Ciacconi emendatio videtur Vrsino Festi testimonio confirmari scribentis: *Superstites præsentes, testes præsentes significat: cuius rei testimonium est, quod superstitibus præsentibus, ii, inter quos controuersia est, vindicias sumere iubentur.*

Ibid. vers. 30. SED ANNE TV DICIS CAVSSA VINDICAVERIS?] Antè, *Sed anne tu dicis, qui caussa vindicaueris?* sicque Manutius edidit: qui hæc & ipsius ætate Ciceronis obscura, & breuiter hîc de eo pronuntiata, vix arbitratur esse qui intelligat. Lambinus, *qui*, tollit: legitque vt editum est. Dicis verò caussa, quid sit, nescit nemo. Totum quinimò hunc locum ab illis verbis, *Quando te in* &c. sic legendum idem Lambinus arbitratur. *Quando in iure te conspicio, postulo, an fuas auctor, ánne tu dicis caussa vindicaueris.* vel sic, *Quando in iure te conspicio,* &c. *& hæc, án ne tu dicis caussa vindicaueris.* Hæc enim formula, *Quando in iure te conspicio*, non est, inquit, integra apud Ciceronem, vt licet intelligere ex Valerio Probo, de notis, seu literis antiquis. Sic enim ille docet hanc actionis formulam scribi, & concipi consueuisse. Q. I. I. T. C. P. A. F. A. quas literas sic explicat: *Quando in iure te conspicio, postulo ánne fuas auctor.* nam credibile est, Ciceronem, res auditoribus notas referentem, non totas dixisse, sed nonnulla prætermisisse: atq; idcircò posuisse id, quod in talibus vsurpari consueuit, &c. Hæc ille, qui tamen apud Probum legendum, aut scribendum arbitratur: Q. I. I. T. C. P. V. F. A. vt sit, *Quando in iure te conspicio, postulo vt fuas auctor.* nam, *Postulo an fuas auctor*, Latinè dici posse non existimat: debere enim, & solere dici, *Quæro an fuas auctor.* Postulo autem, valere, æquum censeo, ἀξιῶ. Octauius Pantagathus, vt notat Vrsinus, legebat, *Caussámne tu dicis, qui caussa vindicaueris.* hîc enim videtur is vnde petitur rogare petitorem, vt dicat, non si vindicauerit (videt enim vindicasse) sed rogat caussam cur vindicauerit, vt possit illam coarguere. Nam

quod in veteri manuſcripto, *ain*, pro, *an'ne*, ſcriptum eſt; non videtur Vrſino ea lectio habere locum in hoc more dicendi, cùm eo illi vtantur, qui aliquid audierunt inexpectatum.

Pag.189. verſ.25. QVA DE RE AGITVR, *addere.*] *Videre*, pro, *addere*, reponendum credit Manutius. cur credat, his adducitur exemplis, quæ ex lib.5. de Finib. de Fato, & Bruto affert. de Fin. *Si eſt quiſquam qui acutè in cauſsis videre ſoleat, quæ res agatur.* de Fat. *Hæc diſſerens, qua de re agatur, & in quo cauſſa conſiſtat, non videt.* Bru. *Qua de re agitur, illud, quod multis locis in Iuriſconſultorum includitur formulis, id vbi eſſet, videbat.* Eandem emendationem, coniecturam eſſe ait Pantagathi Vrſinus.

Pag.192. verſ.36. *à Cn. Manlio.*] Manutius ex antiquis libris legit, *à Cn. Mallio*, neque hîc ſolùm hoc vitium ſcripturæ hæſiſſe adnotat: non leui tamen diſcrimine, cùm ex prima nobilitate Manlii, ignobiles & obſcuri Mallii fuerint.

Pag.193. verſ.36. *qui & ab delectatione.*] Hotomano flagitare videtur ſententia vt legatur, *qui nec ab delect.*

Pag.197. verſ 38. *vnum debile infirmo capite.*] Nec dubitat Manutius legendum eſſe, *firmo capite*, non modò vt contrariis contraria referantur, ſed etiam quia id ſententia poſtulat: quod grauiſſimi teſtis auctoritate confirmat. Plutarchus is eſt. huius autem verba, quæ affert ex Ciceronis vita, hæc: Τί γὰρ δεινὸν πεάτlω, εἰ δυοῖν σωμάτων, τοῦ μὲν ἰσχνοῦ, καὶ καταπεφθινηκότος, ἔχοντος δὲ κεφαλὴν, τοῦ δ' ἀκεφάλου μὲν, ἰσχυροῦ δὲ, καὶ μεγάλου, τούτῳ κεφαλὴν αὐτὸς ἐπιτίθημι;

Pag.199. verſ.23. *vix cuiquam inimicus eſſe deberet.*] Locum, vt vident omnes, mendoſum, felici coniectura vnus reſtituiſſe videtur Lambinus; qui ex Memmianorum librorum ſcriptura nec ipſa ſine vitio, *vix cuiquam inimico exmo eſſe deberet*, non longè abiens fecit, *vix cuiquam inimico exitio eſſe deberet.* pro quo eſt quod viro doctiſſimo gratiã habeamus omnes, quorum refert purgatum eſſe à maculis, quibus etiamnum ſcatet, Ciceronem.

Ibidem verſ. 26. *quaſi deſultorius in quadrigarum curriculum,*] Pantagathum, *quadrigarium*, habere, notat Vrſinus.

Pag.201. verſ.30. *iratus dixiſti.*] *Dixi*, mauult Manutius, vt conſentiat cum ſuperiore verbo, *dixi in ſenatu.*

Pag.202. verſ.33. *Poſſum de L. Philippo.*] Caſtigandum cenſet Manutius, L. *Philo.* quod hiſtoriæ peritis non difficulter

probatu-

probaturum se sperat: cùm L. Furii Phili, sapientis & docti hominis, frequens fiat cum Scipione, Lælio, Catone mentio: L. Philippi nulla.

Pag. 204. v. 25. *si vt suffragantur, nihil val. grat.*] Lambinus, *tenue est, si, vt suffragentur, nihil val. grat.* Manutio, *si vt suffragentur:* (sic enim legit) *nihil valent gratia*, abundare videtur: nihil enim, inquit, post illud requiritur, *si nihil erit præter ipsorum suffragium, tenue est.* Brutus tamen rectè ita legi posse existimat, *Si nihil erit præter ipsorum suffragium; si vt suffragantur, nihil valent gratia, tenue est, ipsi denique.* & quæ sequuntur. Pantagathus emendat, *tenue est nisi vt suffragentur.*

Pag. 205. v. 3. *ne dum qui ea suis tribulibus.*[Omnino ita legi debere hunc locũ arbitratur Vrsinus, vt à Pantagatho emẽdatur, *Hæc homines tenuiores primùm ne dum postea a suis tribulibus* &c. Idem Pantagathus pro, *semel*, quod mox sequitur, legit, *fremunt.*

Ibid. v. 20. *locum suum gladiatorium concessit huic.*] Vrsinus ex antiqua scriptura, *gladiat.* legit, *gladiatoribus.* rectè, id est, ludis, quibus committuntur gladiatores.

Ibid. v. 22. *munia candidatorum.*] *munia gladiatorum*, emendat Pantagathus, vt ait Vrsinus. idem paulò pòst legit, *quotidianis epulis in labore accumbunt.*

Pag. 207. ver. 27. *esse kalendis Ianuar. in repub. duos consules.*] Obseruat Vrsinus Quintilianum lib. 6. legere, *esse prid. kal. Ian.* &c.

Pag. 209. v. 16 *hunc iam qui impedituri sint.* *] Pantagathus addito verbo, *videtis*, legit, *Hunc iam qui impedituri sint, videtis. Illa pestis immanis* &c. continẽti scriptura. Lambini editio lacunam dissimulare videtur, quę ita habet, *Hunc iam qui impedituri sint, parati sunt. illa pestis immanis* &c.

Ibid. v. 19. *illa pestis immanis, importuna prorumpet.*] Vulgata lectio hæc erat, *illa pestis immanis, importuna, Catilina prorumpet:* in qua vel, *Catilina*, legendum, vel tota ea vox delenda potius videbatur Lambino. cui assensus Brutus, sustulit.

Ibid. v. 31. *deinde ego fidem vestram vel defensoris, & amici officio adductus oro.*] Hîc Manutio suspicionem mendi varietas affert antiquorũ exemplarium, à quorum duobus, *vestram*, abest: in altero legitur, *fide in vos defensoris*: vnum cum vulgatis consentit. placeret *deinde ego fide defensoris, & amici offi-*

cio adductus oro. fides enim propriè defensoris est, officium amici. Quid porrò fidem hîc iudicum orare opus est? quale autem videtur (vt verba quoq; consideremus) *fidem vestram oro*? Quæ si parum, aut nihil habent momenti, dissensionem certè veterum librorum contemnendam non putat. Lambinus, de recepta lectione nihil mutat, præter, *vel,* pro quo legit, *&*.

IN ORATIONEM PRO L. FLACCO.

Pag. 213. v. 4. *qui Catilinam ex vrbe repulit.*] Pantagathus, *expulit.* Lambinus, *ex vrbe expulit, pertimescat? repetitur ad pœnam, qui iudicia communis exilii excepit: cur* &c.

Ibid. v. 20. *ea verò in summo.*] *Et verò,* vt venustius, & ex Cicerone notissimũ loquendi genus, mauult Manutius, quàm quod edidit, *at verò.* Faernum secutus Lambinus, *at verò in summo, & periculosissimo reipubl. tempore etiam ab inimicis eadem pratura laudatur.*

Ibid. v. 22. *At à testibus læditur.*] Non displicet Vrsino Pantagathi coniectura, *at Asiatica à testibus læditur*, cùm de vrbana iam sit locutus.

Ibid. v. 38. *Timolites ille vicanus.*] *Tmolites,* Manutius edidit, à Tmolo, vel à Timolo per syncopen ducto nomine. Pro, *vicanus,* Adr. Turnebus ex coniectura emendat, *Nicenus,* quem sequitur Lambinus. Faernus ex optimi Vaticani fide edidit, vt vulgati magno consensu habent, *vicanus:* quod mutare non oportuit.

P. 215. v. 15. *existimatio vestra tenebræ.*] Non rectè habere hunc locum sentit Vrsinus, neq; Ant. Augustini emendationem probare potest, *existimatio vestra tricæ,* vel, *existimatio verò tricæ,* castigantis. melius existimat quod Pantagathus legebat, *existimatio verba: tenebræ laus: merces, gratia, gratulatio proposita est omnis in impudenti mendacio.*

Ibid. v. 21. *quem spero his rebus fore magno vsui* &c.] Manutius *his rebus,* interpretatur, hoc tam vehementi studio, hac tanta diligentia. neque aliter Victorius. quem frustra esse tamen in vulgata lectione defendenda, censet Lambinus: eodem sensu legens, *his virtutibus:* nisi quis, quod licere etiam ait,

ait, *his moribus*, malit. Faernus libros omnes habere dicit, *quem spero his verbis*: quod non probat, sed neque vulgatum, *his rebus*. idem ex manusc. quoq; omnibus, ipsis etiam Memmianis, cõfirmat Lambinus. Guidonem Loglium nominat Faernus, quem legendum existimasse scribit, *quem spero aliis rebus*. quid ex his malit arripere, integrum est lectori.

Ibid. v.33. *certus est inquisitioni comitum numerus constitutus.*] Pantagathus, *inquisitori comitum*, mauult.

Pag. 216. v. 37. *data concio Lælio est.*] Cùm Athenagoram concionatum esse, non Lælium, sequentia doceant, putat Manutius legendum, *à Lælio*, qui concionandi facultatem Athenágoræ dederit.

Pa. 217. v. 3. *id sutores & Zonarii conclamarunt.*] Pantagathus tradente Vrsino, *id sutores Zonarii ac coriarii conclamarunt.*

Ibid. v. 12. *egentes & leues spe largitionis, & viat.*] Vulgati omnes, etiam quos ex Vaticanis libris edidit Faernus, habent, *spe legationis*. Brutus ex Lambini emendatione, *largitionis*, excudi iussit. Sic enim à se emendatum, Memmianis libris coniectura sua postea confirmata, gloriatur Lambinus. At, *legationis*, retinet Manutius: *largitionis*, non probat. superuacaneum enim, inquit, esset id, quod subiungitur, *Priuata etiam benignitate prolectat.* hìc autem agitur de viatico publico, quod eos Lælius à ciuitate sperare volebat: cùm fore diceret, non vt testes, verùm vt legati mitterentur. Manutio assentitur Vrsinus.

Pag. 221. v. 8. *à piratis Adramitenus.*] scribit, *Adramyttenus*, Vrsinus, *ἀπὸ τῆς Ἀδραμυττείου πόλεως*, siue *Ἀδραμυττείου*.

Ibid. v. 23. *ab Aeno in Asiam.*] Turnebus, *Aeno*, (Thraciæ ea vrbs Stephano) legendum olim docuit: cuius coniecturam ex manuscriptis omnibus, nec Memmianis exceptis, in quibus scriptũ, *Eno*, confirmat Lambinus: cùm vulgò antea legeretur, *ab Hæmo in Asiam*. Veteres quoque libros, *Eno*, mendosè quanquam, habere testatur Manutius: nam, *Hemo*, deprauatum esse non dubitat, cùm maritimus huius nominis locus, vnde Crassus cum classe soluerit, nusquam inueniatur. Idem de scriptis omnibus asseuerat Faernus, *Eno*, in illis legi: vt iam de Adriani Turnebi emendatione minus quisquam dubitet, cùm eam tanto veteris scripturæ consensu confirmatam videat.

Ibid. v. 23. *his nauibus Flaccus ex Asia in Macedoniam.*] *Crassus*, pro, *Flaccus*, emendare Pantagathum ait Vrsinus, ex historia, vt Vrsino videtur.

Ibid. v. 32. *cùm enim genus imperatæ pecuniæ suscepit.*] Manutius ex Maffeianorum libris, *onus*, legit, idq; mauult, quàm, *genus*: eoque magis quod cum verbo, *suscipit*, (sic enim legit) congruit. ideo autem, *onus*, quia crimen in eo statuebat accusator: vt, id confiteri, onus esse videretur. Eandem scripturam Lambinus sequitur. Brutus, *genus*, retinet, &, *suscepit*, edit.

Ibid. v. 38. *fratris mei laude delector.*] Mauult, *hac laude*, Manutius: cùm sequatur, *aliis.*

Pa. 222. v. 10. *ciuitas Aemonensis.*] *Acmonensis*, & hîc & infrà scribit Vrsinus, numis auctoribus, in quibus est Ακμονέων.

Ibid. v. 19. *drachmarum* c c. *&* v i. *millia.*] Manutius edit, *drachmarum* c c v i. *dixit tant.* adnotatque Mafæiorum librũ, c c v i: Fuluii Vrsini, *&* M. mendosè vtrumque habere.

Ibid. v. 21. *se priuatim drachmas* c c v i. *dedisse.*] Sic & veteres libri, mendosâ summâ, vt vult Manutius: qui centum drachmarum millia ex hac summa detrahit, impudente quidẽ mendacio, sed pudentiore si legatur c c v i. millia. neque enim credibile, priuatum hominem ausum esse dicere, Flacco se tot drachmas dedisse, quot ciuitatem publicè.

Ibid. v. 33. *sine tabulis, sine auctore legerit.*] Recte videtur Vrsino Pantagathus, *egerit*, pro, *legerit*, emendare.

Pag. 224. v. 24. *cuius mors te ex aliqua parte releuauit.*] Sic vulgati habent. Sublatis tamen duabus dictionibus legendũ Faernus monet, *te aliquà releuauit: aliquà*, sumens pro aduerbio. rectè vt videtur Lambino, qui eam emendationem pro legitima lectione studiosè amplectitur: dissentire quenquam à Faerno indignans. Manutio eadem hactenus placet, si, vt dicunt, in vetere libro reperitur. intelligit autem, opinor, Vaticanum, quo Faernus nititur.

Ibid. v. 27. *At istud columen actionis tuæ Mithridates.*] Fugit Faernum, quod esse in optimo Vaticano, animaduertit Vrsinus, *columen accusationis tuæ.*

Pag. 226. v. 5. *pro quo cùm à* P. *Varino prætore.*] Videtur Sigonius legisse, P. *Varino*, qui monet videant, an hîc & mox pro, *Varino*, *Varinio*, legendum sit: vt gentis sit nomen, non familiæ.

familiæ. P. quidem Voreni prætoris meminit Epitome Liuiana lib. 95. quem prætorem Plutarchus in Crasso vocat Πόπλιον Βαρῖνον: Varinium Frontinus lib. 1. cap. 5. Appianus autem lib. 1. Βαρίνιον Γλάβρον: vt appareat P. Varinium Glabrum appellatum.

Ibid. v. 13. *mercatus est de pupillo Meculonio.*] Nescit Vrsinus, an potius legi debeat, *de P. Mæculonio:* Pantagathum autem ait, *M. Aculeone,* à libris, anne ex ingenio, emendare, decimóque pòst versu, *perculit,* pro, *percussit,* legere.

Ibid. v. 27. *vbi nihil possent discere, nisi ignorantiam literarum.*] Hoc totum, vt ineptum glossema, delendum censet Vrsinus. idque ab antiquo Vaticano abesse testatur.

Pag. 227. ver. 32. *& ab eo iudice abiit, & quod iudicium.*] Sic Hotomanus pridem legendum docuit, cùm, *& ab eo iudice abiret, quod iud.* nullo sensu scriptum esset.

Pag. 228. v. 1. *Pecuniam adolescentulo, grandi fœnore, fiducia tamen accepta, occupasti. hanc fiduciam commissam tibi tenes hodie, & possides. Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coegisti.*] Hunc locum Budæus ita interpretatur: Pecuniam fœneratitiam à te sumpsit adolescens, ob eamque fundum tibi fiduciariũ dedit, id est fiduciaria mancipatione, vt soluta pecunia redderetur fundus. Connanus, cùm legem commissoriã esse dixisset, in emptionibus, quum res ea conditione venit, vt non soluto dicta die pretio, res sit inempta: in pignoribus autem, vt nisi definito tempore soluatur debitum, pignus sit creditoris: hunc locum proferens, vult hic interuenisse pactum legis commissoriæ, quod olim in pignoribus licitum erat, licèt non admodum frequens. Dederat igitur, inquit, adolescens fundum suum pignori ea lege, vt nisi suo tempore dissolueret, committeretur creditori, id est ipso iure fieret eius. Ideo dicit, hanc fiduciam commissam tibi tenes hodie, & possides. Alioqui non video, quî spe recuperandi fundi paterni cogi potuerit ad dicendum testimonium, quem solutione debiti luere poterat, & obligatione fœneratoris liberare. Et commissa res elegantius hac significatione dicitur, quod publicanorum & vectigalium est proprium, quia non soluto vectigali merces dicuntur cecidisse in commissum, vel commissę publicanis, id est ipso iure eorum factæ. Deinde recuperare dici-

mus id deniq; quod amiseramus. Probabilius est itaq; commissoria lege fœneratoris iam factum fuisse: promisisse autem eum se restituturum si testimonium dixisset. Cui nostræ sententiæ cōuenit, quod idē scribit Q. Thermo Epist. lib. 13. Præterea Philotes Alabandensis ὑποθήκας Cluuio dedit. hæ commissæ sunt. velim cures, vt aut de hypothecis decedat, easq́; procuratorib. Cluuii tradat, aut pecuniā soluat, id est, vt cedat possessione fundi pignerati, eamq́ue tradat procuratoribus Cluuii, aut pecuniā soluat. erat enim credo adhuc facultas moræ purgandæ, antequā commissi nomine apprehensa esset rei obligatæ possessio. Hæc ille. Lambinus legit, *Hanc fiduciam commissam tibi dicis: tenes hodie* &c.

Ibid. v. 4. *Qui quoniam testimonium dixit, quidnam sit dicturus exspecto.*] Primus vidit Faernus, hîc deesse negationem: necdum enim Lysaniam testimonium dixisse, ea quæ sequuntur ostendunt. quare legendum putat, *testimonium nondum dixit.* idq́ue secuti sunt Lambinus, & Brutus. nam Manutius, eadem motus ratione, satis habet dixisse, se negationem desiderare. Faerni coniectura frigida, nec satis digna Cicerone videtur Pantagatho, qui ita castigandum hunc locum censet, vt tradit Vrsinus: *Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni, quod iam testimonium dixit, venire ad testimonium dicendum coegisti: qui, quidnam sit dicturus expecto.* Idem mox legit, *totum enim conuerteret, atq; alia fingeret.*

Pagina 233. vers. 22. *quòd est victa, quòd elocata, quòd seruata.*] Quosdam, quos non nominat, legere ait Manutius, *quòd serua facta,* pro, *quòd seruata:* quod, cùm à vetere scriptura longius recedat, & idem tamen sit, quod, *elocata,* probare ipse non potest. alioqui, quæ satis apta sententia ex vulgata scriptura elici possit, non facile dixerit. ne tamen nihil dicat, videre iubet, an, *seruata,* fortasse valeat, obseruata, in custodias tradita, & quasi obsessa, ne quid rerum nouarum moliri possit.

Pagina 234. vers. 30. *tutor his, moribus Græcorum adscribendus fuit.*] Vulgata lectio sic habuit, *tutor his rebus Græcorum legibus adscribendus fuit.* illa enim, quæ nunc de Brutina edita est, ex Faerni est emendatione, qui cùm ab omnibus ferè libris abesse verbum, *legibus,* videret, de loci

vitio suspicatus est: nec ex eo solùm, sed etiam quòd non rebus tutores, sed personis, dari soleant. quare vel, *moribus*, vel, *legibus*, legendum putauit, & post, *his*, distinguendum, vt subaudiatur, mulierculis. cuius suæ correctionis adstipulatores habet Lambinum & Brutum.

Pag. 235. v. 6. *indicatum fateris.*] *indicatum*, legebat Pantagathus.

Ibidem vers. 9. *in foro expensum est auri pondo.*] In vetere codice scriptum esse dicit Vrsinus, *in foro expressum est.* Idem mox legit, *Adramythi*, pro, *Adrymeti.*

Ibidem v. 22. *quòd seruata.*] Pantagathus, *quòd eneruata*, restituit. cui eius correctioni vtroque pollice fauet Vrsinus, non putans quicquam huic loco aptius excogitari posse.

Ibid. ver. 23. *Flaccum in curia decreuissent. Veridicas adiungis caussas inimicitiarum.*] Locum deploratum sic Lambinus veteris scripturæ vestigiis hærens emendat, *Flaccum elatum iracundia decreuisse dicis. Et verò adiungis causas inimicit.* Pantagathi correctionem hanc refert Vrsinus, *Flaccum in curia decreuisse iniuriam dicis: adiungis causas inimicitiarum.* cuius rationem hanc reddit. quod enim, *in curia*, legendum sit, ostendere ait verba illa inferius, *num aliter, ac censuit senatus*: quòd, *iniuriam*, illa alia, *num aliud*, *atque oportuit.* tum verò illud, *adiungis*, requirere aliud verbum, quod est, *dicis*, quod idem desiderabatur ad structuram priorum verborum.

Pag. 236. v. 1. *sed edixisset.*] Augustinus, *addixisset*. Pantagathus, *dixisset.* quod probat Vrsinus, cùm non de possessione mancipiorum, neque de ære alieno, sed de iure mancipi inter Amyntam & Decianum controuersia esset.

Ibid. ver. 3. *quas easdem mulieri à me datas.*] Locum desperatum Lambinus quosdam ait sic emendare conatos: *quas eædem mulieres, à me datas, apud Pataranos requisiuerunt.* Ipse sic mauult: *quas easdem mulieribus ad me datas, apud Pataranos requisiuisti.* Faernus sic edidit: *quas easdem mulieres à me datas, apud Pataranos requisiuit.* Manutio apertior & melior sententia videtur, si legatur: *queis easdem mulieres amandatas, apud Pataranos requisiuit.* quas enim, inquit, mulieres, id est,

Amyntæ vxorem, & filiam, reddendas esse Flaccus decreuerit, eas cùm Decianus, ne redderet, apud Pataranos amandasset, Q. Cicero litteris requisiuit. nondum tamen, cùm hæc haberetur oratio, redditas esse, dictum est suprà: *Hodie apud Decianum est & vxor Amyntæ, & filia.* Pantagathum assentientem habet Manutius: quem refert Vrsinus, improbata priore coniectura, qua olim ductus emendarat, *quas easdem millies ad me datas apud* &c. totum hunc locum ita corrigere, interrogationis nota ad verbum, *requisiuit*, apposita: *Num es fratris mei literas plenissimas humanitatis & æquitatis reprehensurus, queis easdem mulieres amandatas apud Pataranos requisiuit?*

Ibid. v. 9. *Ad hæc, prædia etiam in censu dedicauisti.*] Lambinus scripturam hanc inexplicabilem, & præterea à Ciceronis sensu alienam ait: legendumq; approbata doctorum quorundam coniectura sic existimat, *At hæc prædia etiam in censu dicasti:* sententia, vt ipsi videtur, plana & expedita. *At hæc prædia*, dicis, *in censu dicasti*, id est, professus es, seu edidisti, quasi tua. Respondet Cicero, *Mitto*, &c. hæc ille. Lipsius sic potius putat legi debere, *Ad hæc prædia in censum dedicauisti:* cùm vulgati vna voce, *in censum*, habeant, & in censum dedicare, in censum referre interpretatur, sic locutos ante Ciceronem veteres, exemplo docens. Esse autem hanc verborum Ciceronis sententiam: Decianum aperta malitia & circumscriptione, cùm in eius mulierculæ prędiorum possessionem familiam suam intrusisset, illa ipsa prędia tanquam sua & propria postea esse censum. Pantagathum ait Vrsinus, in vulgata lectione, pro, *dedicauisti*, legere, *indicauisti.*

Ibid. v. 13, *mitto, quòd nullo iure, neque in re, neque in possessione tua.*] Sic Lambinus & Brutus, Faernum secuti, qui ita legendum sibi videri dixerat: cùm antea legeretur, *mitto quòd nullo in iure, neque in re, neque possessione tua.* quo modo & Manutius postremò edidit: nihilque mutatum censens, sic interpretatur: Mitto quod nullo tuo in iure, neque tua re, neque in tua possessione: id est, neque iuris tui, neque rei, neque possessionis illa prædia sunt. nam possessione nostra multa fiunt, iure scilicet vsucapionis. Pantagathus, vt in Notas suas retulit Vrsinus, sic legendum censebat, *Mitto, quod nullo more, neque iure, neque possessione tua.*

Ibid.

Ibidem verſ. 17. *Commiſiſti, ſi tempus grauius aliquod accidiſſet.*] Pantagathus, *Num cauiſti, ſi* &c. *incideret.*

Ibidem verſ. 23. *Eam opinor tibi numeratam non eſſe abs te.*] Vocem, *tibi*, delendam vt otioſam, quæque ioci ſententiam obſcuret, arbitratur Lipſius. Iocatur enim, inquit, Cicero & illudit in Decianum hominem arrogantem & glorioſum, qui vt diuitiarum opinionem faceret, in cenſum retulerat facultates ſuas pluris, quàm quanti reuera erant. Atque inter alia cùm numeratæ pecuniæ cenſus eſſet centum triginta millia; Cenſus es tu quidem Deciane, numeratæ pecuniç tot millia, ſed certè exiſtimo, pecuniam eam non rectè numeratam abs te, cùm tantùm in nummis tuis non habeas.

Ibid. verſ. 28. *eum maxima habiturum eſſe.*] Eſſe refert Vrſinus qui ex veteribus libris addant *prædia*, poſt, *maxima*. Pantagathus legit, *eum maxima pecu lia habit.* Lambinus, *eum maximam habiturum eſſe familiam. Reſponſum eſt, eius facta non videri. Idem viſum eſt poſtea Flacco, cùm rem cognoſceret: itaq; decreuit.* *Hab.* quæ ſumta ex antiquo codice, cùm eſſent ad eius oram ab aliquo aliena manu è regione huius lacunæ adſcripta, quamuis incertus eſſet, Ciceronis eſſent néne, probaſſe tamen, & lectori communicanda putaſſe ait, vt hic locus ſaltem ſentētiam aliquam probabilem, & minus interruptam contineret.

Ibid. verſ. 39. *Scilicet defendam Decianum.*] Hæc vulgatorum omnium ſcriptura. P. Faber, & Henric. Stephanus, *Sed defend. Dec.* legunt. quibus aſſentitur Lambinus: ſic quoque in manuſcripto vno ſe reperiſſe affirmans. Manutio, *Scilicet*, magis placet, ex quo feſtiuior ſententia efficiatur: cùm quædam ironia ſit, *Scilicet defendam Decianum*: pergatque cum eodem ioco, *Non eſt, mihi crede, corruptus.*

Pa. 237. verſ. 8. *fortaſſe feciſti & tu, & populi ſermo, ne exciperes.*] Lambinus, *fortaſſe feciſti. & vt populi ſermonem exciperes, ideirco Decianum* &c. Manutius eľui maculam poſſe putat, ſi ita legatur, *feciſſet vt ex populi ſermone excideres.* Anton. Auguſtinus, *feciſti tu ne populi ſermone exciperes.* Vrſinus cū Pantagatho mauult, *fortaſſe feciſti ne tu ex populi ſermone excideres: ideirco* &c. non longè à Manutio, ni propiùs ille ab his.

Ibid. v. 9. *ad coronam applicuiſti.*] Emendat Ant. Auguſtinus, *ad coronidem appl.* quo modo in antiquis etiam libris eſſe ſcriptum teſtatur Vrſinus.

Pag. 238. v. 3. *non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus.*] Inter impressionem, & vim, occasionem nominari, Manutio non placet: sed coniungi mauult cum eo, quod sequitur, *non tempus*, hoc ordine: *Non impressio, non vis, non occasio, non tempus.*

Pag. 239. vers. 6. *si petita? si redacta? si per hunc Antiochum.*] Pantagathus, *si petita, si redacta per hunc Antiochum*, &c. sublata interrogationis nota, & deleto, *si*. optimè, vt sentit Vrsinus.

Pag. 240. v. 18. *aut de Deciani sensu tădiu disputo, & expostulo?*] Vulgata lectio erat, *tamdiu disputo? postremò de salute*, &c. Faernus, omnes libros scriptos, pro, *postremò*, habere, *postulo*, refert: quod vel superuacaneum esse, vel aliter mendosum, ait. & tamen *tandiu disputo, postulo? de salute* &c. ipse edidit. *Postulo*, omnino quidem superuacuum videtur Manutio: delere tamen, cùm in eo libri omnes antiqui consentiant, non audet. Lambinus ex auctoritate codicum Memmianorum, *disputo, & expostulo?* vt editum est, restituit.

Pag. 241. v. 11. *Etenim si populi Rom. perspiciunt mentem, & voluntatem.*] Sic Faernus ex manuscripto, nisi quod, *prospiciunt*, legit, quanquam mallet, *respiciunt*: Manutio in cæteris correctionem admittente: *perspiciunt*, tamen magis probante, quàm *prospiciunt*, cùm hoc ad futurũ, illud ad præsens, de quo hîc sermo, recto loquẽdi vsu referatur. Lambinus alia quàm olim mente, *si*, particula sententiam corrumpi putat, & de vulgata lectione sublato tantùm, *eam*, quod erat ante, *mentẽ*, sic legit: *Etenim populi Romani perspiciunt mentem & voluntatẽ.*

Pag. 244. vers. 13. *nomen clarissimum & fortissimum.*] *Nomen*, non habere hîc locum: nec aptè & propriè nomen fortissimum dici, putat Manutius. quòd si, *ciuem*, reponatur, fore vt congruant omnia, idem existimat. Vrsinus amicum quendam suum coniectura ductum legere ait, *hominem clarissimũ.*

IN ORATIONEM PRO P. SVLLA.

Pag. 250. vers. 3. *Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos, neque huius M. Messalæ*, &c.] Ianus Gulielmus ex Petri Suffridi Thuringicis libris pleniorem & integriorem hunc locum profert. in illis ita legi scribit: *Atque*

idem

Idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem Marcellos pro huius periculis lacrimantes aspicere, neque huius M. Mess. & paulò pòst: *nullum crimen, nullum indicium, nulla suspicio suscepi causs. Torqu.* quæ Ciceronis pura puta esse non dubitat.

Pag. 251. vers. 3. *nemo* T. *Coruncanio, nemo Curioni.*] Hîc de iis, quos non patria, sed virtus, nobiles & claros effecit, loquitur Cicero: inter quos referri Curio cùm non possit, M' *Curio*, legendum rectè vidit Manutius. Is est autem M' Curius, cui Dentato cognomen fuit, Coruncanii æqualis. notior ex historia, vel insigni vno continentiæ exemplo, quam vt designati pluribus eum necesse sit.

Pag. 253. vers. 1. *At verò quid ego miror.*] Rectè Pantagathus, *miret.*

Ibid. v. 11. *quæ leuiter dixerat.*] Vrsino legendum videtur, *leniter.* sic 1. de Offic. *Imitatio pressè loquentium, & leniter.*

Ibidem vers. 18. *Quod tamen is trib. pl. facit.*] Hæc lectio ex Lambini emendatione est, qui ex manuscriptis sic reposuit, *Quod tamen trib. pl. facit, is, qui,* &c. cùm antea legeretur, *Quod cùm is trib. pl.* &c. *non mirũ est.* Cui assentitur Vrsinus. qui Pantagathum tamen refert legere, *Quod Curius trib. pleb. facit.*

Pag. 254. v. 20. *Lucius ille Torquatus cùm meus esset contubernalis in consulatu, cùm princeps, cùm signifer esset iuuentutis, auctor, adiutor, particeps exstitit: parens eius* &c.] Sic locum hunc, antea iteratione, traiectione verborum perturbatum, composuit H. Stephanus: quem secutus Brutus, ad eũ modum edi curauit. Vulgata lectio hæc erat: L. *ille Torquatus, cũ esset meus contubernalis in consulatu, cũ signifer esset iuuentutis, atq; in prætura fuisset auctor, adiutor, particeps extitit: cùm princeps, cùm auctor, cùm signifer esset iuuentutis, parẽs eius, homo* &c. Ex qua Lambinus, partim assensus Stephano, partim de suo, hanc cõficit: L. *ille Torq. cùm meus cõtubern. in consulatu, atq; in prætura fuisset: cùm princeps, cùm signifer esset iuuentutis: auctor, adiutor, particeps exstitit: parens eius, homo* &c. quam tamen Vrsinus emendationem ne litera quidem vna aut puncto plus minusvè, Pantagatho tribuit.

P. 255. v. 1. *quis negat? at vide.*] Sustulerũt hinc duas voces, *Syllæ indiciũ,* quæ, *quis negat?* &, *at vide,* interiacebãt, H. Stephan. libris, à quib. illę absunt, auctoribus; Lambinus ex ingenio: quam eandem fuisse Faerni coniecturam notat Vrsinus. qui

vt eam probat, sic vulgatã etiam lectionem defendi aliquõ modo posse existimat. Vult enim hic, *indicium*, sumi pro nominatione Sullæ facta ab Allobrogibus in iudicio coniuratorum. sed nõ qualiscunque, inquit, nominatio indicis, est indicium coniurati, vt ipse infrà latè ostendit, quòd Allobroges de eo quæsierint à Cassio, Cassium respondisse se nescire, non tamen inter coniuratos indicatum, aut nominatum, neque ab illis, neque ab hoc.

Pag. 256. vers. 33. *aut vere referendis, aut etiam scribendis*, &c.] A quibusdam antiquis libris abesse annotat Lambinus, *aut scribendis*: in eisque ita legi ait, *verè referendis fidem putet, aut etiam ingenium defuisse*. In aliis, *fidem putet, aut diligentiam defuisse*. Pantagathum ex manuscriptis legere, *aut referendis fidem, aut rectè scribendis* &c. auctor est Vrsinus. sed ipsi rectius videtur, quod in alio esse antiquo scriptum dicit, *qui his omnibus verè referendis aut memoriam putet, aut ingenium defuisse*.

P. 257. vers. 8. *aut de alicuius periculo meminisse, quantum vellet.*] Post, *vellet*, addit Pantagathus, *aut quantum esset in re*.

Pag. 258. vers. 1. *quem non peruerterim.*] Vulgata lectio, *præuerterim*. De Lambini emendatione postremum duntaxat verbum retinuit Brutus. Ille enim sic totum locum restituebat, *Nemo vnquam me ne tenuissima quidem suspicione perstrinxit, quem non peruerterim*. non satis tamen rectè, vt videtur Vrsino, *præuerterim*, in, *peruerterim*, mutans. nam non esset, inquit, neque boni, neque prudentis, eum, qui se tenuissima suspicione perstrinxisset, peruertere, id est penitus euertere: præuertere autem bonus & cautus vir non modò potest, sed etiam debet: de quo honestè gloriatur Cicero.

Pag. 259. vers. 16. *sin tu ais illum comitatum Autronii & Catilinæ.*] Haud facilis explicatu sententia, nisi censente Manutiõ mutatis sic verbis legas: *sin, vt ais, illo comitati Autronius & Catilina*. ita enim sublatum erit vitium. P. Faber sic conabatur: *Sin tu ais Syllam comitatum, Autronium, & Catilinam*, &c. vbi, *comitatum*, vult esse participium. Lambinus: *Sin tu ais, Syllam in illo comitatu Autronii & Catilinæ fuisse, cùm in campo* &c. qui, quã diximus, Fabri coniecturam esse ait. Bruti liber: *Sin tu ais illo Syllæ conatum Autr. & Catil.* &c. quam lectionem ipse haudquaquam improbandam putat.

Pag. 260. vers. 26. *At præfuit familiæ Cornelius.*] Manutius, Lambi-

Lambinus,Brutus,vocem *Cornelius*, vt superuacuam tollendam censent: neque vt abundantem modò, sed quæ etiam sententiam ambiguitate obscuriorem reddat: in mentione quippe Cornelii iudicis. præterea Sullam semper Cicero, nunquam Cornelium,appellare solet eum, pro quo hæc habita est oratio.

Pag.262.vers.33. *in qua re est vterque laudandus. Primum Cæcilius* &c.] Corruptum locum, vno ferè & altero versu è fuga retractis,sic restituit Lambinus: *laudandus. primum Cæcilius, qui fratris calamitatem leuare,pœna legis mitiganda voluerit,laudem meretur: deinde Cæcilium qui ad prom. in quo res iud. videb. vol. rescindere,vt Sulla restitueretur ,Sylla rectè repr.* Pantagathus verò ad hunc modum: *In qua re est vtique laudandus per eum Cæcilius; qui si prom. in quo res iud. vid. vol. rescindere, vt restitueretur Sylla. rectè reprehendis: status enim* &c.

Ibid. vers.39. *sed pœnam ambitus eam ferebat.*] Memmii libri manuscripti, & H. Stephani,referente Lambino, *sed pœnam ambitus auferebat*, quæ lectio Manutio quoque placet. nisi si dicas,inquit, voluisse Cæcilium eam ferre pœnam,non quæ cum vltima lege (vltima autē Calpurnia tunc erat,qua Sulla damnatus est)sed quo cùm superioribus congrueret:in quibus aliquanto leuior quàm in vltima ambitus pœna constituta erat. vt,*superioribus legibus*, valeat, iis, quæ ante vltimam latæ fuerant: *nuper*, autem sit, non multo ante vltimam. hęc ille.

P.364.v.20. *nunc iam reuocandi estis eò,quo vos ipsa caussa,etiā tacente me,cogit,animis.*] *Vos cogit animis*, inquit Manutius, vereor ne cuiquam paulo durius esse videatur. nec verò magis placet ita distinctum,*cogit, animis*: vt, *animis*, non ad,*cogit*, sed ad,*reuocandi estis*, referatur.nimis enim longè disiunctum.ita illi videbatur.

Ibid. vers.28. *cuius aures vnquam hoc respuerunt conatum esse hominem.*] Post, *respuerunt*, malè distinguitur. sine interpunctione enim vlla, perpetuo tractu hæc legenda sunt: aperta sententia, Cuius aures vnquam respuerunt,hoc conatū esse hominem &c. Aliud itaque agunt,qui pro,*conatum*, *contaminatum*, reponendum contendunt: etiam si vnum Fuluii Vrsini librum sic habere testetur Manutius. cui ipsi tamen,*conatum*,retineri placet.

Pag. 267. verſ. 14. *Vita P. Sullæ torqueatur. ex ea quæratur.*] Quidam referente Manutio, *vita P. Sullæ, Torquate, exquiratur.* quos idem non probat. pulcherrimam ſententiam nimium intelligendo contaminatum properantes.

Pag. 269. verſ. 35. *de P. Sulla rem vllam ad me eſſe delatam.*] Hæc nonnullorum vulgatorum ſcriptura eſt. plerique alii omnes & ipſi vulgati habent: *de re P. Sullæ rem vllam* &c. vitioſe. quare nõnulli, *de re*, omnino tollũt, inter quos Lambinus. alii ex eo, quod in quibuſdam antiquis legitur, *de reatu, P. Sullæ*, legendum eſſe arbitrantur, *de coniuratione P. Sullæ*, longius à ſcriptura recedentes: Lambinus, propius abiens, *de coniuratu*. quam ſuam coniecturam eo magis amplectitur, quod à Naugerio & ſimilibus, qui ſine manuſcriptis, aut illorum repudiata plerunque auctoritate, in Cicerone procurando verſati ſunt, illud, *de re*, inductùm, cùm, *reatu*, offenderentur, exiſtimat. Manutius pro, *de reatu*, quod vitioſum eſſe conſtat, faceret, *de crimine*. non longè differente, *crimine*, inquit, *à re*, ſi, *crimine*, contractè legatur.

Pag. 270. verſ. 25. *ne hanc labem tanti generis in famil.*] Aſſentitur H. Stephano Lambinus, ex veterum codicum fide legenti, *labem tanti ſceleris in familia relinquat:* & aliquot interiectis verſibus pòſt, *& fori, quàm ſcholæ & diſciplinarum.*

Ibidem verſ. 26. *id laborat, id metuit, cui honoris integros fructus* &c.] Ex iiſdem Petri Suffridi libris, ex quibus pag. 250. verba Ciceronis cum auctario produxit Gulielmus, idem hunc etiam locum nec paruo auget. habẽt illi, vt is teſtatur: *id laborat, id metuit; ne denique hic miſer coniurati & conſcelerati & proditoris filius nominetur: huic puero, qui eſt ei vita ſua multò carior, metuit, cui honoris* &c.

IN ORATIONEM PRO A. LICINIO ARCHIA Poeta.

Pag. 272. verſ. 19. *nec nos quidem huic cuncti ſtudio penitus vnquam deditiſ fuimus.*] Octauius Pantagathus, referẽte illa Vrſino, *nec nos quidem huic iuncti ſtudio penitus vnquam dediti fuerimus*: Lambinus verò, *ne nos quidem huic vni ſtudio* &c. *fuimus*, emendant.

Pag. 273. verſ. 26. *cum eſſet iam abſentibus notus.*] Gabriel Faernus *etiam* pro *iam* reponebat. à quo diſſentit Manutius, *iam* ad *notus*, non ad *abſentibus* referens.

Pag. 274. verſ. 4. *in Ciliciam profectus.*] Cùm ex manuſcriptorum librorum fide, tum ex hiſtoria, vt ait, emendat Vrſinus, *in Siciliā prof.* mox, *Heracleenſibus*, numos ſecutus, ſcribit: Heracleam Siciliæ intelligens, vnde illi Heracleenſes. cōtra quàm ſentit Manutius, qui hanc in Italia fuiſſe vult.

Ibid. verſ. 9. *Silani lege, & Carbonis.*] Caſtigat Manutius, *Siluani lege.* Plautia ſcilicet, quæ lata eſt à M. Plautio Siluano, & C. Papirio Carbone Trib. pleb.

Ibid. verſ. 35. *Gabinii.*] veteres Vrſini libri habent, *Gabii*: vnde, inquit, *Ganii*, legendum quiſpiam exiſtimarit, de quo mentio eſt in oratione pro P. Sextio.

P. 275. verſ. 1. *nullam lituram in nomen A. Licinii videtis.*] Lambinus, *in nomine.* Manutio nihil mutari placet; &, *in nomen*, interpretatur cōtra nomen, ad deprauationē nominis.

Ibid. verſ. 13. *Cenſus noſtros requiris ſcilicet.*] Manutius τὸ *ſcilicet* πλεῖα à ſuperioribus diſtinguit, oratione ad Virgilianam illā confirmata, Scilicet is ſuperis labor eſt. Diſtinguit quoque Lambinus, ſed cum ſequentibus continuat, *enim* extrito. *Cenſus noſtros requiris. Scilicet eſt obſcurum* &c.

Ibid. verſ. 16. *primis Iulio & Craſſo.*] Veretur Manutius, *Iulio & Craſſo*, id ne gloſſema ſit. huiuſque ſuſpicionis hanc cauſſam habet, quod ceterorū cēſorum nomina omiſſa ſint.

Pag. 276. verſ. 7. *Quæ ſi cui leuior.*] *lautior*, legere ait Pantagathum Vrſinus.

P. 277. v. 3. *tamen, vt opinor, hanc animi remiſsionem, humaniſs.*] Huius lectionis primū inductæ teſtimoniū dat Brutus Lazaro Bonamico, cū antea in omnib. excuſis, *hanc animaduerſionē*, magno conſenſu legeretur: cuius vulgatæ tamen ſcripturæ aſſerendæ, præter veterum librorum auctoritatem, probabiles etiā rationes neq; clariſſimo Gallię lumini Budęo Guilielmo, neq; doctiſſimo Victorio deſunt. Lambinus quoque ex V.C. *hanc animaduerſionē legit.* Quid plura? ſic antiqui libri omnes. quorum etiam conſenſum, etſi inuſitato verbo moueatur, tuetur tamen, quantum in ipſo eſt, cùm nihil præſertim occurat melius, Manutius noſter: animaduerſionem pro ſtudiis accipiēs, quòd in ſtudiis animaduerſio ſit, &

ſtudiis operam dare, nihil aliud ſit, quàm animaduertere, & conſiderare.

Ib.v. 6. *adoleſcentiam alunt.*] Rectè, *alunt*, de ætate q̄ creſcit, dici vult Manutius: *agũt*, in qua lectione veteres libri omnes conſentiunt, mendoſum putat. Lambinus non reiicit, præſertim cùm manuſcriptus vnus ſic habeat: & interpretatur, ducunt, παιδαγωγοῦσι, inſtituunt.

Ibidem verſ. 22. *quoties reuocatum eandem rem dicere,*] Vetus Vrſini liber, *reuocatam*.

Pag. 278. v. 29. *Quare quorum ingeniis hæc feruntur,*] Pantagathus, *Quia quorum ing.* non malè, vt ſentit Vrſinus.

Ibid. v. 32. *putatur is eſſe conſtitutus è marmore. At iis laudibus* &c.] Rectè facti æterna auctoritas eſto. Huius loci reſtituti laus debetur Honorato Faſcitelio, laudis eius teſtimonii Paulo Manutio: qui ſe puero ita emendatum ab illo ait, cùm antea in omnibus libris flagitiosè, *conſtitutus & marmoratis laudibus*, legeretur. In quam lectionem etiam manuſcriptos cōſentire teſtatur Lābinus, qui & ipſe meritò vt mendoſam reiicit: addens, hoc totum, *è marmore*, ſeu, *& marmoratis*, quibuſdam delendum videri, tanquam alienum & aduentitiũ. Octauiũ Pantagathũ, notat Vrſinus, pro, *At iis laudibus*, legere, *At eius laudibus*: illumque ſuperioris emendationis primum auctorem facit. à quo accepiſſe ait Manutium, & vulgaſſe.

Ibidem verſ. 37. *Rudium hominem.*] Anton. Auguſtinus, Auſonii auctoritate, *Rudinum*, legit. quod ſibi placere ait Vrſinus. *Rudius*, opinor, rectum non eſt.

Pag. 280. verſ. 29. *non cum vitæ tempore eſſe dimittendam.*] *dimetiendam*, caſtigat Lambinus.

Pag. 281. verſ. 2. *Hæc vero ſiue à meo ſenſu poſt mortem abſutura ſunt, ſiue* &c. *ad aliquam animi mei partem pertinebunt.*] Lambinus *afutura eſt*, & mox, *petinebit*, legendum contendit, vultque *memoria*, quod proximè anteceſſit, ſubintelligi. atque id facere ſe contra vulgatam omnium librorum auctoritatem ex manuſcriptorum fide cùm dicat, locum ab illis qui ſuperiorem lectionem retinent contaminari conqueritur.

Ibid. verſ. 3. *ad aliquam animi mei partem.*] Vt ea ſentiat animus ex aliqua parte. ſunt enim animi partes multæ: quarũ aliæ

aliæ alia, cùm à corpore discesserint, in illa æternitate contemplantur: aliqua tamen pars ad hæc mortalia respicit, & ea sentit, quæ pro salute patriæ gessimus. Præclara sententia, & Mafcianorum librorum, quibus vtor, & Vaticanorum omnium testimonio comprobata. vnus tamen, isque satis antiquus, Fuluii Vrsini, vocem, *animi*, non habet. quod prorsus non improbo. nam, *ad aliquam mei partem*, valet, ad meum sensum. pars enim hominis aliqua sensus est, & iam dixerat, *siue à meo sensu post mortem abfutura sunt.* Hæc Manutius,

Ibid. v. 6. *quem amicorum studiis.*] Verbum, *studiis*, quod nec manuscripti habent, neque verò sententia postulare videtur, tollit Manutius: & pro, *venustate*, quod sequitur, *vetustate*, ex Mureti coniectura reponens, sic legit, *quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum vetustate.* vt vetustatem de clarorum virorum, quorum adhuc viuebant multi, & aderant aduocati, amicitiis intelligamus, quibus floruisse Archiam iam inde ab adolescentia ex ipsa oratione cognoscimus. Vrsinus ab vtroque dissentiens, vulgatam lectionem rectam putat, emendationem illorum non item: cùm pudor, dignitas, venustas, ingenium, sint in Archia omnia, vetustas neque sit, neque esse possit. Lambinus de vulgata scriptura tollit tantùm, *studiis*, libris manuscriptis auctoribus, neque dubitat quin ea ab imperito aliquo profecta sit, & confidente.

Ibid. v. 5. *Quare conseruate iudices.* &c.] Non potest cuiusquam melius, quæ de hac orationis extrema parte vir præstantis ingenii & doctrinæ, de M. autem Tullio inter omneis optimè meritus, sentiat, quàm ipsius verbis intelligi. Adscribemus igitur ea, quæ ad hunc locum, omnino animaduersione digna, adnotat Paulus Manutius. Duæ sunt, inquit, perorata iam caussa, vna pro reo, altera pro se ipso, digressiones: pro reo, *Conseruate, iudices, hominem pudore eo*, & quæ sequuntur: pro se ipso, *Quæ non fori, nec iudiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, iudices, à vobis spero esse in bonam partem accepta, ab eo, qui iudicium exercet, certè scio.* Quod ad priorem attinet, interdum venit in mentem suspicari de ordine præpostero. primùm enim petitur à iudicibus, vt Archiam conseruēt, deinde, vt in

fidem accipiant: cùm in fidem prius accipi, quàm conseruari, debeat. Accedit ea ratio, quòd cùm extra caussam Cicero euagatus, artis poeticæ studium summis laudibus extulerit, non videntur post ea, quæ proximè cōmemorauit, hæc satis apposite subiici, de pudore Archiæ, de ingenio, de caussa; sed illa potius, quæ commendationē habent à caussa disiunctam, ductam ab Archiæ meritis, & genere studiorū: à meritis in eo, *Qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornauit*: à genere studiorum, cùm subiungitur, *Quiq; est eo numero, qui semper apud omneis sancti sunt habiti, atque dicti.* Quæ si lector attendat, non dubito quin hæc ei conclusio potius arrideat, *Quare conseruate iudices, hominem*, quàm illa, *Quæ cùm ita sint, petimus à vobis, iudices* &c.

IN ORATIONEM AD QVIRITES POST REDITVM.

Pag. 282. ver. 1. AD QVIRITES POST REDITVM.] Habet literalem cognitionem, quod obseruat Lambinus: hanc orationem in duobus veteribus libris inscribi hoc titulo, CVM POPVLO GRATIAS EGIT: præterea in Orationum ordine, illi postponi, quam habuit in senatu.

Ibid. v. 7. *mea voluntate susceptam.*] Rectius esse in manuscripto opinatur Vrsinus, *in ea voluntate susceptam.*

Ibid. v. 11. *id in me vnum potius.*] Eiusdem vetustus liber, *Id in me vno potius: quàm in optimo quoque & vniuersa ciuitate deficeret.*

Pag. 284. ver. 4. Non L. *Dalmaticus.*] *Diadematus*, scriptum esse in antiquo lib. testatur Vrsinus. idem affirmat de Memmianis suis Lambinus: non dubium habens ita legendum esse, cùm hæc scriptura omnibus vetustatis monumentis confirmetur. negat tamen Vrsinus Fastos, (Fastos laudat Lambinus) horum temporum, Metelli Diademati vsquam meminisse, cùm ceterorum mentionem faciant. Sic autem legendum totum locum censet Lambinus: *non vt pro Q. Metello clarissimo viro, iam spectata ætate filius, L. Diadematus consularis, summa auctoritate vir, Q. Metellus censorius, eorum liberi, Q. Metellus Nepos, qui tum cons. petebat, sororum filii* &c. sublatis negatio-

gationibus. Idem mox legit, *aut Metellarum liberi*, quo modo libros aliquot veteres habere ait: vt non Metelli modò, sed earum quoque familiarum liberi intelligantur, in quas Metellæ matrimonio transierant.

Ibid. v. 5. *non Q. Metellus censorius.*] Metellum Caprarium, qui cum Numidico censor fuit, prænomine Caium, hunc vult fuisse Manutius: quare hîc, C. non, Q. legendum, vt ex Fastis & in ea post red. in sen. in qua scriptum est, L. & C. *Metelli consulares*. eadem est sententia Vrsini.

Ibid. v. 30. *Vnus hic, qui domi, qui in foro posſit esse mihi ætate filius.*] Vulgati alii habent, *Vnus hic, qui domi, qui in foro posset esse mihi pietate filius*, &c. Lambinus ex ferè simili loco eius post red. in sen. coniectura ducta, sic restituendum hunc putat: *Vnus hic, qui domi posset esse mihi ætate filius, in foro pietate item filius inuentus est, beneficio parens, amore* &c.

Ibid. v. 34. *aut magna parte.*] Lambiniani manuscripti, *aut magnam partem*. vetus & elegans loquendi genus, idem significans, quod, magna ex parte.

Pag. 285. v. 17. *inimico autem optimo viro, & mitisſimo, altero consule referente red. sum.*] Locum ordine verborum perturbatum, vniusque dictionis prætermissæ vitio corruptũ, sic restituit Lambinus: *inimico autem altero consule, optimo viro & mitisſimo, altero referente reductus sum*. quos significet, iis nõ est obscurum, qui in Ciceronis temporum historia versati sunt.

Pag. 286. v. 21. *armis decertare pro mea salute nolui.*] Multis partibus meliorem manuscr. lectionem putat Vrsinus, *ar. dec. p. m sal. nolui, quod potui, quòd & vinc.* &c.

P. 288. v. 4. *dixit in concione vestra.*] Sunt qui, *vestra*, deleant, contra omnium librorũ auctoritatem, etiam veterum. Manutius, Brutus, Lambinus, retinent. neque, cùm populum alloquatur Cicero, cur, *vestra*, hîc locum non habeat, videt quem ex illis primum nominaui.

Ibid. v. 6. *En ego tot testimoniis.*] Videtur esse rectius Manutio, *Ergò tot testimoniis*. Alii nihil mutant.

Ibi. v. 35. *cum parua nauicula traiectus in Africam.*] Magis sibi placere ait Vrsinus, *peruectus*, quod in veteribus lib. scriptum est. Lambinus manuscriptorum suorum partim, *prouectus*, partim, *prauectus*, habere ait. ipse, *trauectus*, legit.

Pag. 289. v. 30. *neq; id reip. repetere vtcunq; necesse est.*] Lam-

binus, *nec id reipub. repetere vtique necesse est.* Manutius, *vtcunque*, retinet: pro, *repetere*, mauult, *petere*. vt sit, *petere, ne colas bene meritos*: respondere enim illi, *temporibus reipub. communiq; vtilitate deponi.*

Ibid. v. 37. *Atque in officio persoluendo.*] Placuisse hæc videtur M. Tullio officii persoluendi, & pecuniæ debitæ comparatio, quam in ea pro Plancio, & secundo de Offic. repetit. Agellius Atticarum lib. 1. cap. 4. eam ex Planciana in disquisitionem vocat, & exponit.

Pag. 290. v. 7. *neque in sententia simpliciter referenda.*] Non dispicit Manutius quid sit, referre simpliciter sententiam, non in senatu: nam id est, dicere sententiam: neque hoc populo, sed senatui, promittendum. Aut igitur, *efferenda*, legendum, id est pronuntianda, ad populum scilicet, vt sit, sententia, pro, animi sensu: aut esse fuit interpretandum, sententiam, in senatu simpliciter & bona fide dictam, referre, ad populum; vt sciret populus, quid actum esset in senatu. Hæc cùm veri magna similitudine dici videret Lambinus, non dubitauit, pro, *referenda*, legere *dicenda*: de suo an è libris, non dicit.

Ibid. v. 2. *dum anima spirabo mea*]Manutius edidit, *dum anima superabo mea*: Victorius, eumque secutus Sturmius, *anima superero mea.* Lambinus vulgatam retinet.

IN ORATIONEM POST REDITVM IN SENATV.

Pag. 291. ver. 14. *quod hæc antea singula per illos habuerimus.*] Latini Latinii antiquum librum affirmat Manutius, *quod*, non habere. neque id delere dubitat, implicata alioquin futura sententia.

Ibid. v. 27. *nunquam meam salutem non ab his cons.*] Vrsino is, qui est in manuscr. verborum ordo magis probatur, *nunquam non meam salutem ab his* &c.

Pag. 293. v. 24. *consul fuisset vnicus.*] Mafeianum manuscr. vnum secutus Manutius, *consul fuisset inimicus*, edidit; cùm vetus Fuluii Vrsini, & ceteri Mafeiani omnes, *non inimicus*, haberent. Infrà Cicero: *Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia priuata odia deposuit.* Lambinus

binus nihil mutauit, veteribus tamen & ipse codicibus accedens, *inimicus*, legendum putat.

Ibid. v. 27. *quorum mentes angustæ, humiles, prauæ.*] *paruæ*, habet Fuluianus, pro, *prauæ*.

Pag. 295. v. 10. *non consulis studium, non discendi initia rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas.*] Gratulatur sibi Lambinus, quòd hunc locum cùm ex veteribus libris, tum ex coniectura nobis restituerit, legens: *non consilium, non dicendi facultas, non scientia rei militaris, non cognoscendorum hominum studium, non liberalitas.* non dissimulat tamen, ex quorundam virorum doctorum sentẽtia, tria illa verba, *non dicendi facultas*, rectius detractum iri, potiusque ita legendũ; *non consilium, non scientia rei militaris*, &c. Manutius, cùm & ipse non carere vitio locum videat (verè enim, quid hîc consulis mentio? aut quid in foro versantibus consulis studiũ?) non longè abiens à recepta scriptura, *non consulendi studium*, legendum putat: vt subaudiatur *iurisconsultos*, quibus se applicare, quos assectari, quorum domi frequentes esse, iuris ciuilis cognoscendi gratia, adolescentes, etiam qui ad eloquentiæ laudem, eam quæ ex reorum defensione paratur, contenderent, vel ipse Cicero nos ignorare non sinit. de se, in Lælio opinor, scribens, se sumpta virili toga ad Q. Mucium Scæuolam à patre ita deductum, vt, quoad posset, & liceret, à senis latere nunquam discederet. Vrsinus vitium lectionis posse tolli putat, si legatur, *non consilium, non scientia rei militaris, non studium cognoscendorum hominum.*

Ibid. v. 17. *inhumanum, neglectum.*] Duo veteres libri, quos habuit Manutius, pro, *neglectum*, habent, *negotium*. vnde sibi mendi suspectam vulgatam esse lectionem ait. nec tamen quid melius in eius locum substitui posse existimet, dicit. Lambinus pro eodem hoc totum videtur reponere, *& perditum esse non dubitares.* ex libris, an ex ingenio, tacet.

Pag. 297. v. 32. *Quid Mosopius.*] Sic & vetus Venetus. pro quo Manutius primus reposuit, M. *Cispius*: quem ad modum legendum esse vt sibi persuaderet, inductum se ait eo loco orationis pro Plancio, vbi Cispii mentio fit: præsertim cùm Cispiorum familiam nominari etiam alibi videat in lapidibus qui Neapoli & Romæ reperiuntur. de qua emendatione ei assentitur Lambinus: sed propè est, vt iis magis qui ex

veteris scripturæ vestigiis, quã esse, *Molpius*, inquit, M. *Olbius*, substituunt. Fuluius Vrsinus lib. de famil. Cipiam gentem plebeiam eandẽ esse cum Cispia. quæ sine S. litera, antiquo scribendi more in antiquis quoque lapidibus aliquando reperitur, existimat. numiq; veteris imaginem cum hac scriptura M. CIPI. M. F. exhibet: quem eius esse censet, qui in ea pro Sextio M. *Cispius* Trib. *pleb.* nominatur. illum autem eum esse ipsum, qui hac post red. in sen. M. *Cispius*, vt legit Manutius, vt vero est in manuscriptis, *Mospius*, appellatur. corrupta quidem scriptura, sed pro qua melius totidem literis reponatur, M. *Cipius*, quàm vna addita litera, quæ in manuscripto non sit, M. *Cispius*.

Ibid. v. 36. *M. Curtius*] Diuinandum nobis relinquit Manutius, vtram potiorem ducamus, hanc, quæ in vulgatis est, lectionem, ánne, quam quidam libri habent, *Curius*: quæ si probabitur, non M. sed M' (Manii prænomen, Curiæ gentis propriũ) scribendũ fuerit. qđ vltimũ Lambin. amplectitur.

Ibid. v. 38 C. *Messinius.*] Scribit, C. *Mescinius*, Vrsinus à numis adductus.

Pag. 298. v. 17. *alio transferenda mea tota vita est.*] Iani Gulielmi immaturus obitus magnam plagã attulit M. Tullio. Illi nisi in ipso ætatis flore Deus melius aliquid prouidisset, præsidiis iis adiutus, queis sine insania est huiusmodi quicquam moliri, ingenio præsertim quo magna minabatur, Latiũ beasset. Eius beneficii est, quod & alios oratoris, & hũc auctiorem locũ habemus. nam in Thuringicis libris, quorũ probitate laudatio ei omnis minor videtur, ita legi testatur: *Alio transferẽda mea tota vita est, vt bene de me meritis referã gratiã, amicitias dignè perspectas tuear, cũ apertis hostib. bellũ gerã, timidis amicis ignoscã, proditores non indicẽ, dolorẽ profectionis meæ reditus dignitate cõsoler.* quę multò vulgatis nemo non esse meliora intelligit.

Ibid. v. 38. *vt, qua voce à te, Romule.*] Alii libri, *vt, qua voce te Romule*, habent: alii, asterisci nota, aliquid deesse significãt. Nodosus sanè omniũ consensu hic est, & explicatu difficilis locus. Eius vindicẽ Vbaldinum Bandinellã virũ doctissimũ Manutius laudat, legentem, *vt quà voce antea semel.* quo fretũ; mox dicemus. Lambinus, quod domi habet, foris non mutuatur: seq; iam olim, cùm corruptũ esse locum animaduertisset, ex vetere duorũ librorũ scriptura, *te remelo omnino*, reponendum

ponendum *semel omnino*, coniecisse ait. Sicq; primùm edidit: quanquã non vsquequaq; cum historia ei lectioni conuenire non ignoraret, probabilẽ tamẽ visum iri non dubitãs. Altera editio viri sententiã mutauit. auctor ei gratiis B. Brissonius: cui, *qua voce ter omnino*, legendũ videbatur. in hanc igitur transiit: à priore illa facta discessione, cùm peruetustum librum ab illo admonitus consuluisset, in quo ita scriptum fuit, *qua voce te romanino*, vna litera amplius, eâdem, cum doctissimi viri coniectura, scripturæ auctoritate. in qua quidẽ coniectura dubitantem confirmatum se ipse Brissonius scribit, veteris P. Danielis membranæ (fortean eiusdem cum illa qua vsus Lambinus) scriptura, quæ, *vt qua voce teromanimo post* &c. omnibus literis, integris, manifestis referebat. Ergo si lectionis veritatem quam vnam sequamur, non habemus, duas doctorum virorum iudiciis corruptissimo loco constitutas lectiones habemus, quæ veritatem quadam saltem similitudine imitentur. Cuius auctor est Vbaldinus, subscriptor Manutius, ea referenti Manutio vnum consulem P. Valerium Publicolam spectasse videtur: qui, vt ex Liuio discimus, cùm Ap. Herdonius noctu Capitolium, arcemque cum exsulibus, & seruis occupasset, ipse pro imperio consulari, nullo S. C. nullo populi iussu, in concione illa dixit, quæ apud eundem scriptorem leguntur, se arma capere: vocare omnes Quirites ad arma: si quis impediat, iam se cõsularis imperii, iam tribunitię potestatis, sacratarumq; legum oblitum, quisquis ille sit, vbicunq; sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturũ. Bandinello quare de vno potius consule Publicola, quàm aliis de tribus, assentiatur Manutius, hac ratione ducitur. nam maior, inquit, ea est laus, vt, cùm semel tantum, non ter, post vrbem conditam, consul eos, qui exaudire possent, pro vniuersa republica ad arma vocauerit, senatus ad vnius salutem defendẽdam omnibus agris, vicis, oppidis ciues totamq; Italiam excitaret: vt comparetur senatus factum pro vno ciue restituendo, cum consulis facto pro vniuersa republica liberanda, quod singulare tamen fuerit post vrbem conditã. Hæc ille, ex arte scienter: ad concludendum, parum accommodatè, cùm, ter vocem consulis ad reipub. salutem in populo Rom. auditam, nec ipse neget, exemplis etiam prolatis: hæc

autem pugnent cum illa, quam ipse asserit, lectione. Quâ verò de re agitur, eius rei veritatem agnoscere, & tamẽ pro commodo suo sibi aliud fingere, sibique id credi postulare, dubium quid relinquas non videre, vel prudentem præterire, hominis mihi videtur vel non satis ad id quod docendum suscepit attenti, vel nimium sibi in eo tribuentis. quod de Manutio ego non dicam: quid pro eo dici putem posse, antequam hinc abeamus, ostendam. Lambinus autem, quid ille? *ter omnino*, quàm, *semel omnino*, quod olim sequebatur, verius putat. Extremi enim illam, & difficillimi temporis vocem semel tantùm à consule emissam, historiæ fides non patitur vt quisquam dicat. cùm bis, & bis quidem tantùm, vt ipse vult, primùm C. Mario VI. & L. Valerio Flacco, iterum C. Calpurnio Pisone M' Aelio Glabrione coss. illis in L. Apuleii Saturnini seditione; his in C. Cornelii quem defendit Cicero tribunatu, hac voce vsum consulem constet. Quare, cùm falsum sit, semel omnino post Romam conditam in republica versatam hanc vocem consularem fuisse; lectionem illam nulla ratione tolerari posse contendit. Atque ita ille quoque, opinor, quid ratione fugiat habet; quod sequitur, eius quam habeat rationem non affert. nam quid Cicerone faciemus, qui ter: annalibus, qui bis tantùm; (hunc si audiamus) saluam rempublicam qui vellent, apud præsentes à consule proclamatum aiunt. hæc vel conciliandа fuerant discrepantia, vel non illa inducenda, ex quibus controuersia, quam non tollas, existeret. Sed verius puto vt dicamus, quæ dequesti sumus, non eadem & illos quoque non vidisse, quæ in tantum non cæci oculos incurrunt: maluisse autem id nobis cogitandum relinquere, quod, quibus hic familiaris est auctor, nullo negotio per se ipsi colligerent. vt ab historico fidem quasi teste exigi, sic ab oratore, quod rebus, locis, temporibus sit aut personis accommodatum, expectari solere: quare neque si quid in historiæ ratione conturbet, aliud agentem præstare teneri, quia sua verba, non magis profecto quàm poetæ, veritatis sacramento non obliget, plena exemplorum sunt omnia: neque quid sit oratoriè dicere, ignorare quisquam potest. Vno quia est illustre, & viro docto placuisse video, contentus ero. *Me consequentibus*, inquit in L. Pisonem, *diebus in ea ipsa domo, qua tu me*

tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, Pontifices, Consules, Pretores collocarunt, mihiq́; quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt. Ad quem locum interpretum optimus: Hæc Cicero oratorio more, (verba sunt Pædiani) non historico videtur posuisse. nam multis ætatibus ante Ciceronem nulli id contigisse verũ est: nemini verò vnquam antea, videamus, ne parum cautè dicamus. antiquis enim temporibus pluribus idem contigit. nam Valerio Maximo, vt Antias tradidit inter alios honores domus quoque publice ædificata est in Palatio, &c. traduut & Antiochi regis filio obsidi domum publicè ædificatam, inter quos Atticus in annalibus. Varro quoque &c. dicit Mutini, quod in Sicilia cum equitatu suo transierat ad nos, ciuitatem Romæ datam, ædesque & pecuniam ex ærario. Ecquid his satis videtur, si quis vsquam antea in cuiusquam animo hærebat scrupus, is esse sublatus, & cum Ciceronis verbis pugnans historiæ consociata auctoritas? siue *antea semel*, cum Vbaldino & Manutio legere, seu tu, *ter omnino*, cum Brissonio & Lambino malis.

Pag 3. o. vers. 1. *Quid quòd vt ad illam diem ad res suas cùm redissent, rogarentur, vt pari studio conuenirent?*] Alii libri, *Quid vt ad illam diem res cùm rediss. rogar.* &c. Multo melius videtur Vrsino Pantagathus legere, *Quid vt ad comitia pridie non Sextiles rogarentur vt pari studio conuenirent.* si à libris, non est meum contra bonorum librorum auctoritatem ire: si quantum ingenio, quo excelluit, consequi voluit, cùm tam longè à recepta scriptura recedat, exemplum probare non possum. nam hac quidem ratione, vbicunque nobis aqua hæret probabilem aliquam lectionem conficere, id verò tam facile cuiuis vel mediocriter exercitato esse puto, quàm auctorũ certissima peste fieri; mihi assensuros non dubito quicunq; de his literis iudicare possunt.

Pag. 301. vers. 3c. *alter consul, vt me, & rempubl.*] Rectè Ant. Augustinus, *alter consules* &c. Clodius Gabinium & Pisonem.

IN ORATIONEM PRO DOMO SVA AD PONTIFICES.

Pag. 304. vers. 12. *pontifices religiones sapienter interpretando.*]

A itè legebatur, *remp. bene gerendo, religiones religionibus sapienter interpretando.* ex qua, *religionibus*, tantū tollebat Ant. Augustinus. Lābinus sic coniectura restituit: *vt amplissimi & clarissimi ciues remp. bene gerēdo, religiosissimi religiones sapienter interpretando, remp. conseruarent.* quā Pantagathi quoq; esse emendationem scribit Vrsinus, nisi quod, *eandem*, pro, *rempublicam*, legit. quod ipsi quoq; Vrsino magis probatur, ineptam repetitionem eiusdem vocis non ferenti.

P.305.v.38. *ad bonorum cædem paratos.*] Vrsini manuscriptus, *à te iampridem ad rapinam, ad bonorum cædem par.*

Pag.306.v.33. *illuc irem.*] Manutius ex antiquo libro Angeli Bargæi, *illi nō itē?* legit: id est, nō itē existimarūt: illud vulgatū, mendosum censet. Lambinus tamen & Brutus retinent.

P.307. v.6. *in animis nostris iam antè defixerat.*] Placet Vrsino, quod est in manuscripto, *vestris.*

Ibid. vers.36. *Sin in caussa fuit annona.*] Mauult, *sin caussa fuit*, Manutius, sublata, *in*, præpositione: quam à manuscriptis abesse ait Lambinus.

P.309.v.20. *quasi possem aliquid in ea re gerenda nō habebatur.*] Frumēti videlicet copia, inquit Manutius, qui mendi suspectū locū habet: habent & alii, nec vnā tamē emendandi eius viā sequuntur. Antiquam scripturam hanc ait esse Lābinus, *aliquid in ea re generatio nō habebatur*: hanc quoq; reperiri, *neq; ratio nō habebatur.* Ipse olim reponebat, *meæ valetudinis ratio nō habebatur.* quidam eodē referente, *meæ personæ ratio non habebatur*: alii, *anniratio non habebatur*: Alii hoc modo, *mei ratio non habebatur.* cui postremo idem assentitur, interpretaturque, meæ valetudinis, vel meæ personæ, vel mei cōmodi ratio nō habebatur. Brutus ex priore illa antiqua, de qua Lambino credim⁹, facit, *quasi possem aliquid in eo genere, ratio nō habebatur*: subaudiens vocē, *mei*: vt sit, ratio non habebatur mei tēporis, mearū virium, quæ nondū satis firmæ corroboratæq; essent. Ant. Augustinus legebat, quasi *possem aliquid in ea re gerenda: nominabar, flagitabar*: quā lectionē vulgatæ, huic annotationi præscriptæ, ante fert Vrsinus: confirmari etiam superiore loco eam dicens. Nec malè tamen eidem videtur Pantagathus illis verbis, *non habebatur*, mutatis in, *boni præ ceteris*, hanc lectionem conficere, *quasi possem aliquid in ea re gerenda boni præ ceteris.*

Pag.

Pag.310.v.8. *eum victoriæ populi Romani pœnitere.*] Fuluianus, *eum victoris populi Romani necesse est pœnitere.*

Ibid.vers.28. *& si quis suam ius def.*] Mauult, *& si is*, Manutius. item Lambinus.

Pag.311.vers. 8. *& quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatē ademisses.*] Recte, *eidem*, pro, *idem*, suspicatur legendū Vrsinus, adductus simili loco orationis pro Sextio: *Non illi ornandum* M. Catonem, *sed relegandum: nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putauerunt: qui in concione palam dixerint, linguam se euellisse* M. Catoni, *quæ semper contra extraordinarias potestates libera fuisset, sentient vt spero breui tempore manere libertatem illam*, &c.

Ibidem vers.32. *vt necesse esset quotannis constitui per senatum decretas.*] *decreta*, edunt Manutius & Lambinus: idque ille abundare suspicatur: vel legendum *decerni*, delendum, *constitui*, putat, cùm sequatur, *per senatum decretas*. Lambinus, vt ex ipso editum est, *decretas*, legit, etiam inuitis libris: subintelligitq;, *prouincias*.

Ibidem vers. 33. *per senatum decretas.*] Vel sic, vel, *per senatus decreta*, legit Vrsinus. Lambinus, vel inuitis libris, illo priore modo vulgatā lectionē, *per senatū decreta*, castigauerat.

P.312.v.10. *ciuitatemq; fractam malis, mutam, debilitatam.*] *mutilatam*. vel, *mutilam*, rectius fortasse putat Manutius, cùm sequentibus magis congruere videatur.

Ibid. vers.15. *socio tui sanguinis*] Pantagathus, *sceleris*. sic in ea de Arusp.resp. *consules sceleris tui socios*. si, *sceleris*, legimus, vel operam Sexti, qua tempestas illa in perturbanda rep. vsa est, vel, quod dicere est nefas, intelligemus: si, *sanguinis*, retinemus, hoc postremum.

Pag.313.vers. 4. *de illius dignitate industrius.*] Manutius, *illustrius*, emendat. sicque legit Lambinus. veteres, *inlustris*, scribebant. vnde errore librario obiecto, factū est, *industrius*.

Ibid. vers.28. *sed penè deditum.*] Non dubitat Vrsinus, quin, *planè*, legi debeat, vel contra librorum veterum auctoritatem. Alii, *pœnæ deditum*, habent.

P.314.v.37. *hoc dico esse parricidiū.*] Castigat Lābinus ex manuscriptis, *hoc dico te esse patricium*. nam quod emendabat Anton. Augustinus, *hoc dico esse Pontificium*, meritò vt ab hoc loco alienum Vrsinus reiicit. qui vel vulgatā scripturā retinen-

dam esse, vel si quid mutandum est, *parricidam*, reponendum censet.

Pag.315. vers.15. M. *Puppio*.] Nihil leue est, quod ad liberaliorem doctrinam faciat, quod historiam præsertim adiuuet. *Pupio*, cum veteribus lapidibus scribi ait debere Vrsinus. veteres quidem nihil geminabant.

Pag.317. vers.15. *sin eadem obseruanda sunt, decreuit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri. Iam intelligis* &c.] Pantagathum ita hunc locum legere notat Vrsinus, *Sin eadem obseruanda, sicut decreuit Senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri, iam intelligis* &c. Lambini mass. pro, *decreuit*, habent, *iudicauit*. sed locus grauius aliquid postulabat.

Ibid. vers.29. *Fueris sanè Trib. plebis tam iure, quàm lege, quàm fuit hic ipse Rullus*.] Emendandum locum Hotomanus sic legit: *Tam iure ac lege*; vel, *Tam iure legeq́;*. Lambinus, *tam iure, tam lege*.

Pag.318. vers.27. *de eius capite, liberis, fortunis*.] *Liberis*, videtur vacare Manutio.

Pag.319. vers.16. *vt nescires hunc Clodium esse*] τὸ, *Clodium*, aut glossema esse, aut ideò dictum, vt emphasis esset in nomine, vult Manutius.

Ibi. vers.20. *neque operum architectis*.] Vrsinus veterem scripturam, *architectum*, sequitur.

Ibid. vers. 22. *aut prædem socium*.] *prædæ*, vt ad sententiam accommodatius, legit Manutius.

Ibid. vers.27. *vt etiam Palatinam linguam tuam perderent*.] *linguam*, vnde Brutinam editionem venerit nescio. nō habet Lambini, neque ea qua vsus Vrsinus, nec verò aliquot aliæ. Pantagathus, *Palatinam tribum tuam*, legebat, Ant. Augustinus, *Palatinam illam tuam*.

Pag.320. vers.8. *M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint*.] Legit, *consulares*, Manutius: neque enim tribunus plebis esse potuit M. Scaurus, cùm patricius fuerit ex Æmilia gente.

Ibid. v. 29. *in Asia Cistophorum flagitaret*.] *flagitaret*, vel quid simile reponendum videtur Vrsino. nam quod legit Anton. Augustinus, *millies flagitaret*, ad elegantiam aliquid, ad intel-

ligentiam

ligentiam parum conferre id dicit. Pantagathus, *exæquaret*, emendat.

Ibid. verſ. 30. *cùm Romæ deceßiſſet.*] Probat Vrſinus Ant. Auguſtini correctionem, R*oma deceß*.

Pag. 321. verſ. 22. *tibi ſuos paratos centuriones.*] Lambinus in manuſcriptis libris, *ſparatos centuriones*, legi ait: eamque lectionem, vt rectam, ſequendam cenſet. ſparati autem, ſparis (teli id genus) armati ſunt. Manutius id probare nō poteſt, cùm ruſticorum, non centurionum, nec legionariorum militum, id telum fuerit. Si Lambino aſſentimur, aut veteribus potius libris, quos ille laudat, etiam mox legemus ex eorundem auctoritate, *tibi pecuniam, tibi familiam.*

Ibid. verſ. 27. *per amicos ſuos complerent.*] Vetus Vrſini, *compilarent.*

Pag. 323. verſ. 18. *ad ſocerum conſulis portabantur.*] Vetuſtate confirmatum lectionis errorem hinc ſuſtulit Manutius, *ſocrum*, legendum eſſe docens, non, *ſocerum*. Orat. in Piſon. *Apud ſocrum tuam, prope à meis ædibus, cuius domum ad meam exhauriendam pateſeceras, ſedebas, non extinctor, ſed auctor incendii.*

Pag. 32[illegible]. verſ. 4. L. *Cotta dixit, nihil de meo capite potuiſſe ferri, nihil eſſe inſcriptum aut poſſe valere.*] Cùm inſcriptum maleficium, cuius frequens eſt mentio apud Rhetores, id vt appareat dicatur, quod nulla lege publicorum iudiciorum notatum eſt, cui nulla pœna conſtituta eſt, ac proinde de quo conſtitui quæſtio legitima non poteſt, hoc tamen loco *inſcriptum* contrariam illi habere ſententiam videatur: locum difficilem videri, ſibi & fortaſſe mendoſum eſſe ait Hotomanus: vt, *Iure ſcriptum*, potius legendum ſit. de quo tamen nihil affirmare audet. Pantagathus, referente Vrſino, legebat, *iure ſcitum*. ſic infrà, *iure actum.*

Ibid. verſ. 14. *non vidiſtis, illam eſſe nullam.*] Pantagathus, *non vidiſtis, legem eſſe nullam.*

Pag. 326. verſ. 9. *hunc tu etiam pernicioſa peſtis.*] *portentoſa*, eſſe in maſſcr. Lambinus & Vrſinus notant.

Pag. 327. verſ. 3. *Ille verò dies quis fuit.*] Faernus partim ex libris, partim ex coniectura, vt refert Vrſinus, ſic locum hūc emendabat: *Ille verò dies qui fuit? cùm te, P. Lentule, legem de me ferente populus Romanus ipſe ſe vidit, ſenſitq; quantus & quanta dignitate eſſet.*

Pag 328. v. 9. *tamen quotiescunque vellet quis.*] Placet Vrsino Faerni emendatio, *tamen quotiescunque vellet quis, hoc in genere solo rem iudicatam referri posse voluerunt.*

Ibidem vers. 10. *hoc in genere se rem iudicatam referre posse voluerunt.*] Liber Vaticanus, Hoc *in genere sororem.* ex qua nō planè integra scriptura rectam exculpi posse putat Manutius, si legamus, Hoc *in genere solo rem:* mendum enim esse in *.se.*

Ibid. vers. 31. *quid te audacius, qui in eius nomen incideris.*] Ant. Augustini & Pantagathi emendationē hanc laudat Vrsinus, *qui in æs eius nomen incideris,* acutissimè ab iis excogitatam, qui scirent prærogatiuæ auctorem in æs incidi ante legē solere.

Pag. 330. v. 20. *censor ille Quinctius.*] Lambinus, & Ant. Augustinus, *Kæso ille Quinctius,* emendant.

Pag. 331 vers. 7. *altero pretore petente.*] Pro *petente,* Manutius ex ingenio reponere est ausus, *patiente.* quàm rectè, aliis iudicandum relinquit. ita quidem edidit.

Pag. 332. v. 2. *fortissimi viri vis intima.*] Manutio magis placet, *vltima,* pro summa, vi, ad sanguinem, cædemq; perducta.

Ibid. vers. 15. *non tam ineruditus, qui Mineruam Iouis sororem, meam esse sororem existimem.*] Nam quis vnquā dixit, Mineruam sororem esse Iouis? aut quis tam est ineruditus, qui patrimæ virginis natales nesciat? quis verò M. Tullium idem aiētem & negantem eadē oratione facere audebit? hoc enim ex illis necesse est, cū infrà dicat, Ego *mihi sororem virginem ascisco.* Hæc Vrsinū induxerunt, vt cum vulgata lectione reiectis Victorii, Manutii, Ant. Augustini huius loci emendationibus, Pātagathi coniecturam sequeretur: à quo rectissimè legi existimat, *Non tam insolens sum, qui Iouem esse me dicam: nec tam ineruditus, qui Mineruam sororem meam, Iouis sororem existimem.* de qua lectione quin recta sit, quominus dubitemus, ita se postea in manuscripto apud se libro, qui fuerat Nicolai Peroti, reperisse testatur. Lambinus legit, *qui Mineruam, Iouis filiam, sororem meam esse existimem.* sicque vna voce minus, Passeratius: *filiam*, enim etiam si non exprimatur, noto & eleganti loquendi genere satis intelligitur.

P. 334. v. 32. *& ab eodem exstructam.*] Lambinus legendum coniicit, *& ab eodem ædem exstructam: ædem,* vocis præcedētis similitudine à librario omissam existimās. Pantagathus, *& ab eodem exstructam sepulturam in oculis ciuitatis.*

Pag.

Pag.335. verſ.34. *hunc inquam, etiam vos.*] Malit Manutius, *hunc, hunc inquam.* habet ἀναδίπλωσις, præter vim, gratam etiam venuſtatem.

Pag.339. v.4. *aut religionem vllam excogitauit.*] *Cogitauit*, legit Lambinus, magiſque hanc lectionem probat Manutius, quanquam non, *excogitauit*, non ferat.

Ibid. verſ.7. *à Q. Seio contendit, vt ſibi domum vend.*] Recte videtur Vrſino Pantagathus legere, *à Q. Seio contendit per Q. Poſtumium vt ſibi do. ven. &c. affirmabat Poſtumius, Seio viuo il. do. &c.*

Ibid. v.12. *emit domum litigatoribus defatigatis.*] Libentius faceit Manutius, vt *licitatoribus*, legat: atque ita Pantagathum emendare, & Auguſtinum, dicit Vrſinus.

Pag 340. v.14. *verbóne pontifices putatis.*] Lambinus, *verbóne pontificem putatis, pontifices, ſi is poſtem tenuerit* &c. Alii, *verbóne pontificem putatis, ſi is poſtem ten.* Manutius, *verbóne*, mendoſum putat: legitque *veróne*; & pro, *ſi is poſtem ten.* mauult, *ſi quis*, vi maiore in generali oratione ſic futura. præterea totum locum, male diſtinctum, ſic interpungit: *Veróne pontifices putatis, ſi is poſtem tenuerit, & aliquid dixerit, domum vniuſcuiuſque conſecrare poſſe? an iſtæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones ad honorem Deorum immortalium ſine vlla ciuium calamitate à maioribus noſtris conſtitutæ ſunt: eſt inuentus tribunus pl. qui conſularibus copiis inſtructus, omni impetu furoris in eum ciuem irruerit, quem perculſum ipſa reſpublica ſuis manibus extolleret?*

Pagina 341. verſic. 1. *Quanquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid* &c. *diſputabo?*] Magis placet Manutio, ſi legatur, *loquor?* & mox, *diſputo*, quàm quod vulgò, *loquar?* & *diſputabo?*

Pag.344. v.39. *qui nihil dixit, aut ſi fecit, omnino pœnam hanc.*] Emendat Pantagathus *qui nihil dixit, aut fecit omnino: pœnamque hanc.* quã rectè, attẽdenti patebit. nã quid illis alioquin fiet, quę mox ſequũtur, *aut ſi dixit aliquid?* Sed in maximis gratiis, quas debemus omnes Vrſino, per quẽ factum eſt, vt Pãtagathi induſtriæ fructus ad nos perueneri, hoc me male habet, quod quid ille ex ingenio & ſolis coniecturis innixus, quid ex librorum fide emendarit, nos ſæpius celat: eius laudi, opinor, lectoris certè vtilitati melius cõſulturus, ſi moleſtum

sibi fortè laborem, nobis quidem prorsus necessarium non defugisset; vt quid veterum codicum auctoritati, in qua lubentius conquiescimus, quid viri ingenio præstantis industriæ acceptum ferendum sit intelligeremus.

Pag.345.vers.5.*Sed, vt reuertar ad ius publicum vindicandum.*] Non dubitat Manutius, probaturus se iis, qui harum literarum sensum aliquem habent, *dedicandi*, multo esse rectius, quàm, *vindicandum*; cùm præsertim haud ita multo post dicatur, *quæ sunt adhuc à me de iure dedicandi disputata.*

Ibid.vers.22.*non videri ea rectè posse dedicari.*] Lambinus, *non videri id rectè posse dedicari.* Et verò cùm de vno Concordiæ signo loquatur Cicero, *ea*, quod vidit Manutius, non satis loco conuenit; qui si vel vno adiuuaretur antiquo libro, id tolleret. Fuluii Vrsini vnus, *eo*, pro *ea*, habet.

Pag.346. vers.5.*reip. tantùm nomine contaminaris.*] Monet videamus Manutius, ecquid, *tamen*, pro *tantum*, rectius legatur.

Pag. 347. vers.33. *omnes qui aut re, aut spe denique sunt boni.*] Corrigit Vrsinus mendosam scripturam, legitque, *specie*, pro, *spe*, quod ex illo factũ, compendii in scribendo ignoratione.

IN ORATIONEM DE HARVSPICVM RESPONSIS IN SENATV.

Pag.350. vers.1. DE HARVSPICVM RESPONSIS.] In veteribus libris huius orationis titulus hic est, DE HARVSPICVM RESPONSIS, IN P. CLODIVM, IN SENATV. Asconius in Corneliana, DE HARVSPICVM RESPONSO: Cicero modò, DE HARVSPICVM RESPONSIS, vt inscripta est, modò, DE HARVSPICVM RESPONSO, vt Pædianus, appellat. Illud Lambini, hoc Manutii est.

Pagina 352.vers.29. *cùm mihi stanti tacens minaretur.*] Minis & silentio quî conueniat, non satis expediat quisquam; nisi nutu, aut alio aliquo corporis gestu, id fieri dicamus. quod frigere tamen videtur Lambino: neque concoquit Manutius. vtrique aptius videbatur, *stanti iacens*: in quo, præter meliorem sententiam, non inelegans quoque efficiatur antithesis.

Pag. 354. v. 32. *Religionis explanatio.*] *expiatio*, emendat Sigonius: cui assentitur Lambinus. Sic ipsa hac oratione, *expiabo religionem ædium mearum*: & Philip. I. *vt inexpiabiles religiones in Remp. inducerentur.*

Pag. 355. v. 18. *atque optima lege.*] Manutius, *quo quæ optima lege*, castigat: quomodo sæpe alibi loquitur idem qui hîc.

Ibid. v. 37. *P. Valerio data domus est in villa publica.*] Pantagathi coniecturam secutus Vrsinus legit, *in vico publico.* sic enim potius, quàm, quod placuisse Ant. Augustino dicit, *in via sacra*, aut quod Lambinus, *in via publica.* nam vulgatam scripturam mendosam non dubium est: cùm Villa publica in Campo fuerit, vbi ei datam domum nemo dixerit. Suam vtriusque sententiam ex Liuii lib. II. & his Plutarchi Publicola verbis confirmat: ἐδέχοντο γὰρ οἱ φίλοι τὸν Βαλέριον ἄχεις οὗ τόπον ἔδωκεν ὁ δῆμος αὐτῷ, καὶ κατεσκεύαζεν οἰκίαν ἐκείνης μετριωτέραν, ὅπου νῦν ἱερόν ἐστι οἶκος πόπλικος λεγόμενον.

Pag. 356. ver. 37. *portentorum explanationes.*] Restituendum censet Sigonius, *expiationes.* sic Valerius iisdem ferè verbis hunc locum tractans lib. I. cap. I. *portentorum*, inquit, *depulsas Etrusca disciplina expiari voluerunt.*

Pag. 358. v. 10. *atque illa Mater Dea.*] Non eget Faerni coniectura confirmatione, pro, *dea*, reponentis, *Idæa.* quid enim in hoc critico negotio concedet, qui ita esse à Cicerone scriptum negabit?

Ibid. v. 23. *aut puer ille patrimus & matrimus si terram non tenuit, aut tensam, aut lorum omisit.*] Terram tenere, quid sit, non capit Manutius: omninoque legeret, *si tensam non tenuit, aut lorum omisit*, (quam fuisse Ant. Augustini sententiam & Pantagathi, nisi quod, *remisi*, legunt, scribit Vrsinus) nisi Arnobii verbis in vulgata lectione retineretur, iis, quæ lib. 4. aduers. gent. scripta sunt ad hunc modum: *Commissum omnes statim in religiones damnatis sacras, si ludius constitit, aut tibicen repentè conticuit: aut si patrimus ille, qui vocitatur, puer omisit per ignorantiam lorum, aut terram tenere non potuit.* quæ cùm duobus in locis eodem modo scripta videat, mutare non audet. Et subdubitat Vrsinus, an inter ritus huius pueri esset hic quoque, vt nunquam alterum pedem sublatum, nisi ad ingrediendum haberet: quod vocet Cicero, *terram tenere.*

Ibid. v. 25. *aut si ædilis verbo, aut si nutu aberrauit.*] Hæc vul-

gatorum omniũ librorum est scriptura. Lambinus ex, *symbolo,* quod habent veteres pro *sinutu*, restituit *sympulo*, similis apud Arnobium loci admonitu. parũ autem refert, *sympulũ, sympinium,* ánne, *sympuuium,* dicas: omnibus enim his modis scriptũ reperitur vasis lignei quo in sacris vtebãtur id nomẽ. Lipsius Antiquar. lib. 4. cap. 3. nihil aliud habet, quàm quod Lambinus, annotatione in hunc locum. ita tamen vterq;, vt, vtrum eius emendationis auctorem dicere debeas, nescias.

Pag. 360. v. 28. *atq; hunc tamen* Deiotarum.] Vero simillimè coniicit Manutius, *τὸ* Deiotarũ, hîc abundare: ad verbũ, *hunc,* à nescio quo additum, quod vicem esset interpretationis.

Ibid. v. 33. *alterũ putabo regem, si habuerit, vnde tibi soluat.*] Non videtur Vrsino integer locus. eum putat suppleri posse, si ita legatur, *alterũ semper; alterũ tum putabo regem, si habuerit* &c. vel si ita, *alterum semper putabo regem, alterum si potuerit* &c.

P. 365. v. 23. *cum propinquis suis decidit, ne reos faceret.*] Veteres libri, *vt reos faceret.* in vtraq; lectione Manutius mendi suspicionem cur quærat, habet: quî inueniat, non habet. historiam quidem sibi incognitam, ingenuè fatetur.

Pag. 366. v. 5. *Saturninum, quod in ann.*] Veteres lib. nonnullos, *Saturninumq;*, habere; alios, *Saturninum quidem,* dicit Manutius, vtrosque mendose. probaret, *Saturninum, quod eum.*

Ibid. v. 24. *principi Cn. Pompeio sententiam dicenti excluserat.*] Manutius omnino legendum constituit, *principe Cn. Pompeio sententiam dicente:* adiuuante præsertim Maffeiano libro, in quo legitur, *principe.* Rationem hanc habet. nam si, *principi* &c. *dicenti,* vt vulgo, legatur, videbitur Pompeius pro Clodio ad plebem traducendo sententiam dixisse: cùm tamen, contra eum dixisse, infrà cognoscatur, vbi & de consule Metello, & de ipso Pompeio idem iteratur his verbis: *Quod frater consul, ne fieret obstiterat, quod affinis, & sodalis clarissimus vir, qui illum reum non laudarat, excluserat.* non igitur Metellus, & senatus Pompeio exclusit, id est, negauit, sed eum, Pompeio sententiam contra Clodium dicente, exclusit. Lambinus, quanquam nihil mutare ausus, legendum tamen putabat, *excusserat,* pro eo quod vulgo legitur, *excluserat.* sic enim Philipp. 2. *Itaque, excussis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos, milites misit.* idem ibidem, *excussæ sunt tuæ illæ voces,* &c. vbi tamen libri vulgati habent, *exclusis,* &, *exclusæ.*

ceteris,

ceteris, vt vulgata sunt, permanet. Bruto neque, *excluserat*, neque, *excusserat*, satis probantur.

Pag. 367. v. 8. *vt modò his sese vendat, modò illis*. Locus hîc antè mutilus, sic legebatur, *vt modo vendat illis*, librario ex geminata voce, *modò*, in errorem inducto. Manutius sic restituebat, *vt modò his sese venditet, modo illis*, plenius quàm in Vrsini manuscriptis, qui habent tantum, *vt modò se venditet illis*. Lambinus vt in manuscriptis reperit, *vt se modo his, modo vendat illis*. Ex vtraque Brutum opinor eam quæ nunc edita est confecisse.

Ibid. v. 20. *atque ex hac nimia nonnullorum alienatione & quibusdam, hærentia tela in republica*. De vulgata hac lectione nihil mutandum censet Brutus, præter copulam, &: pro qua legit, *à*. nec malum enim sensum confici putat, si à verbo, *sentiunt*, hæc repetantur. Manutius sententiam apertiorem futuram existimat, si sic legatur, de quo tamen nihil affirmat: *atq; ex hac nimia nonnullorum alienatione à quibusdam hærent ea tela in republ.* Lambinus feliciter à se hoc modo locum restitutum putat: *Atque ex hac à me nonnullorum alienatione & quibusdam occultis odiis hærent etiam tela in repub.*

Ibi. v. 24. *seiunctos esse arbitrabamur*.] Rectius videbatur Manutio, *arbitrabatur*. vt in Clodiũ totã culpã cõferat, principes ciuitatis nouæ coniunctionis tuendæ gratia, aliqua ex parte purget. sic quoq; nonnullis lib. legi, adnotare videtur Lamb.

Pag. 368. v. 18. *miserrimum magis fuit quàm turpe*.] *Miserum*, magis probant Manutius & Lambinus.

IN ORATIONEM PRO CN. PLANCIO.

Pag. 373. v. 20. *huic accusationi esse fautores*.] Sic manuscrip. habere, Lambinus cum Vrsino testantur. idq; rectius Vrsino videtur, quàm, *fauturos*, quod antea in vulgatis erat: Lambino magis probatur. Brutus, *fautores*, edidit.

Ibid. v. 28. *cuius non exstet in me suum meritum*.] Cùm dixerit, *cuius*, videtur Manutio aut abundare, *suum*; aut, *summum*, esse reponendum.

P. 375. v. 14. Quid? *túne nõ inanẽ dignitatis iudicẽ putas esse populum*?] Lambinus contra authoritatẽ manusc. quos, *tu inanem*

& vulgatorum, quos, *tu non inanem*, habere vtrâque quenquam script. mendosa ipse fatetur, quanquam antiqua propius absit à recta, omnino legendum, *túne æquum dignitatis iudicem putas* &c. contendit. Cùm neq; Latini sermonis consuetudo præterea ferat, vt dicamus, iudex est inanis, sed, iudex est iniquus, quo modo infrà non longè loquitur ipse Cicero: neque, iudex non inanis, sed, iudex æquus, aut non iniquus. Atque hæc ille quidem in Emendat. rationibus suis: in ordine, *túne inanem* &c. habet. Brutus à vulgata lectione discedere noluit: &, *non*, negandi particulam, ad vocem, *inanem*, refert, non ad verbum, *putas*, neque verò aliò potest. Iure tamen illam à se reiectam & damnatam pertendit Lambinus vltima editione. Adstipulatur Bruto Manutius, qui, *tu non inanem*, retinuit, ad hunc locum sic scribens: Tu non inanem, nec leuem, sed grauem & sapientem in honore mandando iudicem putas esse populum? fortasse non inanis nonnunquam est. Eadem sententia legunt alii, *Tu ne æquum*, sed mutatione magna. Hæc ille. Vrsinus in antiquo scriptum esse dicit, *Quid? tu grauem dignitatis* &c. atq; ita legendum putat. moxque amicum quendam suum virum doctum, legere ait, *vtinam verus semper esset*.

Pag. 377. v. 8. *non dico C. Serenum subtiliss.*] Cùm sequatur mentio Cn. Mallii, suspicatur Manutius legendum, *C. Serranum*, qui consul fuit ante Mallium proximè. vt non modò Serranum Catulo prælatum esse, quod videri posse tolerabilius, Cicero dicat, verum etiam Cn. Mallium posteriore anno.

Ibid. v. 10. *sed Cn. Manlium, non solùm ignobilem.*] Ignobiles Mallios, nobiles Manlios, vult fuisse Manutius. Quare & hîc, & in ea pro Murena de eadem re, *Quis Q. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, à Cn. Mallio*, eiecto Manlio Mallium restituit. & in ea quoque pro Sex. Roscio, *Mallius Glaucia quidam*, cùm antea legeretur, *Manlius*, reposuit: veterum præsertim librorum auctoritate suam coniecturam adiuuante.

Ibid. v. 13. *Aediles quicunque erunt* &c.] Manutius post, *erunt*, τελεία distinguit in ordine. coniungeret tamen cum sequentibus, & ita locum hunc, si quid opis ferrent antiqui libri, libenter corrigeret, *Aediles quicunque erunt: tu da mihi, quod ostende-*

ostenderas. hoc sensu: sint Aediles quilibet: tu da mihi, quod ostenderas, vt eum petas magistratum, in quo mihi magnæ vtilitati esse possis. Lambinus inciso, vt editum, *Aediles quicunque erunt, idem mihi, quod ostenderas* &c. vultque orationem esse præcisam. subintelligendum enim esse, præstabunt, aut aliquid simile: nisi quis dicat omissum esse, & desiderari. Quod veterum librorum opem desiderat Manutius, in vno, quem ipse vidit, scriptum esse testatur Vrsinus, *id da mihi*, pro, *idem mihi*, idque fatetur sibi non displicere.

Ibid. v. 33. *nihil quod diribitio, nihil quod supplicatio magistratuum, renuntiatio suffragiorum exspectetur.*] Vulgati omnes, *nihil quod direptio.* Gruchius, Brutus, Lambinus, *diribitio*, vt editum. de quo comitiorum verbo videndus Gruchius. Manutius, *diremptio*, legit: locumque mox quoque interpolatum suspicatur. Diremptio, inquit, de suffragiis dicitur. nam cùm, posteaquam lata sunt, enumerantur, vt ex numero quid iusserit, aut quid noluerit populus, cognoscatur, dirimi tunc dicuntur. vnde Horatius, *Et non admissæ dirimit suffragia plebis*. Quod cùm ita sit, quem locum inter, *Diremptio*, &, *Renuntiatio*, suffragiorum habere possint illa verba, *Nihil quod supplicatio magistratuum*, non equidem video: interdumq; venit in mentem suspicari, ne, *supplicatio magistratuum*, in margine scriptum fuerit glossematis loco illorum verborum, *Nihil iam est quod populo supplicetur*. certè, si tollatur, nihil obscuritatis in sentẽtia supererit. Vrsinus neq;, *diribitio*, neq;, *supplicatio*, probare potest: quia quanquam illud optimum sensum faciat, non facit tamen suo loco, cùm prius supplicetur populo, quàm diribeantur tabellæ: vt taceat, verbum esse insolens Ciceroni, & longius recedere à similitudine vulgatæ scripturæ. *supplicatio*, verò quî subiungere oportuerit, non videt, cùm modò dixerit, *nihil iam est quod populo supplicetur*, adde quod non supplicatur magistratibus. quare cum Pantagatho legerit, *nihil quod diremptio, nihil quod supputatio suffragiorum, renuntiatio magistratuum expectetur.* Et vt, *diribitio*, Gruchio concedatur, cetera certè quæ sunt à Pantagatho vel emendata, vel addita, non modò apta, sed etiam necessaria esse arbitratur.

Ibid. v. 35. *simul vt qui sint professi, video quid dicam: Hic* &c.] Totus hic locus nec menda fortasse vacare, nec interpunctis

recte distinctus esse videtur Manutio. crederetque, non inepte hoc modo posse corrigi, & distingui: *Si, simul vt qui sint professi,(vide quid dicam: hic familia consulari est, ille prætoria: reliquos video esse ex equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt æquè boni viri, atque integri: sed seruari necesse est gradum) cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus: sublata sunt studia.* Sic enim coniungit, vt ex duobus membris cohæreat sententia: *Si, simul vt qui sint professi, cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus: sublata sunt studia.* quemadmodũ & supra locutus est: *Nam si quotiescunq; præteritus est is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari; nihil iam est, quod populo supplicetur.*

Pag.378.v.11. *contentionem vestram.*] Lambinus, *vestrûm*, edidit. atq; ita habere Maffeianum testatur Manutius: quam lectionem magis probat: præsertim cùm sic paulò antè locutus sit. est enim, *contentionem*, pro, *comparationem.*

Pag. 379. v. 28. *num de tot Fabiis gloriari?*] Antonius Augustinus, referente Manutio, legendum putat, *aliis*: cùm, Tusculo Fabios venisse, auctor nemo sit.

Pag. 381. v. 18. *quod C. Marium ciuili errore.*] Placet Vrsino, quod est in antiquo, *quod C. Marium è ciuili cruore.*

P.382.v.28. *Atqui hæc sunt indicia solita iudices.*] Legit Vrsinus ex mscr. *Atqui hæc sunt indicia solida, iudices, hæc expressa signa* &c.

Pag.383. v.10. *idem postea prætoris mandatu requisitus.*] Sic iam olim hunc locum, Adrianum Turnebum secutus, restituit Lambinus, atq; ita edendũ curauit: cùm anteà omnib. legeretur, *præ mandatis.* quam tamen scripturam retinet Manutius: vt mendi tamen suspicionem non abesse testetur. malitq;, *properè mandatis*, aut, *per mãdata*. nam si legas, *Præt.* id est, *Prætoris*, non excusabitur, inquit, Plancius, quasi pœnituerit, eum, & corrigere factum voluerit. at si mandata illa Plancii fuerunt, excusabitur. Pantagathus apud Vrsinum, *præ mandato*, siue, *mandatu*, legit. Gryphii Iuniana Turnebi coniecturæ cum Lambino locum dedit.

Ibi. v. 10. *Atq; hæc, nec vlla alia, sunt coniecta.*] Haud dubium est Vrsino, quin ita legi debeat hic locus, vt à Pantagatho legebatur, *Ac cùm hæc, nec vlla alia, sint coniecta in huius vitam, de huius vos pudore, religione, integritate dubitatis?*

Pag.384.v.2. *cùm ille edicto iustitio domum descendens.*] In forũ descen-

descendebant, non è foro domum. quare, *discedens*, omnino reponendum censet Manutius, suffragante suæ sententiæ Mafféiano libro.

Ibid. v. 32. *si, quia primus sciuit.*] Habuit, *primùm*, Manutii liber: qui, omnino legendum censet, *primus*.

P. 385. v. 5. *iudiciū alternorū.*] Pantagath⁹ & Vrsinus, *iudicū alt.*

Ibid. v. 26. *nam tertiam etiam non quæ iudicaret.*] Manuscriptus liber, quo vsus Lambinus, habuit, *nam* M. *etiam*: ex quo ipse, *nam Metiam, non quæ* &c. legendum coniecit. Cuius cōiecturam sua comprobat Ant. Augustinus. Tamen in vetere quodā lib. scriptū esse Vrsin⁹ significat, *nā tres, nō quæ iudicarēt, sed quæ reiicerentur esse voluisti*, fortasse nō malè, vt ipsi videtur.

Pag. 386. v. 17. *& illud acerbum iudicium.*] Videtur hoc Manutio, per se consistere, nec verbum, quo sustentetur, desiderare. quasi dicat: *Et, quod acerbum iudicium est*, si quemadmodum in S.C. & lege scriptum est, ita fecisses, vt in Plancium & suam tribum Terentinam, & ab eo obseruatas ederes (sic enim legit postulante sententia, non, *Ederent*, non modò non quererer, sed, iudicibus editis, iis, quibus Plancii integritas nota esset, absolutum Plancium putarem.

Ibid. v. 30. *ac necessitudinem suam non edidisset?*] Sine interrogationis nota legit Manutius. vultq; esse εἰρωνικῶς dictum.

Pag. 387. v. 6. *quas senatus de ambitu sancire voluerit.*] Vulgatam quoq; lectionem seruat Lambinus. Manutius, *sanciri*, legit. nec enim sanciebantur leges à senatu, sed à populo.

Ibid. v. 13. *in sua petitione respectent.*] Quidam, *respectent*, in, *expectent*, mutant: repugnāte P. Fabro, qui id nō modo mutādum, sed & agnoscendū, & retinendū, &, vt ipse loquitur, amplectendum censet; quippe quod multo maiorē quàm illud vim habet, hanc nimirum, retro & vice mutua spectandi.

Pag. 388. v. 37. *fuerint prærogata.*] Vetus Vrsini, *prærogatiua*, pro, *prærogata*, habet.

Pag. 389. v. 32. *quæstor Q. Cœlius.*] Caius, non Quinctus, huic Cœlio, prænomē fuisse, Manutius & Lambinus (vter prior, an vterq; simul? vterq; certe de altero tacens) pridē obseruarunt. Esse autem hunc illum C. Cœlium Caldum, qui repulsam in quæstura tulerit, consul postea fuerit cum L. Domitio Ahenobarbo, a. V.C. IↃC. LIX. iidem adnotant.

Ibid. v. 37. *neque verò quo te liberent aliqua culpa.*] De hoc lo-

A itè legebatur, *remp. bene gerendo, religiones religionibus sapienter interpretando.* ex qua, *religionibus*, tantũ tollebat Ant. Augustinus. Lãbinus sic coniectura restituit: *vt amplißimi & clarißimi ciues remp. bene gerẽdo, religiosißimi religiones sapienter interpretando, remp. conseruarent.* quã Pantagathi quoq; esse emendationem scribit Vrsinus, nisi quod, *eandem*, pro, *rempublicam*, legit. quod ipsi quoq; Vrsino magis probatur, ineptam repetitionem eiusdem vocis non ferenti.

P.305.v.38. *ad bonorum cædem paratos.*] Vrsini manuscriptus, *à te iampridem ad rapinam, ad bonorum cædem par.*

Pag.306.v.33. *illuc irem.*] Manutius ex antiquo libro Angeli Bargęi, *illi nõ itẽ?* legit: id est, nõ itẽ existimarũt: illud vulgatũ, mendosum censet. Lambinus tamen & Brutus retinent.

P.307.v.6. *in animis nostris iam antè defixerat.*] Placet Vrsino, quod est in manuscripto, *vestris.*

Ibid. vers.36. *Sin in caussa fuit annona.*] Mauult, *sin caussa fuit*, Manutius, sublata, *in*, prępositione: quam à manuscriptis abesse ait Lambinus.

P.309.v.20. *quasi possem aliquid in ea re gerenda. nõ habebatur.*] Frumẽti videlicet copia, inquit Manutius, qui mendi suspectũ locũ habet: habent & alii, nec vnã tamẽ emendandi eius viã sequuntur. Antiquam scripturam hanc ait esse Lãbinus, *aliquid in ea re generatio nõ habebatur*: hanc quoq; reperiri, *neq; ratio nõ habebatur.* Ipse olim reponebat, *meæ valetudinis ratio nõ habebatur.* quidam eodẽ referente, *meæ personæ ratio non habebatur*: alii, *anni ratio non habebatur*: Alii hoc modo, *mei ratio non habebatur.* cui postremo idem assentitur, interpretaturque, meæ valetudinis, vel meæ personæ, vel mei cõmodi ratio nõ habebatur. Brutus ex priore illa antiqua, de qua Lambino credim⁹, facit, *quasi possem aliquid in eo genere, ratio nõ habebatur*: subaudiens vocẽ, *mei*: vt sit, ratio non habebatur mei tẽporis, mearũ virium, quæ nondũ satis firmæ corroboratæq; essent. Ant. Augustinus legebat, quasi *possem aliquid in ea re gerenda: nominabar, flagitabar*: quã lectionẽ vulgatæ, huic annotationi præscriptæ, ante fert Vrsinus: confirmari etiam superiore loco eam dicens. Nec malè tamen eidem videtur Pantagathus illis verbis, *non habebatur*, mutatis in, *boni præ cæteris*, hanc lectionem conficere, *quasi possem aliquid in ea re gerenda boni præ cæteris.*

Pag.310 v.8. *eum victoriæ populi* Romani *pœnitere.*] Fuluianus, *eum victoris populi* Romani *necesse est pœnitere.*

Ibid. verſ.28. *& ſi quis ſuum ius def.*] Mauult, *& ſi is*, Manutius. item Lambinus.

Pag.311. verſ 8. *& quod idem in poſterum de extraordinariis poteſtatibus libertatē ademiſſes.*] Recte, *eidem*, pro, *idem*, ſuſpicatur legendū Vrſinus, adductus ſimili loco orationis pro Sextio: N*on illi ornandum* M. *Catonem, ſed relegandum: nec illi committendum illud negotium, ſed imponendum putauerunt: qui in concione palam dixerint, linguam ſe euelliſſe* M. *Catoni, quæ ſemper contra extraordinarias poteſtates libera fuiſſet, ſentient vt ſpero breui tempore manere libertatem illam*, &c.

Ibidem verſ.32. *vt neceſſe eſſet quotannis conſtitui per ſenatum decretas.*] *decreta*, edunt Manutius & Lambinus: idque ille abundare ſuſpicatur: vel legendum, *decerni*, delendum, *conſtitui*, putat, cùm ſequatur, *per ſenatum decretas.* Lambinus, vt ex ipſo editum eſt, *decretas*, legit, etiam inuitis libris: ſubintelligitq́; *prouincias.*

Ibidem verſ. 33. *per ſenatum decretas.*] Vel ſic, vel, *per ſenatus decreta*, legit Vrſinus. Lambinus, vel inuitis libris, illo priore modo vulgatā lectionē, *per ſenatū decreta*, caſtigauerat.

P.312. v. 10. *ciuitatemq́; fractam malis, mutam, debilitatam.*] *mutilatam.* vel, *mutilam*, rectius fortaſſe putat Manutius, cùm ſequentibus magis congruere videatur.

Ibid. verſ. 15. *ſocio tui ſanguinis*] Pantagathus, *ſceleris.* ſic in ea de Aruſp. reſp. *conſules ſceleris tui ſocios.* ſi, *ſceleris*, legimus, vel operam Sexti, qua tempeſtas illa in perturbanda rep. vſa eſt, vel, quod dicere eſt nefas, intelligemus: ſi, *ſanguinis*, retinemus, hoc poſtremum.

Pag.313. verſ. 4. *de illius dignitate induſtrius,*] Manutius, *illuſtrius*, emendat. ſicque legit Lambinus. veteres, *inluſtris*, ſcribebant. vnde errore librario obiecto, factū eſt, *induſtrius*.

Ibid. verſ.28. *ſed penè deditum.*] Non dubitat Vrſinus, quin, *planè*, legi debeat, vel contra librorum veterum auctoritatem. Alii, *pœnæ deditum*, habent.

P.314. v.37. *hoc dico eſſe parricidiū.*] Caſtigat Lābinus ex manuſcriptis, *hoc dico te eſſe patricium.* nam quod emendabat Anton. Auguſtinus, *hoc dico eſſe Pontificium*, meritò vt ab hoc loco alienum Vrſinus reiicit. qui vel vulgatā ſcripturā retinen-

dam esse, vel si quid mutandum est, *parricidam*, reponendum censet.

Pag.315. vers.15. M. *Puppio.*] Nihil leue est, quod ad liberaliorem doctrinam faciat, quod historiam præsertim adiuuet. *Pupio*, cum veteribus lapidibus scribi ait debere Vrsinus. veteres quidem nihil geminabant.

Pag.317.vers.15. *sin eadem obseruanda sunt, decreuit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent. populum non teneri. Iam intelligis* &c.] Pantagathum ita hunc locum legere notat Vrsinus, *Sin eadem obseruanda, sicut decreuit Senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri, iam intelligis* &c. Lambini mss. pro, *decreuit*, habent, *iudicauit*. sed locus grauius aliquid postulabat.

Ibid. vers.29. *Fueris sanè Trib. plebis tam iure, quàm lege, quàm fuit hic ipse Rullus.*] Emendandum locum Hotomanus sic legit: *Tam iure ac lege*; vel, *Tam iure legeq́ue*. Lambinus, *tam iure, tam lege.*

Pag.318.vers.27. *de eius capite, liberis, fortunis.*] *Liberis*, videtur vacare Manutio.

Pag.319. vers.16. *vt nescires hunc Clodium esse*] τὸ, *Clodium*, aut glossema esse, aut ideò dictum, vt emphasis esset in nomine, vult Manutius.

Ibi. vers.20. *neque operum architectis.*] Vrsinus veterem scripturam, *architectum*, sequitur.

Ibid. vers. 22. *aut prædem socium.*] *prædæ*, vt ad sententiam accommodatius, legit Manutius.

Ibid. vers.27. *vt etiam Palatinam linguam tuam perderent.*] *linguam*, vnde Brutinam editionem venerit nescio. nō habet Lambini, neque ea qua vsus Vrsinus,, nec verò aliquot aliæ. Pantagathus, *Palatinam tribum tuam*, legebat, Ant. Augustinus, *Palatinam illam tuam.*

Pag.320. vers.8. *M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint.*] Legit, *consulares*, Manutius: neque enim tribunus plebis esse potuit M. Scaurus, cùm patricius fuerit ex Æmilia gente.

Ibid. v.29. *in Asia Cistophorum flagitaret.*] *factitaret*, vel quid simile reponendum videtur Vrsino. nam quod legit Anton. Augustinus, *milliesflagitaret*, ad elegantiam aliquid, ad intel-

ligentiam

ligentiam parum conferre id dicit. Pantagathus, *exaquaret*, emendat.

Ibid. verſ. 30. *cùm Romæ deceßiſſet.*] Probat Vrſinus Ant. Auguſtini correctionem, *Roma deceß.*

Pag. 321. verſ. 21. *tibi ſuos paratos centuriones.*] Lambinus in manuſcriptis libris, *ſparatos centuriones*, legi ait: eamque lectionem, vt rectam, ſequendam cenſet. ſparati autem, ſparis (teli id genus) armati ſunt. Manutius id probare nõ poteſt, cùm ruſticorum, non centurionum, nec legionariorum militum, id telum fuerit. Si Lambino aſſentimur, aut veteribus potius libris, quos ille laudat, etiam mox legemus ex eorundem auctoritate, *tibi pecuniam, tibi familiam.*

Ibid. verſ. 27. *per amicos ſuos complerent.*] Vetus Vrſini, *compilarent.*

Pag. 323. verſ. 18. *ad ſocerum conſu'is portabantur.*] Vetuſtate confirmatum lectionis errorem hinc ſuſtulit Manutius, *ſocrum*, legendum eſſe docens, non, *ſocerum*. Orat. in Piſon. *Apud ſocrum tuam, prope à meis ædibus, cuius domum ad meam exhauriendam pateſeceras, ſedebas, non extinctor, ſed auctor incendii.*

Pag. 32‹. verſ. 4. *L. Cotta dixit, nihil de meo capite potuiſſe ferri, nihil eſſe inſcriptum aut poſſe valere.*] Cùm inſcriptum maleficium, cuius frequens eſt mentio apud Rhetores, id vt appareret dicatur, quod nulla lege publicorum iudiciorum notatum eſt, cui nulla pœna conſtituta eſt, ac proinde de quo conſtitui quæſtio legitima non poteſt, hoc tamen loco *inſcriptum* contrariam illi habere ſententiam videatur: locum difficilem videri, ſibi & fortaſſe mendoſum eſſe ait Hotomanus: vt, *Iure ſcriptum*, potius legendum ſit. de quo tamen nihil affirmare audet. Pantagathus, referente Vrſino, legebat, *iure ſcitum*. ſic infrà, *iure actum.*

Ibid. verſ. 14. *non vidiſtis, illam eſſe nullam.*] Pantagathus, *non vidiſtis, legem eſſe nullam.*

Pag. 326 verſ 9. *hunc tu etiam pernicioſa peſtis.*] *portentoſa*, eſſe in maſſcr. Lambinus & Vrſinus notant.

Pag. 327. verſ. 3. *Ille verò dies quis fuit.*] Faernus partim ex libris, partim ex coniectura, vt refert Vrſinus, ſic locum hũc emendabat: *Ille verò dies qui fuit? cùm te, P. Lentule, legem de me ferente populus Romanus ipſe ſe vidit, ſenſitq́ʒ quantus & quanta dignitate eſſet.*

Pag 328. v. 9. *tamen quotieſcunque vellet quis.*] Placet Vrſino Faerni emendatio, *tamen quotieſcunque vellet quis, hoc in genere ſolo rem iudicatam referri poſſe voluerunt.*

Ibidem verſ. 10. *hoc in genere ſe rem iudicatam referre poſſe voluerunt.*] Liber Vaticanus, Hoc *in genere ſororem.* ex qua nō planè integra ſcriptura rectam exculpi poſſe putat Manutius, ſi legamus, Hoc *in genere ſolo rem:* mendum enim eſſe in *ſe.*

Ibid. verſ. 31. *quid te audacius, qui in eius nomen incideris.*] Ant. Auguſtini & Pantagathi emendationē hanc laudat Vrſinus, *qui in æs eius nomen incideris,* acutiſſimè ab iis excogitatam, qui ſcirent prærogatiuæ auctorem in æs incidi ante legē ſolere.

Pag. 330. v. 20. *cenſor ille Quinctius.*] Lambinus, & Ant. Auguſtinus, K*æſo ille Quinctius,* emendant.

Pag. 331 verſ. 7. *altero prætore petente.*] Pro *petente,* Manutius ex ingenio reponere eſt auſus, *patiente.* quàm rectè, aliis iudicandum relinquit. ita quidem edidit.

Pag. 332. v. 2. *fortiſsimi viri vis intima.*] Manutio magis placet, *vltima,* pro ſumma, vi, ad ſanguinem, cædemq; perducta.

Ibid. verſ. 15. *non tam ineruditus, qui Mineruam Iouis ſororem, meam eſſe ſororem exiſtimem.*] Nam quis vnquā dixit, Mineruam ſororem eſſe Iouis? aut quis tam eſt ineruditus, qui patrimæ virginis natales neſciat? quis verò M. Tullium idem aiētem & negantem eadē oratione facere audebit? hoc enim ex illis neceſſe eſt, cū infrà dicat, E*go mihi ſororem virginem aſciſco.* Hæc Vrſinū induxerunt, vt cum vulgata lectione reiectis Victorii, Manutii, Ant. Auguſtini huius loci emendationibus, Pātagathi coniecturam ſequeretur: à quo rectiſſimè legi exiſtimat, N*on tam inſolens ſum, qui* I*ouem eſſe me dicam: nec tam ineruditus, qui* M*ineruam ſororem meam,* I*ouis ſororem exiſtimem.* de qua lectione quin recta ſit, quominus dubitemus, ita ſe poſtea in manuſcripto apud ſe libro, qui fuerat Nicolai Peroti, reperiſſe teſtatur. Lambinus legit, *qui* M*ineruam,* I*ouis filiam, ſororem meam eſſe exiſtimem:* ſicque vna voce minus, Paſſeratius: *filiam,* enim etiam ſi non exprimatur, noto & eleganti loquendi genere ſatis intelligitur.

P. 334. v. 32. *& ab eodem exſtructam.*] Lambinus legendum coniicit, *& ab eodem ædem exſtructam:* *ædem,* vocis præcedētis ſimilitudine à librario omiſſam exiſtimās. Pantagathus, *& ab eodem exſtructam ſepulturam in oculis ciuitatis.*

Pag.

Pag.33I. verſ.34. *hunc inquam, etiam vos.*] Malit Manutius, *hunc, hunc inquam.* habet ἀναδίπλωσις, præter vim, gratam etiam venuſtatem.

Pag.339. v.4. *aut religionem vllam excogitauit.*] *Cogitauit*, legit Lambinus, magisque hanc lectionem probat Manutius, quanquam non, *excogitauit*, non ferat.

Ibid. verſ.7. *à Q. Seio contendit, vt ſibi domum vend.*] Recte videtur Vrſino Pantagathus legere, *à Q. Seio contendit per Q. Poſtumium vt ſibi do. ven. &c. affirmabat Poſtumius, Seio viuo il. do. &c.*

Ibid. v.12. *emit domum litigatoribus defatigatis.*] Libentius facit Manutius, vt *licitatoribus*, legat: atque ita Pantagathum emendare, & Auguſtinum, dicit Vrſinus.

Pag 340. v.14. *verbóne pontifices putatis.*] Lambinus, *verbóne pontificem putatis, pontifices, ſi is poſtem tenuerit &c.* Alii, *verbóne pontificem putatis, ſi is poſtem ten.* Manutius, *verbóne*, mendoſum putat: legitque *veróne*; & pro, *ſi is poſtem ten.* mauult, *ſi quis*, vi maiore in generali oratione ſic futura. præterea totum locum, male diſtinctum, ſic interpungit: *Veróne pontifices putatis, ſi is poſtem tenuerit, & aliquid dixerit, domum vniuſcuiuſque conſecrare poſſe? an iſtæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones ad honorem Deorum immortalium ſine vlla ciuium calamitate à maioribus noſtris conſtitutæ ſunt: eſt inuentus tribunus pl. qui conſularibus copiis inſtructus, omni impetu furoris in eum ciuem irruerit, quem perculſum ipſa reſpublica ſuis manibus extolleret?*

Pagina 341. verſic. 1. *Quanquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid &c. diſputabo?*] Magis placet Manutio, ſi legatur, *loquor?* & mox, *diſputo*, quàm, quod vulgò, *loquar?* & *diſputabo?*

Pag.344. v.39. *qui nihil dixit, aut ſi fecit, omnino pœnam hanc.*] Emendat Pantagathus *qui nihil dixit, aut fecit omnino: pœnamque hanc.* quã rectè, attẽdenti patebit. nã quid illis alioquin fieret, quę mox ſequũtur, *aut ſi dixit aliquid?* Sed in maximis gratiis, quas debemus omnes Vrſino, per quẽ factum eſt, vt Pãtagathi induſtriæ fructus ad nos peruenerit, hoc me male habet, quod quid ille ex ingenio & ſolis coniecturis innixus, quid ex librorum fide emendarit, nos ſæpius celat: eius laudi, opinor, lectoris certè vtilitati melius cõſulturus, ſi moleſtum

ſibi fortè laborem, nobis quidem prorſus neceſſarium non defugiſſet; vt quid veterum codicum auctoritati, in qua lubentius conquieſcimus, quid viri ingenio præſtantis induſtriæ acceptum ferendum ſit intelligeremus.

Pag. 345. verſ. 5. *Sed, vt reuertar ad ius publicum vindicandum.*] Non dubitat Manutius, probaturus ſe iis, qui harum literarum ſenſum aliquem habent, *dedicandi*, multo eſſe rectius, quàm, *vindicandum*; cùm præſertim haud ita multo poſt dicatur, *quæ ſunt adhuc à me de iure dedicandi diſputata.*

Ibid. verſ. 22. *non videri ea rectè poſſe dedicari.*] Lambinus, *non videri id rectè poſſe dedicari.* Et verò cùm de vno Concordiæ ſigno loquatur Cicero, *ea*, quod vidit Manutius, non ſatis loco conuenit: qui ſi vel vno adiuuaretur antiquo libro, id tolleret. Fuluii Vrſini vnus, *eo*, pro *ea*, habet.

Pag. 346. verſ. 5. *reip. tantùm nomine contaminaris.*] Monet videamus Manutius, ecquid, *tamen*, pro *tantum*, rectius legatur.

Pag. 347. verſ. 33. *omnes qui aut re, aut ſpe denique ſunt boni.*] Corrigit Vrſinus mendoſam ſcripturam, legitque, *ſpecie*, pro, *ſpe*, quod ex illo factũ, compendii in ſcribendo ignoratione.

IN ORATIONEM DE HARVSPICVM RESPONſis in Senatu.

Pag. 350. verſ. 1. DE HARVSPICVM RESPONSIS.] In veteribus libris huius orationis titulus hic eſt, DE HARVSPICVM RESPONSIS, IN P. CLODIVM, IN SENATV. Aſconius in Corneliana, DE HARVSPICVM RESPONSO: Cicero modò, DE HARVSPICVM RESPONSIS, vt inſcripta eſt, modò, DE HARVSPICVM RESPONSO, vt Pædianus, appellat. Illud Lambini, hoc Manutii eſt.

Pagina 352. verſ. 29. *cùm mihi ſtanti tacens minaretur.*] Minis & ſilentio quî conueniat, non ſatis expediat quiſquam; niſi nutu, aut alio aliquo corporis geſtu, id fieri dicamus. quod frigere tamen videtur Lambino: neque concoquit Manutius. vtrique aptius videbatur, *ſtanti iacens:* in quo, præter meliorem ſententiam, non inelegans quoque efficiatur antitheſis.

Pag.

Pag. 354. v. 32. *Religionis explanatio.*] *expiatio,* emendat Sigonius: cui aſſentitur Lambinus. Sic ipſa hac oratione, *expiabo religionem ædium mearum:* & Philip. 1. *vt inexpiabiles religiones in Remp. inducerentur.*

Pag. 355. v. 18. *atque optima lege.*] Manutius, *quo quæ optima lege,* caſtigat: quomodo ſæpe alibi loquitur idem qui hîc.

Ibid. v. 37. P. *Valerio data domus eſt in villa publica.*] Pantagathi coniecturam ſecutus Vrſinus legit, *in vico publico.* ſic enim potius, quàm, quod placuiſſe Ant. Auguſtino dicit, *in via ſacra,* aut quod Lambinus, *in via publica.* nam vulgatam ſcripturam mendoſam non dubium eſt: cùm Villa publica in Campo fuerit, vbi ei datam domum nemo dixerit. Suam vtriusque ſententiam ex Liuii lib. II. & his Plutarchi Publicola verbis confirmat: ἐδέχοντο γὰρ οἱ φίλοι τὸν Βαλέριον ἄχρις οὗ τόπον ἔδωκεν ὁ δῆμος αὐτῷ, καὶ κατεσκεύασεν οἰκίαν ἐκείνης μετριωτέραν, ὅπου νῦν ἱερόν ἐστι οἴκος πόπλικος λεγόμενον.

Pag. 356. ver. 37. *portentorum explanationes.*] Reſtituendum cenſet Sigonius, *expiationes.* ſic Valerius iiſdem ferè verbis hunc locum tractans lib. 1. cap. 1. *portentorum,* inquit, *depulſas Etruſca diſciplina expiari voluerunt.*

Pag. 358. v. 10. *atque illa Mater Dea.*] Non eget Faerni coniectura confirmatione, pro, *dea,* reponentis, *Idæa.* quid enim in hoc critico negotio concedet, qui ita eſſe à Cicerone ſcriptum negabit?

Ibid. v. 23. *aut puer ille patrimus & matrimus ſi terram non tenuit, aut tenſam, aut lorum omiſit.*] Terram tenere, quid ſit, non capit Manutius: omninoque legeret, *ſi tenſam non tenuit, aut lorum omiſit,* (quam fuiſſe Ant. Auguſtini ſententiam & Pantagathi, niſi quod, *remiſi,* legunt, ſcribit Vrſinus) niſi Arnobii verbis in vulgata lectione retineretur, iis, quæ lib. 4. aduerſ. gent. ſcripta ſunt ad hunc modum: *Commiſſum omnes ſtatim in religiones damnatis ſacras, ſi ludius conſtitit, aut tibicen repentè conticuit: aut ſi patrimus ille, qui vocitatur, puer omiſit per ignorantiam lorum, aut terram tenere non potuit.* quæ cùm duobus in locis eodem modo ſcripta videat, mutare non audet. Et ſubdubitat Vrſinus, an inter ritus huius pueri eſſet hic quoque, vt nunquam alterum pedem ſublatum, niſi ad ingrediendum haberet: quod vocet Cicero, *terram tenere.*

Ibid. v. 25. *aut ſi ædilis verbo, aut ſi nutu aberrauit.*] Hæc vul-

gatorum omniũ librorum est scriptura. Lambinus ex, *symbolo*, quod habent veteres pro *sinutu*, restituit *sympulo*, similis apud Arnobium loci admonitu. parũ autem refert, *sympulũ*, *sympinium*, án ne, *sympuuium*, dicas: omnibus enim his modis scriptũ reperitur vasis lignei quo in sacris vtebãtur id nomẽ. Lipsius Antiquar. lib. 4. cap. 3. nihil aliud habet, quàm quod Lambinus, annotatione in hunc locum. ita tamen vterq;, vt, vtrium eius emendationis auctorem dicere debeas, nescias.

Pag. 360. v. 28. *atq; hunc tamen Deiotarum.*] Vero simillimè coniicit Manutius, *τὸ Deiotarũ*, hîc abundare: ad verbũ, *hunc*, à nescio quo additum, quod vicem esset interpretationis.

Ibid. v. 33. *alterũ putabo regem, si habuerit, vnde tibi soluat.*] Non videtur Vrsino integer locus. eum putat suppleri posse, si ita legatur, *alterũ semper; alterũ tum putabo regem, si habuerit* &c. vel si ita, *alterum semper putabo regem, alterum si potuerit* &c.

P. 365. v. 23. *cum propinquis suis decidit, ne reos faceret.*] Veteres libri, *vt reos faceret.* in vtraq; lectione Manutius mendi suspicionem cur quærat, habet: quî inueniat, non habet. historiam quidem sibi incognitam, ingenuè fatetur.

Pag. 366. v. 5. *Saturninum, quod in ann.*] Veteres lib. nonnullos, *Saturninumq;*, habere; alios, *Saturninum quidem*, dicit Manutius, vtrosque mendose. probaret, *Saturninum, quod eum.*

Ibid. v. 24. *principi Cn. Pompeio sententiam dicenti excluserat.*] Manutius omnino legendum constituit, *principe Cn. Pompeio sententiam dicente:* adiuuante præsertim Maffeiano libro, in quo legitur, *principe.* Rationem hanc habet. nam si, *principi* &c. *dicenti*, vt vulgo, legatur, videbitur Pompeius pro Clodio ad plebem traducendo sententiam dixisse: cùm tamen, contra eum dixisse, infrà cognoscatur, vbi & de consule Metello, & de ipso Pompeio idem iteratur his verbis: *Quod frater consul, ne fieret obstiterat, quod affinis, & sodalis clarissimus vir, qui illum reum non laudarat, excluserat.* non igitur Metellus, & senatus Pompeio exclusit, id est, negauit, sed eum, Pompeio sententiam contra Clodium dicente, exclusit. Lambinus, quanquam nihil mutare ausus, legendum tamen putabat, *excusserat*, pro eo quod vulgo legitur, *excluserat.* sic enim Philipp. 2. *Itaque, excussis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos, milites misit.* idem ibidem, *excussæ sunt tuæ illæ voces*, &c. vbi tamen libri vulgati habent, *exclusis*, &, *exclusæ.*

ceteris,

ceteris, vt vulgata sunt. permanet. Bruto neque, *excluserat*, neque, *excusserat*, satis probantur.

Pag. 367. v. 8. *vt modo his sese vendat, modo illis.* Locus hîc antè mutilus, sic legebatur, *vt modo vendat illis*, librario ex geminata voce, *modò*, in errorem inducto. Manutius sic restituebat, *vt modò his sese venditet, modo illis*, plenius quàm in Vrsini manuscriptis, qui habent tantum, *vt modo se venditet illis.* Lambinus vt in manuscriptis reperit, *vt se modo his, modo vendat illis.* Ex vtraque Brutum opinor eam quæ nunc edita est confecisse.

Ibid. v. 20. *atque ex hac nimia nonnullorum alienatione & quibusdam, hærentia tela in republica.* De vulgata hac lectione nihil mutandum censet Brutus, præter copulam, *&*: pro qua legit, *à*. nec malum enim sensum confici putat, si à verbo, *sentiunt*, hæc repetantur. Manutius sententiam apertiorem futuram existimat, si sic legatur, de quo tamen nihil affirmat: *atq; ex hac nimia nonnullorum alienatione à quibusdam hærent ea tela in republ.* Lambinus feliciter à se hoc modo locum restitutum putat; *Atque ex hac à me nonnullorum alienatione & quibusdam occultis odiis hærent etiam tela in repub.*

Ibi. v. 24. *seiunctos esse arbitrabamur.*] Rectius videbatur Manutio, *arbitrabatur.* vt in Clodiũ totã culpã cõferat, principes ciuitatis nouæ coniunctionis tuendæ gratia, aliqua ex parte purget. sic quoq; nonnullis lib. legi, adnotare videtur Lamb.

Pag. 368. v. 18. *miserrimum magis fuit quàm turpe.*] *Miserum*, magis probant Manutius & Lambinus.

IN ORATIONEM PRO Cn. PLANCIO.

Pag. 373. v. 20. *huic accusationi esse fautores.*] Sic manuscrip. habere, Lambinus cum Vrsino testantur. idq; rectius Vrsino videtur, quàm, *fauturos*, quod antea in vulgatis erat: Lambino magis probatur. Brutus, *fautores*, edidit.

Ibid. v. 28. *cuius non exstet in me suum meritum.*] Cùm dixerit, *cuius*, videtur Manutio aut abundare, *suum*; aut, *summum*, esse reponendum.

P. 375. v. 14. *Quid? tune nõ inanẽ dignitatis iudicẽ putas esse populum?*] Lambinus contra authoritatẽ manusc. quos, *tu inanem*

& vulgatorum, quos, *tu non inanem*, habere vtrâque quenquam script. mendosa ipse fatetur, quanquam antiqua propius absit à recta, omnino legendum, *túne æquum dignitatis iudicem putas* &c. contendit. Cùm neq; Latini sermonis consuetudo præterea ferat, vt dicamus, iudex est inanis, sed, iudex est iniquus, quo modo infrà non longè loquitur ipse Cicero: neque, iudex non inanis, sed, iudex æquus, aut non iniquus. Atque hæc ille quidem in Emendat. rationibus suis: in ordine, *túne inanem* &c. habet. Brutus à vulgata lectione discedere noluit: &, *non*, negandi particulam, ad vocem, *inanem*, refert, non ad verbum, *putas*, neque verò aliò potest. Iure tamen illam à se reiectam & damnatam pertendit Lambinus vltima editione. Adstipulatur Bruto Manutius, qui, *tu non inanem*, retinuit, ad hunc locum sic scribens: Tu non inanem, nec leuem, sed grauem & sapientem in honore mandando iudicem putas esse populum? fortasse non inanis nonnunquam est. Eadem sententia legunt alii, *Tu ne æquum*, sed mutatione magna. Hæc ille. Vrsinus in antiquo scriptum esse dicit, *Quid? tu grauem dignitatis* &c. atq; ita legendum putat. moxque amicum quendam suum virum doctum, legere ait, *vtinam verus semper esset.*

Pag. 377. v. 8. *non dico C. Serenum subtiliss.*] Cùm sequatur mentio Cn. Mallii, suspicatur Manutius legendum, *C. Serranum*, qui consul fuit ante Mallium proximè. vt non modò Serranum Catulo prælatum esse, quod videri posse tolerabilius, Cicero dicat, verum etiam Cn. Mallium posteriore anno.

Ibid. v. 10. *sed Cn. Manlium, non solùm ignobilem.*] Ignobiles Mallios, nobiles Manlios, vult fuisse Manutius. Quare & hîc, & in ea pro Murena de eadem re, *Quis Q. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, à Cn. Mallio*, eiecto Manlio Mallium restituit. & in ea quoque pro Sex. Roscio, *Mallius Glaucia quidam*, cùm antea legeretur, *Manlius*, reposuit: veterum præsertim librorum auctoritate suam coniecturam adiuuante.

Ibid. v. 13. *Aediles quicunque erunt* &c.] Manutius post, *erunt*, τελεία distinguit in ordine. coniungeret tamen cum sequentibus, & ita locum hunc, si quid opis ferrent antiqui libri, libenter corrigeret, *Aediles quicunque erunt: tu da mihi, quod ostende-*

ostenderas. hoc sensu: sint Aediles quilibet: tu da mihi, quod ostenderas, vt eum petas magistratum, in quo mihi magnæ vtilitati esse possis. Lambinus inciso, vt editum, *Aediles quicunque erunt, idem mihi, quod ostenderas* &c. vultque orationem esse præcisam. subintelligendum enim esse, præstabunt, aut aliquid simile: nisi quis dicat omissum esse, & desiderari. Quod veterum librorum opem desiderat Manutius, in vno, quem ipse vidit, scriptum esse testatur Vrsinus, *id da mihi,* pro, *idem mihi,* idque fatetur sibi non displicere.

Ibid. v. 33. *nihil quod diribitio, nihil quod supplicatio magistratuum, renuntiatio suffragiorum exspectetur.*] Vulgati omnes, *nihil quod direptio.* Gruchius, Brutus, Lambinus, *diribitio,* vt editum. de quo comitiorum verbo videndus Gruchius. Manutius, *diremptio,* legit: locumque mox quoque interpolatum suspicatur. Diremptio, inquit, de suffragiis dicitur. nam cùm, posteaquam lata sunt, enumerantur, vt ex numero quid iusserit, aut quid noluerit populus, cognoscatur, dirimi tunc dicuntur. vnde Horatius, *Et non admissæ dirimit suffragia plebis.* Quod cùm ita sit, quem locum inter, *Diremptio,* &, *Renuntiatio,* suffragiorum habere possint illa verba, *Nihil quod supplicatio magistratuum,* non equidem video: interdumq; venit in mentem suspicari, ne *supplicatio magistratuum,* in margine scriptum fuerit glossematis loco illorum verborum, *Nihil iam est quod populo supplicetur.* certè, si tollatur, nihil obscuritatis in sentẽtia superit. Vrsinus neq;, *diribitio,* neq;, *supplicatio,* probare potest: quia quanquam illud optimum sensum faciat, non facit tamen suo loco, cùm prius supplicetur populo, quàm diribeantur tabellæ: vt taceat, verbum esse insolens Ciceroni, & longius recedere à similitudine vulgatæ scripturæ. *supplicatio,* verò quî subiungere oportuerit, non videt, cùm modò dixerit, *nihil iam est quod populo supplicetur.* adde quod non supplicatur magistratibus. quare cum Pantagatho legerit, *nihil quod diremptio, nihil quod supputatio suffragiorum, renuntiatio magistratuum expectetur.* Et vt, *diribitio,* Gruchio concedatur, cetera certè quæ sunt à Pantagatho vel emendata, vel addita, non modò apta, sed etiam necessaria esse arbitratur.

Ibid. v. 35. *simul vt qui sint professi, video quid dicam:* Hic &c.] Totus hic locus nec menda fortasse vacare, nec interpunctis

descendebant, non è foro domum. quare, *discedens*, omnino reponendum censet Manutius, suffragante suæ sententiæ Maffeiano libro.

Ibid.v.32. *si, quia primus sciuit.*] Habuit, *primùm*, Manutii liber: qui, omnino legendum censet, *primus*.

P.385.v.5. *iudiciũ alternorũ.*] Pantagath⁹ & Vrsinus, *iudicũ alt.*

Ibid.v.26. *nam tertiam etiam non quæ iudicaret.*] Manuscriptus liber, quo vsus Lambinus, habuit, *nam* M. *etiam*: ex quo ipse, *nam Metiam, non quæ* &c. legendum coniecit. Cuius cõiecturam sua comprobat Ant. Augustinus. Tamen in vetere quodã lib. scriptũ esse Vrsin⁹ significat, *nã tres, nõ quæ iudicaret, sed quæ reiicerentur esse voluisti,* fortasse nõ malè, vt ipsi videtur.

Pag.386. v.17. *& illud acerbum iudicium.*] Videtur hoc Manutio, per se consistere, nec verbum, quo sustentetur, desiderare. quasi dicat: Et, *quod acerbum iudicium est,* si quemadmodum in S.C. & lege scriptum est, ita fecisses, vt in Plancium & suam tribum Terentinam, & ab eo obseruatas ederes (sic enim legit postulante sententia, non, *Ederent*, non modò non quererer, sed, iudicibus editis, iis, quibus Plancii integritas nota esset, absolutum Plancium putarem.

Ibid. v.30. *ac necessitudinem suam non edidisset?*] Sine interrogationis nota legit Manutius. vultq; esse εἰρωνικῶς dictum.

Pag.387. v.6. *quas senatus de ambitu sancire voluerit.*] Vulgatam quoq; lectionem seruat Lambinus. Manutius, *sanciri*, legit. nec enim sanciebantur leges à senatu, sed à populo.

Ibid. v.13. *in sua petitione respectent.*] Quidam, *respectent*, in, *expectent*, mutant: repugnãte P. Fabro, qui id nõ modo mutãdum, sed & agnoscendũ, & retinendũ, &, vt ipse loquitur, amplectendum censet; quippe quod multo maiorẽ quàm illud vim habet, hanc nimirum, retro & vice mutua spectandi.

Pag.388. v.37. *fuerint prærogata.*] Vetus Vrsini, *prærogatiua*, pro, *prærogata*, habet.

Pag.389. v.32. *quæstor Q. Cœlius.*] Caius, non Quinctus, huic Cœlio, prænomẽ fuisse, Manutius & Lambinus (vter prior, an vterq; simul? vterq; certe de altero tacens) pridẽ obseruarunt. Esse autem hunc illum C. Cœlium Caldum, qui repulsam in quæstura tulerit, consul postea fuerit cum L. Domitio Ahenobarbo, a. V.C. IↃC. LIX. iidem adnotant.

Ibid. v.37. *neque verò quo te liberent aliqua culpa.*] De hoc lo-

co idem Attio, quod Titio; &, *liberarent,* pro, *liberent,* infraq́; *cohortarentur,* pro, *cohortentur,* esse rectius videbatur. Nam de Manutio & Lambino, non opinor, alienam illos in tenebris, quàm in luce, versari industriam maluisse.

Pag. 390. v. 1. *Detractum dico?*] *Detractum,* hoc alterum, à se additum ex ingenio, gloriatur Manutius: cùm anteà, *Dico, si mehercules,* absurdè & ineptè legeretur. Vt doctorum virorum coniecturis amplius tribuendum esse, quàm imperitis videri solet, vel hic locus magno argumento sit. Nam nullius Ciceroniani loci tam præclara restitutio, nedum vnius vocis fugitiuæ reuocatio, tanti, meo iudicio, viro erudito & cordato vnquam fuerit, vt vanum etiam & falsa de se prædicantem fingeret. Vidi ego peruetere Ciceronis Orationum librum, ante natum Manutium, opinor, excusum: quo in libro non aliter, quàm ille se coniectura ductum reposuisse dicit, disertè legebatur.

Pag. 391. v. 35. *tecum expostulaui.*] Legit, *secum expostulabo,* Pantagathus.

Pag. 392. v. 17. *multæ insidiæ sunt bonis. nostis cetera. Nónne iis, quibus multi inuideant. quæ scripsit grauis ille, & ingeniosus poeta, scripsit, non vt illos* &c.] Locus manifestò corruptus. Manutius sic edidit: *multæ insidiæ sunt bonis. nostis cetera. quæ nónne id, quod multi inuideant. quæ scripsit grauis ille & ingeniosus poeta, scripsit, non vt illos* &c. quibus, vt hoc, *quæ nónne id, quod multi inuideant,* mendosum; sic illud sincerum in ea pro Sextio, *sed te id, quod multi inuideant,* esse adnotat, moxque quod sequitur *τὸ, scripsit,* vel ab illo alterum, inducit: atque id tantùm. An certior à Lambino discedas? qui cùm in ordine ad hunc modum eadem illa habeat, *multæ insidiæ sunt bonis, nostis cetera. quæ nónne id, quod multi videant, quæ scripsit grauis ille, & ingeniosus poeta: scripsit, non vt illos* &c. sic ex Sextiana, vbi hi versus paulo integriores leguntur, locum totum restituit: *multæ insidiæ sunt bonis. Non te id, quod multi inuideant, multiq́; expetant, inscitia est postulare?* *Nostis cetera: quæ scripsit grauis & ingeniosus poeta, non vt illos* &c. Poetam porro, quē refert Cicero, qui sit, ignorare se ille fatetur, Attiū hic facit. Pantagathus pro, *Nónne iis, quibus multi inuideant,* legebat, *Queritote id quod multi inuideant.* quem tamen Attii versum in Sextiana integrum adduci Vrsinus existimat.

Ibid.

Ibid.v.26.*quis P. Duellio parem.*] P. *Duellio*, Manutius: qui non dubitat, quin, C. non, P. legendum sit. is enim est, qui primus de Pœnis naualem triumphum egit. C. *Duilio*, legit Vrsinus.

Pag.393.vers.2. *propterea magis laude fuerint digni.*] Totũ hũc locum in manuscripto ita legi notat Vrsinus: *propterea magistratibus fuerint digni, quod triumpharunt, & non quia commissi sunt iis magistratus, in iis re bene gesta triumpharint.* Rogas *quæ castra viderit, qui & miles in Creta hoc imperatore*, &c. voce; *Metellos* absente.

Pag.395.vers.18 *is retinet alienum.*] Agellius lib.1.cap.4 hãc chriam explicans, legit, *æs retinet alienum*: quo modo in vetustissimo libro scriptum esse testatur Vrsinus. vtraque lectio probabilis videtur Lambino. & idem vitioso codice vsum Agelliũ putat, qui ex eo, *qui autem debet*, proferat, pro, *qui autem habet*: sententiam illam Ciceronis, aut qui apud illum disputat, non peruidisse existimans.

Pag.396.vers.9. *At enim nimis ego magnum beneficium Plancio.*] Edit Lambinus, *beneficium Plancio facio*. pro; *Plancio*, legit Pantagathus, *sancio*.

Ibid. vers.17. *Quod fuit vllorum tantum? requiro, vtrum.*] Etsi non desit, cur idem verbum iterari posse recte dicamus, iubet nos tamen Manutius, videre, an eloquentius, *requiro*, hinc absit. Lambinus legit, *quod fuerit vllorum tantum: vtrùm putes odium* &c.

Pag.397.vers.26. *seruitutem adstringam.*] Rectius fore putat Manutius, si nihil hîc mutetur: nec malè tamen, si quid mutetur. legi enim posse. *seruitute me* adstringam.

Ibidem vers. 32. *absolutæ iam sunt preces tuæ.*] Sic vulgati & veteres libri. Manutius, *obsoletæ*, legit, & sic edidit: vt sint obsoletæ preces, vsu iam tritæ, atque consumptæ.

Pag.398.vers.36. *natura quidem abhorret à virtute verbi.*] Corrigit Vrsinus ex manuscripto, *nam id quidem abhorret à virtute verbum.*

Pag.400. vers.5. *te ideirco in locos causam coniicere voluisse.*] Vulgatæ nonnullæ, *in locos communes* sed hoc vltimum verbum, vt glossema, reiecerunt omnes. pro, *locos*, esse in perantiquo vno manuscripto testatur Vrsinus, *ludos*. pro, *voluisse* legit Lambinus, *noluisse*, quod habent quædam editiones.

Ibidem verſ.14. *ſed fui, inquit (putabam in Nicæa dicturum) bis in Bithynia.*] Legit Lambinus, quomodo ſcriptum in codicibus antiquis, & nonnullis vulgatis ait *ſed fui, inquit, (putabã in Vacceis dicturum) bis Nicææ in Bithynia.* Pangathus, *ſed fui Nicææ, inquit, putabam in Vacceis dicturum.*

Pag.401.v.17. *terrebat, ac tota Italia conuenerat.*] Manutius, *terrebat. at tota Italia con.* qui tamen, *at*, abundare putat, fortaſſe ex antecedente ſyllaba natum. Lambinus, *ac*, edidit: tamenetſi id nec agnoſcit. legitque, *terrebat: tota Italia* &c. Vrſinus cum Pantagatho retinendum putat.

Pag.403.verſ.14. *qui quoniam verſetur.*] *Qui cùm verſetur*, rectius videtur Manutio. ex literarum ſimilitudine ducto fortè errore. nam, *Quum*, pro, *Cùm*, ſcribebant, vnde, *Quoniam*, procliue fuit facere. Lambinus, *quoniam*, retinet, &, *verſatur*, legit.

Ibid. verſ.33. *& in aliis ciuitatibus monumenta nobis literæ prodiderunt.*] Pantagathus, *litterarum*, emendat, atque ita legendum videtur Vrſino.

Pag.404. verſ.11. *Siciliam petiui animo.*] Pantagathus, *Siciliam petii eo animo, quod & ipſa*, &c.

Ibidem v.24. *iter à Vibone Brundiſium petere contendi.*] Legebat Pantagathus, *Tum conſilio repente mutato terra Vibone Brundiſium petere contendi.* Lambinus, *mutato, iterum à Vibone Brundiſ.*

P.405.v. 25. *& cum meo fratre necis inſidias comparatas.*] Sic & vulgati ferè. quam Manutius quoque lectionem ſecutus eſt: ſed ita, vt, *mihiq; & meo fratri*, vel, *tum mihi, tum meo fratri*, poſtulare ſententiam nõ diſſimulet: cuius auctoritate, opinor, vir doctus, *& necis inſidias mihi fratriq; meo*, aliquando edendũ curauit. In alia omnia it Lambinus. is, *& cum fratre meo neceſſitudinem comparatam*, legit. neque illam vulgatam neſciit, de qua etiam nos monuit: ſed manuſcriptorũ omnium auctoritatem ei prætulit. Nos, cùm eius docti viri, cuius paulo ante meminimus, peruetere m librum excuſum inſpexiſſemus, ſimiliter Lambino habere animaduertimus, niſi quòd, *comparantem* in eo legebatur.

FINIS.